

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAIAK TÖRTÉNETÉBŐL.
AZ V-İK SZÁZADBAN.

SZENT JEROMOS

A KERESZTYÉN TÁRSADALOM NYUGATON.

IRTA
THIERRY AMADÉ
AZ INSTITUT TAGJA.

BUDAPEST.

1888.

ELBESZÉLÉSEK

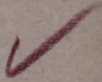
A

RÓMAIAK TÖRTÉNETÉBŐL.

AZ V-İK SZÁZADBAN.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAIAK TÖRTÉNETÉBŐL

AZ V-İK SZÁZADBAN.

SZENT JEROMOS

A KERESZTYÉN TÁRSADALOM NYUGATON.

IRTA

THIERRY AMADÉ

AZ INSTITUT TAGJA.

A FRANCZIA EREDETIBŐL, A HARMADIK KIADÁS UTÁN

FORDITOTTA

Dr ÖREG JÁNOS.

BUDAPEST, 1888.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000937455

18473

Budapest, 1888. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Aláírási felhívás

A Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó vállalatára.

Ötödik cyclus. 1887—1889.

A Magyar Tudományos Akadémia *könyvkiadó vállalatában* oly eredeti és fordított munkákat bocsát közre, melyeknek megvásárlásában irodalmunk legszembetűnőbb hiányainak betöltése és a művelt közönség szellemi szükségleteinek kielégítése a fő szempontok.

A cél, melyet e *vállalat* megalapítása alkalmával maga elé tűzött, nemzeti jelentőségű. A mi culturalis viszonyaink között feladatának ismeri a tudománynak nemcsak szakszerű művelését, hanem terjesztését is. Megfelelően ama folytonos és általános érdeklődésnek, melylyel a nemzet kíséri, munkásságának legalább egy részével minél közvetetlenebbül s minél általánosabban törekszik összeköttetésbe jutni vele. Nemcsak gyarapítani kívánja szellemi kincses-házát, hanem a szónak igazi értelmében, nemzeti tulajdonná tenni azt.

Munkásságának ezt az oldalát főleg a *könyvkiadó vállalat* képviseli, melynek céljául a **tudományos ismeretek terjesztése s a tudományos előadás művészi és népszerű formájának kiképzése** tűzetett. Keretébe a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékei, s a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek utaltattak.

A vállalat eddigi sikeréből az Akadémia azt az örvendetes és biztató meggyőződést meríthette, hogy a nemzeti művelődésünkre oly fontos vállalat a magyar közönségnél méltó fogékonyságra talált. Ebben a meggyőződésben indítja meg *új, immár ötödik cyclusát*, s értesíti a közönséget *programjáról*. Az említett általános szempontokon kívül, főleg a történelmi és irodalmi sorozatba fölveendő munkák kijelölésénél, a Könyvkiadó Bizottság tekintettel volt arra, hogy *az eddig kiadott művekhez az újak, tárgyra nézve, folytatva vagy kiegészítve csatlakozzanak.*

Az új folyamnak ez irányelvek alapján összeállított tervrajza a következő:

Első sorozat. Történelem.

SEBESTYÉN GYULA: **Ausztria története.** (Eredeti.) Első kötet. (Őskor, Római hódoltság, Népvándorlás, Karolingok, Babenbergek, Az első Habsburgok.)

MAC-CARTHY JUSTUS: **Anglia története korunkban.** Fordítja Szász Béla. Harmadik kötet.

RANKE LEOPOLD: **A római pápák, egyházuk és államuk a XVI. és XVII. században.** Fordítja Lehr Albert. Második és harmadik kötet.

RATZEL FRIGYES: **A föld és az ember.** (Anthropogeographia.) Fordítja Simonyi Jenő. Egy kötet.

SOREL: Európa és a francia forradalom. Fordítja Szathmáry György. Egy kötet.

THIERRY AMADÉ: Elbeszélések a római történetből. Fordítja Öreg János.

A következő két kötet:

1. **Szent Jeromos: A keresztyén társadalom nyugaton.** Egy kötet.

2. **Aranyszájú szent János és Eudoxia császárné: A keresztyén társadalom keleten.** Egy kötet.

Második sorozat. Irodalom.

BEÖTHY ZSOLT. A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban. (Eredeti.) Második kötet. A Kisfaludy Társaságnál jutalmat nyert pályamunka.

HEINRICH GUSZTÁV: A német irodalom története. (Eredeti.) Második és harmadik kötet.

SIMONYI ZSIGMOND: A magyar nyelv eredete, története és jelen állapota. (Eredeti.) Egy kötet.

SAINTE-BEUVE KÁROLY ÁGOSTON: Irodalmi és történelmi arcképek. Egy kötet.

VILLEMAIN FERENCZ: Pindar. (Az ó- és középkori lyrai költészet története.) Fordítja Csiky Gergely. Egy kötet.

Harmadik sorozat. Jog- és államtudomány.

CONCHA GYÖZŐ. Újkori alkotmányok. (Eredeti.) Második és harmadik kötet.

MEDVECZKY FRIGYES: Társadalmi elméletek és eszmények. Történeti és kritikai adalékok. (Eredeti.) Egy kötet.

BERRYER PÉTER ANTAL: Válogatott törvényszéki beszédei. Ismerteti és fordítja Tóth Lőrincz.

LEROY-BEAULIEU: A collectivismus. (A socialis elméletek jelen állása.) Bevezeti Kautz Gyula.

TAINE HYPOLIT ADOLF: A jelenkori Franciaország alakulása. A Forradalom új kötete.

A könyvkiadó vállalat első sorozatából évenként *nyolczvan* ív, a másodikból *hatvan* ív, a harmadikból *ötven-hatvan* ív, angol díszkötésben, fog 20—30 íves kötetekben megjelenni.

Az első sorozat egy évfolyamának ára *négy*, a másodiké és harmadiké *három-három* forint. Ezenkívül az angol vászonkötésért *köte-tenként 40 krajczár* fizetendő.

Egy-egy évfolyam aláírási ára előre bérmentve küldendő, ily czim alatt: *Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése Budapest, az Akadémia épületében.*

Az aláírás egy sorozatra is *elfogadtatik, de három évre kötelező.*

Az évi illetmény ezentúl minden esztendő november havában *küldetik szét, esetleg már tavasszal.*

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén, a tudományok önálló művelése és emelése mellett, azoknak *terjesztésére* is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy bizottságot alakított oly czélból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordíttatása, részint a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A Magyar Tudományos Akadémia ezen *könyvkiadó bizottsága* föladatának megfelelni kívánván, mindenekelőtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennél fogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a bizottság eszközlésére, részint a Magyar Tudományos Akadémia, részint egyes vállalkozó könyvkiadók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és fordításoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a külföld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetőkké tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság, midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatványt is kívánván — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkálat sikere felől, utólagos bírálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy fordítók-ról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

Budapesten, 1879. február havában.

A M. T. Akadémia könyvkiadó bizottsága.

Értesítés a kiadók részéről.

Ez a kötet, a melyet újabb kiadásban ajánlunk fel a közönségnek, jöllehet önmagában is teljesen befejezett művet képez, mindazonáltal az *Elbeszélések a rómaiak történetéből az V-ik században* című munka egyik kiegészítő része is.

Két nagy és egymással gyakran a legszorosabb összecsööttetésben álló általános tény, egészen sajátos jelleget kölcsönöz az ötödik századnak a történelemben s e két tény a *Rómaiság* küzdelme a Barbarság ellen; továbbá az Egyház küzdelme a Császárok s az igazhitűség az eretnokség és szakadárság ellen.

Az eseményeknek ezen egyidejűleg külön is álló, össze is kötött kettőssége tette szükségessé ez *Elbeszéléseknek* két részre való szakítását.

Az első rész, a mely tüzetesebben a politikai történelmet tárgyalja, ezen jelszó alatt foglalható össze: *küzdelem a Barbarok ellen.*

Az a három kötet, a mely ezt a részt alkotja, azt a korszakot öleli fel, a mely Theodosius halálától a császári Róma bukásáig s nyomban utána az itáliai önkormányzat kihalásáig terjed. E kötetek így következnek egymásután: 1. *Alarik* vagy a birodalom haldoklása; 2. *Placidia* vagy a birodalom szétdaraboltatása; s 3. *A nyugati birodalom végső napjai* vagy a birodalom halála; e szerint a meglepő

sorsfordulatokban gazdag drámának egymásután következő felvonásait képezik s mindegyik azon órákat is mutatja mintegy, a melyek a nagy Birodalom haldoklása és halála közt lefolynak.

A *vallásos küzdelmek* általános czíme alá soroztuk a következő három kötetet: 1. *Szent Jeromos*; 2. *Arany-száju János és Eudoxia császárné*; 3. *Nestorius és Eutyches*. Mindazonáltal tévedne az olvasó, ha e kötetekben pusztán egyháztörténelmi tanulmányokat keresne. A konstantinápolyi érseknek Arkadius neje ellen folytatott küzdelme és a két természet feletti veszekedés ép úgy, vagy talán még inkább tárgya az általános történelemnek, mint az egyháztörténelemnek.

Valóban az V-ik században a közélet a Forum-ról az Egyházba költözködött át, de azért még mindig közélet a maga hevességével, szenvedélyeivel, erényeivel és bűneivel.

Itt Jeromos, az egyszerű dalmata pap, csoportosítja maga köré lángeszének hatalmával a római nemességet, az örök Város papságát, a IV-ik századi Rómának összes divatos népségét; különös népség, átmeneti alak a pogányság és keresztyénség, az ó- és a középkor, az ó-világ közt, a mely meghal, s az új világ közt, a mely majd megszületik.

Amott Arany-száju János, a politikus püspök, Konstantinápoly népvédője és egy perczre teljhatalmú ura; a ki a sokaságból heves és élethalálra kész katonaságot alkotva magának s a szegény néposztályt a gazdagok osztálya ellen fegyverkeztetvén fel a Jézus Krisztus nevében, majdnem önmaga gyújtotta fel azt a tüzvést, a mely a császári városnak felét fölemésztette s az egész keletet botrányokkal, lázadásokkal és zenebonával töltötte be.

Végre Nestorius és Eutyches azok, a kik a keresztyénséget legfőbb alapjában, a megtestesülésben megrázván, az V-ik század római világát nagyobb izgalomba ejtették Alariknál vagy talán még Atillánál is: mert Alarik és Atilla csak a földet fenyegették, de Nestorius és Eutyches fenyegetéseikkel magát az eget ostromolták. Heves veszedés volt ez, a melyben mindenki részt akart venni, a császár és a nép, a nemesség és a polgárság, a világiak és a papok, és a mely hosszú ideig háborgatta a Birodalom nyugodalmát: keresztyén hitünk legfontosabb hitczikkei ezekből a rettenetes vitákból állottak elő.

Ilyen, néhány szóba összevonva, azon bámulatra méltó munkának nagy egésze, a melylyel Thierry Amadé újból világosságra hozott és az életnek visszaadott egy egész évszázadot — még pedig talán a világtörténet összes századai között a legfontosabbikat.

THIERRY GILBERT-ÁGOSTON.

THIERRY JAKAB-AMADÉ.

Előjáró beszéd.

A keresztyén ó-korban nem akad híresebb név a szent Jeromosénál, s a középkortól kezdve napjainkig, egy Egyházi Atyának sem találkozott annyi történetírója, magyarázója, bírálója, mint neki. Én e dús aratás tarlóján gyűjtöttem össze a kalászokat s fordítottam hasznomra az elődeim által meggyújtott világító szövetnekeket. Ezek között főkép egy olyan emberre bukkantam, a ki majdnem megakasztott útam s majdnem elvette a dologtól minden bátorságomat, s csak az az egy körülmény biztatott a tovább haladásra, hogy ezen könyv kidolgozásában egészen más cél lebegett szemeim előtt, mint a mi az övé volt.

Ha valaki azt kérdezné tőlem, hogy annyi, általam is deréknek elismert mű megjelenése után, mint képzelhettem, hogy szent Jeromosról valami újat mondhassak, ennek azt felelem, hogy ő maga adta kezembe a kulcsot, a mint rá hallgattam s munkáinak terjedelmes gyűjteményében őt magát felkerestem, és pedig nemcsak a tanult ember türelmes kíváncsiságával, hanem egyúttal a történetíró szeretetével is. Ez a munka, a melyet ime most közrebocsátok, ezt a címet is viselhette volna: *Szent Jeromos emlékiratai*, ha csak azt nem gondoltam volna, hogy az efféle címhez fűződő várakozás rosszul illenék a buvárlat komolyságához s magának a tárgynak fontosságához.

Pedig alapjában véve könyvem nem egyéb ennél,

mert szent Jeromos nem csupán hőse munkámnak, hanem ő annak valóságos szerzője is. Az ő saját arczképe ez, még pedig olyan alakban, a mint ő azt tulajdon kezeivel reánk hagyta, gondolatainak, tanulmányainak, boszúságainak, üldöztetéseinek, győzelmeinek bizalmas közlése ez, a mint napról napra az első benyomások őszinteségével önnön maga megírta. Ez a mű egyúttal barátainak s ellenségeinek életrajzát, helylyel-közzel pedig nemes bűnbánó hölgyeinek vallomását is képezi, sőt végre még a IV-ik század története is, mert Jeromos mindenben részt vett, mindent látott, mindent elbeszért, korának minden küzdelmében osztagozott, a melynek lelkét és dicsőségét képezte. Íme ezeket ohajtottam én kiszedegetni könyveiből, hogy a magaménak tárgyává tegyem, s az a cím, a melyet nevéhez toldottam, hogy: *a keresztyén társadalom Nyugaton*, világosan kifejezi gondolatomat.

Szent Jeromos teljes személyiségét nagyon bajos egyetlenegy tanulmány körében felölelni, a minek az a sokoldalúság az oka, a mely az ő jellemének fővonását képezi: úgy hogy a történetírók, szellemök sajátlagos hajlandóságai szerint, rajta mintegy megosztozkodtak. Az egyik az író, a heves vitatkozót, a ki gyakran egész cicerói magaslatra emelkedik, választotta magának; a másik a hittudóst, a kinek határozatait az Egyház majdnem mindig valóságos törvények gyanánt fogadja; a harmadik a tudós fordítót, a ki rendkívül értett hozzá, hogy a héber könyvek szépségeit mint kell visszaadni latin nyelven, s a kinek köszönhetjük az Evangeliumok tényleges berendezését; a negyedik a vezeklőt s a szerzetesi életnek Nyugaton szenvedélyes terjesztgetőjét. Az egy és ugyanazon személynek mind ezen különböző szempontból való felfogásához,

számos és gyakran kitűnő munka csatlakozik, de mindnyájan egy nagy hibában leledzenek, s ez abból áll, hogy őt csak tökéletlenül tükröztethetik vissza.

Csakis egyedül a cselekvés tere az, a hol Jeromos egész nagyságát visszafoglalja; mert főkép ez által volt hatalmas kortársai között s ez által tette magát halhatatlanná a történelemben. Jeromos többet cselekedett, mint a mennyit irt, és többnyire csakis a közvetetlen cselekvésre való tekintettel irt. Rómában, a patriciusok aranyos menyegyzetű palotáiban, vagy Bethlehembben remete barlangjának belsejében, támad, kihív, kormányoz. Ezen Egyházi Atya írataiban csak azért lelünk kora hű tükrére, mert annak ő is egyik fontos részét, *pars magna*, képezte. Jeromos inkább a IV-ik század embere, mint akármelyik kortársa, úgy hogy őt e korszak nézeteinek, szükségleteinek szenvedélyeinek, előítéleteinek mélyre ható ismerete nélkül meg sem érthetnők. Rögtönzött s oly sebesen tollba mondott könyvei, a milyen sebesen íródeákjai csak irhattak, többnyire mind alkalmi, határozott és tényleges czélból készült munkák. Leveleiben néha még azt a hirvivőt is bemutatja, a ki remeteségének ajtajában várakozik azon lapokra, a melyeket sebtiben ír római és aquileai barátai vagy a galliai egyházak számára, azon czélból, hogy vagy valami hamis tant megczáfoljon, vagy saját megtámadott igazhitűségét igazolja. Arra nincs ideje, hogy e lapokat simítgassa, de talán vesztenének is az által az első öntvény élénkségéből. Jeromos úgy ontja a papirosra gondolatát és szavait, a mint a lelkesültség zűrzavarában eszébe ötlöttek, s azután a röpirat oly eseményképen futja be a világot, a melyet el nem halaványít sem a rendkívül izgatott társadalom számtalan sörsfordulata, sem a császárok

egyenetlenkedése, sem a kül- vagy polgárháborúk, sem az örök város feje fölött függő romlás.

Ha tehát valaki szent Jeromost megértetni akarja, s engedelemmel legyen mondva, ha a világgal megbocsátatni kívánja túlzásait, haragját, sőt egyenesen igazságtalanságait: akkor előbb legyen vele korának emberévé. Ennek megcselekvését kíséreljük mi meg ezen a helyen. Az ő nyomain behatolunk a római papság sorai közé, a melynek romlottságát ostromolja; e világi kolostorok fedele alá, a hol szegénységre s alázatosságra buzdítja a Marcellusok, Fabiusok és Scipiók büszke leányait; Palestina és Egyiptom pusztáiba, a hova magasabb lelki ereje vonja őket; és végre Bethlehembe, a hova utána sietnek Nyugat belsejéből, hogy szavait hallják s meghaljanak a világra nézve.

Az ember csak úgy adhat számot a körüle végbenő összes mozgalomról, ha tanulmányozza azt a különös világot, a mely átmeneti alakot képez a pogányság és keresztyénség, az ó- és a középkor között; Rómának azt az előkelő közönségét, a mely ámbár a gazdagság és elpuhultság rabja, de azért szeszélyből, valódi buzgóságból, divatból a Szent Földön kínálkozó sanyarúságokat megizelni akarja. E tanulmány folyamában a történelem előtt szerfelett becses egyéni jellemek egész sorozata tárul fel előttünk. A keresztyén okiratok egész a IV-ik század közepéig, alig tártak fel előttünk egyebet, mint a keresztyénségnek lassu és földalatti haladását a köznépi osztályok, a felszabadítottak, rabszolgák, katonák, tehát a teljesen ismeretlen néptömeg kebelében, a melyben helylyel-közzel egy-két nagy név is találkozott, de a mely azért vitézül megállotta a maga helyét, s inkább heves mint felvilágosult

hitbuzgóságában a vértanúknak véres virágszakát idézte elő. Azonban azon beavatási eljárásról mitsem tudunk, a melyet a vallás később a római magas nemesség, a tudomány, gazdagság és gőg világában okvetetlenül alkalmazott, s imé ezen új látványosság élvezésére hívnak meg bennünket Jeromos iratai.

Mily változatos jellemekkel kínálkozik számunkra levelezése, a melyhez hozzá kell toldanunk vita-iratait, előjáró beszédeit, sőt még magyarázó jegyzeteit is, mert Jeromos, nem hiában, a személyiességben párját ritkító író volt, de csakugyan találkozunk is könyveinek minden lapján magával, barátaival s ellenségeivel! E jellemek közül egynéhány, a melyeknek aczélmetszetét sajátkezűleg készítette el, bátran összemérhető Theophrastus legremekőbb darabjaival. Mások csak vázaltszerűek, de ez a vázlat oly merész s oly igaz, hogy az ember szinte lélekzeni s mozogni látja az egyes személyeket. Mikor Jeromos korának vétkei ostromolja, Juvenalisnak, főkép pedig Luciliusnak élénkségével bír: úgy hogy szerette is, ha ahhoz hasonlították; ekkor arczképei komorak és borzasztók. Nincs rettentőbb Rufinus-Grunnius, e képmutató, kapzsi és kéjvágyó személyiség arczképénél, a ki a felebaráti szeretet által rábizott alamizsnákból gazdagszik meg s »a szegények éhezéséből lakmározik.« Midőn Jeromos barátait, hát még midőn barátnőit s a bethlehemi mezőség kellemességeit rajzolja: akkor Theocritosnak összes bájával rendelkezik. Az ó-korban hasztalanul keresnénk, sehol másutt nem találánk annyi észleletet az előkelő világ hölgyeiről, pogányokról vagy keresztyénekről, mint ő nála. Feltaláljuk itt érzelmeiket, szokásaikat, házi életmódjokat, sőt még pipere-czikkeiket is. Paula, Eustochium, Marcella,

Fabiola olyan jellemképek, hogy az ember el nem felejtetheti őket többé, ha már egyszer megismerte, és Jeromos bizalmas együtt-lakásban részesített bennünket velök. Menynyire megható az a hű és szent ragaszkodás, a mely Róma egyik arany és márvány palotájának fedele alatt egy dalmata pap s a Scipiók örökösnője közt keletkezett s a mely csak huszonnégy év múlva, Judeának egyik monostorában végződött. És valamint az életben elválhatatlanok voltak, a halálban is azok akarnak maradni s *alvásuk* számára azon szentelt barlangokban készítenek ágyat, a melyek a megváltó jászolát körülveszik.

Az arczkép-sorozat mellé helyezzük az úti képeket. Ez az Egyházi Atya nagy utazó volt. Korának majdnem egész világ-egyetemét bekalandozta. Tőle származik az a jelmondat, a mely az értelmes utazót a pusztán kíváncsi-tól oly élesen megkülönbözteti: *Discendi studio peregrinationes institutae sunt* »a tanulás vágya szülte az utazásokat.« Jeromos zarándoklása közben tett észleleteit nemcsak a hitre vonatkoztatta (ez képezte főcélját), hanem a bölcsesetre, a történelemre s a költészetre is. Azt mondta, azon haszon szempontjából, a melyet az utazásból a vallás meríthet, hogy »Valamint a görög történetírókat jobban megértjük, ha Athenaet láttuk, s az *Aeneis* harmadik könyvét, ha Troasból a Leukate és Akrokeraunia hegyeken át Siciliába jöttünk, hogy aztán innét a Tiberis torkolatához menjünk: úgy a Szentírásban is világosabban látunk, ha végig jártuk Judaeát s régi városainak emlékeit megkérdeztük, földíratát tanulmányoztuk.«

Jeromos történetírójának tehát társul kell szegődnie hozzá Görögországban, Syriában, Rómába, Konstantinápolyba, Egyiptomban, Palestinában tett utazásai alkalmá-

val, hogy történetébe illeszthesse azon szemlélőnek megjegyzéseit vagy egyszerű benyomásait, a ki gyakran csak egyetlenegy vonással, gyakran meg holmi egyszerű klasszikus célzattal fest, a melynek értelme után a történelemben, vagy a rege-világban kell kutatnunk. A mi Palestinát illeti, a hol harminczöt évig lakott és a melyet a tiberiási és lyddai legtudósabb rabbikkal, tudományos szempontból, gyakorta beutazott: ez úgy szólván teljes otthonát képezi. Az ő művei nekünk oly szükségesek ma, hogy a hajdani Judea felől tiszta fogalmat szerezhessünk, mint a minő szüksége volt neki hajdan az ó- és új testamentomra s az Apostolok cselekedetére, hogy a héberek és keresztyének Judeájában tájékozódják. Szent Jeromos *vade mecum*-ja minden utazónak, a ki a Szent Földet haszonnal akarja meglátogatni.

Azt nem is említem, hogy az emberi élet jelenetei közé szereti befoglalni a helyekről festett képeit: Jeromos páratlan író, ha arról van szó, hogy elemezni kell, vagy szóval kifejezni azt, a mi a legkényesebb természetű, vagy legtúlfeszítettebb a lélek zavarai között. Ám keresse fel csak bárki, magokban leveleiben, hogy minő elragadtatásba esett kegyes barátnéja a Krisztus sírjánál, a születési barlangnál, a Jordán partján napfelköltekor vagy minő ijedtség lepte meg a holttengernek, az elátkozott városok sírjának megpillantásakor, vagy hogy minő lelkesültség vett rajta erőt a Szentek városát körülvévő forró homok-sivatagon.

Szent Jeromos munkái még főképp a hitczikkek történetére s az egyházi eseményekre vonatkozólag képezik az útbaigazításoknak kimeríthetetlen kútforrását. A nélkül, hogy a római Egyháznak megszűnne tiszteletteljes és hódoló

fia lenni, kellő megbecsülésben és csodálásban részesíti a keleti Egyházakat, a honnét kelt fel a keresztyén világosság a világ számára. Ismeri a hagyományokat s azoknak segítségével fölhatol a hit bölcsejéhez, Jeruzsálemben, Antiochiában, Cesareában. Tanaikban, vitáikban otthonos; hallotta Apollinarist Laodiceában, Didymust Alexandriában, Nazianzi Gergelyt Konstantinápolyban, és nyugati honfitársait részeltetni akarja becses aratásának gyümölcseiben, az által, hogy a római Egyház igazhitűségét a tudomány alapjára fekteti. Szent Ágosttal folytatott szóharcza, a Péter és Pál apostolok vitája tárgyában, eléggé megmutatja, hogy a Szentírásoknak a tények hagyományát elmellőző s pusztán csak az eszmék logikai követelményére alapított magyarázata, mennyire tévedésbe ejtheti még magát a lángeszű embert is. Jeromos vállalkozott arra, hogy az övét beavatja a nagyszabásu bibliai magyarázatokba, úgy a hogy azt a keletiek gyakorolták.

Egyébiránt az a dicsőség is osztályrészéül jutott, hogy ellenfelei közé számíthatott két híres eretnekvezért, hajdani tanító mesterét: Apollinarist, a kit Rómában a 382-iki zsinat által elítéltetett s a britt Pelagiust, a ki Bethlehembe jött, hogy vele daczoljon, de vakmerőségével nem igen volt mit dicsekednie. Jeromos nem érte be azzal, hogy az élőkkel hadakozzék, hanem a mult századok eretnek vezéreit is kihívta sírjaik fenekéről. Mikép Jákób a juhoknak pásztora, ugyanezen Judea földén megküzdött hajdan az ég hatalmasságaival: úgy ő is öltre ment Origenes óriás kísértetével, pert folytatott ellene s az Egyház által el is íteltette.

Ilyennek tünt fel előttem Szent Jeromos, még pedig tulajdon könyveinek tanúbizonyságtétele alapján; ilyenül

kivántam én is őt bemutatni azon különböző alakokban, a melyeket egyénisége a történelem lapjain ölt. Azon igyekeztem, hogy valódi színeivel fessek le a világfit, az író, a tudóst s a katolikus hit fáradhatatlan bajnokát. Mint-hogy többnyire levelezésekből dolgoztam, elbeszéléseim közé belső életéből is vegyíthettem némi vázlatokat, sőt még olyan bizalmas részleteket is, a melyek előtt a dogmatikus történelem megállapodik, de a melyeket napjainknak az Emlékiratokon kapó olvasó közönsége kíváncsian hajhász.

Könyvemnek épen ez az oldala az, a melyben Jeromost a IV-ik század társadalmával való viszonyában igyekezem feltüntetni, bárcsak hasonló módon sikerült volna az a másik törekvésem is, a midőn őt a vallásos kérdések magasabb légkörébe követtem, a hol ő az Egyháztól nyert megdicsőítés által a hittel párosult lángész pálmáját kapta jutalmul! Főczélomul az igazságot tekintettem. Boldog volnék, ha ezenfelül még érdekessé is tudtam volna tenni tárgyamát; de főkép akkor érezném magamat boldognak, ha sikerült volna úgy megszerettetnem s megcsodáltatnom hősömet, a mint én magam őt szeretem és csodálom!

T a r t a l o m.

I. könyv.

Lap

A római társadalom a IV-ik században. — A nép. — A patricziusok. — Róma városa senatorának életmódja. — Gazdag matrona életmódja. — A római papság erkölcsi állapota. — Az egyház szolgálatában álló nők. — Róma püspökei a IV-ik században, a római pápák politikai jellege. — Az egyház megújításának szükséges-volta. — Athanasiusnak és két nitriai barátinak Rómába érkezése. — Marcella története. — Szerzetesi szövetség az Aventin hegyen, Asella, Furia, Fabiola, Paula. — A szent földre való zarándoklás módja

1

II. *könyn*.

Jeromos születése s neveltetése. — Első tartózkodása Rómában. — Melania története. — Az aquileai fiatalságnak buzgalma a barátságot iránt. — Rufinus, Bonosus, Heliodorus, Innocentius. — Jeromos a chalcideai pusztaságban. — Az antiochiai Paulinus pappá szenteli, szakadás a syriai egyházban. — Paulinus, Meletius. — Jeromos Konstantinápolyban, baráti viszonya Nazianzi Gergelylyel. — A második egyetemes zsinat. — A keleti és nyugati egyházak között való meghasonlás. — Egyenetlenkedés az egyházi atyák között. — Meletius halála és eltemettetése. — Jeromos útnak indul Róma felé

38

III. könyv.

Damasus pápaságának története. — Családja, neveltetése, élete folyása Rómában. — Libérius helyébe a püspöki székre ültetik. — Ursinus versenytársává lesz. — Szakadás a papság kebelé-

ben — Harcz a római templomokban. — Mészárlások. — Sicinius basilikájának ostrommal bevétele. — Ursinus pártbíveinek üldöztetése. — Damasust házasságtöréssel vádolják. — Zsinat Rómában. — Jeromos zsinati titkár. — Mérkőzés a konstantinápolyi és római zsinat között, a keletiek szemtelenkedése. — Theodosius levele, a ki megrója a nyugatiakat. — Az apollináristák szöveghamisítással vádolják Jeromost. — A rágalmazók ellen való felháborodása. — Jeromos munkálkodása Rómában. — Javítást tesz az Uj Testamentomon. — Barátsága Damasussal. — A papság megjavításának terve 99

IV. könyv.

Jeromos arczképe. — Az aventini kolostor. — Matronák és fitestvérek a családi egyházban. — Melania Egyiptomban és Palestinában. — Rufinus az olajfák hegyén. — Paula, Eustochium és Blesilla arczképei. — Blesilla özvegysége és megtérése. — A Jeromos üldöztetésének kezdete. — A Helvidius és Jovinianus elleni vita a szüzesség tárgyában. — Jeromost azzal vádolják, hogy a házasságot megtámadja. — Eustochiumhoz irt levele a római papság kicsapongásai felől, szűzek, diakonnők, hamis papok, hamis diakonok, hamis szerzetesek. — A papság lármát üt Jeromos ellen. — Blesilla halála. — A Paulához irt levél leánya halála alkalmából. — Rágalmak Jeromos és Paula ellen. — Jeromos elhagyja Rómát. — Levele Asellához. — Hajóra szállása az ostiai kikötőben 139

V. könyv.

Paula és Eustochium elhagyják Rómát. — Cyprus szigeten való tartózkodásuk Epiphanius püspöknél. — Csatlakoznak Jeromoshoz és annak társaihoz Antiochiában. — Előkészülés palestinai utazásukhoz. — Elutazásuk a tenger-melléki Syrián és Palestinán át. — Sarepta, Ptolemais, Cesarea. — Joppé és régiségei, Andromeda, Jonás. — A karaván Arimathián és Lyddán át Jeruzsálem felé tart. — E város tudós rabbijai. — Emmaus, Bethoron, Gabaon. — Helenának, az adiabenei királynénak sírja. — A zsidó Jeruzsálem, leírása, átalakulásai. — A keresztyén

Jeruzsálem : a szent sir, a Golgotha, a kereszt temploma. — Paula látogatása a székesegyházban : elragadtatása a szent sírnál. — A Sion hegye, Dávid városának romjai. — A Moria hegye, Salamon templomának romjai. — Elutazás Palestina déli vidékei felé. — Bethlehem, látogatás a megváltó barlangjánál. — Ader, Bethsur, Fülöp forrása, Escol völgye. — Megérkezés Mambréba. — Ábrahám tölgyfája, a Patriarchák sírjai, Othoniel vízmedenczéi. — A holttenger látóképe és az elátkozott városok nyomai. — A karaván a Kedron völgyén át visszatér Jeruzsálembe. — Látogatás az olajfák hegyén 208

VI. könyv.

Jeromos és Paula utazásának folytatása. — Bethania és Lázár sirja. — Az *Adomin* hegyszoros. — Jericho. — Látogatás a Jordánnál, Paula elragadtatása. — Az Efraim hegység. — Siló. — A samariai asszony kútja. — Sichem és a Garizim hegy. — Samaria, Keresztelő János sirja, Paula jelen van az ördöngösök egy jelenetén. — Nazareth. — Felmenetel a Thábor hegyre. — A Tiberias tenger. — Visszatérés Jeruzsálembe. — A karaván újból elindul Gáza-felé s belép Egyiptomba. — Alexandria. — Didymus története. — A nitriai és scétei pusztaságok leírása. — Az utazás veszélyei. — Paula megérkezése a *Szentek városához*. — E szerzetesi város alakja, a szerzetesek fegyelmi szabályai. — A kunyhókban lakó remetek meglátogatása. — Serapion, Pambonius, Arsénius. — Paula a pusztában akar maradni, Jeromos ellenállása. — Majmán át visszatérnek Palestinába 251

VII. könyv.

Jeromos és Paula letelepedése Bethlehem városában. — A születési barlang szomszédságában egy férfi- s három nő-kolostort s egy vendégfogadót építenek az idegenek számára. — Jeromosnak külön félrevonulási helye, tanulmányozásra való *paradicsoma*. — Bethlehembben nyelvtani iskolát nyit, e miatt azzal vádolják, hogy a pogányságot terjeszti. — Rufinus szerzeteseivel görög és latin klasszikus írók műveit másoltatja. — Héber tanulmányai, Lydda és Tiberiasba való zsidó tanítói. — Megtanulja

a chaldeai nyelvet. — Kijavítja latin zsoltárát s ujra átnézi a Hetvenesek fordítását. — Paula és Eustochium segít neki e munkájában. — Az irigység feltámad Jeromos ellen. — Paula koloslorainak megnyitása, igazgattatásuk. — Marcella elveszti anyját Albinát. — Paula és Eustochium Bethlehembe csalogatják, levőkben Jeruzsálem és a szent föld érdemeit magasztalják; Jeromos ugyan ilyen tárgyú levelet ír neki. — A remeték levelezése római barátaikkal. — Jeromos és Rufinus meghasonlanak egymással .. 288

VIII. könyv.

Originesről és tanairól. — Minő kétféle jellem alatt fogják fel keleten ezt a nagy tanító-mestert. — A Jeruzsálemben hirdett Origines-féle tételek. — János püspök és Rufinus helyesli, Jeromos ellenben megtámadja e tételeket. — Az origenismus feletti harcz kezdete. — Epiphanius résztvesz benne, összetűz jeruzsálemi Jánossal. — A két püspök között lejátszódott jelenetek a szent sir s a kereszt templomaiban. — Jeromos Epiphanius mellett foglal pártállást. — A bethlehemi monostorok egyházi átok alá vettetnek. — Paulinianust pappá szenteli Epiphanius, de visszautasítja jeruzsálemi János. — E püspök száműzetési rendeletet eszközöl ki Jeromos ellen. — A monostorokban növekedik a zavar. — Az alexandriai patriarcha: Teophilus bíróul lép fel jeruzsálemi János és Jeromos között. — Követének Isidorusnak saajátságos magaviselete. — Teophilus hirtelen megváltoztatja az origenismus felől táplált véleményét, a melynek pártolóit kirekeszti az egyházból, holott azelőtt pártfogolta. — Jeromos kibékül jeruzsálemi Jánossal és Rufinussal. — Rufinus elutazik Rómába .. 327

IX. könyv.

Gyötrelmek a bethlehemi kolostorban. — Paula szilárdsága. — Rufinus és Melania szövetkeznek a jeruzsálemi püspökkel, Jeromos ellen. — Fabiola Bethlemben. — Tanácsot kér második házassága ügyében. — A hunnok betörése; a remeték menekülése. — Fabiola Rómában nyilvános bűnbánat-tartásnak

veti alá magát. — Az egyházi törvény ellentétben a polgári törvényekkel. — Az origenismus ellen folytatott küzdelem színtere áttétetik Rómába. — Rufinus és Jeromos. — Rufinus elvonul Aquileába, mert bebizonyítják rá az eretnekséget. — Az alexandriai és római zsinatok. — Honorius császári rendeletei. — Az origenismus keleten és nyugaton egyaránt elítéltetik 370

X. könyv.

Vigilantius megtámadja Jeromost. — Ki volt ez a pap? — Jeromos értekezést ír ellene. — Paulinának, Pammachius nejének halála. — Tiszteletére halotti tor tartatik szent Péter székesegyházában. — Az ifju Paula születése. — Örvendezés Bethlehemben. — Melania utazása Italiában. — Minő fogadtatásra talál Paulinus részéről Nólában? — Rufinust védi Jeromos ellen. — Az ifjabb Melaniának és Pinianusnak házassága. — Az idősebb azon erőlködik, hogy a házastársakat egymástól elválassza. — A birodalmat egymásután érik a sorscsapások. — Melania megjövendöli Róma bukását. — Családjával együtt Afrikába vonul. — Visszatér Jeruzsálembe. — Halála. — Paula halála. — Jeromos fájdalma. — Megírja Paula dicséretét. — Eustochium kezébe veszi a kolostorok kormányzását 410

XI. könyv.

A bethlehemi monostorok Eustochium kormányzata alatt, az ifjabbik Paula megérkezése. — Jeromos munkálatai a próféta írásai felett. — Bevádolják, hogy a birodalom ellensége. — A galliai nőkkel való levelezése. — Hebidia, Algasia, Artemisia. — Gallia állapota az V-ik század kezdetén. — A vandalok, alánok és suévek betörése. — A keresztyén társadalom vétkei. — Augusztinus és Jeromos vitája a Galatákhöz írt levél felett. — Augusztinus és Jeromos eltérő keresztyén irányzata. — Augusztinus azzal vádolja Jeromost, hogy a hivatalos hazugságot hirdeti Pál apostol leveleinek magyarázatában. — Az a levele, melyet neki e tárgyban ír, a levél nem érkezik Jeromoshoz. — Augusztinus második levele ép úgy eltereltetik czéljától, mint az első. — Jeromos haragja és Augusztinus mentegetőzése. — Jero-

mos lecsillapúl és elfogadja a hitvitát. — Augusztinus rendszere a keresztyénség első ideje felett, Jeromos mint eretnekséget megczáfolja. — A Péter és Pál apostolok felett folytatott vita bevégződése 459

XII. könyv.

A sok csapás következménye nyugaton. — A római kívándorlottak erkölcei Judeában. — Az Eustochium kolostorában megtörtént kaland. — Sabinianus diakonus egy szűzet meg akar szöktetni. — Alarik Rómát kirabolja, a menekülő rómaiak nyomora. — Pinianus és Melania Hippóban. — E város népe és papsága minden áron pappá akarják tenni Pinianust, hogy vagyonát kezökre keríthessék. — Pinianus és Melania ellenállása, jelenet a hippói templomban, Augustinus gyengesége. — Pinianus és Melania Jeruzsálembe érkeznek. — Pelagius Palésztinában, Jeruzsálemi János pártfogásába veszi. — A spanyol Orosius Jeromos-sal egyesül, hogy megküzdjenek vele. — Értekezések a Feltámadás templomában. — János püspök csalárdsága. — A diospolisi zsinat, hol Pelagius visszavonja tanait. — A Pelagius-pártiak erőszakoskodása Jeromos ellen: a bethlehemi kolostorokat megostromolják és felgyújtják. — Eustochium és az ifjabb Paula Innocentius pápához folyamodnak, hogy elégtételt és pártfogást nyerjenek. — Innocentius kárhóztatja a jeruzsálemi püspököt. — Eustochium halála, Paula átveszi örökségét. — Jeromos utolsó percei, halála, legendája 528

SZENT JEROMOS.

**A keresztyén társadalom nyugaton s a római
kivándorlás a szent földön.**

ELSŐ KÖNYV.

A római társadalom a IV-ik században. — A nép. — A patriciusok. — Róma városa szenátorának életmódja. — Gazdag matrona életmódja. — A római papság erkölcsi állapota. — Az egyház szolgálatában álló nők. — Róma püspökei a IV-ik században; a római pápák politikai jellege. — Az egyház megújításának szükséges volta. — Athanasiusnak és két nitriai barátinak Rómába érkezése. — Marcella története. — Szerzetesi szövetség az Aventin-hegyen; Asella, Furia, Fabiola, Paula. — A Szent-Földre való zarándoklás módja.

341—381.

A IV-ik század második feléről általában azt tartják, hogy Rómának és Italiának fényűzési korszakát képezte; még pedig nem azon hivatalos fényűzését, mely a művészettel szövetkezve, abban leli kedvét, hogy a hazának emléképményeit arannyal és márvánnyal borítsa s ez által még szebbekké, még tiszteletre méltóbbakká tegye; hanem

azon magánfényűzésé, mely a szeszélynek és rossz ízlésnek elválhatatlan társa, s az erkölcsi sülyedés következménye, a melyet a művészet lealjasítása által, még maga is rohamosan előmozdít. Ez elcsenevészítő fényűzés befolyása következtében a diszitmények pazar bősége váltja fel az alakok szépségét s a gázdagság a fenségességet. Ez a fényűzés, az ázsiai romlottsággal együtt, már a Severus-házból való fejedelmek alatt igyekezett belopakodni Rómába; de még akkor a teljes erejökben levő nyugati erkölcsök előhaladásának útját állták: Konstantin azonban Nyugaton is biztosította diadalát, Konstantinápoly megalapítása által. Az ázsiai görögök lakta új főváros, a mely az által, hogy az előkelőbb császárok benne ütöttek tanyát, csakhamar a birodalom valódi fővárosává lett, a régít is rövid idő alatt oly szokások fölvételére bírta, a melyeket az még a minap borzalommal utasított el magától. A leány oly kedvteléseket tukmált anyjára, a melyeket maga is Kelet legtávolabbi vidékeiről vett át. Azon ellenmondásnál fogva, a mely az emberi dolgok mélyén található s a fogalmak észszerű összeköttetését tönkre teszi: a keresztyénség, az önmegtagadásnak és szegénységnek ez a vallása, a mely istállóban született s halásznépség között terjeszkedett, nyújtott segédkezet arra, hogy a nyugat szokásai a pogány idők alatt ismeretlen elpuhulást vegyenek fel. Ha Róma, még a IV-ik században is, a politikai életnek számos tekintetben szabályozója maradt: az erkölcsöket nem szabályozta többé. Róma megmaradt ugyan törvényhozónak, de a divatot Konstantinápoly teremtetete.

A ki ennek a kornak társadalmát tanulmányozni és képét lefesteni akarja, e célját abból az időből származó okmányok alapján is elérheti, a nélkül, hogy előző idők

adalékaira, e rendesen kevésbé biztos, sokszor pedig egyenesen veszedelmes segélyforrásra kellene szorulnia. Pogány oldaláról költők, szónokok, a kiket akkor *panegyristáknak* neveztek, tiszteletet érdemlő történetírók, néhány levelezést üző író, és pedig olyan, mint Symmachus, lebbenti fel előttünk a fátyolt; keresztyén oldala viszont még amannál is terjedelmesebben s nagyobb bizonyossággal mutatkozik azon keresztyén írók munkáiban, a kik akkor Nyugat büszkeségét képezték. Ilyenek voltak nevezetesen Jeromos, Ambrosius, Augustinus és Nolai Pál. Az ő napról-napra, a vallásos vitatkozás, vagy erkölcsi oktatás szükséglete szerint írott könyveik úgy visszatükröztetik a kor képét, hogy a legtisztább tükör sem tehetné különben; de legkivált leveleik tüntetik fel a kézzelfogható igazságnak, a némi tekintetben akaratlan és önkéntelen tanúbizonyságtételnek ilyenén jellemét. Innét veszem, a mennyire csak lehetséges, munkám anyagát; e terjedelmes levelezések közül kiváltképen a Jeromoséhoz — ez elragadó, e bőrerű forráshoz — folyamodom, a melyekben ez a nagy ember, szelleme és tehetségeinél fogva bizonyára mindnyájok közt a legnagyobb, a tökéletes irodalmi férfiú és hittudós, a világfi és szerzetes, a majd csaknem pápa, és ennek daczára Rómából gonosztevőként elkergetett, beszél előttünk magáról, barátairól, ellenségeiről, a ki, még betlehemi remetiségének rejtekében is, kezében tartja a birodalom fővárosában székelő patriciusi társadalom fonalait. Egy cseppet sem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy az összes római élet itt folyik, a püspöki iroda cselszövényeitől kezdve egészen a zsinatok botrányos harczáig, a barátok zordon önsanyargatásuktól kezdve egészen az asszonyi hálósobák legrejtettebb titkaiig. A lelepezések e fáklyájával kezemben nincs

mit aggódnom azon, hogy valamikép eltévedhetek, mindamellett, hogy a bizonyosság talaján minél szilárdabb állásban maradhassak, azon eseményeket válogatom ki, a melyekben Jeromos nemcsak történetíró, hanem egyúttal cselekvő személy is.

I.

A keresztyén társadalom állapotát bajjal érthetné meg valaki, a nélkül, hogy elébb, ha nem is részletes, de legalább általános ismeretet szerez magának a pogány társadalom felől, a melynek közepette kezdtek annak körvonalai mindinkább kivehetőkké válni. Egyébiránt itt, ennek a pogány világnak csakis a legmagasabb rétege, tudniillik a nemesi, a gazdag, előkelő népség forog szóban, a melynek a patriciusi osztály képezte koronáját. A ki ennek IV-ik századi állapotát akarja tanulmányozni, annak le kell mondania emlékező tehetségének mindazon tartalmáról, a mit a köztársasági Rómáról classicus tanulmányai alapján szerzett, mert épen a legrégibb családok nyújtják számára a legmegdöbbentőbb ujdonság látványát. A mi a köznépet illeti, az körülbelül ugyanolyan maradt a minő hajdanán volt; vagyis nappalait, csak úgy mint régebben, most is a lófuttatások, vagy bohócok előadásainak nézésével, éjszakáit pedig körszínházak padjain, vagy a nemesi házak négyszegű kövekkel kirakott előcsarnokaiban való időzéssel töltötte. Még mindig eljárta koldusképen a hivatalos alamizsna osztogatásra, de már a puszta kenyérrel nem érte be, mint Juvenalis idejében; hanem ezenfelül szalonna, olaj és bor-jutalék is kellett neki, a melyet a császárok félelemből vagy hizelgésből engedélyeztek számára. Értett hozzá,

hogy a pártfogó sovány sportulája¹⁾ mellé honnét szerezzen magának bőségesebb jövedelmet: váltságdíjat fizettetett magának a színészekkel és kocsisokkal, a kik az agyonverést vagy a kifütyöltetést elkerülni óhajtották. Egy szóval még mindig az maradt, a mi volt, tudniillik a legaljasabb népsöpredék, gyáva, zavargó, tunya, kapzsi, minden tisztességes foglalkozás gyakorlására képtelen, a mely estére kelvén, elpocsékolta a kockajátékban egész napi keresményét. Ez a köznép még a régi latin neveket sem viselte többé, hanem egyes tagjait, isten tudja miféle, s előttünk majdnem érthetetlen tolvajnyelvből kölcsönzött gúnynevekkel jelölte meg. Az idegent, ha Rómába jött, ugyancsak meglepte, mikor ilyen neveket emlegettek előtte: *Cimessor*, *Semicupa*, *Cicimbricus*, *Serapinus*, *Gluturinus*, a *Frullakat*, *Pordacakat*, *Lucanicusokat*, *Salsulakat* nem is számítva.²⁾ Másodszorban pedig abban a meglepetésben részesült, hogy a néptömeg közt nagy számú fakó, ránczos, szakál és bajusztalan képű embereket látott, a kiket a felszabadítás árasztott oda évenként, s a kik homlokukon a rabszolgaság és a tehetetlenség kettős bélyegét hordozák. Midőn Scipio Emilianus egykoron szavait, a nép moraja következtében, félbe-

¹⁾ Sportula = kosárka. A patronusok klienseiket néha megvendégelték, a mikor is eledeleket osztottak szét közöttök. Ezt nevezték sportulának, valószínűleg azért, mert mindegyik ember a maga részét egy kosárában kapta. Ford.

²⁾ Amm. Marcell., XXVIII. 4. — E nevek közül egynehány-
nak a jelentéséből sejthetjük a többiekét is. *Cimessor* annyit jelent
mint káposztatorzsátevő; *Trulla*, főzőkanál; *Gluturinus*, a *gluto*,
falánk szótól származik; *Lucanicus*, kolbászevő, így nevezték, mert
Lucaniából kapták a legjobb kolbászt; *Salsula*, sózott disznóhúsevő;
Semi-cupa, félkupás; *Cicimbricus* vagy *Cicumbricus*, a *cicuma*,
éjjeli bagolytól ered.

szakítani kénytelenült, így kiáltott fel dühében: »elhallgassatok ti Itália korcsfattyjai«¹⁾. A IV-ik században ezt mondhatta volna: »elhallgassatok ti rómaiak, a kik még csak férfiak sem vagytok«!

A Constantius uralkodása alatt élt szenátor nem vált volna ugyan be Cincinnatusnak, vagy Catónak, de azon tette kész gazemberek közé sem tartozott, a kik, mint Catilina és Clodius a vége felé járó köztársaság romlását sietteték, hogy azt elnyomhassák vagy eladhassák; de azon elaljasodott nemesekhez sem hasonlított, a kik mint a gladiator Grachus, csak azért szálltak le a küzdőtér porondjára, hogy a nagy név megbecstelenítésének nem mindenki által megszerezhető gyönyörét élvezzék: benne ugyan nem találkozott semmi rómaiias tulajdonság, a szónak akár jó, akár rossz értelmét veszszük is. Az ő példányképét Babyloniának, vagy Persiának évkönyveiben keli keresnünk. Bő, lobogó selyem öltöny, mert még a legkönnyebb szövetből készült tógát is nagyon nehéznek tekintette; átlátszó lenszövetből készült fátyol,²⁾ női legyező és napernyő képezték öltözetének alkotó részeit; heréltekből álló csapat pedig környezetét. A mikor nem a fürdőben vagy a szinkörben időzött, hogy az egyik vagy a másik kocsist pártfogolja, újabb lovaknak első futamát szemlélje, rendesen ott-hon szendergett nyugvó-ágyán, márvány padlózatú s mozaikkal díszített falú óriás termeiben. Ha valamely, sűrű függönyein áttörő napsugár véletlenül szemeibe tévedt, ha öltönyei alá légy férközött, siralmas panaszkialításokra fakadt. »Vajjon a cimmeriaiak közt születtem-e én, ekkép

¹⁾ Val. Maxim., VI. 2.

²⁾ Amm. Mare., XIV. 6.

zúgolódott, hogy illetén kinzásokat kelljen elszenvednem?«¹⁾ Ha valamely vadászatban vett részt, a melyet rabszolgái végeztek helyette, vagy ha valamely mulhatatlan ügye miatt díszesen kifestett gondolában, az Averni tavon Puzzuoliba, vagy Gaëtába kellett magát vitetnie, önnön magán csudálkozott, s ki nem fogyott volna fáradalmainak elbeszéléséből; úgy hogy szerinte, az ő vállalata, legalább is Nagy Sándor hadjáratával ért föl, Caesarét pedig messze háta mögött hagyta.²⁾ Kárpótlásul azután éjjelét s nappalát koczka-játékkal tölthette. A mi a tanulmányozást illeti, attól jobban borzadt, mint a méregtől; mert azon történetíró szavai szerint, a kitől ezen kortársairól festett arcképeket kölcsönöztük, a patricius könyvtára oly szorosan elzárva állt s oly tisztelet környezte, mint akár ősei sírboltját.³⁾ Juvenálisnak az elkölcsökről írt néhány dagályos verse, Suetoniusnak, vagy Marius Maximusnak, a császárok magánéletéről szóló anekdótája, képezték a világ e hajdani urainak, és jövő sorsa akkori intézőinek összes irodalmi táplálékát.

Mikor a szenátor elhagyja palotáját valamely díszlátogatás végett vagy azért, hogy a curiába, a körszínházba, a Forumon lévő boltokba menjen: arról már az egész Rómának értesülni kell. Éktelenül magas kocsiba teszik fel, hogy mindenki kénye-kedve szerint szemlélhesse és abban hanyagul hátra dőlve, balkezével ruhájának egyik szárnyát csóváltatja, hogy annak finomságát és pompáját

¹⁾ Amm. Marc., XXVII. 4.

²⁾ Amm. Marc., XXVIII. 4.

³⁾ Bibliothecis sepulchrorum ritu, in perpetuum clausis. Amm. Marc., XIV. 6.

mindenki észrevehesse.¹⁾ Lovai vadul toporzékolnak aranyos terítőik alatt, kocsisai pedig ostor helyett arany vesszőket tartanak kezökben. A mindenfelől elősiető szolgasereg teljes számban verődik össze, a rabszolgák, szabad szolgák s felszabadítottak közül névsor olvasáskor egyik sem hiányzik, s mint a régi vígjáték-író mondja, »ott van még Sannio, a bohóc is«. A háznagy aranypálczával kezében, a csapatait rendbe állító százados méltóságával, megszámlálja, sorakoztatja és rendbe állítja őket. Elöl áll a nehéz gyalogság, a mely kiállja és intézi a rohamot, aztán jó a fiatal, csinos, gazdagon öltözött rabszolgákból álló könnyű gyalogság.²⁾ Ezután következik a fakóképű heréltek csapata, ezek veszik körül a kocsit s szemeiket folyton urokra szegeznek, hogy annak legcsekélyebb intését is el ne szalasszák. Majd szép rendben következik a konyhaszemélyzet, szakácsok, kukták, pecsenyesütők... füstös színökről látszik, hogy kik s mik; végtére jönnek a vízfordók, sepregetők s a hátvédő csapatot képező felbérelt emberek összes tömege. Szükségből kölcsön kérnék még a szomszédok rabszolgáit is, a kiséret zömének növelése végett, szívesen besoroznák a járókelőket: annyira főfőbüszkeségének tartja a patricius, hogy maga körül egy egész nemzetté dagadó szolgál-tömeget fitogtasson. Midőn mindennel elkészülnek, a csapat megindul: emberek, lovak egyenlő gyorsasággal rohannak; az előcsapat félrelöki, vagy feltaszigálja a városi népséget, ha idejekorán utat nem enged, s az utcák fekete négyeseg kövei messze dübörögnek a lovak patái alatt. »Szinte hajlandó volna az

¹⁾ Amm. Marc., XIV. 6.

²⁾ Utque proeliorum, periti rectores, primo catervas densas opponunt et fortes, deinde leves armaturas. Amm. Marc., XIV. 6.

ember azt mondani, hogy barbarók betörését látja valamely rohammal bevett városba» így folytatja beszédét az a kortárs, a ki számunkra ezeket a részleteket szolgáltatja, a ki pedig nem más, mint Ammianus Marcellinus a történetíró.¹⁾ Mindenkinék szeme szája eláll, kíváncsivá lesz, majd kérdezősködik, s a gazdag szenator azt a kérdést teszi fel magának, avagy nem méltóan képviseli-e őseitől öröklött nevét.

Estére kelvén, végét érni nem akaró lakoma kezdődik, a melyben a hízolgóknak és tányérnyalóknak egész néptömege vesz részt, s a melynek alkotó elemeit az egész világ tengerei, folyói, és hegyei szolgáltatják. Az asztalra kerülő mindegyik csodaszörny láttára a meglepetés felkiáltása hangzik; a vendégek elragadtatása határtalan, tudni akarják minden egyes tárgynak nevét, súlyát s származási helyét. Ez a hal a Pontus Euxinusból, vagy a legtávolabbi Océánból való-e? Ezeket a madarakat Egyiptom oázisa vagy a Phasis hegy-ségei küldik-e számunkra? Azonnal szolgák rohannak elő mérő-serpenyőkkel, megméri a halakat, a madarakat, a megehető peléket, harmincz jegyző áll készen írószerekkel kezében, hogy fölvegye rólok a leltárt; ²⁾ ezek képezik a családi levéltár okiratait. E közben elérkezik a mulatság ideje; a rabszolgák házmagasságú vízi orgonát gördítenek végig a termen; oldalain óriás nagyságú lantokkal, fuvolákkal és egyéb különféle zenészerszámokkal, azután felharsan a zene, még pedig rettenetes zene, Ammianus Marcellinus kifakadása szerint, a ki keleten kevésbbé lármás hangversenyhez szokott. Ezután következik a hírneves tánczosnók

¹⁾ Amm. Marc., XIV. 6. — Prudent., in Symm., I.

²⁾ Amm. Marc., XXVIII. 4.

és bohócok által előadott táncz és némajáték. A némajátékokba a patriciusok mindig bele voltak bolondulva; úgy hogy az imént említett szemtanú szava szerint »bár merre irányozd lépteidet, mindenütt hosszú fürtös hajú asszonyokat látsz, a mint vége, hossza nélkül tánczolnak és különféle mozdulataikkal színpadi jeleneteket adnak elő, holott, ha férjhez mennek, polgárokat szolgáltathattak volna a hazának.«¹⁾ Midőn egyszer Rómát éhszükség fenyegette, a tisztviselők, a fogyasztás csökkentése végett, elhatározták, hogy az idegeneket kiutasítják a városból: a nemesség kegyelmet kért a színészek számára s a kegyelmet meg is kapta. Három ezer tánczos és tánczosné, úgyszintén az énekkarok és énekvezérek maradtak tehát a városban,²⁾ hanem a szépművészetek tanítóit, elsőtől az utolsóig, minden irgalom nélkül kikergették.

E vázlatos arczképben imitt bemutatott személyiségnek fenhéjázó igényeivel egyenlő lépést tartott tudatlansága és hiábavalóságokon való kapkodása. Előkelőségi hiúságát a legostobább alakban fitogtatta ország-világ előtt, azzal, hogy minduntalan a Reburrus, Pagonius, Geryon, Tarracius, Parrhasius, és ezekhez hasonló, inkább a mese, mint a történet által ismert nevek forogtak nyelvén.³⁾ A gazda példáját követő cselédség se bocsátott volna ki egyebet száján: mert azt hitte, hogy azzal azt az előkelő házat fertőztette volna meg, a melyben szolgált. E században számos főrangú római gondolkodott akképen, hogy a történet kelletén túl újkorias és kelletén túl köz-

¹⁾ Amm. Marc., XIV. 6.

²⁾ Amm. Marc., XIV. 6.

³⁾ Amm. Marc., XXVIII. 4.

népies; ennél fogva sokkal méltóbbnak tekintették önmagukhoz, ha felkapaszkodnak a hitrege hőseihez, annyival is inkább, mert ezt az eljárást még könnyebbsége is ajánlotta. Italiai szenátor a világért el nem mulasztotta volna, hogy magát ne Cacustól, Geryontól, vagy a mesés korszak valamely más rablójától származtassa, mint a ki már Hercules oda jövétele előtt ura volt Itáliának. A görög felvitte családfáját Clytemnestraig és az Atridákig, a Troasból való ázsiai Venusig és Anchisesig, föltéve, hogy ez az első őse az idősebb ágból származott, a mely a Juliusok családja felett elsőbbséggel rendelkezett. Végre a tartományi szenátor becsületbeli dolognak tekintette, hogy vidéke hajdani királyainak valamelyikétől származottnak tartsák. A mi a történelmi nagy neveket illeti, azt tudjuk, hogy azok soha ki nem vesznek, még akkor sem, ha kihaltak volna egykori birtokosaik; az ilyenekből tehát tekintélyes mennyiség maradt fenn, a nélkül, hogy bárki is kétséget mert volna támasztani felettök, ha viselőik tekintélyvel és gazdagsággal rendelkeztek. Egy szóval, az előkelő társadalom a világegyetem mindenmű hiúság-szülte hazugságainak bámulatra méltó névgyűjteményét tüntette fel. Úgy, hogy a világot elnyelő büszke városnak, Rómának curiáját azon színháznak nézhette volna az ember, a hova a legyőzött nemzetek csak azért csődültek össze, hogy uraik nagy mulatságára, letűnt fényök bohózatát eljátszhassák.

Ilyen férfiak mellett minők lehettek az asszonyok? Azok is efféle bűnökben leledzettek, természeti sajátságaik minémiségéhez képest; a mennyiben idejüket szerelmi cselszövények üzésével, rágalmakkal teljes fecsegés-locsogással,¹⁾

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96. és *Ep.* 19.

az öltözködéssel járó vesződséggel töltötték, mert azt meg kell nekik adnunk, hogy az öltözködés nekik fáradtságos vesződséget okozott. Díszes öltözetű heréltek, a szolgáló nőszemélyzettel vegyesen, hemzsegték az előkelő matrona termeiben,¹⁾ még pedig nem azért, hogy felügyeljenek rá, a barbár keleten szokásos eljárás szerint, — mert a római nőnél nagyobb szabadságot senki nem élvezett, — hanem azért, mert a divat az ily megcsonkított rabszolgákat a női lakó-osztály mellőzhetetlen bútorzatává tette. Az öltözködés ideje alatt az úrnő szobalányainak birtokába ment át, a kik úgy rohantak rá, mintha csak zsákmányuk lett volna. Az tartotta magát szerencsésnek, a ki valami kint mérhetett rá, a melyet az, mint egy azon korból való író mondja, még szintén jó néven is vett. Az egyik tüzes vassal és fésűkkel fölfegyverkezve, aranszálakkal elegyes hajfonadékaiból magas emelvényt épített fején; a másik halántékai körül aranyozott pillangó esőt árasztott;²⁾ néha barna, vagy szőke fürtök elegyedtek össze ugyanazon a fejen; vagy a legszebb fekete haját Germaniában drága pénzen vett veres fürt borította be; mivel a IV-ik században a szépítés művészete főleg abból állott, hogy a természetet fölismerhetetlenné tegyék. A fej díszítése után a kendőzés képezte a cziczoma legfontosabb tárgyát; e végből használt kenőcseiknek se szeri se száma, mindazonáltal némi leltár-félét hagytak rólok számunkra az erkölcsök megjavítását szívőkön hordozó egyházi atyák. Fő szerepet játszott e kenőcsök között az ólom-fehér, a minium s az

1) Hieron., *Ep.* 19. és *Ep.* 82. — Amm. Marc., XIV. 6.

2) Scriptor. rer. August. in Vero; not. Casaub., p. 85, ed. Paris., 1629. et Trebell., Poll. in Gallien., p. 182. ead. edit.

antimonium fekete, a melynek a szemek tündöklőbbé tétele képezte rendeltetését. Midőn az előkelő római nő arczát ilyenképen kifestették, haját feldíszítették, feje búbjára gyengédeden persa főkötőcskét illesztettek, úgy, hogy ha a *nagy király* látta volna, nem valami szemet szűrő tévedésbe esik, ha kegyencznői egyike gyanánt találja a maga részére követelni. A magas rangú divatos római nő ruhája sem gyapjú-szövetből, sem vászonból nem állott, még ha a legfinomabb lett volna is az, mivel az ily közönséges szöveteket csakis a köznép ruháihoz valóknak tekintették; hanem az úri nő mindig selyem, sőt gyakorta arannyal áttört selyem szöveteket viselt s oly könnyű lenből készült patyolatot, a mely, bizonyos egyházi atya szava szerint, befedte ugyan a testet, de a nélkül, hogy egyúttal el is rejtette volna. Ékszerek, gyöngyök, mindenféle drágakövek, arany-öv, aranyozott s lépten nyomon nyikorgó czipő egészítette ki a IV-ik században a Róma gazdag városnegyedeiben lakó főrangú hölgyek cziczomáját.¹⁾

A divaton kapkodók rendkívül bolondultak ekkor az átszőtt selyem kelmék után, a melyek, fonalaiknak ügyesen kieszelt összeszerkesztése folytán, bizonyos alakokat tüntettek fel. Ez a szövés mód, a kortársak állítása szerint, új találmány lett volna, de valóbbszinű, hogy a Chinában és Indiában már azelőtt századokkal közhasználatnak örvendő szöveteknek volt csak utánzata. Ennélfogva a ruhákat merő madár- és állat-képek borították, melyeket a gyermekek, séta közben, újjaikkal mutogattak egymásnak, hangosan kiabálva, hogy: nini oroszlánok, medvék, kutyák, sőt egész vadászati, valamint hitregebeli, vagy történeti személyek-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 19. *Ep.* 80. *Ep.* 47.

ből álló jelenetek is divatba jöttek.¹⁾ Ezekből választott azután kiki a saját izlése, vagy erszényéhez képest. Jóllehet ezt a divatot a pogányok a század bámulatra méltó szellemének bizonyítéka gyanánt magasztalták, mindazonáltal nem kerülhette ki a keresztyén hitszónokok elkárhoztató ítéletét, a kik benne nem egyebet láttak a Sátán munkájánál s a bálványimádók által a magokra nem vigyázó lelkek elé kivetett hálónál. E fontos tárgyról akárhány egyházi beszéd maradt ránk.²⁾ Az egyházi beszédek siket fülekre találtak s a keresztyén asszonyok épen olyan buzgalommal kaptak az új fajta szöveteken, mint a pogányok, csakhogy míg ezek Jupiter és Europa, vagy Adonis és Venus szerelmeteskedéseit feltüntető tarka-barka ruháikban sétálgattak: addig amazok, mintegy hitvallásuk feltüntetéséül, az Evangeliomból választott valamely jelenetet, vagy az Ó-Testamentomnak valamelyik jámbor festményét illesztették vállfüzőjökre.

Ilyen volt a világi elemből álló társadalom. Vajjon kívánhatta volna-e észszerűen valaki, hogy az ilyen környezet közt élő s az ilyen környezetből válogatott római papság, az önmegettartóztatás, a lemondás, a szegénység evangyeliomi erényeit gyakorolja? Ilyesmi az emberi gyarlósággal össze nem fér. És csakugyan a jólét, a gyönyör, a fényűzés és az ezeket előteremtő arany szomja, gyötörte a római papságot ép úgy, mint a világi elemet: sőt ezen hibájához még egy másik, hivatásával együtt járó különle-

¹⁾ Amm. Marc., XIV. 6. — Vales., ad Amm. Marc., not. p. 26. ed. in-4°. Gronov. Lugdun. Batav., 1603. Prudent., *Hamartig*, v. 291., 292.

²⁾ Aster., *Homil. de Divite et Lazaro*. — Theodoret., *Sermo de Providentia*. — Ioan. Chrysostom., *Hom. 50., in Matheum*.

ges vétket is kapcsolt, tudniillik az irigy nagyravágyást, a tőle elválhatatlan egyéb kicsapongásokkal párosítva. E helyen nem teszek egyebet, csak a keresztyén íróknál található adatokat foglalom össze. Az alsóbbrendű papság elbolondította a köznépből eredő leányokat, kiszakította őket családjak kebeléből, hogy *agapéta* testvér, vagy *alattomban becsempészett* nők neve alatt, ágyas-társakat nyerjen benők; ez az undorító, s a nyugati egyházakban ép úgy, mint a keletiekben, egyaránt elharapódzott fekély, a zsinatok minden átka s a világi törvények minden tiltó rendszabálya daczára is tovább tenyészett.¹⁾ Az egyház méltóságai arra használták fel az előkelő házakhoz való szabad bejárhatásukat, hogy az asszonyokat elcsábították, úgy hogy a házasságtörés bűne fordul elő leggyakrabban a papok és püspökök ellen, úgy a zsinatok, mint a közönség előtt emelt vádak között. Az egyház szolgálatában álló özvegy-asszonyok, e félig egyházi álláson azért kaptak, hogy szerelmi kalandjaik eltakarására palástul használhassák: e nők férfias merészséget fitogtattak, hajokat a férfiak divatja szerint rövidre vágatták, s a közönséget nemők felől bizonytalanságban hagyó ruházatot viseltek; míg ellenben a fiatal férfi diakonok, illatszerrel bekent és színésziiesen fodorított hajjal, ujjaikon csillogó gyűrűkkel jártak palotáról-palotára, hogy ott elasszonyiasodott bájaikat fitogtassák, és csakugyan rendesen arannyal telt markokkal is távoztak onnét.²⁾

¹⁾ Az *agapéta testvérek* tárgyában lásd *Elbeszélések a római történetből az V-ik században* czimű munkám *Aranyszáju János és Eudoxia császárnéről* szóló kötetének 1-ső fejezetét.

²⁾ Hieronym., *Ep.* 18. *Ep.* 93.

Ez emberek pénzsomja, valamint a papság által felhalmozott gazdagság, egészen közmondásossá vált. Az asszonyok és öreg emberek behálózását annyira vitték, hogy a katholikus I. Valentinianus császárnak egymásután kibocsátott két törvénye határozottan semmisnek nyilvánított a papok részére tett minden ajándékozást, vagy végrendeleti hagyományt.¹⁾ A szinköri kocsisok, a színészek, a kéjhölgyek, azt mondja e tárgyban szent Jeromos, megkaphatják a nekik tett hagyományt; a pogány pap szintén, de a keresztyén pap nem; eszem ágában sincs, hogy e miatt az egyház felett sajnálkozzam, de szégyenkezem azok miatt, a kik ezt a törvényt szükségessé tették.²⁾

A törvény félremagyarázást nem engedett, ennél fogva a szegényeknek, a papság kezén keresztül, juttatott könyöradományok színe alatt játszották ki³⁾ s az új visszaélés nemsok idő alatt oly égbekiáltóvá lett, hogy Aranyszájú János azt tanácsolta nyája tagjainak, hogy alamizsnájokat önnön magok osztogassák s ne bizzanak meg vele sem papot, sem diakonust.⁴⁾ A püspök figyelmeztető szava megbélyegzőbb magának a törvénynek intézkedésénél. Kétségtelen, hogy a római társadalom erkölcsi megjavításának munkáját a papságén kellett kezdeni, a mely ily szomorú példával járt a nép előtt.

¹⁾ *Cod Th.*, I., XVI., II. köt. 27—28. törv.

²⁾ Pudet dicere : sacerdotes idolorum, mimi et aurigae, et scorta haereditates capiunt ; solis clericis et monachis hoc lege prohibetur ; et prohibetur non a persecutoribus sed a principibus christianis. Nec de lege conqueror, sed doleo cur meruerimus hanc legem. Hieron., *Ep.* 93.

³⁾ Hieron., *Ep.* 34.

⁴⁾ *Elbeszélések a római történetből az V-ik században: Aranyszájú Szent János és Eudoxia császárné*, I. könyv.

Különböző politikai, közigazgatási és vallási okok hatottak össze a végből, hogy Róma püspöki széke a többiek fölött kiváltságos helyzetbe jusson. Mikor Konstantin a keresztyén pápság rangfokozatát megállapította, mivel a püspököket a polgári tisztviselőkhez hasonlította s a püspökségek fontosságát a közigazgatási központokéhoz mérte, a római püspöki székek, az örök város állapotához képest nem találkozott párja az egész világon.¹⁾ Mert habár Róma nem szolgált is többé a kormány működési színteréül mivel a Caesarok nem laktak többé falai között, a birodalom ősi székvárosa, »a törvényeknek ez a lakóhelye, a világnak ez a királynéja«, — a mint még folytonosan nevezgették — ha másban nem, legalább méltóságban, ezentúl is uralkodott fiatal versenytársa felett. Minthogy méltóságra nézve megőrizte Róma az első helyet, püspöki széke is elibe került a konstantinápolyinak. Ennek, a Kelettel szemben pusztán megtiszteltetési kérdésnek, merőben megváltozott a természete, mihelyt a Nyugattal való összeköttetésében tekintették. Mert ez esetben bizonyos törvénykezési jog csatlakozott hozzá, a mely eleintén nem öltött ugyan határozott alakot, de napról-napra mindinkább erősebb körvonalakat vett fel s mindinkább tovaterjeszkedni igyekezett. Egyszóval, a római püspöki szék, közigazgatási szempontból, kezdettől fogva sajátos jelleget öltött, a melyet az örök várostól, a nemzetek urnójétől öröklött. És valamint Róma prefektusa különbözött a

¹⁾ Domicilium legum. Sidon. Apollin. Ep. 1., p. 6. Exaudi regina tui pulcherrima mundi. Inter sidereos Roma, recepta polos. Rutil. *Itiner.*, I. 47.

többi prefektusoktól, úgy a római püspök sem lett olyan, mint a többi püspökök.

Vallásos szempontból tekintve a dolgot, szintén valami efféle esemény történt, a keresztyén Róma mind azt örökölte az istentisztelet tekintetében, a miben a pogány világ századok lefolyása alatt részeltette, s részeltette még folyton Róma istenségét, »az emberek és az istenek anyját«¹⁾ s ez az örökség keresztyénies alakban, az apostoli eredet képében szállt reá. Az az általánosan elfogadott hagyomány, hogy Róma püspöki székét az apostolok legfőbbike alapította, továbbá, hogy szent Péter és szent Pál apostolok sirja falai között feküdt,²⁾ a keresztyén székvárosnak oly fényt kölcsönzött, a mely a régivel majdnem fölért, vagyis inkább azt mondhatnók, hogy a két vallásos szertartás egészen össze elegyedett. Végre a kormányzatnak némi töredéke ez elméleti okok mellé gyakorlati bizonyítékot is csatolt s oly hivatalos működést létesített, a minő másutt sehol a világon nem létezett. Mióta a nyugati császárok megváltak a Palatinus hegytől, hogy most Kölnben s Trierben, majd meg Milanóban lakjanak,³⁾ Róma első egyházi tisztviselője, a püspök, a sokistenhívés szerveként működő szenátussal szemben, magának a keresztyénségnek vált képviselőjévé. Ez a körülmény nagyban növelte a püspök tekintélyét: mivel maga fölött senkit sem látott, ha nehéz körülmények következtek be, nemcsak a város prefektusával, vagy a konzullal, hanem magával a szenátussal is úgy érintkezett, mintha csak velök egyenlő rangu

¹⁾ Rutil., Itiner., I. 40.

²⁾ Caii, Ep. ap. Euseb., *Hist. Eccles.*, II. 25.

³⁾ *Gallia története a római urádom alatt*, I. és II. kötet.

személy lett volna.¹⁾ Konstantinápolyban ellenben a püspök szinte elveszett a fejedelem udvarát képező magas méltóságok tömegében,²⁾ és a fejedelem, a ki Konstantin óta bizonyos felsőbb fajtájú püspöknek tekintette magát, közvetlenül intézett el számtalan, nemcsak az egyházi fegyelemre, hanem egyenesen a hitczikkekre vonatkozó vitás kérdést. A konstantinápolyi pápa, ha politikai szempontból tekintjük a dolgot, egyszerű püspöknél nem volt egyéb: Róma püspöke többé nőtte ki magát.

Az örök város püspökeinek, hogy kellőleg képviselhessék a körülmények hatalma által rájuk ruházott méltóságot, át kellett venniök, ha nem is egészben, de legalább részben a velök egyenlő ranguaknak tartott polgári főtisztviselők fölszerelvényeit, fényűzését s szemkápráztató fellépésmódját, s e természeténél fogva sikamlós lejtőn könnyű szerével csusztak lefelé. Az elpuhultsággal és göggel karöltve haladó fényűzés következtében, az egykori halásznak széke napról-napra mindinkább a királyi trónhoz hasonlóvá alakult át. E dologban számos nyugati püspök megbotránkozott; de az ingerültség főkép a keleti előkelő székek birtokosai közt lobbant élénk lánggra. »Gyülölöm ennek az Egyháznak fényűzését«, így szólt a cesareai Basilius, a ki ebben a tárgyban csak testvéreinek érzelmeit tolmácsolta.³⁾ Minthogy ennek az irigylett állásnak megszerzése választás útján ment végbe, az egész római papság nagyravá-

¹⁾ Zozim., V. 41. Lásd erre vonatkozólag *Elbeszélések a rómaiak történetéből az V-ik században* című munkám 1-ső kötetében Innocentius pápának a város prefektusával s a szenátussal folytatott alkudozását Alarik föltételei tárgyában.

²⁾ *Elbeszélések a római történetből az V-ik században.*

³⁾ Odi fastum illius Ecclesiae. Basil., *Ep.* 10.

gyása lázas izgatottságba esett miatta: mindegyik pap, sőt még az egyszerű diakon is pápává óhajtott volna lenni, épen mint a hadseregben mindegyik katona császárrá. A siker biztosítása végett, nem rettentek vissza semmitől, még a cselszövénytől, a csalástól, a rágalomtól sem, s az erőszakosság gyakran gyilkosságra is vetemedett miatta. A becsületes és igazmondó pogány Ammianus Marcellinus, a ki majdnem szemtanuként szerepelt egy olyan pápaválasztásnál, a hol a vér nemcsak a templomokban, hanem még az utcákon is folyt, e tárgyról a következő józan okossággal tett megjegyzéseket kockáztatja: »Ez a nagy-ravágyás előttém korántsem meglepő s azon sem csudálkozom, hogy annak kielégíthetése végett, oly durva harcra vetemednek, mert a ki egyszer püspökké lehetett, az úgy jövődjére, mint jelen állapotára nézve, nagy előnyöket biztosított a maga számára. Az ilyen ember soha sem távozik többé hazulról máskép, mint pompás öltözetben, kocsin ülve, s ha haza tér, olyan asztal várja, a mely inycsiklandoztatás szempontjából vetekszik a császárok lakomáival. Holott pedig, így folytatja némi búskomolysággal, sokkal boldogabbak lehetnének, ha a város nagyságára nem támaszkodva, azon néhány vidéki püspök példáját követnék, a kiket józanságuk, ruházatuk durvasága s földre szegezett szemeiknek alázatossága igazi főpapok gyanánt ajánl Istenök imádóinak, mint a kik hozzájuk és ehhez valóban méltók.«¹⁾ Azt beszélik, hogy a mint egyszer Damasus a keresztyénségre akarta téríteni a város prefektusát, a szellemes pogány s meglehetősen kételkedő jellemű Pretextatust, a ki habár Vestának s a Napnak fő-

¹⁾ Amm. Marc., XXVII. 3.

papja volt, mindamelletts is nevetve így felelt volna neki: »Ha Róma püspökévé teszel, azonnal keresztyénné leszek.«¹⁾

Mind ebből az látszik, hogy ezt a társadalmat, a keresztyént úgy, mint a pogányt, valami pogány anyagelviúség hatotta át, s a pásztor ebben egyaránt osztozott nyájával. Mert hiába hordták mellökön a keresztet, hiába vették szájokra a Krisztus nevét: azért erkölcseikre nézve sok istenhivők maradtak. És valóban, a keresztyénség Konstantinnal feladatának még csak felét teljesítette; az Államnak második vallásává lett ugyan, hatalmas papuralmat szervezett magának s óriás léptekkel haladt a kizárólagos vallási uralom felé;²⁾ de azért az erkölcsöket nem hatotta át: úgy hogy második, még pedig talán nem épen a könnyebb feladatát az képezte, hogy az általa meghódított társadalmat magához hasonlóvá tegye. E feladata csak úgy sikerülhetett, ha elébb keresztyén szellemet önt ebbe a pogányság által idomitott társadalmi testbe, a melynek átalakítására, holmi felületes keresztyénség, képtelennek bizonyult. A komoly gondolkozású keresztyének érezték a javítás szükségét, sőt magában a papság kebelében is akárhányan sürgették, jóllehet a visszaélésekhez alkalmazkodtak. Meg is érkezett az végre, de külföldről. Keletről indult ki az a szellő, a mely ezt a Tiberis halmaira hozta, vagy legalább fuvallata közben annak néhány magvát elvetette.

II.

Körülbelül huszonöt évvel azelőtt, hogy Damasus pápává lett, úgy 341. táján, egy igen kiváló vendéget fogadott Róma falai közé, sőt mondhatni a legkiválóbbat, a

¹⁾ Hieron., *Ep.* 38.

²⁾ *Gallia története a római uralom alatt.* II. k.

kível valaha keresztyén város csak dicsekedhetett, mert ez a vendég nem más volt, mint Athanasius, Alexandria püspöke, ugyanaz, a ki már akkor, a midőn még csak diakonságig vitte, diadalra juttatta a niceai zsinaton az egyállományúság katholikus tanát. Az arianusok attól fogva folyton üldözték, majd még Konstantin életében Trierbe száműzetett, később megint nemcsak visszahívta Konstantius, hanem székébe is visszahelyezte, de a hol hamarosan ismét újabb üldözések szorongatták. Utoljára is kénytelen volt menekülni, hogy fenyegetett életét megmentse, a mikor is Róma püspökénél talált oltalmat, a kitől birákat kért, hogy azok előtt magát igazolhassa, ellenségeit pedig megszégyeníthesse. Róma püspöke szívesen fogadta őt, s ha Athanasius nem nyerte is meg azt az elégtételt, hogy a nyugatiak előtt megmutathassa, hogy keleten mennyire vetemedett az Arianusoknak a hozzájuk húzó tisztyiseloők által elősegített gazsága, de legalább olyan javítás utáni vágyódásokat hagyott maga után, a melyektől neve mind a mai napig elválhatatlan.¹⁾

Athanasius két egyiptomi remetét hozott magával Rómába, a kik oda hagyták Nitria pusztáját, csakhogy vele száműzetését megoszthassák. Ezek közül az egyiket Ammoniusnak nevezték, a ki későbbben ama vidék nagy monostorai valamelyikének híres apátja lett; a másikat pedig Isidorusnak; ez volt Athanasiusnak belső bizodalmas embere, a kit, hogy állandóan maga mellett marasztalhasson, megtett Alexandria főalamiznásának.²⁾ Hallották

¹⁾ Socrat., IV. 23.

²⁾ Pallad., *Hist. ad Laus. Bibl. vet. Patr.*, II. köt. 901. lap. Páris, 1624.

ugyan némi hírét Itáliában az egyiptomi, vagy syriai remetéknél s az ő csodákkal határos rendkívüli életmódjoknak, de semmi bizonyost nem tudtak rólok, elevenen pedig egyetlenegy sem láttak közülök: ennél fogva ez a kettő majdnem oly nagy kíváncsiság tárgyát képezte közöttök, mint a mekkorát püspökük támasztott maga iránt. Ez a két ember, daczára annak, hogy egy vérből eredt, hogy a magánosság iránt egyenlő buzgósággal lelkesedett, bár koruk és jellemök némi eltérést mutatott, rendkívül különbözött egymástól. Ammonius, az idősebbik, olyannak tünt fel, mintha csak magával hordaná a pusztaságot: folytonosan hallgatag és szomorú maradt, s mind az iránt, a mi körülvette, megvetéssel teljes közönyösséget tanusított. Mialatt Rómában tartózkodott, a világ fővárosának számtalan látványosságai közül semmit sem kívánt megsejlelni Péter és Pál apostolok sírjain kívül.¹⁾ Ellenben az alig húsz éves Isidorus minden benyomás iránt fogékonynak mutatkozott, minden iránt érdeklődött, járt a világba s a női társaságokba, úgy, hogy ez az elkényeztetett s hizelgésekkel elhalmozott egyiptomi barát csakhamar azon vette magát észre, hogy Rómának legelőkelőbb társasköreibe bevezettetett. »Ismerte a szenátus minden egyes tagját, ezt mondja egyik kortársa, sőt még a város legelőkelőbb asszonyait is.«²⁾ Isidorus rendesen követte Athanasiust látogatásai alkalmával, akár Eutropiához ment, Konstantius császár nagynénjéhez, a nagy Konstantin testvéréhez, a ki családja minden eretnekeskedése mellett is katolikus maradt, akár Abutera, Sperantia vagy más előkelő asszo-

¹⁾ Socr., IV. 23.

²⁾ Pallad., *Hist. Laus.* mint fentebb.

nyokhoz, a kiknek nevét a száműzött megőrizte számunkra. Néha Ammonius is kíséző társul csatlakozott hozzájuk. Az egyiptomiak mindenek felett az Albina házát látogatták legszívesebben, e magasrangu özvegyét, a ki nemcsak nemzetségének hirneveltségénél, hanem saját szellemességénél fogva is, kiváló hölgy hírében állott.¹⁾

Albina, jóllehet korán özvegyen maradt, de azért lemondott a másodszori férjhezmenetelről, csakhogy magát egyetlen leánykájának, a még gyermek Marcellának nevelésére szentelhesse. A világot, búzgó keresztyén nő létére, szerette s annak felfogásában osztakozott; leánya számára fényes házasságról s a »becsületesség« mellett nagy gazdagságról álmodozott.²⁾ Marcella, a ki ekkor hetnyolcz éves lehetett, anyjával épen ellenkezőleg, búskomor és gondolkodó hajlamokat árult el; úgy tetszett, mintha nyílt és korához mérten tulságos megfigyelő képességgel felruházott szellemét, néha-néha a rajongásnak és képtelen makacsságnak villámai cikáznák át. Albinával együtt hallgatta az egyiptomi száműzöttek beszélgetéseit, s nem ő volt az, a ki legkevésbé érdeklődött szavaik iránt, midőn a remeté-életre vonatkozó kérdéseket, a nyugatiak kíváncsiságának ez új tárgyát, megpendítették. A pusztának képe, minden borzalmaival, küzdelmeivel, csudával határos nélkülözéseivel, meglepő látományaival, a melyet azok a férfiak festettek előttök, a kik annak szemkápráztató gyönyöreit élvezték, oly szivrázó hatást gyakorolt, a mely még a leghidegebb képzelőtehetséget is feltüzeltelte volna. Rendről-rendre elsorolták e titokzatos küzdelmeknek, a minő a

¹⁾ Athanaz., *Apol.* I. — Hier., *Ep.* 96.

²⁾ Hieron., *Ep.* 96.

Jákóbé is volt, egyes hőseit, a midőn a pusztában eltévedt ember, közvetetlen érintkezésbe bocsátkozhatott majd a gonosz szellemekkel, majd pedig magával az Úristennel. Isidorus és Ammonius ismerték Pambont, Serapion, Makariust, Nitriának kopár pusztáján, a melyet annyira kiveret a só, mintha csak valami kiszáradt tenger feneké lett volna; ők Pacomiusnak az egész Egyiptomban bevett fegyelmi rendszabályai alatt éltek; Athanasius beszélhetett nekik szent Antalról, a kinek életrajzát megírta, jóllehet a szent még akkor meg sem halt, s lefesthette levegőben libegő lakását, a mely ég és föld között függ, egy majdnem megmászhatatlan szikla tetején. Beszéd közben nem feledkeztek meg a női monostorokról sem, a melyeknek száma folyton szaporodott keleten, s ez országok szüzeinek azon buzgóságáról, a melylyel oly örömet meghajtották fejüket e vas rendszabályok előtt, a mik a lélek tökéletesedését akkép mozdították elő, hogy a testnek minden ösztönét láb alá tiporták. E beszélgetések alatt Marcella úgy érezte magát, mintha fejében a zavaros gondolatoknak egész tömege gomolyogna. Mikor Athanasius elutazott, szíves házigazdáinak egy példányt adott át szent Antal élete című munkájából; ez volt az első darab, a mely a nyugotiak szeme elé került; ¹⁾ a gyermek úgy őrizte ezt a könyvet, mint valami kincset s mint valami útmutatót, a mely később életfolyama felett is határozott.

Marcellának életkorával együtt szépsége is arányosan növekedett; kortársai azt mondják, hogy a római nők legszebbike vált belőle.²⁾ Férjhez ment ugyan, de

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96.

²⁾ Hieron., *Ep.* 96.

néhány hónap mulva korai halál ragadta el tőle férjét, a nélkül, hogy nejét áldott állapotban hagyta volna. Ekkor nyilatkozott ki lelkének valódi természete. Anyja azt akarta, hogy újból férjhez menjen, hogy hirneves családjok vele ki ne haljon, s a szép és fiatal özvegy körül nem is hiányoztak a kérők: de ő egyiket a másik után különböző ürügyek alatt kikoszarazta. Azonban egy olyan férfiú is jelentkezett, a kinek visszautasíttatása képtelenségnek tetszett, mivel a vele való összeköttetés Albina házát majdnem a császárokéval emelte volna egyenlő méltóságra. Ez a férfiú Cerealis volt, Gallának nagy Konstantin sógorasszonyának, s Gallus császár anyjának testvére. Viselt minden hivatalt, ide értve még a konzuli méltóságot is: ezenfelül tisztelték, szerették, s mérhetetlen gazdagság felett rendelkezett. Cerealis idős ember volt s habár eléggé életerős, mindamellet az az érzés, a melylyel Marcella iránt viseltetett, egészen az atyai indulat jellegével birt. Neki, a mint több ízben említette, semmi egyéb célja nem volt Marcella feleségül vételével, mint hogy vagyonát annak számára biztosítsa, de e mellett úgy bánná vele, mintha csak tulajdon édes leánya volna. Albina, összes rokonságával együtt, buzgalommal támogatta ezt a házassági szándékot, úgy hogy Marcella, a sok ajánlgatástól már szinte alig birt szabadulni. E tárgyban, közte és Cerealis között, eléggé fura izenetsváltás keletkezett, a mely alkalommal valószínűleg Albina vitte meg az egyik féltől a másikhoz a kérdéseket és feleleteket, a melyeket Marcella életirója őrizett meg számunkra. »Lehetek-e oly szerencsés, ezt kérdezte tőle Cerealis, hogy azt a nőt, a kit szeretek, Róma leggazdagabb asszonyává tegyem? — Én ugyan csak középszerű vagyonnal rendelkezem, ezt felelte neki Mar-

cella, hanem azért elég lesz az a magam és a szegények számára. — Idős ember vagyok, jól tudom, — izente újból Cerealis, — de az idős emberek sokáig élhetnek s a fiatal emberek hirtelen meghalhatnak: a miről Marcella saját szomorú tapasztalatából győződhetett meg. — Annyi bizonyos, — ekkép felelt ez utóbbi, — hogy a fiatal emberek hirtelen meghalhatnak; de az öregek viszont nem élhetnek soká, ezenfelül, ha csakugyan rászánnám magamat az újból való férjhezmenetelre: akkor is férjet, nem pedig vagyont kívánnék szerezni a házassággal.« Cerealis visszavonult, Marcellát azonban mindenki kárhóztatta. A világ reá az örültség, a család pedig a papokra a vagyon halászás és önérdékből eredő tanácsadás vádját kiabálta. Albina anynyira megharagudott leányára, hogy többé rá sem igen nézett, vagy legalább nem olyan szemekkel, mint azelőtt. Mivel Marcella arról győződött meg, hogy azokat az üldöztetéseket, a melyeket rokonaitól kelle szenvednie, egyrésről a vagyonára való áhítozás, másrésről az ősi névre való büszkeség szítja, az által kívánta őket lecsillapítani, hogy vagyonának egy részét, oldalági rokonainak engedte át, a kik a családot továbbra is fentarthatták; így adott túl minden ékszerén, minden drága butorán, úgy hogy semmi arany tárgyat, még csak pecsét-nyomóját sem tartotta meg.¹⁾ Ettől fogva, a nélkül hogy lemondott volna a világról, arra határozta magát, hogy nem használ többé semmi szépítő szert, nem visel selyem-ruhát, hanem csakis a leg-egyszerűbb s majdnem mindig barnaszínű öltözetben jár. Ekkép, egy kortársa szavai szerint, örökös özvegység szemfedőjébe temetkezett. Marcella azt hitte, hogy ha ily

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96.

szerény életmódot folytat, minden aljas gyanúsítást kikerülhet, holott inkább senki nálánál jobban nem szolgált annak czéltáblájául; a mi pedig a rágalmakat illeti — azokkal meg majd hogy agyon nem kinozták. Nincs az a képtelen mese, a mit erkölcsisége felől világgá nem bocsátottak volna, úgy, hogy e sok igazságtalanság és rágalom következtében, a legégetőbb fájdalmakat kelle szenvednie

Végre elhatározta magát, hogy teljesen visszavonúl a világtól. Megvett, vagy kibérelt Róma valamelyik külvárosában, egy terjedelmes kert közepett fekvő kis házacskát s e házból remetelakot s a kertből pusztaságot alkotott magának: ottan töltötte napjait, hogy magát az irigy szemektől távol, békességben a szemlélődésre, imádkozásra és vezeklésre szentelhesse. Ezentúl csak bizonyos meghatározott órákban jelent meg, anyja kíséretében, az utcán, hogy az apostolok sírjaihoz ellátogasson. Azonban ez a teljes magány, távol a várostól, csak félig-meddig felelt meg vágyainak, mert a mint lakásába visszatért, abban ismét a világ rendes mozgásával találkozott. Bizonyos, Sofronia nevű keresztyén özvegy asszony, az ő példája után indulva, a nélkül, hogy Rómából távozott volna, saját házában rendezett be magának egy kis szobácskát: Marcella elhatározta, hogy ő is akképen cselekszik.¹⁾ Az a lakás, a melyet családjától kapott, az Aventin hegyén fekvő terjedelmes palotából állott; ²⁾ ennek egy részét valóságos összejöveteli helyiséggé és oly imaházzá tette, a hol az összegyülekezők közösen imádkozzanak; az első zárda így szülemlett Rómában, aranyozott mennyezetű palotában.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96.

²⁾ Hieron., *Ep.* 48.

Marcellát azonban minden ellenségeskedés, érdek-hajhászásból eredő kiabálás és a pártszenvedély sugalta hazugságok daczára tisztelték és szerették: valahány buzgó keresztyén asszony csak találkozott környezetében, az mind hozzá sietett. Az újdonság, a kíváncsiság, a divat áramlata oda sodorta azután a többieket is. Ezekből a gazdag, befolyásos és nagyobbbrészent a nemességhez tartozó asszonyokból egyszerre csak egy kis társulat alakult, úgy hogy az Aventin hegyi imaház oly világi hatalom székhelyévé lett, a melylyel magának a papságnak is számot kelle vetnie. Annak bebizonyítására, hogy az asszonyok vállvetett erőfeszítése, bizonyos körülmények között, mily súlylyal birhatott az egyház ügyeinek intézésében, elég lesz, ha csak néhányat is megemlítünk közülök a kikkel különben is, mint fő, vagy mellékszemélyekkel, találkozunk majd ez elbeszélések folyamában. Életmódja, jelleme, családi állapota nem mindnyájoknak volt egyforma. Akadt közöttük özvegy és férjes, világias és igazán kegyes asszony; némelyeknek keresztyén férjök, keresztyén családok volt; mások meg pogányokhoz mentek nőül, ekképen mintegy elszigetelve lévén saját rokonaik közepett, azon kívül kerestek támaszt úgy a maguk, mint gyermekeik számára. Annyi tény, hogy a vegyes házasság ¹⁾ nem valami ritkaság volt a IV-ik században, és az összekelés gyakrabban alapult nemzetségi, vagy vagyoni érdekeken, mint hitbeli rokonszenven, vagy az isteni tiszteletmód hasonlatosságán.

Az Aventin hegyi kis társulatban, tiszteletesség és tekintély dolgában, az első hely bizonyos, már előrehala-

¹⁾ Matrimonia imparia. Hieron., *Ep.* 57.

dott koru, Asella nevű özvegyasszonyt illette meg, a kinek a családja egyebiránt ismeretlen. Ő szintén szakított családjával, titokban eladta ékszereit; szegényesen élt, s a szűkölködőkkel megosztotta még azt a keveset is, a mi vagyonából számára megmaradt; de erényei, szelidsége, kimeríthetetlen alamizsnálkodása, még a sokistenhivők előtt is tiszteletre méltóvá tették,¹⁾ Azután következett Furia, a ki a keresztyén alázatosság kebelébe a nemesség legmagasabb igényeit hozta magával: ő is özvegyasszony volt, miként Asella s mint az, épen olyan szigorú életmódu. Benne a legszembeszökőbb példáját látjuk az eszmék azon fenekestől való felfordulásának, a mely Camillus unokáját a megfeszített Isten szolgálójává tette.²⁾ Fabiola előkelő származás tekintetében Furiának méltó párja, mivel ha ez Camillus nevére hivatkozhatott, amaz meg Q. Maximus nevével dicsekedhetett volna, de már életmódjának szigorúságára nézve nem mérkőzhetett meg vele. A heves szenvedélyű Fabiola (a kinek a kegyesség is egyik szenvedélyét képezte) már nagyon fiatal korában folytonosan ingadozott Isten és a világ között, s majd az egyikhez, majd a másikhoz pártolt. A szóban forgó időben két élő férje volt; de mivel az utóbbitól elment a kedve, azt a kérdést vetette föl magában, ha vajjon a kétférjűség (így nevezték a másodszori férjhezmenetelt) nem képez-e nagyobb vétket, mint az első házasságnak felbontása, s majd később csakugyan látni fogjuk, hogy e tárgyban az egyház egyik nagy tanítómesteréhez minő furfang használása mellett intézett kérdést.³⁾ Egy füst alatt azonban azt is elmondom,

¹⁾ Hieron., *Ep.* 21.

²⁾ Hieron., *Ep.* 47.

³⁾ Lásd hátrább Fabiola utazását Betlehembe.

hogy Fabiola fiatalkori könnyelműségét igaz bűnbánattal tette jóvá, és hogy óriás mértékben gyakorolt alamizsnálkodásaért, ha nem is készségesen, ha egy kissé habozólag is, beiratott a IV-ik századi szentek névsorába. Marcellináról és Felicitásról, a kis gyülekezet e másik két tagjáról, nem igen tudunk egyebet,¹⁾ mint hogy a legjobbak mellé ők is méltán oda illettek. Azonban a szépségnek és a gazdagságnak minden dicsősége Paula és az ő két leánya Blessilla és Eustochium fején összpontosult, a kik lakásuk előcsarnokában egész büszkeséggel függeszthették volna fel Paulus Emilius és Agamemnon képmásait. Valójában senki sem vonta kétségbe Paulának azt a jogigényét, hogy anyai ágon Paulus Emilius egyik nőtestvérétől származik, a ki örökbe fogadtatás útján a Scipiók családjába keveredett; atyja pedig a görög eredetű Rogatus, Nikopolis gazdag városának, Actium mellett, birtokosa, nemzetségének megalapítójául a királyok királyát Agamemnont említhette. Paula szintén görög férfiúhoz, bizonyos Julius Toxotius nevű egyénhez, ment nőül, a ki azt állította, hogy Aeneasnak egyenes utóda; ugyanazért, mint ősanját: Venust igazán tisztelő fiú, nem is mondott le a pogányságról. E házasságból négy leánya született s egy szintén Toxotius nevezetű fia, a kiről úgy látszott, mintha atyai ágon a keresztyének ellen vele született ellenszenvet, vagy megvetést örökölt volna.²⁾

Ilyen volt, már tudniillik a mennyire a felettebb hiányos tudósításokból megítélhetjük, az Aventin hegyi kis vallásos társaság, ha tagjait tekintjük, a 380-ik év

¹⁾ Hieron., *Ep.* 28.

²⁾ Hieron. *Ep.* 86. *p. Paul ad Tit.*, 3.

táján; a midőn azok az események következtek be, a melyeket nyomban elbeszélek.

III.

Semminemű határozott rendszabály nem korlátozta ezt az annyira különböző elemekből alakult társaságot, a melynek tagjai különben sem éltek együtt. Legfőlebb arra szorítkoztak, hogy közösen olvasták a szent írást, énekeltek a zsoltárokat, megállapodtak valami jócselekedet véghezvitele fölött, megbeszélték az egyház helyzetét, a lelki életnek Italiában, vagy a tartományokban való előhaladását, és végre olvasták azon fitestvérek, vagy nőtestvérek leveleit, a kik magokat a külföldön a szerzetesi élet nemesítő hatásának keresésére szentelték. A társak közül azok, a kik a világot látogatták, néhány órára is eljöttek, hogy magokat e szent gyülekezetben mintegy megedzzék, azután ismét visszatértek családjaikhoz. Azok, a kik szabadok voltak, olyan vallásos foglalatosságban forgolódtak, a milyen tetszett nekik, Marcella pedig visszavonult pusztaságába. A tudományt is csakhamar bevonták foglalatosságaik körébe. Minden előkelő származásu római nő tudott egy kissé görögül, ha többet nem is, legalább annyit, hogy Juvenalishnak valamelyik egyházi atya által felemlített szavai szerint, elmondhassa kedveltjének: *Ζωὴ καὶ ψυχὴ*, »életem és lelkem«; ¹⁾ a keresztyén előkelő nők azonban jobban és jobb célra való használat szempontjából tanulmányozták. Italiában az Ó és Uj-testamentomnak egymástól jelentékenyen eltérő fordításai jöttek forgalomba, s ez az eltérés a komolyan gondolkodó elméket arra ösztönözte,

¹⁾ Quoties lascivum intervenit illud. *Ζωὴ καὶ ψυχὴ*. Juvenal., *Sat.* 24.

hogy az Evangyliomok végett az eredeti görög szöveghez, a zsidókönyvek végett pedig a Hetvenes görög fordításhoz forduljanak, mint a melyet a nyugati fordítók legörömes-
tebb követtek. A keresztyén hölgyek tehát, komoly elhatá-
rozással, a görög nyelv tanulmányozásához fogtak, sokan
pedig a zsidóéhoz, hogy a király próféta zsoltárait eredeti
nyelvén énekelhessék. Marcella és Paula szintén ezek közé
tartoztak; sőt az előbbeni a Szentirások szövegének értel-
mes összehasonlítását utján oly alaposságra tett szert a
szentirásmagyarázat terén, hogy e tekintetben sokszor még
papok is tanácsot kértek tőle.¹⁾ Ekkép a keresztyénség
felemelőleg hatott a női nemre, ép úgy a tudomány, mint a
szív érzelmeinél fogva. Mert habár folytonosan mennydör-
gött is a világi tudományok ellen, mint a melyeket szerinte,
a pogányság egészen beszenynyezett, de mivel a szépnek
egyedül azokban akadhatott példányképeire, önkéntelenül
is azokra irányította a figyelmet; ekkép a Biblia szolgált
Homérhez kalaúzul.

E közben a szerzetesi élethez való vonzódás mind-
inkább elterjedt Róma falain kívül, főképen pedig Italia
északi vidékein. Marcella példáját több helyen követték,
jóllehet kevesebb pompával, de jóval tökéletesbitett alak-
ban. A keleti remeték életiratai, ezerekre menő számban,
keringtek ez idő tájban Nyugaton s a fiatal emberek kép-
zelőtehetségét lánggra lobbantották. Az adriai tengernek, a
toscanai tengernek apró szigetein, az Apenninek vad völ-
gyeiben, olyan öltözetű remeték tűnedezték fel, mint a
minőt az egyiptomiak viseltek; de a mint feltűntek, úgy
többnyire rövid idő alatt megint el is tűntek. Galliában

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96.

szintén mutatkozott néhány, habár kis számu, illeten hivatalnak élő férfiú: szent Márton kora még nem érkezett el. Magában Rómában az arany márványpaloták alatt kísértékepen felállított női zárdákon kívül, néhány férfi is mutatkozott szerzetesi öltözetben, a kik magokat barátoknak nevezték: ezek azonban durva, dolog kerülő, pénzsóvár s kicsapongó emberek voltak, a kik nemhogy rokonszenvet, hanem inkább undort keltettek az általok bitorolt öltözet iránt.¹⁾ E részleges kudarczok daczára azért a javításra czélozó eszmék mindinkább tért foglaltak; az emberek csodálni kezdték a lemondást és szigoru életmódot hirdető tanokat, s azt hitték, hogy a szerzetesi intézményből támad fel majd az a szellet, a mely a papságon kezdve, új életre kelti a keresztyén társadalmat. A kiválasztott szellemeknek ezen előszeretettel dédelgetett eszméi természetesen Palestina és Egyiptom felé fordították a figyelmet, a melyekről, mint egyúttal a nagy monostorok hazájáról, azt hitték, hogy a keresztyén lelkesedésnek valódi élesztői. A Jeruzsálembe való utazás kedvelése tehát egészen újult erővel támadt fel ezen új érzelmek hatása alatt, a melyek Keletet annyi csodálat és vágynak célpontjává tették.

A keresztyénség bölcsője és borzadályos titkainak székhelye felé való zarándoklás nem szűnt meg Keleten az első egyházak alapítása óta. E búcsújárást Hadrianusnak a zsidók második szétszórátása és Jeruzsálemnek pogány várossá, Aelia Capitolinává történt átalakíttatása után hozott kegyetlen törvényei még csak félben sem szakították; de Nyugaton mindig ritkán fordultak elő. Konstantinusnak megtérése támasztott először kedvet irántok, valamint

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96.

kiviteli módjaikat is az tette könnyebbekké. A divat, a kíváncsiság, a keresztyéni buzgóság egészen felkapottá tette a szent Ilona nyomdokain való járást. Mindenki látni óhajtotta azokat az emlékeket, a melyeket egy római császár anyja emeltetett magán a megváltás színhelyéül szolgáló földön, a császárság által sokáig száműzetés alá vetett Istenség tiszteletére.¹⁾ Ennélfogva a IV-ik század első felében az idegen utazóknak, *peregrini*, vagy zarándokoknak Nyugatról Jeruzsálem felé tartó szakadatlan folyama képződött. Az Italiából indulók rendesen a tengeri utat választották s részint Syriának Antiochia nevű városánál szálltak partra, a honnét Palestina felé vették utjukat, részint egyenesen Joppénál, vagy mai elnevezése szerint Jaffánál. A spanyolországi, galliai, britanniai zarándokok jobban szerették a szárazföldi utat: a Duna völgyén és Thráczíán át Konstantinápolyba értek, Konstantinápolyból Kis-Ázsián és Syrián át haladtak tovább. Az idő meghagyta számunkra a nyugati zarándokok egyik kalaúzkönyvét, a mely *Útmutató Bordeauxtól Jeruzsálemig* cím alatt a 333-ik év alatt készült. Ez az Útmutató igazi gyakorlatias munka, a mennyiben feltalálható benne minden szálló, vagy kocsmá, s az állami szállító kocsik minden lóváltó állomása az egész út hosszában, a távolságnak római mértföldekben való feltüntetésével együtt. Palestina határán az útmutató magyarázó könyvvé válik és mindazon nevezetességekre kiterjeszkedik, a melyeket a keresztyénnek a Szent-Földön felkeresni és tisztelni kötelessége, s a szerző oly szájhagyományból merített tudósításokat kapcsol hozzájuk, a melyek a történetíró számára rend-

¹⁾ Euseb., *de Vita Constantini*. III. 42.

kiyüli fontossággal birnak. Abból, a mit épen elmondtunk, nyilván kitetszik, hogy akkoriban ez az utazás korántsem járt annyi nehézséggel, mint az ember egyelőre képzelné s a minő nehézzé vált csakugyan a VII-ik századtól kezdve, a mikor a keleti birodalom tartományait az arabok, az izlam vakbuzgó hívei elfoglalták.

Azon korszakban, a melylyel épen foglalkozunk, a zarándokok el nem mulasztották volna, hogy Jeruzsálemen s Palestinán kívül, még Syriát és Egyiptomot is meg ne látogassák s e tartományokban Chalcidiát, Thebaist, Nitriát, a baráti életnek annyi fejet felforgató híres birodalmait. Sőt akadtak oly fiatal rajongók, a kik még azt is megkoczkáztatták, hogy valamelyik hírneves apát kormányzata alatt, a pusztaságban folyó borzadályos életmódot megkisértsék, föltévén, hogy minél hamarabb lemondhatnak róla, hogy a nyugatiaknak legyen mit elbeszélniök, hazatértök alkalmával, azon csoda-dolgokról, a melyeknek véghez vihetését a sors tőlök megtagadta. Mialatt hivatásuknak éltek, (egy igen kis szám örökre megmaradt mellette) italiai vagy galliai barátaiknak, közzététel végett, leveleket irtak, a melyek egyik egyházból a másikba, egyik tartományból a másikba oly gyorsasággal eljutottak, hogy mai napság szinte hihetetlennek tartanók. Midőn a zarándok és remete buzgósága tehetséggel párosúlt, ez a levelezés a Nyugat keletkező monostoraiba a keleti rajongást, magából a forrásból merített minőségében öntötte át.

Az a kis aranyozott pusztaságában tanyázó remete társaság az Aventin-hegyen, Marcella vezetése alatt folytonos érdeklődéssel kísérte azokat a nyugatiakat, a kiket élénk buzgóságuk a Kelet valódi pusztaságaira vezérlett. Tudták neveiket, tudakozódtak szenvedéseik után, meg-

ünnepezték a gonosz lelken vett diadalaikat, néha pedig megsiratták szenvedett kudarczaikat. Leveleikből a szebeket s épületesebbeket könyv nélkül tanulták meg az asszonyok s a legékesebben szóló részleteket elszavalták belőlök. Ily megtiszteltetésben részesült a 377-ik évben a syriai Chalcidiába félrevonult dalmát remetének buzdító levele, a ki arra ösztönözte egyik barátját, hogy jöjjön el hozzá s ossza meg vele a pusztaságnak mindennél kedvesebb borzalmait. Ez a barát Aquileában lakott s Heliódorusnak hívták és később Altinum püspöke lett belőle: a remete nem más volt, mint Jeromos. Ezzel a levelével lépett fel a dicsőségnek, munkának és hányattatásnak arra a pályájára, a melyen haladva, a világ számára nagy ember, az egyház számára pedig nagy szent vált belőle. A lángoló képzelettel és rendkívül csillogó írásmóddal írt levél, azon iskolás szónoki művek közé tartozott, a melyek a IV-ik században szerfelett divatban voltak s a melyek akkor valódi ékesen szólás gyanánt tekintettek.¹⁾ Mindenki olvasta, mindenki elméjébe igyekezett vésni legtündöklőbb lapjait, és Jeromos később nem csekély meglepetéssel hallgatta, a mint Fabiola emlékezetből mondta el előtte ugyanazon ég alatt, a hol ő azt egykor írásba foglalta.²⁾ Az a bámulat, a melyet a dalmát remete maga iránt keltett, körül-belül épen akkor érte el tetőpontját a római keresztén társadalomban, a midőn Európába való visszaérkezetről, úgy 382. táján, értesült a világ. Visszatértét, a mi csakugyan meg is történt, részint a saját magánéletét közelről érintő események, részint a nyugati egyházat fenyegető meghasonlás idézték elő.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 5

²⁾ Hieron., *Ep.* 84.

MÁSODIK KÖNYV.

Jeromos születése s neveltetése. — Első tartózkodása Rómában. — Melania története. — Az aquileai fiatalságnak buzgalma a barátságot iránt. — Rufinus, Bonosus, Heliodorus, Innocentius. — Jeromos a chalcidiai pusztaságban. — Az antiochiai Paulinus pappá szenteli. — Szakadás a syriai egyházban: Paulinus, Meletius. — Jeromos Konstantinápolyban, baráti viszonya Nazianzi Gergelylyel. — A második egyetemes zsinat. — A keleti és nyugati egyházak között való meghasonlás. — Egyenetlenkedés az egyházi atyák között. — Meletius halála és eltemettetése. — Jeromos útnak indul Róma felé.

348—381.

Jeromos, vagy pontosabban szólva, Eusebius Hieronymus, ekkoriban mintegy harminczhat éves lehetett. 346. táján született az illyriai Alpeselek déli lejtőjén, Emona és Aquileja közt fekvő Stridon nevű, félig dalmata, félig panonniai városkában,¹⁾ durva, majdnem egészen barbár népesség kebelében, s mint maga megvallja, alkalmasint abból a kútforrásból eredtek durva és erőszakos véralkatának

¹⁾ Hieron., *Cat. Script. eccl.*, c. 135.

hibái, de kárpótlásul az a lángoló és eredeti szellemereje is, a mely nélkül az itáliai elme szűkölködött. Családja keresztyén volt s eléggé gazdag arra, hogy atyja tanulmányainak bevégzésére Rómába küldhesse, a híres nyelvtudós Donatus keze alá, a kit önmaga tanítómesterének nevez.¹⁾ Jeromos, ez ügyes tanító vezetése alatt, mind azt megtanulta, a mit akkor az iskolában tanítottak, nevezetesen a nyelvtant, az ékesen szólást, a bölcseletet és a jogtudományt. Szónoklati vitáit fényes eredménynyel tartotta meg, majd ezután ügyvédkedett s a római fiatalság kebelében, a tudomány és ékesen szólás terén, nagy hírnévre tett szert.²⁾ Még tanulói pályája alatt gyűjtötte össze, pénz és munkaerejének felhasználásával, azt a becses könyvtárt, a mely mindig elválhatatlan élettársa maradt, úgy hogy megvette mind azt a könyvet, a mit csak pénzeért megkaphatott, a többit pedig hosszú nappali és hosszú éjszakai munka árán sajátkezüleg másolgatta le.³⁾ Az iskola padjairól, a hol akkor üldögélt, látta Julianus császár uralkodásának születését és halálát, a pogány templomok újból való megnyílását s a gyilkos kés alatt elhulló áldozatok vére által a köztereknek és utcáknak újból való bemocskoltatását, a pogányoknak szemtelen diadal-ünnepét s a keresztyéneknek rejtőzködni kénytelenülését. — Majd e váratlan hirre: »a császár meghalt!« rögtön megváltozik a jelenet, a keresztyén egyházra következik el az örvendezés, a pogányokra pedig a remegés időszaka. Hallotta, midőn egy közülök, haraggal elegyes borzadálylyal, ilyen felkiál-

¹⁾ Hieron., *in Rufin.* IV.

²⁾ Hieron., *Comment Ep. ad. Gal.*, I. 2.

³⁾ Hieron., *Ep.* 18.

tásra fakadt: »azt mondjátok ti, óh keresztyének, hogy a ti Istenetek türelmes, ám láthatjátok mégis, mikép sujt bennünket!«¹⁾ Az ifjú képzelőtehetség megrázására alkalmas illetén képek mélyen bevésődtek elméjébe, úgy hogy még ötven év multán is képes volt egész eredeti élénkségökben való felidézésökre. Jeromos nem tölthette ifjúkorát egy oly kicsapongó városban, mint a minő Róma volt, a nélkül, hogy erkölcein némi csorba ne essék. Mint maga mondja: »nem egy bukást, nem egy hajótörést volt oka megsiratnia.«²⁾ E veszedelmes csábitások hálójából úgy szabadította ki atyja, hogy elküldte Trierbe, a hol Valentinianus császár udvara székel, meglehet a végből, hogy e fejedelem udvari személyzete közé fölvétesse, vagy hogy valami államhivatalt szerezzen számára; de a közigazgatási foglalkozás nem igen felelt meg Jeromos ízlésének, a ki száműzetési idejét vallásos iratok másolásával töltötte. Végre megragadott valami alkalmat, hogy Rómába mehessen, a hol magát megkereszteltette, azután pedig Aquilejába, szülőföldre székvárosába tért vissza.³⁾

Úgy látszik, hogy Jeromos Rómában való ezen második tartózkodása közben, valami hétországra szóló kalandba keveredett. Élt ugyanis ekkor a nyugati birodalom fővárosában egy bizonyos, hispaniai vérből származó fiatal keresztyén asszony, a kinek néhány emberöltővel azelőtt óriás vagyonnal Rómába költözött családja, magas házassági összeköttetések útján, a nemesség közé jutott, sőt a 341-ik

¹⁾ Hieron., *Comm. in Habac*, 3.

²⁾ *Lubricum adolescentiae iter, in quo ego lapsus sum. Hieron., Ep. 7.* — Id., *Ep. 30.*

³⁾ Hieron., *Ep. 14. Ep. 16.*

évben még konzult is adott a birodalomnak. Ezt a fiatal asszonyt Melaniának hívták, vagy nyájasabb, bizalmasabb nevén Melanisnak, a latin nyelvbe is bevett görög szokás szerint pedig Melániumnak. Iberiának ezen leánya minden ízéből szenvedélyt lehel, és vallásos buzgósága nem kevésbbé parancsoló, nem kevésbbé kizárólagos jelleget öltött, mint a minőt szeretete vagy gyűlölete. Igen korán férjhez ment valami nagynevű, de ismeretlen férfiúhoz, a kitől három gyermeke született. De még alig töltötte be huszonharmadik évét, a mikor már férjét hirtelenül elvesztette; sőt gyászideje le sem telt, a midőn két idősebbik gyermeke szintén megbetegedvén, egymásután követték atyjokat a sirba.¹⁾ Ezen borzasztó csapások súlya alatt azonban nem roskadt össze. Fájdalma nem nyilvánult, mint az anyáké rendesen, dühös, vagy kétségbeesett kitörés alakjában, azt mondja egyik életírója; nem sírt, haját sem tépte, hanem a helyett magasra felemelt fővel, kitárt karokkal, száraz szemekkel, ajakán mosolylyal haladt a Krisztus keresztje felé. »Köszönöm Uram, így kiáltott fel hozzá, köszönöm, hogy széttörted azokat a bilincseket, a melyek távol tartóztattak tőtőled: most már legalább szabadon szolgálhatlak!«²⁾ Ez a jelenet falun folyt le, néhány mérföldnyire Rómától. Ekkor, a nélkül, hogy csak egy perczet is elvesztene, azonnal embereket küldött a városba, hogy rendezzenek egy, az ő társadalmi állásához méltó temetést, azután a három testet egy-ugyanazon koporsóba tétette, s legkisebbik fiát

¹⁾ Hieron., *Ep.* 22.

²⁾ Lacrymae gutta non fluxit, stetit immobilis, et ad pedes advoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit: »Expeditius, inquit, tibi servitura sum, Domine, quia tanto onere me liberasti.« Hieron., *Ep.* 22.

karjai közt tartva, haladt velök családi sírboltja felé. Így vonult be Rómába, »mintha csak«, egy kortársa szavai szerint, »szerencsétlensége felett ülné a diadalt.«¹⁾

Mikor a szertartás bevégződött, kijelentette, hogy hosszú útra indul, és rokonainak minden marasztalása, sőt egyenes ellenszegülése daczára, a kik otthon tartóztatni óhajtották, sebtiben megtette hozzá a kívántató előkészületeket, jóllehet már akkor úgy szólván a tél küszöbén álltak.²⁾ Arra a kérdésre, hogy hát hová akar utazni, egy kukkot sem felelt. Egy napon aztán úgy eltűnt, hogy nyomát sem lelték, mígnem végre kitudódott, hogy egy Egyiptomba induló hajóra ült fel, s egyetlen fiacskáját Rómában hagyta, a nélkül, hogy neveltetésére, vagy élelmeztetésére vonatkozólag bárminemű intézkedést tett volna. Azt mondta: »az Isten jobban gondját viseli, mint én.« A város praetorának, mint árvák atyjának, kellett Melaniának anyjától elhagyott fia mellé gyámot neveznie.³⁾ A család nagy haragra lobbant s a felháborodás elharapódzott az egész városban. Ez az esemény heves vitákra szolgáltatott alkalmat, a melyben a pogányok és keresztyének harczoltak egymással, vagy legalább azok a rajongó keresztyének, a kik a baráti élet felől egész a szélsőségig vitt eszméket hirdettek. A pogányok azon kezdték panaszukat, hogy a kik nők előtt ilyen tanokat hirdetnek, azok a társadalom alapjait ássák alá s a természet szent törvényeit sértik meg. Az okosabb keresztyének szintén így gondolkodtak,

¹⁾ Paulin. *Ep.* 10. ed in 8° — Antwerp. 1622.

²⁾ Hieron., *Ep.* 22.

³⁾ Hieron., *Chronic.* — Id. *Ep.* 22. — Firmius habitura absentem quem Domino commendasset, quam complexura praesentem si sibi credidisset. Paulin., *Ep.* 10.

de véleményöket elhallgatták; a rajongók, ki nem fogytak volna a természetellenes anya védelmezéséből, a ki gyermekét vakbuzgósági önzésének feláldozta. Ugy az egyik, mint a másik fél, a mint minden szenvedélyes vita alkalmával megszokott történni, túllépte a jó és igaz határait. Míg némelyek valóságos szentnek tekintették Melaniát, a kit minden asszony példányképül vehetne,¹⁾ addig mások gyalázólag nyilatkoztak erkölcsi élete felől, és Jeromos nevét ki sem ejtették a nélkül, hogy súlyos vádakkal is ne terheljék.²⁾ Nem lehetetlen, hogy az ifjú dalmata, a ki egész buzgalommal karolta fel a baráti élet eszméjét, szintén azok közé tartozott, a kik a keresztyén asszonynak az elosonást ajánlották; sőt az is valószínű, hogy eltávoztása után egyik legkevésbé mérsékelt védelmezőjének mutatkozott: mindamellett a következmény megmutatta, hogy semminemű bűnös viszony nem állt fenn közöttök. Ő maga számtalanszor bizonyígtatta, hogy Melania iránt táplált érzelme csodálat lehetett ugyan, de semmi esetre sem szerelem.³⁾

Aquileja, ebben a korszakban, az Adriát bekerítő vidékre nézve az volt, a mivé később Velence lett, tudniillik nagy tengeri és kereskedelmi város, a hol a művészet és tudomány előkelő helyet bírt kivívni magának. Akkoriban ezen vidék fiatalságát, a mely közelebb állt az illyrhez, mint az itáliaihoz, legkivált annak keresztyén részét, rendkívüli tudományszomj lepte meg. Jeromos tehát, a mint haza érkezett, egész sereg vele egy vívású lelkesült fiatal

¹⁾ Sancta Melania nostri temporis inter Christianos vera nobilitas. Hieron., *Ep.* 22.

²⁾ Hieron., *Ep.* 28.

³⁾ Hieron., *id. h.* — U. az *Chron.* — V. ö. Ruf., *Apol.* II.

emberre, nagyobb részint gyermekkori társaira talált, a kik, miként ő, a pusztá egyházi atyáinak életrajzával táplálkoztak, a kik csupa elragadtatással beszéltek a baráti-életéről, annak eszményi tökéletességéről, a lemondás szükségességéről, a szegénységnek hasznos voltáról, arra nézve, hogy az erkölcsök meglazulása elé valahára gát vettessék. Jeromosnak ékesen szólása csak újabb ösztönül szolgált az övéivel annyira megegyező ezen vágyak felszítására. Szent Antal ezen ifjú tanítványainak rajongása utóbb oly magas fokra emelkedett, hogy a pusztá eszmével már nem érték be többé, hanem át akartak térni a cselekvés színterére, az elméletről a gyakorlatra, hogy a kiváltságos szellemek osztályrészeül jutott életmódot haladéktalanul élvezhessék. Mindegyik a maga kénye-kedve szerint választott magának valami pusztaságot; az okosabbak a társas életmódot fogadták el, és kisebbfajta zárdákat szerveztek, de a melyeknek fennállása nem soká tartott; mások a remeté élet szent kalandjai után áhitoztak; ugyanazért az egyik valami nagyon műveletlen, nagyon elszigetelt vidéket keresett ki magának, hogy ott meghaljon a világra nézve; a másik pedig az euganeai hegyeknek, vagy az Alpéseknek valamely ismeretlen torkolatát; a legvakmerőbbek az Adriaí tenger egyik-másik elhagyatott szigetét. Jeromos vadvidékű hazájába, Stridonba menekült, a hol egymásután több különböző állással tett kísérletet, a nélkül, hogy lelkének emésztő nyughatatlanságát valaha lecsillapíthatta volna.

E helyen, az aquileai fiatal barátokra vonatkozólag, ugyan úgy szándékozom eljárni, a mint fentebb az Aventin-hegyi előkelő családból származó apáczákkal szemben eljártam: nevezetesen, lerajzolom a főbbeknek arczképeit, hogy

megmutassam, ép úgy a férfiak mint a nők körében, minő elemekből szedte ujonczait a maga bölcsejében a keresztyénségnek megújulásra törő szelleme.

Első volt közöttük kétségkívül, Jeromost kivéve, Rufinus, a ki később Aquileja papjává lett, s a kivel majd Jeruzsálemben az Olajfák hegyén, mint szerzetessel s nagyrabecsült egyháztörténelem-íróval találkozunk. Gyermekkorában nagyon elhanyagolták szülei, s ez időtájt, már mint érett ember, oly eltökéltséggel hozta helyre nevelésének hibáit, hogy okvetetlen sikert kellett aratnia, s dicsérőleg elmondhatták róla, hogy az *iskolai* tanulmányokat az *épületes* tanulmányokkal egyesíteni bírta.¹⁾ Az irodalmi műveltség mindenestre hiányzott ezen magányban és tűz nélkül végzett tanulmányokból. Rufinus, e tudományosan művelt és bő segédforrásokkal rendelkező, vitatkozó, csakis annyi ékesenszólással, írásmóddal és költői szellemmel bírt, a mennyi nélkül el nem lehetett, hogy efféléket megérthessen és másokban meggyűlölhessen.²⁾ Jeromosnak mindenben teljes ellentéte volt. Nevezetesen, míg ez csak úgy sziporkázott az élvezektől s teljes marokkal szedte a bizonyítékok és maró gúny fegyvereit a világi írók szer-tárából, de azért okoskodását virágözön alá rejtette: addig a pongyola és kimért szabatosságu Rufinus legalattomosabb támadásainak mérgét oly pontos és világos okoskodás alá rejtette, a mely szőrin-szálán hasonlított az igazsághoz. A szív-ügyekre vonatkozólag hasonló ellentét állt fenn közöttök. A tüzzel és odaadással teljes Jeromos annyira

¹⁾ *Studia scholastica, studia salutaria.* Paulin., *Ep.* 9.

²⁾ Hieron., *in Ruf.* I. III.

barátjának szentelte magát, mintha barátságuknak örökké kellene tartania; Rufinus ellenben, a ki uralkodásra született, mert önmagán uralkodni birt, kizsákmányolta barátjainak gyengeségeit, hibáikat pedig meg nem bocsátotta soha. Két ily különböző jellemű ember, ha az életben véletlenül összetalálkozik, vagy végzetszerűleg megszereti, vagy meggyűlöli egymást. Jeromos és Rufinus mind a kettőt megcselekedte. Miután a világot tele lármázták barátságuk zajával, még inkább telelarmázták haragjuk dörgedelmeivel. De a gyűlölet jobb szolgálatot tett Rufinusnak, mint a minőt holmi közönséges barátság tehetett volna, mert nevépen szakításuk következtében maradt a Jeromoséval összeköttetve. Ez a nagy ember, a ki a nyugati keresztyénségnek ötven évig büszkeségét képezte, kétségkívül némi fényt derített nyomdokait híven követő barátaira, de gyűlölete ellenségét egyenesen halhatatlanná tette.

Jeromos szeretetében Bonosus következett másodiknak. Gazdag aquilejai polgár fia létére, a legönfeláldozóbb, a legfigyelmesebb testvérképen csatlakozott ahhoz a barátjához, a ki a világi gondokra ügyet sem vetett. Nemcsak Rómába és Trierbe kísérte el, a hol erszényök tartalmát híven megosztották egymással, hanem még Aquilejába is utána ment. Becsületes, őszinte jellemű ember volt, nagy fába önszántából nem igen vágta fejszéjét, de a mások lelkesültsége könnyen lángra lobbanthatta, s ha valamire elszánta magát, ahhoz körömszakadtáig ragaszkodott. A szerzetesi pálya különböző szakai közül is, rendes szokása szerint, a legnehezebbet választotta magának. Míg Rufinus elővigyázólag csak monostorba zárkózott, a honnét már a következő évben kilépett: addig Bonosus a remete-élettel küzdött meg, a dalmatiai tenger mellék egy olyan

szigetén, a hol még csak halászok sem tanyáztak; ¹⁾ ott élt azután abból a kevés élelemből, a mit a szárazföldről hoztak számára, abból a kagylóból, a mit a habok néha-napján a partra vetettek, főleg pedig halászatának hasznából, mint a hogy Jeromos szava szerint »a hal valódi fiához illett.« ²⁾ Tudjuk, hogy ezen szavakat használták a keresztyénség első századaiban élő keresztyének az üldözések korszakában, hogy egymást ezen elnevezés alatt felismerhessék, sőt magát Krisztust is a hal képe alatt ábrázolták, a melynek görög nevében, ezen sakramentomi kifejezés: »Jézus Krisztus Isten fia, az emberiség megváltója« befoglaltatik.« ³⁾

Tekintélyesség dolgában a harmadik helyre méltán tehetjük azt a vidéki nemes családból származó fiatal embert, a ki bár a római hadseregben tiszti rangot foglalt el, de számos keresztyén társa példájára, annyira megcsömörlött a katonai élettől, hogy tiszti övét letette. Ezt a fiatal embert Heliodorusnak nevezték. Midőn az ujonnan megtért visszafoglalta helyét családjában, a gazdag és előkelő világ kebelében, nem egy ostromot kelle kiállania és szerzetesi hivatása számtalanszor forgott kockán; mert szülei folyton készítették a házasságra és maga sem érzett önmagában

¹⁾ Hieron., *Ep.* 1.

²⁾ Bonosus quasi filius ὕδωρ id est *piscis*, aquosa petit. Hieron. *Ep.* 7.

³⁾ A görög ΙΧΘΥΣ szó betűinek egymásutánja a következő mondatot képviseli: Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ Υἱός Σωτήρ. Jézus Krisztus Isten Fia, Megváltó. Az üldöztetések idejében a keresztyének ez együgyű jelkép alá rejtették Istenök nevét és tulajdonságait, a kinek imádását tiltotta a törvény. A három első században élt egyházi atyák gyakran használják ezt a közösen elfogadott formulát s a hal képével a katakombák falfestményein s feliratain minden lépten-nyomon találkozunk.

annyi erőt, a mely minden megkisértetésnek diadalmasan ellenállhasson. Buzgóságának egyik rendkívül felmagasztosult pillanatában tehát úgy cselekedett, mint Origenes, vagyis megcsönkította önnön magát, az egyház tilalma ellenére,¹⁾ a mely ezt a szántszándékkal elkövetett bűnt a papságra lépéstől való eltiltással sújtotta. Mindazonáltal az egyházi törvény nem akadályozta meg Heliodorust abban, hogy néhány évvel később, Altinum és Venetia püspökévé választassék. Szelid és jószívű ember volt. Miután megfosztotta magát attól a jogtól, hogy saját családjá lehessen, nővéreét fogadta örökbe s a szegényeknek lett szerető s nagylelkű atyjává.

A társaságnak még több más, eléggé nagyszámú, beavatott tagja találkozott, hanem ezekről részletes tudósítással nem rendelkezünk, de későbbi sorsuk azt mutatja, hogy igazán érdemes férfiaknak kellett lenniök. Ilyenek voltak: Chromatius, a ki mint püspök, némi hírnévre szert; ennek festvére Eusebius aquilejai fődiakonus, a ki később szintén püspökké lett; Jovianus, hasonlóképen püspök. Ezen kívül ott találjuk soraik között Niciast, Innocentiust és Hylast, a kik mind a hárman olyan sajátságos körülmény által tették magokat a történelem figyelmére méltóvá, a melyről majd később leszen szó. Niciás az aquilejai egyházban diakoni tisztelet teljesített; Innocentius világi ember volt, de Jeromos iránti szeretete az egyházi pályára vonta; a mi pedig Hylast illeti, ez Melaniának egykori rabszolgája volt, de a kit ő elutazásakor felszabadított. Mivel ekkép gazda nél-

¹⁾ Ezt következtetik Jeromos 5-ik leveléből: »Te castrasti propter regna coelorum.« Azonban ezt a szót képleges értelmében is magyarázhatjuk, ha a szerzetesi fogadalmat értjük alatta.

kül maradt, önkéntesen Jeromoshoz csatlakozott. Mind ezen tudományyal, gazdagsággal vagy előkelő származással rendelkező fiatal emberek egyszerűségeért, jóságaért becsülték a szegény felszabadított szolgát, s azt tartották róla, hogy tiszta erkölcsével lemosta magáról a szolgaságnak szennyfoltját.¹⁾

E nagyratörő szellemek, a kik úgy vélekedtek, hogy az eszményi tökéletességet a szerzetesi öltözet alatt feltalálják s már előre bitorolták a vele járó összes jogokat, nem kis szálkát képeztek az általok lenézett világi papság s az egyházi felsőbbbség szemében, a melynek néha minden tekintélyét kétségbe vonták: ekkép a szerzetesi pálya számos helyen első akadályát magokban a püspökökben lelte. Az is megtörtént néha, hogy az ujonnan megtérteket, bizonyos próbaidő letelte után, egyszer csak elfogta az unalom, és mivel vezeklési foglalatosságaik nem feleltek meg annak az eszménynek, a melyet róla magoknak alkotnak, azt képzelték, hogy a szerzetesi élet, a vele járó kegyelemnek összes teljességével, csakis keleten található, távol minden emberi társaságtól, azon a földön, a melynél talán csak az ege barátságtalanabb. Ekkor kedvöket vesztve, vagy faképnél hagyták a költészetben és csodákban szükkölködő szobácskákat s elutaztak a keletre vagy pedig visszatértek a világba. Jeromos, a ki mint mondók, Dalmátiába huzódott, nem sokáig élt jó egyetértésben püspökével, a ki felől azt kürtölé, hogy tudatlan, durva gonosz és hivatalára képtelen ember és csakis ahhoz a néphez méltó, a melyet kormányoz. Ezen ily durva ecsettel

¹⁾ Hylas sanctae Melaniae famulus. Hieron., *Ep.* I. Néhány kézirat így szólt: Sanctae Melanii. — *Ep.* 8 *Ep.* 36. s másutt.

festett férfiút Lupicinusnak nevezték. Azt nem tudjuk, hogy Jeromos minő boszantatásokon, minő rágalmakon mehetett keresztül, hanem úgy látszik, hogy a püspök fellázította ellene a durva és erőszakos néptömeget, a melynek szemében minden ujítás valóságos bünt képez. Hogy a »repedezett hajó ezen együgyű kormányosának« kezéből kimeneküljön — haragjában ilyen szavakat használ, — Jeromos testvérével, Paulinianussal együtt, a vidék valamelyik rejtett zugába menekül. Később hasonló körülmények között ezen első elvonultságára czélozva, ezt írja: »Mint menekülők a mezőségen kerestük azt a békét, a melyet tőlünk hazánk megtagadott. Mi nem kötözködünk senkivel, s azt hiszszük, hogy engedelmességgel tartozunk viseltetni a püspökök iránt, mikor az igaz hitre oktatnak bennünket, s tisztelnünk, becsülnünk kell őket, mint atyáinkat, de nem kötelességünk remegni előttök, mintha csak uraink lennének.«²⁾

Azonban itt csakúgy nem találta fel a békét, mint egyebütt. Meglehet azért, mert a *hydra*³⁾ (a mint Lupicinus elnevezte) ezentúl is folyton üldözte, de az sem lehetetlen, hogy utóvégre kedvét vesztette a sikerrel nem kecsegtető önmagába mélyedés munkájától, elég az hozzá, hogy egyszer csak elbucsúzott testvérétől és hamarosan Aquile-

¹⁾ Perforatam navem debilis gubernator regit . . Hieron., *Ep.* 7.

²⁾ Idcirco enim et nos patrias nostras dimisimus, ut quieti absque ullis simultatibus in agris et in solitudine viveremus; ut pontifices Christi (qui tamen rectam fidem praedicant,) non dominorum metui, sed patrum honore veneremur: ut deferamus episcopis ut episcopis . . . Non sumus tam inflati cordis, ut ignoremus quid debentur sacerdotibus Christi. Patres se sciant esse non dominos. Hieron., *Ep.* 39.

³⁾ Excetra. Hieron., *Ep.* 6.

jába ment azzal a szándékkal, hogy ott néhány barátját meglátogatja, azután pedig Syriába, vagy Egyiptomba vándorol. Ott többeket régi társai közül, ugyanolyan lelki nyugtalanságban, ugyanolyan hangulatban talált, mint a minő rajta vett erőt: ugyanazért könnyű szerével sikerült neki őket a maga részére megnyernie, s azt a tervet állapították meg, hogy együttesen keletre utaznak. Sőt Innocentius és Nicias egész tűzzel tették magokévé ezt az eszmét, míg a békeszerető Heliodorus csakis pusztá kíváncsiságból vagy barátja iránti őszinte szeretete következtében, egyezett bele; Hylas pedig azért, mert nem akart elválni attól a gazdájától, a kit magának önként választott.

Ez események folyama alatt egy antiochiai pap érkezett Aquilejába, a ki a syriai katolikus keresztyének egyik pártja nevében azért jött Itáliába, hogy a nyugati püspökök előtt egyháza helyzetét megmagyarázza, s a ki, mivel feladatát bevégezte, már éppen indulóban volt hazája felé. Evagrius (igy hívták a szóban forgó papot) e nagy tudományú és előkelő állású férfiú, nemcsak helyeselte az ifjú aquilejaiak tervezetét,¹⁾ hanem még arra is ajánlkozott, hogy utazásuk alatt kalaúzukul, később pedig katolikus honfitársainál bevezetőjükül szolgál. Mindnyájan hajóra ültek vele, Jeromost kivéve, a ki a szárazföldi utat választotta. Mialatt tehát barátai Aquilejától a Tenarus hegyfok és a Cycladák felé vitorláztak, addig ez a Duna völgyén és Thracián át haladt Konstantinápoly felé, magával vivén legdrágább kincsét: azt a könyvtárt, a melyet magának Rómában összeszerzett s a mi nagyrészből saját keze munkájából került ki. Ez utazás közben a dalmata meglá-

¹⁾ Hieron., *Ep.* I. et passim.

togatta a Bosporuson túl Pontust, Bithyniát, Galatiát, Cappadociát, Ciliciát, a hol saját szavai szerint, majdnem meghalt a roppant hőségtől.¹⁾ A cappadociai Cesareában újból találkozott Evagriussal, a kit egyháza egy másik megbizatással küldött e város püspökéhez Basiliushoz, a kit az utóvilág méltán tisztelt meg a Nagy melléknevével.²⁾ Mind a ketten együtt utaztak el innét, s miután az Amanus hegy lejtőit meghágták, Jeromos újból csatlakozott társaihoz Antiochiában, a 373-ik év utója táján.

II.

Midőn Evagrius arra vállalkozott, hogy Antiochia városában a négy napnyugatinak bevezetőjeként szerepel, oly egyházi szakadás kellő közepébe lökte őket, a mely nemcsak ezen városnak s a syriai egyházaknak békéjét zavarta fel, hanem az egész keletet azzal a veszéllyel fenyegette, hogy ott mindenüvé elterjed. Ezen szakadás eredete a következő: A folytonos belvillongásban élő antiochiai egyház, a pártok ereje, vagy a császárok szélséye következtében, egymásután került mindennémű egyházi főhatóság hatalma alá: Constantius alatt arianussá, vagy fél arianussá kellett lennie, de Juliánus kegyelméből ismét visszatért a katholicizmusra, a mely császár rövid uralkodása alatt sürgősen intézkedett, hogy száműzött püspökei visszahelyeztessenek, hogy ez által a pártokra szakadást még inkább előmozdítsa.³⁾ Ez a forrongó város

¹⁾ Hieron., *Ep.* I.

²⁾ Basil., *Ep.* 78. *Ep.* 341.

³⁾ *Cod. Theod.*, leg. XVI. de *Episc. et Cler.* — Theodoret, *Hist.*, III. 4.

merő veszekedésből, csupa merő pártokból állott, a melyről a *Misopogon* szerzője oly rikitó, de élethű képet festett számunkra.¹⁾ Ámde Constantius idejében, az egymáshoz való közeledés és béke egy ritka pillanatában, az történt, hogy az arianusok és katholikusok, vagy legalább a két felekezet többsége, megegyezett a püspök választása felett: Bereából hoztak magoknak egy oly embert, a ki az odavaló püspöki székből, valamint később az Arméniában fekvő sebasteiben is igazságos és engesztelőkeny lelkületéről tett bizonyosságot. Ezt a férfiút Meletiusnak nevezték s a történetírók azt mondják róla, hogy hiveinek többnyire az erkölcsi igazságokat hirdette, a melyek fölött az arianusok a katkolikusokkal teljesen megegyeznek egymással;²⁾ mindazonáltal mikor a hitigazság kérdésében kellett nyilatkoznia, nem habozott abban, hogy magát ország-világ előtt az egyállományuság hívének vallja. Constantius császár, a ki az ellenkező nézethez csatlakozott, egy ilyen nyilatkozatát arra használta fel alkalmatosságul, hogy őt számkivesse, úgy hogy Meletius most már türelmességével szerzett hírnevéhez a martírság dicsőségét is csatolhatta. Mialatt a törvényes püspök a száműzetés kenyerét ette, két betolakodó püspök vetette kezét a nyájra s annak birtoklása felett huzalkodtak egymással. Az arianus hitvallású Euzoiust hivatalosan be is iktatták Constantius császár egyenes rendeletéből, míg a római pápa követe Cagliari Lucifer, más két nyugoti főpap segédkezése mel-

¹⁾ Juliani Imperatoris *Opera*. Ed Lips. f. o. 1609. — Lásd Gallia története a római uralom idejében czimű munkám II. k. VII. feje.

²⁾ Socr., II. 44.

lett, bizonyos Paulinus nevű papot szentelt katolikus püspökké.¹⁾

Ez a felszentelés ellenkezett az egyházi törvényekkel: ugyanis az antiochiai püspöki szék nem üresült meg, ezenfelül az egyházi rendtartás nem engedte, hogy idegen püspök a tartományi püspökök közreműködése nélkül valakit hivatalba iktathasson.²⁾ A mint tehát Meletius száműzetése véget ért, ismét kezébe vette egyházának kormányát, a melytől csak is kénytelenségből vált meg. Szoros igazság szerint Paulinusnak le kellett volna mondania, mivel Meletius ép úgy katolikus hitű volt, mint ő, ezenfelül még szenvedett is vallásáért, a mit Paulinus nem cselekedett; de jobbnak látta, ha máskép jár el s a nyugotiak, a kiknek a teremtménye volt, helyeselték makacskodását. »Meletius, azt mondták, a kit arianusok és katolikusokból alakult gyűlés választott, soha sem lehetett egyéb áriánus püspöknél;³⁾ az eretnekék beleavatkozása gyökerében megrontotta a választást. Paulinus, kit merő katolikusok választottak, nem vétett tehát senki ellen s méltó joggal nem ismert el mást katolikus püspököül, mint önnön magát.«⁴⁾

Az egyház által szentesített számos tény hazudtolta meg ezt az okoskodást; mindamellett azok az antiochiai katolikusok, a kik hitőknek tisztaságával kérkedtek, ehhez csatlakoztak úgy, hogy Paulinus, a Meletiusé mellett, egy kis *egyállományusághivő* gyülekezetet birt maga körül tömöríteni. Paulinus egyháza a városban tanyázott, a

¹⁾ Socr., *Hist. Eccles.*, II. 44. — Sozom., *Hist. Eccles.*, IV. 28.

²⁾ Socr., *Hist. Eccles.* III. 6.

³⁾ Socr., II. 41.

⁴⁾ Socr. *Hist. Eccles.*, III. 9. s másutt.

Meletiusé ellenben a városon kívül a vidékre, sőt a szomszédos tartományok püspökségeire is kiterjedt, a kik csakis vele kívánták az egyházközösséget fentartani.¹⁾ Minthogy ekkép Paulinus a syriai püspökök támogatásától elesett, a római egyház védurasága alá helyezte magát, mint a melynek legatusa kezéből nyerte egyházi hatalmát, úgy, hogy ekkép az antiochiai katolikusoknak egyszerre két püspökük lett, a kik közül az egyiket törvényesnek ismerték el a nyugotiak, de visszautasították a keletiek, a másikat pedig a keletiek tekintették törvényesnek, míg a nyugotiak az igaz hittől elszakadtnak.²⁾ Azonban, számos nyugoti püspököt aggasztott az ügyek ilyen állása, és ezek vonakodtak is követni a római egyházat ama veszedelmes szoros útba, a melybe mindinkább bele keveredett; ezt Antiochiában is tudták s épen azért kellett Evagriusnak Itáliába utaznia, hogy ezen nyugtalanító aggodalmakat eloszlassa.

Evagrius, a különvált egyház papja és Paulinus kebelbarátja, az italiai püspökökkel folytatott beszélgetései alkalmával oly nagy ügyességgel járt el, hogy a dolgokat a legkedvezőbb színben birta feltüntetni, s mindenkivel ilyenekül elfogadtatni. Ekkép, mint a Paulinus párti papság egyik legtekintélyesebb tagja s a már nagyon elaggott püspök után első személy, meglehet, merőben önkéntelenül is közelnek látta azt a percet, a melyben a római egyház

¹⁾ Theodoret., *Hist. Eccles.*, IV. 21.

²⁾ Lásd a római egyháznak a keleti egyházakkal folytatott ezen vitái tárgyában *Elbeszélések a rómaiak történetéből az V-ik században* című munkám következő kötetét: *Aranyház Szent János és Eudoxia császárné, — Nestorius és Eutyches.*

segítségével, a püspöki szék örökébe léphet. Ebben a nagy-ravágyásban részéről semmi rendkívül különös dolgot nem látott, mivel családja a tartomány leggazdagabbjai s legelőkelőbb emberei közé tartozott. Atyja, Pompejanus egy frank főtiszt fia volt, a ki miután Aurelianus alatt dicsőségesen szolgált, e császártól Antiochia vidékén tekintélyes földbirtokot nyert adományul: a barbar főtiszt, a mint a város polgárai közé bekebeleztetett, onnét vett magának feleséget, németesen hangzó neve Pompejanussá alakult át s vezetéknévként maradt utódaira.¹⁾

Jeromos és társai tehát azon vették magokat észre, keletre érkeztek alkalmával, hogy tényleg egy oly egyházba soroztattak be, a melyet a keletiek az igaz hittől elszakadtnak tekintettek. Egyelőre szintén elkápráztatta szemöket a keresztyén hittudománynak e roppant fényessége, melyet a keresztyén világnak ez a fele feltüntetett s a mely mellett a másik fél merő éjféli sötétségnek tetszett. Akkoriban a két laodiceai Apollinaris uralkodott Syriában, bátorsággal párosult érdemeik fénye által: az apa nyelvtudós és költő volt, a fiú pedig ékes nyelvű szónokból püspökké lett. Mikor Julianus azt a rendeletet bocsátotta ki, a melyben megtiltotta a keresztyén tanároknak a világi irodalom tanítását,²⁾ azért, hogy hitőknek tisztasága, mint magokat a pogányok merész szemtelenséggel kifejezték, minden veszedelemtől mentes maradjon, Apollinaris az apa,

¹⁾ Hieron., *Vit. Malch.* — Basil., Ep. 8. 14. l.

²⁾ Sösom., V. 17. — Julianus ezt szokta mondani: »Nostri sunt sermones, nostrumque graecari, quippe qui, Deos colimus.« Greg. Nazian., *Orat. in Julian.* Lásd Gallia története a római uralom alatt cz. m. II. k. VII. fej.

az Ó Testamentom egy részét Homer nyomán készült költeménynyé toldotta-foldotta, s ez ürügy alatt a költők királyának leglényegesebb tartalmát nyújtotta a keresztyén fiatalságnak, azon gyalázatos törvény daczára, a melyet csakis egy hitehagyottnak éleslátásu gyűlölete költhetett és parancsolhatott.¹⁾ Viszont a fiú, Apollinarius, a maga terjedelmes és rendről-rendre majd szörszálhasogató, majd mélységes tudományát az evangeliomok magyarázatára fordította, úgy, hogy az egész kelet vágyott hallgatni a keresztyén hittitkok lényege felől mondott ragyogó, de merész nyilatkozatait. Jeromos, a ki tanítványává szegődött, csodálta őt, de a nélkül, hogy tanait elfogadta volna, a melyek előtte egy kissé kéteseknek tetszetek s a tudós mestert utóljára is csakugyan az eretnekség útjára terelték; de legalább azt a hasznót merítette ezen tanításokból, hogy megkedvelte a képleges magyarázatmódot, a mely élénk képzelőtehetségéhez olyan jól illett.²⁾

Ez ujdonságok izgató hatása alatt úgy látszott, mintha Jeromos megfedkezett volna utazása czéljáról, midőn bizonyos közbejött esemény újból eszébe juttatta. Egy napon ugyanis Evagrius társaságában, az Antiochiától harmincz mérföldnyire fekvő Maronia városkába ment, a mely annak a birtokát képezte, a hol bizonyos Malchus nevű aggastyánt látogattak meg, a ki ott a környéken, teljes egyedüliségben, valóságos vad vidéken lakott. Hajdanában sátorozó scenita arabok rabolták el, egy kereskedő karavánnal együtt, az Öröntes völgyéből s a pusztá belsejébe vitték magokkal, a hol rabló gazdái nyájai

¹⁾ Sozom., V. 18.

²⁾ Hieron., *Ep.*

örzésére kényszerítették. Mivel a végtelen pusztaságban veszve hitte magát s kétségbeesett a felől, hogy hazáját valaha viszont láthatja, a fogoly hangos kiáltásokkal hívta a halált, a midőn egy asszony, rabszolgaságának osztályos társa, Istenről beszélt hozzá s visszatérítette a békét keblébe. Addig hallgatta e nő beszédét, mignem megszerette, mindketten keresztyén remeték módjára éltek egymás mellett bizonyos ideig, a mikor sikerült együtt megszökniök. A nő ekkor apácza-zárdába lépett, míg Malchus, a ki Syriába tért vissza, tudni sem akart többé más életmódról, mint a minőt oly sokáig a pásztor arabok sátorai alatt folytatott. Ekkor épen életének végső napjait számlálta egy olyan helyen, a mely ennek a régi időnek emlékezetét újította fel elméjében.¹⁾

Ezen egyszerű ember szavaiban oly valami rábeszélő erő rejlett, a mely egyenesen a szívbe hatolt, mintha csak annak a forró sikságnak levegőjét szívta volna belőlök az ember, a melynek gyönyöreit oly élénken ecsetelte. Jeromoson, a hallottakra, mély megindultság vett erőt. Tanulmányait és könyveit azonnal a sutba lökte, mint olyan játékszereket, a melyeknek lelki üdvössége munkálásában semmi hasznát nem vehette, hanem e helyett komolyan, elhatározta magában, hogy rögtön indul Chalcidia felé. Evagrius ismerte a pusztá első övét ellepő nagy monostorok egyikének apátját, s ígérkezett, hogy ajánlja neki az újonnan érkező vendégeket, hanem Heliodorus nem akart hozzájuk csatlakozni. Azt hozta fél ürügyül, hogy családjára iránti kötelességei és a nőtestvére fiáról való gondoskodás kénytelensége, nem engedi, hogy továbbra is velök tartson,

¹⁾ Hieron., *Vit. Malch.*

ennélfogva tudtokra adta, hogy feltett szándéka visszatérni Italiába.¹⁾ Jeromos esengett: sűrű könyeket hullatott, mint maga mondja, mert ez az elválás nagyon fájdalmasan esett neki: de Heliodorus hajthatatlan maradt. Nicias is mentegetőzött s a Jeromos, Hylas és Innocentiusra leolvadt csapat útnak indult Chalcidiába.

A pusztát, a mely nevét e kicsiny és szegény székvárostól vette, délről a scenita arabok földje határolta, a kiket már ekkor saracéneknak²⁾ neveztek, s kelet felé természetlen homoktengerével ismeretlen messzeségig nyúlt. Jóllehet ezen a vidéken majdnem az egész éven át elviselhetetlen hőség uralkodott, mivel felhőtlen ég alatt feküdt, hol a nap sugarait a föld folyton visszaverte, mindamellett az észak zord hidegéből is bő része jutott; úgy, hogy mihelyt a hó elborította a Libanon és Anti-Libanon magas csúcsait, azonnal nyomban lehült, ennélfogva lakóinak váltakozva s minden átmenet nélkül, majd a rekkenő nyári hőségtől, majd a tél dermedtő hidegétől kellett borzasztó szenvedéseket kiállaniok. Mindamellett ide vonzotta a keresztyén buzgóság mind azokat a megfáradt lelkeket s nyughatatlan szellemeket, a kik Syriának, Arabiának, Mesopotamiának és Kis-Ázsia egy részének tartományaiban találkoztak.

A pusztá három, helyrajzilag különböző, övre oszlott, a keleten gyakorlatban levő baráti élet három különböző állapota szerint.³⁾ Az első, Syria határán fekvő öv, még bizonyos fokig lakható volt; helylyel-közzel találkoztak

¹⁾ Hieron., *Ep.* 35.

²⁾ Sarraceni, incertis sedibus vagantes . . . equorum camolorumque sessores Ismaelitae . . . Hieron., *Vit. Malch.*

³⁾ Hieron. *Ep.*, 18. — Ephrem., *Paraenes.*, 47.

benne fák is, valamint víz és oly talaj, melyet az emberi verejték megtermékenyíthetett. Ezen övben épültek a közös életmódra berendezett nagy monostorok; ide verődtek össze több ezerre menő csapatokban a sajátképen ügynevezett barátok vagy *coenobiták*¹⁾, a kik a földet művelték, hogy a monostorokat élelemmel elláthassák, hajtották a malmot, hogy a gabonát megőröljék, öntözték a kertet, vagy kosarat, gyékényt, papirost, vásznat gyártottak, a mit aztán Chalcidia vagy Apamea kereskedői vettek meg; templomok s rendes istentisztelet is csak itt találtatott. A második övet a *bezárkózók* foglalták el, a kik elkülönített szobácskákbán laktak, néha kettesével, vagy hármásával, de többnyire magánosan s minden szabályzattól menten, teljesen szabadon éltek, s magokat egészen lelki ösztöneik sugallatára bízták.²⁾ Ez a vidék már jóval közelebb esett kelet felé s kevesebb vízben is részesült, úgy, hogy lakóinak az előbbinél több fáradalmakkal s több borzalmakkal járó pusztaságot nyújtott. A ki még inkább kelet felé haladt, az a harmadik övbe jutott, a mely csupasz homokból és kopár hegyekből állott, úgy, hogy forró földjén csakis a ragadozó vadállatok és kigyók tanyáztak, barlangjait s forrásainak partjait pedig a skorpiók ezrei lepték el. Ez volt a minden emberi társaságtól elzárt s szétosztottan élő *remeték*, nemkülönben a csodával határos önsanyargatás s a nagyszerű káprázatoknak a tanyája.³⁾ Jaj

¹⁾ *Coenobitae quos in commune viventes possumus appellare* Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Hieron., *Ep.* 18. — Gregor Naz., *ad Hellen.*

³⁾ *Anachoretæ qui soli habitant per deserta; et ab eo quod procul ab hominibus recesserint nuncupantur.* Hieron., *Ep.* 18. Gregor. Naz., *ad Hellen.*

volt annak, a ki e helyre minden megpróbáltatásokkal daczoló szellemi és testi erő nélkül merészkedett! Mind a mellett akadtak olyan lakói, a kik harmincz évet is eltöltöttek szobácskájokban, a nélkül, hogy annak küszöbét átlépték vagy egyetlen emberi teremtest láttak s azzal beszéltek volna; mások meg kiszáradt viztartók fenekén készítettek magoknak lakást, a honnét többé ki nem jöhettek s a hova, időről-időre, néhány figét s árpa-kenyeret dobtak le nekik; akadtak végre olyanok is, a kiknek nem kellett se szomszéd, se segítség, hanem a véletlen szerencsére bizva magokat, fekhely és táplálék nélkül kóboroltak egyik hegyről a másikra.¹⁾ Ezeket *legelészőknek* nevezték ²⁾ a vadállatokhoz való hasonlatosságuknál fogva, a melyek termő helyén keresik fel a fűvet: ezek voltak a pusztá áldozatra szánt bárányai. Valamelyik syriai egyházi atya azt ajánlotta a barátoknak, hogy szorgalmasan távoztassanak el magoktól minden ilyen kísértetet, s ne tegyék ki magokat vakmerően »a pusztá borzalmainak, az éhség veszedelmének, a vadállatoknak, a gonosz lelkeknek, főkép pedig a saját lelkifurdalásaiknak«, a mely a teljes elzárkózottságból eredő végveszedelem.³⁾ E bölcs tanács nem tartóztat

¹⁾ Hieron., *in Pelag.*, I. f. s tovább. — Greg. Naz., *de Calam. anim. suae* ap. Baron. ann. 363, 111.

²⁾ Βοσχοῦντες *pascentes*. Ephrem., *Paraenes.* 24.

³⁾ Ephrem., *Paraenes.* 24. — Nazianzi szent Gergely is dorgálólág szólt az eszélytelenségig menő nagy önsanyargatásról. Az ily vezeklőket elszabadult lovakhoz hasonlítja: »At o Christe, animis illis propitius esto, piis quidem fateor, caeterum non satis consultis ac circumspectis, perindeque affectis, ut equi illi in decursionibus militaribus, qui pernicitate pedum freti, extra curriculum feruntur nec freno ullo coerceri possunt. Greg. Naz. *ad Hellen* ap. Baron. ann. 363, 110.

hatta fel mindig a nélkülözések által felhevített kaland-szomjas képzelgőket, a kik fenéig akarták izlelni mind azt, a mi megrázót a pusztá, a mi keserűt az elhagyattatás csak nyújthatott.

Mindamellett Istenért se gondolja senki, hogy a természettel ilyen vakmerő daczolásra vállalkozó rendkívüli férfiakat kivéve, a többi higgadt és józan gondolkozásu emberek, a baráti életet Keleten kárhoztatásra méltó dolognak tekintették volna. Sőt ellenkezőleg, olyan esz-közt láttak benne, a melynek segítségével a lélek erőit újból megacézolhatják, s a legnagyobb nevü püspökök, mint valami hasznos gyógyító szerrel, önmagok is éltek vele. A mi több, még a pogányok között is akadtak olyanok, a kik teljes helyeslésöket nyilvánították a szerzetesi élet alapelve, az önmagáról való lemondás követelménye fölött, a melyet már az ő legjobb hirnek örvendő bölcsészi felekezeteik is hirdettek: Libanius, Julianus barátja még védelmébe is fogadta a szerzetes rendeket.¹⁾ Egyébiránt a szerzetesi foglalkozást Keleten más névvel *bölcsészi* foglalkozásnak is nevezték, s e jelzöt a nyakas keresztyénség büszkeséggel fogadta el. E körülmény bizonyítása végett egy oly kortárs tanuságtételére hivatkozhatom, a ki a val-lásos dolgok felett mondott ítéleteiben igen sokszor adta jelét dicséretre méltó függetlenségének s igazságosságának: ez a férfiú az egyháztörténetirő Sozomenos. »Mindenek között, — ezek saját szavai — a miket Isten az emberiség-nek tudtára adott, a leghasznosabb dolgok egyike azoknak a férfiaknak a bölcslete, a kiket szerzeteseknek nevezünk.²⁾

¹⁾ Liban., *Ep. ap. Basil.*, Ep. 123.

²⁾ Res enim omnium utilissima a Deo ad homines transmissa hujusmodi (monasticae vitae) philosophia. Sozom. I. 12.

Ez fölöslegeseznek tartja s ahhoz képest megveti az iskolákban elsajátítható ismereteket s az okoskodás szörszálhasogatásait. Szerinte a legjobb tudnivaló az élet jól folytatására megtanító tudomány. Ennélfogva bizonyos egyszerű és természetes igazságok útján, arra tanít meg bennünket, hogy mikép küzdhetjük le s mikép irthatjuk ki gyökerestül erkölcsi hibáinkat, mivel úgy vélekedik, hogy a vétek és az erény semmi módon meg nem alkudhatnak egymással. . . A világ örök alkotójának folytonos szemlélete által az isteni lényeg forrásából itatja, erősíti a lelket. Minthogy a véletlen eseményeken felül emelkedik, ez által úgy szólván uralkodik a külvilág felett; a sérelmek nem hatnak rá, sőt a szenvedésbe egyenesen dicsőségét helyezi. Türelem, szelidség, mérsékeltség ételben, italban, ime ezek azok a lépcső fokok, a melyeken át annyira emelkedhetik az ember Isten felé, a mennyire csak közelednie engedtetett. Ezen magasztos bölcseletnek fejedelmei, ha ugyan a hagyománynak hihetünk, Illés próféta és Keresztelő János voltak; ¹⁾ Philon, Pythagorásnak egyik hive, szintén azt beszéli, hogy az ő korában egész sereg előkelő héber férfiú szentelte magát az efféle bölcsesség gyakorlására, azon a vidéken, mely a Mareotis tava környékén elterül. ²⁾ Lakásaik, táplálékuk, fegyelmi szabályaik, az ő leírása szerint, egészen megegyeztek az Egyiptomban mai napság élő szer-

¹⁾ Hujus excellentis philosophiae princeps fuit, ut quidam memorant, Helias propheta et Baptista Johannes. Szósom., I. 12.

²⁾ Verum pythagoricus Philo, sua aetate Hebraeorum prae-stantissimus undique collectos in locum quemdam supra Mareotem lacum in colle situm philosophatos esse scribit. Szósom., I. 12. — Tales Philo, Platonici sermonis imitator; tales Josephus, Graecus Livius . . . Essenos fuisse refert. Hieron., *Ep.* 18.

zetesekével. Akadtak nők is, a kik megtartóztatták magokat a férjhezmeneteltől s együttesen közös életmódot folytattak.¹⁾ Ebből úgy látszik, mintha Philon a szerzetesrendek intézményét a zsidó felekezetieskedőktől származtatná le, és Josephus szintén ezt a véleményt táplálja. De más szerzők mást említenek okául; nevezetesen azt állítják, hogy ez az intézmény a pogányoktól szenvedett üldöztetésekéből vette eredetét, a midőn a hegyek közé, a pusztába, az erdőkbe menekülésre kényszerített keresztyének, lassan-lassan hozzá szoktak a magános életmódhoz, a mi később rendszeres intézménynyé fejlődött.

De akár így, akár másként eredett is a baráti bölcsélet, annyi bizonyos hogy a három napnyugati, a mint a chalcidiai monostorok egyikének lakója lett, egyáltalán készületlennek érezte magát az ott szokásos életmódra: az elzárkózásra, a böjtölésre s a perzselő nap hevében való munkálkodásra. A máskülönben is beteg Jeromos szemlátomást gyengült bele. Oly testi levertség, s oly szellemi ellankadtság vett rajta erőt, a mitől megszabadulni nem birt, úgy hogy, a mint mondja, már az a veszedelem fenyegette, hogy egyszer csak elszáll belőle az élet s úgy szólván világon-létét sem tudta. Egy váratlan csapás elragadta tőle Innocentiust, a ki heves forróláz következtében halt meg. Benne, mint valamelyik levelében megható szavakkal mondja »egyik szemét s lelkének legkedvesebb testvérét« veszítette el.²⁾ Szívsebe még be sem hegedt, a midőn

¹⁾ *Mulieres porro cum illis degere, provecta aetate virgines, quae amore philosophiae a nuptiis sua sponte abstinuerint.* Sozom., t. 12.

²⁾ *Ex doubus oculis unum perdidit; Innocentium enim partem animae meae repentinus febrium ardor abstraxit.* Hieron. *Ep.* I.

azt Hylas halála újból felszakította. Jeromos egyedül maradt, majdnem úgy megérve a halálra, mint két barátja, a kiknek az imént saját kezeivel adta meg a temetési tiszteességet.

E veszteség s a teljes magára hagyottság érzete, úgy tetszett, mintha mind testére, mind lelkére nézve megrázó hatást gyakorolt volna; erői látszólag visszatértek, de valami belső elrejtett baj emésztette. Hogy még inkább egyedül legyen, és kényére töltözködhessék szomorúságából, elhagyta a monostort és a puszták lakatlan részébe vette magát. A pokol eszméje üldözte: azt képzelte, hogy Isten azért vette el társait, hogy őtet büntesse s bűneinek megbánására ösztönözze. Ez képezte ama belsejében lejátszódó szindarabnak előszavát, a melynek megrázó sorsfordulatait önmaga beszélte el s a mely ezt a nagy és fenséges szellemet majdnem megőriztette. Magát kell hallanunk, a mint néhány örök szépségkép csodált lapján előadja azokat az érzelmeket, a melyeket csakis az övéhez fogható képzelet érezhetett s szavakba csakis az övéhez fogható tehetség öltöztethetett.

»Elmenekültem e rengeteg s a nap-hevétől szintén égető forróságú pusztaságba; az emberektől minél távolabb tartózkodtam, azt mondom, mert lelkemet szinig betölté a keserűség. Testemet oly undok zsákszővet fedte, hogy megborzadtak tőle mások, és bőröm annyira megfeketedett, hogy bátran elfoghattak volna szerecsennek.¹⁾ Egész napokat könyhullatásban, sőhajtozásban töltöttem el és mikor akaratom ellenére elnyomott az álom, annyira

¹⁾ Horrebant sacco membra deformia, et squalida cutis situm Aethiopicae carnis obduxerat. Hieron., *Ep.* 18.

kiaszott testtel estem a földre, hogy kicsibe mult, hogy csontjaim szerte-széjjel nem hullottak.«¹⁾

Lázás felmagasztosultságának közepette úgy tetszett neki, mintha fiatalkori emlékeivel együtt Róma képe tárulna fel előtte, minden fényével, minden részegítő gyönyöreivel. Hiába folytatta megkettőztetett mértékben az önsanyargatást s a böjtölést, hogy e veszedelmes kísérteteket eltávoztassa: minél inkább harczolt ellenök, annál inkább üldözték, mintha csak makacson feltették volna magokban, hogy őt minden áron legyőzik.

»Fájdalom! így kiált fel egy méltán hirnevessé vált iratában, arczom a sok böjtöléstől halálsápadttá vált, de lelkem azért jéghideggé dermedt testemben is a kéjvágnak olthatlan hevétől égett. Testem nem várta be, hogy az egész ember elpusztuljon, az már előre halott volt, de azért a szenvedélyek csak úgy forrongtak bennem.²⁾ Mivel azt sem tudtam többé, hogy hol keressek segítséget, Jézus lábaihoz vetettem magamat, azokat áztattam könyeimmal, szárogattam hajammal, s azon igyekeztem, hogy ezt a lázadó testet hetekig tartó böjtöléssel megfékezzem. Emlékszem rá, hogy akárhányszor, éjjeleimet, nappalaimat sirással töltöttem, folytonosan verve mellemet, míg csak Isten, a ki a zivatarnak paráncsol, el nem rendelte lelkemnek, hogy lecsendesüljön. Szobácskámhoz ezentúl csak vonakodva közeledtem, mintha az is meg tudta volna gondolatimat, s haraggal eltelve önmagam iránt, kirohantam a pusztába. Ha valami kietlen völgyet, meredek hegyet, meg-

¹⁾ Nuda humo ossa vix haerentia collidebam. Hieron. u. o.

²⁾ Pollebant ora jejuniis, et mens desiderii aestuabat in frigido corpore, et ante hominem suum jam in carne praemortua, sola libidinum incendia bulliebant. Hieron., *Ep.* 18.

mászhatatlan sziklát vettem észre, azt választottam imádkozó helyemül s nyomorúlt testem börtönéül.¹⁾ Isten a tanúm, hogy miután ekkép tenger könnyet öntöttem és szemeimet hosszú időn át az égre függesztettem, végtére azt hittem, hogy egyenesen az angyali karok társaságába ragadtattam; ekkor annyira eltöltött az öröm és a bizodalom, hogy ekkép énekeltem az Úrnak: »hozzád sietünk, mert mennyei illatod vonz bennünket!«

E tisztátalan lidérczek, fiatalkori kicsapongásainak maradványai ellen, Jeromos egy nemesebb s rá nézve uralkodóbb szenvedélyt, a tanulmányt hívta segítségül: azt a feladatot szabta magára, hogy a héber nyelvet megtanulja. Egy kikeresztelkedett zsidó, a ki a szomszédos monostorban barátoskodott, vállalkozott tanítómesteréül; ez a körülmény az utast ismét a puszta lakott övébe vezette vissza. A magára szabott munka eleintén visszatetszett neki; csakis némi undorral fogott hozzá. Ha a zsidó nyelv durvasága és torokhangjainak hehezetessége miatt már sértette füleit, még inkább megbotránkozott a héber szellem darabosságán s azon összhangzatos szépség hiányán, a melynek a görög és latin szellem oly örökbecsű példányait teremtette meg.²⁾ E példányképek szemei előtt, keze ügyében voltak, összegöngyölítve kedves könyvtárába, a melytől még az oroszlánok és kigyók közepett sem vált meg; azokhoz sietett ennél fogva, habár nem egészen lelki-

¹⁾ Ipsam quoque cellulam meam, quasi cogitationum mearum consciam pertimescebam. Et mihimet iratus et rigidus, solus deserta penetra bam, sicubi concava vallium, aspera montium, rupium praerupta cernebam, ibi orationis meae locus, ibi illud miserrimae carnis ergastulum. Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Hieron., *Ep.* 95.

furdalástól menten, mintha a világi könyvek iránt nyilvánuló előszeretete Isten ellen elkövetett bűn s hitének megtagadása lett volna. E belső küzdelmei újabb és pedig az elsőnél nem kevésbé erőszakos válságba döntötték, a melyről önmaga ilyen megindító képet festett számunkra.

»Milyen nyomorúlt ember voltam én! ezt mondja, böjtöltem s azután Cicerót olvastam. Miután az éjet gyakorta álmatlanul eltöltöttem és miután vétkeim elgondolása könyeket csalt szemeimbe, Plautust vettem kezembe.¹⁾ Ha néha jobb eszemre tértem s a próféták olvasását megkísérlettem, egyszerű és hanyag írásmódjuk menten visszaszított, és mivel vakságom nem engedte, hogy a világosságot észrevegyem, a napot kárhoztattam, nem pedig tulajdon szemeimet.²⁾ A böjt közepe táján, belső láz lepett meg, a mely, miután testem a sok nyughatatlanság miatt egészen kimerült, végképen tönkre tett. Lassanként mindinkább megdermedtem, csak a mellem őrzött meg némi meleget, s már csaknem temetésemhez készültek. E perczen hirtelen elragadtatás lepett meg s azt képzeltem, hogy Isten birói széke elé vitettem. Innét akkorá világosság áradt reám s mind azok, a kik körülvettek, oly nagy fényességben tündököltek, hogy a földre kellett borulnom s nem mertem fölvetni szemeimet. Ekkor azt kérdezték tőlem, hogy melyik hitet vallom. Azt feleltem, hogy keresztyén

¹⁾ Ita que miser ego lecturus Tullium, jejunabam. Post noctium crebras vigilias, post lacrymas, quas mihi praeteritorum recordatio peccatorum ex imis visceribus eruebat, Plautus sumebatur in manus. Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Si quando in memet reversus, Prophetas legere coepissem, sermo horrebat incultus, et quia lumen caecis oculis non videbam, non oculorum putabam culpam esse, sed solis. Hieron., mint fent.

vagyok. »Hazudsz, ezt felelte birám, te Cicero híve vagy, nem keresztyén, mert a hol van a te kincsed, ott van a szived is.« ¹⁾

»E szavak lakatot vetettek számra. Ekkor azt parancsolta, hogy korbácsoljanak meg; de ez a büntetés kevésbbé fájt, mint lelkiismeretem erős mardosása. Magamban a zsoltár ezen szavait mondogattam: »Ki dicsőít téged a pokolban?« Végre nagy siralommal ezt kiáltottam: »Irgalmazz Uram, irgalmazz nékem!« A csapások zaja között csak ez a szó hallatszott meg.²⁾ Ekkor a jelenlévők a bíró lábai elé borultak s arra kérték, hogy fiatalságom vétkét bocsássa meg s adjon időt arra, hogy bűnömet megbánhassam s büntessen meg ezentúl szigorúan, ha pogány könyvek olvasására vetemedem. Viszont magam is, csak-hogy veszedelmes helyzetemből kimenekülhessek, megesküdtem s szent nevének tanubizonyságul hívása mellett azt mondtam neki: »Uram, ha jövődőben pogány könyvet tartok és valaha olvasok, semmi kifogásom sincs ellene, ha úgy bánnak velem, mintha szent nevedet megtagadtam volna.« Ez esküm alapján elbocsátottak és én visszatértem e világra. Mindenkit nagyon meglepett, mikor azt látták, hogy szemeimet újból felnýtóm; de annyira előntöttek a könyvek, a keblemet általjáró fájdalom annyira élénknek látszott, hogy még a legkétkedőbbek is hitelt adtak látományomnak.« ³⁾

¹⁾ Interrogatus de conditione, christianum me esse respondi: et ille qui praesidebat: »Mentiris, ait, ciceronianus es, non christianus, ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum.« Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Haec vox inter flagella resonabat. Hieron., *id.* hely.

³⁾ In haec sacramenti verba dimissus, revertor ad superos, et mirantibus cunctis oculos aperio, tanto lacrymarum imbre perfusus, ut etiam incredulis fidem facerem ex dolore. Hieron., *Ep.* 18.

Vajjon látománya volt-e valójában, vagy csak álmodott? Jeromos, a kinek hatalmas képzelő tehetsége a gondolat leghatározatlanabb káprázatait is testbe öltöztette, nem egyszer tette fel magának ezt a kérdést, és dicsőségének szerencséjére, úgy szintén a nyugati keresztyénségére nézve, utoljára is belátta, hogy nem láthatott egyebet álmornál; de az irigység hivékenyebb maradt nálánál. Minél szélesebb körre terjedt el hire, minél inkább vivta ki erős világi tanulmányokkal táplált képessége az uralkodó rangot minden egyebeké felett, a középszerű, irigy lelkekből álló csöcselék annál inkább esküszegőnek nyilvánította, és tiltakozása daczára, szemtelenül azt vitatta ellenében, hogy álma semmi esetre sem lehetett álom, hanem valóságos látomány.¹⁾

III.

Jeromos elborúlt elméje lassan-lassan kitisztult: életmódját úgy rendezte be, hogy tanulmányait vezeklési gyakorlatokkal váltogatta. Evagriust is gyakrabban látta, a ki neki könyveket hozott s íródeákokat szerzett számára, hogy azokat szemei előtt lemásolják. Végre ő maga is több munkára való anyag gyűjtéséhez fogott, a miket később ki is dolgozott. Egyszer-másszor néhány napnyugoti pap jött össze nála, hogy az időt olvasgatással, beszélgetéssel töltsék. Ezeket is az övéhez hasonló hivatás hajtotta Chalci-diába, de szerencsére az irodalom szeretete még nem halt ki belőlök. Szinte jól esik az embernek, midőn a lakható föld végső határán maga elé képzel e néhány szerzetesből álló kis akadémiát, a melynek sétakertjét a pusztá képezte,

¹⁾ Audistis, quam novum, quam honorificum juramenti sui exposuerit genus, residente in tribunalibus Judice Christo, assistentibus angelis... Revelatio... perjuriam... Ruf. in *Hieron.* II.

midőn a szűk remete-kunyhó előtt az emberi rendeltetés legkomolyabb kérdései felett vitatkozik. A békés nyugalomnak oly időszakát élvezte ekkor Jeromos, a melyre sokat hányatott életében mindig vágyó szívvel gondolt vissza. Azonban mégis hiányzott valamije, a barát, az igaz barát, a testvér, a kivel szíve érzelmeit bizalommal közölhetné, mert Evagriust,¹⁾ jólehet minden szükségletéről előzékenyen gondoskodott, nem tekinthette ilyennek. Rufinus jutott ekkor eszébe. Ez a fiatalkori bizalmas barátja, miután magát Aquilejában pappá szenteltette, Egyiptomba utazott; itten összetalálkozott Melániával, annak társául szegődött s együtt látogatták meg Nitria és Thebais pusztságait s ez időtájban éppen Jeruzsálemben érkeztek meg. Ennélfogva irt Rufinusnak s arra kérte, látogatná meg Chalcidiában azt a barátját, a ki soha el nem feledkezett róla, és mivel választ nem kapott, újból irt neki, a tartomány kormányzója, Florentius útján, de most is eredménytelenül.²⁾

Ekkor a békés, de félénk Heliodorusra gondolt, a ki oly eszélyesen vált el tőle, mikor a pusztával kellett volna megküzdenie. Azt remélte, hogy ez úttal megnyerheti, ha megragadó színekkel festi előtte a század veszedelmes irányát s annak a pusztának gyönyöreit, a melytől szerencsétlenségére annyira irtózott. Ennélfogva összeszedve mind azt, a mi a classicusokból csak eszébe jutott, szépen kicsiszolt írásmódú buzdító levelet írt hozzá, a melynek eredménye azonban egyszerre meg is csalta, túl is szárnyalta reményeit. Heliodorus nem jött el hozzá, hanem a helyett a keresztyén világ társas-köreiben mindenki olvasta és

¹⁾ Hieron., *Ep.* 1.

²⁾ Hieron., *Ep.* 2.

könyvnélkül megtanulta ezt a levelet. Fabiola, tizenöt évvel később, maga Jeromos előtt mondta el, a bethlehem-i remete lakásában. Az ember szinte azt hinné, hogy ez iskolai fogásokkal telisded-tele szónoki műben még ma is megkülönböztetheti azokat a részleteket, a melyek a kortársak buzgóságát s az aventini előkelő kegyes hölgyek elragadtatását annyira felszították. Összes tartalma úgy szólván a szerzetesi élet alapeszméjének túlságba átcsapó magyarázatából áll; tudnillik azt fejtegeti, hogy a ki a Jézus Krisztus tulajdona kíván lenni, annak a természet, vagy a társadalom összes kötelekeit szét kell tépnie. Ezt a tudományt foganatosította merészen gyakorlatilag Melánia s biztosra vehetjük, hogy eljárása tetszést aratott számos római család kebelében, a hol a vallási meggyőződés ellentéte nem egy visszavonást, nem egy alattomos lázadást keletkeztetett. Az az iskola, mely a keresztyén erkölcsöknek tetőtől talpig való átváltoztatására törekedett, az álokoskodásoktól sem húzódozott; mind a mellett csakhamar észrevehette, hogy a túlzás árt céljának s a társadalom jogos téren áll, midőn az új oktatóknak azt hányja szemökre, hogy az egyik bájnak csak a másikkal való helyettesítésére törekeshnek.

»Elpúhult katona, így szólt Jeromos Heliodorusnak, előbbeni életmódjára célózva, mit mivelsz az atyai házfedél alatt? Hová lett a sáncz, az árok s a børsátor alatt való telelés? Pihensz, pedig a mennyei trombita már megszólalt. A nagy Uralkodó közeledik az ég felhőin, hogy a világgal megharcoljon: kétélű kard jó ki szájából: rohan, tipor, pusztít mindent.¹⁾ És te, nem hagynád el ágyadat a

¹⁾ Quid facis in paterna domo, dedicate miles? Ubi vallum? ubi fossa? ubi hiems acta sub pellibus? Ecce de coelo et tuba canit:

csata —, az árnyékot, a hol tartózkodol, a napfény kedvéért! Kelj föl! a bátorság visszaadja majd erődet...

»Jusson eszedbe az a nap, a mikor a Krisztus hadseregébe beállottál. Mikor a keresztség fehér öltönyében a Krisztussal együtt eltemetkeztél, azt fogadtad, hogy néki szolgálsz, néki áldozol mindent, még atyádat, anyádat sem véve ki. Ezt ígérted. Még ha azt látnád is, hogy atyád a kapu küszöbére fekszik, csakhogy kimeneteledet megakadályozza, lépj át rajta egy csepp könyhullatás nélkül; lépj át, mert te katona vagy és zászlódat ime amott látod: a Krisztus keresztje az.¹⁾ Gondold meg, hogy csak az a valódi kegyes, a ki a mennyország kedvéért kegyetlen tud lenni övéi iránt, mert csak így mentheti meg önmagával együtt azokat is, a kiket szeret...

»Oh! én nagyon jól tudom, hogy téged hatalmas bilincsek tartóztatnak vissza és hogy te azokra hivatkozol buzdításaim ellenében. Hidd meg, én sem vagyok érzéketlen: engem sem a Kaukázus szirtjei szültek, én sem a hyrcaniai tigrisek tejével táplálkoztam. Én is csak úgy ismertem, mint te, a megpróbáltatást, a kedveseimtől való megválást s a lélek marczangoltatását.²⁾ Innét is látom, a mint özvegy nőtestvéred nyakadba kapaszkodik, hogy csókjaival visszatartóztasson, hogy indulásod megakadályoz-

ecce cum nubibus debellaturus orbem, Imperator armatus egreditur.
Hieron., *Ep.* 5.

¹⁾ Licet in limine pater jacet, per calcatum perge patrem...
Hieron., *Ep.* 5.

²⁾ Non est nobis ferreum pectus, nec dura praeecordia; non ex silice natos Hyrcaniae nutrire tigrides. Et nos per ista transivimus
Hieron., *Ep.* 5.

hassa... Ott van azután tápláló dajkád, a kit az öregség teljesen megtört, és tanítómestered, a ki úgy gondodat viselte, mintha csak tulajdon édes atyád lett volna: ezek azzal állanak eléd, hogy életökből már csak alig néhány napjok van még hátra: »nem várhatsz legalább addig, míg békességesen meghalnak?« Anyád is szent korlátot állít elutazásod elé, az évektől össze-vissza barázdált arczát s azt a ma már kiaszott keblet, a melyből életed forrása eredt: meglehet ugyanazon dalokat dúdolja, csak hogy visszatartóztasson, a melyeknek morájával bölcsőcsekédben elaltatott...¹⁾ Barátom, tapaszd be füleidet és menekülj. Kétségkívül azt veted ellenem, hogy a Szent-Lélek azt parancsolja, hogy engedelmeskedjünk szüleinknek. Az igaz, csak hogy azt is mondja, hogy a ki őket jobban szereti a Krisztusnál, az tulajdon Krisztusát tagadja meg... Imé ez a keresztyén életszabálya. Ha rokonaink igazán hívő keresztyének, támogatnak bennünket, ha nem azok, akkor azt mondjuk a Szent-Lélekkel: »Ám temessék el a halottak az ő halottjaikat!...²⁾

»Te a Krisztus virágaival kihimezett pusztá! te csendes magány, a hol azok az örökkévaló kövek teremnek, a melyekből a királyi város épül! ti szent remete kunyhók, a hol oly bizodalmasan társalkodhatunk Istennel, hogyan maradhat valaki távol tőletek? Keress fel engemet itt ó kedves testvérem! Te felülemelkedtél a világon, mit keresel tehát a világban? A házfedél árnyéka nagy teherként nehezülhet fejedre: téged alkalmasint fulaszt a büzhöd

¹⁾ Forsitan et laxis uberum pellibus mater, arata rugis fronte, antiquum referens mammae lallare, congeminet. Hieron., *Ep.* 5.

²⁾ Si credunt in Christum, faveant mihi pro ejus nomine pugnare; si non credunt, mortui sepeliant mortuos suos. Hieron., *Ep.* 5.

levegőjű városok börtöne: jövel, itt levegőre és napvilágra találsz... « ¹⁾

Jeromos nem arra született, hogy nyugodt életmódot folytasson, úgy, hogy midőn belső ellenségét lecsendesítette, kívülről indult meg ellene az ostrom: elmondjuk minő alkalmából. Azon három év alatt, a mióta a pusztában lakott, az antiochiai egyház ügyei sok viszontagságon mentek át, néha jóra, néha rosszra fordult sorsa; sőt egy perczig úgy látszott, mintha sikerült volna békéjét kivivnia, de ez az ábránd, mint a köd, csakhamar eloszlott. Meletius ugyanis, mikor testi gyöngeségeinek növekedését s élete végének elközelgetését érezte, azt az ajánlatot tette Paulinusnak, hogy egyházaikat egyesítsék s testvérileg együttesen kormányozzák. Ez az ajánlat alkalmasint nem igen egyezett meg az egyházi törvényekkel, de akkoriban ilyen csekélységen könnyű szerével túltették magokat az emberek. Azonban Paulinus visszautasította az ajánlatot, azon kijelentés mellett, hogy az eretnekséggel való érintkezés által nem engedi magát megméltelyeztetni, és Róma helyeselte vonakodását. A békeszerető Meletius nem tágitott. »Mind a ketten idős emberek vagyunk, így hangzott második izenete, egyikünk nemsokára itt hagyja ezt a földet, a hol egymással meghasonlásban élünk: adjuk vissza neki a békét legalább halálunk után.« ²⁾ Hogy az öröklés rendjét, a mint

¹⁾ O desertum Christi floribus vernans! o solitudo in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi civitas magni regis extruitur! o eremus familiaris Deo gaudens! Quid agis, frater, in saeculo, qui major es mundo? Hieron., *Ep.* 5.

²⁾ Jungamus greges o amice, et contentionem de primatu deponamus; gregemque in commune pascentes communem iis curam ex aequo impendamus. Theodoret., V. 3.

majd egymás között megállapítjuk, előre is biztosítsuk, fogadtassuk el egyházaink lelkészi karaival az eskü pecsége alatt.¹⁾ Ezuttal Paulinus elfogadta az ajánlatot, mivel kétségkívül úgy számított, hogy a túlélés eshetőségei az ő részéről kedvezőbbek. Sőt mivel Róma szintén nem ellenkezett, mind a két fél a szerződés ünnepélyes megkötéséhez fogott.

A szertartás komolyan és magasztos módon folyt le. A nép és az összegyűlt papság jelenlétében, mindegyik egyház hat papja egymásután megesküdött az evangéliomra, hogy fentartják püspökeik egyezségét s nem engedik, hogy Antiochia városában bármi olyas fondorlat keletkezzék, a mi annak megszegését előidézhethné.²⁾ Különösen magára vonta a figyelmet Meletius lelkészi karának élén Flavianus pap, a püspök bizalmas embere, a ki szilárd léptekkel s felemelt fővel közeledve, reá tette kezét a szent könyvre és ő volt az első, a ki az esküt letette. Az egész egyházi testület lekötve érezte magát képviselőinek esküje által; a nép helyeselte a dolgot, ennélfogva kijelentették, hogy a béke helyreállított: pedig dehogy állított. Syriának harczvágó püspökei Meletius tettét kárhoztatták, mint a mely szerintök öregségi gyengeségből származott, az esküvel pecsételt egyezményt pedig az egyházi törvényekkel ellenkezőnek nyilvánították. Az izgatottság nőttön nőtt, az időelőtti tiltakozások Paulinus ellen folyton szaporodtak; azzal vádolták, hogy az antiochiai egyházat a római egyház fejének akarja kezére játszani. Ellenben az egyiptomi püspökök, mint Paulinus megszokott védelmezői, azt állí-

¹⁾ Theodoret. mint fent.

²⁾ Socr., V. 5. — Sozom., V. 3.

tották, hogy a szerződés helyes és felbonthatatlan. Mind a két tábor hallatlan erőszakoskodást fejtett ki, az egyik fél azt hánýta a másik szemére, hogy az esküszegést magasztalja, a másik pedig azzal vágott vissza, hogy a keleti egyház nem veti magát soha a nyugoti egyház joghatósága alá. Syria tehát e kiegyezési kísérlet következtében húszszorta jobban felzavarodott és pártokra szakadt, mint ahogy an-nakelőtte volt.

A fegyelem felett folytatott s már magában is eléggé heves vita, egy hitczikki vita következtében még inkább elmérgesedett. Az egyállományúság tanának, Athanasius után, leghírnevesebb tanítója, a Laodiceai Apollinaris, nem bírva megállapodni a lejtőn, a mely akaratjok ellenére tova ragadja az iskolák fejeit, fölemelte az eretnakség zászlaját. A niceai hitformából, mint alapelvöl kiindulva, le akarta vonni a szellemiségből folyó következményeket, s ezen az úton a következő eredményre jutott. Az ige — azt mondja — a mely egyállományú az atyával, a szűz Mária méhé-ben sem emberi lelket, sem emberi értelmet nem öltött magára, hanem csak emberi testet, a melylyel istenségét befedezni akarta; ¹⁾ e szerint az emberré lett Isten csak annyiban vált emberré, a mennyiben az anyagi feltételek megengedik Istennek az emberek között való élést. Ezt a tant eleintén csak félve hangoztatta szerzője, azután meg-tagadta, később újból felvette, utóbb azon arányban vonta le álarczát, a mily arányban épen szellemisége által, hívő-ket szereznie sikerült. Végre annyira ment Apollinaris vakmerőségében, hogy Antiochiában, e szerencsétlen város-

¹⁾ Greg-Nazianz., *Ep.* 1. — Athanas., *ad Epict.* — Epiphan., *Haeres.*, 77. Hieron, *Ep.* 13 s köv. — Theodoret., V. 3. — Socrat., II. 46.

ban püspököt állított be a saját felekezete számára, a mely így négy, egymással harcz és háborút folytató püspök között hányattatott. Apollinaris eretneksége, a mely az egyállományúságban hívó keletiek részéről oly jó fogadtatásban részesült, az igaz hitre vonatkozólag, újabb veszélyt rejtett magában az egyállományuság elvének az arianizmussal szemben való túlhajtsa által, a mely ennek az elvnek merő tagadását képezte.

Bármily tudományosnak tetszett is ez a hitelmélet, azért újnak egyáltalán nem mondható. Már a III-ik században, Sabellius, az eretnekvezér, nem akart egyebet látni a Szent Háromságban, mint a cselekvésében önmagával és a világgal szemben egy Istennek három szempontból való felfogását, a szerint, a mint önmagában maradó, vagy igéje által teremő, vagy lelke által éltető és megszentelő valóság. Ámde Apollinaris, csakhogy a különböző isteni személyek alakjában létező állománynak tökéletes egyenlőségét kimagyarázhassa, olyan hitformulát használt újból majdnem szórul-szóra, a melyet az egyház már több ízben kárhoztató ítéletével sújtott. Ugyanis a keresztyénséget két egyenlően félelmetes, bár teljesen ellenkező veszedelem fenyegette, mihelyt a niceai zsinat által megállapított tiszta és szabatos hitformától eltávozott: úgymint, egyfelől a sabellianismus, a mely a megváltás vallásos alkotó részét párologtatta el, hogy valami bölcsészti deismusra lyukadhasson ki; más oldalról pedig a túlzó arianismus, a mely valami újabb jövendülés örve alatt, a zsidós deismushoz kívánt visszatérni. Hogy a Sabellianus-féle eszmék ellen gátat emeljen Meletius, a melyek Syriában főleg azért mutatkoztak veszedelmeseknek, mert a Tigris és Euphrates közt eső tartományokban a sabellianusoknak régi magva folyton

fenmaradt, kigondolta a három egyenlő és egyaránt öröktől fogva való állomány tanát, a melyek egyesülésök által alkotnák a nagy állományt, vagy más szóval az isteni állományt. Ez a tan, alapjában véve, ugyanazt jelentette, a mit az egyistenség tana három egyállományú személyiség alakjában; de a görög hitformában az a hiba rejlett, hogy benne a *hypostasis* szó, melynek a latin fordításban a *substantia* (a magyarban pedig az állomány) felel meg, két különböző értelemben használtatott; ¹⁾ egyébiránt maga ezen szó ellen is azt a kifogást tették, hogy újdonság. ²⁾ De bármint legyen is a dolog, Meletius és a syriai püspökök nagyrésze elfogadták hitvallásukban a nyceai symbolumnak ezt az eltérő alakját; Paulinus ellenben elvetette; a Rómával egybeköttetésben álló egyiptomi egyházak feleslegesnek és veszélyekkel teljesnek nyilvánították s a keresztyén világ két felének egymáshoz való viszonya a kölcsönös eretnekséggel való gyanúsítás következtében egészen elmérgesedett.

Ha volt valahol a világon olyan hely, a hol a szenvedélyes vitáknak el kellett volna némulnia, bizonyára a chalcidiai sivatag, a hallgatás és feledés homokszigete, illetet volna be ilyennek: holott egészen ellenkezőleg, a bárdolatlan elmék s az éghajlat izgató heve következtében épen ottan törtek ki megkettőztetett erővel. A monostorokban,

¹⁾ Tota saecularium litterarum schola nihil aliud *hypostasim*, nisi *usiam* novit. Et quisquam, rōgo, ore sacrilego, tres substantias praedicabit? Una est Dei et sola natura quae vere est. Hieron., *Ep.* 14. — In tribus vocabulis, trinominem credens Deum, in Sabellii haeresim incurrit. Hieron., *in Lucif.*

²⁾ Novellum nomen, exigitur. Qui, quaeso, ista Apostoli prodidere! Hieron., *Ep.*, 14.

a kunyhókban, sőt még a remeték barlangjaiban is nem-sokára kizárólag Meletius és Paulinussal foglalkoztak, egyébről sem beszéltek, mint a hypostasisokról,¹⁾ E nagyobbbrészt műveletlen keleti remeték, mindezen kérdésekből csakis egyet értettek meg, a nyugat ellen való harczot: ennélfogva elkezdtek a nyugatiak üldözését. Jeromos azon vette magát észre, hogy szobáját egész csapat dühöngő barát ostromolja. a kik fenyegetés mellett azt kérdik tőle: »Melyik párthoz tartozol? A Meletiuséhoz-e vagy a Paulinuséhoz?« — »Egyikhez sem, azt felelte nekik; semmi közöm sincs hozzájok, hanem a ki azzal az egyházzal van közösségben, a mely engem megkeresztelt, én is azzal tartom fenn az egyházi közösséget.«²⁾ Alig néhány percz mulva újabb s folyton szidalmakkal és fenyegető taglejtésekkel kísért vallatás alá fogták. »Mondd, hogy a három állományt vallod!« kiabálták rá növekedő felgerjedéssel a barátok. »Nem használhatom ezt a szót, a mely nincs a szentírásban, ezt felelte nekik egész nyugodtsággal: elismerem, hogy a Szent Háromságban három egyállományból való, igazi, tökéletes, egymástól különvált személyiség létezik, a mint ezt egyházam a niceai hitvallással egyezőleg tanítja.«³⁾ Ekkor keletkezett még csak igazi örületes lárma. Mikor élő szóval tett hitéről vallomást, azt mondták neki: »tégy írásban«; mikor pedig leírta hitvallását, akkor meg azzal torkolták le, hogy: »Hazudsz;« ezenfelül elnevezték eretneknek és pogánynak. »Nem ez nyomja a ti

¹⁾ Hieron., *Ep.* 15.

²⁾ Hieron., *u. o.*

³⁾ Sufficiat nobis dicere unam substantiam, tres personas subsistentes, perfectas, aequales, coaeternas. Taceantur tres hypostases, si placet et una teneatur. Hieron., *Ep.* 14.

szíveteket, így szólt hozzájuk egy napon, hanem azt szeretnétek, ha innét elmennék« ¹⁾ és a barátok egy szóval sem marasztalták. A külvilággal való összeköttetése nyomban megszakítottatott, sőt még az írópapirostól is megfosztották: mint ezt egy, a szeméből felvett darabra írt leveleiben elpanaszolja. Nálánál kevésbbé türelmes és kevésbbé szilárd nyugati testvérei elhatározták, hogy eltávoznak. »Isten veled, így szóltak hozzá, szívesebben élélünk valahol a vadállatok tanyáján, mint hogy ilyen keresztyének társaságában maradjunk.«

Beköszöntött a tél; a Libanon és Antilibanon hegylánczait már befedte a hótakaró és e végtelen sivatagon dermesztő szél süvöltött végig. A még gyenge és fél mezítelen Jeromos nem merte megkockáztatni, ily borzasztó időjárás mellett, a hosszas gyalog utazást. Azt kérte tehát a barátoktól: engednék meg irgalomból, hogy még néhány hónapig ott maradhasson, de csak nagy nehezen sikerült az engedélyt kinyernie.²⁾ A tavasz első lehelletére, mikor a pusztá madarai meglibbentették szárnyaikat, hogy völgyeikbe visszatérjenek, ő is útra kelt velök és bár a pusztát mindenütt sajnálta, a hova csak elvitt útja, de a barátokat ugyan nem sajnálta, a kik azt vele annyira megkeserültették. Eszébe jutott kedvencz költője, Virgilius, és annak *Aeneiséből* a következő sorokat alkalmazta reájok:

Quod genus hoc hominum? Quaeque hunc tam barbara morem.
Permittit patria? Hospitio prohibemur arenae.

»Miféle fajta emberek ezek? Miféle barbar ország tűr meg ily erkölcsöket? Még csak annyi szíveség sincs bennök, hogy egy kis homokkal megemberelnének!«

¹⁾ Unum tantum placet, ut hinc recedam. Hieron *Ep.* 15.

²⁾ Hieron., *Ep.* 15.

V.

A mint Antiochiába visszaérkezett, oly buzgalommal s kitartással fogott újból munkájához, hogy semmi vele abba nem hagyatta. Ekkor szerkesztette krónikáját, amit később Konstantinápolyban bocsátott közre, a *luciferianusok* elleni párbeszédét, a melyben hittani kérdéseket tárgyal, Cicero és Plató modorában; remete szent Pál életrajzát, e barátét, a ki annyira különbözött azoktól, a kiktől csak a minapában vált meg, mint ég a földtől, és még egynehányat első művei közül. A keleti egyházban annyira megszerezte magának a tudós és ékesen szóló férfiú hírét, hogy Paulinus egyenesen magához akarta kapcsolni, az által, hogy pappá teszi. Jeromos ez ellen soká vonakodott, de mikor végre elunva az ellenkezést, beleegyezését nyilvánítja, akkor is világosan kijelentette feltételeit, a melyeket önnön maga ismertet meg velünk. »Atyám, így szólt a püspökhöz felszenteltetése pillanatában, én nem kértem tőled a papságot, s ha nem veszed el tőlem a szerzetes szabadságát, midőn a papi minősítvényt megadod, akkor semmi ellenvetést sem tehetek: téged illet a felelősség rólam alkotott ítéletedért; de ha a papság örve alatt meg akarnál fosztani a pusztában élvezhető szabadságtól, ha vissza akarnál vezetni a világ zajába, a melyről végkép lemondtam: akkor nagyon csalatkozol, mert előttem a legfőbb jó a szabadság. Most pedig tégy, a mint akarsz, új állásomból semmi veszteség, de egyúttal semmi nyereség sem háramlik egyházadra.« ¹⁾

¹⁾ Hieron., *Ep.* 38.

Jeromos független jelleme ekkép a maga teljes öszinteségében feltárult. Minden bilincstől való irtózását, a papi kötelességek teljesítésétől való idegenkedését annyira vitte, hogy ha pappá szenteltetése napján mondott is misét, holott az sem egészen bizonyos, de annyi szent, hogy nem mondott többször életében, még sürgető szükség, sőt majdnem kötelességszerű alkalommal sem. Mikor teljes szabadságának ezt a korszakát élvezte, a tanulmányozást utazgatással kapcsolta egybe s meglátogatta Jeruzsálemet, de a hol nem sokáig tartózkodott. Palesztina bizonyára tiszteletreméltóbb látványosságokkal kínálkozott számára. A mely tisztelet érzelmei hogy e látványok iránt Jeromosban fölgerjedjenek, arra ő sokkal inkább méltó volt, mint kivülötte akárki más. Azonban ekkor sem ennek szükségét érezte mindenekelőtt, hanem a munkáét, a tudományét, az eszmék mozgalmáét, egyszóval azét a szellemi tevékenységét, a mely keleten szinte a túlságig uralkodott, a mely őt úgyszólván megrészegítette. Arra is számított, hogy Jeruzsálemben vagy magát Rufinust, vagy legalább a levelét ott találja; de mind a két reményében csalatkozott, úgy, hogy fájó szívvel tért vissza Antiochiába. »Az olyan barátság, a mi megszakadhat, nem volt soha igaz barátság«¹⁾ ezt írta már Chalcediából azon ifjúkori bajtársához, a ki tőle elszakadt: de aligha sejtette, hogy milyen igaz jóslatot mondott.

Az a körülmény, hogy Nazianzi Gergely Konstantinápolyban lakott, oda vonzotta s ott tartóztatta őt a 379, 380, és 381-ik években. Gergely, korkülönbségök daczára,

¹⁾ Amicitia quae desinere potest, vera nunquam fuit. Hieron., *Ep.* I.

barátságra lépett vele; megismertette a tudnivágyó lélekkel a keleti műveltség kincseit, a melyre Jeromos annyira szomjazott, s ez utóbbi egész életén át büszkélkedett abban, hogy e nagy ember oktatta, a kit nemcsak tanítójának, hanem egyúttal mesterének is vallott.¹⁾ Az ő társaságában találkozhatott a kelet leghíresebb tudósaival, többek között Nyssai Gergelylyel, Basilius testvérével, a ki előtte olvasta fel Eunomius tanára irt czáfolatát. Jóllehet Nazianzi Gergely kárhoztatta a római papság elfajultságát s a római szék fenhéjázó nagyravágyását, jóllehet, így szólt Basiliussal: »Gyűlölöm ennek az egyháznak a fényűzését,« mindazonáltal majdnem ő volt az egyedüli a keleti egyházban, a ki az antiochiai ügyben a püspökök megegyezését helyeselte. Helyeselte pedig az egyességet először is azon egyszerű okból, mert Meletiuszt szerette, másodszor pedig azért, mert nem nézhette hideg vérrel, hogy a keresztyénység két fele közt szakadás keletkezzék. Véleményöknek illetén megegyezése csak még szorosabbra fűzte köztök azt a barátságot, a melyet kölcsönös tudománykedvelésök támasztott. Egyébiránt semmi sincs a mi ahhoz a sikerhez volna fogható, a mit Gergely elért Konstantinápolyban; páratlan ékesszólásának rábeszélő erejével a Konstantinus óta majdnem teljesen elenyészett katolikus pártot újból fölélesztette. Mikor azt látták, hogy Theodosius elveszi az Arius párti papoktól a templomokat, valahány tisztességes és felvilágosodott katolikus csak találkozott Konstantinápolyban, mind Gergelyt kívánta püspökéül: de mivel vonakodott, erőszakkal kényszerítették rá. A nép erőszak-

¹⁾ Hieron., *Catal. Script. eccles.*, 117. — *Id. in Ruf.*, II. — *Id. Ep.* 32.

kal ültette a püspöki székbe; ¹⁾ azonban Gergely kijelentette, hogy csak azon a napon tekinti magát püspöknek, a mikor testvérei ünnepélyesen elismerik, s e végett bevárja a legközelebbi zsinatot.

Ez időhaladék módot nyújtott ellenségeinek arra, hogy cselekvőleg lépjenek föl ellene. Ezek aztán oly eseményt idéztek elő, a melyről Jeromos nemsokára tanuságot tehetett Rómában, s a mit a következők megérthetése végett nyomban elmondunk. Gergelynek nyilván bevallott ellenfelei akadtak Konstantinápolyban még saját egyházának papjai között is. A vidéken pedig számos vetélytársa találkozott, például, hogy többeket ne említsünk, Péter, Alexandria érseke, a ki az egész egyiptomi papságot márkában tartotta. Csak az kellett, hogy Gergely Meletius barátja legyen, hogy Péter, a ki Paulinusnak ugyis egyik legkiválóbb párthive volt, s a kit ezenfelül még az irigység is ösztökélt, engesztelhetetlen ellenfelévé váljon. Damasus is abba a gyanúba keveredett, hogy rossz szemmel nézi egy olyan embernek felmagasztaltatását, a ki a konstantinápolyi püspökséget páratlan fényűvé tehetette volna. ²⁾ Ennél fogva Péter azt vette fejébe, hogy Gergelyt minden, bevallható s be nem vallható eszközökkel a szintérről leszorítja. E czélból olyan gyalázatos cselszövényt eszelt ki, a mit az ember el se hinne, hogy pap fejéből származhatott, azt meg annál kevésbbé, hogy egy nagy egyház főemberéből, ha a történet a dolgot egyhangulag nem bizonyítaná.

A 380-ik év utolsó hónapjai közeledtek s a Konstan-

¹⁾ Greg. Nazianz., *Carmen de vita sua*.

²⁾ Damas., *Ep. ad Episc., Aegypt.* — U. a. *Ep. Concil. Ital. ad Theod.*

tinápolyba gabonát szállító hajóhad már épen fölszedni készült horgonyait az alexandriai kikötőben, a midőn Péter a szállítók főembereit magához hivatta, a kik közül heten föl is keresték. Mindnyájan valódi gyermekei voltak a vén Egyiptomnak, vagyis olyan emberek, a kik pénzért ép úgy vállalkoztak volna arra, hogy püspököt öljenek, mint arra, hogy püspököt tegyenek, de különben is közelebb járhattak a pogánysághoz mint a keresztyénséghez, ha ugyan neveiknek bálványimádásra valló arczulatából helyesen következtetünk. Ötöt közülök Ammon, Apammon, Harpocras, Anubis és Hermanubisnak hívtak.¹⁾ Péter sok aranyat bizott kezökre s azt az utasítást adta nékiek, hogy a konstantinápolyi csöcselékkal választassanak meg minden áron püspökké bizonyos Maximus nevű egyiptomi embert. Ezzel azt remélte, hogy Gergely kineveztetésének útját bevághatja, vagy legalább valami gyalázatos versenyzési jelenetet rögtönözhet ellene. Azt is elrendelte, hogy alattomban egyiptomi püspökök menjenek a hajóhad vezetőivel, s e nyomorultaknak tanácsukkal, személyökkel, sőt még püspöki hivatalukkal is szolgálatára álljanak.²⁾

Maximus valóságos csavargó volt, a ki egy széltében űzte a cynicus bölcselő s a keresztyén kettős mesterségét.³⁾ Cynicus, vagy kutyáskodó minőségében, — a mint gyakorta tréfából nevezték — bottal kezében, rostává lyukgatott fehér tunikában, koldus tarisznyásan járt s felekezetének

¹⁾ Greg. Nazianz., Carm. de sua vita.

²⁾ Lásd a konstantinápolyi és alexandriai egyházakat dúló versengés tárgyában Elbeszélések a római történetből az V-ik században című munkám: *Aranyszájú szent János és Eudoxia császárné*, — *Nestorius és Eutiches* köteteit.

³⁾ Sozom., VII. 9.

ezen szokásos öltözetéhez hosszú bozontos haja járult, a melyet maró kenőcsök segítségével, veresre festett, csak-hogy a közönség figyelmét annál inkább magára vonja. Görögország városaiban utczaí hitszónoknak csapott fel, még pedig mellesleg mondva, igazhivőnek, a ki szentségtörő tréfákkal elegyesen magyarázta a teherhordóknak és szolgálóknak a vallás legtisztéletreméltóbb titkait. Ilyen emberre vetette szemeit az alexandriai Péter, a végből, hogy megtegye a császári város püspökének. Vezérlő utasításai szerint alávaló czinkostársai, a gabonaszállítók, csakhamar barátságra léptek a kikötő tengerészeivel; Gergely papjai közül is egyik irigy embere a cselszövény eszközüvé aljasodott; egy másik Thasosba való pap meg, a ki azért jött a fővárosba, hogy temploma számára márvány-ékítményeket vásároljon, a rábizott pénzt nekik szolgáltatatta át; ¹⁾ úgy hogy néhány nap alatt az összeesküdtek az elővárosok népségének egy része fölött rendelkezhettek.

E közben az egyiptomi püspökök mindig résen állottak; Maximus pedig kettőztetett mértékben üzte bohózkodását, csak-hogy a sokaságot a maga részére hódítsa. Végre, egy sötét éjszaka, a kikötői tengerészek elhurczolják, a templomba viszik s a püspöki trónszékre ültetik, miközben hirtvivő ment a püspökökért is. ²⁾ Valóban furcsa látványosságban gyönyörködhetett volna az, a ki látta ezt a cynicus ruhájú, bottal fölfegyverkezett, sűrű, sörénynemű hajjal övezett fejű bohóczot, a mint papi diszöltözetben veszik körül a püspökök, hogy rajta a püspökké szenteltetés szertartását végrehajtsák. A nap rájuk virradt, mielőtt a

¹⁾ Greg. Nazianz., *Carm.*, I.

²⁾ Sozom., VII. 9.

szertartás befejeződött volna, s a templomba esetleg bevetődött hívek nagy zajt ütve, kérdezték, hogy miféle kicsapongó tobzódáshoz teszik itt az előkészületeket. Ettől a kiabálástól s a mindinkább szaporodó néptömegtől anynyira megrettentek az egyiptomiak, hogy elfutottak, Maximust is magokkal víve. Véletlenül valami boltot, a melyben egy sípos lakott,¹⁾ nyitva leltek; oda egymás hátán berohantak, s az új püspököt ott megnyírték és fölszentelték. Ilyen volt az a Gergelyhez méltatlan vetélytárs, a kit ellene a zsinat előestéjén felállítottak: és még a nyugoti egyház nem is pirult, hogy egy ilyen embernek pártját fogta!

A zsinat a következő 381-ik év május havában ült össze és bár egyetlen egy nyugoti püspök sem szerepelt benne, mindazonáltal az oekumenikus, vagy egyetemes czimet vette fel a gyűlés, a mely alatt hivatott össze s a melyet a történet is meghagyott számára. Ennek a zsinatnak a keresztyénség első idejében tartottak között, szenvedélyesség és erőszakosság tekintetében alig akadt egy-két párja. »Úgy nézett ki, azt mondja Nazianzi Gergely, a kinek nincs oka a miért kimélettel nyilatkozzék felőle, mintha csak egymás ellen felbőszült darvak vagy ludak táborá lett volna, a hol az ellenfelek azon igyekeztek, hogy minél inkább megtépázzák egymást; vagy mint valami hívságos és fecsegő szajkó csapat, vagy darázsraj, a mely az ellenállás legkisebb jelére kész arra, hogy az ember szeme közé rohanjon.²⁾ Ezen emberek mindegyike konok elhatározást hozott magával püspöki megyéjéből, az antiochiai vitás ügy

¹⁾ Greg. Nazianz., *Carmen.*, I.

²⁾ Greg. Nazianz. *Carm.*, I.

felől s megállapított tábori jelszót a nyugoti egyháznak elhíresztelt túlkapásai ellen. Paulinust, a ki elég eszélyesen óvakodott a megjelenéstől, az egyiptomi püspökök képviselték, a kik egyenesen abból a célból jöttek, hogy az egyezés törvényes voltát védelmezik.¹⁾ Meletiusnak a maga részéről szintén nem hiányoztak barátai, a kik ugyanazon ügy mellett kardoskodtak. De a békés szelleműek csapata kevés számú és bátortalan emberekből állott, úgy, hogy a veszekedő, merész, a sértegetésekre kész, a csatára szomjazó syriai, phrygiai, cappadociai, bythiniai püspököknek zárt csapata, könnyű szerrel torkukba fojtotta szavokat. Meletius, a ki korának, vagy püspöki székének előjogánál fogva (mivel a konstantinápolyi püspöki szék még üresen állott) véletlenül a gyűlésen előlülőkép szerepelt, azon vette magát észre, hogy előlülői széke a vádlottak padjává alakult át. Azt hányták szemére, hogy az egyházi törvények ellenére cselekedett; megsemmisítették a Paulinus és közötté létrejött szerződést; papjait fölmentették esküjök alól. Mindezt annyi sértegetés, gyalázás és fenyegetés mellett vitték véghez, hogy a szegény öreg, a ki hajdan nem ingadozott az üldöztetés, a számkivettetés előtt, e jelenetek folytán támadt felindulása következtében megbetegedett és néhány nap lefolyta alatt elhalálozott.²⁾

Mindazonáltal annyi ideje mégis maradt, hogy Nazianzi Gergelyt püspöki székében megerősíthette; hanem ekkor meg az utóbbira fordult a rúd. Mivel Meletius halála után azt kívánta, hogy a jó békeesség kedvéért Paulinust ismerjék el, azt kiabálták rá, hogy elszakadt az

¹⁾ Sozom., VII. 9.

²⁾ Greg. Nyss., *Vit. Mel.* — Theodoret., V. 8.

igazhitű egyháztól, hogy az eretnekség pártolója, hogy eladta magát a nyugatiaknak, hogy áruló egyházi hazája ellen. »A Krisztus keleten született, ezt vágták fejéhez, ellenmondást nem tűrő ok gyanánt, ennélfogva illő, hogy a keleti egyház vigye a parancsoló szerepét ¹⁾« Egy hang kevés, de annyit sem szólt; mert különben is mit felelhetett volna az e fajta okoskodásokra? Mialatt a Paulinus ellenesek ekképen szorongatták, néhány heves Paulinus párti szintén beleavatkozott a dologba és a mikor beiktatása szóba jött, az egyiptomi püspökök Maximus megválasztatásának hangoztatásával léptek föl ellene. De már e név hallatára mégis csak fellázadt a gyűlés lelkiismerete. Maximust, mint a püspöki tisztségre méltatlant, visszautasították, fölszenteltetését törvénytelennek jelentették s azokat, a kik végrehajtották, egyházi büntetésekkel fenyegették. ²⁾ A mi Gergelyt illeti, ez annyira felháborodott e sok igazságtalanság, erőszakosság hallatára, hogy elhatározta, mikép visszavonul s legalább a maga személyére nézve élvezi azt a békességet, a melyet a szenvedélyek az egyháztól megtagadnak; ennélfogva a zsinat színe előtt letette konstantinápolyi püspöki méltóságát. »Ám tegyék velem azt, a mit hajdan mások Jónással tettek: vessenek a tengeberbe, hogy lecsendesítsék a zivatart, a melyet én egyáltalán nem szívtottam.« ³⁾

Alig zárta be Meletius a szemeit, midőn az a pap, a kit Konstantinápolyba magával hozott, az a bizalmasa,

¹⁾ Quoniam Christus in Oriente natus est, idcirco potior esse debet auctoritas Orientalis Ecclesiae. Greg. Nazianz., apud Bar., ad ann. 381. 46.

²⁾ Synod. Constant., 4. can.

³⁾ Greg. Naz. *Carm.* I. ap. Baron., ann. 381. 55.

papságának főembere, egyszóval Flavianus, a legnagyobb sietséggel Antiochiába indult. Ugyanaz a pap volt ez, a ki az esküvés híres szertartása alatt annyi önfittogtatást fejtett ki, a midőn urának lekötött szavát a maga személyes szólekötésével erősítette meg. A mint ezúttal Antiochiába érkezett, bezzeg egészen más magatartást, egészen más beszédmodort tanúsított. Az ő ösztökélésére összegyül a papság és a nép; azután minden dolog félretételével, a püspök-választás munkájához fognak; a minek eredménye felől semmi kétség sem foroghatott fenn; természetesen Flavianust kiáltották ki.¹⁾

E közben a megholt püspök temetésénél a legnagyobb pompa kifejtésére készültek Konstantinápolyban: a tegnapi vádlott, elítélt, átváltozott szentté, vértanúvá, a kinek halálát a paulinianus üldöztetés siettette. Roppant népcsődület lepte el folytonosan azt a házat, a mely földi maradványait tartalmazta. Egy előkelő asszony vállalkozott arra, hogy a bebalzsamoztatás költségeit fedezi, a mit Arábiának legdrágább fűszereivel hajtottak végre. A golycs és se-lyembe öltöztetett holttest több napon át ott maradt koporsójában fekvé, födetlen arczczal, mialatt oly tengernyi lámpa és viaszgyertya égett körülé, hogy fényök a nap világát homályba borította.

Meletius azt akarta, hogy hamvai ott nyugodjanak hívei között, az ő fáradozásai folytán az Orontes túlsó partján Szent-Babylas tiszteletére épített szentegyházban; ennélfogva koporsóját nagyszerű sátoros kocsin, rövid napi utakat téve, oda szállítják. Egymást helyről-helyre felváltó papi éneklő karok, a kelet mindenféle nyelvén szakadat-

¹⁾ Socrat., V. 15. — Sozom., VII. 2.

lanul zsoltárokat zengedeznek. A városok az egész út mentén mindenütt kinyitották a koporsó befogadására kapukat, jóllehet a szokás tilalmazta, hogy a halottak lakott helyeken átszállíttassanak. Falukon pedig annyira összecsdült a nép mérföldekre eső vidékekről, hogy a férfiak, nők és gyermekek szakadatlan sorfala lepte el kétfelől az utat, a kik annyira a kocsik mellé tolakodtak, hogy annak haladását akadályozták. Boldog volt az, a ki a szentet kényelmesen szemlélhette, a ki előre készen tartott gyolcs darabját arczához érinthette, a melyet nyomban gondosan összehajtogattak, hogy mint afféle becses reliquia, mindenféle bajok ellen védő eszközül szolgáljon. A ki elfelejtett gyolcsról jó eleve gondoskodni, az ruhájából tépett e célra egy darabot. Éjszakának idején, azt hitte volna az ember messziről, hogy valami mozgó tűzi veszedelmet lát, annyi fáklya és viaszgyertya égett a koporsó előtt és mögött járó iszonytató néptömeg kezében.¹⁾ Minél közelebb ért a halottkísérő menet Antiochia felé: annál fokozottabb mértékben növekedett a tüntetés, úgy, hogy ottan már csak rendkívüli bajjal haladhattak. Végre a diadalmi pompával szállított koporsó egészen hadi-gép módjára vonult be abba a városba, a melynek békéjét akarta megszerezni az, a ki benne feküdt. — E közben a zsinat ülései befejeződtek, a melyeket a mi tárgyunkhoz nem tartozó egyházfegyelmi és hitágazati kérdések felett folytatott viták és határozat-hozatalok töltöttek ki. Munkájának eredményével ugyancsak dicsekedhetett, mert a közvéleményt leginkább érdeklő két kérdésben sikert aratott: nevezetesen Paulinus kizáratott

¹⁾ Greg. Nyss., Orat in fun. Melet. — Sozom., VII. 10.

az antiochiai püspökszékből, Gergely pedig önként ott hagyta a konstantinápolyit.

Alig hogy mindezek megtörténtek, a nyugati püspököktől levél érkezett Keletre, melyben Rómába a 382-ik évre egyetemes zsinatot hívnak össze. Ezzel kapcsolatban érkezett Gratianus császárnak az a leirata, melyben felszólítja a keleti püspököket, hogy a keresztyénség békéjének megszerzése végett, jöjjenek s foglaljanak helyet nyugati testvéreik mellett.¹⁾ Ez egyetemes gyűlésnek az antiochiai kérdést kellett volna elintéznie, a melynek befejeződéséről a nyugatiak még mitsem tudtak; továbbá a Maximus bölcselő megválasztásáét, a ki mellett Italia — elég balgatagul — pártállást foglalt; nemkülönben az alexandriai püspökszéknek valami felmerült baját, és végre az Apollinaris-féle eretnokség ügyét, a mely a nyugati püspököket nyugtalanítani kezdte. Nincs szó, a mely kifejezhetné azt a lenézést, a melylyel a keletiek a zsinatra hívó levelet fogadták. »No ugyan szépen meg akarnak bennünket tréfálni, ily beszéd hangzott mindenfelé, a mikor arra hívnak fel bennünket, hogy keljünk át a tengeren, hagyjuk el püspöki megyéinket és házainkat, hogy a világ végén, drága pénzen intézzünk el olyan ügyeket, a melyek rajtunk kívül senki másra nem tartoznak s a melyeket már be is fejeztünk, a nélkül, hogy valakire szorultunk volna!«²⁾ E fenhéjázással és csípősséggel telt kifakadásokat még a hivatalos okmányokba is belevitték.³⁾ Sőt a püspökök nemcsak

¹⁾ Theodoret., *Hist. eccles.*, V. 8.

²⁾ Profectionem, ut quae nihil emolumentum esset habitura, suscipere recusarunt. Theodoret. *Hist. eccles.*, V. 8.

³⁾ Epist. Concil. Constantinop. ad. Patr. Concil. Roman. ap. Gothofr. *Cod. Theod.* append. VI. köt. 21 lap.

abban egyeztek meg, hogy nem mennek Italiába, hanem Theodosius császártól még azt is kicsikarták, hogy újabb zsinatot hívjon össze. Gyülekezési helyül Konstantinápolyt, határidőül pedig ugyanazt a 382-ik évet jelölték ki, a melyet a nyugatiak a római egyetemes zsinat számára választottak.

Ebben a dologban olyan sértő, olyan megvető eljárás nyilatkozott, a mely már a türelemnek legvégső határát is felülmúlta, s egyenesen oda célzott, hogy nemcsak az egyik egyházat a másikkal, hanem még az egyik császárt is a másikkal összevesztse. A tél kortesgyűlések, vesztegetések s megfélemlítések között telt el; a keletiek azt akarták, hogy a nyugatiak ellen tervezett nyilvános föllépés minél csattanósabb legyen; úgy hogy a keleti püspökök közül nem is mert senki megjelenni Itáliában, kivéven Paulinust, a kit a keletiek nem ismertek el püspöknek és Epiphaniust, a Cyprus szigeti Salamis püspökét, e független jellemű embert, a ki személyesen is jóindulattal viseltetett Paulinus iránt, ezenfelül pedig mind Alexandriával mind Rómával egyházi közösségben állott. Az egyiptomi püspökök, a kik folyton a nyugatiak felé hajlottak, jó néven vették ugyan a zsinatra hívó levelet, de azért csak kevesed magokkal indultak útnak. A mi Görögországot illeti, ez megmaradt a keleti egyház partján, egyetlenegy főpapja, a thessalonikai püspök Ascholiusz kivételével.¹⁾ A mint láthatjuk, a körülmények eléggé komolyakká váltak. Mikor Syria partjai felől nyugat felé kedvező szelek kezdtek fújdogni, Paulinus nyomban útra kelt és Cyprus vizeiben

¹⁾ Theodoret., *Hist. eccles.*, V. 9.

fölkereste barátját Epiphaniust, azután együtt vitorláztak Italia felé.

Jeromos még ekkor Konstantinápolyban volt, a melyet Nazianzi Gergely csak a minapában hagyott el. És habár sem zsinati meghívót, sem bizalmas felszólítást nem kapott, mind a mellett úgy gondolkodott, hogy neki abban az egyházban van a helye, a melyben megkereszteltetett. Az jutott eszébe, hogy Rómában jó hasznát vehetnék tanácsainak s e mellett a keleten szerzett tapasztalataiból kellő felvilágosításokat meríthetnének: ennél fogva útnak indult Rómába. Miután levélileg összebeszélt Epiphaniussal és Paulinussal, hogy jövendőben hol találkozhatnak, neki vágott a szárazföldi útnak s a görög félszigetet egyik szélétől a másikig végig utazta. Ezzel alkalmasint oda czélt, hogy a Peloponneszus csúcsán lévő valamelyik kikötőbe, valószínűleg Modonba jusson, a hol az Antiochiából és Cyprusból jövő hajók rendszeren horgonyt szoktak vetni. Vándorlása közben az utas folytatta szemlélődéseit, tanulmányait, rakogatta terjedelmes emlékező tehetségének tárházába az ismereteknek azon kincseit, a melyeket később könyveiben közölt a világgal. Az athenei Akropolison egy terjedelmes bronz-golyót vett észre, a mely a Parthenonban Minerva szobrának lábainál hevert.¹⁾ Megpróbálkozott vele, hogy majd fölemeli, de csak nagy nehezen sikerült neki, még pedig úgy, hogy mind a két kezével neki fogott. Mikor aztán megkérdezte, hogy ezt a nehéz golyót mire használták, azt hallotta, hogy az athléták erejének megmérésére. A kik a tisztviselőknél jelentkeztek, hogy a nyilvános játékokon mérközni akarnak, azoknak elébb meg kellett

¹⁾ Hieron., *in Zach.*, 12.

mutatni erejüket azzal, hogy ezt a golyót egy kézzel fölemelik. Azután azon rendbe állították fel őket, a milyen magasra a golyót az egyik vagy a másik fölemelni bírta. Ilyen módon a tisztviselők egészen biztosra intézhették a játékokat, mivel egymáshoz illőleg állíthatták szembe a párokat. Jeromos ezt az eszmét igen szellemesnek találta és mivel elméje mindent az erkölcsi világ tárgyaira vonatkoztatott, az a gondolata támadt, hogy ezt az eljárást előnyösen lehetne alkalmazni a gyermek nevelésnél s a társadalom kormányzásánál. Azt nem tudjuk, hogy hol csatlakozhatott e barátaihoz, Modonnál-e, vagy csak a Tiberis kikötőjénél; de azt önmaga mondja, hogy találkoztak s együttesen vonultak be Róma városába.

A zsinat összehívása az örök város számára nagy izgatottságra szolgált alkalmatossággul, mivel a patriciusokkal összeköttetésben lévő egész sereg előkelő személyiséget vonzott falai közé. Mindenki fitogtatni akarta, vagyona és társadalmi helyzetéhez képest, az idegenekkel szemben az ősi vendégszeretetet. Sőt ez a vágy még a pogányokat is meglegte, a kik a keresztyének sorai között barátokkal, szövetségeseikkel, rokonokkal dicsekedhettek. A gazdagság és a rangból eredő ezen büszkeséghez a keresztyén családok még egy másik, de már kizárólagosan tulajdonukul mondható büszkeséget kapcsoltak, s ez abból állott, hogy házuk vendégeül nyerhessenek meg valamely olyan hírneves főpapot, szónokot vagy tudóst, a kinek neve közszájon forgott. Paula nagyon szerette volna, ha beszél-lásolhatja magához Antiochia híres püspökét, a kit Rómában törvényesnek, a tengeren túl pedig törvénytelennek tekintettek; de már másutt készen várt reá a szállás, ennél fogva be kellett érnie azzal, hogy Epiphaniust nyer-

heti meg vendégeül. A mi Jeromost illeti, ő reá úgyszólván jogigényt támaszthatott volna Marcella, és bár eleintén némi vonakodást mutatott is szíves kérésével szemben, de mégis csak be kellett helyezkednie a kis szerzetesi egyház tőszomszédságában fekvő Aventin hegyi palotába.¹⁾

Jegyzet. Minthogy ezen fejezetben számos eretnek felekezet-ről tétetik említés, czélszerűnek látom, hogy az igazhitű egyházétól eltérő tanaikat röviden elmondjam.

Az igazhitű vagy katolikus egyház tana az *Athanasius* nevéhez fűzött niceai hitformula szerint következőleg szól a Szent-Háromságról: »Az egy Istent háromságban s a Háromságot egységben kell tisztelni, de úgy, hogy sem a természet meg ne oszlattassék, se a személyek össze ne elegyíttessenek. Mert az Atyának, Fiúnak, és Szentléleknek Istensége egy, dicsősége, örök felsége egyenlő. Mindegyik teremtetlen, végtelen, örök, mindenható, de nem három, hanem egy teremtetlen, örök, mindenható valóság. Az Atya senkitől nem lett, a Fiú az Atyától nem lett, nem született, hanem származott. A ki idévezülni akar, így higgye a Szent-Háromságot.»

Sabellius a harmadik század elején azt tanította Rómában, hogy az isten önmagában véve egy állomány (Monas) — és így a zsidó monotheismust fogadja el. Ezt a monast, a mely így tétlen, a »hallgató Istennek« nevezi. Csak midőn megnyilatkozik: akkor ölti a három személyiség alakját, de ezeket nem egymástól határozottan különböző személyiségnek kell venni, hanem az Atya, Fiú és Szentlélek a folyton ugyanaz maradó Istenségnek csak változó alakjai, arculatai, az osztatlan állománynak három egymásra következő nyilatkoztatmódjai. Az Atya működése a törvény-adás, a mely alatt a keresztyénség előtti világkorszakot érti. A második korszakban mint Fiú testet ölt magára, s elvégzi a megváltás tényét. A harmadik világ-korszakban mint Szentlélek az egyes hívőkben munkálódik tovább s e tekintetben az Atyát a Nappal, a fiút annak világító, a Szentlelket annak melegítő erejével hasonlítja össze. Ezért mondták azt tanára, hogy sajátlag szerinte az Atya szenved a keresztfán, (patripassianismus) vagyis Isten önmaga tesz a maga igazságának eleget.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86. 96.

Arius ellenben azt tanította, hogy a Fiú nem egy állományú az Atyával. Mert ha a fiú az Atyától született, a született létezésének okvetlen kezdődnie kellett, és így világos, hogy volt olyan idő, a mikor a Fiú nem létezett. Krisztus tehát, habár Isten, de istenségére, állományára, tulajdonságaira, méltóságára nézve alsóbb rendű az Atyánál. Krisztus teremtetett, még pedig semmiből a világ teremtetése előtt; e szerint nem természetére nézve Isten, hanem csak azért, mert fiúvá fogadtatott; e szerint különböző állományú mint az Atya. A Szentlélek nem Isten, hanem csak a Fiú teremtménye, alsóbbrendű a Fiúnál és az Atyánál, de közreműködik mind a kettővel.

A *féláriánusok* azt tanították, hogy a Fiú nem egy állományú az Atyával, hanem csak hasonló állományú az Atyához, vele nem egy természetű, hanem annak alárendeltje. Vagyis, az Ige Istenből származott Isten s világosságból származott világosság, de csak visszfénye az eredeti fénynek. Isten önmagából bocsátotta ki az Igét, az ő benső isteni erejét, hogy ez által, mint az örökké való Isten, és a mulandó világ között álló közvetett természetű valóság által a világ teremtetése lehetővé váljon. Ezek addig módosították tanukat, míg nem végre beleolvadtak a katolikus egyházba.

A *Luciferiánusok* felekezetét Cagliari Lucifer alapította. Tánuk abból állott, hogy az Arianus, féláriánus vagy más eretnekek, ha eretnekségöket megbánják s vissza akarnak térni a katolikus egyházba, semmi áron föl ne vétessenek.

Fordító.

HARMADIK KÖNYV.

Damasus pápaságának története. — Családja, neveltetése, élete folyása Rómában. — Liberius helyébe a püspöki székre ültetik. Ursinus versenytársává lesz. — Szakadás a papság kebelében. — Harcz a római templomokban. — Mészárlások. — Sicininus basilicájának ostrommal bevétele. — Ursinus párthíveinek üldöztetése. — Damasust házasságtöréssel vádolják. — Zsinat Rómában. — Jeromos zsinati titkár. — Mérkőzés a konstantinápolyi és római zsinat között: a keletiek szemtelenkedése; Theodosius levele, a ki megrója a nyugotiakat. — Az apollinaristák szöveghamisítással vádolják Jeromost. — A rágalmazók ellen való felháborodása. — Jeromos munkálkodása Rómában. — Javítást tesz az Uj Testamentomon. — Barátsága Damasussal. — A papság megjavításának terve.

366—384.

I.

Damasus pápa, a ki tizenhat év óta ült Róma püspöki székén s a ki hetvenedik éve felé járt abban az időszakban, a meddig elbeszéléseinkkel jutottunk, élő, siralmas példáját nyújtotta annak a zavargási szellemnek és lázas nagyravágyásnak, a mely a Péter által alapított egyházban

lára kapott. Püspöki trónralépését mézárások jelezték s papságának élén oly zaklatott életet folytatott, a melyet a rágalom, üldöztetés és szakadás egészen nyomorúttá tett.

Családja Spanyolországból származott,¹⁾ de ő maga Rómában született, még pedig az egyházi rendhez tartozó atyától, a ki a Szent Lőrincz basilikájánál nyert alkalmazást, eleintén mint író-deák, vagy jegyző, később pedig mint olvasó, majd diakonus és végre mint lelki atya. A fiatal ember az ő szárnyai alatt nőtt fel; tőle, vagy oldala mellett nyerte első irodalmi ismereteit a papság első fokozataival egyidejűleg: úgy, hogy valósággal Szent Lőrincz basilikája volt mind hazája, mind bölceje.²⁾ Damasus már diakonus korában látta, hogy az örök várost mint oszlatja kétfelé az egyházi szakadás: Péter apostol széke felett két katholikus püspök veszekedett egymással, úgy-mint Liberius pápa, a kit az arianus Constantius császár Syriába belehbezett, és Felix, a kit helyette püspökké tétett. Szent Lőrincz templomának diákonja egy darabig elkísérte útján száműzött püspökét, azután visszatért Rómába s eleintén megállta mellette a sarat; de utóvégre a papság nagy részével együtt csatlakozott Felixhez, a mikor már minden reményöket elvesztették a felől, hogy Liberiust valaha viszontlássák, mivel különben is öreg és beteges ember volt. Egyébiránt az ilyen köpönyegforgatás gyakran megesett az egyházi zavarok ezen korszakában,

¹⁾ Anast. Biblioth.

²⁾ Hinc pater Exceptor, Lector, Levita, Sacerdos
Creverat hinc meritis, quoniam melioribus actis;
Hinc mihi provecto Christus, cui summa potestas,
Sedis apostolicae voluit concedere honorem.

Inscript. Damas., in Basilica S. Laurentii.

legkivált ha csak a papuralom, nem a hitczikkek forogtak kérdésben.

A mint Damasus pappá szenteltetett, a római egyház legtekintélyesebb tagjai közé küzdte fel magát.¹⁾ Mindenki dicsérte jártasságát úgy a vallási mint a világi tudományokban. Nagyrabecsült leveleket írt azon kicsiszolt, hatásvadászó írásmódon, a mit Symmachus divatba hozott; sőt a mi több, még ezenfelül költő is volt.²⁾ Egyszóval ráfogták, hogy »Egyiptom edényeinek az Isten temploma javára való lefoglalásához nagyon értett.« Előzékeny és barátságos modoráért ép úgy kapott rajta a világ, mint kiváló szellemi tulajdonságaiért. Róma előkelő hölgyei nagy becsben tartották társaságát s bizonyos előkelő úrasszonyoknál tett gyakori látogatásai mende-mondákra is adtak alkalmat, a melyek egyébiránt egész felháborodással megczáfoltattak. Úgy látszott legalább, hogy a mende-monda rég elfojtatott, a mikorra 366-ban szent Péter széke Felix eltűnése és Liberius halála által megüresült: ennélfogva Damasus annak elfoglalására jelöltül ajánlkozott.

A papság józanabb része mellé is állott, de a mely akkor is, ép úgy mint mindig, nem a tevékenyebb és ügyesebb felet képezte. A nagyravágyó diakonusok és néhány irigy papból alakult ellenpárt, vele szemben bizonyos Ursicinus, vagy Ursinus nevű emberét állította fel jelöltül.³⁾ Ezen párt mintegy a diakonusok szövetkezetét képezte a papság ellen, de egyúttal a *tiszták* pártját is; mivel kö-

¹⁾ Theodoret., II) 22. — Hieron., Ep. 30.

²⁾ Hieron., *Catal. Script. eccles.*, 103.

³⁾ Ursicinus quidam ejusdem Ecclesiae diaconus. Ruf., *Hist. eccles.*, I. — Ursinus. Amm. Marcell., XXVII. 3. — V. ö. *Socrat.*, IV. 29. — Sozom., VI. 23.

zülök számosan valósággal megtagadták a Felixhez való csatlakozást Liberius számkivettetése alatt s most ugyan- csak fennen hangoztatták vértanúságukat, holott egész békeességgel éldegéltek azalatt Rómában.¹⁾ Ursinus, ennek a pártnak pápa-jelöltje, vállalkozó szellemű, szemfüles, kor- teskedésben, cselszövésben kitanult, erkölcesei tekintetében eléggé rossz hírű ember volt. Mint a hozzá hasonló s érette Róma kövezetét buzgón koptató kisded diakonus csapat vezére, csakhamar ügyviselőket és választókat toborzott a maga részére, még pedig mind a nemesség dúsgazdag város-negyedeiben, mind a köznép nyomorult kunyhói tájékán. Jó volt neki egytől egyig mind az, a kit csak meg- szerezhetett, színészek, czirkuszi kocsisok, sőt még a »kol- bász és káposztatorzsa-evők« is, e ronda. népség, a mely éjjel-nappal a körszínházak padjain tanyázott.²⁾ Katholi- kusok, vagy arianusok, keresztyének, vagy pogányokból állott-e e csöcselék, azzal Ursinus emberei édes keveset törődtek: a buzgóság kiegyenlítette a vallási különbséget, a pénz pedig előidézte a buzgóságot. A választás kezdet- ben a Laterani Szent János templomába tüzetett ki, de később, kétségkívül hatósági rendeletből, a Szent Lőrincz templomába tétetett át. Ez a változás Damasusnak szol- gált javára, mivel ebben a városnegyedben töltötte egész életét, ennél fogva legszámosabb és leghívebb pártfelekre itt számíthatott. Mindamellet a választás alkalmával majdnem egyenlően oszlottak meg a szavazatok, oly nagy eredményt birt elérni Ursinus fondorlataival. Tényleg mégis Damasus köré csoportosult a szavazatok többsége,

¹⁾ Marcell. et Faust. Licifer. Liber prec. ad Theod.

²⁾ Ruf., Hist. eccles., II. 10.

úgy, hogy megválasztottul ki is kiáltatott, de az Ursinus pártiak tiltakoztak ellene; a miből aztán veszekedés támadt; verekedtek a templomban, a templomon kívül, úgy, hogy a bevett és újból visszafoglalt szent hely véráradatban úszott.¹⁾ A mint Damasus mind a csatatérnek, mind a választási helynek ura maradt, felavatta az ostiai püspök, a kinek hagyományos szabadalmát képezte a római püspökök fölszentelése.²⁾

Ez a sajnálatos bohózat a 366-ik év október havának első heteiben játszódott le. Ursinus megveretett ugyan, de le nem győzetett; ennél fogva felülbírálat végett, a választókra hivatkozott s Damasus megválasztatását semmisnek nyilvánította, mint a mely kettős tekintetben is érvénytelen: egyfelől a választási eljárás szabálytalansága, másfelől pedig a megválasztott személynek méltatlan volta miatt. Azután, saját magán tekintélye alapján, második választásra hívta össze a népet. Barátai, vele kezét fogva, sebbel-lobbal megtették ehhez a kellő előkészületeket. Mialatt számos szemérmetlen ügyvivő Róma hirhedt városnegyedeit járta fel, hogy azokban a szenvedélyeket felszítsa s a szavazatokat összevásárolja, addig más, még szemérmetlenebbek, a paloták ajtain kopogtattak be, hogy ott az új püspök ellen a gyalázat és rágalom magvait elhintsék. Ekkor elevenítették fel s bővítették ki azt a régen megczáfolt vádat, hogy Damasus fiatal korában házasságtörési bűnbe keveredett volna. E rágalomokkal való házalásra Amantius és Lupus diakonusok vállalkoztak. Ursinus két kíséző társat rendelt melléjük a hitványak leghitványabbjai közül, a kiknek a nevét a történet egész mihozzánkig el-

¹⁾ Amm. Marc. XXVII. 3. — Sozom., VI. 23. — Socr. IV. 29

²⁾ Ruf. *Hist. Eccles.*, II. 10.

juttatta. Ezeknek egyike bizonyos Izsák nevű spanyol zsidó volt, a ki áttért ugyan a keresztyén vallásra, de később megint visszapártolt előbbeni hitfeleihez, úgy, hogy valamelyik zsinat fenyítő ítéletet mondott ki reá, a miért »viszszaesése által a szent mise áldozatát megbecstelenítette.«¹⁾ Ez a nyomorult váltig nagy hittudósnak szerette volna magát feltüntetni s őt tartották egy, megtérésének időszakában, a szent Lélekről írt, ugyancsak rossz könyv szerzőjének. Damasusnak személyes ellensége volt, jóllehet az is mint ő, Spanyolországból származott, alkalmasint azért, mert könyvét kedvezőtlenül bírálta meg. Izsák azt állította, hogy bizonyítékok vannak kezei között, azon házasságtörési ügyre vonatkozólag, a melylyel Szent Lőrincz templomának papját vádolták. Azonban, mikor később megidéztetett, hogy terjeszsze bizonyítékait a bíróság elé, csaló voltát önnön maga elismerte. A másik valami Paschasius nevű, tisztátalan erkölcsű, ravasz, kapzsi herélt volt, e mellett álnok, mint a vele egy állapotban levők mindannyija. Ezt Ursinus annyira ösztökélte, hogy még szinte Gratianus császárhoz is el mert vinni magyarázó emlékirat czime alatt, egy. mindenféle szemérmatlenségekkel megtöltött gúnyiratot; de a mivel csak azt nyerte, hogy a fejedelem színe elől kikergették s még hozzá száműzetésbe is küldték.²⁾ E cselszövény hálója eléggé ügyesen készült s szétszaggat-

¹⁾ Sic denique factio profuit Ursini, ut Isaac Judæo subornato, qui facto ad synagogam recursu, coelestia mysteria profanavit. Concil. Roman. *Epist. ad Gratian, et Valentin.*, ap. Gothofr. *Cod. Theod.* append. VI. köt. 18 lap.

²⁾ Longe alienus ab omni verecundia, per abscissum hominem. Paschasium signiferum furoris sui, missis litteris . . . *Epist. I. Concil. Aquil. ad Gratian.* ap. Gothofr. *mint fent.*

tására nem csekély idő kivántatott: e közben a család minél tökéletesebbé tették művöket, úgy, hogy Damasus ellenségeinek száma napról-napra növekedett.

Róma legkeletibb részén, az Esquilinus hegyen fekvő városnegyedben, közel Livia vásárteréhez, a Szent Lőrincz templomával szemben, állott egy régi basilika, a melyet hajdan Sicinius építtetett, úgy, hogy aztán róla Sicininusnak is nevezték.¹⁾ Ezt az épületet hajdan Liberius, a hatóság beleegyezésével, elfoglalta s a keresztyén istentisztelet céljaira fölszentelte, a miért aztán az napságtól fogva Liberius basilikájának hívták. Ezen a helyen gyakorta tartottak a keresztyének, egyházi tanácskozás végett, gyűléseket.²⁾ Ide hívta össze Ursinus 366-ik év október 25-én napfelköltére párthivei gyülekezetét, hogy Damasus megválasztatását semmisnek nyilváníttassa s a magáét fogantossíttassa. Ez a basilika a Tiburba vezető országút mellett feküdt. Minthogy a tervezett szertartás püspök nélkül nem eshetett meg, elhozták ennek a városnak püspökét, Paulust, azt a falusi együgyűségű és páratlan durvaságú embert,³⁾ a ki annyira ritkitotta párját a püspökök között, hogy teljesen ismeretlenek voltak előtte mind a püspökszentesítésnek általánosan bevett szabályai, mind pedig különösen a római egyházéhoz fűződő sajátlagos hagyományok. Mikor Ursinushoz vezették, hogy annak felszentelőjekép

¹⁾ In basilica Sicinini ubi ritus christiani est conventiculum. Amm. Marc., XXVII. 3. In Macello Lisiae. Anast. Bibliothec, in *Liber*. — In regione quinta, juxta forum Esquilium, non longe a Macello Liviano. Panvin. Descriptio urbis.

²⁾ Basilica Liberii. Marcell. *Praefat. Lib. prec. ad Valent.* — Τοπον της Βασιλικης Σικινης. Socrat. IV. 29.

³⁾ Ruf. *Hist. Eccles.*, II. 10. — Marcell., *Lib. prec.*

szerepeljen, mindaddig szemügygyel kísérték, mignem majd szolgálatát igénybe vehetik.

Mihelyt a nap pirkadni kezdett, nagyszámú, nőkkel és gyermekekkel elegyes néptömeg vonult a Sicinius basilikája felé, a hol a tanácskozás a legnagyobb láрма között megkezdődött. Az előző választást, mint törvénytelen, megsemmisítették s valószínűleg a megválasztottnak méltatlan voltát is határozatilag kimondották. Azután következett az Ursinus megválasztatása, még pedig, mint könnyen elgondolhatjuk, a nélkül, hogy a legcsekélyebb ellenmondással találkozott volna.¹⁾ A dolog idáig haladt, midőn a kapukon kívül borzasztó láрма kerekedett: Damasus párthivei csapták, a kik viszont szintén fellázítatva, oda futottak, hogy a gyűlést feloszlassák. Fejszéket, kardokat, botokat csóváltak a levegőben. Nemsokára katonaság is csatlakozott hozzájuk, hogy segítségökre legyen; a kiket a város prefektusa küldött, hogy a város közbékéjét fenyegető népcsődületet szétkergessék. E szép rendben felvonuló csapat közeledtére, az Ursinus pártiak behuzódtak a basilikába²⁾ s ott sebtiben eltorlaszolták magokat. Az ellenfél habozás nélkül hozzáfogott az ajtóknak fejszecsapások és emelőrudak segítségével való beszakításához. De a védők olyan vitéz ellentállást fejtettek ki, hogy a Damasus pártiak minden erőfeszítés daczára sem birtak betörni az ajtókon. A reményökben csalatkozó ostromlók akkor a földélre másznak, azt lerombolják s a templom belsejébe téglá és gerenda-esőt szórnak, a melyre annak mélyéből a kétségbeesés jajkiáltása, szidalmak és isten-

¹⁾Hieron., *Chronic.* — Ruf. *Hist. eccles.* II. 10.

²⁾Hieron., *Chron.*, ann. 366.

káromlások borzasztó vegyüléke hallatszik feleletül. E közben a katonák, hogy idejüket szintén ne vesztegessék tétlenül, a falakon tört réseken, vagy a kapuk repedésein, nyilaikat s hajító dárdáikat lövöldözik a szerencsétlenekre.¹⁾ Mindamellett a basilika zárva marad. Ekkor, hogy az ellenállásnak valahára vége vettessék, felgyújtják az épületet s a tűz a szomszédos épületekre is elharapózik. A megfúlás, vagy megégés fenyegető veszélyekor, végre kinyitják az ostromlottak a kapukat s heves kirohanással eltiporják az ellenséges hadsorokat s a város utczáin elmenekülnek. Mikor a győző belépett, az erősséget holtakkal és sebesültekkel találta megtöltve; a vér patak módjára folyt s némelyek azt mondják, százharminczhét, mások, hogy százhatvan holttestet hordtak ki belőle.²⁾ Ursinus még a csata folyama alatt elmenekült valami titkos kijárón s a szentegyházhoz nem tartozó sötét zugba huzódva, loppal nyerte a felavatást, foglya, Paulinus püspök kezeiből.³⁾

Ez a teljes béke közepett hirtelen kitörő háború, Róma egyik városnegyedének ez a felgyújtatása, felriasztotta az egész várost, és annak összes lakossága talpra kerekedett. Az aljnép már mozgolódott, ingerelte vágyát a rablás csalogató eledele. Juventius, a város prefektusa, kirendelte tanyáiról a székvárosi katonaságot; de akár azért, mert a lázadók elől hátrálni kénytelenült, vagy tán inkább azért, mert a tulságos vérontást kerülni akarta, kivonult a város kőfalai közül s az egyik külvárosban

¹⁾ Marcell. et Faust. Luciferian. *Lib. préc. ad Valentinian.* — Clypeos, phaleras, ac tela cruenta. *Vetus inscript. de Dámaso.*

²⁾ Amm. Marc., XXVII. 3. — Ruf. *Hist. eccles.*, II. 10.

³⁾ Socr., IV. 29.

figyelő állást foglalt.¹⁾ Maximinus, az élelmezési prefektus, a ki az élelem kiosztásánál követett eljárása által a nép gyűlöletét magára vonta, szintén jobbnak látta, ha ugyan úgy cselekszik: ennél fogva a város, a kitört lázadás alatt, egészen magára hagyatott. Róma népségének becsületes és béke szerető része, Damasussal élén, a szenvedélyek lecsillapítására közbelépett; úgy, hogy lassankint a dolgok szokott arculata visszatért s a két prefektus ismét bevonult a városba. E közben azonban az egyháztól elszakadtak a templomok legnagyobb részét elfoglalták és Ursinus rendről-rendre sorba járta valamennyit s tömegesen szentelt bennök diakonusokat és papokat, hogy minél nagyobb számú és minél félelmet gerjesztőbb papságot szervezzen magának. Juventius egymásután kiszorítottatta őket katonáival. Mikor az Ursinus pártiak a városból kiűzettek, a temetőkben s a külvárosi templomokban torlászolták el magókat, s katonai erővel kellett onnét őket kikergetni, úgy, hogy a Falakon-kivüli Szent Ágnes basilikája véres ostromnak szolgált színhelyéül.²⁾ Mikor a külváros megtisztított e rajongó bandáktól, elszéledtek az egész Itáliába, a hol akárhány püspök akadt, a ki az egyháztól elszakadtak pártjára állott.

E közben az élelmezési prefektus, a ki hivatalánál fogva az utóbbi események felett birói vizsgálatot indítani tartozott, ezt az eljárást olyan szigorral vezette, a milyen csak durva jellemétől kitellett. Maximinus Pannoniában született, barbar nemzetségből származó családból s atyja a tartományi kormányzóságnál egyszerű adótisztviselői

¹⁾ Amm. Marc. XXVII. 3.

²⁾ Marcell. et Faust. Lib. prec. ad. Valent. — Sozom. VI. 23. Socrat., IV. 29.

minőségben szolgált, mindamellett közepszerű és ismeretlen ügyvéd létére is, fel bírta magát küzdeni a legfontosabb közigazgatási hivatalokra,¹⁾ látszólagos részrehajlatlan szigorúsága által, a mely alapjában véve azonban nem egyéb volt durvaságnál és értelmetlenségnél. Ítéleteiben se megfontolást, se mértéket nem tanusított; szerinte a jogszolgáltatás nem egyéb volt, mint a valódi, vagy állítólagos vétkesek ellen kiutasításokkal, bebörtönöztetésekkel, száműzetésekkel folytatott háború, de korántsem arra való eszköz, hogy vele a vétek, a bűn elnyomassék vagy elháríttassék. A papok egy részét kínvallatás alá fogta, másokat távol eső vidékekre számkivetett, a legnagyobb részöket pedig a Rómában való tartózkodástól tiltotta el.²⁾ Ursinus és párthívei, ha valaha, úgy most csaptak csak nagy zajt vértanúságokkal s e túlszigorú rendszabályokkal felszított gyűlölet mind Damasus fejére hárult, jöllehet neki azokban egyáltalán semmi része sem volt.³⁾

A zavar nemsokára az egész nyugaton elharapódzott. Még Rómában is megmaradt az egyháztól elszakadóknak egy oly makacs kis csapata, a melynek szétrebbentésére semmiféle fenyegetés nem bizonyult be elég hathatósnak. Italiában a páрмаi és puzziolii püspökök szakították meg Damasussal egész megbántó modorban az egyházközösséget.⁴⁾ Ezalatt Ursinus, Izsák és Paschasius társaságában, sorba járta az egyházmegyéket s azt követelte, hogy a zsi-

¹⁾ Amm. Marc., XXVIII. 1.

²⁾ Socrat., IV. 29.

³⁾ Ruf. *Hist. eccles.* II. 10.

⁴⁾ Parmensis episcopus dejectus iudicio nostro ecclesiam tamen retinet impudenter — damnatus aequo Florentinus Puteolanus
Rescr. Grat. Aug. Gothofr. C. Theod., append. VI. köt. 21 lap.

nat hívassék egybe, a mely fölötte ítéletet mondjon, sőt panaszaival Valentinianus császár füleinek is ugyancsak dolgot adott. Mivel Valentinianus császár utóvégre azt se tudta, hogy mit higyen, vagy tán mivel a sok zaklattatásba belefáradt, megengedte Ursinusnak, hogy Rómába visszatérhessen. Ekkor még nagyobb vakmerőséggel fogott ez újból becsületrabló és rágalmazó hadjáratához. Országvilág előtt Damasus vádlójakép lépett fel s azon erőlködött, hogy megbénítsa a római egyház fejének kezei közt azt a kiterjedett bíráskodási eljárást, a melyet az újabb törvények reá ruháztak. »Én Damasust bevádoltam a császár előtt, imígy szóllott, bevádoltam a püspökök előtt, s azt követelem, hogy a zsinat ítéljen fölötte. Mivel pedig a vádlott nem lehet bíró, az ő ítéletei már eleve is érvénytelenek. Damasus tehát nem ítélhet semmi egyházi ügyben; Péter székének törvénykezési eljárása szünetel.« Ezen nyilatkozatok minden elmét nyugtalanságba ejtettek s a közélet rendje siralmas felfordultságba esett. Ekkor Valentinianus első határozatát visszavonta s újból elrendelte Ursinusnak és diakonusainak Rómából való számkivettetését; sőt Ursinust egyenesen fogolyképen tartóztatta le Kölnben.¹⁾

Damasus helyzete utóvégre teljesen türhetetlenné vált, úgy hogy most már önmaga követelte, hogy bírák elé állíttassék; folyamodott püspök társaihoz, folyamodott a császárhoz; de mivel ez utóbbi azt remélte, hogy e szakadás tüze, táplálék hián, elébb-utóbb önmagától is kialszik, napról-napra halogatta annak az ügynek bírói vizsgálat alá fogását, a mi azt újból föléleszthette volna.

¹⁾ *Rescr. Grat., Aug.*, mint fent.

A szerencsétlen pápának ezek után már csak a zsinathoz lehetett fordulnia. Mivel a 378-ik évben bizonyos hitágazati ügyekben csakugyan tartatott is zsinat Rómában, az atyáknak azt kellett látniok, hogy ez az öreg ember, ősz fejét meghajtva testvérei előtt, könyekkel szemében arra kéri őket, hogy vizsgálják meg életpályáját első ifjúságától kezdve, állítsák szembe vádlóival s ünnepélyesen mentsék fel, vagy ítéljék el, a szerint, a mint megérdemli. Mivel az atyák meg voltak győződve ártatlansága felől, sőt attól féltek, hogy a kért eljárással méltóságán ejtenek sérelmet, ennélfogva megtagadták tőle az óhajtott elégtételt. 380-ban újból ismételte kérelmét Damasus, az aquileai zsinaton, 381-ben pedig azon harmadik gyülekezetben, a mi Italiai zsinatnak neveztetik. Az italiai zsinat atyái végre engedtek azon meghurczolt pap kérésének, a ki azt óhajtotta, hogy ne kelljen úgy meghalnia, hogy az egyház és a világ előtt jó hírneve vissza ne állítassék, ennélfogva egy püspökökből álló bizottságot küldtek ki, a mely a vádlókat kihallgassa és őket bizonyítékaik előadására kényszerítse. E bizottság jelentése alapján a gyülekezet ünnepélyesen kicsapta hivatalaikból Concors és Callistus diakonusokat, a kik vádlókul felállottak, a császárt pedig arra kérte, hogy ezenfelül sújtassanak a törvényben a rágalmozókra kimondott büntetéssel, Izsák és Paschasius pedig hamis tanúságukért lakoljanak; ¹⁾ végre, hogy Ursinus örökös számkivettetésre ítéltessek. Gratianus (már ekkor ez uralkodott) minden pontjaiban eleget tett a zsinat kérésének, a mely még ezentúl vagy letette vagy felfüg-

¹⁾ *Ep. 3. Concil. Roman. ad Gratian et Valentinian. ap. Gothofr. C. Theod. append. VI. köt.*

gesztette azokat az itáliai püspököket, a kik a szakadásnak szerzői és terjesztői voltak.¹⁾

Ilyen sajnálatra méltó események képezték a Damasus pápaságának történetét. Jeromos szemtanúkép szerepelt trónra jutásának zavarainál, mikor 366-ban Rómában tanult : most, ugyanazon pápát, a ki megkeresztelte, nem annyira az évek, mint inkább a bánat súlya alatt, megtörve találta, a mint tizenhat évi üldöztetése után a megkésett igazságszolgáltatást elnyernie sikerült. Ez a látvány bizonyára mélyen megindította Jeromost. A római papság vétkeinek áldozata és azon ember között, a ki annak megjavítására vállalkozni feltette magában, sokkal nagyobb titkos rokonszenv létezett, mint hogy egymáshoz való közeledésökből őszinte vonzalom ne keletkezzék. Jeromos csakugyan fiúi tisztelettel párosult szeretettel viseltetett Damasus iránt; sőt majd csaknem imádta s azt állítja, hogy nálánál szentebb és nemesebb életű ember nem élt soha ezen a földön.²⁾

Damasus, már a saját felelősségére, megpróbálta az egyház javításának munkáját, s azon alkalommal a polgári hatalom segítségére támaszkodott. Most újból hozzá akart fogni Jeromossal, de ezuttal egyedül a rábeszélés erkölcsi hatalmára kívánt támaszkodni. 370-ben I. Valentinianus császártól azt a híres rendeletet eszközölte ki, a melyről ezen elbeszélések elején szóllottam. Mivel a császár, a római egyház kicsapongásainak valódi forrását, a pénz mód nélküli szeretetét, elfojtani óhajtotta, megvonta a

¹⁾ *Ep. 3. Concil. Roman. — Rescript.-Gratian. Aug. ubi supr.*
 — *Concil. Roman. I. c.*

²⁾ Hieron., *Ep. 30.*

papoktól és barátoktól azt a jogot, hogy a nőktől és az aggastyánoktól, adomány vagy hagyaték czimén, bármit is elfogadhassanak. Sőt, a bevett szokás ellenére, még arra is ügyelt, hogy leiratát Damasushoz intézze, azon felhívással, hogy ezt Róma különböző templomaiban felolvastassa.¹⁾ E kemény tilalmat egy újabb leirat két év múlva még keményebbé tette. Kárba vezett fáradság! — Csak azért is azon nyomban kijátszották a törvényt, oly költött ürügyek segítségével, a melyek előtt az emberi jogszolgáltatásnak tehetetlenül kellett megállapodnia.²⁾ Nem maradt tehát egyéb út hátra, mint hogy e bűncselekmények elnyomása az erkölcsök megjavítása útján eszközöltessék, és hogy ez maga a papság által vitessék végbe. A munka nagy nehézséggel járt, de a chalcidiai remete bízott a szerzetesi eszmékben, de bízott főkép a jó iránti szeretetében, önzetlen-

¹⁾ Impp. Valentinianus, Valens et Gratianus. A. A. A. Ecclesiastici aut ex Ecclesiasticis, vel qui Continentium se volunt nomine nuncupari, viduarum aut pupillorum domos non adeant, sed publicis exterminantur judiciis, si posthac eos affines earum vel propinqui putaverint referendos. Censemus etiam, ut memorati nihil de ejus mulieris, qui se privatim sub praetextu religionis adjunxerint, liberalitate quacumque vel extremo judicio possint adspici. Et omne in tantum inefficax sit, quod alicui eorum ab his fuerit derelictum, ut nec per subjectam personam valeant aliquid, vel donatione, vel testamento percipere. Quin etiam si forte post admonitionem legis nostrae aliquid hisdem eae feminae, vel donatione, vel extremo judicio, putaverint reliquendum, id fiscus usurpet. Caeterum si earum, qui voluntate percipiunt, ad quarum successionem, vel bona jure civili, vel edicti beneficii adjuvantur, capiant aut propinqui.

Lecta in Ecclesiis Romae, 4 kal. Aug. Valentin. et Valente A. A. III. Coss. C. Theod., I. 20. de *Ep. et Cler.*

²⁾ Provida severaque legis cautio, et tamen nec sic refrenatur avaritia. Per fidei commissa legibus illudimus. Hieron., *Ep.* 34.

ségében és tulajdon szellemében. Mindent könnyűnek hitt, ha olyan kiváló püspök is pártfogolja, a minő Damasus. Az ő kezdeményezésére alakult a római egyház kebelében az a párt, a melyet az erkölcsi megjavítás pártjának nevezhetnénk, a melybe számos pap, s néhány szerzetes szintén belépett. Azonban Jeromos csakhamar észrevette, hogy, ha sikeresen akar működni: akkor a hivekre, de az egyházi köteléken kívül állókra kell támaszkodnia.

II.

E közben az egyetemes zsinat czime alatt meghirdetett gyűlés megnyitására Rómába meghívott nyugati püspökök csak nagylassan gyülekeztek össze. Végre megnyílt az ülésszak, de úgy látszott, mintha az Atyák az előmunkálatokat kiszámított lassúsággal húzták, halasztották volna. A keletiek távolmaradása minden terveiket dugába döntötte; minden szem Konstantinápoly felé fordult, a hol a verseny-zsinat üléseit már ugyan befejezte, de azért annak határozatai felől akkoráig még csak kósza hírek útján értesültek. Ezt az első bajt nyomban követte a második. Ambrosius, Milanó érseke, a kitől a jelen zsinat eszméje eredt s a kire már egészen számítottak, hogy az üléseket vezeti, mihelyt Rómába érkezett, azonnal megbetegedett.¹⁾ A gyűlés tehát valóságos zavarban volt, a mikor Damasus Jeromost ajánlotta neki a titkári teendők teljesítésére. Nagy megtiszteltetés volt ez arra a szerzetesre nézve, a ki csak az imént érkezett haza keletről s a kinek

¹⁾ Ambr. *Ep.* 22.

a nyugati püspökök még a nevét is alig ismerték; de egyúttal nem kevésbé súlyos teher, a mint azt csakhamar érezni is kénytelenült.

Hogy megértethessük azt, a mi majd a római zsinat kebelében történik, a konstantinápolyi gyűlésre kell visszavezetnünk olvasóinkat. Bizonyára nem feledkezett még el az olvasó arról a zsinati levélről, a melyben az itáliai püspökök felhívták görögországi és ázsiai testvéreiket, hogy költözködjének által Rómába. A nyugatiaknak az a pöffeszkedése, melynél fogva a keletiek ügyébe beavatkozni akartak, élénk ingerültséget idézett elő Konstantinápolyban ép úgy mint Antiochiában. Mivel az itáliai püspökök már akkor előre látták a történendőket, magához Theodosiushoz folyamodtak s azt kérték tőle, hogy akadályozza meg egy második zsinatnak császári városában való összejövetelét, sőt ezenfelül rendelje el a keleti püspököknek Rómába jövetelét. A nyugati atyák, hogy a császárt a magok részére megnyerjék, még levelet is irtak hozzá, a melynek, közhiedelem szerint, Ambrosius volt a szerzője.¹⁾ A legjámborabb, leghívebb, legvallásosabb császárnak, ezt irták levelökben, abban kellene dicsőségét helyeznie, hogy az Egyháznak békességét visszaszerezze. Már pedig a fenyegetett egységet csakis a nyugaton, nem pedig a keleten tartott egyetemes zsinat állíthatja helyre . . . A levél ezen felül még azon egyház-fegyelmi ügyeket is megjelölte, a melyek fölött a tervezett zsinatnak határoznia kellene.

Foglalkoznia kell mindenekelőtt Maximussal s a konstantinápolyi állítólagos szakadással. Maximus, így

¹⁾ *Ep. 4. Concil. Ital. ad Theod. imp. Cod. Theod. VI. k. függel. d. Ritter.*

nyilatkoztak a nyugatiak, eljött hozzájuk, hogy magát az itáliai püspökök előtt tisztázza. Ezek, miután ügyét megvizsgálták, elismerték jogát a keleti főváros püspöki székeére. Az a felvilágosítás, a melyet a választása és felszentelése felől támasztott kételyekre nyújtott, mindnyájok tetszésével találkozott. Maximus — jól tudják Rómában — Byzanc népének egyhangú közfelkiáltásával választatott meg, és ha fölszentelése magánháznál hajtattott is végre, ezen hibáért az arianusokra hárul a felelősség. Mint az összes konstantinápolyi templomoknak urai, miért űzték el őt erőszakkal abból az egyből, a hova a behatolást megkísérlette? Egyébiránt az áldott emlékezetű Alexandriai Péter (épen ekkor halt meg Rómában) e választás törvényességéről kezeskedett; ennélfogva az újonnan beállított Nectarius nem egyéb bitorlónál. Nazianzi Gergely, így folytatta a levél, nem ülhetett törvényesen a konstantinápolyi széken,¹⁾ mert ugyanazon időben másik püspöki szék is volt birtokában; Nectarius szintén csak az egyházi törvények világos megsértésével kiáltathatott ki; mert hiszen megválasztatása napján még meg sem keresztelkedett! Egyszóval minden ok a mellett szól, hogy Konstantinápoly törvényes püspöke soha sem lehetett más Maximusnál. Ebből azt következtették, hogy őt minél előbb trónjára kell ültetni, s épen ez a dolog az, a miről a római egyetemes zsinatnak intézkednie kellene.

Az itáliai püspökök másodsorban ugyanilyen követelést indítottak Paulinus ügyében, mint a ki Meletius halála következtében Antiochiának egyedüli katolikus püspöke. Flavianus nem egyéb csaló, betolakodó, esküszegő püspök-

¹⁾ *Ep. 5. Concil. Ital. ad Theod. imp.*

nél, a ki ezt a széket csakis pártfogója és a saját ünnepélyesen lekötött szava ellenére foglalta el.¹⁾

A harmadik kérdés a jeruzsálemi püspöki székre vonatkozott, a mely huszonöt év óta egyik birtokos kezéből a másikéba hányódott, vetődött. Eleintén Cyrillus foglalta el, de a kit Constantius száműzetésbe küldött, ennél fogva nyáját akarata ellenére pásztor nélkül kellett hagynia. Bizonyos Hilarius nevű egyén azonnal hatalmába kerítette azt s még akkor is kormányzóskodott fölötte, a hivek nem csekély ellenkezése daczára, a midőn Cyrillus visszaérkezett és őt székéből elűzte. Hilarius a római egyház törvényszéke elé főlebbezte ügyét, a mi a nyugotiak szemében nagyban növelte igényének jogosultságát. Az itáliai püspökök tehát azt kérték levelökben Theodosiustól, hogy ültesse vissza székére Hilariust s tegye le onnét Cyrillust. Egyébiránt még azt is szemére hányták ez utóbbinak, hogy zsarnok, hogy uralomra vágyó jellemű ember, hogy botránys engedetlenséget tanusított egykori metropolitája, a caesareai püspök ellen, a ki pedig arianus volt. Ezen felül bizonyos cselszövényeket is főlemlegettek, a melyeknek segítségével ugyanezen metropolita halálakor saját unokaöcscsét ültette Cyrillus a caesareai püspökszékre, úgy hogy ez által Palestina két nagy püspökségét kerítette kezei közé. Sőt a mi több, egyenesen azzal vádolták, hogy az egyház vagyonának eladásából pénzel. Így adta volna el, állítólag, azt az arannyal himzett s a vízbe merítéssel végrehajtott keresztség alkalmával a hittanulók befödésére rendeltetett lepelt, a mely még a nagy Konstantin adakozásából származott. Ez a szent ruhadarab vevőről vevőre szállva, utoljára egy

¹⁾ *Ep. 5. Concil. Ital. ad Theod. imp. C. Th. VI.*

szinésznő tulajdonába ment át, a ki azt nevettető ábrázolásai alkalmával használta.¹⁾ Ilyen állításokkal léptek fel Cyrillussal szemben ellenségei, s mindezen mende-mondákon mohón kaptak a nyugatiak.

A negyedik felszólalás tárgyát végre az alexandriai püspökség képezte. A mint Péter, a nyugatiak jó barátja, meghalt Rómában, utódául annak testvére Timotheus ajánlkozott az alexandriai szavazók előtt. Meg is választott; de vetélytársa szintén sikert aratott egy ellenválasztás alkalmával. A kettő közül melyiket erősítik meg a keleti püspökök? Kié lesz az egyiptomi püspökszék? A nyugatiak azt követelték, hogy Timotheusé legyen, az ő barátoké s azon férfiú testvéreé, a ki velök folytonos egyházközösségben állott. Ezen oknál fogva azt kívánták, hogy ezt a választási ügyet Rómában vitassák és ítéljék meg.²⁾

Ekképen tehát az napság annyira haladt követeléseivel a római egyház, hogy egyenesen döntő bíróképen kívánta elintézni Kelet négy nagy metropolita püspöki székének sorsát, úgymint a konstantinápolyiét, az antiochiaiét, a jeruzsalemiét s az alexandriaiét — s ezen egyházakat birói hatósága alá tartozó felekként merte idézni törvényszéke elé. De mivel maga is belátta, hogy az ilyen nagyralátás ellenszegülést támaszthat, az itáliai püspökök eljárásukat álszerénység leple alá igyekeztek elrejteni. »Nagyon csalódnék, ekkép szóltak, a ki azt hinné, hogy

¹⁾ Ajunt quemdam postea donarium suum agnovisse in muliere scenica, quae illo amicta erat, inquirentemque curiosius unde illud habéret, deprehendisse mercatorem, qui illud mulieri vendiderat; mercatori veró episcopum venum dedisse. Sozom., IV. 25.

²⁾ Theodoret, V. 8.

mi az ítézés előjogát követeljük magunknak; ellenkezőleg, mi csak részt, egyszerűen részt kérünk magunknak azon ítélethozatalban, a mely az egész keresztyénséget egyaránt érdekl.¹⁾ Egyébiránt a püspökök nem csupán ezen fegyelmi ügyeket hozták fel levelökben, hanem egyéb, a hitczikkekre vonatkozó kérdéseket is megpendítettek. Nevezetesen az apollinaristák tanát a zsinatnak szintén vizsgálata alá kellene fognia. Azonban senkit sem vezethettek tévutra; jól tudta a világ, hogy az állomány kérdésével ezen perczen édeskeveset törődnek a Rómában egybegyűlt egyházi atyák.

Ez a levél nem nyerte meg Theodosius tetszését. Sőt a császár, nem hogy megakadályoztatta volna a konstantinápolyi zsinat összeülését, inkább egész hatalmával azon volt, hogy minél előbb megnyitassék; úgy hogy a gyűlés már a 382-ik év június havában megkezdhetette tanácskozásait. Majdnem az egész Kelet elküldte reá a maga képviselőit; Nazianzi Gergely azonban nem felelt meg a felhívásnak. Cappadociába, arianziai földbirtokára vonulva, a melyet valóságos szerzetesi pusztsággá alakított, két ízben is mentegette magát, meggyengült egészségének helyreállítási gondját hozván fel okul. A nevéhez fűződő dicsőség, utolsó harczainak híressége nagyon is feltűnővé tette távolmaradását, a melyet a nyugatiak könnyen rosszra magyarázhattak. Mivel a zsinat e rosszul palástolt visszautasítás miatt nyugtalankodott, a császár közbelépéséhez folyamodott, úgy hogy Gergelynek most már védekeznie kellett, még pedig nemcsak a thraciai és cap-

¹⁾ Non praerogativam vindicamus examinis, sed consortium tamen debuit esse communis arbitrii. *Ep. 5. Concil. Ital. ad Theod.*

padociai prefektusok igen sürgető levelei, hanem magának Theodosiusnak leirata ellenében is; mind a mellett hajthatatlan maradt. »Hogy az egész igazságot megvalljam, ezt írta egyik barátjának, azért nem megyek Konstantinápolyba, mert nem szeretem a püspöki gyűléseket. Sohasem láttam olyat, a melynek jó és szerencsés vége lett volna, úgy hogy azt a jót, a melynek megvalósítását magok elé tűzik, messze túlszárnyalja az a rossz, a mit magok után hagynak. Egyebet se lát ott az ember, hanem csak makacs veszekedést, hiúságok harczát és szenvedélyes uralomra törekvést. Mikor az ember mások fölött ítél, hamarább megesisik, hogy önnön maga bukik el, mint hogy az elvetemülteket megjavíthassa s a dölýfösök szarvát leverhesse.«¹⁾

Mivel az idő sürgössé vált, mellőzték Nazianzi Ger-gelyt s a zsinat az ügyek tárgyalásához látott. A zsinat azt a, magától a császártól is helyben hagyott, hadi tervet követte, hogy egyszerűen bevágja az útját a nyugotiak minden követelésének, az által, hogy ünnepélyes megmásít-hatatlan alakban előre határoz azon fegyelmi ügyekben, a melyeknek megvizsgálását bírói székök elé vonni akar-ták. A keleti atyák ezt a dolgot kézzel fogható sietséggel intézték el; mert már szeptember havában befejezték tanácskozásaikat s minden nehézséget megoldottak; —

¹⁾ Ego, si vera scribere oportet, ita animo affectus sum, ut omnia episcoporum concilia fugiam: quoniam nullius concilii finem laetum faustumque vidi, nec quod depulsionem malorum potius quam acces-sionem et incrementum habuerit. Pertinaces enim contentiones et domi-nandi cupiditates . . . ne ullis quidem verbis explicari queant, citius-que aliquis in culpam vocabitur, dum de aliena iudicium fert, quam ut aliorum perversitatem comprimat. Gregor. Nazianz. *Ep.* 55.

decemberben pedig, a midőn a római zsinat még csak megnyitó ülését tartotta, három püspök érkezett Konstantinápolyból, egy magától a zsinattól eredő s annak határozatait magában foglaló levéllel.¹⁾ De hoztak egy másikat is. Theodosiustól, feleletül az itáliai püspököknek császári helyben-hagyást kérő levelére. A császári leirat kemény és fenhéjázó hangon szóllott: ellenben a zsinati levél szerkezete nagy óvatosságra mutatott; de minden alaki mérsékeltsége mellett is olyan gúnyoros és daczos hang rítt ki belőle, a mely még a nyílt sértegetésnél is bántóbbnak tetszett. Az idő megkímélte ezt a különös okiratot, a melynél alig bírunk egy-két becsesebbet a IV. és V-ik század egyháztörténetére vonatkozólag.

A keleti atyák, bekezdésül holmi színleges mentségekkel állanak elő, meg nem jelenésök tárgyában: az Itáliából küldött levél későn érkezett hozzájuk, a mikor a nagy távolságokban, az egész Kelet felületére szétszórt püspököknek idejük sem volt a dolog fölött való értekezletre; továbbá az út is rendkívül sok időbe kerül, s ez alatt egészen magokra kellett volna hagyniok egyházaikat. Már csupán ennek az elgondolása is visszariasztólag hatott rájuk. Mert valóban keserves a szegény keleti egyházak állapota! Húsz év óta mintha csak a szent István agyonköveztetésének kínjait szenvednék. Isten a maga kegyelméből azzá méltóztatott tenni őket, a mivé választatottait tenni szokta, tudniillik a megpróbáltatásnak és szánságnak tárgyaivá. A szent épületek romokban hevernek, a katolikus hívők szétszórattak, a hit megingattatott; a püspökök majdnem kivétel nélkül hitvallóságot vagy vér-

¹⁾ *Ep. Patrum Concil. Constantinopol. ap. Theodoret., V. 9.*

tanúságot szenvedtek az Arius-pártiaktól eredő üldözések alatt, úgy hogy meg tudnák mutatni tagjaikon a vasnak és a korbácsnak nyomait; azok pedig, a kiket a hóhér megkímélt, a száműzetésből hoztak haza magokkal gyakran gyógyíthatatlan betegségeket. Imé, mindezt tudja az egész világ!... Valójában ennyi szenvedés hírének okvetetlen el kellett jutni a nyugatiak fülébe is, azon teljes békének közepette, a melyet Konstantin óta élveznek. A ki azt ajánlja a keleti püspököknek, hogy ilyen körülmények között arra a messze útra vállalkozzanak, nemde mintha egyenesen azt akarná, hogy bánatot okozzon nekik? Ők valójában nem is tehetnek egyebet, mint hogy szívök mélyében ismételjék a Szentlélekkel: »Vajha valaki nekünk szárnyat adna mint a galambnak, hogy elrepülhetnénk és a mi testvéreink mellett megnyugodhatnánk!«¹⁾

A byzanczi atyák, — miután a keleti keresztyénséget ennyire felmagasztalták a nyugatival szemben, a mely az Arius-féle üldözésektől majdnem teljesen menten maradt, — a római jövőendő egyetemes zsinat tervezetét vették vizsgálat alá. Mindenekelőtt azonban kijelentik, mikép az őket lelkesítő béke és felebaráti szeretet bebizonyítása végett elhatározták, hogy kebelökből három társukat, úgymint Cyriacust, Eusébiust és Priscianust küldik el e zsinatra, a kiket azzal bíztak meg, hogy mentségeiket tolmácsolják és határozataikat tudtul adják. A zsinati levél bölcsen elhallgatta, hogy ezeket a követeket a tengeren túli legvékonyabb pénzü főpapság közül választották; Cyriacus ugyanis a ciliciai Idacus püspöke volt; Priscianus a palestinai Sebastée, de azt nem tudjuk, hogy Euse-

¹⁾ Quis enim det nobis pennas sicut columbae, ut volemus, et requiescamus apud vos? *Ep. Conc. Const.*, ap. Theodoret., V. 9.

bíus Chalcidiába való volt-e? vagy pedig az Isauriában fekvő Olbia városba.

A mi azt a négy metropolita széket illeti, a mely az itáliai püspökökben oly élénk aggodalmat gerjesztett, ezekre vonatkozólag a konstantinápolyi zsinat egyenesen arra szorítkozott, hogy határozatait a római zsinatnak tudtára adta. E tárgyban, minden magyarázat mellőzésével, megelégedett azzal, hogy egész gúnynyal azt állította, mikép a beiktatottak választása megérdemli mind az egyház tiszteletét, mind a nyugati püspökök szerencsekívánatait. Úgyde ezen beiktatottak, egynek a kivételével, egyenesen azok voltak, a kiket a Theodosiushoz küldött levél törvénytelenekül s méltatlanokul bélyegzett meg.

»Beállítottuk püspökül a nagyfényű konstantinápolyi egyházba, így szóltak a keleti atyák, a nagy kegyességű és nagy tiszteletű Nectariust, egyező akarattal, a nagy vallásos buzgóságú Theodosius császár jelenlétében, a papság és az egész város szavazatával megegyezőleg.¹⁾

»Hasonlatosképen segítettünk az antiochiai egyház szükségén, ezen az ősi és valóban apostoli városén, a hol a keresztyén név legelőször fogadtatott el. A nagy kegyességű és nagyon tisztelt Flavianus választatván meg s szenteltetvén fel a város, továbbá saját papságának s Kelet egyház-megyéje püspökeinek egyakarató közreműködésével, mi is egyhangú szavazattal helybenhagytuk fölszenteltetését.«²⁾

¹⁾ Reverendissimum ac religiosissimum Nectarium ordinavimus episcopum, in concilio universali, communi omnium consensu, coram religiosissimo imperatore Theodosio, adstipulante omni clero et universa civitate. *Ep. Concil. Const.*, ap. Theodoret., V. 9.

²⁾ Antiquissimae vero, veroque apostolicae, Antiochiensium in Syria ecclesiae, in qua venerandum christianorum nomen primum

A mi pedig a jeruzsálemi egyházat illette, »az összes egyházaknak ezt az anyját«, a zsinat megtartotta élén »a nagyon tisztelendő Cyrillus atyát, az ő törvényes püspökét, a ki a katolikus hitért nagy bátorsággal szenvedett, az ariánus hitetlenség ellen való harczokban kitartón küzdött, száműzetett s különböző helyeken bebörtönöztetett.« ¹⁾

Timotheust szintén megerősítette a zsinat az alexandriai szék birtokában; azonban a zsinati levél erről egy hangot sem szólott, nehogy a nyugatiak ebből azt lássák, mintha észrevételeik figyelembe vétettek vagy az atyák azon vágy által vezettettek volna, hogy tetszésüket kiérmeljék. Ez a rövid és lenéző tudósítás sértő élességű, de tán némileg megérdemelt figyelmeztetéssel végződött. A zsinat felhívta a nyugati atyákat, hogy az ügyek szabályozására vonatkozó ítélethozatalaikban vetkezzenek le minden részrehajlást az egyes személyek iránt s az egyház javán kívül ne tartsanak semmi mást szemeik előtt, — erre segítse őket az isteni félelem s a buzgó felebaráti szeretet. »Ha mindenki ehhez az üdvös rendszabályhoz alkalmazkodnék, így folytatták a keleti atyák, az egyház teste hasonlatos lenne a Krisztuséhoz, a mely egész mindegyikünk számára.« ²⁾

Végelemzésében így hangzott a keleti zsinat levele; a császáré még világosabban nyilatkozott a nyugati követelések felől: Theodosius szigorúan megdorgálja abban az

innotuit, reverendissimum et religiosissimum Flavium, tum illius provinciae, tum Orientalis dioecesis episcopi in unum congregati, communi suffragio, episcopum ordinarunt; universa Ecclesia, communi consensu et quasi uno ore eum honorante. U. az u. o.

¹⁾ U. az u. o.

²⁾ *Ep. Conc. Const.* mint fent.

itáliai püspököket. A keleti püspököknek a Rómába való menetelre kényszeríteni akarása, a dolgaikba való beavatkozás igénylése valóságos esztelenség, valóságos arczúlcsapás. A keletiek semmi esetre sem jönnek! . . . mi haszna van akkor a távollétökben való határozásnak, a végét-hosszát nem érő veszekedések folyama megnyitásának? Az egyházi törvényekben világosan meg van írva, hogy mindegyik egyháznak jogában áll az önszabályozás és főembe-reinek választhatása; a ki ezt tagadja vagy vitatja, köz-versedelmet idéz elő . . . A konstantinápolyi székre vonat-kozólag, kiméletlenül szemökre hánnya a császár a nyuga-tiaknak, hogy Maximus által és annak álnok képmutatása által rászedetni engedték magokat. Ugyan miért tüntetik fel magokat Rómában oly könnyenhívőknek? miért forral-nak minden módon boszút a testvér keleti egyházak ellen?¹⁾

Ez iratok felolvasása olyan hatást gyakorolt a Rómá-ban egybegyűlt atyákra, mintha csak a mennykő csapott volna le közéjük. Ezzel a zsinatnak megszűnt minden léte-zési joga: az a küldetés, melyet a nyugatiak oly gögösen osztályrészökiül követeltek, már bevégeztetett, mielőtt ők még csak hozzá is fogtak volna. Az ítéletre váró kérdések előre elintéztettek, a vitás jogok elismertettek; és végre a méltatlanokul megbélyegzett emberek, az egész Kelet sza-vazatának fedezete alatt, kegyes és tiszteletre méltó egyé-niségekké alakultak át. A nyugatiak kijátszottak, sőt még ezenfelül Theodosius császárt is magokra haragították, mivel teremtménye Nectariusnak megválasztatását kifo-

¹⁾ E levelet következtetés útján kellett megalkotnunk azon feleletből, a melyet Ambrosius és a nyugati püspökök Theodosiushoz intéztek. — Lásd *Ep. 4. Concil. It. C. Theod.*, app. VI. köt.

gásolni merték. A személyében megsértett nagy kegyességű felség császári kardját a mérlegnek a keletieket illető serpenyőjébe vetette. Minthogy ekkép a gyűlés fenhéjazó követeléseiről lemondani kénytelenült s egyetemes zsinatból a latin főpapok egyszerű gyűlésévé törpült, a melynek a nyugati birodalom határain kívül semmi illetékessége nincs: ennél fogva meghunyászkodott a zsinat s a maga útján tovább haladt. Mindazonáltal nem vette le pártfogó kezét Paulinusról, a ki egész alázattal jött hozzájuk a végből, hogy magát a római biráskodás alá vesse; hanem a zsinat egy határozatával megerősítette őt az antiochiai szék birtokában. Flavianust ellenben kirekesztette az egyházból: ennél kevesebbet már még sem tehettek.¹⁾

III.

Minthogy a zsinati atyák a fegyelmi kérdésektől elűttettek, annál nagyobb hévvel estek neki a hitczikkeket illető pontoknak. Vita tárggyul ekkor az Apollinaris-féle eretnekség kínálkozott számukra. Mivel Damasus pápa Apollinarisnak a laodiceai egyházmegyéhez tartozó tanítványait a római egyházközösségből a 375-ik évben kirekesztette, azok ezen ítélet ellen a zsinatra fölebbezték és most eljöttek, hogy magokat néhány legnagyobb hírű hit-

¹⁾ Sozom., VII. 11. — A keleti és nyugati egyházaknak egymással való huzalkodása és a római püspököknek ezen vallási küzdelmekben játszott szerepére vonatkozólag lásd továbbá: *Elbeszélések a római történetből az V-ik században* című munkám *Aranyszáju Szent János és Eudoxia császárné, — Nestorius és Eutyches* című köteteit.

tudósaik szája által igazolják.¹⁾ Ezek a hittudósok éleselméjű, a beszéd cselfogásaiban gyakorlott s a szent írás szövegében jártas emberek voltak s nagy ügyességgel bírtak abban, hogy azt arra csavarják, a merre a vita fordulatai követelik. Azt remélették, hogy a nyugatiakkal könnyű szerével elbánhatnak, mivel azoknak tudományát és vitakozási képességét a Keleten kevésre becsülték; de nem számoltak Jeromosra, és főleg Epiphanius püspökre; ez utóbbi valójában csak azért utazott Salamisből Rómába, hogy őket leverje, Paulinus barátját ellenben megvédelmezze. Mivel ez a személyiség elbeszéléseink folyamában különben is fontos helyet foglal el, itt egy perczre megállapodunk, hogy elmondjuk, ki volt ő, miképen szerzte meg magának azt az uralkodó tekintélyt, melynek a keresztyén hittételek értelmezése terén örvendett.

Epiphanius kikeresztelkedett s eléggé dús zsidó családból származott, Palestina római tartományának Besandouc nevű falujában született, közel Hebronhoz, a patriárkák hajdani lakhelyéhez.²⁾ A remete-élet hegyes ösztönét már gyermekkorra óta érezte s az essénusnak vele született vakbuzgóságával rohant bele. Judea hegyei között Hilarion, Nitria sós pusztaságain Pambonius volt első tanító mestere; kegyes kíváncsisággal járta össze Keletnek minden sivatagát; ³⁾ azután visszatért hazájába, ősi birtokát eladta, hogy monostort építsen, a melyet 30 éven át önmaga kormányzott.⁴⁾ Szerencsétlenségére a szerzetesi eszmék

¹⁾ Sozom., VI. 25.

²⁾ Sozom., VI. 25.

³⁾ Epiphani., *Haeres.*, 26. — Sozom., VI. 32. — Hieron., *Vit. S. Hilar.*

⁴⁾ Sozom., VI. 32.

iránt táplált nemes önfeláldozása felülmúlta vagyoni állapotának nagyságát, úgy hogy minden vagyona már elkalódott, a mikorra Cyprus lakosai majdnem erővel vitték el a hebroní barátoktól, hogy székvárosuk Salamis püspökévé tegyék, a mely várost kereskedelme rendkívül felgazdagított. Epiphanius épen úgy bánt egyháza jövedelmével, mint a hogy bánt apái örökségével: kegyes alapítványozásokra fordította, a melyekkel a szigetet csakhamar elborította.¹⁾ Az új püspök a szerzetesi élethez tanusított szenvedélyéhez egy másikat is kapcsolt, a tudomány szeretetét. Meglehet utazásaiban, vagy meglehet remete magányában, négy nyelvet megtanult alaposan, u. m.: a hébert, a syriait, az egyiptomit s a görögöt. De mivel latinul is türhetően beszélt, ezért elnevezték *pentaglottosnak*, azaz *öt nyelven beszélő* tanítónak.²⁾

Mindazonáltal nem a nyelvek tanulmányozása képezte egyedüli czélját; ennél sokkal magasabbat tűzött maga elé, a mely abból állott, hogy Kelet összes tartományaiban felkutatja azon elváltozásokat, a melyeken a keresztén, sőt még a zsidó vallás is keresztülment. Az utazás és a könyvek segítségével megismerkedett minden eretnek tannal; fel birta ismerni azoknak eredetét és származékait; osztályozást készített rólok s kinyomozta legkisebb elágazásaikat is, mintha csak nemzetségi törzsfák lettek volna. A korában élt eretnek főemberek közül kevés dicsekedhetett azzal, hogy bizonyító okoskodásaitól menten maradt; kevés titkos felekezet kérkedhetett azzal, hogy elrejtette

¹⁾ Sozom., u. o. — Socrat., VI. 10.

²⁾ Papa Epiphanius πενταγλωττος, quia quinque linguis loquitur. Hieron., in *Ruf.*, III.

előle titkait, vagy elpalástolhatta szertartásait; azonban ez a mesterség sok veszedelemmel járt. Epiphanius önnön-maga tesz róla vallomást. Egykoron, még mikor igen fiatal ember volt, egy oly gnostikus felekezet közé keveredett, a mely egyenlő borzalommal viseltetett az önmegtartóztatás és a házasság iránt. Csak nagy bajjal birt megmenekülni azon nők körmei közül, a kik minden áron megtérítésére vállalkoztak.¹⁾ Epiphanius munkáival a keleti egyházakban az új apostol, az új János, az Ur hirnöke czimét érdemelte ki;²⁾ ennél fogva hogy magát e nagy czimekre méltóvá tegye, a keresztyén tanítás éber, fáradhatatlan őréül vállalkozott a Pontus Euxinus legszélső határai s a Libya közt eső területeken.

Salamis püspökében a rengeteg tudománynyal a gyermek hivékenysége párosult³⁾; könnyen rászedetni engedte magát, de még könnyebben rászedték saját álmoképei. Mivel a szórszálhasogatáshoz, a különbségtevéshez, a minden szó alatti titkos czélzatkereséshez hozzászokott, végre oda jutott, hogy mindenütt eretnekséget látott. Kortársai azt hányták szemére, hogy saját elméjének káprázatai és tévedései által akárhányszor önnön maga teremtett olyan tévelygéseket, a melyek épen az ő czáfolatai által öltöttek testet, és a melyeknek leverésére később komoly harcz kívántatott. Örömet hasonlították azon vadászhoz, a ki az igazi vad nyomát elvesztvén, képzelt vad üldözésében fárad. A hittndományi vakbuzgóság tulzásait leszámítva, jóságos, emberszerető, becsületes, de könnyen félingerelhető kedélyű ember volt.⁴⁾ A keleti világban

¹⁾ Epiph., *Haeres.* 26.

²⁾ Hieron., *Ep.* 38, 88. — *Ep. Acac. et Paul.*

³⁾ Socrat., VI. 10. — Hieron., *Ep.* passim.

⁴⁾ Sozom., VII. 27. — Socrat., VI. 10. — Hier., *Ep.* 38.

tisztelték, becsülték, és ezen hibáit tökéletes jóhiszeműségért szívesen megbocsátották. Mikoron nyugatra érkezett, már könyveinek nagy részét közrebocsátotta, többek között a híres *Panariumot*, vagyis az *orvosságos szekrényt*. Ez a furcsa című, emésztetlen tudománynyal telt, rengeteg munka, száz különféle eretnokséget tartalmazott, melyek közül húsz a Krisztust megelőző, nyolczvan pedig az evangéliom utáni korszakból származott.

Egy ilyen bajvivóval szemben, a kit szükség esetében még Jeromos is segített, az apollináristáknak ugyan csak meggyült a bajuk. Megbuvó helyeikből rendről rendre kiveretve, végtére megadták magokat, s már csak azon feltételeken vitatkoztak, a melyek alatt újból visszaléphettek a római egyház kebelébe. A közszokás azt kívánta, hogy az ilyen föltételek hitforma alakjában fejeztessenek ki; a melyet a legyőzöttek aláírtak s megtartására esküt tettek. E formula szerkesztését a zsinati titkárra bízták. Azonban e formula megvitatása oly eseményre szolgált alkalmatosságul, a mely kétszeresen emlékezetes maradt, úgy is; mint a hittudományi csalások egyik példája, s úgy is, mint azon elkeseredett gyűlöletnek csattanós bizonyítéka, a melylyel némelyek Jeromost üldözték.

Az ajánlott hitforma, az ősi egyházból ránk maradtakkal megegyezőleg, a katholikus hit főbb ágazatait tartalmazta, természetesen azon eszmék értelmében kifejtve, a melyeket a zsinat érvényre juttatni kívánt. A megtestesülésről szóló cikkben s azon jelzők között, a melyeket a szerkesztő a világ megváltójára alkalmazott, ezeket a szavakat is használta, hogy az *Urnak embere*, *Dominicus homo*. Az apollináristák kifogást tettek e kifejezés ellen: szerintők, ilyenféle, egyetlen számottevő hittudósnál sem fordul

elő.¹⁾ Jeromos azt felelte nekik, hogy Athanasius, a niceai zsinat jövendőmondója, szintén használta egyik munkájában, a melyet, ha kell, fel is mutathat. Az apollinaristák ennél fogva követelték, hogy hozza hát elő s mikor kezökbe kapták, időt kértek elolvasására s a felette való értekezhetésre. Néhány nap múlva visszaadták a könyvet s mikor a kérdés újból tárgyalás alá vétetett, másodszor is előhozták. A mint ekkor megvizsgálták, azt vették észre, hogy ez a szó: *Urnak embere, anthropos kiriakos*, csakugyan megvan benne, de már előzőleg kivakart szavak fölé írva.²⁾ E látványra általános kifakadás keletkezett a zsinaton. Vajjon hamisítás, vagy egyszerű javítás esete forog-e itt fenn? Ki tüntette el az eredeti szavakat s ki írta a mostaniakat? Az apollinaristák-e? Jeromos-e? vagy az írődeák, a ki a könyvet lemásolta? Az eretnekek, úgy látszott, mintha Jeromost vádolnák; ellenben a zsinati többség az egész dolgot az eretnekek újabb cselvetésének tartotta, a melylyel meghódolásukat húzni-halasztani, a nem örömet elfogadott hitforma becsét alább szállítani s annak az embernek tekintélyét gyengíteni akarják, a ki legyőzetésököt hathatósan előmozdította. Egyébiránt e kifejezésben semmi meglepő tan sem foglaltatott, mivel néha-néha úgy a nyugatiak, mint a keletiek, de sőt még magok az apollinaristák is használták.³⁾ Mikép merészelt volna különben is Jeromos, a zsinat titkára, ily könnyen fölfedezhető hamisításra vetemedni? Hiszen ugyanazon könyv egy másik példányának előhozásával bárki is megszügyenítheté. Az

¹⁾ Hieron., *Ruf. Apolog.*, II.

²⁾ Hieron., *Ruf. Apolog.*, II.

³⁾ Greg. Nazianz. *Ep. I.* — Athanas., *Expos. fid.* — Augustin. *Retract.*, I. 19.

ily csalás valóságos örültség lett volna, legfőképp ha meggondoljuk, hogy a kifogásolt szavakban nem foglaltatott semmi idegenszerűség, semmi újdonság: habár meglehet, nem voltak éppen szorosan véve törvényszerűek. Annyi tény, hogy a niceai hitformával egyáltalán nem ellenkeztek. Ez a közbejött esemény által felvert zaj tehát csakhamar elcsillapult, s e ravasz fogást senki sem akarta egyébként tekinteni, mint a végső szükség által szorongatott eretnekfők hazudságának.

Tíz évvel később, midőn már az egész dolog feledésbe ment, ennek a jelenetnek az emlékezetét ismét felújították Jeromos ellenségei, csak hogy annál jobban eláztathassák. Rufinus vállalkozott arra egy gúnyiratában, hogy megmutassa a világnak, hogy ifjúságának az a társa, a ki harmincz éven át testvéri szeretettel viseltetett iránta, becstelen hamisítónál nem egyéb. A nélkül hogy Jeromost egyenesen megnevezte volna, oly cifrázatokkal feldíszítve beszélte el ezt az eseményt, a mi annak jellegét a maga természetéből teljesen kivetköztette.¹⁾ Mikor ezt a piszkos gúnyiratot Jeromos bethlehemi remeteségében elolvasta, dühében felszökött ültéből, de később lecsillapodott s beérte azzal, hogy a rágalmozót néhány sorban megérdemlett megvetésében részeltette. »Kedves barátom, így szólt hozzá, ha még máskor is olyan vallásos értekezés készítésébe fogsz, a melyben hitczikkeink szentségének és lelkeink üdvösségének érdekei forognak szóban, tartózkodjál attól, nagyon kérlek, hogy abba holmi káprándo-zó álmokképeket, vagy olyan képtelen meséket vegyíts, a melyek csak ebéd utáni állapotban mehetnek igazság számba. Ez a mester-

¹⁾ Hieron., *Ruf. Apolog.*, II.

ség rád nézve sok veszedelemmel jár; mert először is a te úgynevezett igazságodat tetszés szerint gyártott hazudságnak vehetik, továbbá azt is utána vethetik, hogy a te Philistionéval, Marcelluséval, Lentuluséval és más híres színműírókéval versenyező képzelő tehetséged oly színpadi meglepetések feltalálására képes, a melyek inkább illenek vásári komédiáshoz, mint komoly papi emberhez.«¹⁾

A tavasz beálltával Epiphanius és Paulinus útra keltek, hogy házi tűzhelyeikhez visszatérjenek, s Macedonián mentek keresztül, a hol a thessalonikai püspöknél egy darabig elidőztek. Jeromos nem hagyta el Rómát és Damasus, a pápai kancellária titkára czímén, véglegesen magához kapcsolta. Vele iratta a hitvallástételeket, vele mondatta tollba az egyházi leveleket s vele válaszoltatott a keleti és nyugati zsinatok tanácskérő leveleire.²⁾ A római püspök után reánk maradt levelek hangos tanubizonyságai Jeromos iránt érzett élénk barátságának és rendkívüli bámulatának. Egészen atyai bizalmassággal bánt vele, még azt is megkérdezte tőle, hogy mit olvasson, tanulmányozta munkáit s vagy előszóval, vagy levélben intézett hozzá kérdéseket a Szent-Írásban előforduló nehezen érthető helyekre vonatkozólag. Mivel szeretett fogadott fia könyvei iránt mély tisztelet töltötte el, ezek közül többeket saját kezeivel akart lemásolni.³⁾ Damasus folytonosan arra

¹⁾ Quaero te, amice carissime, ut in ecclesiasticis tractatibus, ubi de veritate dogmatum quaeritur, et de salute animarum nostrarum majorum flagitatur auctoritas, hujuscemodi deliramenta dimittas et prandiorum coenarumque fabulas pro argumento non teneas veritatis . . . Hieron. *in Ruf.* II.

²⁾ Hieron., *Ep.* 91.

³⁾ Damas., *Ep.* ap. Hieron.

ösztönözte őt, hogy csak írjon, »mert nem akarja megengedni, a mint mondá, hogy a mások könyvei fölött elaludjék.«¹⁾ Sziveiknek kölcsönös feltárása alkalmával, Jeromos a bámuló öreg szeméi elé rakta a jelképes szentírás-magyaráztatnak azokat a kincseit, a melyeket keletről magával hozott s a melyekhez termékeny képzelő tehetsége újabb kincseket tudott toldani.

Mind azon munkák közt, a melyekbe akkor pártfogójának rendeletére fogott, a legfontosabbat az Új-Testamentom könyveinek lefordítása s az Evangéliomok újonnan való átnézése képezte. Ezen eredetileg görög nyelven írott könyveknek több latin fordítása keletkezett, a melyeket nyugaton széltiliben használtak. De hibákkal teljesek s megbízhatatlanok voltak s egymás között annyi eltérést tanusítottak, hogy Jeromos szavai szerint, majdnem annyi-féle fordítással találkozott az ember, a hány könyvpéldány csak keze közé akadt. Az evangéliomokat gyakran felforgatták s összezavarták bennök, valószínűleg azon szándékkal, hogy így tartalmukat bővebben kifejthetik s egyiket a másikból kiegészíthetik. Ekképen, majdnem azt mondhatnók, hogy minden egyház, minden egyes hívő, saját tulajdon evangéliommal rendelkezett.²⁾ Ez a roppant és hit dolgában felette komoly rendetlenség azt az eszmét keltette Damasusban, hogy a legjobb görög szövegek alapján, egy újabb s nagy gonddal szerkesztett fordítást dolgoztasson ki, s azt a latin nyelvű egyházak mindenikében elfogadásra ajánlja. De kit bizzon meg nyugaton ilyen nagyszabásu munkával? Jeromos megérkezte nem reménylett alkalmul

¹⁾ Damas. *U. o.*

²⁾ Hieron., *Praefat. in quatuor Evang. ad Damas.*

kinálkozott számára. Ennélfogva Nazianzi Gergelynek hajdani tanítványa, a ki a keleten használatos szövegeket jól ismerte, a közkézen forgó fordításokat a négy evangélista eredeti szövegével összehasonlította, minden részt belőlök a saját helyére visszatett, az értelmetlen vagy hibás helyeket kijavította, a többbit pedig elébbeni állapotában hagyta.¹⁾ Az egészet azután Damasus pápának ajánlotta, hat canonnak vagy egybehasonlító táblázatnak hozzátoldásával, a melyeket az Alexandriai Ammonius s a Caesareai Eusebiustól vett át.²⁾ Az egész sajátképen nem volt valami elmélődő tudományosság terméke: hanem, mint az egyház közhasználatára készült teljesen gyakorlati munka, helyreállította a szent szövegnek tisztaságát, még pedig a nélkül, hogy a százados szokásokat megbotránkoztatta, vagy azokkal közönyös dolgokban szerfelett hirtelen szakított volna. Ezen újra-átnézésből, a mely 383-ban fejeztetett be, keletkezett a mai fordítás, a mely a latin egyházban Vulgata néven ismeretes.

Mindazonáltal a kortársak nem fogadták el a nélkül, hogy az egyik részről komoly bírálatnak, a másik részről pedig élénk védelemnek ne képezte volna tárgyát. A bírálat azt vetette a szerző szemére (s e dorgálatban az is osztozott vele, a kitől az átnézés eszméje származott), hogy a régiek tekintélyét megveti, mellőzi azt a mit mindenki elfogad, és végre még a Jézus Krisztusnak olyatén szavait is kijavítani meri, a melyek a keresztyénség legelső kezdetétől fogva szájhagyománykép szálltak a hivekre s akképen váltak tiszteletök tárgyaivá. Ezen ellenvetéseken, melyekhez ha-

¹⁾ Hieron., Ep. 25.

²⁾ Hieron., *Praef. in quatuor Evang.*, ad Damas.

sónló minden újításnál támadni szokott, nem akadtak fel az okos emberek. Ezek tetszéssel üdvözölték Damasus eszméjét s jó fogadtatásban részesítették Jeromos munkáját. Augustinus részrehajlatlan igazságszeretetének egyik felhevült perczében halát adott érte Istennek. »A munka kitünő, ezt irta róla, felismerszik rajta, hogy szerzője a görög szöveget nyomról nyomra követte. Ha imitt-amott némi hiba csúszott is bele, oktanul cselekszik, a ki azt a vállalat hasznossága s a kivitel páratlan érdemeire való tekintetből meg nem bocsátja.« ¹⁾

Az Új-Testamentom után az egyházban oly sűrű használatnak örvendő Dávid zsoltárait is akarta bírni Damasus, ugyanazon kéz munkája szerint. A nyugati egyházban ennek a hetvenes fordítók görög szövege alapján készült latin fordítását használták, de a hetvenes fordítók számos kiadása pontatlan volt, s még ezen kívül is temérdek hiba csúszott be a latin átültetésbe. ²⁾ Jeromos a maga javításához a legtisztább kiadást használta, a mely Origenes

¹⁾ Et si quaedam rarissima merito movent, quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui vicem laudis referre non sufficit. Augustin., *Ep. 10.* ap. Hieron.

²⁾ Longum est revolvere quanta Septuaginta de suo addiderint, quanta dimiserint quae in exemplaribus Ecclesiae, obelis astericisque distincta sunt. . . . Et tamen jure Septuaginta editio obtinuit in Ecclesiis vel quia prima est et ante Christi facta adventum, vel quia ab Apostolis (in quibus tamen ab Hebraico non discrepat) usurpata. Hieron., *Ep. 34.* — Septuaginta quod nesciebant dubiis protulere sententiis. Id. in *Ruf. I. II.* — Szent Jeromos azt hiszi, hogy a hetvenes fordítók szántsándékkal rejtegették hitők titkait, csakhogy azokat a pogányok tudomására ne juttassák. — »Conjicio noluisse tunc temporis Septuaginta interpretes fidei suae sacramenta perspicue Ethnicis prodere.« U. o.

hatnyelvű fordításában találtatott s a melyet a palestinai egyházak őriztek meg.¹⁾ E munkájában is, ép úgy, mint az előbbiben, arra ügyelt, hogy meg ne változtassa azokat a helyeket, a melyeknek értelme el nem ferdítettett, még ha a görög szöveggel nem egyeztek is meg teljesen, csakhogy a meggyökerezett szokásokat annál inkább megkimélje. De mivel az értelmetlen s barbár hangzásu romlott nyelvet kiküszöbölni óhajtotta, minden lelki furdalás nélkül mellőzte a szószerinti átültetést mindannyiszor, valamikor csak az eszme tiszteletben tartása mellett a latinnak sajátos kifejezéseit alkalmazhatta. Néha mellőzte a görög szöveget s az eredeti hébert követte. Önmagától tudjuk, hogy munkájában ezt a rendszert s ezt a czélt követte.²⁾ Mind a mellett a javítás nem tüntette el a közkézen forgó fordítást, a mely az egyházban általánosan használtatott, és a mely, minden durvasága és gyakori barbarizmusa daczára, oly megragadó fenségesség bélyegét viseli, a melyet meg lehet simább és hibátlanabb latinságú szófűzés csak eltörpített volna.

Jeromos neve, ezen munkái és az általok támasztott viták folytán, az egész világ nyelvére került. Egyébiránt Damasus előtt folyton oly kegynek örvendett, a mely számára néhány jó barátot, de egyúttal sok ellenséget is szerzett. Minthogy a közvélemény e pápa utódjául s azon egyedüli papul jelölte ki, a ki Róma püspöki székére valóban méltó,³⁾ egész udvar támadt körüle az oly tetszelgőkből és hizelkedőkből, a kik minden lépten-nyomon készen álltak

¹⁾ Hieron., *Ep.* 11. — U. az *In Ruf.* II.

²⁾ Hieron., *in Ruf.*, II. — U. az *Ep.* 33. *ad Pammach.* *De optimo genere interpretandi.*

³⁾ Hieron., *Ep.* 28.

elárulására ; de a római papság ösztönszerűleg ellene alkotott szövetséget. Megeshetik, hogy Jeromos a maga szerencsáját nem bírta elég mérsékeltséggel élvezni; mert a hatalmat szerette, a harczokban gyönyörét lelte és a siker mámorba ejtette. Az a siker, a melyet nemsokára a világi társadalom körében aratott, még nagyobbra növelte hírét, de egyúttal fel is lázította ellene irigyeinek zagyva tömegét.

NEGYESEDIK KÖNYV.

Jeromos arczképe. — Az aventini kolostor. — A családi egyház matronái és testvérei. — Melánia Egyiptomban és Palestinában. — Rufinus az Olajfák hegyén. — Paula, Eustochium és Blesilla arczképei. — Blesilla özvegy-sége és megtérése. — A Jeromos ellen támadt üldözés kezdete. — Helvidius és Jovinianussal folyt vitája a szüzesség tárgyában. — Jeromost azzal vádolják, hogy a házasságot megtámadja. — Eustochiumhoz intézett levele a római papság kicsapongása tárgyában; szüzek, diakonok, hamis papok, hamis diakonok, hamis barátok. — A papság kiabálása Jeromos ellen. — Blesilla halála. — A Paulához intézett levél, leánya halálának alkalmából. — Rágalmak Jeromos és Paula ellen. — Jeromos oda hagyja Rómát. — Asellához írt levele. — Az ostiai kikötőben hajóra száll.

384 — 385

I

A kortársak nem hagyták reánk Jeromos arczképét; mind a mellett munkái, főképen pedig levelei alapján mi magunk is könnyű szerével megalkothatjuk. Nevezetesen sovány arcú és természeténél fogva halovány férfiúnak

képzelhetjük, habár e haloványságán nagy változást ejthetett Ázsia perzselő napja. Haja rövid és sima, testalkata czingár lehetett, egészségét pedig, a melyre folytonosan panaszkodik, a Chalcidiában magára szabott szigorú vezeklés egészen elgyengíthette.¹⁾ Barna posztóból készült s ugyancsak sötét színű görög tunikával fedett csuha képezte állandóan öltözetét,²⁾ a melynek tisztaság egyszerűsége rendkívül elütött egyfelől a római papságnak selyemből készült, választékos előkelőségű ruházatától, másfelől pedig azon emberek mindennapos piszkosságától, a kik a szerzetesi öltözetet Róma utcáiban meghurczolták. Az asztal örömeinek szenvedélylyel hódoló papsággal szemben, bizonyára nem minden fitogtatás nélkül, a syriai monostorokban fennálló zordon rendszabályokat tartotta meg, úgy hogy csakis megvetőleg nyilatkozott azon nyugati szerzetesekről, a kik bőjtölni egyáltalán nem tudtak. Egyébiránt zordonságát csak önmagával szemben őrizte meg változatlanul. Ha kellett, másokkal szemben egészen elnéző tudott lenni, főképp pedig a nőkkel szemben, a kiknél kárhoztatta a nagyon szigorú s a nagyon hosszú önmegtartóztatást.

Beszéde élénk és bőven folyó volt. Vitaíratái, a melyeket többnyire oly sebesen mondott toll alá, hogy a gyorsírók csak ügygyel-bajjal követhették,³⁾ eléggé híven

¹⁾ Invalidum, etiam quum sanum est, corpusculum crebri frager morbi. Hieron. *Ep.* 1.; *Ep.* 64. — Me macies delectat et pallor. Id., *Ep.* 28.

²⁾ Si tunica non canduerit, statim illud et trivio, »impostor et Graecus est.« Hieron., *Ep.* 19. — Vestis nec sordida, nec satis munda, et nulla diversitate notabilis. Id. *Ep.* 18. — Vilis tunica, pulla tunica, vestis fuscior; cultus sine cultu. U. o. és tovább.

³⁾ Notariorum manus lingua praecurrebat. Hieron., *Ep.* 89.

állítják elénk szellemes vagy csípős megjegyzésekkel, irodalmi vonatkozásokkal, szent és világi íróktól vett idézetekkel fűszerezett társalgását. Úgy látszott, mintha a küzdelem lett volna valódi eleme. Mivel a nevetségessé tevés fegyverének forгатására bámulatos tehetséggel ruházta fel a természet, alig akadt nála rettenetesebb ellenfél. Örömet hasonlították a gúnyversíró agg Luciliushoz, a kivel gúnyorosság és hév, sőt néha még zavaros gondolatmenet tekintetében is megegyezett,¹⁾ s ezt az összehasonlítást nem is vette rossz néven.²⁾ Írásmódját, a kor izléséhez képest, régies fordulatokkal és szólásmódokkal elegyítette, a melyekhez keresztyén létére az Evangelium görögös, vagy az Ó-Testamentom zsidós kifejezéseit toldotta. E gyűlékből azután, meg se tudnám mondani, hogy miféle, meglepő és durva ékesen-szólás származott, de a mely azért nagyszerűségénél, sőt szólhatnék így is, hogy végtelenségénél fogva, annyira elragadó, hogy a lelket bámulatba ejti s a bírálatot elhallgattatja. Egyetlenegy író sem figyelte meg nála jobban kora vétkeit: ő ezeket rendről rendre majd Teophrastus finom észlelő tehetségével, majd Juvenalis heves boszankodásával, majd Plautus humorával, elemezi és üldözi. Jellème kétségkívül, a mint már meg is jegyeztem, haragos, ingerlékeny s még a szeretetben is zsarnoki volt; de még legdühösebb haragja kitörésekor

¹⁾ Cum fluere lulentus. . . Hor., *Sat.* I. 10.

²⁾ Egy galliai szerzetes, csakhogy tollfogásra ösztönözze, azt írta neki: »Ubi illa quondam constantia in qua multo sale orbem defricans, Lucilianum quidpiam detulisti? Hieron., *Ep.* 89. — Sőt úgy látszik, hogy egyik levelében maga is alkalmazza önmagára ezt a kifejezést: »Mordetur et Lucilius quod incomposito currat pede; et tamen sales ejus leposque laudantur.« *Ep.* 41.

is lecsillapíthatta a gyengédségnek egyetlen szava.¹⁾ Az a legenda, a melyet életéről a középkorban írtak, azt beszéli, hogy egy napon Chalcidia pusztáján, remete kunyhójába, tűzben forgó szemű s tágra nyitott torkú, roppant nagy sebzett oroszlán lépett be, a mely egyik lábát, vérnyomokat hagyva maga után, a földön vonszolta. Jeromos közeledik hozzá, megsimogatja, sebét kiáztatja s a borzasztó állat rabszolgájakép szegődik hozzá.²⁾ Szinte azt gondolhatná az ember, hogy az író, e legendaszerű oroszlánban, magát Jeromost akarta lefesteni számunkra.

A Marcellánál, az Aventin hegyen szállásoló dalmata azon előkelő keresztyén hölgyekből álló társaság közelébe jutott, a melyet még mint ifjú ember megalakulni látott, és a mely most javítási céljaiban támaszpontjául szolgálhatott. Néhányat már személyesen ismert közülök, azok pedig őt leveleiből mindnyájan ismerték: úgy hogy nem-sokára valóságos lelke lett a kiseded patricius kolostornak. Ebben a szellemes és felvilágosult világban rendkívül gyönyörködött; szemére is vetették ezt akárhányszor. »Miért foglalkozol, így szóltak hozzá, oly örömet az asszonyok tanításával s miért hanyagolod el a férfiakét? — »Ha a férfiak intéznének hozzám kérdést a Szent-Irás felől, akkor nem kellene az asszonyoknak beszélnem,« így felelt ócsárlóinak.³⁾ Marcella szintén azon asszonyok közé tartozott, a kik e tudományos és kegyes összeköttetést javokra

¹⁾ Si pacem desideras, arma depone: blandienti possum acquiescere, non timeo comminantem. Hieron. *in Ruf.* III.

²⁾ Vita Hieronymi ab incerto auct. ap. Bened. V. kötet.

³⁾ Scio me a plerisque reprehendi quod interdum scribam ad mulieres, et fragiliorem sexum maribus praeferam . . . Si viri de Scripturis quaerent, mulieribus non loquerer. Hieron., *Ep. ad Princip.* 12.

fordították. »Azon egész idő alatt, ezt mondja Jeromos, a míg Rómában tartózkodtam, soha sem találkozhattam vele a nélkül, hogy a történelem vagy a hittan valamelyik pontjára vonatkozó kérdést ne intézett volna hozzám. E mellett korántsem elégedett meg, mint a pythagoricusok, a legelső készen kapott ¹⁾ felelettel, s a tekintélynek sohasem hódolt oly vakon, hogy minden vizsgálat nélkül legyőzöttnek nyilvánította volna magát.« Marcella oly komoly tudománynyal rendelkezett, hogy akárhány pap fordult hozzá tanácsért, némely homályos és kétes értelmű írásmagyarázati kérdésekben.²⁾ Anyja Albina messze mögötte állt a szentírás tanulmányozására irányuló ízlés dolgában. A gyülekezet többi tagjai még inkább megközelítették. Egy szóval: ez a világ asszonyaiból álló tudós társaság, a római papi testület akárhány tanító mesterének féltékenységét, sőt mindhatni félelmét fölgerjeszthette.

A családi egyház,³⁾ a mint Jeromos barátnőinek ezt a jámbor gyülekezetét elnevezte, ösztözt a világi dolgok közös sorsában, nyert és vesztett; azonban gyarapodása mégis felülhaladta veszteségeit. Egyébiránt az aventini társaság külterjedelmében növekedett az által, hogy a városi népség alsóbb rangú tagjai közül szerzett magának ujonczokat: s ezek számára alsóbb rendű intézeteket, szűzi és özvegyi kolostorokat, újonnan megtért férfiak és nők szá-

¹⁾ Nunquam tam festina me vidit ut non de Scripturis aliquid interrogaret . . . Examinabat omnia et sagaci mente universa pensabat ut me sentirem non tam discipulam habere quam judicem. Hieron., *praef. Ep. Paul. ad Galat.*

²⁾ Hieron., *Ep.* 96.

³⁾ Saluta reliquum castitatis chorum et domesticam ecclesiam tuam . . . Hieron., *Ep. ad Paul.*

mára menedékházakat, a betegeknek kórházakat alapított. Egyébiránt a bánya nem csupa aranyból, az aratás nem csupa tiszta búzából állott; a Sátán időről-időre elővette rostáját s a konkolyt a maga részére követelte. Akárhány fiatal leány, a ki megunta pályáját, eldobta a szüzi fátyolt s újból a világba tért vissza, a mi több, néha még a családi egyházban is kedve kerekedett az özvegyeknek az újbóli férjhez menetelhez, ha kivált fiatalok és csinosak voltak. Sőt egészen Furiáig, Camillusnak ezen büszke utódáig. alig akadt olyan asszony, a ki ilyen szökésen ne törté volna az eszét, a barátnők élénk fájdalmára; azonban még ezen időpontban Furia csakis a kételkedés állapotáig jutott.

De kárpótlásul megnyerte e gyülekezet az ifjú Eus-tochiát, Paula leányát, a kiről mindjárt részletesebben is szólunk; továbbá Principiát, Marcella fogadott leányát, a kinek a sors azt az osztályrészt juttatta, hogy jóltevőjének szemeit Róma kiraboltatása alkalmából befoghassa.¹⁾ A következő évet a legtiszteltebb özvegyasszonyok egyikének, Liának, halála szomorította el, a ki saját filléreiből, a város belsejében, vallástanulók számára menedékhelyet alapított. Végre a családi egyház még mindig egész büszkeséggel látta, hogy Asella, ez a tiszteletre méltó matróna, mint segédkezik az alapítónő mellett az intézet igazgatásában. Jóllehet Asella Marcellánál kevésbbé tanult, kevésbbé szembeszökő asszony volt, de komolyabb magatartása és korosabb voltánál fogva, az egész község valódi anyjának tekintette. Jeromos szintén a fiúi tisztelet hangján beszélt vele, holott Marcellát csak a nőtestvéri czímmel illette.²⁾

¹⁾ Hieron., *ad Princip.*, Ep. 96.

²⁾ Sororem Marcellam. Hieron., *Ep.* 28.

A következő történetkéből megítélhetjük, hogy milyen tisztelet környezte ezt az egyszerű és őszinte lelket. Azt beszélték, hogy kevéssel Asella születése előtt, atyja, álmában, világosságtól ragyogó, a legtisztább kristályból készült palackocskát látott e különös álomban Asella barátai minden módon jóslatot szerettek volna fölfedezni.¹⁾

E patriciusi gyülekezet-ház körül kis számú, de születésökre és tudományukra nézve mindnyájan kitünő férfiak csapata csoportosult. Ilyen volt mindenek előtt Pammachius, Marcella unokatestvére, Jeromosnak a római iskolákban tanuló társa, egykori mérköző fele, most pedig őszinte bámulója.²⁾ Minthogy a szerelem rendesen hozzákeveredik egy kissé a jámborsághoz, Pammachius is beleszeretett Paula második leányába, Paulinába, a kit rövid idő multán feleségül is vett; ekkor egy pórázra fogva vezette kegyességének és házasságának ügyeit.

Ezután következtek Oceanus, Marcellinus és Domnion, a kik mind a hárman vele együtt, teljes szívékből Jeromoshoz ragaszkodtak. Oceanus és Marcellinus e barátságához később még másikat, az Augustinusét is kapcsolhatták, sőt annyira becsületesek s annyira ügyesek voltak, hogy egyszerre mind a kettőét megtarthatták, a nélkül, hogy magokra haragították volna az egyiket vagy a másikat e barátaik közül, a kik csakhamar egymás versenytársaivá lettek.³⁾ Oceanus, e tudós és a nagy világban rendkívül kapós ember, későbbben Bethlehembe kísérte Fabiolát, a mikor Jeromos a világ elől oda vonult, és hű

¹⁾ Hieron., *Ep.* 21.

²⁾ Hieron., *Ep.* 30., *Ep.* 31., *Ep.* 32.

³⁾ Hieron., *Ep.* 79., *Ep.* 84., *Ep.* 78.

emlékezettel tisztelte azt a nőt, a kinek a világ jeles tulajdonaiért, megbocsátotta ballépéseit.

Flavius Marcellinus, császári tribun és jegyző, ép oly szigorú keresztyén volt, mint a minő jámbor tisztviselő. Mind a két tekintetben eléggé jellemzi előttünk az életéből vett következő vonás. Mikor 410-ben Honorius császár a végből küldte el Káthágóba, hogy a katolikusok és donatisták felekezetei közt tartandó nagy tanácskozáson az előlülő tisztét betöltse, ilyen üdvözetben részesítették az egyháznak e zavargó ellenségei: »Minő szerencsétlenség! ime az egyesülés veszedelme fenyeget bennünket!«¹⁾ És csakugyan az egyesülés meg is történt. — Domnion papi ember volt, még pedig előhaladott korú. Szeretetreméltó, nagy lelkű, tanult férfiú, a kinek háza soha sem állt zárva az idegenek, és erszénye a szegények előtt: ezen vendégszerető tulajdonságáért kora Lóthjának nevezték.²⁾ E négy ember Jeromosnak állandó barátja, tanácsadója, sokszor vigasztalójakép szerepelt azon zaklattatásai közben, a melyekkel Róma, ez a »Babylon, Sátánnal, mint királylyal az élén« egyáltalán nem fukarkodott számára.

»Számos öreg embere és birája van Israelnek, ezt írja Jeromos, a kiket Babylon királya serpenyőjében ide s tova forgat, de azt is tudom, hogy akárhány oly Zsuzsánája is akad, a ki szemérmességének fényességével koszorút fon férje fejére. A mi engem illet, szintén reszketek az örömtől, hogy Daniel, Ananias, Azarias és Misael közelé-

¹⁾ August. Collat. Carthag. c. CCCLVII.—§. 3. II. köt. Concil. Labb.

²⁾ Loth temporis nostri Domnion, viro sanctissimo. Hieron., Ep. 48.

ben ilyet is találhattam.« ¹⁾ Ezen nevek alatt azt a négy barátját értette, a kiket éppen az imént említettem.

Melania neve minden perczen előfordult a családi egyház tagjainak társalgása alkalmával; őt az aventini hiveknek csaknem mindegyike ismerte, és családjaiknak legnagyobb része rokonságban állt az övével. Messze vidékeken tett zarándoklásainak elbeszélése, a melyekben ritka bátorságáról s még ritkább bőkezűségéről tett tanúbizonyosságot, hibáját régen elfeledtette. Egyébiránt fia Publicola is, a ki a városi praetor gyámsága alatt nőtt fel s vált emberré, távol attól, hogy haragot táplált volna azon vallás ellen, a mely őt anyjától megfosztotta, éppen egy keresztyén nővel készült házasságra lépni. Ennélfogva teljes lelkiismereti nyugodtsággal lelkesedett a világ Melánia kalandjainak elbeszélésén, s akárhány kegyes Matrona még szintén irigyelte is annak a sorsát. Jeromos, a nemes római nő iránt érzett régi rokonszenvétől lelkesítve, második Theklának nevezte őt, s érdemeit szent Pál szellemi leányáival helyezte egy sorba. ²⁾ Ilyen lelkesült kifejezésekkel szólott ezen különös nőről, abban a krónikájában, a melyet Konstantinápolyban bocsátott közre.

Melania életpályája Rómából való ellopózkodása óta csakugyan nem egyéb volt erős fáradalmak, hősi önfeláldozások, és majdnem hihetetlenséggel határos vakmerő tények szakadatlan folyamánál. Egyiptomban éppen azon üldözés előestéjén szállott partra, a melyet Valens a ka-

¹⁾ O quam multi sunt senes et iudices Israel, quos rex Babylo-nius frigit in sartagine sua ! Quam multae Suzannae, quae candore pudicitiae sponso sarta componunt ! . . . Quum in Babylone invenitur Daniel, Ananias, Azarias, Misael. Hieron. *Ep ad Princip.*, 12.

²⁾ Hieron., Chron., ann. 375.

tholikusok ellen elrendelt: ő ebben keresztyén nőhöz illő bátorsággal osztakozott. Rufinus, a ki, miután Aquileját oda hagyta, Egyiptomban hozzá csatlakozott és kíséző társává szegődött: ¹⁾ elvezette őt Nitriának és Thebaisnak monostoraiba. Melania valamennyit feljárta, bennök a leg-hiresebb remetékkel társalkodott, s minden kunyhóban majdnem királyi bőkezűségének hagyta hátra tanújelét. ²⁾ Rengeteg jövedelme, a melyet jószágigazgatója a tengerentúlra utána küldözött, csakhamar elégtelennek bizonyult adakozási hajlamának kielégítésére, s időnként árúba bocsáttatta ősi birtokának egyik-másik darabját: ezen módon hallottak aztán hirt róla nyugaton. A 365-ik év táján annyira megboszankodott Valens császár az egyiptomi remetékre, a kik nem akarták elfogadni Arianus színezetű hitformáit, hogy katonaságot küldött azoknak elkergetésére, a kik makacson ragaszkodtak ahhoz, hogy katholikusok maradnak. A barátok legnagyobb része megtagadta az engedelmességet. Ekkor aztán kardcsapásokkal, dárda-szúrásokkal üzettek ki nyomorúságos lakásaikból, s e rengeteg pusztaságnak leghozzáférhetetlenebb helyeire széledtek el, miközben azon eshetőségnek tették ki magokat, hogy étlen-szomjan kell elveszniök. De a keresztyén felebaráti szeretet éleselműsége itt is felkereste őket, s alattomban élelmi szert küldtek számokra. Melania ezen szent vállalatba szintén rengeteg összegeket költött. Életrajzirói azt mondják, hogy mintegy ötezer embert három napig élelmezett. ³⁾ A katholikusok elkeseredettsége tetőpontjára hágott, de az Arius-pártiak vak dühe is, úgy

¹⁾ Paul. *Ep.* 10.

²⁾ Pallad. *Hist. Laus.*, c. 33. s követ. — Hieron., *Ep.* 2.

³⁾ Paulin., *Ep.* 10. — V. ö. Pallad., *Hist. Laus.* c. 33.

hogy rövid idő múlva a csőcselék nép zavargást idézett elő Alexandriában. Egy ilyen zenebona alkalmával Melaniát is elfogták, s a prefektus elé kísérték, de az rögtön szabadon bocsátotta.¹⁾

E közben a nitriai remeték közül a legkiválóbbakat bilincsekbe verték. Mivel Egyiptomban maradásuk az ellenállást még inkább felbátorította, a császár azt parancsolta, hogy a Palestinában fekvő Dio-Cesareába vitesse nek, a hol már akkor több, gyülekezetétől elszakasztott püspök tartózkodott. Az ekkép áttelepített remeték vagy papok száma közt szerepelt az egész nyugaton jól ismert két ember is: tudniillik Ammonius és Isidorius, Athanasius püspöknek Rómába menekülése alkalmával kísérő társai, Albina házának egykori vendégei és barátai.²⁾ Melaniát Egyiptomban jártában-keltében baráti gondoskodásuk, Athasius pedig gyengéd előzékenységének számos jeleivel vette körül. Ez utóbbi azonban már néhány év óta sirjában pihent. Most már öreg emberek voltak, legalább Ammonius, és mindegyik szilárdan feltette magában, hogy ha kell, kész meghalni az egyállományuság hitéért. Isidorust, a ki Athanasius idejében főalamizsnása volt Alexandriának, nem régiben tették le hivatalából; Ammonius pedig, a ki újból nitriai baráttá s apáttá lett, szerzetesi dicsőségének tanújeléül egyik füle helyét mutogathatta, melyet hajdan azért vágott le önnön maga, hogy a püspökké-tétel veszedelmét kikerülje. Mivel méltán attól tarthatott, hogy egyházi felsőbbbsége erőszakkal felszentelteti, önkéntesen meg-

¹⁾ Lásd az Arianismus s Arianus üldözések tárgyában *Gallia története a római uralom alatt* című munkám II. k. és *Attila történetének* I. k. II. fejt.

²⁾ Lásd fentebb I. könyv. 2. fejezet.

csonkította magát, a mi az egyházi törvények szerint őt a főpapságra képtelenné tette. ¹⁾

Mikor a foglyok csapata útnak indult, Melania nem akarta elhagyni, sem ezt a két kegyes személyt, sem vértanúságuk osztályos társait, hanem előre sietett s úgy várta őket Dio-Cesareában. Ott egész titokban elhelyezkedett Herodes Antipas hajdani fő, akkoriban pedig a római Galilea székvárosában, és kedves foglyait akkép élmezte, hogy naponként rabszolgálónak öltözve látogatott el hozzájuk. ²⁾ Gyakori látogatásai és az általa szétszított jelentékeny pénzösszeg fölkelte a börtönre felügyelők figyelmét; ennél fogva följelentették a kormányzóknak, mint olyan egyént, a ki a fejedelem ellenségeinek ügyvivője s tényleges lázadó annak rendeletei ellen. Ekkor Melaniát szintén börtönbe vetették, pénzét pedig elkobozták. A bátor asszony nem rettent meg. Börtöne fenekéről levelet intézett a kormányzóhoz, a mely körülbelül következőleg hangzott: »Jól vigyázz magadra, Nagyméltóságú kormányzó Úr, nehogy félrevezetessél; a látszathól ne következtess a valóságra. Te engem szegény asszonynak tartasz, mert rabszolgáló öltözetében járok; holott ha kedvem tartja, matrona-ruhát is vehetek magamra. ³⁾ Az egyházzal szemben Krisztus szolgálója vagyok, de az emberekkel szemben visszaveszem rangomat: tudd meg tehát, hogy nemes asszony, hogy patricius nő vagyok.« Ekkor aztán egész előzékenységgel elsorolta nemzetségét, úgy szintén a férjeét is, a kik között akárhány konzul, prefektus pretorio, Róma

¹⁾ Pallad., *Hist. Laus.*, 33. — Sozom., VI. 3.

²⁾ Pallad., *Hist. Laus.*, c. 33.

³⁾ Ne ergo me ob vilitatem praesentis habitus contemnendam putaveris, quia facile extollere, si velim, me possum. Pallad. u. o.

prefektusa találkozott, s ezt vetette utána: »Ezt a szíves figyelmeztetést azért akartam hozzád juttatni, Nagyméltóságú uram, hogy önnön magad megítélhessed, ha vajjon a fenyegetések megrettenthetnek-e engem, és nem kell-e majd később megbánnod, hogy személyemre vagy vagyonomra kezet vetettél.« ¹⁾

A kormányzón fogott a figyelmeztetés: Melania családja hatalmas volt, és az egész római világban ismeretes. Már az is szerfelett aggasztotta, a mit vele eddig elkövetett, ennél fogva nemcsak azt a rendeletet adta ki, hogy a fogoly szabad lábra helyeztessék, hanem ezenfelül mindennemű tiszteletnyilvánításokkal is elhalmozta, s útasította alantas tisztviselőit, hogy a foglyoknál tett látogatásaira szemet hunyjanak. A büszke római nő diadalmaskodott. »A nagy névnek mégis csak van valami haszna, így nyilatkozott mosolyogva: oda löki az ember, mint valami sólymot vagy ebet az elé az állat elé, a mely neki ártani akart, akkor aztán annak áll bőrében, hogy védelmezze magát.« ²⁾ Ezen idő szerint, vagyis 383-ban, Melania Rufinus keze ügyében tartózkodott, a ki mellette vett magának szállást Jeruzsálemben. ³⁾ Azon hideg és türelmes akarattal, a mely az aquileai papot jellemezte, sikerült ennek lebincselnie azon szenvedélyes és gyakorta meggondolatlan kitöréseket, a melyek kegyes barátnéjának felséges tulajdonságait elégtelenítették. Egyesült erővel két kolostort alapítottak a szent városban, egyiket a férfiak, másikat pedig a nők számára, a hol velők Jeromos később viszont találkozott. A

¹⁾ Atque ideo ne fortasse ignorans, periculum aliquod aut crimen incurras, ista tibi mandavi. Pallad. u. o.

²⁾ Pallad., *Laus.*, c. 33.

³⁾ Hieron., *Ep.* 2. — Pallad., *Laus.*, I. c.

Rufinus monostora az Olajfák hegyén, a város mellett állott, és nem sok idő alatt egészen benépesítették a barátok.¹⁾ Az aventini társaság örvendezett e sikereken, de első sorban Jeromos,²⁾ mert még csak esze ágában sem fordult meg az a gondolat, hogy ez az Olajfák hegyén épült kolostor egykoron majd legkedvesebb barátai, sőt a maga ellen emelt rettenetes erősséggé alakul át.

A családi egyházon kívül ép úgy, mint annak belsejében, a figyelem ekkor kiválólag Paula családjára fordult, a melynek a sors Róma egyházi eseményeiben az első szerepet juttatta. Már ezekben az elbeszélésekben megemlítettem, hogy tömérdek vagyon és nagy név felett rendelkezett ez a ház, a mely egyik ágon a Scipiókhoz és Grachusokhoz nyult fel, a másikon meg Sparta és Mycene félig-meddig mesés királyaihoz. A görög Toxotiusnak már harminczöt-éves korában özvegyen maradt felesége, Paula, inkább szívében hordta férjeért a gyászt, mint ruháján: fájdalma oly hevesen tört ki egy pillanatban, hogy méltán féltették életét. E házasságból hat gyermeke született, de csak öt maradt közülök életben: három már férjnél lévő vagy éppen eladó leány, Blesilla, Paulina és Eustochia, egy növendék-leány Rufina, s egy szintén, mint az apja, Toxotius nevű fiúcska. Paulánál rendkívül rajongó eszméi és érzelmei mellé oly gyöngéd testalkat s oly elpuhult szokások járultak, a melyeket már szintén túlságosaknak lehetett mondaní. A görög természetből ugyan annyit örökölt, mint a rómaiból, s oly gazdagság ölen nevededett, a melynek párja az egész nyugaton nem találhatott: ez okból gyermekévei

¹⁾ Rufin., *Apolog.*, II. ap. Hieron. — Pallad., *Laus.*, c. 118.

²⁾ Hieron., *Ep.* 22., *Ep.* 28.

óta teljesen ázsiai életmódot folytatott, majdnem folytonosan heverészett, s ha ment, akkor is heréltjeinek karjai támogatták, vagy, helyesebben mondva, vitték. Rajongó érzelmei megoltalmazták a világ veszedelmeitől, nemkülönben rossz nyelvétől, habár gyakran forgolódott benne, mivel a társadalmi összeköttetésekre és rangjának minden illedelmi szokásaira nagyon sokat adott. Az övénél szeplőtlenebb hirnévvel egyetlen egy, abban a korban s abban a társadalmi helyzetben élő római nő sem dicsekedhetett. ¹⁾ Inkább találó és nyájas, mint élénk szelleme, néha eléggé csipős megjegyzéseket röppentett el; de kiváló erkölcsi érdeme mégis gyöngédségéből és lelki nemességéből vette eredetét. Mindazonáltal ez a nő, a kit rá nézve mindenki gyengének tartott volna, s a ki oly örömet meghajolt a barátság igája alatt, oly legyőzhetetlen lelki erővel rendelkezett, a melylyel rokonai zsarnokságának vagy érdekhajhászó számításainak bátran ellenállott. Terjedelmes és alapos műveltségben részesült: a görögöt családja második anyanyelveként beszélte, s a hébert is tudta annyira, hogy Dávid zsoltárait eredetiben olyashatta és énekelhette, a mi ebben a korban a keresztyénség kedvencz foglalatosságát képezte. ²⁾

A mint már mondtam, leányai közül három, ú. m. Blesilla, Paulina és Eustochia a családi egyház tagjai közé tartozott. Paulináról föltehetjük, hogy Pammachiussal való közeli házassága annyira lekötötte minden idejét, hogy családjának vallásos ügyeiben nagyon is alárendelt szerepet játszott, úgy hogy egyelőre csakis nőtestvéreivel foglalkozunk, még pedig első sorban a másodikkal.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 55., *Ep.* 86,

²⁾ Hieron., *Ep.* 86.

Eustochia, a kinek, hogy az igazsághoz hivebbek legyünk, görög nevét az *Eustochion*-t (a latin helyesírás szerint *Eustochium*-ot) kell vissza állítanunk, úgy látszott, mintha e névből, a mely *észt* és *szabályt* jelent, merítette volna jellemének színezetét és életének alapirányát. Még a mikor tizenhatodik évét be sem töltötte, már is valóságos példányképe volt a higgadt és meggondolt akaratnak, az állhatatosságnak, sőt gyakran az elhatározásaihoz való nyakas ragaszkodásnak.¹⁾ A mit Paula merő érzelmi hévből vagy pusztá ösztönből cselekedett, azt Eustochium okoskodás vágy valami kötelesség teljesítése következtében vitte véghez. Egyébiránt a nevelés szintén örömmel fejlesztette a keresztyén stoicismus azon csiráit, a melyek ezen fiatal leány szívében mintegy eredetileg benne rejleni látszottak. Minthogy kora gyermekségétől fogva Marcella gondjaira bízott, a ki maga mellett saját szobájában nevelgette,²⁾ ebben oly derült és nyugodt levegőt szívhatott magába, a mely Paula lak-osztályában nem mindig találtatott. Egy kis kaland, a mely e félig keresztyén félig sokistenhívó patricius társadalomban nagy port vert fel, a maga teljességében lefesti őt számunkra.

Eustochium már jó eleve kijelentette azt a szándékát, hogy nem megy férjhez, hanem Marcella vezetése alatt felveszi a szűzek öltözetét; e félére ő adta volna a hozzá hasonló társadalmi állású leányok közül az első példát.³⁾ Minthogy hivatása mellett állandóan megmaradt, a világ nagy zajt csapott a dologból, a rokonság felháborodott, az

¹⁾ Hieron., *Ep.* 54., *Ep.* 47.

²⁾ Hieron., *Ep.* 96.

³⁾ Prima Romanae urbis virgo nobilis esse coepisti. Hieron., *Ep.* 18.

anyát kárhoztatták, a leányt dorgálták, sőt megkísérlették, ha hizelgésekkel, fenyegetésekkel nem bírának-e reá hatni; de Eustochium, a mit egyszer elhatározott, a mellett állhatatosan megmaradt, akarátát meg nem változtatta. Volt neki egy Pretextata nevű nagynénje, atyja testvére, vakbuzgó pogánynő, bizonyos Hymetius nevű, még nálánál is vakbuzgóbb, férfinak felesége, ¹⁾ a ki a magia gyakorlatainak és rendszabályainak buzgó hívei közé tartozott. E két rajongó azon meggyőződésben élt, hogy unokahúgjok a maga elhatározásával nemcsak szégyent hoz nevökre, hanem egyúttal szentségtörést is követ el, a melyért ők is felelősséggel tartoznak isteneiknek, ha csak azt megakadályozniok nem sikerül.

Mivel figyelmeztetéseikkel, kéréseikkel kudarcot vallottak, olyan fegyverhez folyamodtak, a melyről azt hitték, hogy sikeresebben hat az olyan leány elméjére, a ki még a világot úgy szólván nem is látta, s e fegyver a női hiúságra hivatkozásból állott. Egy kis cselszövénynyel hamarosan el is készültek, s egyéb pogányokkal egyetértve, Eustochiumot meghívják magokhoz. Ez csakugyan hozzájuk is megy, de alig, hogy belép Pretextata szobájába, a rá várakozó asszonyok megragadják, gyapju ruháiból kivetkeztetik, hosszú haját lebontják, s a legújabb divat szerint megfésülik, kifestik szemét, száját, nyakát, ékszerekkel elhalmozák, s nagyszerű selyemruhákat adnak rá. ²⁾ Kétségkívül

¹⁾ Hieron., *Ep.* 57. — Ez a Hymetius, a ki Julianus császár idejében vicarius volt Rómában, Dalmatia partja mellett eső egyik szigetre bejebbeztetett, a miért a keresztyén Valentinianus császár feje fölött magicus tanácskozást mért tartani, és csak e fejedelem halála után térhetett vissza Rómába.

²⁾ Hieron., *Ep.* 57.

azt sem feledték el, hogy tükör elé vezessék, hogy szépségét bámulhassa; valószínűleg a csodálkozó felkiáltásokból sem fogyott ki Pretextata, barátnőivel együtt. Eustochium engedelmeskedett nekik mindenben, szokott nyugodtságával meghallgatta nyilatkozataikat, azután, mikor a Marcellához való visszatérés ideje elérkezett, ismét felvette durva posztóruháját s eltávozott. Mindenki elgondolhatja, hogy a családi egyház minő aggodalmakat állt ki e pillanatban, de csakhamar megnyugodhatott. Eustochium magaviselete cseppet sem változott: a szerzetesi élet iránt tanúsított buzgalma egyáltalán nem csökkent; a festék nem hathatott le szívéig.

Sokkal kevésbbé különbözött Paulától idősebb leánya, Blesilla, mert ez az övéhez hasonló gyenge testalkattal szintén a lelki aléltságnak és rajongó lelkesedésnek olyan keverékét mutatta, mint a minőt édes anyja; mind a mellett, míg amannál az élet munkásság, szeretet és kegyesség alakjában belsejében összpontosult, addig ennél hiú kapkodás és gyönyörélvezet képében küljelenségekben forgácsolódott szét. Blesilla hét hónapi, nem épen gondoktól ment házasság után, özvegyen maradt, és habár még csak húsz éves volt, minden újabb házassági eszmét makacsan visszautasított, nem ugyan véglegesen, de legalább egyelőre. Még pedig nem azért, mintha a csendes magabonultság és vezeklő életmód után vágyakodott volna, mint húga, sőt inkább ellenkezőleg, szabadjára kívánt élni, nem hogy megholt férjét siratgassa, hanem hogy házas életét elfelejthesse.¹⁾ Az az idő, a mely a római nő első házassága és a második között elfolyt, a fiatal özvegyekre nézve leg-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 18., *Ep.* 22.

veszedelmesebb korszaknak bizonyult. Míg ezen áthaladtak, folyton a rágalom és irigység nyilainak szolgáltak céltáblául, de azért egyáltalán nem igyekeztek azon, hogy valamikép megrövidítsék. Sőt inkább, mint egyik kortársuk mondja, élvezték az özvegységet. Hanem aztán a világias özvegyasszony állapota az erkölcsbírák, legfőképen a keresztyén erkölcsstanítók észrevételeinek és bíráló megjegyzéseinek állandó céltáblájául is szolgált. Négy korszakot különböztettek meg benne, s mindegyiknek saját külön bélyege volt. — Az első a gyász korszaka. Mihelyt az elhúnyt a siremlék belsejébe lezáratott s lepecsételtetett, az özvegy szerintök nyomban tükre elé sietett, hogy szorgalmasan tanulmányozza, minő festék, minő ékszer illik legjobban a fájdalomhoz. Lassanként eltűnnek a setét színek; a selyem, az arany-paszománt, a gyöngyökre kerül a sor: ez a második időszak; mind a mellett a kétségbeesés időnként vissza-vissza tért, de oly mondvacsinált formák alatt, hogy az öröm a könyeken át szintén kilátszott a szemekből. A harmadik korszakot a lármás gyönyörök jellemezték, a melyeket el sem palástoltak már többé; a negyedik a másodszori férjhezmenetel időszaka. Mivel az özvegy ekkor már elszánta magát arra, hogy második férjet választ, ezúttal olyat keres magának, a kinek ő parancsoljon, ne pedig engedelmeskedjék. A függetlenséget annyira megkedvelte, hogy többé nem urat, hanem alattvalót kívánt. Ennélfogva gyakran azt látta a világ, hogy az özvegy vagyontalan férjet választ, csakhogy annál teljesebben uralkodhassék rajta, minden szeszélyét ráerőltethesse, szemeit, ha kedve kerekedik rá, beköthesse, mert különben mint valami hitvány rabszolgát, úgy elkergetné magától, ha kicsapongásai ellen nem hogy fellázadni, hanem még

há csak panaszra merné is nyitni száját.¹⁾ E festményt Jeromos hagyta hátra számunkra, de Blesillát illetőleg siet megnyugtatni bennünket. A szigorú erkölcsbíró azt mondja ugyanis róla, hogy könnyelmű, gyönyörökre vágyó, cizfrálkodni szerető asszony léte, azért soha semminemű botrányra okot nem szolgáltatott.

A mikor így legjavában élte volna világát, azt vették rajta észre, hogy egészsége folyton hanyatlik, s megszakadás nélkül belső tűz módjára emésztí valami olyan láz, a mit semminemű orvosszerrel megszüntetni nem birnak. Egy hónap leteltével a beteg erői kimerültek, s az orvosok közeli halálát jósolták. Ekkor valami olyan esemény történt, a mit Blesilla életrajzírója titokzatos bizonytalanság leple alá rejtve ad elő. Nevezetesen úgy látszik, hogy egy éjjel, mialatt Paulának leánya nem alhatott, életében elkövetett botlásaira gondolva, egyszer csak azt látja, mintha Jézus közelednék ágyához, érintené kezét, s azt mondaná neki, a mit hajdan Lázárnak mondott: »Kelj fel és járj!« Továbbá úgy tetszett neki, mintha mikor talpra ugorva felkelt s járni kezdett, a Megváltóval együtt mentek s ültek volna az asztalhoz.²⁾ De akármi történt is, annyi tény, hogy ezen az éjszakán kedvező fordulatot vett a betegség, s Blesilla ereje annyira visszatért, hogy nem sokára fel is kelhetett. Azt hitte ekkor, hogy csoda által gyógyult meg, s barátai szintén osztoztak ezen hitében. Mivel jövődre annak az Istennek óhajtotta szentelni életét, a ki a halálból visszahozta, sőt mivel ki akart jönni a világ sirboltjából is, a hol a gazdagság és örömek szem-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 96.

²⁾ Hieron., *Ep.* 10.

fedője alatt oly sok ideig feküdt (ilyen beszédmóddal éltek abban az időben a keresztyének), lemondott a világról, hogy vallásos életet kezdjen: megváltoztatta öltözetét, életmódját, környezetét. Jeromos úgy tünteti őt fel előttünk, a mint keserű gyönyörrel szedi össze mind azt, a mivel ruha, ékszer, arannyal himzett selyemszövet tekintetében birt, abból csomagot készít, s az egészet a szegények javára eladja. Megtérése, a mint az efféle dolgot nevezni szokták, nagy eseményt képezett, a mi családját nagy haragra lobbantotta, a világ fiait s leányait rendkívül bámulatba ejtette, a családi egyház hiveit ellenben örömmel töltötte be. Jeromos örömeinkre fakadt, még pedig úgy, hogy nem állhatta meg, mikép abba a megtért pogány rokonsága ellen támadást és daczos kihívást is ne vegyítsen. Ezt egy Marcellához intézett gúnyoros levélben cselekedte, a mely csakhamar Róma összes házait befutotta.

»Épen csak az imént olyas valami történt, ekképen szól, a mely a világot rendkívül megbotránkoztatja: Blesilla sötét színű öltözetet vett magára! Minő botrány! Mintha keresztelő János, az út-egyengető, a kit maga a Jézus legnagyobbnak nevez mind azok közt, a kik asszonytól születtek, nem megbotránkoztatna volna a világot azzal, hogy teveszörből készült s birkabőr-övvel átszorított ruhát viselt! ¹⁾ Blesilla eltávoztatja asztaláról a tápláló, a válogatott eledeleket: megint újabb botránykő! Mintha az útszináló nem sáskával táplálkozott volna! . . . Oh! megmondom én, hogy milyen asszonyok botránkoztatják meg a keresztyéneket: azok, a kik vörös és fekete festékkel

¹⁾ Ast scandalizat quempiam vestis fuscior? Scandalizet et Johannes, quo inter natos mulierum nullus major fuit . . . quia camelorum vestitus tegmine, zona pellica cingebatur. Hieron., *Ep.* 19.

mázolják be arczaikat és szemeiket; azok, a kiknek márgával tatarozott, az emberinél sokkal fehérebb arcza a bálványokra emlékeztet bennünket, a kik könyvet sem önthetnek, a nélkül, hogy barázdát ne vonjon arczaikra,¹⁾ a kiket az évek nem taníthatnak meg arra, hogy öregesznek, a kik mások hajával díszítik föl fejöket, és azzal ámítják magokat, hogy ránczaik fölé késői fiatalságot varázsolhattak, egy szóval azok, a kik dédunokáik csapata előtt félénk leánykák gyanánt viselik magokat.²⁾ Ime az ilyen asszonyok botránkoztatnak meg minket keresztyéneket, ellenben mi a következőket tiszteljük.

»A mi kedves özvegyünk azelőtt meg nem vált volna tükrétől, hanem egész nap azt vizsgálta, mivel tehetné magát még tetszetősebbé. Most egész bizodalommal mondogatja az apostolnak ezen szavait: »Felemelvén szemeinket az Úr felé, hogy fényességét szemléljük, átalakultunk az ő ábrázatjára, dicsőségről dicsőségre, az Istennek lelke által.« Máskor egész sereg szolgálónő foglalkozott haja rendezésével, ártatlan feje minő kínokat állott ki a persa főkötők szalagái, csatjai alatt;³⁾ most tudja, hogy egy fátyol is elég. Máskor a legpuhább tollnak is keménységéről panaszkodott, s még házmagasságnyira feltornyosított ágyakban sem tudott aludni: most majdnem a csupasz földön fek-

¹⁾ Illae christianos oculos scandalizent potius, quae purpurisso, et quibusdam facis ora oculosque depingunt; quarum facies gypseae, et nimio candore deformes, idola mentiuntur; quibus si forte improvidis lacrymarum stilla erupuerit, sulco defluit. Hieron., u. o.

²⁾ Quae praeteritam juventutem in rugis anilibus poliunt . . . Quae denique ante nepotum gregem, trementes virgunculae componuntur. Hieron., *Ep.* 19.

³⁾ Tunc crines ancillulae disponebant, et mitellis crispantibus vertex aretabatur innoxius . . . Hieron., u. o.

szik, és legelsőnek kél fel a reggeli könyörgésre s ezüst csengésű hangjával megkezdi a többiek előtt az *Alleluja* dallamát, ő dicséri elsőként Istenét.¹⁾ Gyengéd térdei a kemény földet nyomják, és bőven ömlő könnyei mossák le arczáról a hajdani festéknek utolsó maradványait. A fénylő selyemszövet-öltözetet vörhenyeges színű egyszerű tunikával váltotta fel, közönséges cipőcske következett az arannyal himzett lábbeli után, a melynek ára a szegények táplálására szolgál. Az arany lemezekkel fedett s drága kövekkel kirakott öv helyett egyszerű fehér gyapjúból készült kötél szorítja össze ruháját, a nélkül, hogy bevágná.²⁾ Ha valami skorpió, ha valami mézesszavú kigyó arra akarja rábeszélni, hogy térjen vissza a tiltott gyümölcshez, úgy eltiporja átkával, mintha csak sarkával lépett volna reá, s míg az haldokolva a porban vergődik, ezt kiáltja reá: »Takarodj tőlem, Sátán!«³⁾

Blesilla rokonai elértették ez utolsó czélzatot, s csak arra a perczre vártak, a mikor megboszulhatják magokat. A világfiak, keresztyének, úgy, mint a pogányok, a Jeromos levelében szintén csak a magok nyilvános életének elítélését látták. A mi pedig Jeromost illeti, mivel a megtért-

²⁾ Illo tempore plumarum quoque dura mollities videbatur et in exstructis thoris jacere vix poterat; nunc ad orandum festina consurgit et tinnula voce ceteris *Alleluja* praeripiens, prior incipit laudare Dominum suum. Hieron., u. o.

¹⁾ Cingulum, non auro gemmisque distinctum est; sed laneum, et tota simplicitate purissimum; et quod possit magis astringere vestimenta quam scindere. Hieron., *Ep.* 19.

³⁾ Si huic proposito invidet scorpius, et sermone blando de vetita rursum arbore comedere persuadet, illidatur ei pro solea anathema, et in suo morienti pulvere dicatur: *Vade retro Satana.* Hieron., u. o.

nek »lélekben és keresztyéni szeretetben« atyjává lett,¹⁾ kötelességül tekintette, hogy ne csak lelkét, hanem értelmét is kiképezze. Blesilla és Eustochium az ő »tanítványaivá« lettek.²⁾ Az előbbivel a Predikátor könyvét olvasta, hogy a földi hiúságok megvetésében minél jobban megerősítse. Blesilla, mint családjának minden tagja, sok ismerettel s a nyelvek tanulására nagy fogékonysággal rendelkezett. Mikor görögül beszélt, szintén kételkedtek benne, hogy valóban római nő, mikor pedig latin szó folyt ajakáról, haszontalanul igyekezett volna valaki beszédében olyan hangsúlyt fedezni fel, a mely nem a legtisztább latiumi kiejtésre vallott volna. E két nyelvhez most a hébert akarta kapcsolni, s néhány hét alatt annyira haladt, hogy a zsoltárokat könnyű szerével olvashatta s megért-hette.³⁾ Mindenki nagy örömmel telt el, a mikor azt hallották, hogy hangját anyjéval és nőtestvéreével egyesíti, a király próféta énekeinek zengedezése alkalmával, a családi egyház aranyozott mennyezete alatt. Ekképen a község fényes hódításokra tett szert, s az újítás szelleme, midőn így a hatalmas családok kebelébe útat szerzett, közeli diadallal biztatgatta magát, a midőn egy hirtelen támadt zivatar mind ezen reményeket megingatta s Jeromos vidámságát is megzavarta.

II.

A szerzetesi eszmék mindenütt, a hol csak gyökeret vertek, bizonyos, szorosan lényegökhöz tartozó kérdés

¹⁾ Patrem spiritu, nutricium charitate . . . Hieron., *Ep.* 22.

²⁾ Tirunculas nostras. Hieron., *Ep. ad Paul.*

³⁾ Hieron., *Ep.* 22.

vitatását vonták magok után: nevezetesen a házasságtól való önmegtartóztatás vagy a keresztyén kifejezés-módot használva, a szüzesség érdem-e a házasság élettel szemben? Ez a kérdés kényes lett volna ugyan a világ bármely államában is, de különösen az volt Rómában, a hol az ősi hagyományos erkölcsök dicsőítették a házasságot, s a hol a nők termékenységét hajdan a társadalmi erények sorába emelték, s a hol a törvények a férfiak nőtelenységét az állam ellen elkövetett vétek gyanánt tüntették föl. ¹⁾ Az igaz, hogy ezek a törvények hatásukat veszítették a keresztyén császárok uralma alatt, de az a szellem, a melynek eredetöket köszönhatték, nem halt ki a héthalmon épült városból: ott élt az a patriciusi házak tűzhelyén, mind azzal együtt, a mi a családi intézményekből s az ősök iránt tartozó tiszteletből megmaradt. A házasságtól való önmegtartóztatásra alapított szerzetesi életnek ennél fogva legelső és leghevesebb ellenségeit Rómában a patricius osztály kebelében kellett találnia. Másodsorban a papsággal gyűlt meg a baja, a mely részben házasság életet folytatott, részben pedig az alattomban becsempészett nőkkel való visszaélésnek hódolt, ennél fogva mind a két fél készségesen segédkezett nyújtott az ősihez ragaszkodó rómaiaknak, a rá nézve kényelmetlenné válható elvek visszaverésére.

Mindenki várhatta tehát, hogy ha ma nem, hát holnap komoly vita kerekedik a közönség előtt, mert úgy az egyik, mint a másik táborból szokás szerint derekasán szórták egymásra úgy a vádak, mint a sértegetéseket. Mivel a nőtlenség kérdése mindenkit érdekelt, mindenki bele avakozott, asszonyok és férfiak, pogányok és keresz-

¹⁾ LL. *Jul. caduc.* — L. *Pap. Popp. de Marit. ordin.*

tyének, világiak, papok, szerzetesek egyaránt. Csakhamar allandó vita tárgyát képezte még az útca-szögleteken is. E kényes tárgyat a szabad ég alatt kézzel, lábbal vitatkozó felek ¹⁾ oly leplezetlen kifejezésekkel, oly merész elemzéssel tárgyalták, a melytől a mi nyelvünk, a mi erkölceink viszsziariadnának. Különösen két ember tűntette ki magát mindenek fölött, a szerzetesi eszmék ellen folytatott háború alkalmával, a szüzesség ellen intézett támadásainak mérge ssége által: bizonyos Helvidius nevű világi férfiú s valami Jovinianus nevű, Róma egyik kolostorából megugrott barát. Helvidius épen akkor bocsátott közre egy könyvet a melyet nagy zajjal dicsértek a barátok ellenségei és Jeromos ellenfelei; Jovinianus pedig egy másikon dolgozott, a mi később meg is jelent, a közben pedig szónoklataival s hittani vitatkozásaival töltötte be az egész várost.

Helvidius, ez az istenes tudományokban s a világi irodalomban egyaránt tudatlan s Symmachus utánzásában kifejtett minden erőlködése daczára nagyon is barbár nyelvű szónok, a fejszét egész merészen a fának gyökerére vetette. ²⁾ Hogy a szüzesség minden érdemét elvitathassa, tagadta, hogy Mária szüz maradt volna, legalább az Üdvözítő születése után. Az evangéliomok és Pál apostol jól ismert helyeire támaszkodva, azt állította, hogy Jézus anyjának, miután őt a világra hozta, még férjétől, Józseftől is született négy fia s annál is nagyobb számú leánya. ³⁾ Amde e szövegeknek ilyen értelemben való magyarázását mindjárt a keresztyén igehirdetés első kezdetétől fogva kárhóztató ítéletével sújtotta az egyház. Helvidius azonban

¹⁾ Hieron., *adv. Jovinian.*

²⁾ Hieron., *adv. Helvid.* — Gennad., *Script. eccl.* c. 33.

³⁾ Hieron., *adv. Helvid.*

minden újabb bizonyítási kísérlet nélkül ismét föllevenítette, s ebből, mint valami kétségbevonhatatlan tényből kiindulva, következő módon okoskodott. Ha a szűzesség érdemszerző okul szolgálna Isten előtt, akkor azt Mária egész haláláig megőrizte volna; de mivel nem őrizte meg, ennél fogva a nőtlenség és az örökös özvegység Isten szemei előtt nem érdem, hanem inkább véték számba megy. Ez esetben mit tartsunk arról, a ki a házas-életről örökre lemond? Bizonyára nem egyebet, mint hogy nemcsak a természet rendje ellen lázadt fel, nemcsak az ótestamentumi törvény határozott parancsainak nem engedelmeskedik, hanem az újtestamentumi törvény szellemét sem érti. Ebből kétségkívül az következik, hogy a barát-rendeket fel kell oszlatni, s az apáczákat arra kényszeríteni, hogy férjhez menjenek. Ez a hittan nem képezett újdonságot, hanem Helvidius csak egyik-másik eretnek irataiból bön-gészte össze, a kik mindnyájan az Egyház által visszaútasított, meghamisított hagyományok terjesztésén fáradoztak. E tan tudományos oldala oly nyomorult, írásmódja oly szabatoságnélküli volt, hogy Jeromos eleintén egyáltalán nem tartotta veszedelmesnek. Azonban mivel a pogányokat megneveltette, az arianusoknak pedig titkos örömet okozott, a kik abban Krisztus anyjának lealáztatását látták, s az egészet a fiú istensége ellen intézett támadásnak vették, végre mégis engedett barátai kérelmének, s tollat fogott a végből, hogy megadja rá a kellő feleletet.

Jovinianus, az egykori szerzetes, úgy látszott, mintha rendszeresen azt a feladatot tűzte volna maga elé, hogy önnön magával ellentétbe jöjjön. Sok ideig akképen látták, hogy Róma utczáin mezítláb futkos, még a leghidegebb évszakban is, bozontos és piszkos hajjal, testét rongyossága

miatt imígy-amígy fedő csuhával, halálra vált színnel, beesett arcokkal, s a sok bőjtöléstől annyira elgyengült erővel, hogy kimerültségében az utcza-szögleteken össze-rogyott.¹⁾ Ekkor a szerzetesi önsanyargatás eszményképe volt. Egyszerre csak virágzó arcszínt váltott, kövérré és erőteljessé vált, diszes öltözetekben járt, rengeteg sörényét levágatta, fésültette, bodoríttatta, illatszerekkel kenette, s a legválogatottabb eledelekkel táplálkozott, mert gazdag örökséggel rendelkezett, s azt is észrevették, hogy az előkelő asszonyok házait szorgalmasan látogatja. Eletmódjának ez a változása tudományos nézeteinek megváltozásával függött egybe: Jovinianus azt a fölfedezést tette, hogy az emberi cselekedetek érdemlő volta abban rejlik, hogy minő szándékkal viselünk Isten iránt, a többi egészen közönyös. E szerint ehetik az ember annyi s olyan minőségű húst, a minő szeme-szájának tetszik, de csak azon föltétel alatt, hogy hálát adjon érte Istennek, a ki az állatokat az ember eledelül teremtette. Ugyanezt az okoskodást kényesebb természetű kérdésekben is érvényesnek tartotta. Jovinianus például a házasságot egyenlő rangúnak tekintette a szűzességgel.²⁾ Az érdem azt mondja, minden dologban egyenlő, föltéven, hogy szándékunk jó volt. Sőt az önmegettartóztatás, a nőtlenség párthiveit egyenesen azzal vádolta, hogy nemcsak istentelenek, hanem valóságos manicheusok, a kik Istent e világ javaiban kárhoztatják, mintha csak a teremtés gonosz szellem munkája volna. Ezt a tant a római papság nagy része felettébb kedvére valónak találta, mivel annak kicsapongásait némi

¹⁾ Hieron., *adv. Jovinian.* — Ambros., *Ep.* 7.

²⁾ Dicit virgines, viduas et maritatas . . . ejusdem esse meriti. Hieron., *adv. Jovinian.*

tekintetben helyeselte és szentesítette. De Jovianus szerencsétlenségére oly tételeket is kevert tudományához, a melyeket egyetlen egy katolikus sem fogadhatott el, bármilyen langy meleg lett volna is különben. Így a hitehagyott barát az érdemek egyenlő voltának megfelelőleg azt állította, hogy a bűnök is egyenlők, a mely stoicus tant hajdanában Montanus csempészte a keresztyénségbe, de az egyház átok alá vetette. Ezenfelül azt is állította, hogy a keresztség által újjászületett ember többé nem vétkezhetik; ¹⁾ az új és ártatlan életre átalakított ember — azt bizonyítgatta — nem vétkezhetik többé saját akaratából, hanem csakis a sátán sugallata következtében; a mely kárhozatos tudomány megsemmisített az emberi cselekedetekben minden erkölcsi felelősséget.

Ez utóbbi állítások képtelensége megdöbbenetete a papságot, s feltartóztatta azon a meredélyen, a melyre Jovinianus magával rántotta. Mind a mellett tudományának többi része közvetlen hatást gyakorolt a legalsóbb rendű papságra s az egyházzal összeköttetésben álló aszszonyokra. Akárhány diakonnő használta föl ürügyül, hogy konokul megmaradjon azon szokásai mellett, a melyek ellen számtalan püspök és zsinat felszólalt. A szűzek megszöktek kolostoraikból, s hanyatt-homlok rohantak a világba, hogy férjhez menjenek vagy még annál rosszabbat tegyenek. ²⁾ Ezeknek nagyobb része, az igaz, hogy vén és rút volt, ha ugyan Jeromosnak hihetünk, és csakis azt találták meg, a mit kerestek. Jeromos különösen felhívja figyelmünket, Jovinianus vakbuzgó egyházi párthivei közül,

¹⁾ Hieron., *adv. Jovinian.*

²⁾ Hieron., u. o. — Augustin., *Retract.*, II. 22.

egy még eléggé fiatal, ékesen felbodorított, megszagosolajozott hajú, szűk cipőben járó s színészies öltözetű szerzetesre. Ez az ember gyakran belekötött szóval a köztereken, s vitatkozást kezdett vele, a melyekben saját hite szerint leverte volna Jeromost, azután a patricius nők házaiba sietett, hogy ott ékesen szólásának diadalaival kérkedjék. »Mit akar ez a csinos kis szerzetes fürtözött fejű papnövendék csapatával? ezt írta egyik barátjának. Miért támad reám minduntalan, hogy köpéseimtől elborítva huzódjék vissza? Mi lelte, hogy a guzsalyok és fiatal leányok kosarai mögé huzódik, hogy engem rágalmazzon, s a szüzességről még a nők hálósobáiban is gyalázólag nyilatkozzék?«¹⁾

A Helvidius könyvére irt felelet alkalmasint a 383-ik év közepe táján jelent meg, s nagy riadalmat idézett elő, azon okok miatt, a melyeket rögtön elmondok. A mi az evangéliomokból és szent Pálból vett helyek magyarázatát illeti, ezekről Jeromos, mint a zsidó szokásoknak s a héber szövegnek alapos ismerője, diadalmasan kimutatja, hogy ugyanazon család kebelében, a zsidók mindennapi nyelvén, a férfi- és nőtestvér elnevezés mint használtatott a legközelebbi oldalágból származó rokonokra, s e tekintetben érdekes részleteket szolgáltat azon különböző Máriákra vonatkozólag, a kik úgy szerepeltek az evangéliomokban, mint Krisztus hűséges társnői szenvedése alkalmával, s a kiket Helvidius szántsándékkal összezavart egymással. Azon felséges kalváriai jelenetet is bámulatra méltólag fordítja hasznára, a midőn Jézus keresztje tetejéről lenézve, »tőle elhagyott s özvegyen maradt anyját látja,«²⁾ s e

¹⁾ Hieron., *Ep.* 32., 33.

²⁾ Hieron., *adv. Helvid.*

szívhez szóló szavakkal ajánlja a legkedvesebb tanítványa figyelmébe: »Asszony, ime a te fiad!« — »Azután, így folytatja az evangéliom-író, ezt mondja a tanítványnak: »Ime a te anyád!« s ez órától fogva a tanítvány őt magához is vette.« — Mind ezt megérthetnők-e, ha Jézusnak, mint Helvidius rá fogja, fi- és nőtestvérei lettek volna? Sőt egyszerre csak felhevül Jeromos, csodálkozik s pironkodik azon, hogy keresztyéneknek ilyen magyarázattal kell szolgálnia. »Halljad csak — így szólt ellenfeléhez, — azon a gúnyoros hangon, a melyet vitatkozásai alkalmával oly szívesen használt, halljad csak te, a ki semmiről semmit sem tudsz s mégis mindenről fecsegsz, ime valamire megtanítlak.¹⁾ Élt egykoron Ephesusban egy dicsőségre vágyódó ember, a ki bizonyos napon égő fáklyát vett kezébe s felgyújtotta vele Diana templomát. Mivel tettét senki se vette észre, kifutott a köztérre, még füstölgő fáklyájával kezében, s ekkép kiabált: »én cselekedtem ezt!«²⁾ A tisztviselők meglepetve vallatóra fogják, s kérdezik tőle, szentségtörő cselekedetének okát, a mikor is ez az ember azt feleli nekik: »Mivel nem tudtam magamat jó cselekedetek által kitűntetni, rossz tett által kívántam nevemet ismertessé tenni.«³⁾ Te, Helvidius, ezerszerre bűnösebb vagy Herostratusnál, mert te arra a templomra vetettél tüzet, a melyben Istenednek teste alakot öltött magára, te

¹⁾ Imperitissime hominum, ista non legeras . . . et hoc quidem Graeca narrat historia. Hieron., *adv. Helvid.*

²⁾ Nullo prodente sacrilegium, fertur ipse in mediam processisse, clamitans sese incendium subjecisse. Hieron., u. o.

³⁾ Ut quia bene non poteram, male omnibus innotescerem. Hieron., u. o.

a Szentlélek templomát fertőztetted meg.«¹⁾ Így világosította meg Jeromos ékesen szólásának villámaival az írásmagyarázat és hitczikkek leghomályosabb vitatott kérdéseit.

A feleletnek ez a része nem hívta ki a bírálatot, hanem annál inkább lesték, hogy mit szól a szigorú újító, a szerzetesi eszmék szenvedélyes terjesztője, a házasság kérdéséhez. Jeromos nem habozott. Kijelentette, hogy a házasság az ószövetségi törvény szükségképeni követelménye, a szűzesség pedig az újnak eredménye. Az ő törvény, amely azt mondta, hogy: »házasodjatok és szaporodjatok«; a mely annyi maradékot ígért Ábrahámnak, mint az égnek csillagai és a tengernek fővénye; a mely a próféta szájával ilyen átkot szóratott: »jaj a meddő asszonynak, mert nem hagy Izraelben maradékot maga után!« az ő törvény Isten népének anyagi gyarapodására czélzott, az új, szellemi gyarapodását czélozza. Az új, azt mondja az apostol, a választott edény szája által, hogy: »az, a ki meg nem házasodott, az isteni dolgokra gondol, a ki megházasodott, feleségére és a világi ügyekre gondol. A férjhez nem ment asszony és a szűz az isteni dolgokon jártatják eszöket, hogy szentek legyenek testben, szentek legyenek lélekben.« E szavakkal tiszta és éles különbség tétetik az asszony és a szűz között; a szűznél elenyészik a nemi különbség, elveszti még a nevét is. Az ő neve a következő: »szent testben és szent lélekben,« szent bizonyára lélekben, mert csakugyan mit használna a test tisztasága, ha a szív meg lenne fertőztetve?²⁾

¹⁾ Tu vero templum Dominici corporis succendisti, tu contaminasti sanctuarium Spiritus sancti. Hieron., u. o.

²⁾ Divisa est Mulier et Virgo. Vide quantae felicitatis sit, quae

Jeromos így fejtette ki ezt a tant:

»Igen! a ki férjhez ment, a világi dolgokra gondol, férje tetszését hajhászsa; a ki nem ment férjhez, Istennek óhajtja megnyerni tetszését. Vajjon ki hiszi azt valósággal, hogy a keresztyén asszonyra nézve mindegy, ha testét bőjtöléssel töri-e meg, ha Istennek lábainál éjjel-nappal imádságban alázza-e meg magát, vagy pedig férfira várva, arcza szépítésén mesterkedik, bájos mozdulatok, kéjre ingerlő helyzetek betanulásával, nyájas arczkifejezés tette-tésével vesződik? ¹⁾ A szűz mindent elkövet a végből, hogy kevésbbé szépnek látszassék, mint a minő, hogy elleplezze bájait, a melyeket semmire sem becsül: ime ezekből állanak szépítő szereik; a feleség ellenben tükre előtt festeti magát, és teremőjének lenezésével szebbnek akar látszani, mint a minőnek Istene megalkotta. Ilyenek a házasság következményei. Ide járulnak a kiabáló gyermekek, a nagy zajt csapó család, a kis porontyok, a kik csókjaikkal összenyalaznak, s úgy a nyakadba csimpalygóznak, hogy szinte füladozol belé. ²⁾

»De a kiadásoknak sincs se hossza, se vége. Folytonosan számadásokkal kell vesződnöd s erszényed örökké

et nomen sexus amiserit: virgo, jam mulier non vocatur. Quae non est nupta, cogitat quae sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu. Virginis definitio, sanctam esse corpore et spiritu, quia nihil prosit carnem habere virginem si mente quis nupserit... Hieron, *adv. Helvid.*

¹⁾ Idem tu putas esse, diebus et noctibus vacare orationi, vacare jejuniis, et ad adventum mariti expolire faciem, gressum frangere, simulare blanditias? Hieron, *adv. Helvid.*

²⁾ Inde infantes garriunt, familia perstrepsit, liberi ab oculis et ab ore dependent, computantur sumptus, impendia praeparantur. Hieron., u. o.

nyitva tartanod. Itt látom a szakácsok csapatát, a kik, mint a harcztéren álló katona, feltűrt ruházatban vagdalják, formába gyúrnák a húst; amoda lent van a fonó lányok tábora, a hol annyit fecsegnek, hogy szintén meg-siketül bele a füled. Nosza jelentik, hogy a férj barátai társaságában megérkezett. Ekkor az asszony, mint valami fecske, bekalandozza a ház minden zege-zugát; megvizsgálja, hogy az ágy jól van-e megvetve, a kövezet tisztán van-e kisöpörve, a lakomához való kelyhek föl vannak-e virággal diszítve, az ebéd készül-e? ¹⁾ Mondd meg nekem, kérlek, van-e mind ebben valami, a mi Istenre való gondolatra mutatna? S ezek a házak boldogok volnának? Nem, nem; az Isten félelme eltávozik onnét, a hol pereg a dob, süvölt a síp, zeng a lant s harsog a czimbalom. A tányérnyaló arczul csapja a becsületet, csakhogy azt, a ki meghívta, mulattassa. A dorbézolásnak szerencsétlen áldozatai szintén helyet lelnek a lakomáknál, majd csaknem meztelenül jelennek meg, vagy olyan ruhákban, a mik a ruhanévet egyáltalán meg nem érdemlik, s szemérmetlenül mutogatják magokat a parázna szemek előtt. ²⁾ Mire határozza magát a szerencsétlen asszony az ily örült dombérozás közepett. Csakis e kettő között választhat, vagy bele nyugszik s elvész az ilyen életbe, vagy pedig megbotránkozik rajta s egyenetlenséget szít háztartásában. A belháború után az elválásra kerül a sor. S ha akad is olyan ház, a mely az ilyen rendetlenségektől ment (valójá-

¹⁾ Illa, ad hirundinis modum, lustrat universa penetralia, si thorius rigeat, si pavimenta verrerint, si ornata sint pocula, si prandium praeparatum. Hieron., u, o.

²⁾ Ingrediuntur expositae libidinum victimae, et tenuitate vestium nudaе impudicis oculis ingerentur. Hieron., *adv. Helvid.*

ban olyan ritka, mint a fehér holló), még akkor is fenn marad a háztartás gondja, a gyermekek nevelése, a férjnek összekötetései, a rabszolgák fegyelmezése... Oh! milyen jó eszközök ezek mind arra, hogy valaki az isteni dolgokra gondolhasson!« ¹⁾

Jeromos még a következőket toldatta ezen szavakhoz: »az a szükség, a mely az ó törvényt szülte, már megszűnt; más időket élünk, a melyekről az Írás elmondhatta: »jaj azoknak, a kik ezen napokban szülnek és szoptatnak.« Ilyen a világ folyása. Az erdő fái azért nőnek, hogy levágassanak, a szántóföldet azért vetik be az emberek, hogy arathassanak; a világ annyira elszaporodott, hogy nem férünk el egymástól a föld hátán. Naponként megtizedel bennünket a háború, a betegségek ezrivel söpörnek el, a hajótörések egyre másra nyeletnek el bennünket a tengerrel, és mégis határkérdések felett veszekednénk egymással!²⁾ E gyászos napokban azok lesznek a választottak, a kik a bárányt követik, és a kik úgy jelennek meg előtte, hogy öltözetüknek fehérségét be nem mocskolták, s azok, a kik szűzek maradtak.« ³⁾

E szavakban volt valami baljós slatszérű, a mi különben e beteges társadalom arczáról is már szintén lerítt; tudniillik, hogy végét járja az a hajdani állapot, a melyben addig élt a világ; mind a mellett mégis minő gyógyszereket ajánlottak, hogy a végső veszedelem elháríttassék!

¹⁾ Hieron. U. o.

²⁾ Quotidie bella nos secant, morbi subtrahunt, naufragia absorbent, et nihilominus de terminis litigamus? Hieron., u. o.

³⁾ De hoc numero sunt illi qui Agnum sequuntur, qui vestimenta sua non coinquinaverunt, virgines enim permanserunt. Hieron., *adv. Helvid.*

A házasság életnek illetően kigúnyolása heves kifakadásokat idézett elő Jeromos ellen: hasztalan magyarázgatta, hogy ő az intézményt magát nem támadta meg, de azért a maga részéről szabadságában áll többre becsülnie a nőtleniséget, mint a mely az evangyéliomi tökéletességgel jobban összeegyeztethető; azért a házasság élet határozott ellenségének tartották. Az a felelete, a melyet Jovinianushoz intézett, szintén nem oszlathatta el ezt a vádat. »Azt fogják rám, hogy én a házasság életet rágalmaztam volna, ekképen szól, holott én egyáltalában nem rágalmazom, sőt inkább helyeslem, mert szent Pál is helyeselte; helyeslem, mert abból származnak a szűzek, házasság nélkül nőtlen állapotról még csak szó sem lehetne.«¹⁾ Ez a gúnyoros védekezés még nagyobb boszúságot idézett elő, mint ha egyenes támadás lett volna, és Jeromos barátai rettegetek a mindinkább feltörnyosuló zivatartól; arra kérték, hogy vonja vissza állításait, és Pammachius talán tudta nélkül Paulina eszméje által sürgette erre: Jeromos azt hitte, hogy eleget tehet kívánságuknak az által, hogy biztosítja őket jó szándékai felől, a melyek a Szentirással teljesen megegyeznek, de tanát egyáltalában nem tagadta meg.

Ha már az első férjhezmenetelről így gondolkozott, hát akkor a másodikról minő véleményben lehetett? Ám ítélje meg kiki azon levelének rövid kivonatából, a melyet később Furiához intézett a második házasság tárgyában, a melyen az aventini kegyes özvegyasszonyoknak ez a hűtelen barátnéja akkoriban az eszét jártatta.

»Azok a fiatal özvegyek, a kiket a második házasság

¹⁾ Laudo nuptias, laudo conjugium, sed quia mihi virgines generant. Hieron., *Ep.* 18.

eszméje háborgat, és a kik, miután a Krisztussal kísérletet tettek, a Sátánhoz való félénk visszatérésen töprengenek, nagy óvatosan illetéknép szólnak hozzád: »Szegényes apai örökségem napról napra apad, az őseimtől rám szállt vagyon elpocséklódik, rabszolgám szemtelenül mert szólani hozzám, és szolgálóm kinevet, ha parancsolok neki. A törvénszéken ki képvisel engem? Ki teszi meg, hogy a földeim után járó adót befizesse helyettem? Kis gyermekeim vannak, ki tanítgatja őket? Ki neveli fel azokat a rabszolgákat, a kik házamban születnek?«¹⁾

»Ime ilyeneket beszélnek, s második házasságuk indító okaiul épen azokat a körülményeket hozzák fel, a melyek miatt vissza kellene riadniok tőle. A másodszor férjhez menő anya ugyanis nem tápláló dajkát szerez gyermekei számára, hanem ellenséget; nem atyát, hanem zsarnokot. Minthogy a gyönyörvágó ellenállhatatlanul vonja, megfélelkezik méhe gyümölcseről, a tegnapi feleség letörli könyeit, a mai feleség nyomorukat nem ismerő kised gyermekei között piperézi, csinosítja magát. Mit hozakodol te nekem szolgálid szemtelenségével elő, második házasságod igazolására? Eredj! légy őszinte: a nő azért köt házasságot, hogy férjet szerezzen magának, s ha erre nem a szerelem ösztönzi, akkor pénzért fertőztetteti meg magát.²⁾

¹⁾ Patrimonium meum quotidie perit, majorum haereditas dissipatur: servus contumeliose locutus est: imperium ancilla neglexit. Quis procedet ad publicum? Quis respondebit pro agrorum tributis? Parvulos meos quis erudiet, vernulas quis educabit? Hieron.. *Ep.* 47.

²⁾ Quid obtendis matrimonium? quid superbiam servulorum? Confitere turpitudinem. Nulla idcirco maritum ducit, ut cum marito non dormiat. Aut si certe libido non stimulat, quae tanta insania

A házasság célja az, hogy abból gyermekek szülessenek: úgy, de vagy vannak gyermekeid első férjedtől vagy nincsenek; ha vannak, akkor már elérted a célt, s ha nincsenek, nagy valószínűséggel hiheted, hogy nem is lesznek soha; ez esetben miért nem választod inkább a bizonytalan remény helyett a szüzességet? . . .¹⁾

»No, de csak köss házassági szerződést, hogy az új férj minél előbb végrendeleted elkészítésére kényszerítsen. Gyermekeid nincsenek, ő tehát vagyonodat kívánja. Ugyanazért menten halálos betegséget szinlel, s minden vagyonát reád hagyja, azon föltétel alatt, hogy te is akkép cselekedjél; de ő újból életre kap, te pedig halálnak válsz.²⁾ Ha nemcsak első, hanem második házasságodból is vannak gyermekeid, ime beköltözött a háború házába, a hol folyton dúl a családi harcz, a békére vagy fegyverszünetre való minden kilátás nélkül. Majd meglátod, hogy azokat, a kiket a világra hoztál, még csak szabadon s egyenlő mértékben sem szeretheted. A második férj irigylí az első fiainak juttatott nyájaskodásaidat; gyűlöli a megholtat, s ha te nem veted meg a gyermekeket, azt hányja szemedre, hogy még mindig az apjokat szereted. Ha pedig ellenkezőleg, neki vannak első feleségétől gyermekei, oh! akkor légy bár a legszelidebb anya, mégis arra vagy kárhoztatva, hogy soha se lehess egyéb mostohánál. A vigjátéknak, a néma-

est, in morem scortorum prostituere castitatem, ut augeantur divitiae? Hieron., u. o.

¹⁾ Si habes liberos, nuptias quid requiris? Si non habes, quare expertam non metuis sterilitatem; et rem incertam, certo praefers pudori? Hieron., *Ep.* 47.

²⁾ Simulabitur mariti infirmitas; et quod te moriturum facere volet, ipse victurus faciet. Hieron., u. o.

játéknak, a szónoklatnak, a gúnyversnek minden elcsé-
pelt közhelye a te nyakadba szakad. Mostoha fiad gyen-
gélkedik? feje fáj? Veszett híredet költik, te mérgezted
meg. Ha nem adsz neki ennie, míg beteg, azzal rágal-
maznak, hogy éhen akarod elemészteni; ha adsz neki,
még rosszabbul jársz. Ugyan mondd meg nekem Furia,
micsoda kárpótlást nyújthat ennyi baj fejében a második
házasság?»

Az a hatás, melyet a Helvidiusnak adott felelet és a
Blesilla megtéréséről Marcellához intézett levél előidézett,
még mitsem veszített erejéből, a mikor Jeromos vitázó
iratainak leghíresebbikét s legbántóbbikát a szüzesség
megőrizéséről szóló, Eustochiumnak írott nevezetes levelét
kiadta. Ezen értekezésnek az volt a rendeltetése, hogy
megszilárdítsa ezt a kegyes leányzót kiválasztott életpá-
lyájában, a szerzetesi magánéletben, az által, hogy a leg-
megragadóbb színekkel mutatta be előtte a világius élet
veszedelmeit és vétkeit. Sőt tán inkább olyan keret akart
lenni ez a levél, a melyben Jeromos természet után kívánta
lefesteni személyének, eszméinek s azon családi egyháznak
ellenségeit, a melynek vele való összezavarását a gyűlölet
már is megkísérlette. E képcsarnokban mindenki számára
jut hely: beléje kerülnek az álpapok, álszerzetesek, álszűzek,
álszenteskedők, világi képmutatók, pap képmutatók s
mindegyiknek arczképe bámulatos hűséggel, élénkséggel s
nem ritkán neveltető gúnnyal van lefestve. E képek alap-
ján szinte újból összeszerkeszthetné az ember a IV-ik szá-
zad egész előkelő társadalmát, kiváltképen a keresztyének
soraiból. Ezzel ugyan rendkívüli hőstettet, de egyúttal
eszélytelen cselekedetet is vitt véghez. Jeromos bibliai
célzatokkal telt szólásmódján ki is jelentette, hogy már

fűtik számára azt a titokzatos nagy üstöt, a melyet Jeremias éjszak felé látott (ez az üst azokat az üldözéseket jelenti, melyeket a világ a szentek ellen támaszt).¹⁾ Nem csalódott. Az Eustochiumhoz intézett levél zubogó forrásra indította ezt az üstöt, még pedig tán jobban is, mint maga szeretete volna.

»Kedves Eustochium, ékkép szólt hozzá, szeretett leányom, asszonyom, társam, nőtestvérem; leányom koromnál, asszonyom érdemednél, társam Isten szolgálatára irányuló közös hivatásunk s nőtestvérem a bennünket összekötő felebaráti szeretetnél fogva.²⁾

»Kerüld azokat a szűzeket, a kik szent hivatásuk jelvénye alatt titkos pillantásaikkal a fiatal embereknek egész raját vonják magok után: ezek megérdemlik, hogy a próféta következő szavai hangozzanak füleikbe: »a te orozád a parázna asszonyéhoz hasonló, nem akarod ismerni a szemérmet.« Ezeknek összes szűzességek annyiból áll, hogy ruháikon legfőlebb csak egy kis keskeny biborszegély látszik; hanyagul fésülködnek, de csak azért, hogy hajokat szabadon lelóggathassák, egészen közönséges lábbelit, rövid és szűk újju ruhát s olyan jáczint-vörös színű kendőt viselnek, melyet a szél kedvére libegtet vállaikon, járásukkal pedig úgy tettetik magokat, mintha semmivel sem törődnének, mintha bágyadtságuk miatt mozogni is alig tudnának. Ám hadd legyenek bámulóik, hadd vonják magokra,

¹⁾ Ecce olla illa, quae in Hieremia, post baculum cernitur, a facie Aquilonis coepit ardere. Hieron. *Praef. Didym. de Spiritu sancto.*

²⁾ Mi Eustochium, filia, domina, conserva, germana, aliud enim aetatis, aliud meriti, aliud religionis, hoc caritatis nomen est. Hieron. *Ep. 18.*

a mint szemöknek, szájoknak tetszik, bizonyos emberek dicséretét, csak hogy a szűzek neve alatt annál drágábban bocsáthassák áruba ártatlanságukat! Mi nem hajhászszuk az egész világ becsülését, s könnyen megvigasztalódunk, ha azt meg nem nyerhetjük.

»Akadnak oly szűzek is, a kik azért vették magokra a vele járó ruházatot és hivatást, mert a házasságból eredő szolgaságtól állítólag irtóznak. Ezek helytelenül cselekesznek, mert az apostol azt mondja: »hogyan jobb házasságban élni, hogy sem mint égni.« Az ily szűzek és a hozzájuk hasonló özvegyek henye kíváncsiak módjára járnak össze az előkelő asszonyok házaiba. Arczuk nem ismeri a szemérmest s ajkaik az önmegettartóztatást, úgy hogy a bohózat tányérnyalóit messze magok mögött hagyják. Az ilyeneket, mint afféle ragályos betegeket, üzd el szemeid elől, mert a vigjáték írójának igaza van, a mikor azt mondja, hogy: »a rossz társaságok elrontják a jó erkölcsöket.« ¹⁾ Ezeknek egyébre sincs gondjuk testöknél; szüntelenül azt rebesgetik az asszonyoknak: »Cziczácskám, használd a mid van s addig élj, a míg élvezheted az életet. Vajjon gyermekeid számára tartogatod mindenedet?« Az ily szűzek kedvelői a bornak, de az iszákosság még vétkeik legkisebbikét képezi. Ezek egyébre sem értenek, mint a rábeszéléshez, tanácsadáshoz, a rossz cselekvéshez. ²⁾

¹⁾ Eas autem virgines et viduas, quae otiosae et curiosae domos circumeunt matronarum; quae rubore frontis abstrito, parasitos vincunt mimorum, quasi quasdam pestes abjice. *Corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae.* Hieron. *Ep.* 18.

²⁾ Mi *catella* (kis kutyácskám) rebus tuis utere et vive dum vivis, et numquid filiis tuis servas? . . . Hae sunt vinosae atque lascivae. Hieron. *u. o.*

»Pirulás nélkül ki sem tudnám mondani, annyira bűnös és szégyenletes a dolog, ámbár igaz voltát senki sem tagadhatja, hogy az egyházba mikép harapózott el az agapéta szűzek ragályos nyavalyája, ¹⁾ hogy honnét származott ez a különös név: házasság nélküli feleség, az ágyastársaknak ez az új fajtája, vagy hogy még világosabban szóljak, az egy férfiú kéjleányainak ez az osztálya. ²⁾ Ezek együtt laknak a papokkal és kettejüknek egy háza, egy hálószobája, gyakran egyetlen ágya van, s ha ebben megbotránkozunk, azzal vádolnak bennünket, hogy gyanakvó természetűek vagyunk. ³⁾ Az egyházi férfitestvér elválík nőtestvérétől a ki szüzességi fogadalmat tesz; a szűz nőtestvér megveti férfi testvérét a ki nőtlenségre szenteli magát, s egyebütt keres magának másik fitestvért. Ezt a játékot tudva úzik és habár úgy tettetik magokat, mintha egyazon hivatást teljesítenék, mégis idegeneknél keresik azt a valamit, a mit »szellemi vigasztalásnak« neveznek. Az ilyen emberekről teszi Salamon ezt a megvető nyilatkozatot: »Avagy vehetné-e valaki a tüzet az ő kebelébe, hogy az ő

¹⁾ E szűzekről vagy agapeta tesvérekről, a kiket Nyugaton alattomban becsempészett nőknek nevezték, *Elbeszélések a római történetből az V-ik században* című munkám több kötetében szóltam, lásd erre vonatkozólag különösen *Alarik és Aranyszájú szent János és Eudoxia császárné* című köteteket. Jeromos itt ragadós nyavalyához hasonlítja őket, és valóban úgy Nyugatnak mint Keletnek nem a legkisebb csapását képezték. Egyaránt ilacoltak az állam törvényeivel s az egyház rendeleteivel.

²⁾ Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? imo unde novum concubinarum genus? Plus inferam: unde meretrices univirae? Hieron. *Ep.* 18.

³⁾ Eadem domo, uno cubiculo, saepe uno tenentur et lectulo, et suspiciosos nos vocant, si aliquid existimamus. Hieron., *Ep.* 18.

ruhái meg ne égnének? Avagy járhatna-e valaki az eleven szénen, hogy az ő lábai meg ne égnének?»¹⁾

»A te érdekedben azt sem óhajtom, kedves Eustochium, hogy az előkelő asszonyokkal gyakorta társalogj; nem óhajtom, hogy a nemesség házait nagyon szorgalmasan látogasd; egy szóval nem óhajtom, hogy felette gyakran szemügyet vess azokra, a miket megvetettél, mikor a szűzi állapotot választottad. Kerüld a magasrangu tisztviselők feleségeit, a kik egyébbel sem törődnek, mint hogy olyan emberekre tegyenek szert, a kik méltóságaiknak hizelegnek. A császár felesége azt látja, hogy e világnak minden nagyravágyása lábai elé borúl: te szintén azon légy, hogy megőrizd férjed méltóságát, a ki nem ember, hanem egyenesen Isten. Ezt a tiszteletreméltó büszkeséget tartsd meg te, a ki a másikról lemondottál. — Ennélfogva mellőzd azon matronákat, a kik férjök tekintélyében felfuvalkodnak s a kik máskép nem is mutatkoznak, hanem csak arannyal átszőtt ruhákban; de még inkább kerüld azok társaságát, a kik nem annyira kegyességre való hajlandóságból, mint a világi élvezetek kedveléséből maradtak özvegyen. Ezeknek az öltözete megváltozhatott, de hiúságuk és fényűzésökmegmaradt. Mikor az ember ezeket gazdag gyalog hintóikban elterülve látja, kísérve heréltjeiktől s szolgálkiktól, mikor viruló színöket, sima és telt arczaikat szemléli: eszé ágába sem jutna, hogy ezek férjököt vesztették el, hanem okvetetlen azt gyanítaná, hogy inkább férjre vadásznak.²⁾

¹⁾ Hieron. U. ott.

²⁾ Praecedit caveas basternarum ordo semivirorum: et rubentibus buccis, cutis farta distenditur, ut eas putes maritos non amisisse sed quaerere. Hieron., *Ep.* 18.

Házok tele hizelgőkkel, asztaluk folytonosan terítve. Magok a papok, a kiknek hivatásuk azt hozná magával, hogy őket oktassák és hivatásuk méltóságával tekintélyt gyakoroljanak felettök, elsőrendű udvarlói; csókjaikat arcukra nyomják s mikor kezeiket feléjük terjesztik, ezt nem a végből teszik, hogy áldást osztogassanak nekik, hanem hogy szégyenletes tetszelgésök díját elfogadják tőlök.¹⁾ Ez asszonyok egészen felfuvalkodnak hiúságukban, mert szinte büszkék arra, hogy azt látják, mikép a papok ennyire lealacsonyítják magokat előttök és mivel az özvegyi szabadság jobban tetszik nekik, mint a férj iránt való engedelmesség: szűzeknek és apáczáknak neveztetnek. Majd ebéd után, a midőn gyakorta búcsút vesznek édes eszöktől, azt képzelik, hogy álmaikban az apostolokat látják megjelenni magok előtt.²⁾

»Kerüld kedves Eustochium a gögösséget és az alázatosságot. Ha lemondnál arról, hogy aranyos ruhákban tetszelegj, ne törekedjél ugyanannak rongyokban való elérésére. Ne utánozz bizonyos asszonyokat, a kik a férfi- és nőtestvérek gyülekezetében hivalkodva, a legalacsonyabb zsámolyszéket választják, mint a mely méltatlan voltukhoz

¹⁾ Clerici ipsi quos is magisterio esse oportuerat doctrinae pariter et timoris, osculantur capita matronarum et extenta manu, ut benedicere eos putes velle, si nescias, pretia accipiunt salutandi. Hieron., *u. o.*

²⁾ »Castae vocantur et nonnae: post coenam dubiam, Apostolos somniant.« Hieron., *Ep.* 18. A *nonna* szó, a mely *anyát* jelent, már ekkor megtisztelő kifejezésképen használtatott az asszonyokra; a *papa* szóval párhuzamos kifejezés, a mely czímmel a magasabb rangu papokat illették, a mi aztán később nyugaton a római püspök kizárólagos czímévé vált.

legillendőbb. Ne beszélj gyenge és bágyadt hangon, annak tudtuladása végett, hogy a sok bőjt elgyengített s ne támaszkodj szomszédaid vállaira, mintha elájulás környékezne. Igen, ismerek sokakat, a kik mesterkéltséggel arra erőlködnek, hogy az emberekkel elhitesse, hogy bőjtölnék. Mihelyt valakit észrevesznek, azonnal nyögni kezdenek, lesütik szemöket, elfedik arcukat, legfőlebb egyik szemöket hagyják szabadon, hogy lépteiket irányozhassák. Piszkos barna ruha, bőr öv, tisztátalan kezek és lábak: ime ilyen az a mit szemfényvesztésül mutogatnak; de gyomrukat, a mit a világ nem lát, hússal tömik tele. ¹⁾ Az ilyféle képmutató asszonyokra elénekeljük a prófétával: »Isten szétszórja azoknak csontjait, a kik nyereségöket a hazugságtól várják.« Ellenkezőleg akadnak olyanok is, a kik nemöket megtagadják, a kik szégyenlik, hogy asszonyoknak születtek, úgy öltözködnek, mint a férfiak, hajukat férfi módra levágtatják és szemtelenül járva, kelve, mutogatják ország-világ előtt heréltekhez illő arczaikat. ²⁾ Némelyek végre úgy öltözködnek, mintha kis lányok volnának, kecskeszőr szövötű s durva csuklyás ruhákba: az ártatlankák! mivel talán szeretnének újból gyermekekké válni, versenyre kelnek a füles baglyokkal s az éjjeli baglyokkal. ³⁾

Az egyház szolgálatában diakonnók, özvegyek s szűzekkép szereplő asszonyok e különböző arczképei mellé

¹⁾ Vestis pulla, cingulum saccum, et sordidis manibus pedibusque . . . venter solus, quia videri non potest, aestuat cibo. Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Aliae, virili habitu, veste mutata, erubescunt esse feminae quod natae sunt, crinem amputant, et impudenter erigunt facies eunuchinas. Hieron. *u. o.*

³⁾ Sunt quae ciliciis vestiuntur et cucullis fabrefactis; ut ad infantiam redeant, imitantur noctuas et bubones. Hieron. *u. o.*

még másokat is told Jeromos, a melyekben a nagyvilági nőt rajzolja le. Előnkbe állítja a tudós hölgyet, a ki minden szíre-szóra verseket szaval vagy énekel; a hatásvadászót, a ki a szavak felét elharapja, csakhogy annál gyermekdedebbnék tartsák; a dölyfös és felfortyanó alamizsnálkodót, a ki önmaga osztogatja szét adományait a templomok ajtajában egész hadsereg herélt népség élén, s arczul üti azt a szegény asszonyt, a ki kétszer nyújtotta kezét az alamizsna után. E vázlatokat kétségkívül élő alakok után hevenyészte s alkalmasint, a ki egy kis fejtörést nem reszelt, nevöket is aláírhatta volna.

Jeromos ezután a férfiak bírálására tér át »nehogy azzal vádolják, hogy csakis az asszonyokkal foglalkozik.«¹⁾ És itt első sorban a képmutató és kicsapongó barátokhoz fordul.

»Oh Eustochium, így kiált fel, úgy kerüld, mint valami országos csapást, az olyan embert, a kiről azt látod, hogy vaslánczot s az apostol parancsa ellenére, asszonyias hosszú haját s rossz fekete csuhát visel s minden évszakon át mezitláb jár-kél. Ez az öltözet az ördögé.²⁾ Az ilyen szolgaruhában járó Antimus és Sophronius botrányos magaviselete miatt kellett Rómának csak a minap is nyögnie. Az ilyen fajta emberek becsúsznak a nemesek házaiba, elcsábítják a bűnökkel terhelt asszonyokat, s a becsülettel és igazsággal, e rájok nézve üres szavakkal, mitsem törőd-

¹⁾ Sed ne tantum videar disputare de feminis . . . Hieron., ü. o.

²⁾ Viros quoque fuge, quos videris catenatos; quibus feminei contra Apostolum crines, hircorum barba, nigrum pallium, et nudi in patientia frigoris pedes. Haec omnia argumenta sunt diaboli. Hieron., ugyanott.

nek. E hamis barátok szomorúak és zordon kedélyűek, legalább látszólag; de ha nappal szigorú böjtöt tartanak, bezzeg kárpótolják magokat éjszakának idején s estétől reggelig annyit esznek, hogy majdnem megpukkadnak, hogy utána annál jobban böjtölhessenek.

»Fájdalom, azt is meg kell egész orczapirulással mondanom, hogy olyan emberek is akadnak, a kik csak azért vágyakoznak a diakonusság- és a papságra, hogy az asszonyokhoz annál szabadabb bejárásuk legyen.¹⁾ E papoknak és diakonusoknak egyébre sincs gondjuk, mint hogy ruhájok szagos, lábbelijök feszes legyen s ne lötyögjön lábaikon, hajok tüzes vassal felbodoríttassék s újjaik drága kövektől csillogjanak. Hogy a nedvességtől be ne piszkolódjanak, lábbújjhegyen járnak s lépteik nyomát alig veszi észre az ember. Új házások mentek el mellettünk? Vagy talán papok? Ime ezt kérdezheti az ember, ha velök találkozik. Ezek az emberek ismerik minden előkelő hölgy nevét, lakását, szokásait, hajlamait: előttök ez a legfontosabb tanulmánytárgy, s ha kívánod kedves Eustochium, fő vonásaiban leírom előtted, mikép tölti el napját egy a többiek közül, még pedig a legnagyobb mester abban a művészetben, a mely köztünk szóban forog, a mesterről annál könnyebben ráismerhetsz a tanítványokra.

»A mi emberünk a nappal együtt kél fel; megállapítja látogatásainak sorrendjét, tanulmányozza a legrövidebb utakat, s ez a tolakodó aggastyán sokszor már olyankor érkezik azon személyek ágyaihoz, a kiket meglá-

¹⁾ Sunt alii (de mei ordinis hominibus loquor) qui ideo presbyteratum et diaconatum ambiunt, ut mulieres licentius videant. Hieron., *Ep.* 18.

togat, a mikor azok még javában alusznak. Ha ezen alkalommal megpillant valami díszes vánkost, szép színű takarót, vagy valami házi használatra szolgáló csinos bútort, azonnal elkezd dícsérni, szemlélgeti, ürgeti-forgatja s panaszkodik, hogy neki nincs olyan, holott milyen nagy hasznát venné. Ekkor aztán jobban mondva inkább elragadja mint megkapja, mert melyik nő nem félne megsérteni hírhordóját, a városban szállongó összes hírek trombitálóját? ¹⁾ Ennek az egyházi férfiúnak nincs nagyobb ellensége az önmeztartóztatásnál, határozottabb ellenfele a böjtölésnél. Kifürkészi a jó lakomát a pecsenyék illata után, s mivel a fiatal darvakból készült vagdalt húst nagyon szereti, csúfnevét ezen tulajdonságáért kapta... ²⁾ Szép és minden megpróbáltatást kiálló erejű lovakon kocsikázza be ez, e tisztes foglalatosság gyakorlása végett, széltében-hosszában az egész Rómát: ilyenekre van szüksége, s még ezeket is gyakorta változtatja. Az ember megesküdnék rá, hogy iker-testvére annak a thraciai királynak, a ki a mesében vad lovairól annyira híres.«

Idézeteink befejezéseül a következő részletet közöljük még Jeromos egyik leveléből, a melyet ugyanezen időtájban bizonyos Rusticus nevű marseillei barátához intézett, mint a mely igen szépen kiegészíti azokat, a miket a római papság erkölceiről idáig elmondottunk.

¹⁾ Si pulvillum viderit, si mantile elegans, si aliquid domesticæ supellectilis, laudat, miratur, attrahat et se his indigere conquirens non tam impetrat, quam extorquet, quia singulae metuunt veredarium urbis offendere. Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Huic inimica castitas, inimica jejuniæ: prandium nidoribus probat, et attilis geronepopan, quæ vulgo *pappezo* nominatur. Hieron., u. o.

»A bálványok papjai, a színészek, körszínházi kocsi-
sok, a kéjhölgyek minden akadály nélkül fogadhatnak el
örökséget és adományt, s ime annak kellett megtörténnie,
hogy e jogból törvény által zárassanak ki a papok és a
szerzetesek. Ki hozta ezt a törvényt? A Krisztust üldöző
valamelyik császár? Korántsem, hanem keresztyén császár.
Ah! nem zúgolódom miatta; nem zúgolódom a törvény
ellen, hanem azért jajgatok, mert megérdemeltük. A tüzes
vas is jó a sebre, csak az a rossz, ha szükség van rá.¹⁾
Bizonyára, a törvény előrelátó szigorúságának végrehajta-
tása felől biztosítékul kellett volna szolgálnia, de azért a
mi kapzsiságunkat meg nem zabolázhatta: kinevetjük
azzal, hogy a hitbizományokhoz folyamodunk. Ah! mikor
a pap azért sajátítja el a más vagyonát, hogy a maga
hasznára fordítsa: becstelenséget követ el. Ime bemutatok
egyet közülök, a ki a legnagyobb nyomorban született.
Parasztkunyhóban nevelődött, a hol gyomra korgását
sárga kásával és fekete kenyérrel is csak alig csillapíthatta,
s ez az ember ma ugyancsak rátarti;²⁾ már a lisztláng s a
méz sincs kedvére. Minthogy az ingyencsésben szakértővé
lett, ismeri minden hal fáját és nevét; megmondja, hogy
ezeket az osztrigákat mely partokon halászták; a hús
ízéről megérzi, hogy egyik vagy másik madár melyik vidék-
ről való; mással nem is törődik, hanem csak a szerfelett
ritka és gyakran veszedelmes eledelekkel. Az a másik már
nem gyomrának a rabszolgája, de azért ép olyan gyaláza-

¹⁾ Cauterium bonum est; sed quo mihi vulnus ut indigeam
cauterio? Hieron., *Ep.* 34

²⁾ Natus in paupere domo, et in tugurio rusticano; qui vix
millio et cibario pane rugientem saturare ventrem poteram, nunc simi-
lam et mella fastidio. Hieron., *Ep.* 34.

tos ember. Örületes szenvedélye abból áll, hogy folytonosan elaggott emberekre s gyermektelen asszonyokra vadász. Ha betegek, nem tágit ágyaik mellől; undor nélkül érinti genyedt sebeiket, inniok ad, s a betegápoló nő nem alázatosabb, nem szolgálatkészebb nála, ha valamire van szükségök. Reszket mikor az orvos belép, tétovázó hangon kérdi, hogy van a beteg, ha vajjon reméli-e megmenthetését, felépül-e a napokban? Ha mutatkozik némi remény, a betegség végét járja, a pap keserű csalódással menekül, fogai közt átkot mormol arra a soha meghalni nem akaró öregre, a ki még Mathusalemet is túléli.«¹⁾

Élethű arczképek voltak ezek, a melyekben kiki vagy magára, vagy szomszédjára ismerhetett; de nem is túrtöztette senki többé haragját s annak kitörése rettenetessé vált. Az Eustochiumnak szóló levelet tökéletesen szétszedték; értelmét, legcsekélyebb szavait is galádul elcsavargatták, úgy hogy azután mindenféle gyanusítást hozhattak ki belőle. Mig a sokistenhívők csalónak és csábítónak nyilvánították Jeromost, a ki a családokban elhinti az egyenetlenkedés magvait, addig a papok azzal vádolták, hogy egyetért a pogányokkal, csak hogy a keresztyénséget szolgálának legyalázása által gyűlöletessé tegye. Mikor a szűzességet magasztalta, ezt a kifejezést találta kiszalasztani száján, hogy a szűz, mint Jézus felesége, Istennek a menyé:

¹⁾ Ipsi apponunt matulam, obsident lectum, purulentiam stomachi et phlegmata pulmonis, manu propria suscipiunt. Pavent ad introitum medici, tremantibusque labiis an commodius habeat scisciantur; et si paululum senex vegetior fuerit, periclitantur; simulataque laetitia mens intrinsecus avara torquetur. Timent enim ne perdant ministerium et vivacem senem Mathusalae annis comparant. Hieron. *Ep.* 34.

ezért mindjárt istenkáromlónak nyilvánították. Bizonyos erőteljes kifejezések, a melyeket egyébiránt a latin nyelv megengedett, ezen kényes tárgyban szintén siklottak ki tolla alól: ezért viszont illetlenséggel, szemérmatlenséggel vádolták s Rufinus később e rágalmaknak visszhangjává szegődött.¹⁾

Jeromos boszuságában felelni akart s öltre menni ellenségeivel; azonban barátai feltartóztatták. »Marcella, úgymond, befogta számat, hogy ne beszélhessek. — Hogyan! ekkép szólt hozzá szelid szemrehányás hangján, hát nekem még csak kimondanom sem szabad azt, a mit mások orczipulás nélkül megcselekedhetnek!²⁾ De mindenek felett azon boszankodott, hogy azt látta, mikép olyan semmi emberek, a kik esze ágában sem fordultak meg, jobban dühöngnek ellene, mint bárki más, s azt állítják, hogy arczépeivel meggyalázta őket és szinte örülnek azon, hogy magokat vértanú gyanánt előtérbe tolhatják. Ezen emberek száma közé tartozott bizonyos Segestai Onasus nevű gazdag, de tudatlan s visszataszító rútságú férfiú. »Mi baja velem ennek az embernek? ezt írja Jeromos Marcellához. Ime nem szólhatok semmi hibáról, semmi ostobaságról, semmi éktelenségről, hogy ez az ember magára ne vegye. Köztudomásu, hogy én ostoba emberről beszélek: ő ékesen szóló és mégis panaszkodik! Én kicsapongó papot említék: ő világi ember s mégis panaszra fakad! Én kolduló s tolvaj barátról beszélek: ő gazdag, de azért panaszkodik! Végre én visszataszító alakú orra miatt nevetséges ember-

¹⁾ Ruf., *Apol.*, II. ap. Hieron.

²⁾ Ne audeam dicere, quae alii facere non erubescunt. Hieron., *Ep.* 25.

ről szólok; ő szépnek hiszi magát s mégis panaszra fakad! E világon semminek sem nevezhetek többé, sem az álarczoknak, sem a baglyoknak, sem a nilusi szörnyetegeknek, mert azzal megbántanám a Segestai Onasust!« ¹⁾

Bátorságát csak fokozta azon körülmény, hogy Damasus helyeslésével találkozott küzdelmeiben, s jól esett neki, hogy az igazi keresztyének előtt ilyen magas pártfogással támogathatja tanait; de néha mégis ösztönszerűleg aggodalomba esett, midőn aventini gyülekezetére gondolt: kedves barátnéi nem szenvednek-e majd egykor az ő saját bajainak visszahatása miatt? Egyik levelében fel is találhatók e gyengéd és testvéries aggodalmainak nyomai. »Isten veled, így szólt egyik kegyes levelező társához, köszöntöm veled együtt Blesillat, Eustochiumot, a szűz Felicianát, a többi szűzek egész csapatát és családi egyházatokat, a melyért még akkor is remegek, a mikor semmi veszélyt sem látok, a mely valahonnét fenyegetné.« ²⁾

III.

A Blesilla meggyógyulásán támadt örömujjongás elhamarkodottnak bizonyult. Blesilla nem gyógyult meg, s az a magasztos erőfeszítés, a mely a betegség lefolyását rövid időre fennakasztotta, végkép kimerítette erejét. Négy hónappal később megint visszatérni látták előbbeni lankadtságát, a láz újból elfogta. Járása tántorgóvá lett:

¹⁾ Placet mihi de larvis, de noctua, de bubone, de Nilicis ridere portentis: quidquid dictum fuerit, in te dictum putas. Hieron., *Ep.* 26.

²⁾ Saluta . . . domesticam tuam Ecclesiam, cui omnia etiam quae tuta sunt timeo. Hieron., *Ep. ad Paul.*

lekókkadt s halott haloványsággal elborított fejét alig bírta fölemelni, de azért kezei még akkor is az Evangéliomot, vagy a próféták valamelyik könyvét keresték, a midőn már szemei az olvasásra képteleneknek bizonyultak. Újból ágyba esett, hogy többé fel se keljen belőle: ezúttal visszavonhatatlanul kimondatott felette az ítélet. Blesilla sem bánatot, sem ijedelmet nem érzett, midőn a halált megjeleni látta: rajongó hitének villáma megvilágította számára a sír sötétséggel fedett tájkát. Midőn már lelkét kilehelni készült, így szólt ágyát körülövező rokonaihoz: »KönyörögjeteK ar Úr Jézusnak, hogy bocsásson meg nékem azért, mert nem teljesíthettem, a mit megtenni szándékoztam.«¹⁾

A mint szemeit lefogták, rokonai birtokukba vették testét s olyan pompával temették el, a milyen az ő rangjából való személyt megilletett, s egy arannyal kihímzett fátyollal terítették le koporsóját. Mily bántó ellentétet képezett ez a fényes temetés azzal az alázatossággal, a melynek gyakorlására kívánta szentelni Blesilla egész életét. Nagyszerű temetési menetet rendeztek számára, a melyen Róma összes lakossága megjelent, részint szerencsétlen sorsa iránt való érdeklődésből, részint merő kíváncsiságból. A nemesség összes kitünőségei mentek koporsója előtt: megmérhetetlen néptömeg kísérte vagy várta az utak mentén. A szertartás rendét hirtelenül egy fájdalmas esemény zavarta meg. Paula, a ki római szokás szerint elkísérte leányának földi maradványait őseinek sírboltja felé, valóságos tébolyodottság jeleit mutatta. Majd fájdal-

¹⁾ »Orate Dominum Jesum, ut mihi ignoscat, quia implere non potui quod volebam«. Hieron., *Ep.* 22.

más kiáltásokat hallatott, majd annyira elfojtotta a zokogás, hogy alig bírt lábain állani; végre elájult s úgy vitték haza, mint valami halottat. Ez a látvány rendkívül megalapította a népet, úgy hogy már-már kitört belőle az indulat. »Látjátok ezt az anyát? így szóltak némelyek: azért jajveszékel, mert leánya, a kit a sok böjtöléssel megöltek, második házasságból származó unokákkal nem ajándékozta meg. Vajjon nem kergetik-e ki a városból a barátoknak átkozott faját? Miért nem kövezik meg őket? Miért nem dobálják a Tiberisbe?»¹⁾ »Azok csábították el ezt a szerencsétlen matrónát, így szóltak mások; azok erőltették rá, hogy apáczává legyen, s ime, hogy nem akart apáczává lenni, már abból is kitetszik, hogy úgy megsiratja gyermekeit, a hogy pogány asszony soha meg nem siratta az övéit.« Jeromos is ott volt a menetben, s hihető, hogy barátai tanácsára észélyesen elosont: mert élete veszedelemben forgott volna, ha a néptömeg véletlenül felismeri.

Később sem igen következtek jobb napok Paulára; szakadatlanul oly hosszas jajveszékelést hallatott, hogy az ember szinte vonításnak tartotta volna. Haszontalanul jártatta a kereszt jelét felváltva száján és mellén, hogy azzal mintegy a belsejét emésztő tüzet kioltsa: a kétségbeesés úr maradt felette, nyugalma, ha néha bekövetkezett is, a halállal szomszédos bágyadtsághoz hasonlított. Több napon át egy falat táplálékot sem vett magába. Rokonai mindent elkövettek, hogy őt meglátogathassák, de elutasította őket: csak Jeromos járhatott hozzá, mert csak az

¹⁾ Dolet filiam jejuniis interfectam, quod non vel secundo ejus matrimonio tenuerit nepotes. Quousque genus detestabile monachorum non urbe pellitur? non lapidibus obruitur? non praecipitatur in fluctus? Hieron., *Ep.* 22.

fogta fel egyedül leánya becsét s az szerette igazán. Mind a mellett arra is alig hallgatott, annak a látása is nem hogy enyhítette volna, hanem inkább növelte az anya fájdalmát. E kétségbeejtő helyzetben az a gondolata támadt Jeromosnak, hogy levelet ír hozzá, a melyben összefoglalja mind azt a vigasztalást, a mit egy keresztyén, igaz keresztyén anyának csak nyujthat. Nehéz feladat volt ez rá nézve is, mert nem volt-e őszintén lelkiatyja annak a szerencsétlennek, a kinek emlékével megküzdeni szándékozott?

Nem ezúttal történt először, hogy hasonló csapások alkalmával, nagy szellemi erővel rendelkező ember, a természet szenvedélyes ösztönei ellen, a bölcsélet és tapasztalat fegyvereivel harcra szállani merészkedjék. Cicero szintén megkísérlette ugyanezt önmagával szemben, leánya Tullia halála után. De a hírneves szónok, a kinek a nyilvános élet bajaiból bőséges osztályrész jutott, a ki saját példájából eléggé megtanulhatta a földi szerencse változandóságát, előttünk ismeretlen könyvében találhatott ugyan bizonyítékokat a saját használatára, de azok alig hatották volna meg az anyai szívet. Seneca ennél többet cselekedett, midőn Marcia, a stoicus Cremutius Cordus leánya, a zsarnokok hősi áldozata s egy természetes halállal kimult fiú anyja számára oly *vigasztaló* levelet szerkesztett, a melyet remek művei közé számítanak. Ő maga szintén stoicus bölcsész volt, s majdnem saját lelki szükségletéhez illő vallással rendelkezik, a melyből enyhülést és erőt nyújtó szavakat meríthet. Ennélfogva a bölcsész, a helyett, hogy a természet végzetes rende felett való tehetetlen elmélődésbe bocsátkoznék, vagy oly hasonlatokat hajhászna, a melyek senkit csalódásba nem ejtenek, Mar-

ciának ¹⁾ egyenesen atyját tünteti szemei elé, s ezt a nagy rómaít úgy mutatja be, a mint unokáját tárt karokkal fogadja az igaz lelkek hazájában s oldala mellett muto-gatja neki a világegyetem csodálatos látványát, mindad-dig, mignem az Isten kebelébe tért élőlények összesége újból kiözönlik onnét, hogy az átalakulások végtelen során át még egyszer éljen s még egyszer meghaljon. De ez a vallás, bármily nagyszerűnek találja is a gondolkodó elme, a lélek gyengéd húrjait milyen kevésbé érinti! Milyen félénk és hideg vigasztaló a stoicusoknak ez a személyte-len, érzéketlen, a képzelet által meg nem ragadható Istene! Szinte szánja az ember a pogány anyákat, a kiknek még a legmagasztosabb bölcsélet sem nyujthatott hathatósabb orvosságot a kétségbeesés sugallatai ellen. Mennyire más vigasztaló szavak azok, melyekkel a keresztyénség Jero-mosnak kínálkozott, s a melyeket az, ékesszólásával egyenlő érzelmi tapintattal fel is használt.

Azon kezdi levelét, hogy Paulának eszébe juttatja mind azt a kiváló tulajdonságot, a mi leányában, e húsz éves nőben, csak taláztatott, »a ki lángbuzgóságu hittel eltelve, fölemelte a keresztre feszítettnek zászlaját;« egész kedvteléssel sorolja el mind szellemének bájos finomságát, mind értelmének terjedelmét, mind emlékező tehetségének hűségét és végre kegyességét s halálának szívet rázó rész-leiteit; azután hirtelen megáll.

» De mit művelek én itt? így kiált fel; meg akarom szüntetni az anya könnyeit s ime magam is sirok! Igen, bevallom fájdalmamat: ezt a könyvet könnyeim-mel írom. És miért nem? vajjon Jézus nem siratta-e meg

¹⁾ Senec., *Consol. ad Marciam*. c. 25., 26.

Lázárt azért, mert szerette? ¹⁾ Nem jó vigasztaló az, a ki saját zokogását elfojtja, a ki nem tud egyszerre sirni és beszélni s a kinek szive nem érzi azt a fájdalmat, a mit megenyhíteni akar. Igen Paula, Jézus a tanúm, a kinek Blesilla a szent özvegyek társaságában nyomdokát követi; tanúmul hívom az angyalokat, a kiknek ő most már osztályos társa: igen, én, az ő atyja lélekben, és tápláló dajkája a felebaráti szeretetben, mind azon kinokat szenvedem, a melyeket te szenvedsz s gyakran rajta érem magamat, hogy ezt mondom: »Vesszen el a nap, melyen én születtem!« Azt hiszed talán, hogy én nem érzem magamban néha szintén forrni a lázadás hullámain; mintha én nem vetném fel magamnak azt a kérdést: honnét van az, hogy mig ez s amaz istentelen öreg ember vigan lakomázik a világ javaival, addig az ártatlan fiatalság, a bűn nélkül való gyermekség virágjában learattatik; a csecsszopó gyermekek miért engedtetnek martalékul a gonosznak, a belpoklosságnak, az eskór végzetes görcseinek, holott a paráznák, a házasságtörők, a gyilkosok, a szentségtörők egészségtől duzzadva élnek szemeink előtt s káromolják az Istenséget? ²⁾ Ilyen gondolatok ostromolják agyamat, de én azokat borzadva utasítom el magamtól, mert az Úr ítélete a feneketlen örvényhez hasonló, s így kiáltok fel reszketve: »Oh! isteni bölcsesség és tudomány kincse, mily esztelen

¹⁾ Sed quid agimus? Matris prohibitori lacrymas, ipsi plangimus. Confiteor affectus meos, totus hic liber fletibus scribitur. Flevit Jesus Lazarum, quia amabat illum. Hieron., *Ep.* 22.

²⁾ Numquid et in meam mentem, non hic saepius fluctus illiditur, quare senes impii saeculi divitiis perfruuntur? quare adolescentia rudis, et sine peccato pueritia, immaturo flore metitur? . . . Hieron., u. o.

az, a ki a te útaidat ismerni és ítéleteidet vizsgálni akarja! Meghajlok tehát akaratod előtt, a melyet imádok, és ha mégis könyeket öntök, ez nem azért történik, mintha azt siratnám, a ki bennünket elhagyott, hanem önmagunkat siratom, a kik őt elvesztettük.«

»Vigyázz Paula, nehogy a Megváltó ezt mondja néked: Miért zúgolódol? Azért-e, mert leányod enyimmé lett? Te az én ítéletemben gáncsoskodol; lázadó könyeid ellenem vádaskodnak és bántják Istenedet, a ki őt birni óhajtottá! ¹⁾ Te tudod, hogy én mint gondolkodom felőled s azok felől, a kik még számodra megmaradtak. Te vonakodol az ételtől, még pedig nem azért, mintha szeretnéd a böjtöt, hanem azért, mert a fájdalmat szereted. Én az ilyen önmegtartóztatást visszautasítom; az ilyen böjtöt megtagadom, mert azok nékem ellenségeim. Én be nem fogadom kebelembe az olyan lelket, a ki akaratom ellenére vált meg testétől. Bíz az ilyen örült vértanúságot a gögös bölcsesség híveire, bíz a Zenon, a Cleombrotos, a Cato-féle emberekre, ²⁾ az én lelkem csak az alázatosakra és a békességszeretőkre száll alá, nem pedig az olyanokra, a kik fellázadnak. Te nékem engedelmességet ígértél; mikor az egyházi ruhát felöltötted, elszakadtál a többi matronáktól s a világi ruhákkal együtt ott hagytad a világ érzés és gondolkodás módját is. Az ilyen sirás, mint a minőt te teszel, az ilyen kétségbeesés nem máshoz, hanem

¹⁾ Irasceris, Paula, quia tua filia, mea facta est filia? Indignaris de iudicio meo, et rebellibus lacrymis facis injuriam possidenti? Hieron., *Ep.* 22.

²⁾ Tales stulta philosophia habeat martyres, habeat Zenonem Cleombrotum et Catonem . . . Hieron., u. o.

csak selyemruhához illő.«¹⁾ Az én apostolom azt mondta nevében: »ne szomorkodjatok, mint a pogányok, azon kedveseitek felett, a kik a végső álmot aluszszaák; ha te hinnéd, hogy leányod él, nem bánkódnál a miatt, hogy jobb hazába költözhetett. . . .«

Jeromos ezután eléggé szelid szavakkal kísérti meg, ha vajjon rá beszélhetné-e ezt a könnyektől fuldokló anyát a sorsán való megnyugvásra; de a vigasztaló szava lassanként szigorúbbá válik, a pap újból előáll, még pedig parancsoló és hajlíthatatlan akaratával. Szünjön meg tehát Paula a sirástól! túlságos bánatával üdvösségét kockáztatja, megbotránkoztatja a hitetleneket, meggyalázza az egyházat és a szerzetesi hivatást. Ez a mértéktelen bánat az ördög mesterfogása, a ki, mivel a győző és diadalmas leány ellen semmit sem tehet többé, minden haragját az anya ellen fordítja. Hogy elragadhassa a Jézus Krisztustól ezt a kétségbeesett lelket, oly hiba felé vonja, a mely már egyedül a maga okánál fogva is igazoltnak látszik; árvává és elhagyottá igyekezik tenni Eustochiumot, e szelid szüzet, a ki koránál és bimbózó kegyességénél fogva annyira rászorult az anyai támogatásra. »Azt hiszed te Paula, hogy a pogányoknak gyűlöletet kifejező nyilatkozatai nem épen annyira megszorították a Krisztust, mint a mennyire örvendezett bennök a Sátán? Igen, a Sátán az, a ki mivel ég a vágytól, hogy lelkedet magáévá tegye, a kegyes fájdalomnak csalogató eledelét hintette el számodra. Folytonosan szemeid előtt jártatja lányod képét, csak hogy megölhesse annak anyját, a ki őt legyőzte s az

¹⁾ Mens ista quae plangit sericarum vestium est. Hieron., u. o.

árván maradt másik testvér magányát elfoglalhassa.¹⁾ Ezt nem azért mondom, hogy rád ijeszszek, mert Isten a tanúm, hogy úgy beszélek, mintha ítélő széke előtt állanék: ugyanazért hallgasd meg szavaimat. Minden mértéket felül muló könyhullatásod, mely a halál révére juttatott, kimondom, hogy utálatra méltó, szentségtöréssel teljes, de még teljesebb hitetlenséggel. Te szivszaggató jajgatást viszel véghez, mintha égő fáklyákkal sütögetnének elevenen; te öngyilkosságot követsz el, annyira a mennyire csak tőled telik.²⁾ De e jajgatásodra a kegyelmes Jézus elő siet s azt mondja néked: »miért siránkozol? az ifju leányzó nem halt meg, hanem csak alszik!« Te kétségbeesett módjára hemperegsz leányod sirján, de az angyal ott terem s ekkép szól hozzád dorgálólág: »ne keresd az élőt a holtak között.«³⁾

A mint Paula életkedve Jeromos szorgalmas gondoskodása következtében ismét visszatért, olyan szeretettel ragaszkodott megmentőjéhez, mintha csak nőtestvére lett volna. E szerint tehát a koporsó mellett keletkezett az a nemes barátság, a mely úgy az idővel, mint az emberekkel dacolni birt; a mely annyira szent, hogy az Egyház a gyermekeinek általa megadható legmagasabb dicsőítésre méltatta, oly tartós, hogy még ma, tizenöt év század mulva is, egyesítve van Jeromos sirja a Pauláéval.

¹⁾ Saevit nunc diabolus, et quia unam cernit de tuis liberis triumphantem, obtritum se esse condolens, quaerit in remanente victoriam, quam in praeunte jam perdidit. Hieron., *Ep.* 22.

²⁾ Quantum in te est, tui semper homicida es. Hieron., *Ep.* 22.

³⁾ Sed ad talem clemens ingreditur Jesus et dicit: *Quid ploras? non est mortua puella, sed dormit . . .* Te quoque si ad sepulchrum filiae volueris volutari, angelus increpabit: *Quid quaeris viventem cum mortuis? . . .* Hieron., u. o.

Ezt a szerencsétlenséget nyomon követte egy másik. Blesilla a 384-ik év november havában halt meg; a rá következő december 11-én pedig Damasusra került a sor. Jeromos egyszerre pártfogót és atyát vesztett benne; a javítás munkája pedig tartózkodó, de biztos párthívet. Siricius, a ki egy hónap hiján egy évnyi időköz után jutott helyére, a római papság kebeléből származott. Mivel mind a papokat, mind a diakonusokat óhajtotta megnyerni a maga részére, feláldozta kedvökért Jeromost s elbocsátotta a pápai kancelláriánál elfoglalt titkári hivatalából. Ez áron az új püspök mindenesetre megnyerte az egyházi testületnek buzgó segítségét Ursinus visszaverésére, a ki a rendelkezésére álló eszközökkel újabb versenyre vállalkozott. A mint Jeromos bukása kitudódott, még a gyávák is felemelték fejöket: úgy, hogy szinte versenyeztek egymással abban, hogy ki tudja őt jobban sértegetni, és azok, a kik, míg szerencse csillaga fenragyogott, legmélyebben meghajoltak, néha kétségkívül fenhéjázó jelleme előtt, a mult miatt sértegetéseiknek tulságba vivésével álltak boszút önmagokért. Még azt is kivitték, hogy az alj népet fellázították ellene; már az útczán se mutatkozhatott a nélkül, hogy ezt kiabálják rá: »utána a görögnek, a csalónak, a barátinak;«¹⁾ Paula, a kit ezen üldözések felháborítottak s a ki Rómát hova-tovább megutálta, arról beszélt, hogy Jeruzsálembe megy: a mire rokonsága még nagyobb haragra lobbant, még fokozottabb kifakadásokban tört ki, azt mondták róla, hogy elment az esze, s némelyek azt hívnék, hogy ezen elhatározásra barátja tanácsai következtében jutott, a közönség közt gyűlöletes híreket terjesztettek összeköttetésök felől.

¹⁾ »Impostor et Graecus est!« Hieron., *Ep.* 19.

A mint egyszer a jelt magok Paula rokonai megadták, nem képzelhető olyan vétek, a mit kettejökre rá ne fogtak volna.¹⁾ A farizeusok tanácsa, hogy Jeromos szávaival éljünk, a bálványimádók tanácsával kezét fogott, hogy őket annál jobban eltiporhassa. Habár Paula e méltatlan rágalmakon felháborodott is, de mivel nyugodt lelkiismeretére támaszkodhatott, megvetette e méltatlan hajsztát, hanem egész addig tétovázó elutazási szándékát véglegesen s visszavonhatatlanul megállapította. Egyike számos ellenségeiknek annyira ment vakmerőségében, hogy vagy élőszóval, vagy gúnyiratban (bizonyosan nem tudjuk mikép) nyilvánosan állítani merte azokat a rágalmakat, a melyeket addig csak sugdozott felőlők a világ. Jeromos ezt az embert a bíróság elé hurczolta, hogy álljon elő bizonyítékaival, vagy pedig lakoljon a törvényben a rágalmazókra kiszabott büntetéssel. De a kihallgatás alkalmával visszavonta a nyomorult mind azt, a mit mondott vagy írt, s áldózatainak teljes elégtételt szolgáltatott.²⁾ Jóllehet a gazember ekkép nyilvánosan meghazudtolta önnön magát, de azért a rágalmat nem enyészttette el: úgy hogy ezentúl is közforgalomban maradt, s akárhány oly közönyös, vagy irigy ember akadt, a kik makacson ragaszkodtak ahhoz, hogy kétségbevonhatatlan ténynek tekintessék. Jeromos belátta, hogy itt nem egyszerűen az igazság, vagy hazudság kérdése forog szóban, hanem egyenesen megállapított tervet, valóságos összeesküvést szerettek elvesztésére, hogy így Rómából való távozásra kényszerítsék. Ha csak magára kell tekintenie, habozás nélkül

¹⁾ *Pharisaeorum senatus . . . Hieron. Praefat. Didym. de Spirit. sanct.*

²⁾ Hieron., *Ep.* 28.

felvette volna a harczot, mert nem olyan jellemű ember volt, a kit a támadás megriaszt; de mivel nők és a családi egyház iránt kelle kiméletes eljárást foganatosítania, nehogy bukásában azt is maga után rántsa: elhatározta, hogy távozik Rómából.

Körülbelül hét hónap telt el Damasus halála óta, a mikor feltett szándékához híven, hogy lerázza a lábaihoz ragadott port, hogy az legyen tanúbizonysága »a római Babylon, a Mennyei jelenések veres bársonyba öltözött parázna asszonya ellen,« elbucsúzott aventini hű nyájától. Ekkor, épen augusztusban, a kánikulai rendes szelek időszakában jártak, a melyeknek iránya kedvező a nyugatról keletre menni szándékozó hajósokra nézve. Jeromos a 382-ik év őszén érkezett Rómába s kicsi hiján három évet töltött benne. Valami Vincentius nevű római pap, néhány szerzetes párthive és fitestvére Paulinianus, a kit Damasus pápa életében oldalához hívott, vele akartak menni Syriába, a hova visszatért. Mikor a száműzött kivonult Rómából, barátainak és az egyház javítás buzgó híveinek csapata, a kik a kíséret félbeszakadását szerfelett sajnálták, elki-sérte őt egészen a Tiberis kikötőjéig, a hol hajóra kelle ülnie. Azon perczben, a midőn már épen hajóra kellett volna szállnia, s midőn már minden készüléket megtett, egy kissé félrevonult s könyek törtek elő szemeiből. Végre tollat fogott s kedves családi egyháza számára érzékeny bucsú-levelet irt, a melyet Asellához, e tisztos matronához intézett, a ki koránál és jelleménél fogva, még a gyűlöletet is tiszteletre gerjesztette maga iránt.

»Kedves asszonyom Asella, ¹⁾ így irt hozzá, ha néked

¹⁾ Mi domina Asella. Hieron., *Ep.* 28.

e helyen köszönetet kellene mondanom, nagy zavarba esném, mert csak Isten jutalmazhatja meg méltóképen a te kegyes lelkedet mind azon jókért, a miket velem cselekedtél. A mi engem illet, én arra méltatlan vagyok és nem volt arra soha jogom, hogy reméljem, vagy csak ohajtsam is, hogy te irántam annyi jó indulattal viselkedjél a Jézus Krisztusban. Habár némelyek minden vétekben fülig úszó gazembernek tartanak is, te saját szived szerint akartál ítéletet mondani a felől, hogy kik legyenek a jók s kik legyenek a gonoszak: ezért hálás köszönetet mondoktenéked.

.

»Nos tehát! én olyan bectelen ember vagyok, olyan csaló, a ki mindenféle alakot felvesz, olyan ravasz, a ki a Sátán mesterfogásaival elcsábítja a lelkeket! ¹⁾ Vajjon a mit a bebizonyosodott gonosztevőről sem igen hinnénk el, jobb-e, biztosabb-e az ártatlanról elhinnünk vagyis inkább tettetnünk, mintha elhinnők. Ezek az emberek nékem a közönség szeme láttára, csókdosták kezeimet, alattomban pedig vipera fogaikkal mardosták; ajkukkal sajnálkoztak rajtam, holott szívöket öröm töltötte el; de az Úr látta és kinevette őket, s arra tartogatta, hogy majd velem, nyomorult szolgájával együtt, az utolsó ítéletre megjelenjenek. ²⁾ Az egyik járásomat és nevetésemet becsmérelte; ³⁾

¹⁾ Ego probrosus, ego versipellis et lubricus, ego mendax et Satanae arte decipiens. Hieron., u. o.

²⁾ Oculabantur mihimanus quidem, et ore vipereo detrahebant, et dolebant labiis, corde gaudebant. Videbat dominus et subsannabat illos: et miserum me servum suum, futuro cum eis iudicio reservabat. Hieron., u. o.

³⁾ Alius incessum meum calumniabatur et risum; et ille vultui detrahebat; hic in simplicitate aliud suspicabatur. Hieron., u. o.

a másik arczomnak vonásaiban keresett okot vádolásomra; akadt olyan is a ki egyszerű modoromat találta gyanús-nak és én ilyen emberekkel éltem három esztendeig egy társaságban!

»Igen, te tudod, hogy én gyakorta időztem a szűzek között, s nagy számból álló csapatuktól körülvéetve, legjobb tehetségem szerint magyaráztam nekik a szent könyveket. A tanulmány szűli a szorgalmat, a szorgalom a fesztelenséget, a fesztelenség a kölcsönös bizodalmat: ¹⁾ nos, tehát mondják meg ezek, támadt-e felőlem valaha másféle véleményök, mint a minőben keresztyén ember felől kell lennünk. Úgy-e, visszaútasítottam minden ajándékot, lett légyen bár az nagy avagy kicsiny. Vajjon csengett-e valaha arany az én kezem között? Vajjon ejtett-e szám egyetlen kétes értelmű szót, szemeim egyetlen olyan tekintetet, a mit merésznek lehetett volna tartani? ²⁾ Lépjen elő ilyen állítással valaki, ha van bátorsága hozzá. Az egyetlen ellenvetés, a mit ellenem tehetnek, az, hogy férfi vagyok, s ez az ellenvetés nagy hirtelenséggel akkor kerekedik, a mikor Paula Jeruzsálembe indulni akar. ³⁾ Ám teljék benne kedvök; de ha elhitték a hazudságot, miért nem hiszik el azt is, midőn az illető hazudságát önnön maga visszavonja? Ugyan az az ember állította s tagadta a dolgot. Hamis vádakot koholt ellenem, azt helyesnek talál-

¹⁾ *Lectio assiduitatem, assiduitas familiaritatem, familiaritas fiduciam fecerat. Hieron., Ep. 28.*

²⁾ *Pecuniam cujusquam accepi? munera vel parva, vel magna non sprevi? in manu mea aes alicujus insonuit? Obliquus sermo, oculus petulans fuit? Hieron., u. o.*

³⁾ *Nihil mihi aliud objicitur nisi sexus meus; et hoc nunquam objicitur nisi quum Jerosolymam Paula proficiscitur. Hieron., Ep. 28.*

ták; most ártatlannak nyilatkoztat, és, bár inkább az az igazság, a mit valaki a kínoztatás alkalmával vall, mint az, a mit csak azért szalaszt ki száján, hogy a világot megnevettesse, mindazonáltal örömeztőbb hisznek a csalásnak, s akkora gyönyörűségek telik benne, mikor hallják, hogy ha készen nem kapnák, csak hogy legyen: önnön magok is válalkoznának gyártására. ¹⁾

»Mielőtt Paulának, e kegyes özvegyasszonynak, házáat megismertem, az egész város egyhangulag mellettem nyilatkozott. Mindenki, majd csaknem kivétel nélkül, méltónak tartott a főpapi hivatalra. ²⁾ Damasus, a megboldogult, úgy beszélt, mintha csak tulajdon számból vette volna ki a szót; akkor szent, alázatos, ékesen szóló voltam, ³⁾ most pedig sem egyik, sem a másik nem vagyok. Ugyan miért? Avagy látott-e engem valaki, hogy valaha olyan asszony házába léptem, a kinek magaviselete kifogás alá eshetett volna? Vajjon a selyemruhák, a csillogó ékszerek, a kendőzött arczok kedvelése, vagy az arany után való sovárgas vezérlett-e engem az asszonyok házaiban tett látogatásaim alkalmával? Oh! az előkelő római nők közül egyedül azok indíthatták meg lelkemet, a kikről azt láttam, hogy megalázzák magokat, hogy sirnak, s a kiknek éneke a zsoltárokból, társalgásuk az evangeliomból, gyönyörűsége-

¹⁾ Esto, crediderunt mentienti: cur non credunt neganti? Idem est homo ipse qui fuerat: fatetur insontem, qui dudum noxium loquebatur, et certe veritatem magis exprimunt tormenta, quam risus: nisi quod facilius creditur quod aut fictum libenter auditur, aut non fictum, ut fingatur impellitur. Hieron., *Ep.* 18.

²⁾ Omnium paene iudicio, dignus summo sacerdotio decernebar. Hieron., u. o.

³⁾ Beatae memoriae meae Damasus, meus sermo erat. Hieron., u. o.

gök az önmegtartóztatásból s életök szakadatlan bőjtölésből állott. ¹⁾ Igen, csak az olyanok nyerhették meg tetszésemet, a kiket sohasem láttam, hogy ettek volna; és mégis, abban a perczen, a midőn valakit egyedül tisztasága érdeméért tisztelni, látogatni, s az enyéim közé számlálni kezdettem, összes erényeim elenyésztek, mint az árnyék!

»Oh! irigység, a mely elsőben is önnön magadat mardosod! Sátáni ügyesség, a mely mindig a szent dolgokat ostromlod! Egyetlen egy római nő sem szolgáltattott a városnak több mendemondára alkalmat, mint Paula és Melania, ez a két asszony, a kik vagyonukat lábuk alá tiporva s családjaikat elhagyva, az Úr keresztyét zászló gyanánt emelték fel a kegyes lelkek számára. ²⁾ Miért nem rohantak ezek is inkább Bajába, az előkelő népség tömegével? Miért nem fűrésztették magokat illatszerekkel? Miért nem részesítették egyenlő imádatban az istenséget és a gazdagságot, a szabadságot és a gyönyört? holott akkor talán nagy és szent asszonyoknak tartattak volna. De nem; ők inkább keresték a tetszést hamuban és zsák ruhában, ők sanyargattatástól és bőjtöléstől elkínóztatva akarnak pokolra szállani! Valójában, nem lett volna-e kellemesebb, ha együtt rohannak a kárhozatba a többiekkel s világiás életmódjokkal az emberek tiszteletét és tet-

²⁾ Nulla fuit alia Romae matronarum, quae meam posset edomare mentem, nisi lugens atque jejunans, squalens sordibus, fletibus paene caecata; quam continuis noctibus misericordiam Domini deprecantem sol saepe deprehendit; cujus canticum Psalmi; sermo Evangelium; deliciae, continentia; vita jejanium. Hieron., u. o.

¹⁾ Nullae aliae Romanae urbi fabulam praeberunt, nisi Paula et Melania; qua contemptis facultatibus, pignoribusque desertis, crucem Domini, quasi quoddam pietatis levavere vexillum. Hieron., *Ep.* 28.

szését vonják magokra! ¹⁾ Ha pogányok, vagy zsidók volnának azok, a kik az átalok folytatott életet kárhoztatják, legalább meglenne az a vigasztalásuk, hogy azoknak nem tetszenek, a kiknek a Krisztus nem tetszik; de óh szégyen, gyalázat! keresztyének azok, vagy legalább olyan emberek, a kiket e névvel illetnek, s a kik megfélekezve a tulajdon szemeikben levő gerendáról, másnak a szemében keresik a szálkát!

»Sietve írom e sorokat, kedves asszonyom Asella, míg a hajó kibontja vitorláit. Zokogás és könyhullatás között írom, hálát adva Istennek, hogy a világ gyűlöletére méltónak ítelt. ²⁾ Imádkozz értem, hogy Babylonból Jeruzsálembe térhessek vissza, hogy kiszabadulhassak Nabukodonozor járma alól, hogy elvégre jöjjön értem Esdrás, a ki hazámba visszavezessen. Én esztelen, a ki az Úr énekét idegen földön akartam zengedezni; a ki elhagytam a Sinai hegyet, hogy Egyiptomtól kérjem a segédelmet; a ki megfélekeztem az evangelium intéseiről s a kinek nem jutott eszébe többé, hogy a Jeruzsálemből távozó utas a rablók hatalmába kerül, a kik őt kifosztják és megölik! Méltán nevezhetnek engem gonosztevőnek: mint a hitnek rabszolgája, szívesen fogadom el ezt a sértést megtisztelő czímgyanánt. ³⁾ Nevezhetnek varázslónak, így nevezték a zsidók

¹⁾ Nunc in sacco et cinere formosae volunt videri, et in gehennam ignis cum jejuniis et pudore descendere: videlicet non eis licet, applaudante populo, perire cum turbis! Hieron., u. o.

²⁾ Haec mi domina Asella, quum jam navem conscenderem, raptim flens dolensque conscripsi: et gratias ago Domino meo, quod dignus sim, quem mundus oderit. Hieron., *Ep.* 28.

³⁾ Maleficum quidam me garriunt: titulum, fidei servus, agnosco. Hieron., u. o.

Istenemet is, nevezhetnek csábítónak, ezt a nevet kapta az apostol.¹⁾ Bárcsak soha más kísértetnek ne lennék kitétetve, mint az emberekének! és utóvégre is mit szenvedtem én, mint a keresztnek vitéze? A hamis vád gyalázatával illettek; de én jól tudom, hogy nem a földi emberek ítélete nyitja ki, vagy zárja be a mennyország kapuit.

»Üdvözzölj nevemben Paulát és Eustochiumot, a kik enyéim a Jézus Kisztusban, akár akarja a világ, akár nem.²⁾ Üdvözzölj anyámat Albinát és nőtestvéremet Marcellát, Marcellinát, Felicitát, s mondd meg nekik, hogy egy napon mindnyájan összetalálkozunk Isten ítélő széke előtt: ott mindenki felfedezi majd a világ szeme láttára szívének még legtitkosabb redőit is. Emlékezz meg rólam, te a tisztaságnak legmagasztosabb példája; s bárcsak lecsendesítenék előttem imádságaid, a tengernek zajgó hullámain!«³⁾

A hajó Rhegium felé vitorlázott és Scylla szikláinál vetett horgonyt. Ezután megkerülte a Malo fokot, majd elhaladt a Cycladok partjai mellett, míg nem letette Jeromost Cyprus szigetén, a salamisi kikötőben, a hol Epiphanius püspök várt rá. Néhány héttel később már Antiochiában volt.

¹⁾ Magum vocant, et Judaei Dominum meum. Seductor, et Apostolus dictus est. Hieron., u. o.

²⁾ Saluta Paulam et Eustochium, velit, nolit mundus, in Christo meas. Hieron., *Ep.* 28.

³⁾ Memento mei, exemplum pudicitiae et virginitatis insigne, fluctusque maris tuis praecibus mitiga! Hieron., u. o.

OTÖDIK KÖNYV.

Paula és Eustochium elhagyják Rómát. — Cyprusban Epiphanius püspöknél időznek. — Csatlakoznak Antiochiában Jeromoshoz és kísérő társaihoz. — Előkészületeik Palesztinába való utazásukhoz. — Elutaznak a tenger-melléki Syrián és Phoenicián keresztül. — Sarepta. Ptolemais és Cesarea. — Joppé és annak régiségei: Andromeda, Jónás. — A karaván Arimathián, Lyddán át Jeruzsálem felé tart. — E város tudós rabbijai. — Emmaus, Béthoron, Gabaon. — Helenának, az adiabenei királynőnek sirja. — A zsidó Jeruzsálem; rajza és átalakulásai. — A keresztyén Jeruzsálem: a Szent sir, a Golgotha, a Szent kereszt temploma. — Paula meglátogatja a Székesegyházat, a Szent sirnál elragadtatásba esik. — A Sion hegye; Dávid városának romjai. — A Moria hegye; Salamon templomának romja. — Elutazás Palestina déli vidékére. — Bethlehem, látogatás a Megváltó barlangjánál. — Ader, Bethsur, Fülöp forrása: az Eskol völgye; — Megérkezés Mamhrébe. — Ábrahám tölgyfája; a pátriárchák sirja; az Othoniel vízmedenczéje. — A Holt-tenger képe és az elátkozott városok nyomai. — A karaván Kedron völgyén át visszatér Jeruzsálembe. — Meglátogatják az Olajfák hegyét.

385—386.

I.

Jeromosnak annyi fájdalmas körülménytől kísért elútazása csak még jobban megerősítette Paulát föltett szándékában; szép csendesesen megtette előkészületeit, vagyonának egy részét kiosztotta gyermekei között, Róma kikötőjében hajót bérelt, s elhagyta ezt a várost, még mielőtt a téli zord idő bekövetkezett volna. Eustochium, a ki nem akart elválni tőle, útra készen követte anyját. Gyermekei, fitestvére, rokonai, barátai elkísérték a kikötőig, s hizelgéseikkel, tanácsaikkal vagy szelid szemrehányásaikkal maradásra bírni törekedtek. Paula egy szó felelet nélkül hallgatta beszédeiket: száraz szemeit az ég boltozatára függesztette, mintha csak onnét várna segítséget a végből, hogy mind végig teljesítse azt a feladatát, a mit egyenesen Isten akarátának lenni gondolt. Az a szilárdság, a mit útjok alatt tanúsított, eleintén a hajón, sem hagyta el, hanem a mint a szél duzzasztani kezdte a vitorlákat, s az evezők erős csapásokkal verdesték a tengert, s a hajó megingott, hogy a sík vízre kijusson, Paula azt érezte, hogy az ájulás környékezi. Nem birta kiállani a partról kezeit feléje nyújtó kis Toxotius látását, sem Rufináét, a ki hallgatagon s mozdulatlanul állva, úgy látszott, mintha a habokon át ezt a szemrehányást intézné hozzá: »Oh! anyám, hát nem tudtad már megvárni, a míg férjhez mehetek.« ¹⁾ A fájdalom, a melyet ekkor érzett, majdnem elvi-

¹⁾ Rufina jam nubilis, ut suas expectaret nuptias, tacens, fletibus obsecrabat. Hieron., *Ep.* 86.

selhetetlenné vált. »Szive elfacsarodott, azt mondja e jelenetnek leírója, s úgy tetszett, mintha ki akarna ugrani melléből, olyan hevesen dobogott.«¹⁾ Elfordította szemeit, mert már szinte a halál környékezte. Eustochium oldala mellett ülvé, szemeivel és szavával bátorította: és így mintegy a fiatal fa szolgált a gyenge növény támaszául.

Eustochium egy csapat fiatal leányt vitt magával, a kiket Róma minden rendű s rangú lakosa közül toborzott össze, a végből, hogy vele együtt a szűzi életre szenteljék magokat. Ezeket arra szánta, hogy magvát képezzék annak a női kolostornak, a melyet anyjával együtt Palestinában alapítani akart. Paula hiába szemlélgette őket, látásuk nem szerzett neki szórakozást, hanem mind addig tompa fásultságban maradt, míg csak a hajósok a campaniai partokkal szemben fekvő Pontia szigeteket nem jelezték. E. szigetek főbbike az egyház-történelemben némi hirre vergődött; mert ide száműzte, a mi korszámításunk első századában, Domitianus császár egyik rokonát, a keresztység bűnével vádolt Flavia Domitillát. A tengerről meglátszottak az üde és árnyékos mezőség közepett emelkedő sziklába vájt barlangok körrajzai,²⁾ a hol e keresztyn asszony a száműzetés hosszú éveit átszenvedte, mielőtt a halál megadta volna vértanúsága koszorúját. Ez a látvány, mint valami hatalmas sziverősítő, fölélesztette a Scipiók leányát, a ki önként indult számkivettetésbe a római világ legszélsőbb hatáira. Az idő Flavia Domitilla óta rendkívül megváltozott. Ezúttal az üldözött vallás ült

¹⁾ Hieron., u. o.

²⁾ Plin., *Hist. nat.* V. III. 6.

a trónon; a császár és prefectusai nem hurczoltatták el többé a keresztyéneket a pusztá szigetekre: hanem azon időben magok a keresztyének szakadtak ki önként hitök sugallatára családai, gazdagságuk, hazájok kebeléből, csak azért, hogy távol vidékeken bizonytalan és nyomorult életet folytassanak.

E közben a szél csak lassan fujdogált, s a hajónak horgonyt kelle vetnie Scylla városkánál, a hasonló nevű szikla lábánál, a siciliai tengerszoros bejáratánál. Jeromos néhány hónappal azelőtt szintén vesztegelt itt egy darabig; s az útasok rendesen partra szoktak itt szállani, ha Egyiptom vagy Syria felé kelle vitorlázniok. Scylla híres kősziklája, a melytől hajdan a hajósok annyira rettegtek, ez időben már csak hiú mumus és majd csaknem nevetség tárgyául szolgált; mindamellett a város lakosai értettek az útasok hívékenységének megadóztatásához, az által, hogy a költők leghihetlenebb meséit valódi tényekül beszélték el nekik. Azt állították, hogy a szirének éneke és Scylla kutyáinak ugatása vidékükön éjszakánként folyton hallatszik, úgy hogy akárhány útast arra csábított e hazudság, hogy nálok maradjon. A scillaiak adtak a felől is útastítást a keletre szándékozó vándoroknak, hogy útazásuk céljához képest két irány közt választhatnak: az első a Proteus oszlopai és Egyiptom felé vitt; ezt választották a száműzöttek, a menekülők, egy szóval azok, a kiknek lelki ismeretökkel volt valami elintézni valójuk; a második Joppen át, egyenesen Palestina felé tartott: ezt azok az emberek választották, a kiknek se magokkal, se másokkal nem volt semmi bajuk. E mesék, a melyek az útasokat mulattatták, egyáltalán nem érdekelték Paulát, a ki előre kiszabta útját, a ki Antiochia felé igyekezett, útba ejtve

Cyprus szigetét, a hol Epiphanius püspök várt reá. De úgy látszott, mintha a legboszantóbb szélcsend vette volna konokul üldözőbe. Midőn az Adriai tenger vizeibe érkeztek, a szél teljesen elállott, s a tenger oly simává lett, mint a tó tükre, s a hajót azon veszély fenyegette, hogy egy helyben kell vesztegelnie, a midőn kar-erővel elérte Modon kikötőjét. ¹⁾

E hosszú és unalmas átkelés annyira megtörte Paulát, hogy néhány napi nyugalomra szánta el magát, s azután hajója megközelítette a Maló hegyfokot, elvitorlázott Cythere szigetének sziklái mellett, s Rhodus szigetét s Lyciának távol partjait bal felől hagyva, bevezett Salamis kikötőjébe. Epiphanius fogadására elébe sietett, s rendkívül örült, hogy némileg visszaszolgálhatja azt a páratlan vendégszeretetet, a melyben Rómában Paula részesítette. Paula úgy üdvözölte az agg püspököt, hogy lábai elé borult, s ezzel a keleti szokást követte, a mely már nyugaton is divatba kezdett jönni. ²⁾ Epiphanius, a mint már mondtuk, a szerzetesi életnek nagy előmozdítója volt, úgy hogy Cyprus szigete csakhamar megtelt az általa alapított vagy pártfogolt kolostorokkal. Ezeket, köszönet fejében a szives vendéglátásért, Eustochiumnak és Paulának sorba kellett látogatniok. De különben is kíváncsiak voltak arra e nemes római nők, hogy lássák, mint működnek valóságban ezek a szerzetesi telepek, a melyeknek Róma csak az árnyékát, s úgyszólván csak a mesebelijét nyújtotta. Mindenütt, a hova csak Epiphanius elvezette őket, bőséges alamizsnát hagytak magok után. Tíz napot töltöttek el ekkép kegyes jövés-

¹⁾ Quasi per stagnum venit Methonem. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Ubi sancti et venerabiles Epiphani pedibus provoluta . . . Hieron., *Ep.* 86.

menésben s a keleti vallásos állapotok felett való beszélgetésben, a melynek Epiphanius egyfelől a legérdekesebb, másfelől a leghitelesebb tolmácsolója lehetett, azután ismét tengerre szálltak az útasok. Rövid hajózás után Seleuciába, Antiochia tengeri kikötőjébe érkeztek. E városból csónakokon közlekedtek a Orontes torkolata felé, a melybe nagy hajók nem futhattak be minden évszakban.¹⁾ Paula és társai egy egész nap hajóztak minden baleset nélkül fölfelé a folyamon, mire Syria terjedelmes fővárosában kikötöttek.

Itt még nagyobb izgatottsággal vártak reájok, mint Salamisban. Minden római barátaik összesereglettek elfogadásukra: Jeromos, Vincentius pap, Paulinianus, Jeromos testvére, s azok a római szerzetesek, a kik vállalkoztak arra, hogy őt keletre elkísérik. Paulinus püspök azt a megtiszteltetést kérte ki magának, hogy a Scipiók utódát püspöki palotájába szállásolhassa. A nemes római nők csakhamar megláthatták mind azt, a mi őket egy tartományi városban érdekelhette, még ha oly pompás volt is az, mint Antiochia, még ha, mint Antiochia, a legtökéletesebb példányképe volt is Ázsia városainak: ők nem ilyen csekélységért hagyták oda Rómát. Szívökből egyetlen egy óhajtás, szájokból egyetlen egy kiáltás fakadt, s ez nem egyéb volt, mint »Jeruzsálem!« Jeromos és Paulinus hasztalanul tették azt az ellenvetést, hogy még csak a tél dereka felé jár az idő; ²⁾ hogy a hideg szokatlan szigorúsággal dühöng a hegységben s hogy a Libanon lejtőit még

¹⁾ Strab., *Geogr.* XVI. II. 7.

²⁾ Media hyeme . . . frigere gravissimo. Hieron., *Ep.* 86.; in *Ruf.*, II.

mindenütt hó borítja; ¹⁾ Paula minden áron indulni akart. Ennélfogva sebbel-lobbal karavánt kelle szervezniök, mert akkor is, ép úgy, mint ma, csak nagy csapatokban utazhattak az emberek azon vidékeken, a melyek Arábiával s a Libanonnal határosak. Minden nyugati, részt szándékozott e karavánban venni, sőt valószínűleg Jeromos néhány keleti barátja is, az egy Paulinus kivételével, a ki nemcsak hivatalos gondjai, hanem éveinek súlya következtében is kénytelen volt Antiochiában maradni.

E városból két út vezetett Palestina határai felé: az egyik az Orontes folyásával szemben haladva, egész hosszában követte azt a nagy völgy-mélyedést, melyet a görögök Coele-Syriának, vagyis »homorú Syriának« neveztek, azután kettős irányban elágazva, balról Damaskus, jobbról Phoenicia és Berytus felé tartott a Libanon kereszt völgyeiben; a másik egyenesen Berytus felé vitt a Földközi tenger partja mellett. Az első mindenesetre a kényelmesebbik volt, legalább hossza egy részében; de jelentékeny városai és az Orontes mellett helylyel-közzel felállított őrállomások daczára, az utasoknak mégis kevesebb biztosságot nyújtott. ²⁾ A karavánok egyszer-másszor csak azon vették magokat észre, kiváltképen Arábia szomszédságában, hogy hirtelenséggel lovon vagy tevéen ülő, vászonba burkolt fejű, libegő köpenyeik alatt mezítelen testű, hosszú dárdával fölfegyverkezett Saracen csapatok ütnek rajtuk, a kik a málhákat kifosztották s az utasokat

¹⁾ Tantos inter ardores (Libanum) fidum nivibus. Tacit. *Hist.* V. 6.

²⁾ *Coelesyria* (ἡ κοίλη Συρία) Libano et Antilibano includitur. Strab. XVI. II. 16. — V. ö. *Notitia Imp. Rom.* ed Böcking., t. I. p. 87. s követk.

foglyokul magokkal hurczolták. Alig mult el néhány éve, hogy ekképen hetven főnyi, férfiak, asszonyok és gyermekekből álló utazó csapatot raboltak el s vittek magokkal a pusztába, hogy nagy váltságdíjat fizessenek értök vagy rabokká tétessenek.¹⁾

A tengerparti út biztosabb, de több nehézséggel volt megjárható. A keskeny kanyargó s többnyire egyenesen a sziklából kivágott ösvényt megszakgatták a zúgó patakok, s több helyen alámosta az ezen vidékeken rendkívül dühöngő tenger. Mindamellett Paula ezt választotta, mert a zarándokok rendszeren ezt használták, míg a másikat a kereskedők. Az útasok búcsút vettek Paulinus püspöktől, a kit nem is láttak többé viszont, s a gyalázatos mysteriumairól híres Daphne városka felé eső oldalon mentek ki Antiochiából.²⁾ Útasaink e városkán irtózáttal eltelve haladtak át. A férfiak tetszésök szerint lóra, számár-ra vagy tevére ültek, az ifjú leánykákat alkalmasint gyalog hintókban vitték. A mi Paulát illeti, rázós járása daczára, ez is a szamarat választotta. »Nem fogyott ki az ember a csodából, így szól ezen utazásnak történetirója, a ki nem más, mint maga Jeromos, midőn Eustochium kedvéért emlékezetének adatait összeszedi, nem fogyott ki az ember a csodából, mikor azt látta, hogy az a gyenge nemes hölgy, a ki még a minap csak heréltjeinek vállaira támaszkodva járt, most ezen rázós állat hátán ülve ügetett.³⁾

Gyorsan utaztak végig a tenger melléki Syrián. Phoe-

¹⁾ Hieron., *Vit. Malch.* — V. ö. Strabo *Geogr.*, XVI. II.

²⁾ Strab., XVI. II. 6.

³⁾ *Femina nobilis quae prius eunuchorum manibus portabatur, asello sedens, profecta est.* Hieron., *Ep.* 86.

niciában, Berytusban meg sem állapodtak: mert mi nyerhette volna meg tetszésöket ebben a római gyarmatban, a Krisztust üldöző jogtudósok ezen nagyon is híres iskolájában? Zarándoklásuk első állomás helyét Sidonon túl, a sareptai torony képezte, a mely mint valami észlelő hely magaslott ki a tenger fölött. Ezen toronyban vonult meg hajdan Illés próféta, a hosszú éhszükség idején ¹⁾ s itten táplálta az Istennek emberét a szent írásban megdicsért özvegy asszony, a napról-napra helyre pótlódó kosár-lisztecskével és korsó olajjal. A mint az útasok Tyrusba érkeztek, azonnal a tenger partjára siettek, a hol Pál apostol testvéreivel a földre borult, midőn a Tarsusból jövő hajóról kilépett, hogy Jeruzsálembe menjen. ²⁾ Itt ők is földre borultak s ajkaikkal a megszentelt homokot csókdosták. ³⁾ Ptolemais, melyet a syriaiak Acconak neveztek s a mely ma is az Akka, vagy Acre nevet viseli, más emlékekkel kedveskedett nekik Pál apostolra vonatkozólag, a ki e városból indult a jeruzsálemi börtönökbe: ettől már nehezökre esett megválniok. Ezután a tengerparton haladva; megkerülték azt az erdős fokot, a melyet a nagy Karmel hegység bocsát a Földközi tenger felé. Ez a híres hegység a zsidó költőknél a termékenység jelképe gyanánt fordult elő; a terméketlenség ellentétéül, a melynek képmásául a pusztaság szolgált. »Nincs már messze az a nap, így szólt Ézsaiás egyik prófétai énekében, a midőn a Sáron olyanná lesz, mint a pusztaság; a midőn a Kármelről elvész

¹⁾ Hieron., u. o.

²⁾ *Act. apost.* XXI. 5.

³⁾ Adorato Domino Salvatore, per arenas Tyri in quibus genua Paulus fixit. Hieron., *Ep.* 86.

a zöldség és a gyümölcs.«¹⁾ A hegy lábáról, a mely mellett az útasok elhaladtak, megkülönböztethették az erdőtől környezett legelő közepett azokat a fehérlő barlangokat, a melyek Illés prófétának menedékhelyül szolgáltak, s ezeket kétségkívül tiszteletteljesen üdvözltek. E hegy-láncz közepén, az ősrégi Dor város oly romokat tüntetett szemökbe, a melyek előtt Paula²⁾ a megdöbbenéstől némán állapodott meg. A hajdani kanahanita városból, a zsidóknak a syriai királyok ellen emelt hajdani erősségéből, rengeteg romhalmazán kívül, egyéb emlékeztető jel nem maradt.

Cesarea, egykoron Strato tornya, fogadta be végre falai közé a zarándokokat. Az elébb göröggé átalakult város egészen római városnak engedett helyet, a melyet Herodes épített fel Augustus tiszteletére, s a mely márvány palotái és kikötője által Ázsia legszebb városainak egyikévé vált. Miután Titus Jeruzsálemet elpusztította, Cesarea lett a IV. században a tartományi kormány székhelyévé, a nagyméltóságú konzulviselt férfiú lakhelyévé, a kinek három alosztály tartozott keze alá, az első és második Palestina, s az egészséges Palestina nevezetű.³⁾ Az egyházi kormány rangfokozata rendszerint a világi mintájára alakult, ennél fogva a cesareai egyház is az első helyet foglalta el a palestinai egyházak között. Ezt a várost több hirneves püspök tette nevezetessé, a többi közt Eusebius, Konstantinus bizalmas embere, a ki mint ennek a tartománynak szülötte, művei által annak történetére

¹⁾ Ezsaiás XXXIII. 9.

²⁾ Mirata ruinas Dor, urbis quondam potentissimae. Hieron., *Ep.* 86.

³⁾ *Notit. Imp. Rom. — Part. Orient.* I. köt. 110. lap.

világot derített. Jeromos, a nélkül, hogy Eusebius jelle-mével valami sokat törődött volna, legalább könyveit becsülte, mert lefordította s jegyzetekkel látta el a püs-pöknek Judea nevezetes helyeiről szóló görög munkáját, s majdnem mindig ezt követte, mint biztos kalauzát.¹⁾ Ce-sarea ekkor, különféle körülmények összetalálkozása kö-vetkeztében, a keresztyén tanítás középpontjává lett a Szentföldön, ép úgy, mint Tiberias, a melyről majd később szólunk, a héber tanítás középpontja volt ugyanott. Orige-nes Cesareában lakott a III. században, és könyvtára drága kincs gyanánt őrizte *Hexaples*ének (hatnyelvű bibliájának) kéziratát, a melyet e dicső könyv legjobb kiadásának tar-tanak. Jeromos felhasználta a jó alkalmat arra, hogy megnézzze benne s megjegyezze magának a főbb eltérő he-lyeket.²⁾ Látjuk ebből, hogy a tudós utazó rendesen milyen eljárást szokott követni, a ki zarándoklásait ép úgy felhasználta a tudomány, mint a kegyesség javára: »Az utazás, gyakran használt kifejezése szerint, annyi, mint tanulni igyekvés.«³⁾

Herodes neve, a melyet Palestina legszebb emlékein pompás feliratokban olvashatott az útas, számos romokkal is állott összeköttetésben. Ez a nagy város- és palotaépítő, a ki gyermekeit gyűlöletből, feleségeit szeretetből öldöste meg, azt követelte a maga részére, hogy épen olyan jó fiúnak tartassék, mint a minő rossz apa volt. Atyja Anti-

1) Hieron., *Praefat. in libr. de Loc. Hebraic.*

2) Nobis curae fuit omnes veteris Legis librös, quos vir doctus Adamantius (Origenes) in Hexapla digesserat, de Cesariensi biblio-theca descriptos, ex ipsis authenticis emendare. Hieron., *Comment. in Ep. ad Tit.* III. fej. IV. köt. 1. lap.

3) Discendi studio peregrinationes institutae sunt . . . Hieron.

pater emlékének szentelte a Cesareától néhány mérföldnyire fekvő Antipatris városát, a melyet Jeromos és útítársai szintén meglátogattak, de a nélkül, hogy ott a rombolás jelein kívül egyebet megjegyezhetek volna.¹⁾ Egyébiránt már ez a Judeában tett útazásnak elmaradhatatlan kellékei közé tartozott: romokon kívül egyében ott már nem is járhatott az ember. Ilyen romokat hagytak magok után a zsidóknak Syria és Egyiptom, — a rómaiaknak a zsidók ellen folytatott háborúi, a melyek közül a Titus kegyetlensége által előidézett pusztítás nyomai még el sem töröltettek, mire Hadrianus a pusztítás munkáját megint előlkezdte. A földnek nincs az a része, melyet a vas annyira felforgatott s a vér annyira átáztatott volna. Úgy látszott, mintha a terméketlen földön maga a természet is már mintegy szomorú arcot öltött volna, a mint Jeromos megjegyzi, a mit az útasok egészen összhangzóan találtak az elétkozott földről magokkal hozott eszméjökkel. De e talajból annyi nagy s minden keresztyén szív előtt szent emlék sarjadzott, hogy azok fölülmulhatatlan étellel s szépséggel ruházták fel az emberi rombolás műveit s az élettelen természetet.

Paula és kíséretársai csak akkor távoztak Cesarea-ból, a mikor meglátogatták a bibliai századosnak templommá alakított házáat,²⁾ s Filep négy »szűzességök jutalmául jósló szellemmel megáldott« leányának lakását.³⁾ Most már a valóságos ígér-et-földén útaztak, s egy lépést sem tehettek a nélkül, hogy folyton kezökben ne legyen az

¹⁾ Antipatrida semirutum oppidum, quod de patris nomine Herodes vocaverat. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Cornelii domum, Christi vidit ecclesiam. Hieron., *Ep.* 86.

³⁾ *Apost. cselek.* XXI. 9.

ó és az új testamentom; de annyira jártasak voltak mind a kettőben, hogy nem akadt olyan bibliai esemény, a melynek emlékezete rögtön eszökbe ne ötlött volna. Mageddo mezői első sorban Jósiásnak, a Dávid családjából származó ez utolsó jó királynak halálát juttaták eszökbe.¹⁾ Elképzelték magoknak, mikép áll harczy kocsián e síkság közepett, s mint igyekszik feltartóztatni Egyiptom királyát Nekhot Syria felé való vonulásában, s mint esik le róla, a mint átfúrja az a nyíl, a melyet maga Nekho-nak Istene irányozott. Milyen gyászos következményeket vont ez a haláleset maga után Juda országára nézve, a királyi temetés mily rendkívüli pompával vitetett végbe, milyen nagy fájdalmat tanúsított a nép, mikép siráncoztak Izrael leányai, a Bibliának e tárgyra vonatkozó egész megható elbeszélése²⁾ foglalkoztatta elméjüket alkalmasint mindaddig, mígnem Joppéba érkeztek.

Joppé, ma Jaffa vagy Jaffo, a legzsidósabb jellegű város volt mind azok között, a hova eddig befordultak s egyúttal Palestinának leglátogatottabb kikötője s a világ egyik legrégibb városa. A zsidó-monda az özönvíz előtti korbá helyezi alapíttatását, s a keleti hitrege meséiből is kijut osztályrésze. Ez az a hely, a hol Jónás hajóra ült, »hogyan elfusson az úr orczája elől;« úgy szintén az a hely is itt volt, a hol a tenger szörnyetegeinek eledelül meztelenül kikötött Andromedát Perseus megszabadította. A kíváncsiaknak a kikötő egyik oldalán mutogatták azt a partot, a hol a ciliciai hajósok hajójokra vették a szerencsétlenséget hozó prófétát, a másikon pedig azt a nagy

¹⁾ Per campos Mageddo Josiae necis conscios. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Reg. IV. XXVI. 29. — Paralip. XXX. 22., 24.

csúcsos sziklát, a melynek lábánál dühösen tört meg a hullám: ez lett volna az Andromeda kőszála. Még akkor is látszottak rajta azon lánczoknak nyomai, a melyekkel a fogoly odakötöztetett, valamint annak a szörnynek a hullája is, a melyet Neptunus Andromeda felfalása végett küldött arra a helyre.¹⁾ De már ennek az állatnak a csontváza nem volt egész, mert egy római hadvezér, Marcus Scaurus, egy részét hajdanában elvette s Rómába vitte, hogy aedilisségének nevezetességei között szerepeljen. Ez a hal valóban bámulatra méltó volt: Plinius állítása szerint, hosszasaága nem kevesebb lett volna negyven római lábnál, oldalai magasabbak az indiai elefánténál, hátgerinczének vastagsága pedig kitett mintegy másfél lábat.²⁾ Még az is iszonytató volt, a mi a Scaurus által elorzott részen felül belőle ott maradt.

Ha a kegyes római nők első gondolata Jónást illette, aligha kételkedhetünk azon, hogy a második Andromeda felé szállott. Egy oly kaland, melyben az üldözött ifjú szépséget valamely fiatal harczos megmenti, legyen bár mesebeli vagy történeti tény, minden időben birni fog anynyi ható erővel, hogy a nők érdeklődését fölgerjeszthesse. Akadt még az Apostolok cselekedeteinek szavai szerint »a tenger közvetlen közelében« egy másik olyan hely is, a mely útasaink figyelmét magára vonta, a Simon timárnak háza, a hol Péter apostol jelképes látományában azt az útasítást vette Istentől, hogy a pogányoknak hirdesse az ígét.¹⁾ A kis bolt csinos kápolnává alakult át, a melyet a

¹⁾ Hieron., *Comment. in Johann.* I. 3. — Strab. I. 2., XVI. 2.
Látszott a vaskarikák nyoma. Joseph., *Bell. Judaic.* III. 20.

²⁾ Plin. *Hist. nat.* I. IX. IV. 5.

³⁾ *Ap. Csel.* X. 5, 6.

zarándokok rendesen fölkerestek; a miéiuk sem feledkezhettek meg az odamenetelről. Azon domb tetejéről, melynek oldalain terült el a város, nagyszerű látványban gyönyörködhettek. A szem átölelhette innét a judeai hegység egész tömegét, a mint körszinházi ülőhelyek módjára lépcsőzetesen egymás fölé emelkedtek egészen a tetőpontjokat képező jeruzsálemi hegyekig. ¹⁾ Az útas innét, úgy szólván előzetesen birtokába vehette a Szent Várost: ez a látvány okvetetlen azt az erős vágyat kelthette Paulában és társaiban, hogy minél előbb induljanak.

A mint Joppét elhagyták, a Szentírásban rózsáiról híres Sáron síkságon haladtak át; de mivel a tél csak az imént végződött, a Sáronnak nem volt még semmi illata. Egyelőre két híres hely felé haladtak lépteik: jobbról feküdt Arimathia, annak az igaz embernek hazája, a ki megérdemelte azt a tisztességet, hogy sirját a Krisztusnak átengedhette; balról pedig Nobé, a mely Jeromos szava szerint inkább illett be temetőnek, mint városnak. ²⁾ Hajdan Levita városka volt ez, a melynek összes lakosait Saul egykoron örületes haragjában, kard élére hányatta, a miért Dávid mellé állottak. A kis karaván itt nem állapodott meg, ellenben Diospolis már feltartóztatta.

Diospolis, vagyis inkább, hogy héber nevét visszaadjuk, Lidda olyan kincset zárt falai közé, a minő után Jeromos szenvedélyesen kutatott, s ha egyszer rátalált, csak nehéz szívvvel hagyta ott. S ez a kincs nem egyéb volt egy tudós zsidónál, a ki kalaúzul szolgálhatott neki mind

¹⁾ Locus satis editus, ut inde tradant Hierosolyma conspici. Strab., XVI. 2.

²⁾ Nobe, urbem quondam sacerdotum, nunc tumulum occisorum. Hieron., *Ep.* 86.

azon helyek ismeretében, a melyeket meglátogatni szándékozott, s minden kérdésére megadhatta a kellő feleletet. A Liddában lakó rabbit honfitársai egyaránt becsülték jelleméért és tudományosságáért.¹⁾ Jeromos összekötetésbe lépett vele, s később Betlehembe is elhivatta, hogy Jób könyvét együtt olvassa vele; de a zsidó nem adta ingyen leczkéit, és Jeromos panaszkodik, hogy egy kissé drágán fizette meg azt a hasznót, a melyet belőlök vonhatott.²⁾ A mit Liddában cselekedett, ugyanazt tette egész útja folyama alatt. Ha tudósra nem akadt, akkor a lakosokhoz vagy a kalaúzokhoz fordult. Ő maga beszéli el egész őszinte örömmel, hogy mint fedezte föl egy »bizonyos héber« útmutatásai folytán, egy olyan falu valódi fekvését, a mely fölött a biblia-magyarázók sokáig vitatkoztak.³⁾ Utközben jegyzeteket készített későbbi használatra, s ezeknek köszönhetette, hogy iratai a szent írárok szövegének vitatása alkalmával, a bizonyosság jellegével bíró tekintély gyanánt fogadtattak el. De nem is igen akadt ám Jeromoshoz fogható utazó, s tudós barátnéi sem részesülhettek volna nála nélkül soha ilyen kellemetes utazásban!

A mint a karaván újból tovább haladt, Emmaus városkába érkezett, a hol a feltámadott Jézus a kenyér megtörésével nyilatkoztatta ki magát tanítványai előtt.

¹⁾ Hieron., *Eccles.*, II. k.

²⁾ Quo labore, quo pretio. Hieron., *Ep.* 41. — *In Ruf.*, II. a végén.

³⁾ Helkesai falva volt ez Galileában, Nahum próféta szülőhelye, a melynek alig maradt valami nyoma. »Helkesi, usque hodie in Galilea viculus est parvus quidem, et vix ruinis veterum aedificiorum indicans vestigia, sed tamen notus Judaeis et mihi quoque a circumducante monstratus.« Hieron., *Nolum Praefat.*

Kissé amodébb a Gaaz keskeny völgyében meglátszott, a hegy oldalán lépcsőzetesen emelkedő, s alsó és felső városra osztott Beth-horon, a melyet hajdan Salamon alapított, de »a háború vihara Jeromos szavai szerint fenekestül felforgatott.«¹⁾ A zarándokok innét Jozsuának a kananeusok ellen véghez vitt hőstetteinek színterére léptek, a midőn a héberek vezére, hogy őt királyt népeivel együtt elpusztíthasson a föld színéről, megállította a napot és a holdat. Útasaink szintén képzelni vélték magok előtt ezt a csoda-jelenetet, midőn a felőlők jobbra eső oldalon emelkedő Ajalont és Gibeont szemléltek. Eszökbe jutott a hitszegő gibeonbeliek sorsa is, a kik szövetségszegésök büntetéseül Izrael népének vízholdóivá és szénégetőivé lettek. Az út Gibeába vezette őket. Borzadózva taposták lábaik azt a földet, a hol az efraimi levita rémséges tragédiája az ágyastársán elkövetett erőszak, s ennek bekövetkezett halálával elkezdődött, de mivel később lépésről lépésre meg kelle járniok annak különböző színhelyeit, gyorsan haladtak rajta végig, mert különben is kifogytak az időből. Balfelől hagyták, a nélkül, hogy megnézésére gondoltak volna, Helenának, az adiabenei királynénak siremlékét, a ki nem kívánt egyéb jutalmat azért, hogy egy éhség alkalmával a zsidóknak gabonát szolgáltatott, mint hogy temetkező helyet adjanak neki Judea földében. Végre feltűnt előttök az annyira óhajtott város, a mely a birodalmi hivatalos elnevezés szerint, valamint a világi történelemben is, Aelia Capitolinának neveztetett, de a melynek minden keresztyén vagy zsidó szívében csakis ez az egyetlen neve élt: Jeruzsálem.

¹⁾ Bethoron inferiorem et superiorem, urbes a Salomone conditas, sed varia postea bellorum tempestate deletas. Hieron., *Ep.* 86.

A kapuban egy csapat hivatalszolga várt reájok. A mint a prokonzul, Aelia kormányzója, Paula érkezése felől értesült, azonnal diszkiséretet küldött elébe, azzal a meghívással, hogy a pretoriumba szálljon, a hol már a lakás készen várja. Paula a prokonzul udvarias előzékenységét megköszönte, de el nem fogadta, mert őt útazására készítő alázatossági érzelmeihez sokkal illendőbbnek találta, ha minden hivatalos pompát és fényűzést kikerül, ennél fogva úgy a maga, mint barátai számára szállásul a Szent Sir szomszédságában fekvő egyik szerény házat választotta.¹⁾

II.

Jeruzsálem, régi elnevezése szerint Jebus-Salem,²⁾ roppant átalakulásokon esett át azon nap óta, a midőn Dávid, a nagy király, a jebuzeusoktól elfoglalta, s a héber törzsek szövetségének székhelyévé és az egész Izrael vallási középpontjává tette, az által, hogy a szövetség ládáját belé költöztette. Ez az első királyai alatt annyira dicsőséges, annyira gazdag zsidó Jeruzsálem csakhamar hanyatlásnak indult a szerencsétlenségek és bűnök, a politikai viszályok és vallási szakadások, a külellenségtől való leveretések, s Kelet összes uralkodóinak rabszolgájává levés egymást felváltó hosszú és siralmas láncolata következtében, mindaddig, míg nem a Titus által gyűjtött lángok felemésztették templomával együtt. Mindamellett

¹⁾ Elegit humilem cellulam. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Urbem trinominem Jebus, Salem, Jerusalem . . . in tribus nominibus Trinitatis demonstrat fidem: Jebus, Salem et Jerusalem appellatur. Primum nomen, *calcata*, secundum, *pax*, tertium, *visio pacis*. Paulae et Eustochii *Ep. ad Marcell.*, ap. Hieron., *Ep.* 44.

újból fölemelkedett, de csak azért, hogy a Hadrianus alatt kitört újabb lázadás következtében még alacsonyabbra süllyedjen.¹⁾ Ezzel aztán vége is lett. Elűzték, szétszórták a zsidó lakosságot, idegen gyarmatosok foglalták el annak a helyét, sőt magát a földjét is fenekestül felforgatták.

Hadrianus, mint a görög sofisták tanítványa, s ő maga is sofista, belátta, hogy ezen annyiszor lerombolt, de mindannyiszor újból feltámadó városnak életerejé a vallásban rejlik: ennél fogva abban a két vallásban, a zsidóban és keresztyénben, támadta meg, a melyek közül mindegyik egyformán szent helyének tekintette s a melyeket ő is egyformán gyűlölt. Az elsővel azt cselekedte, hogy megszenségtelenített benne mindent, egészen a Salamon templomának romjaiig, az által, hogy a Szentek Szentének helyére a maga saját istenített két szobrát állíttatta fel.²⁾ A másodikkal meg azt tette, hogy megfertőztette a Kalvariát s a Krisztus szenvedésének tanúul szolgáló egyéb helyeket. A Golgotha, mint vesztőhely, azelőtt a város kerítésén kívül esett, most az újhoz csatolták s felszínét elegyengették; a sirgödör; a hol a Megváltó teste feltámadása előtt nyugodott, s az a viztartó, a melybe a zsidók a szombat nap közeledtére, a keresztet hamarosan bele vetették, romhalmaz alá temettetett. E töltés által támadt sík terület fölött két templomot és két oltárt állítottak, úgymint a Capitoliumi Jupiterét és Venusét, a császárok védő asszonyáét.³⁾

¹⁾ Euseb. *Hist. eccl.* IV. 6. — Dio, LXIX. 793. s köv. lap ed. Wecchel. 1606. — Appian. Syr., 83. lap. — Hieron., *in Daniel.* 9., *in Zach.* 8. s követk.

²⁾ In aede ipsa ubi templum fuit, quod Salomon aedificavit . . . unt et statuae duae Hadriani. *Itin. Burdigal. Hierosol.*

³⁾ Euseb. *De vit. Constant.* III. 26.

Míg ekképen a Golgotha hozzákapcsolása által észak és nyugat felé tovább terjeszkedett a város, addig dél felé hátrább huzódott, falain kívül hagyva a Sion hegyét, Dávid városát s a Moria hegyét, Salamon városát s annak temploma helyét. Az ekképen átalakított város a császár és azon Isten nevéről, a kinek a császár felajánlotta: Aelia-Capitolina - Adrianának neveztetett; a zsidók halálbüntetés terhe alatt kizárattak belőle,¹⁾ úgy, hogy ekkép egészen pogány Jeruzsálemmé lett.

A keresztyén istentiszteletnek legtiszteltebb szent helyében való illetén megfertőztetése majdnem két századig tartott; Konstantin szüntettette meg, s rajta volt, hogy a híveknek minél előbb visszaadja azon szent ereklýeket, a melyekhez egész addig csakis borzadozva közelkedhettek. A pogány isteneket templomaikkal együtt lesöpörték a Kalváriáról. A mint a feltöltés által keletkezett sík területet leásták s a törmeléket róla elhordták, napfényre került a Sírgödör, a kert, a melyben eredetileg feküdt, s az a hely, a hol a keresztet hajdan felállították.²⁾ Azt mondják, hogy ez ásatásokból akkora kötömeg került ki, hogy egy egész előfalat építhettek belőle a város északi oldalán.³⁾ Magát a keresztet is megtalálták, felkeresésére egyenesen Helena császárné vállalkozott, és vagy a jeruzsálemi püspök vagy a hazájok régiségtanában jártas

¹⁾ Ex eo tempore universa Judaeorum gens circum Hierosolyma sitam, pedem inferre prohibita est, lege et constitutione imperatoris Hadriani: adeo ut ne prospicere quidem e longinquo patrium solum ipsis liceret. Euseb., *Hist. eccl.* IV. 6. — Colonia Aelia-Capitolina Hadriana. U. a. u. o.

²⁾ Euseb. *De vit. Constant.* III. 26., 28.

³⁾ Cyril., *Catech.*, 14.

tudós zsidók ¹⁾ útmutatása folytán föl is fedezte azt a viz-tartó medenczét, a hol a három kereszt egymásra hánynva hevert. A mint Konstantin a szent helyeket ekkép eredeti állapotjukba visszahelyezte, egy óriási basilikát állított fölējök, a mely mindnyáját kőfalai közé zárta. ²⁾ Ez a basilika egy keresztyén városnegyednek lett középpont-jává, a mely lassan-lassan a többi körül fekvő városnegyede-
ket is mind elfoglalta, úgy hogy a zsidók által megfeszített Istennek jele ragyogott most meg e harmadik Jeru-
zsálem felett, de a honnét a Sion hegy és a templom szin-
tén kizáratott.

A keresztyén Jeruzsálem azon időpontban érte el jólétének és fejlődésének tetőpontját, a midőn Jeromos és Paula meglátogatták. A Konstantin után következő fejede-
mek bőkezősége, a föld minden tájékáról oda csödü-
ló zarándokok sokasága, a római tartományokon kívül eső vidékekről is küldözgetett ajándékok özöne (mert hiszen az egész keresztyénség a maga fővárosának tekintette) óriási gazdagságot teremtett benne; ³⁾ hanem a kicsapon-
gás is egyenlő lépést tartott a gazdagsággal. A folytonosan megújuló idegen népesség jelenléte a félig keresztyén, félig pogány Aelia Capitolinában leirhatatlan izgalmat idézett elő a városban. E minden osztályból, minden rang-
fokozatból, minden nemzetiségből összekeveredett társaság kebelében, a hol a barbár lökdösődött a rómaival, a plebejus a konzuli családok sarjaival, a hol a szabad em-

¹⁾ Ambros., *Div.*, p. 123. ed. Paris, 1603. — Rufin., *Hist. eccles.*, X. 7. — Paulin., *Ep.* 11.

²⁾ Euseb. *De vit. Constant.*, III. 25., 29., 30., 31. s követk. — *Itin. Hierosol.*

³⁾ Hieron., *Ep.* 84.

ber összevegyült a rabszolgával, a rima a nemes hölgygyel, az igazhivő pap az eretneggel, sem rend, sem szabály nem létezett, s a látszólagos keresztyén szabadság örve alatt mindenki büntetetlenül daczolhatott a polgári törvényekkel.¹⁾ Szinte azt hihette volna az ember, hogy a szent város az egész Kelet rablóinak, gyilkosainak, kéjhölgyeinek tanyájává alakult át. A kortársak, mintha csak összebeszéltek volna, oly szőrin-szálán egyező siralmas képet festenek róla számunkra. Ime ilyen kifejezésekkel nyilatkozik egy, bizonyos ideig benne tartózkodó nagy püspök, Nyssai Gergely: »Távol attól, hogy minden galád tövistől megtisztítottnak találtam volna ezt a földet, a melyre a valódi élet ráütötte a maga pecsétét, sőt inkább azt találok, hogy minden elképzelhető tisztátalanság mëtelye fertőztette meg. Uralomra jutott itten a rossz akarat, a házasságtörés, a tolvajlás, a bálványozás, a méregkeverés, az irigység, főkép pedig a gyilkosság. Az emberek itt egy kevés pénzért úgy öldöklük egymást mint a vadállatok, s a társadalmi összes kötelékek felbomlása következtében az emberölés itt könnyebben véghez vihető, mint akárhol a föld kerekiségén.«²⁾

A mit Gergely az erkölcsiségre vonatkozólag mondott, ugyanaz illik a hitéletre is, a mely épen olyan rom-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 49.

²⁾ Jam vero nullum est immunditiae genus, quod ibi non perpetratur; ac malitiae, adulteriae, furta, idololatriae, veneficia, invidiae et caedes, hoc tantum in primis malum illis tam frequens et assiduum est, ut nusquam tanta sit ad trucidandum promptitudo, quanta in illis locis inhabitat, ubi belluino more, in sanguine contribulium mutuo incurrunt, frigidi lucri causa. Gregr. Nyss., de non eund. Hierosolym. III. k. 653. I. Párisi kiad. 1638.

lott állapotban volt, mint az erkölcsiség. Az arianismus beplántálta mérgét a Szent Városba: a törvényesen felállított hatóságok üldözése, száműzetése, az ellenök való lázadás, a szakadás szabták benne a törvényt. Nagy püspökeinek egyike Cyrillus, a kit a római egyház méltatlanul betolakodó és zsarnoki püspököknek bélyegzett, egész életét azzal töltötte, hogy folytonosan harczolt Jeruzsálem falain belül és kívül azon versenytársakkal, a kiket az eretnekség támasztott,¹⁾ és csak állhatatossága és kitar-tása árán szerezhette meg szerencsétlen nyájának a békeséget. E harczias jellemű főpap épen akkor halt meg vagy már közel járt hozzá, hogy e világtól bucsút vegyen, a midőn Jeromos és Paula megérkeztek. Majd később meglátjuk, hogy e veszteség minő szerencsétlenséggel járt a jeruzsálemi egyházra, s minő kellemetlenségekkel útasainkra vonatkozólag.

Az olyan társadalmi állású zarándokok, mint ők, bármennyire igyekeztek is, még sem birtak megmenekülni a közkíváncsiságtól; ezt a Scipiók leánya csakhamar észre-vehetette; a midőn kegyes lelkesültségében társaival együtt Konstantin basilikájába sietett, már az egész város ott várakozott reájok.²⁾

A mai Szent-Sír templomában hasztalan keresnők azt a nagy és híres basilikát, a melyről itt beszélünk, de még csak fogalmat sem alkothatunk magunknak, hogy minő lehetett a IV. században az első kereszt-yén császár nagyszerű alkotmánya. Mindazonáltal a kortársak olyan részletességgel leírták számunkra Konstantin

1) Socr., II. 40. — Sozom., IV. 25. — Theodoret., V. 8., 9.

2) Testis cuncta Jerosolyma. — Hieron., *Ep.* 86.

épületét, hogy gondolatban majdnem az igazságot megközelítőleg felépíthetjük. Az a basilika, a melyet Jeromos és Paula meglátogatott, terjedelmes kőfalaktól körülzárt helyiség volt s a többi keresztyén basilikáktól eltérőleg nyugatról kelet felé nézett ¹⁾ s a szenvedés három főemlékét: a keresztet, a Kalvariát, a halál, s a Sírt, a feltámadás tanuját falai közé zárta. Három részre különült, a melyeknek mindegyike a nagy titok egyikének szenteltetett s annak nevéől neveztetett, úgy hogy e miatt majd a Szent-Sír, majd a Golgotha, majd a Kereszt templomának hívták. Két templomon s a gyermekek bemerítésére szolgáló keresztelő medenczén kívül ²⁾ még két előcsarnokot vagy *atriumot* és számos oszlopcsarnokot is foglalt magába.

A kerítés nyugati szélén a basilika félkörű szentélyzárásánál volt a Szent-Sír kápolnája, a mely épületecskét a Krisztus testének nyugvó helyéül szolgáló üreg fölébe emeltek. ³⁾ E köralakú épület fedele párját ritkító szépségű, egy szál kőből kifaragott oszlopokon nyugodott. Konstantin még azt is akarta, hogy a szintén márványból készült belső falak a fényt ragyogóan visszaverő drágakövekkel rakassanak ki, hogy ragyogásuk által, mint egy kortárs

¹⁾ Rendszerint a templom-hosszúság iránya kelet-nyugati, úgy hogy a templom főrésze, a szentély, keletre fekszik s ezzel szemközt nyugatra van a bejárás. E basilikánál éppen megfordítva a bejárás kelet felől, a szentély nyugat felől esett. *Ford.*

²⁾ *Balneum a tergo, ubi infantes lavantur. Itin. Hierosol.*

³⁾ *Sepulchrum, Anastasis, Resurrectio, Martyrion*-nak vagy a Megváltó szenvedései tanújának is nevezték. — »Qua ratione, non secundum reliquas ecclesias, hic *Golgothae* et *Resurrectionis* locus, *ecclesia* vocatur, sed et *Martyrion*.« *Cyrrill., Catech., 14.* — *In ipso Servatoris nostri martyrio, nova fabricata est Jerusalem. Euseb., De vit. Constant. III., 33.*

mondja, a feltámadás fényességének jelképéül szolgáljanak.¹⁾ Az üreg a kápolna közepét foglalta el, az épülettől teljesen elszigetelten, s felszínét egészen márványnyal borították be. Az előcsarnokot, a zsidó temetkezési helyek e rendes füg-gelékét, elbontották tőle, úgy hogy egyenesen a sírba lehe-tett lépni. Az a kőlap, a melyről az Evangyéliom beszél s a melyet Arimathiai József az üreg bejárata elé hengerített s az angyal onnét a feltámadás perczében eltávolított, s a me-lyen fehér ruhában ülve találták az asszonyok »a szombatnak reggelén«, néhány lépéssel odább két darabba törve feküdt.²⁾

A Szent-Sír kápolnájának kijáratánál, kelet felé, négyszögletű, szélteben-hosszában húsz lépésnyi, vagy egy kődobásnyi nagyságu és drága mozaikkal borított udvarba lépett az ember. Nagy oszlopcsarnok fogta körül minden oldalról, a keletit kivéve, a hol a Kereszt-templomának félkörű szentély zárásával érintkezett.³⁾ Ezt a négyszög udvart *Kalvariának*, sőt *Kertnek* is nevezték,⁴⁾ mert Szent-János állítása szerint azon kerteknek maradványát képezte, a melyek a Kalvariát a Krisztus sírjától elválasztották. Itt egy nagy s olyan formán kétfelé vált sziklát mutogat-tak, mintha csak ékkel repesztették volna el: ez volt az a szikla, a melybe a keresztet bele szorították.⁵⁾ A basiliká-

1) Euseb., *De vit. Constant.*, III. 33., 4.

2) Cyrill. *Catech.* 4. *de Cruce*.

3) Transgressus inde est ad vastissimum locum, libero patentem coelo, cujus solum splendida lapide constratum est, longissimis undi-que porticibus ad tria latera additis. Euseb., *De vit. Constant.* III., 35.

4) *Hortus* erat ubi crucifixus est . . . et-ejus symbola manent ut reliquiae. Cyrill., *Catech.* 14.

5) In quo etiam rupes apparet, quae quondam, affixo Domini corpore, Crucem pertulit. Eucher., ap. H. Vales., *Epist. de Anastasi.* Not. in *Eusebi*.

nak ez a része, a *Golgotha* nevet azon különös emléktől nyerte, a melynek megszentelése képezte hivatását. Elég tágas volt arra, hogy benne a hívek számosan összegyülekehessenek, s a püspökök egyházi tanításait ott tarthassák.¹⁾

Az udvartól keletre következett egy, a Szent-Sírénál nagyobb templom, a mely épen azon a helyen épült, a hol a Keresztet feltalálták;²⁾ ugyanazért annak a nevét is viselte. Ha Konstantin rendeleteit s a kegyes Helena ügybuzgóságát siker koronázta: akkor ez emléképületnek a legszebbnek kellett lennie az egész keresztyén világban. Konstantin egyenesen azt akarta, a ki nem is hanyagolt el semmit a végből, hogy óhajta teljesüljön: a márványok, sőt még az egyszerű kövek megválasztásáról is, a tetőzetről, a belső berendezésről határtalan bőkezűséggel eleve gondoskodott s rendelkezett. Annyit tudunk ez épületről, hogy a szentélynél vésett ezüstből készült óriás diszedényeket hordó tizenkét oszlopból álló félkörben végződött.³⁾ Hogy a szintén márványoszlopokon álló hajó fölé festett és aranyozott mennyezet borúlt, a mely az ég boltozatját képviselte, s hogy a tető ólomból készült.⁴⁾ Az épület külső

¹⁾ *Calvaria, Golgotha*. Quae Christus egit in Golgotha, etiam in *Golgotha* predicamus. Cyrill., *Catech.* 14.

²⁾ Quum de *Anastasi* pergeretis ad *Crucem*. . . Hieron., *Ep.* 38. — Aedem sacram immensae amplitudinis et sanctuarium in honorem *Sanctae Crucis* omni magnificentiae genere exornavit. Euseb., *De vit. Constant.* III., 35.

³⁾ Hemisphaerium . . . cingebatur duodecim columnis pro numero sanctorum apostolorum. Quorum capita maximis crateribus argenteis erant exornata. Euseb., *De vit. Const.* III., 35.

⁴⁾ Exteriora tecta plumbo, ad hibernos imbres arcendos, obvalata . . . Interiora versicoloribus marmoris crustis obtecta. Euseb., *De vit. Constant.* III., 36.

fala finom szemcséjű, kicsiszolt s a márványnyal vetekedő kőből állott. Az oldalhomlokzatok mellett két sor oszlopcsarnok húzódott végig. A bejáró ajtók, számszerint három, egy második előudvarra nyíltak, a mely, mint az első, szintén oszlopcsarnokkal volt körülvéve s a város főpiaczára torkollott.¹⁾ E templom padlózata alatt, ugyan ilyen beosztással bíró, másik földalatti templomot is készítettek, a mely még a külső oszlopcsarnokok alá is elnyúlt.²⁾

E kriptá földszintjén ment végbe, Helena császárné kutatásai következtében, a Keresztnek feltaláltatása; itt is őrizték. A fája meglehetősen megfogyott azon naptól fogva, a midőn ez a hívó és szerető anya azt a rendeletet adta ki, hogy a felét fiának egy, az egész Konstantinápoly felett uralgó porphyr oszlop tetején álló szobrába helyezték, hogy védelmezője legyen mind a városnak, mind a császárnak;³⁾ úgy szintén azon naptól fogva, a midőn a Keresztnek egyik szögét is az Adriai tengerbe⁴⁾ vettette, hogy annak zivatarait mind örökre lecsendesítse. A jeruzsálemi püspökök oktalan bőkezősége még az őrizetökre bizott másik felét sem hagyta meg érintetlen állapotban. Egyébiránt egy az egész keresztyénségben elterjedt babonás hit azt állította, hogy a szent fából elvett darabkák örökös csoda által

¹⁾ In ipsa media platea, in qua forum est rerum venalium. Euseb., *De vit. Constant.* III., 39.

²⁾ Geminae porticus, tam subterraneae, quam supra terram eminentes, totius basilicae longitudinem aequabant. Euseb., *De vit. Constant.* III., 37.

³⁾ Socrat. I., 17. — Sozom., II., 1.

⁴⁾ Próvida regina condolens excidia miserorum, unum ex quatuor clavis deponi jubet in pelago (Adriatico) . . . quod saevas fluctuum commotiones posset opprimere. Greg. Tur., *Glor. Mart.*, I, 6.

önként helyre pótlódnak.¹⁾ A mi még megmaradt belőle, ezüst dobozba zárták, a melynek a kulcsa eleintén magánál a püspöknél állott, de később egy magas rangu pap felügyelete alá helyeztetett, a ki a szent kincsről felelősséggel tartozott. Évenként egyszer, de különböző időszakokban, nagy pompával a felső templomba vitték a dobozt, s a fát a hívek imádata tárgyául kitették; ezt nevezték a *Felmagasztaltatás* ünnepének; hanem az is megtörtént, hogy a hivatalosan megszabott napokon kívül is megadták az előkelő személyeknek azt a kegyet, hogy az üdvösség emlékjét láthassák s imádhassák. Elképzelhetjük, hogy Jerosmos, Paula és barátaik e külön szabadalommal kitüntettek száma közé tartoztak.

A Kereszt templomában, a megváltó fával szemben térdelő Paula azon rajongó elragadtatásai egyikébe esett, a melyek nála heves lelki rázkódásai alkalmával rendesen bekövetkeztek. A megváltó vérétől átázott fadarabka eltünt szemei elől, e helyett magát az egész keresztet látta: ott volt rajta a felszegezett, kigúnyolt, megkínzott Krisztus, a mint lelkét kileheli s ő haldoklásának minden gyötrelmeit átszenvedte. »Az egész Jeruzsálem városa tanúja volt könyeinek, nyögéseinek s fájdalma kitörésének: az Ur, a kihez imádkozott, szintén tanúja volt.«²⁾ A Sír templomában, a sír szájának elzáró kövére rohant s azt úgy átölelte karjaival, hogy nem birták tőle elszakasztani. Mikor pedig a sír belsejébe lépett, mikor térdei azt a földet érintették, a melyet hajdan a Megváltó tagjai érin-

¹⁾ Cyrill., *Catech.*, 4. *de Cruce*. — *Catech.*, 10. — Paulin., *Ep.* 10.

²⁾ Quid ibi lacrymarum, quantum gemitum, quid doloris effuderit, testis est cuncta Hierosolyma: testis est ipse Dominus quem rogabat. Hieron., *Ep.* 86.

tettek, midőn kezét azon padon végig húzta, a melyen az isteni test pihent, akkor az ájulás környékezte. Kint csak szakgatott zokogását hallották; azután magához térve csókjaival borította be ez élettelen ereklyéket; olyan hévvel nyomta reájok ajkait, mint valami szomjat oltó s rég óhajtott forrásra, s szinte azt hitte volna az ember, hogy a sziklát csókjaival és könnyeivel felolvasztani akarja.

A Szent Városban minden állomás hasonló felindulás színhelyéül szolgált Paulára nézve. »Minden hely annyira lefoglalta, azt mondja e jelenetek elbeszélője, hogy csak azon feltétel mellett egyezett bele egyiknek az elhagyásába, hogy másokra siessenek.«¹⁾ Mikor az utasok már mindent láttak Jeruzsálemben, kimentek belőle, hogy a délre eső Sion hegyre felkapaszkodjanak s az új-szövetség fájdalmas helyei után, az ó-szövetség dicsőségének színterét lássák. De milyen dicsőséget tüntetett fel ekkor a király-próféta által annyira felmagasztalt Sion hegye! Kőfala már hiányzott s a tüskebokrok és romok közt csak nagy vesződéssel juthattak bele. A mint utasaink a főkapuhoz megérkeztek, melynek néhány fala még fennállott, miután a hamu, és kőhalmazokon áthaladtak, elbámulva és megdöbbenve állapodtak meg. Úgy tetszett, mintha azt a kérdést vetették volna fel önmagokban, vajjon ezek-e a Sionnak ama kapui, »a melyeket az Ur Jákób minden hajlékai felett szeretett,²⁾ s a melyeken még a pokolnak sem lett volna szabad diadalmaskodnia.« De a kétségeskedésnek és lelki szorongásnak ez a pillanata nem sokáig tartott. A zarándokok egyike valószínűleg Jeromos, mint-

¹⁾ *Cuncta loca tanto ardore ac studio circumivit, ut nisi ad reliqua festinaret, a primis non posset abducere.* Hieron. u. o.

²⁾ Zsolt. LXXXVI., 2. vers.

egy titkos gondolataikra felelve, nem késett a következő magyarázattal, hogy »itt csak a földi Sion áll szemeik előtt, a mely ép úgy mulandó s az enyészet alá vettetett, mint azok az emberek, a kik megalkották, holott a Szent-Irás a lelki Sionról beszél, Isten művéről, a mely ép oly romolhatatlan, mint készítője.«¹⁾ A sík térségen pusztulásnál és vadonnál egyebet nem láttak.²⁾ Dávid palotájának, vár-erősségének, híre-hamva se volt többé; még Herodes palotája is eltűnt; eke vont barázdát alapjaik felett. Helyöket felugarolt föld s néhány kert foglalta el, a melyeknek kerítése ezen királyi lakások romjaiból készült. Ezsaiás jóslata valósult meg ekképen, a ki azt mondta, hogy: »a tök virágzik majd ott, a hol még az imént a királyok fényűzése ragyogott.« Azon hét zsinagóga közül, a mely hajdan Sionban találtatott, a mai vadonná s romhalmazzá váltban egy mégis megmaradt.³⁾ A pusztaság közepett egymagában fennálló ezen épület, mint az új hitnek emléke, úgy látszott mintha daczolni akarna az idő és emberek romboló hatalmával. Ez a kétemeletes ház, a hol Jézus a husvéti bárányt megette tanítványaival és a hol ötven nappal feltámadása után százhusz tanítványa vette a Szent-Lelket: a vacsoráló hely, a mint elnevezték, templommá alakítottatott át s a hívek nagy sokaságát vona magához.⁴⁾ A mi utasaink is elmentek oda s a homlokzat oszlopcsarnokában láthatták azt az oszlopot is, a melyhez köttetve

¹⁾ Non eas portas quas hodie cernimus, sed quibus non praevallet infernus, et per quas credentium ad Christum ingreditur multitudo. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Cyrill., *Catech.* 13. — *Itin. Hierosol.*

³⁾ *Itin. Hierosol.*

⁴⁾ Cyrill., *Catech.* 14.

ostoroztatott volna meg, a szájhagyomány szerint, Jézus Krisztus. Még néhány vércseppet is mutogattak rajta! ¹⁾

Vajjon lejöttek-e a Sion hegyről, hogy azután a Móriára felmenjenek és Dávid városa után Salamonét s a templom romjait meglátogassák? Jóllehet Jeromos erről hallgat, de feltehetjük rólok, hogy megtették, mert a zarándokoknak szokásos és úgy szólván kötelező körútját ez képezte. Láthatták ekkor e régibb romokat fedő újabb romokat és Hadriánnak, a Szentek-Szente fölött, a fertőzet szellemeként uralgó két szobrát. A kalaúzok figyelmeztették az utasokat, az oltár és az előcsarnok közt eső helyen, Zakariás papnak a vérére, a mely a *Bordeauxi Utikönyv* szavai szerint oly piros maradt, mintha csak az nap ontatott volna ki. ²⁾ Egy nagy átlukasztott követ is mutogattak, a melyet a zsidók minden évben megolajoztak, a mely felett sirtak s ruháikat megszakgatták, s e jogért a város tisztviselőinek ugyancsak drága bért fizettek. Az idegenek által hajhászva kutatott nevezetességek során, a régi templom oszloptalapzatai közt egy földalatti börtönt is mutogattak, a hova Salamon a szellemeket elzárta és minden módon kínozta, csakhogy akarátának annál készségesebben engedelmeskedjenek. ³⁾ Ez a babonás hit a IV-ik században érte ugyan el teljes virágzását, de Josephus történetíró tanúsága szerint már az I. században is fennállott. A legbölcsebb királynak bűvészségéről szóló keleti regék jókor elkezdődtek.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86. — *Itin. Hierosol.*

²⁾ In marmore ante aram sanguinem Zachariae . . . Ibi dicas hodie fusum. *Itin. Burdigal. Hierosol.*

³⁾ Est ibi et crypta, ubi Salamon daemones torquebat. *Itin. Hieros.*

III.

Bethlehem és a szent jászol vonzották most Paulát és társait, — a születés titokzatos eseményének színhelye, a halál és feltámadás szintere után. Sőt ha már egyszer a Jeruzsálemtől délre eső vidéken vannak, be akarták járni a hajdanán híres Juda királyságának legnevezetesebb helyeit is. Hosszú és vesződéses utazást képezett ez, a melyhez komoly előkészület kívántatott. Ennélfogva a kis karaván újból szervezkedett s hihetőleg ugyanazon rendben vonult ki a városból, a melyben oda belépett.

Legelsőben Aeliától mintegy másfél mérföldnyire állapodtak meg, a bethlehemi úttól egy kissé jobbra eső Rachel sírjánál. ¹⁾ Itt vált meg Jákób szerencsétlen felesége az élettől, a midőn világra hozta utolsó csecsemőjét, azt a gyermekét a kit *Benoninak* »fájdalmam gyermekének« nevezett; de a kit az apa, Istenbe vetett szent bizodalma hevében, *Benjaminnek* »jobb kezem gyermekének« ohajtott elnevezni. Itt bizonyára felújultak Paulában, e szintén kemény megkísértéseken átment anyában, a multnak gyötrő emlékei: Jeromos úgy festi előttünk, a mint hallgatagon, felemelt fővel áll azon sír mellett, a mely annyi feltóduló kérdésére adhatott volna feleletet. ²⁾ Nehányperczyi e néma fájdalomnak szentelt megállapodás után, a zárándokok folytatták útjokat, mignem Bethlehembe érkeztek.

Dávid hazája, e hajdan virágzó város, akkoriban nem egyéb volt nagy falunál ³⁾ egy olyan hegy lejtőjén épülve,

¹⁾ Itin. Hierosol. — Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Stetit in sepulchrum Rachel., Hieron. *Ep.* 86.

³⁾ *Ep. ad Marc.*, ap. Hieron., passim,

a melynek tetejét és túlsó oldalát hajdan erdő borította. Ez erdő között, szanaszét, barlangok voltak, a melyek a keleten bevett általános szokás szerint a lakosság barmainak istálólul, a környék pásztorainak s a megkésétt utazóknak menedékhelyül szolgáltak. E barlangok legterjedelmesebbikébe húzták meg magokat József és Mária azon éjszakán, a mely a világ számára az üdvösség korszakát megnyitotta, mivel nem találtak vendégfogadó házat Bethlehemben, s itten született a Megváltó. A bethlehemi barlang, az evangyéliom hirdettetésének legelső idejétől fogva, tisztelete és kegyes látogatása tárgyát képezte a keresztyénségnek, mind addig, mignem a szentség megfertőztetésében nagy jártassággal bíró Hadrianus császár, az erdőt és barlangot Adonis tiszteletére nem szentelte.¹⁾ Ekkor azután az a barlang, a mely a tisztaság Istenének születését látta, a pogányság legtisztátalanabb mysteriumának vált szenthelyévé. A szent jászol kedvéért megtéteztet ugyanaz, a mit a Kalvariáért megcselekedtek; Konstantin megtisztította azt, a mit Hadrian bemocskolt, és Helena császárné nemcsak hogy viasszaszolgáltatta a keresztyén istentiszteletnek a Krisztus születési helyéül szolgáló barlangot, a mint már a halála szinterét visszaadta, hanem ezenfelül még olyan templomot is emeltetett fölébe, a mely, ha nem is nagyságra, de pompájára nézve bátran versenyezhetett a jeruzsálemi bazilikával.²⁾ A bethlehemi templomnál szintén ugyanazt az eljárást követték, mint a jeruzsálemnél, tudniillik a barlangot altemplommá alakították át; a melybe az oltár mindkét oldala mellől csigalépcső vezetett le, sőt a sziklába

¹⁾ Hieron., *Ep.* 49.

²⁾ Euseb., *De vit. Constant.*, III. 41—43. — *Itin. Hierosol.*

vájt folyosók által a körüle fekvő üregekkel is összeköttetésbe hozták. Ez altemplomba siettek mindenekelőtt zarándokaink; Jeromos, Paula, Eustochium, egy szóval mindnyájan csakhamar imádkozásba merültek a szent jászol előtt.

Ha itt hősnőnknek érzelmeit, azon szemtanú után, a ki bennünket róla tudósít, ép úgy lefestem, mint a hogy már a Szent-Sírnál végbement jelenet alkalmából lefestettem, újból a történelemnek egy lapját írom meg; mert a szívnek e mesterkéletlen nyilatkozatai a század erkölcsi állapotáról alaposabb ismertetést nyújtanak, mint akár a legelméőbb bölcseleti értekezés. A mint Paula a bethlehemi kőre leborúlt, ép úgy, mint a Szent-Sír és a Keresztemplománál, azon heves rajongási állapotok egyikébe esett, a melyek a valódi élet és a látomány közt mintegy középútat képeznek. »Megesküszöm rá, így szólt a mellette térdepelő Jeromosnak, hogy a pólyákkal betakart isteni gyermeket látom... ime itt van! A szűz anya karjára veszi; mily gyengéd figyelemmel környezi nevelő apja!... Hallom első sírva fakadását: a messze távolból hangzanak a pásztorok léptei s az angyali karok éneklése!...« Látta a Napkeleti Bölceket is, ajándékaikat, az istálló fölött ragyogó csodálatos csillagot; azután megváltozott a jelenet: az örvendetes látomány helyett vért, könnyeket látott. A dühös Heródes az összes gyermekek leölését rendeli el; a katonák, mezítelen karddal kezökben, ragadják el őket anyjok melléről; József és Mária Egyiptomba menekülnek... Ekkép merült a képzelete által elragadtatott Paula a megmérhetetlen titok szemléletébe: sírt, nevetett, imádkozott, egy ugyanazon időben.

Egyszerre csak azt hallják a mint ékkép kiált: »Üdvöz légy Bethlehem, ¹⁾ a kit méltán neveznek »a kenyér házának«, mert valóban itt született az élet kenyere! ²⁾ Üdvöz légy Ephrata, »a termékeny«; — valóban termékeny, mert Isten maga az, a kit csűrödbe takarítottál!« ³⁾ Ekkor a Szent-Írásnak minden jövődölést magában foglaló helye megelevenült elméjében s egyiket a másik után mondta latinul, görögül, héberül, a mint épen eszébe jutott. Az ököréről és szamárról Ézsaiásnak ez a verse ötlött emlékezetébe: »az ökör megismerte gazdáját és a szamár urának jászlát«; továbbá ez a másik: »boldog az, a ki a vizre vet, a hova az ökör és a szamár besülyesztí lábát!« A zsoltáríró ezen szavaira: »Ime hallottuk, hogy volt az régen Efratánál s megtaláltuk azt az erdő közepén,« ⁴⁾ Paula hirtelen félbeszakította beszédét s Jeromoshoz fordulva így szólt: Észrevette, hogy az *azt* him- s nem nőneműnek *αυτον* s nem *αυτην*-nek fordítottam (görögül mondta az idézetet), vagyis Jézusra s nem anyjára vonatkozólag, mert a héberben *zo* van, a mi, miként öntől tanultam, a himnem jele. Ebből láthatja, hogy nem feledtem el tanításait.« ⁵⁾ E szerint e bámulatunkra méltó zarándokok nem tartották helytelennek, hogy a tudományt még legrajongóbb buzgóságukkal is összevegyítsék . . .

Sok bajába került Paula barátainak, mire őt e helytől elszakíthatták, a hova úgy látszott, mintha valami titkos előérzet bilincselte volna. Azt mondaná az ember, hogy

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Bethlehem héberül valósággal kenyér házat jelent.

³⁾ Ilyen szintén Ephrata vagy Efrata jelentése is.

⁴⁾ Zsoltár CXXXII., 6.

⁵⁾ Hieron., *Ep.* 86.

láltára egész jövő sorsa feltárult előtte, a midőn jóslat-szerű hangon így kiáltott fel: »Lám, én szegény bűnös asszony létemre méltónak találtattam arra, hogy csókjaimmal illethessem azt a jászolt, a melyben az én Uram első kiáltását hallatta. Méltónak tartattam arra, hogy e barlangban imádkozzam, a hol a Szűz anya Istenemet a világra hozta! Ide helyeztetem tehát lakásomat, mert megváltóm is ide helyeztette a magáét; úgy hogy az én Istenemnek hazája lesz az én nyugovó helyem is!« ¹⁾ A nemes idegen asszony, a ki a Tiberis halmairól érkezett, aligha sejtette, hogy mennyire igazat mond: az örök nyugalom csak ugyan Bethlehemben kezdődött számára s itt borult sokáig csontjaira.

Azonban a türelmetlenség sarkantyúzta őket, ennél fogva mintegy ezeröttszáz lépésnyi út megtétele után, áthaladtak azon az Ader tornyának nevezett helyen, a hol a Krisztus születésének éjszakáján virrasztó pásztorok halották az ég és föld kibékülésének énekét s azon régi útra értek, a mely Gázába vezet. Bethsora állomáshelylyel kínálkozott számukra s letelepedtek azon forrás mellett, a hol Kandaces királynő kamarása, ez áttért zsidó, Filep által a keresztyén vallásra téríttetve, Jeromos mondása szerint, »szellemi bőrt cserélt.« ²⁾ Ez a hely szépségben ritkította párját. A sziklából előtörő viz először is egy terjedelmes és mély medenczébe hullott, a hova Filep a herélttel együtt, a bemerítéssel történő keresztség végett, mind a ketten leszállhattak; azután zuhatagokban ömlött alá, mignem végre eltűnt a szomszédos sziklák hasadécai

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Hieron., *Ep.* 86.

között. A filiszteusok hajdani hazája, fővárosával Gázával, a vidék szájhagyományában élő hőse, az erős Sámson emlékezetét juttatta eszökbe. Meglátogatták a héber háborúk legnevezetesebb emlékeit, azután, jobbra fordulva, követték Eskolnak, a *Szölőfürt völgyének* mentét, a melynek szőlőskertjeit megbámulták. ¹⁾ Itt szakították a Kanahán földének kikémlelésére Mózes által küldött emberek azt a híres szölőfürtöt, a melyet dorongra fűzve, ketten is alig birtak vinni vállaikon. Ily csoda nagyságu szölőfürt nem találkozott ugyan többé, de Eskol szőlőskertjei még mindig megérdemelték termékenységi hírnevöket. Eskoltól a karaván Mamhréh terjedelmes völgyébe tért, a hol hajdanán Abrahám lakott s Mózes könyveinek elbeszélései alapján híres lesz mindörökké.

A legtöbb keleti népnek ezt a bölcsejét a Keleten általánosan uralkodó tisztelet érzelme környezte: látogatásra jártak ide nemcsak az egész Judeából, hanem a Jordánon túl eső pógány vidékekről, Idumeából, Arabiából s az Ismaeliták által lakott pusztaságokról is; és ez a tisztelet nagyon korán valóságos babonává fajult. A mamhrehi hagyományos fa, a mely alatt Abrahám Sodomába igyekező isteni vendégeit fogadta, idők folytán valóságos imádati tárgygyá alakult; ágai örökösen görnyedtek az ajándékok, a fogadásból tett adományok, *ex voto*, súlya alatt. Úgy imádták, mint valóságos bálványt. Konstantin császár azt hitte, hogy a bálványimádást megszünteti, ha a fát levágatja s keresztyén templomot emeltet helyére: ²⁾ azonban a bálványimádás csak nem szűnt meg, hanem a helyett

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Sozom., II. 4. — *Itin., Hierosol.*

egy szomszédos fára ruházódott át. Egyébiránt, az első patriárcha ideje óta a mamhrehi fának mind a faja, mind a helye több ízben is megváltozott. Abrahám idejében még tölgyfa volt; Josephus történetíró korában már terpentinfává lett, valamint az is terpentinfá volt, a mit Konstantin vallásos aggályainak áldozatául dobott.¹⁾ Ezúttal az idegeneknek ismét tölgyfát mutogattak, és Jeromos annak árnyékában beszélhette el kíséző társainak az általam épen most előadott s nagyobbára az ő könyveiből merített részleteket. Mamhréht nem hagyhatták el a nélkül, hogy meg ne nézzék »a kettős barlangot«, a melyet Abrahám azért vett, hogy abba feleségének Sárának holttestemet eltemesse. Azután csak egy meredek hegyet kellett megmászniok s azonnal Hebron városába értek.

Hebron, a kanaaniták egyik legrégibb városa, héberül *Cariath-Arbé*-nak »a négy ember városának« nevezetett, mert benne feküdt Abrahám, Izsák és Jákob sírja, valamint a nagy Ádámé, az emberi nem atyjáé is,²⁾ jól lehet egy másik hagyomány ennek a sírját egyenesen a Kalvariára helyezi. Abrahám, Izsák és Jákob mellett, ugyanazon síremlékben, ott feküdtek feleségeik is, tudniillik Sára, Rebeka és Lia,³⁾ de már arról semmi szó sincs, hogy Éva is ott lett volna Ádám mellett. Egyébiránt a drága márványokkal felékesített síremlék, a zsidók munkája volt; a keresztyének még egy templomot toldottak hozzá. Utasaink megbámulták a völgy oldalaiba vágott vízmedenczéket, a melyeket hajdan Othoniel a síkság öntö-

¹⁾ Sozom., II. 4. — *Itin. Hierosol.* — Hieron., *Ep.* 86. Hieron., *De loc. Hebr.*, V.

²⁾ Hieron., *Ep.* 86.

³⁾ *Itin. Hierosol.*

zése végett készített. Nevezetes tanújele volt ez a régi héberek művészetének s a földmivelésre fordított szorgalmatosságának. Egyébiránt utasainknak annyira felingerelte képzelőtehetségét a mystikus magyarázatmód, hogy ebben minden áron a keresztség jelképét akarták látni, a melynek vizei életet öntöttek az Ó-Törvény terméketlenségébe.¹⁾

Az Othoniel vízmedenczéihez tett kirándulás után következő napon, kora reggel, akart már indulni Paula az *Áldás városába* (Caphar-Barucha), arra a helyre, a hova Ábrahám patriarcha szives vendégszeretetének utolsó bizonyítéka gyanánt elkísérte a mennyei követeket, a kik már onnét megpillanthatták Sodomát. Nagyszerű, de egyúttal szomorú kilátás tünt itt föl szemeik előtt. Belátszott innét a Holttenger medenczéje, az elátkozott városoknak, Sodoma, Gomorrha, Adama és Seboimnak helye, vagyis inkább temetője. Lábánál terült el Engaddi, azon illatozó rétektől körülvéve, a melyeket Salomon »balzsamfák szőlőskertjének« nevezett. Dél felé, a messze távolban s a veszedelmes Skorpió hágó fölött látszottak, a Segor körvonalai, melyet a Szentírás három éves üszőhöz hasonlít, egy kissé odább nyugatra pedig a Seir hegység az Ismael fia által benépesített vadonaival. Mennyi gondolat ostromolta útasaink agyát, mialatt itt, az Isten boszúállásának színhelyén, hosszas pihenőt tartottak! Mennyi üdvös eszméjük támadt e türelmes igazságszolgáltatás fölött, a mely a kellő pillanatban borzasztó büntetésekben tör ki, s még magát a természetet is borzadálylyal tölti el! A mint Paula, Segor mellett, Lóth barlangját mesziről meg-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.

mutatta, a ki leányai által lerészegítettve, a vérfertőztető Moab nemzetségnek apjává lett: megilletődve ekkép szólt fiatal társnőihez: »Lássátok, mire vezet a tobzódás: a bor a legborzasztóbb bűnök előidézője: ne igyatok tehát soha belőle!« ¹⁾

Ezzel vége szakadt Juda hajdani országában való útazásuknak; megint Jeruzsálem felé vették útjukat, a Holttenger partja mentén, Thekuán, Amos próféta hazáján s a Kedron rohamos patakáén át. Útközben oly beszélgetéssel mulattak, a melyből a komolyság nem zárta ki mindig a tréfát, s a rendesen búskomor kedélyű Paula néha szelid vidámságú élczeket kockáztatott meg. Mikor Hebron közelében jártak, azt ajánlotta valaki, hogy látogatnák meg a szomszédos, de meglehetősen meredek hegy tetején fekvő, héberül *Kariath-Sephernek*, a *Betük városának* nevezett régi helységet, a melyet azért neveztek el ekképen, mert a kanaaniták idejében bizonyos vallási főiskola volt benne, a zsidók idejében pedig levita várossá tétetett. Paula nem érdeklődött iránta, meglehet azért, mert egyáltalán nem volt reá kíváncsi, vagy tán azért, mert félt a fáradságos hogymászástól. Elég az hozzá, ezt mondta reá nevetve: »Betük városa! no arra ugyan semmi szükségünk sincs. Mert az ember megveti a betűt, a mely öl, ha birja a szellemet, a mely megelevenít.« Jeromos több keserűséget vegyített tréfái közé. Ő, a ki annyit szenvedett a római papság üldözésétől, ő, a ki csak a minap is akkora erélylyel kelt ki a papok mértékletlensége s a barátok falánksága ellen, a gúnyos czélzásokkal egyáltalán nem fösvénykedett, ha alkalom kínálkozott reá. Midőn egy

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.

napon Bethfagé városán, a levita papság egyik nagy telepén mentek keresztül, barátai előtt azt a gonosz megjegyzést tette rá: hogy ez az elnevezés a héberben annyit jelent, mint az *állkapcsok városa*.¹⁾

A kis csapat bejárta ekkép Palestina déli vidékét; a nagy tengerrel határos északi tájékat meg már ismerte: ennél fogva nem maradt számára egyéb hátra, mint hogy Samariának és Galileának középpontját, úgyszintén a Jordán völgyét egészen a Holttengerig meglátogassa. Ez újabb utazáshoz habozás nélkül hozzá is fogott. Paula győzte a fáradtságot, s nemcsak a legrázósabb hátas jószágokon birt megülni, hanem órák hosszáig elgyalogolt s a legmeredekebb hegyeket is könnyedén megmászta. A kíséretében lévő hölgyek, azon fölül, hogy mindnyájan fiatalok voltak, még a kegyes kíváncsiság által is lelkesítettetek. Ennél fogva elhatározták, hogy minél előbb útnak indulnak, s először is az Olajfák hegyét látogatják meg, a melynek szűk és sziklás ösvényétől egy sem riadt vissza.

Miután tehát végig mentek a Józsafát völgyén, s a hozzá tartozó szőlővel beültetett földterületeken, s elhaladtak azon szikla mellett, a melyen Judas Iskariotes általszolgáltatta elárult mesterét,²⁾ behatoltak az olaj- és pálmafák közé, egészen azon halomig, a hol a feltámadt Jézus égbe emelkedett. Helena ide a *Mennybemenetel* jelzővel ellátott basilikát építtette, a melybe mindnyájan beléptek. Ez egy közép nagyságú, de nagyszerűen feldíszített köralakú épület volt. Jeromos arra figyelmeztette társait, hogy a templom kupolája nyitott maradt; s elmondta róla

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86. — Hieron., *De loc. Hebra.* II. köt.

²⁾ *Itin. Hierosol.*

a Konstantin óta közhitelnek örvendő hagyományt, a mely szerint egyetlen egy építőmesternek sem sikerült soha azt az űrt betölteni, a hol a Krisztus teste keresztül haladt. Elmondta azt a sokkal bizonyosabb régi zsidó szokást is, mely szerint minden évben egy vörös tehenet égettek meg azon a hegyen, és hamvát Izrael népe bűnének kiengesztelésére széjjelszórták. Emlékeztette őket Ezekiel próféta elragadtatására, valamint a Salamon templomából az Olajfák hegyére kivándorló kerubimokra is, a kik oda újabb templomot akartak építeni. A látomány beteljesült, állítása szerint, mert a Mennybemenetel székesegyháza, az új templom, ime fenn áll; de hol vannak a réginek még csak romjai is? ¹⁾

A halom tetejéről Judeának egyik legszebb vidékén merenghetett a szem s a várossal ellenkező oldalán észrevehették Rufinus kolostorát. Vajjon Paula meg akarta-e látogatni ezt a zárdát, a melyről annyi magasztalással szóltak előtte? Vajjon Jeromos akarta-e viszontlátni fiatalkori barátját, vagy talán Rufinus és Melania nem voltak ott, hogy őket fogad hassák s teljesítsék a gazdai tisztet azon a szent helyen, a hova sátoraikat felütötték? Elég az hozzá, a mi történetírónk még csak nevöket sem említi; azonban ő elbeszélését később szerkeztette, a mikor már engesztelhetetlen gyűlölség választotta el e két embert egymástól, s ez az ellenséges indulat még magára Paulára is visszahatott. Legyünk meggyőződve róla, hogy ha Rufinus és Melania, a min különben nem kételkedhetünk, akkor Jeruzsálemben voltak, minden bizonnyal fogadták útasainkat és kalaúzaikul szolgáltak az Olajfák hegyén.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86. — *Itin. Hierosol.*

Milyen becses történeti részletektől fosztott meg bennünket e végzetes harag! Minő érdekkal olvasnók ma a két tudós dalmata társalgását, a kik magokon összpontosították a nyugatnak még akkoron Augustinusról tudomást nem vevő figyelmét! Milyen érdekkal olvasnók a beszélgetők egyikének tolla után a keresztyénségnek nyugaton úgy, mint keleten folyó állapotáról, s a szerzetesi életnek az egész világon tett előhaladásáról szóló majd gyakorlati, majd magas röptű észrevételeit! Mily örömmel találkoznék az ember egymástól való hosszú elszakadásuk után bekövetkezett ömledezéseikben itt Rufinus nyugodt és pártfogoló szeretetével, amott pedig Jeromosnak rajongó barátságával és lelkesült szavaival, az elsőnél a fagyos, de hatalmas okoskodással, a másodiknál az ékesenszólással és szenvedélylyel, s a kép kereteül szolgálna az Olajfák hegyén álló kolostor előtere, fölötte Jeruzsálem városa s délre a bethlehemi mezők, északra az Efraim hegység s keletre és nyugatra, a mint a szemhatár elmosódik, a nagy tenger s a Holttenger közt szakadatlan sorban egymásfölé tornyosuló hegylánczatok! Ha e találkozás csakugyan megtörtént, kétségkívül itt fogant meg Paula elméjében, az Egyiptomból nem régiben visszatért Melania hatalmas közlései alapján, azon nagy utazás terve, a melyet a következő évben foganatosított.

HATODIK KÖNYV.

Jeromos és Paula utazásának folytatása. — Bethania és Lázár sirja. — Az *Adomin* hegyszoros. — Jerikó. — A Jordán meglátogatása; Paula elragadtatása. — Silo. — A samariai asszony kútja. — Sichem és a Garizim hegye. — Samaria; Keresztelő János sírja; Paula az ördögösöknek egy jelenetét látja. — Názáreth. — Fölmenetel a Tábor hegyre. — A Tibériás tenger. — Visszatérés Jeruzsálembe. — A karaván újból elindul Gazába s Egyiptomba megy. — Alexandria. — Didymus története. — Nitira és Scété puszták leírása. — Az utazás veszélyei. — Paulának a *Szentek Városába* érkezése. — E szerzetesi város kinézése; a barátok közt uralkodó fegyelem. — A barlangokban lakó remeték meglátogatása. — Serapion, Pambonius, Arzén. — Paula a pusztában akar maradni; Jeromos ellenállása. — Malumán át visszatérnek Palesztinába.

385—388.

I.

A mint a kis karaván oda hagyta az Olajfák hegyét, Jerikónak vette útját; legelőször is Bethaniánál, Lázár és nőtestvérei Mártha és Mária hazájánál, állapodott meg.

Paula be akart menni a feltámadt halott sirjába, s látni óhajtotta e szelid és szerető leányok házáat, a kik a szemlélődő és gyakorlati élet oly kedves jelképei.¹⁾ Bethfagé nem vonzotta őket, s nem minden titkos borzalom nélkül érkeztek az *Adomin* vagy *Vér útja* nevű hegyszorosba. Ez a hely minden időben félelmetes volt, s az Evangelium épen ezt választotta ki a végből, hogy ide helyezze a rablók által összeszurdalt s a pap által útfélen hagyott, de a szamaritanus által megmentett útas parabolájának színterét. Bár ezen rosszhirű hegyszoros akkoriban egy római katonasereg állomáshelyéül szolgált, mindamellett azért folyton gyilkosok és rablók tanyájának tekintették.²⁾ A mi útasaink azonban baj nélkül haladtak át rajta, miközben hosszasan elmélkedtek a levita keményszívűségéről s a hitetlennek vele ellenkező felebaráti szeretetéről.³⁾ Zakeus fügefájára csak egy pillantást vetettek s azután beléptek Jerikóba. Milyen elszomorító látvány lepte itt meg szemeiket! Három város lépett itt egymás nyomába s halmozta egymás fölé romjait; egy kanaanita város, a melyet Jozsué pusztított el, egy az elsőnek romjaiból épült s a rómaiak által elpusztított zsidó város, és egy római város, a melyet a polgárháború szintén elpusztított.

Mind ebből csak néhány szétszórt ház maradt meg, a mely falúnak is alig illett be. A síkon még csak azt a fát sem láthatta a szem, a melyről Jerikó a *Pálmák városa* nevét kapta;⁴⁾ a természet ép oly könyörtelenül járt el pusztításában, mint az emberek. A környéken három ne-

¹⁾ *Itin. Hierosol.* — Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ *Notit. imper. rom. Palest.* — Hieron., *De loc. Hebr.*

³⁾ Hieron., *Ep.* 86.

⁴⁾ Plin. *Hist. natur.*, V. 15. — Strabo, XVI. II. 41.

vezetesség hívja fel az útasokat látogatásra; annak a rimának a háza, a ki Jozsue kémeit befogadta s a kananeusok legyilkoltatása alkalmával egymaga kiméltetett meg; az a keserű forrás a melyet Elizeus, az által, hogy sót vett belé, szomjat oltó édes vízzé változtatott, a melynél még egy cserépfazekat is mutogattak, a mely, azt mondják, még a prófétái lett volna; és végre a tizenkét törzs által, átmenetők emlékére, a Jordán ágyából kivett s a síkságon felállított tizenkét kő, a melyet a vallásos hagyomány részben még akkor is megőrizett:¹⁾ Jeromos és társai mind a háromhoz elementek. Hátra volt még, hogy a Jordánt is meglássák, a melytől még két mérföld széles, terméketlen, égető pusztaság választotta el őket.

Rekkenő hőség uralkodott, s hogy ettől megmeneküljenek, Paula az éjszakai utazást ajánlotta. A nap alig pirkadt, mikor a folyam partjára érkeztek, a hol megindító látvány várt reájok. A nappali csillag szemben kelt föl velek az Ammon hegység háta mögött, s elárasztotta fényével Jozsue hajdani táborhelyét, Keresztelő János pusztáját s magát a Jordánt, a mely úgy látszott, mintha csak tűzhullámokat vinne a Holttengerbe. Paula fölegyenesedve állt a víz partján; s a csodálat érzelmétől meghatva, mintha csak a mult idők jós asszonya lett volna, elkezdte feltárni ama csoda jelenetek szövedékét, a melyeknek ez a nagyszerű hely tanújául szolgált. Itt a Jordán vizeit szétválasztó szövetség ládája s a száraz lábbal utána menő leviták, amott a vizeit kőfal módjára felduzzasztó folyó, hogy Illés és Elizeus átmehessen rajta; azután maga a Krisztus, a ki lebukik e víz alá, hogy kereszt-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86. — *Itin. Hierosol.*

ségének erejével a Teremtő megtisztítsa az özönviz tisztátalanságai által bemocskolt minden vizeit a földnek. Majd az igazság valódi napját festette le, a mint fölszáll a világ fölé s eloszlatja az ősi sötétséget a szemök fényét elvevő mulandó napnál ezerszerre fényesebb sugaraival. E szép látványtól alig birtak elszakadni, de hogy a nappali hőség elől meneküljenek, beléptek az *Achor* vagy *Zenebona*¹⁾ völgyébe, a mely már Benjamin és Efraim területén feküdt. Bethelben azt a helyet látták, a hol a szegény és mezítelen Jákób a puszta földön hált, vánkosául kődarabbal feje alatt, s álmában azt a jelképes lajtorját látta, a melynek végét Isten tartotta s a buzgókat segítette a fölmenetelben, a közönyösöket pedig letaszította: legalább Jeromos így magyarázta a patriarcha álmát. *Beth-el, Isten háza*, melyet az arany borju imádása, Jeroboám király alatt, megfertőztetett, s a próféták szava szerint *Bethavenné*, a *Vétek házává* vált, a IV. században jelentéktelen s az Utmutatókból is kifelejtett városkává sülyedt alá.²⁾

A mint az útasok az Efraim hegységen áthaladtak, távolból üdvözölték Józsué és Áronfiának, Eleazárnak, sirját. Efraim, Benjamin, Bethel, Rama, a melyen keresztül mentek, s Gibeá, a hol már megfordultak, mikor Joppéból jöttek, mind ezen helyek a levita borzasztó tragédiáját s annak véres végmegoldását juttatták eszökbe. Minden léptenyomon ennek a rettenetes cselekménynek valami emléke tünt föl előttök: Itt halt meg a gyalázatos bánásmód következtében az a szerencsétlen asszony, a kin a Gibeonbeliek erőszakot tettek; itt tette fel holtestét szamarára a

¹⁾ De valle *Achor*, id est *tumultus atque turbarum*. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Hieron., *Ep.* 86.

levita, hogy haza vigye; amott vágta szét tizenkét darabra, hogy boszúra hívó tanujelül az Izrael tizenkét nemzetségéhez küldje. A boszú nem is váratott magára, azt mondta Paula, a Benjamin nemzetsége méltán lakolt kiirtatással, a melyet vétkével megérdemelt. »Dehogy! így szakította félbe Jeromos, nem irtatott ki egészen; Isten nem akarta azt, mert a kegyelembe vett s újból helyreállított Benjamin nemzetségéből kelle származnia Pálnak, a nemzetek nagy apostolának.« ¹⁾ Ekkor elbeszélte, hogy az öldöklésből megszabadult hatszáz ember mint menekült a Rammon pusztájába, s hazájokba visszahivatva, mint kelle erőszakhoz és rabláshoz folyamodniok, hogy a többi törzsekből feleséget szerezhessenek magoknak, mert a veszedelmet egyetlen Benjamin törzsbeli leány vagy asszony sem élte túl. És csakugyan mutogatták is Silóban egy ol-tár romjait, a mely mellől valami nemzeti ünnep örve alatt oda csalt kétszáz fiatal leányt rabolt el táncz közben s szakított el családjától kétszáz Benjamin nemzetségéből való ifjú. E történetnek a Sabin nőkével egybevágó hasonlósága tudós megjegyzésekre alkalmas tárggyul kínálkozott útasaink számára; talán még valami világi gőg ösztöne is meglepte a kegyes patricius nők szívét, mint a kik nemzetségének eredete a Róma bölcsejét körülvevő homályba veszett el.

E komoly tárggyal foglalkoztak alkalmasint még akkor is, midőn a Jákób kútjához, ahhoz a hires kúthoz érkeztek, a hol a fáradt és szomjuhozó Jézus a káván ültében, a samariai asszonynak, az általa merített vizecskéért

¹⁾ In Gabaa urbe, usque ad solum diruta, paullulum substitit, recordata peccata ejus, et concubinae in frusta divisae, et tribus Benjamin trecentos viros, propter Paulum reservatos. Hieron., *Ep.* 86.

cserébe »az életnek forrását adta, a mely a szomjat mind örökre eloltja.« ¹⁾ — E sziklába vágott mély kút fölibe kereszt alakú templom épült, a hova útasaink be is léptek. ²⁾ E kútnak egyébiránt eléggé védett szája tátva nyitva állt a kar kerítése mellett; úgy hogy csak szent borzalommal közeledtek hozzá a látogatók. A templomon kívül egy ugyanazon forrásból táplálkozó vízmedencze állott, s néhány lépéssel odébb a hagyomány szerint még a Jákób idejéből származó platánfák. ³⁾ A kúttól rövid idő alatt meglehetett tenni az utat az ősi Sichem városig, a melyet a római uralom idejében Vespasian császár tisztelére Flavia Neapolisnak neveztek. A Hebal és Garizim hegy közti szűk völgyben fekvő Sichem a tiz törzsnek elválása után, az elszakadók Jeruzsálemévé lett. Az Izrael királyai által e második hegyen épített templomot a IV. században még meglévő samariaiak ép olyan szentnek tekintették, mint a hithű zsidók a Salamon templomát. Egyébiránt mind a két versenyző templomot egyenlő sorscsapás érte; a Garizim hegyi sem volt egyéb romhalmaznál, a hova csak a sziklába vágott háromszáz lépcsőfokon lehetett feljutni. ⁴⁾ Jeromos és társai nem tisztelték meg látogatásukkal, hanem beérték azzal, hogy távolból szemléljék, meglehet merő vallási akadékoskodásból, de meglehet csupán azért, hogy minél előbb Samariába érhesenek.

Nem mindennapi s hozzá még egészen új látványosság várt reájok Izrael királyainak ezen székhelyén; a

¹⁾ Joann., IV. 5., 6. s követk.

²⁾ Hieron., *Ep.* 86. — *Itin. Hierosol.*

³⁾ Antonin. Placent. — *Itin. Hierosol.*

⁴⁾ *Itin. Hierosol.*

Herodes családjából származott királyok által fényes emléképületekkel ékesített, s Sebaste név alatt Augustus császár tiszteletére szentelt városban. Ez a fény és pompa, legalább részben, még akkor is megvolt, de a keresztyén zarándok újságvágyát vagy bámulatát egészen más ingerelte benne. Samaria ugyanis, igazabban szólva, Keresztelő János városa volt, a kinek sírját is magáénak vallhatta. A világ folyásának sajátságos fordulata következtében, az az ember uralkodott most Herodes Antipas kedvencz városában, még pedig nem annyira király, mint inkább Isten gyanánt, a kit, mint kegyetlenségeinek és kicsapongásainak kényelmetlen bírálóját, megöletett, s épen ez örököltette meg bűneinek emlékezetét.

Keresztelő János sírjának az az ereje volt,¹⁾ hogy a gonosz lelkeket elűzte s az ördögösöket meggyógyította, ezt a természetfeletti erejét senki se merte volna kétségbe vonni, ha csak azt nem akarta, hogy istenkáromlónak és hitetlennek tartassék. Ugyanazért Judeának minden részéből Samariába vitték a gonosz lélektől megszálltakat, hogy ott gyógyulásokat feltalálhassák. Mikor útasaink oda érkeztek, nagyszámú ilyen szerencsétlent láttak összegyűlve a sír körül, a kik arra vártak, hogy a szent előtt megjelenhessenek és csodatevő erejét segítségül hívhassák. Olyan jelenetek játszódtak itt le, a melyek még a legerősebb szivekben is képesek lettek volna borzalomtól megfagyasztani a vért. Az ember egyebet sem hallott nyögéseknél, sóhajoknál és állati hangokon kiejtett vad kiáltásoknál; egyebet sem látott testfintorgatásoknál, fogcsi-

¹⁾ Sebaste . . . in qua S. Johannis Baptistae ossa sunt condita. Hieron., *Comm. Mich.* I. — Hieron., *Ep.* 86.

korgatásoknál, vagyis azon jeleknél, a melyekről azt tartotta a közvélemény, hogy a gonosz lélek azok által nyilvánítja áldozatainak testében a saját kínait és dühét. »Mennyire meglepődött Paula, ezt mondja Jeromos, és mennyire elszörnyűködött, mikor a sötétség szellemének ordítása megharsant, mikor hallotta, hogy az emberek úgy üvöltenek mint a farkasok, úgy ugatnak mint a kutyák, bömbölnek mint az oroszlánok, süvöltenek mint a kígyók, bögnek mint a bikák! Némelyek oly sebesen forgatták fejüket, mint a kerék; mások annyira hátra hajtották, hogy hajokkal a port seberték a földön. Az asszonyok egy lábbal függve maradtak a levegőben, mialatt ruhájok arcukra hullott le.¹⁾ E borzasztó nyomor látása annyira megrendítette Paulát, hogy könnyei záporoként hullottak: sírt és imádkozott egyidejűleg.«²⁾ E szomorú benyomásoktól csak akkor szabadult meg, a midőn Elizeus sirját meglátogatták. Arra a hegyre is fel akart menni, még pedig gyalog, a hova két nagy barlangba rejtőzött az a hitéhez hű száz próféta, a kiket Jezabel üldözött, de Abdias táplált és megszabadított.

A karaván sietett, hogy ezt a borzasztó helyet minél előbb elhagyhassa; ennélfogva útnak indult Nazarethnek, mint Jeromos mondta, »Krisztus tapláló dajkájának«

¹⁾ Ubi multis intremuit consternata mirabilibus: namque cernebat variis daemones rugire cruciátibus, et ante sepulcra Sanctorum ululare homines more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum; alios rotare caput, et post tergum terram vertice tangere, suspensisque pede feminis, vestes defluere ad faciem. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Miserabatur omnium, et per singulos effusis lacrymis, Christ clementiam deprecabatur. Hieron., *Ep.* 86.

csendes és virágos völgye felé.¹⁾ A tudós dalmata alkalmasint elmondta útközben társainak mind azt, a mit könyveiben olvasunk, nevezetesen, hogy a nazareus név eredetileg Jézusról ment át tanítványaira s a hívőkre, a kik ebben dicsőségeket helyezték, még mielőtt a keresztyén nevet felvették volna; de a zsidók és pogányok csúfságból és boszantásból azontúl is folyton alkalmazták rájuk. Milyen nevezetességeket látogathattak meg e híres városkában? Az elbeszélés nem szól róla; semmi módon nem említi a Szűznek azt az imaházát, a melyet később a keresztyén emlékek közt szerepelni látunk, de a melyet az *Utmutató Bordeauxtól Jeruzsálemig* szintén nem említ. Bármint legyen is a dolog, az útasok csak rövid ideig maradtak Nazarethben, hanem onnét a Krisztus első csodatételeinek színhelyére Kánába mentek, azután útjukban egy kissé visszafelé haladva, a Thabor hegy felé tértek.

Két nagy emlék, még pedig az egyik vallási s a másik világi, csatlakozik e hegyhez, a melynek erdőktől borított oldalú hatalmas csonka kúpja a galileai síkság közepéből mered az ég felé, s a mely Palestina történetében nem kevésbbé híres, mint helyrajzában. Jeromos azt állította róla, hogy ezen a helyen ment volna végbe a Krisztus Szinváltozása, jöllehet a Bordeauxi zarándokok útmutatója értesítése szerint, egy másik hagyomány ez isteni eseményt Jeruzsálem fölé, az Égbemenetel halmára helyezi.²⁾ Paula, a ki barátjának véleményét szívesen osztotta, meg akarta vizsgálni a Thaboron azt a helyet, a hol

¹⁾ Inde cito itinere percucurrit Nazareth, nutriculum Domini. Hieron., u. o.

²⁾ *Itin. Hierosol.*

Péter örömében így kiáltott fel: »Uram, jó nekünk itt laknunk, építsünk itt három hajlékot!« ¹⁾ Ez volt a vallásos, a béke Istenéhez igen méltó emlék; a másik emlék az emberek dühére vallott. A Thabor azon szomorú megtiszteltetésben részesült, meredekségénél s e terjedelmes lapály közepett lévő elszigetelt helyzeténél fogva, hogy hadi észlelő helyül s erősségül szolgált. Josephus történetíró, Galileának a Titus ²⁾ ellen folytatott küzdelem alatt hősi védelmezője, önnön maga épített itt előretolt védműveket, részben fennálló kerítéssel, a kúp tetejét pedig egy várerősség falai foglalták el.

A meredek és göröngyös úton való fölmenetel oly rémítő fáradtságot okozott, hogy a karavánnak e romokon hosszas pihenőt kelle tartania. Az észlelő hely nemcsak hadi czélokra bizonyult be kedvezőnek, hanem azok az utazók is kényelmesnek találták, a kik egy szempillantással fel akarták ölelni Galilea egész területét s a Jordán felső folyását. Paula, a kit a természet szépsége rendkívül érdekelt, mint általában minden gyengéd lelket, megmagyaráztatta magának a szemök elé táruló hatalmas kép részleteit. Jobbra, a messze távolban feltűnt előttök, azt mondja Jeromos, az egész Libanon legkiemelkedőbb csúcsa a Hermon, a hol az örök hó vidékén ered a Jordán forrása. Nyugaton kivehették a Nagy Tengert, s követhették a Kison folyó futását, a mely akkor ömlik a tengerbe, mikor a Galileai síkságon, a melyet közepén szel kétfelé, hosszas kanyargását bevégezte. A síkság, mintha csak tele lett volna szórva az Ó és Új Testamentomban

¹⁾ Dominé, bonum est nos hic esse; si vis faciamus hic tria tabernacula. Máté XVII. 4.

²⁾ Joseph., *Bell. Jud.* IV. 7.

megnevezett városokkal és helységekkel. Itt az a hely tűnt fel, a hol Debora, a próféta-asszony, egy pálmafa alatt szolgáltatta az igazságot, és az a másik, a hol böles tanácsa következtében Sisera hadseregét megsemmisítették; amott Bethulia városkája, Judithnak a hazája; távolabb Endor, másik próféta-asszonyával s varázsló szellemidézéseivel; végre dél felé, épen a Kison partján, Naim, a hol Jézus az özvegyasszony fiát feltámasztotta, a mely még a IV. században is eléggé fontos város volt. Jóllehet Jeromos útirajza, fájdalom, nagyon is vázlatos, mindamellett egész kedvteléssel festi e képnek fő vonalait, mintha csak teljes híven élt volna elméjében úgy a saját érzelme, mint barátnéjának lelkesültsége.¹⁾

Vándorlásuk vége felé járt, és Jeromos is siet elbeszélésének bevezetésével. »Előbb kifogynék az időből, mint a szavakból, azt mondja, ha mind azon helyeket el akar-nám sorolni, a melyeket a tiszteletre méltó Paula meglátogatott.«²⁾ Felemlíti Kafarnaumot, a hol zarándokaink a kevély és hitetlen város homlokán már egyebet sem láttak, mint megbüntetésének tanújelét.³⁾ Majd átmentek »az Úr hajókázása által megszentelt« Genezareth taván, s megsejlelték a pusztát, a kenyerek megsokasíttatásának tanúját. Végre Tiberias városa fogadta őket falai közé, a hol utazásuk beveződött.

Összes úti állomáshelyeiknek ez az utolsója Jero-

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Dies me prius quam sermo deficiet, si voluero cuncta percurrere quae Paula venerabilis fide incredibili pervagata est. Hieron., *Ep.* 86.

³⁾ Et tu Capharnaüm, numquid usque in coelum exaltaberis? Usque in infernum descendes. Máté. XI. 23.

mosra nézve sem kellemetesség, sem hasznosság tekintetében nem igen állhatott a többi mögött. Megjegyeztük már, hogy ez a bámulatra méltó utazó mindenütt, a hol csak járt, mily gondosan fölkereste a tudós zsidókat, hogy velők beszélgessen, a miben fennakad, elejökbe adja s tudományukból felvilágosodást merítsen. Azt tartotta, hogy aki a Bibliának elevenére akar hatolni, s főkép ha magyarázni kívánja, annak ismernie kell a Szentírásban felemlített minden hely pontos fekvését, annak nevét s e névnek valódi jelentését. E tárgyra vonatkozólag azt mondta, hogy »valamint az ember jobban megérti a görög szerzőket ha látta Athenét; s az Aeneis harmadik könyvét, ha Leucatén és az Akrokerauni hegyeken át Troasból Sici-liába jött, hogy onnét aztán a Tiberis torkolatához menjen; ép úgy sokkal világosabban lát az ember a Szentírásokban, ha végig járta Judeát s régi városainak emlékeit megkérdezte és földiratát tanulmányozta.« ¹⁾

»Én vettem magamnak azt a fáradságot, — ezt mondja tovább, hogy ezt a dolgot néhány héber tudós társaságában megtegyem; velők együtt bejártam azt a tartományt, a melyet minden keresztyén száj hirdet a világnak.« ²⁾ Ámde Tiberiasban nemcsak egy-két magános tudós találkozott, hanem egész rabbitársaság s egy héber

¹⁾ Quomodo Graecorum historias magis intelligunt si Athenas viderint; et tertium Virgilii librum, qui a Troade, per Leucaten et Acroceraunia ad Siciliam et inde ad ostia Tiberis navigaverint: ita Sanctam Scripturam lucidius intuebitur, qui Judaeam oculis contemplatus sit, et antiquarum urbium memorias, locorumque vel eadem vocabula vel mutata cognoverit. Hieron., *Praef. in Paralip.* I. köt.

²⁾ Nobis curae fuit, cum eruditissimis Hebraeorum, hunc laborem subire, ut circumiremus provinciam, quam omnes Christi ecclesiae sonant. Hieron., n. o.

akadémia. A mint a templom leromboltatott és Titus alatt a zsidók szétszórattak, valahány tanító mester és tudós zsidó csak akadt Jeruzsálemben, a ki a régi törvényhez ragaszkodott, mind az Tiberiasba huzódott, a hol azt a híres iskolát alapították, a melyből a Mischna kikerült. E rabbik sokat foglalkoztak a biblia magyarázatával. Jeromos bizonyára élénk érdeklődéssel kereste föl őket, a mi hitők ellentétessége és nézőpontjuk különböző volta dacára kétségkívül kölcsönös lehetett. Valószínűleg ekkor kötött barátságot Barraban rabbival, a kit Baraniának is neveztek, azzal a férfiúval, a kit tudományáért bámultak, jelleméért becsültek, és a ki munkáiban hathatósan elősegítette.¹⁾ A nagy keresztyén tanító tehát a tudósításoknak és jegyzeteknek azzal a kincsével tért vissza Jeruzsálembe, a melyet az ellenségtől hódított el, ép úgy, mint hajdan az izraeliták magokkal vitték az egyiptomiak drága edényeit. De a legbecsesebb kincs mégis terjedelmes emlékező tehetségében állott, a mely egymaga fölért az egész világ összes jegyzeteivel és könyvesházaival.

II.

A keresztyénség multját már látták bölcséjében hátra volt még, hogy élő és működő alakjában is lássák azon nagy szerzetesi testületek valamelyikében, a melyekben a század szelleme a keresztyénség teljes tökéletességét bámulta. Paulát annyira sarkalta Melania példája, hogy meg akarta látogatni Nitriát, vagy, a mint elnevezték, az

¹⁾ Hieron., *Ep.* 41. — *Comm. Isaia.*, XXII. — *In Ruf.* I. pass. II. et pass.

Úrnak ¹⁾ vagy a *szenteknek városát*, a melynek nem akadt párja az egész keresztyénségben, s a mely mellett a Cyprus-szigeti monostorok ép úgy eltörpültek, mint Marcella zárda-cskája Epiphanius alapításai mellett. De el akart merülni egyúttal a pusztá rejtelmes költészetébe is, az által, hogy szemtől szembe bámulja a szerzetesi élet azon hőseit, a kiknek a mondája annyiszor megdobogtatta szívét, s ezt a vágyát fiatal társnői is osztották. Jeromos kijelentette, hogy nem hagyja cserben őket; annyival is inkább, mert ez útazásban újabb alkalom kínálkozott számára a végből, hogy Egyiptomban folytathassa Judeában elkezdett bibliai kutatásainak munkáját. — Ennélfogva mindnyájan örvendezve készülődtek; s az imént befejezett útazásnál hosszabbra s kalandosabbra szervezett karaván a hátsó barmai által kifejthető legnagyobb sietséggel csakhamar elérte Gázát, a philisteusok hajdani városát.

Mindamellett nem haladhattak át Sukkóton a nélkül, hogy Paulának kedve ne kerekedjék Sámsonnak egy számár állkapcsából fakadó forrása megszemlélésére s szomszárának vizéből való eloltására. ²⁾ Maraszthim hasonló kísértetbe ejtette, s Mikeas prófétának templommá változott sirjánál minden áron imádkozni akart. ³⁾ Gázát már ismerték, ennél fogva ott meg sem állapodtak. Az amalekiták pusztáján való átvonulásuk semmi balesemény által sem zavartatott meg, jóllehet az idumeusoknak és ko-

¹⁾ Oppidum Domini Nitria. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Et in Socoth atque apud fontem Samson, quam de molari maxillae dente produxit, subsistam parumper; et arentia ora coluam . . . Hieron., *Ep.* 86.

³⁾ Morasthim, sepulchrum quondam Micheae prophetae, nunc ecclesiam. Hieron., u. o.

reaiaknak az arabok által háborgatott veszélyes határait kelle érinteniök. Utjokban csakis a fárasztó futó homok okozott nekik kellemetlenséget, a mely hátasaik lába alól minduntalan kisiklott, s a melyben egy szempillantás alatt elenyészett minden emberi nyom. A tengerparthoz lehető legközelebb haladva megkerülték a Kazius hegyfokot és tavakat, s csakhamar a Sior folyó mellett termettek, a mint Pelusiumnál a tengerbe torkollik. A régi héberek Sior néven, a mi annyit jelent, hogy *sáros* vagy *zavaros*,¹⁾ ismerték a Nilusnak ezt az ágát vagy az egész Nilust, s a mi tudós útazóink a tudomány iránt való tiszteletből világért sem nevezték volna más néven. Minthogy Pelusium semmi bibliai emlékekkel nem állt összeköttetésben, ennélfogva ott nem időztek, hanem inkább Tanisba siettek, hogy a folyó nádjai közt Mózes bölcsőjének nyomát keressék, s Gozsén földjében a menekülő izraelitákét. Útközben megjegyezte Jeromos, hogy az az öt egyiptomi város, a mit hátok mögött hagytak, a kanaháni nyelvet beszéli. Azt az észrevételét is kifejezte, hogy a Nilus hét torkolatánál annyira sekély, hogy majdnem száraz lábbal átmehet rajta az ember. Azt kérdezte az egyiptomiaktól, hogy »ezt a csekély vizet mikép irányíthatják s hasznosíthatják ily nagy ország termékenynyé tételére, s egy ily folyó hogyan szolgálhat az egyes városok között lévő összeköttetés, nemkülönben a kereskedelmi forgalom fenntartására?« Ekkor hallotta aztán, hogy a Nilus valamivel fentebb, partjaival egy szinten folyik, az oldalai mellett mindkét felől emelt gátak között, s ezeknek a gátaknak

¹⁾ Veniam ad Aegypti fluvium *Sior*, qui interpretatur *turbidus*. Hieron., u. o.

meghatározott magasságuk van, úgy hogy, ha a víz magassága nem haladja meg tetejüket, az év terméketlen marad; ha pedig a gát az örök vigyázatlansága vagy a folyam sodrának sebessége következtében elszakad, az áradás, a helyett, hogy megtermékenyítené, inkább elpusztítja a szántóföldeket.¹⁾

Azt is megtudtá, hogy e folyón fölfelé való hajózás vontató emberek útján történik, a kiket állomásról állomásra mások váltanak föl, úgy, hogy az út hosszát az állomások számától mérik.²⁾ Felvilágosítást kért a római birodalomnak Ethiopia felé eső határának védelmi rendszerére, a syénei torony létezésére, a philaei elsánczott táborra, a híres vizesésekre vonatkozólag is; egy szóval mind arra, a mi a birodalom földrajzi alakulatát, felosztását s lakosait illeti. Mindent gondos tanulmány tárgyává tett, hogy okulását, a minthogy valósággal meg is tette, az Öszövetség magyarázatánál felhasználhassa. Miután az alsó Egyiptomot ekkép átszelték útasaink, a Nilus egyik ágától a másikig, végre megérkeztek annak nyugati torolatához s hangos riadallal üdvözölték No városát.

Mindazonáltal a Pharaók hajdani városkájának Nónak neve alatt nem kevesebbet kell értenünk, mint a nagy Alexandriát, az egész Egyiptom székvárosát s a római világ fővárosainak egyikét.³⁾ Útasaink legfőbb érdeklődését azonban nem kikötőjének bámulatra méltó szépsége költötte fel, sem a hódító macedoniainak, vagy Pompejus, Cesar és Cleopatrának emléke, a kiknek híres kalandjait

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86.—*In Isai.*, IV. III. k.—*In Ezech.*, IX. III. k.

²⁾ Hieron., *in Joel.*, III. k.

³⁾ *Urbem No, quae postea versa est in Alexandriam.* Hieron., *Ep.* 86.

nevökkel egyidejűleg olvashatták le a város különböző emléképítményeiről; mert habár Jeromos korántsem vádolható érzéketlenséggel a történeti események iránt, mindazonáltal ezúttal sokkal határozottabb czélt tűzött benne maga elé. Ezen időben ugyanis egy olyan keresztyén tudós tanító tartózkodott e város falai között, a kinek jöllehet csak néhány munkáját ismerte, de nevét úgy emlegették előtte antiochiai, laodiceai s konstantinápolyi tanítói, mint Athanasius versenytársáét, s oly bölcselőét, a ki méltó arra, hogy Origenes közvetetlen szomszédságába helyeztessék. Ezt a nagy tanítómestert Didymusnak hívták, mely név ma már meglehetősen ismeretlen; megjegyzendő azonban, hogy vak volt. Alig van valami, a mi a történetíró rokonszenvét jobban megérdemelné, mint valamely század illetén mulékony dicsősége, melyet a következők már nem ismernek, s elenyészik a neki életet adó érzelmekkel együtt, de a mely bizonyos időpontban hirt szerzett hazájának, s lelkesültségre gerjesztette a kortársakat. E tekintetben Didymus megérdemli, hogy ez elbeszélésekben részletesebben megemlékezzünk róla.

Didymus egyiptomi, keresztyén szüléktől született s maga is keresztyén volt. Borzasztó szerencsétlenség érte kora gyermekségében, még öt éves sem volt, s épen csak hogy megismerkedni kezdett a betűkkel, a midőn valami hirtelen támadt betegség szeme világától teljesen megfosztotta. De azért a nagylelkű gyermek nem csüggedt, hanem mozgó betűk segítségével tökéletesen megtanulta az olvasást, a betűket arra használván, hogy egyes szavakat és mondatokat rakott össze belőlök.¹⁾ Nemsokára tudta

¹⁾ Admodum adolescens, quum jam prima litterarum elementa didicisset, in morbum oculorum incidit. Sócr., IV. 25.

mind azt, a mit a tisztán látók tudhattak, sőt jóval többet, mint a mennyit azok tudtak, a tanulást valóságos életcéljává tette. A leghiresebb tanítók előadásaira szorgalmasan eljárta, tanult mindent, nyelvtant, ékesenszólást, költészetet, bölcséletet, mennyiségtant, sőt még zenét is, a mi akkor ez utóbbi tudomány kiegészítő részét képezte. Platót nála senki jobban nem magyarázta, Aristotelesről nála senki jobban nem beszélt. De legnagyobb csodaképen főképp azt említették róla, hogy vak létére a mértannak általa soha nem látott alakjaira vonatkozó legbonyolultabb föladatokat is megoldani birt. Ámde a szent tudományokban meg már olyan csodákat mívelt, a melyek mind ezeket fölülmulták. Didymus könyv nélkül tudta az Ó és Új Testamentomot, úgy, hogy olyan biztos emlékezettel birta felmondani, egymáshoz illeszteni, magyarázni a szentírás szövegeit, a minő az értelmezés munkájához okvetetlen megkívántatik.¹⁾ Ezenkívül alaposan ismerte a többi keresztyén könyveket is.

Alexandria még mindig azon szentírásmagyarázati magas iskolának székhelye volt, a melynél a bölcsélet bevezetésül szolgált a vallástudományhoz és Platon beavatoul az Evangyéliomhoz. Azt a tanítószéket, a melyet az I. században Pantenius alapított s maga után Clemensre hagyott, Clemens pedig egy olyan tanítványára, Origenesre, a ki mindkettőjüket homályba bórította, azt a tanítószéket, mondom, akkoriban Didymus foglalta el. Origenes még mindig úgy uralkodott ott, utódainak tanításában, mint a ki tudományának mélysége, gondolkodásának merészsége által az alexandriai iskolának valódi lelkévé lett. Didymus

¹⁾ Theodoret., IV. 29. — Sozom., III. 15. — Socrat., IV. 25.

csodálta őt, a nélkül, hogy azon kalandos fölvételekben követte volna, a mikre ezt lángesze tántorította, s habár bizonyos tévelygéseit, melyekről az egyház elítélőleg nyilatkozott, visszaútasította is, a többiekről pedig bölcsen hallgatott, mindazonáltal szerette, s tanítómesterének vagyis inkább jós székének nyilvánította. Ilyen volt Didymus, de azért az iskolájához való vakbuzgó ragaszkodás az igaz hittől soha el nem tántorította, úgy, hogy azon bátorságával, melylyel az egyállományúság tanát az arianus viták alkalmával védelmezte, Athanasius teljes szeretetét megnyerte a maga részére. Syriának és Kis-Ázsiának legkitűnőbb püspökei tanítványaiul szegődtek, csak hogy őt hallgathassák, akkora fenkölttség és báj nyilatkozott beszédében; az egyiptomi barátok oda hagyták pusztaságaikat, hogy útjába vetődjenek s csak egy perczig is megpillanthassák. Azt beszélük, hogy a nagy Antal (ezzel a czimmal tüntették ki) a Veres tenger szomszédságában fekvő pusztájáról látogatására jöven, Didymus nagy érdeklődéssel fogadta, mert Antalban a rendületlen hit egyeneslelkűséggel s nemesen érző szívvel párosult. És mivel megesett rajta, hogy beszélgetések alkalmával vak-sága miatt panaszra fakadt, a barát szavába vágott s lelkesültségének hevében így kiáltott föl: »Oh, Didymus, ne beszélj ekképen! Ne zúgolódj sorsod miatt, a mit az ég reád mért! Ha Isten megvonta tőled a testi szemet, a mi minden embernek, sőt még a legtisztátalanabb állatoknak, a kígyóknak, a gyíkoknak s a legyeknek is osztályrészéül jutott, kárpótlásul neked angyali szemet adott, hogy őt színről színre szemlélhessed.« ¹⁾

¹⁾ Non est grave nec dolendum, o Didyme, quod oculis careas, quibus lacertae, mures et vilissima praedita sunt animalia, sed bea-

Elképzelhetjük, hogy Jeromos mily mohón kapott az alkalmon, hogy a tudós vakkal társaloghasson. Mihelyt megérkeztek, azonnal Didymushoz sietett, s azután majdnem naponként meglátogatta, mert az egyiptomi s a dalmata komolyan megkedvelték egymást. Paula e beszélgetésekre elkísérte barátját, a mikor is az evangéliom igazságának támogatására a kor összes tudománya fölött szemlét tartottak, úgy, hogy Paula nem fogyott ki a csodálkozásból. Így hallgatta hajdan őse Scipio Leliust, a mint előtte Görögország művészetét föltárta. Jeromos azt mondja, hogy a mikor a látogatás órájáról véletlenül elfelejtkezett, ő volt az első, a ki arra figyelmeztette, kétségkívül azért, mert nem mert egyedül Didymushoz menni, nehogy az elbizakodottság vagy alkalmatlankodás vádját vonja magára. A tudomány és kegyesség e bizalmas kicserélése közben egy egész hónap tölt el. Jeromos több oly értekezést hozott onnét magával, a melyek még a Keleten is ritkasággá váltak, s a tudós tanító kértére megigérte, hogy Mikeas, Hoseas és Zakarias próféták fölött magyarázatokat szerkeszt számára. Számos évekkel azután Jeromos, dicsőségének tetőpontján, életének legboldogabb napjaiul nyilvánította azokat, a miket e nyájas társalkodásokban töltött. Didymusnak neve még akkor is szent maradt előtte, mikor az origenismust szenvedélyes háborúval támadta meg Rufinus személyében. Elragadó bájjal mondta alexandriai barátjáról, a kit tetszett neki tanítómesterének nevezni, hogy: »Ez a vak valóban látó, még ha a prófétákra alkalmazott héber kifejezést a maga teljes erejében

tum potius et secundum est, quod perinde atque Angeli oculos habes, quibus Deum perspicue contemplaris, et veram notitiam exacte percipis. Sozom., III. 15. — Socrat., IV. 25.

veszszük is. Az ő tekintete fenhéjaz a föld felett; Didymusnak olyan szemei vannak, mint a minőkért az Énekek éneke a feleséget magasztalja, s a minőknek fölemelésére serkent bennünket a Krisztus, hogy meglássuk, ha vajjon fehéredik-e a határ, s a kalászok megérték-e már az aratásra.«¹⁾

Mindazonáltal az idő hosszúnak tetszett Jeromos és Paula útitársainak: semmi sem érdekelte őket többé Alexandriában, és a környéken letelepült számos remete látása (mert a pusztából kiköltöző szerzetesi élet már a városokat vette ostrom alá)²⁾ ösztökelte vágyaikat: Nitria csábította őket. A karaván tehát ismét elindult, mi pedig természetesen ez újabb kirándulásra is elkísérjük. De elbeszélésünk megérthetése végett előbb meg kell magyaráznunk, hogy mi volt ez a híres hely voltaképen, Egyiptom melyik vidékén feküdt, s minő utak vezettek hozzá.

III.

Midőn az ember Felső Egyiptomból, a Nilus mentén, Közép Egyiptomba alá ereszkedik, azt látja, hogy az a két párhuzamos hegyláncz, a mely egész odáig a folyományát képezte, a hajdani Memphis táján eltávolodik egymástól. A jobboldali ág, az arab hegyláncz nevezete alatt,

¹⁾ Didymus vero meus, oculos habens sponsae de Cantico canticorum; et illa lumina quae in candentes segetes sublimari Jesus praecipit; procul altius intuetur: et antiquum nobis morem reddidit ut *Videns* vocetur Propheta . . . Hieron., *Praefat. Didym. de Spir. sanct.* IV. k.

²⁾ Az Alexandria körül fekvő monostorok nem kevesebb mint kétezer barátnak szolgáltak tanyájául: »Circiter bis mille.« Pallad. *Lausiac.* c. 7.

rézsútosan a Vörös tenger s a suezi földszoros felé halad, a baloldali pedig két nagy ágat bocsát magából, az elsőt Alexandriától délre a Mareotis tava felé, a másodikat meg nyugatra, Libya homoksivatagain át, a Földközi tenger felé: ezt ismeri a világ libyai hegyláncz nevezete alatt. E két ág és egyfelől a Nilus halmai, másfelől meg a libyai homoktenger között két széles völgy nyílik, a melyek közül az inkább keletre fekvő salétromos területekben és sós vizű tavakban bővelkedik,¹⁾ az inkább nyugati, homokkal telt s növénytelen viszont úgy látszik, mintha egykor a Nilus ágának medre lett volna, úgy, hogy az arabok maig is Víztelen folyónak nevezik.²⁾ Ez a két völgy, a melyet legnagyobb szélességében mintegy tizennégy mérföldnyi fensík választ el egymástól, képezte Nitria és Scété szerzetesi birodalmát. Terméketlenebb, elszomorítóbb hely alig akad ennél a kietlen pusztaságnál, a mely zordonabb látványokkal s nagyobb nélkülözésekkel kínálkoznék azok számára, a kik benne laknak,³⁾ s több veszedelembé dönténé azon kíváncsiakat vagy vakbuzgókat, a kik meglátogatására vállalkoznak.

Alexandriából három különböző hosszúságú út vezetett ide, a melyeknek mindegyike különböző jellegű faramakkal és veszedelmekkel járt. Az első elébb a Mareotis taván ment át, majd salétromkristályok és sós mocsárok közepett a völgyön haladt végig, mígnem a szerzetesi telepítvények középpontját képező hegyet elérte. Azonban

¹⁾ Sozom., VI. 31. — Strab., VII. 1. — Ma Sziksó völgyének hívják.

²⁾ *Az egyiptomi franczia vállalat emlékiratai*: Sziksó völgye.

³⁾ Est enim locus terribilis, et alienus ab omni consolatione. Pallad., *Lausiaca*, 86. fej.

ezen a tavon annyira uralkodott a nyílt tengerről jövő szél, s néha oly erős hullámvázba esett, mint akár csak a nyílt tenger, úgy, hogy a rajta előforduló hajótörések miatt egészen rettegetté vált.¹⁾ Néha meg a völgyben képződő ingoványok miatt vált járhatatlanná. A második út, a tenger és a Mareotis tava között, nyugat felé tartott, mígnem annak végénél délfelé fordult, s onnét futó homokon vánszorgott tova egészen a nitriai völgyet a Viztelen folyó völgyétől elválasztó előhegységig. Ez az út oly kietlen pusztaságon vezetett keresztül, a hol az utazó egy csepp vízre, egy zöld fűszálra sem akadt sehol.²⁾ A vállalkozó szellemű Melania ezt akarta megjárni egyiptomi körútja alkalmával, de majdnem megadta az árát, mert kicsibe mult, hogy a tenger mellett rájuk leselkedő arab rabló csapat Rufinussal együtt el nem fogta, úgy, hogy megmenekülését csak gyors lábú lovának köszönhette; azután meg élelmi szerekkel hiányosan fölszerelt s talán el tévedt kísérete jutott arra a pontra, hogy éhen, szomjan vész el,³⁾ úgy, hogy saját élelmi szereit kellett neki átengednie, jöllehet ezzel azt kockáztatta, hogy magának sem lesz majd, ha kell, betevő falatja.

Végre a harmadik út a Nilus mentén haladt fölfelé egész Memphisig vagy Arsinoéig, s az onnét kiinduló egyik vagy másik völgybe torkollott. De itt meg a nitriai olda-

¹⁾ Pallad. *Lausiac.*, 150. fej.

²⁾ Sulp. et Cassian., *Vit. Patr.*, IV. Rufinus egy érdekes iratában sorolja elő az útasra itt váró veszedelmeket s fáradalmakat. Melania vele együtt kétszer forgott ezen a helyen életveszélyben. Ruf., *Vit. Patr.*, II. *Epilog.*

³⁾ *Ambulantes per solitudinem, fame et siti prope fuimus exanimati.* Pallad., *Lausiac.* 150. fej.

lon a Nilus áradása után hátra maradó s veszedelmes állatoktól hemzseggő mély vitzócsákra akadt az útas. Melánia, a ki ezt az utat is megkoczkáztatta, itt is komoly kellemetlenségekkel találkozott. Egykor, a mint e nyüzsgő tavacskák egyikén áthaladt, a hol a virágok és vízi növények erdejében mindenféle fajta állatok sokasága játszadozott, a táj szépségét magasztaló felkiáltása fölébresztette a sűrű káká között alvó krokodilokat, a melyek tátongó szájjal rohantak feléje.¹⁾ Menthetetlenül ott vész egyiptomi kíséretének önfeláldozása s egy másik váratlan segítség, a szomszédos sziklán lakó híres remete, Makarius, érkezése nélkül, a ki éppen a legjobbkor termett ott megszabadítására. Jeromos, a ki nemcsak egy nőről, hanem ezenfölül még egész csapat ifjú leánykárál tartozott felelősséggel, sem a krokodilokkal, sem a beduinokkal való találkozást nem merte megkoczkáztatni, ennélfogva a Mareotis taván átvezető legegyszerűsebb s legbiztosabb utat választotta.

Hajózásuk szerencsével járt, de a száraz úton meggyült a bajuk. A völgyet egész éjszakán át sűrű s erősen sós köd borította be, a mely a nap keltével, mintha csak szilárd alakot öltött volna, darához hasonló kristályocskákban hullott alá. Mentőkben szíksóból álló tűkön és hegyes csúcsokkal bíró gömböcskéken jártak, a melyek nemcsak a lovak patájába hatoltak be, hanem a vezetők lábbelijét is átfurdalták. Majd olyan mocsarak közé jutottak útasaink, a melyeknek egynémelyike mélységénél fogva majdnem embert és állatot elnyelt, a másik meg dögleletes levegőt árasztott szét, mihelyt a fenekén lévő büzhödt

¹⁾ Pallad., *Lausiac.* 150. fej. — Rufin. *id. hely.*

sarat felkavarták, úgy, hogy vagy az elnyeletés vagy a megfojtatás kettős veszedelmében forogtak. Nagy szükségök volt a bátorságra, azonban a folyton szemeik előtt lévő nitriai hegység látványa fentartotta s élesztgette erőiket. Ez a hegy körülbelül az alexandriai és memphisi út közepe táján feküdt, s a lybiai hegyláncztól különálló helyzete folytán az egész völgy fölött uralkodott. Már messziről észrevette a szem a tetejét koronázó templomot, s az oldalait és lábát koszorúzó ötven monostort s a bennszülött népség által lakott ősi Nitria városkát. Mind ez együtt véve képezte az Úrnak vagy a Szenteknek városát. Mind az ötven monostor ugyanazon szerzetesi rendszabályok s ugyanazon apát kormányja alatt állott. Ezenkívül azonban a lybiai halmoktól keletre, a Nilus partján fekvő kisebbik Hermopolis püspökétől is függöttek. Részint Nitria városában, részint a monostori telep egy bizonyos helyén, mint majd később elmondom, kenyérsütők, borárúsok, orvosok, egy szóval minden olyas találtatott, a mire az átútazó vagy időző idegeneknek vagy a beteg szerzeteseknek szükségök lehetett. ¹⁾

E főhelytől mintegy tizenkét mérföldnyire, még inkább dél felé, a lybiai hegyláncz számos szakadékaiban és völgyében terült el a kunyhók vidéke, így nevezték sajátlagosan a remeték megbúvó helyeit. Itt virágzott aztán a magános élet legvadabb elszigeteltségében. E remeték úgy rendezték el barlangjaikat, falevélből készült kunyhóikat s földbe vájt putrijaikat, hogy se ne hallják, se ne lássák egymást. ²⁾ Csak bizonyos körülmények alkalmával s köl-

¹⁾ Pallad., *Lausiaca*, 7., 14., 150. fejr. — Ruf., *Vit. Patr.* II. 22. fejr. — Sozom., VI. 31.

²⁾ *Habitant locum desertum, et habent cellas magno inter se*

csönös segélynyújtás végett látogatta meg egyik a másikat. Mindazonáltal a remetelakások is a Szentek városához tartoztak s lakói annak a templomába jártak. Végre egy nap és éjjeli járó földre, valószínűleg azon a kopár fensíkon, a mely a nitriai völgyet a Viztelen folyótól elválasztotta, emelkedett a Scetei monostor, a melyhez hasonlítva a nitriaiak valóságos Paradicsomkertet képeztek, a melynek már puszta látása is halálos szomorúság gyanánt nehezedett a lélekre. Ide csakis a kétségbeesésig elszánt jellemek vétettek fel. Erre illet főkép a nitriai barátnak Melaniához az egyik zárda küszöbén való átlépte alkalmával intézett ez a mondása: »megálljon, asszonyom, a ki ide belép, az innét nem megy ki többé!« ¹⁾

A Szentek városában a látogatók iránt tanúsított vendégszeretetből még a kellem sem hiányzott, s ha előre tudták, hogy az érkezők előkelő személyek vagy idegen országból való szerzetesek, akkor még kétszerte nagyobb igyekezetet fejtettek ki fogadtatásuk alkalmával. Rufinus a következő szavakkal festi le azt, a melyben Melaniával együtt részesültek, a midőn a hegyen mutatkoztak: »Mihelyt észrevettek bennünket, úgy mond, s mihelyt e kegyes férfiak felismerték, hogy idegen testvérek vagyunk, azonnal méhrajként elénkbe rohantak.« Ezek a külső szolgálat ellátásával megbizott, és így be nem zárkozó szerzetesek voltak, mert a többiek hadi lábon álló várak módjára gondosan őrzött, kőfallal körülvett lakásaikba zár-

intervallo disjunctas, ut nullus possit cognosci ab altero, neque cito videri, nec vox audiri. Pallad., *Lausiaca*, 42. fej., Sozom., VI. 31.

¹⁾ Junior presbyter nullum permittebat egredi, neque alium ingredi, praeterquam si quis vellet illic usque ad mortem permanere. Pallad., *Lausiaca*, 6. fej. — Ruf., *Vit. Patr.*, II. 29. fej.

közva maradtak. E testvérek, így folytatja Rufinus, élénk vidámságot s nagy gyönyörűséget látszottak érezni a felett, hogy minket fogadhatnak. Némelyek kenyereket, mások vízzel tölt bivaly bőr-tömlőket hoztak, mert a völgy vize sós ízű volt; de a hegy lába táján kitűnő forrás fakadt. Mindenekelőtt a templomba vezettek bennünket, azután megmosták s vászonkendőkkel megtörölgették lábainkat, nem azért, hogy az út fáradalma után némi enyhülést nyújtsanak, hanem azért, hogy a felebaráti szeretet e szives szolgálata által föléleszszék lelkünkben a szellemi erőt és egészséget.«¹⁾ Ilyen fogadtatásban részesült Melania, de már a Pauláé több pompával és ünnepélyességgel járt. A mint Isidorus, Hermopolis püspöke, akár az alexandriai kormányzó, akár Didymus tudósítása folytán elútazásáról értesült, azonnal elhatározta, hogy fogadtatását a maga személyes vezetése alatt intézi. Papsága teljes létszámban körüle csoportosult. Sőt még a kunyhók remetéinek s a monostorok szerzeteseinek is egy részét kirendelte, úgy, hogy azt mondta volna az ember, hogy egy egész népet lát maga előtt, a melyet főnöke püspöki díszben kormányoz.²⁾ Mihelyt Jeromos, Paula és társaik, a földre lépve, a hegyre felkapaszkodni kezdtek, a menet hymnus- és zsoltár-éneklés mellett megindult s lefelé haladt elejökbe. Ez a

¹⁾ Huic ergo cum appropinquavimus loco, ubi peregrinos fratres appropinquare senserunt, continuo, velut examen apum, singuli quique ex suis cellulis proruunt, atque in obviam nobis laeto cursu et festina alacritate contendunt, portantes secum quam plurimi ipsorum urceos aquae et panes Tunc deinde susceptos nos adducunt primo cum psalmis ad ecclesiam, lavant pedes . . . Ruf., *Vit. Patr.* II. 21. fej.

²⁾ Hieron., *Ep.* 86.

váratlan és nagyszerű látvány annyira meghatotta mindnyájokat, hogy Paula felindulásában majd csaknem könyekre fakadt. Isidorus szíves üdvözlétére szerényen azt felelte, hogy »Isten dicsőségéért örvendez e fogadtatásnak, de érzi, hogy ekkora megtiszteltetésre méltatlan.« ¹⁾ Ekkor útasaink a püspök oldala mellett foglalván helyet, azzal együtt a templom felé irányozták lépteiket, mialatt a hegy és a környező völgyek a szent zene hangjaitól visszhangoztak.

Az egyszerű építésmódban készült templom elég terjedelmes volt arra, hogy a vasárnaponként oda özönlő sokaságot befogadhassa, mert akkor a monostorokban körülbelül mintegy ötezer szerzetes tartózkodott, bár Valens császár néhány évvel azelőtt ugyanannyi számú embert hurczoltatott el onnét erőszakkal katonának s mindnyáját legiói közé soroztatta. A kunyhókban szanaszét lakó hatszáz remetének sem volt egyéb helye, a hol a misét hallgathatták volna. Ezek csak szombaton és vasárnap gyűltek oda, ²⁾ s a hiányzókról értesültek a hét folyamán bekövetkezett halálesetekről vagy súlyos megbetegedésekről. Ekkor az istentisztelet végeztével a hiányzó kunyhójához siettek, hogy megtudják, mit rendelt Isten felőle. ³⁾ E templom szolgálatában nyolcz pap állott, kellő számú diakonusok és aldiakonusokkal együtt; de közülök csakis az első mondta a misét, tartotta a buzdító beszédet s határozott a lelki dolgokban; a többiek föltétlen enge-

¹⁾ Laetabatur quidem ad gloriam Domini, sed se indignam tanto honore fatebatur. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Veniunt ad ecclesiam Sabbato solum et Dominico. Pallad., *Lausiaca.*, 7. fejt.

³⁾ Sozom., VI. 31.

delmességre valló magatartásban alatta állottak. Ha a szerzetesek valamelyike a közönséget érdeklő levelet kapott, elébb a papnak bemutatta, a ki aztán vagy megengedte, vagy megtiltotta felolvastatását. Jeromos bámulta e tökéletes rendet, a melyet a syriai monostorok még csak meg sem közelítettek. A mint a látogatók a templom közelében három pálmafát vettek észre, ágaikon függő korbácsokkal, nem állhatták meg, hogy e dolog okát ne kérdezzék, a mikor is azt a feleletet kapták, hogy e pálmafák mindegyike Makarius rendszabályai szerint bizonyos bűnösök megkorbácsolására megkivántató pelengérül szolgál. Az első a fegyelem ellen elkövetett kihágás miatt elítélt szerzetesek számára rendeltetett; a második a tolvajokéra, ha a környéken akadnának; a harmadik a szökevény fegyenczek vagy idegenekére, a kik a polgári igazságszolgáltatás elől a szent hely fedezete alatt kívánnának elmenekülni. Ezekkel átöleltetik a fát s vétségeik arányában kiszabott korbácsütéseket mérnek rájuk. ¹⁾

A mint a hegy fensíkját bejárták, a zárdák számára megkivántató gabona őrlésére szolgáló hét malmot s egy oly házat vettek észre, a hol meglehetősen élénkség uralkodott. Felvilágosításul azt adták tudtokra, hogy ez a község által tartott idegenek szállása vagy vendéglője. A község szabályzata értelmében addig maradhattak az idegenek e vendéglőben, a meddig kinek-kinek tetszett, több hétig, több hónapig, sőt két vagy három évig is; azonban az első hét leteltével a monostorok szükségletéhez megkivántató foglalkozást szabtak mindenkire. Ezt a sütőműhelybe küldték, amazt a kertbe, a másikat meg a konyhába. A

¹⁾ Pallad., *Lausiaca*., 7. fej.

tanult emberek könyvet kaptak, azon fölhívással, hogy délelőtt ne beszéljenek. ¹⁾ A monostorok belső szabályzatát, a melynek működését nem láthatták, szintén elmagyarázták előttök. E szigorúan bebörtönzött emberek egyenesen boldogságukat helyezik elzáratásukban. Mikor a község ügyei azt kívánják, hogy valamelyik testvér az élelmezési osztályhoz vagy valami kiküldetéshez rendeltessék, az a boldog, a ki kimentheti magát; a ki elfogadja, csakis azért cselekszi, mert engedelmességgel tartozik. A Szentek városáról nyert ilyen felvilágosíttatás után útasaink búcsút vettek a püspöktől s a remeték tanyájára, a kunyhókhoz mentek.

Itten tárult föl előttök főkép a pusztá költészete, a személyes lelkesültség sugallata folytán nyert eredetiség alakjában. Itten eszelték ki a legfurfangosabb testsanyargatásokat a végből, hogy a lelket tökéletesíthessék, itten halmozták egymásra a legtudományosabb szenvedés-módokat, hogy a mennybe való felmászáshoz mindmegannyi lépcsőfokokul szolgáljanak. Minden kunyhónak megvolt a maga sajátságos alakja s mindegyik remetének a maga külön önkínzási módja. Az egyik valamelyik szikla-csúcson élt, a másik meg a föld gyomrában. Ez Egyiptom perzselő naphevének majdnem minden oltalom nélkül tette ki magát; amaz meg sohasem látta a nap világát. Életmódjok, rubázatuk is a legmeglepőbb s a legváltozatosabb különbségek látványát nyújtotta; mindamellet nem annyira az emberhez, mint inkább az állathoz közel

¹⁾ *Ipsum deinceps attrahunt ad opera, aut in horto, aut in pistrino, aut in coquina . . . dant ei librum ad legendum, non permit- tentes ei ut cum ullo colloquatur usque ad horam sextam. Pallad., ugyanott.*

járó durva boríték fedezete alatt egyszerű és szerető lelkék, nemes szívek és gyakorta kiváló nagy szellemek lappangottak. Jeromos és Paula a leghiresebb kunyhókat látogatták meg: Serapionét, Arseniusét, Makariusét stb., a pusztá e hőseiét, ez önkéntes számkivetettekét, a kik után annyira törte magát a világ. ¹⁾

Serapion egy lyuk mélyén lévő üregben lakott, a hova sűrű bozótton át vezető meredek ösvényen lehetett leszállani. Az üregben alig volt elég hely a falevelekből készült ágy s a sziklába illesztett asztal gyanánt szolgáló deszkadarab számára. A lakás összes butorzatát az asztalra helyezett biblia s a sziklára függesztett, durván ácsolt kereszt képezte. Ez ékes hely gazdáját a látogatók nem annyira élő embernek, mint inkább a naptól barnára pörkölt csontváznak találták. Haja egész arczát s vállainak egy részét borította, s szőrös teste beillett volna valamely vadállaténak. ²⁾ Pedig az a különös személyiség ismerte Rómát, jól beszélt latinul, s örömet elbeszélgetett azon patricius családokról, a melyek őt a tengeren túl oly szívesen fogadták. Külső alakjánál nem kevésbé rendkívüli története ép úgy elütött az emberiestől, mint önnön maga, s úgy szólván inkább valami mennyei regének illett be.

Mialatt Serapion ifjú korában az Örök város lakosa volt, rendkívül nagy részvételre gerjedt két színész, egy férfi és egy nő iránt, a kik a hivatásukkal járó kicsapongást a legnagyobb mértékben űzték, s fejébe vette, hogy az igaz hit által visszavezeti őket az erény ösvényére. E végből rabszolgául adta el magát nekik, s kíséretökben

¹⁾ Hieron., *Ep.* 86. — Sozom., VI. 31.

²⁾ Összes öltözete egy teste körül csavart vászondarabból állott. Ruf., *Vit. Patr.* IV. — Pallad., *Lausiaca.*, 83. fej.

azon tobzódó életbe merült, a melyből őket kimenteni akarta, mint a hogy az ember tengerbe ugrik, hogy a bele halni készülőkét kimenthesse. A szent vállalatot siker koronázta: előterjesztései, tanácsai, könyörgései következtében gazdái becsületes emberekké váltak; keresztyénekké lettek, felvették a keresztséget s megtérítő rabszolgájokat felszabadították. De Serapion ezt a kegyet nem fogadta el, hanem néhány darab pénzzel kezében elébök állott s így szólt hozzájuk: »Testvéreim, azon perczen, a midőn az Isten által előmbe tűzött újabb vállalatokra indulok, visszahozom néktek ezt a pénzt: ez azon ár, a melyet értem fizetetek, ez titeket illet; én pedig azt a hasznót viszem magammal, a mit lelketekben nyertem.« ¹⁾ A szent kalandok hőse, miután sok ideig csak másokkal törődött, végre önmagára gondolt, s e borzasztó pusztaságba temetkezett, mert nem hitte, hogy annyi jó cselekedete még elég legyen lelke megmentésére.

Serapion önzetlenségének alkalmából a három évvel azelőtt meghalt Pamboniusról beszéltek el nekik egy kis eseményt, a mi akkor történt vele, a midőn Melania meglátogatta. Ez az ember, az egyiptomi szerzetesélet egyik törvényhozója, maga volt a megtestesült egyszerűség. Még akkor is fonta pálmaágakból a kötelet, mikor látogatók időztek nála, hogy azalatt se heverjen tétlenül. A még alázatosságával is pompázó Melania azt gondolta ki, hogy e jámbor szerzetes kamrácskájába nagy mennyiségű dobozokba zárt ezüst edényeket és szereket vitet. Letette lábai

¹⁾ Quoniam autem hoc fecit Deus et per meam humilitatem salva evasit anima vestra, accipite aurum vestrum, ut etiam aliis opus feram. Pallad.. *Lausiac.*, 83. fejt.

elé, de Pambonius még csak rájok sem nézett, hanem azt mondta mellette segédkező tanítványának: »Vedd mind ezt s küldd el a szigeteken és Libyában élő testvéreinknek, a kik nálunknál még szegényebbek.« És mivel hallgatagon tovább folytatta munkáját, Melania ekkép szólította meg: »tudod-e azt atyám, hogy ez az alamizsna háromszáz font ezüst értéket képvisel?« »Istennek, a ki serpenyőjében a hegyeket és erdőket mérlegeli, akkép felelt neki a barát, szigorú pillantást vetve reá, nincs szüksége arra, hogy megmondj néki ezüstöd súlyát; a mi pedig engem illet, én az effélékhez egy cseppet sem értek. Egyébiránt ne feledd el lányom, hogy Isten, a ki nem feledkezett meg az özvegy-asszony által adott két fillérről, meglehet ezeknek nagyobb becset tulajdonított, mint a gazdagok minden adományának.« ¹⁾

A két Makariusnak, a szerzetesi élet második Lykurgusainak hire nem állt a Pamboniusé mögött. Az egyik, az alexandriai, a Krokodilus-tó fölött lakott, s úgy látszott, hogy ez ocsmány állatokat megszelidítette, mert neki semmi kárt nem okoztak; a másik a kit Öregebbiknek vagy Egyiptominak hívtak, Antal botját örökölte, a kinek szemeit a Colzim pusztáján lezárta. Arseniust végre, rendkívüli testsanyargatásáért, ember feletti erővel ruházta föl a közvélemény s a Nagy névvel tisztelték meg. Egyszerre, a vezeklés ezen hazájában mindenütt akadt valamely meghalt szentnek emléke s minden helynek meg volt a maga legendája. Ezt a fát ez vagy amaz a szerzetes ültette,

¹⁾ Non est opus ut a te discam . . . Qui montes appendit et sylvas statera, multo magis scit quantitatem tui argenti. Pallad., *Lausiac.*, 10. fejt.

ezt a barlangot ez a másik vájta, ezt a lépcsőt ez vagy amaz vágta a termés-kősziklába. A híres halottak kapái, csákányai, mint megannyi ereklyék maradtak tanítványaik birtokában. Minden elbeszéléshez látomány, csoda-esemény csatlakozott, a melyet épen olyan hívó lélekkel beszéltek el, mint a minővel a hallgatóság figyelt reá.

Paulát annyira elfogta a bámulat ennyi csoda-jelenség hallatára, hogy minden áron Nitriában akart maradni. Arról beszélt, hogy monostort alapít benne, és fiatal társnői, hasonló lelkesültségtől ösztönöztetve, azt a nyilatkozatot tették, hogy e szent helyen kívánnak élni és meghalni. Paulát csakis azzal lehetett e különös eszmétől való elálásra bírni, hogy emlékeztették Bethlehemben tett fogadására. Egyébiránt hihető, hogy Jeromosnak okos tanácsai szintén hathatósan előmozdították a terv abbahagyását, a melyet még ha kárhoztatott is, belsőleg kétségkívül helybenhagyott. »Mily páratlan hév, ezt írta később, mily majdnem hihetetlen bátorság ebben az asszonyban! a ki elfelejtkezett neméről, elfelejtkezett gyenge testalkatáról s szüzeivel egyetemben annyi ezer pusztai remete közt óhajtott lakni. Meglehet, meg is kapta volna reá az engedelmet, annyira magasztosnak tetszett elhatározása, ha csak a Szent Helyek után való vágyódás még hangoztabban nem szólt volna szívéhez.« ¹⁾

De azt is meg kell mondanunk, hogy az ily felhatalmazást nem egykönnyen osztogatta az egyházi felsőség.

¹⁾ *Mirus ardor, et vix in femina credibilis fortitudo. Oblita sexus et fragilitatis corporeae, inter tot millia monachorum cum puellis suis habitare cupiebat. Et forsitan cunctis eam suscipientibus impetrasset, ni majus Sanctorum Locorum retraxisset desiderium. Hieron., Ep. 86.*

Az eszélyes apátok, a tapasztalt püspökök, nem örömet láttak, ha női kolostorok épülnek a férfi kolostorok szomszédságában. Többen közülök még az előkelő nők világias látogatásairól is kárhozzátólag nyilatkoztak, mivel minden tisztességes-voltuk daczára is fölgerjeszthették az elzárkózottakban a mult emlékezetét vagy a kísértő léleknek valamely sugallatát. Sőt akadtak olyan ördögi jellemű asszonyok is, a kik merő tréfából zavarták meg a szegény remeték békéjét, csak hogy egy percznyi tévedés árán elveszíttessék velök önmagokon vett hosszas győzelmeik gyümölcsét. Néha e Sátán alattvalóit saját hálójok fogta meg, mint Zoé kéjhölgy példája mutatja, a kinek története szájról szájra járt az egész Keleten. Ez a nő belopózkodott bizonyos Martinianus nevű remete kunyhójába, s azon örv alatt, hogy érette való imádkozásra akarja kérni, a rosszra igyekezett őt csábítani. Martinianus már majdnem elbukott, a mikor Zoé hirtelen azt látta, hogy nagy tüzet gerjeszt s lábait egész térdig a lángokba temeti. »Mit cselekszel atyám, ezt kérdé tőle meglepetve. — Azt akarom látni, — így felelt ez — hogy a pokol tüzét mint birom majd kiállani én, a ki vele e perczben daczolok.« ¹⁾ Zoé szörnyűködésében úgy elfutott, hogy meg sem állt, míg csak a syriai parton fekvő szigetekskére nem jutott, a hol szintén remetének állt be, míg nem életét bűnbánólag és kegyesen végezhetette.

Más nők meg jobb, de gyakran örökre titokban maradó czélzattal férfi ruhában keveredtek a remeték közé, s azok birtokán valamelyik vad lakásba telepedtek. Egy efféle megható történetet beszéltek el, a mi nem régi-

¹⁾ Vit. Martinian., ap. Bolland., 13. februar., II. köt. 666. lap.

ben Scété pusztáján esett meg. Két idegen szerzetes látogatta sorban a kunyhókat, s mikor egy barlangba léptek, abban egy a földön ülő testvért láttak, a ki pálmából sodort zsinegekből gyékényt szövögetett. Ez a testvér nem üdvözölte őket, nem beszélt hozzájuk, sőt még csak észre sem vette vendégeit: úgy látszott, mintha tekintete és gondolata valami láthatatlan tárgyra lett volna szögezve, mialatt ujjáival gépileg dolgozott munkáján. Az idegenek bevégezték körútjukat, s több nap múlva, a mint ugyanazon barlang előtt elmentek, nem állhatták meg, hogy kíváncsiságból ismét be ne menjenek. »Lássuk, így szóltak egymáshoz, ha vajjon Isten nem keltett-e ebben a testvérben olyan vágyat, hogy most velünk beszéljen.« De a testvér holtan elnyulva feküdt nyomorult ágyán, s mikor az idegenek hozzá léptek, hogy eltemessék, akkor vették észre, hogy asszonyszemély. ¹⁾ Kiabálásukra más testvérek is oda siettek, sirt ástak számára, bele tették a holt tete-
met, s a föld e szerencsétlen titkát örökre eltakarta.

E közben a hőség tűrhetetlenné vált; a nyári napforduló közeledett, s azzal együtt a Nilus áradása, mely a Deltát óriási tóvá alakította s a völgynek minden útját elzárta. A karaván tehát elindult Pelusium felé, míg szabadon állt előtte az út. A mi Paulát illeti, őt a sok fáradtság annyira kimerítette minden erejéből, hogy a pusztán át nem birt volna Palestinába visszatérni: ennél fogva a pelusiumi kikötőben hajót bérelt, a mely épen Majumába szándékozott. Az átkelés gyorsan s minden baj nélkül megtörtént: a »hajó oly sebesen repült velök, azt

¹⁾ Cum autem sepelirent eum, invenerunt quia mulier esset.
Vit. Patr. VII. 34.

mondja Jeromos, mint a madár.«¹⁾ Majmából mindnyájan Bethlehemnek vették útjokat; de a sors azt akarta, hogy sem Jeromos, sem Paula ne találják fel azon a helyen, azt a nyugalmat, azt a békét, a mely felől annyit ábrándoztak.

¹⁾ Tanta velocitate reversa est, ut avem putares. Hieron., *Ep.* 86.

HETEDIK KÖNYV.

Jeromos és Paula letelepedése Bethlehem városában. — A Születési barlang szomszédságában egy férfi s három nőkolostort s egy vendégfogadót építenek az idegenek számára. — Jeromos külön félrevonulási helye; tanulmányozásra való *paradicsoma*. — Bethlehembben nyelvtani iskolát nyit, e miatt azzal vádolják, hogy a pogányságot terjeszti. — Rufinus szerzeteseivel görög és latin classicus írók műveit másoltatja. — Héber tanulmányai, Lydda és Tiberiásbeli zsidó tanítói. — Megtanulja a chaldeai nyelvet. — Kijavítja latin zsoltárát s újra átnézi a Hetvenese fordítását. — Paula és Eustochium segít neki e munkájában. — Az irígység feltámad Jeromos ellen. — Paula kolostorainak megnyitása; igazgattatásuk. — Marcella elveszti anyját Albinát. — Paula és Eustochium Bethlehembbe csalogatják; levelökben Jeruzsálem és a Szent-Föld érdemeit magasztalják; Jeromos ugyanilyen tárgyú levelet ír neki. — A remeték levelezése római barátaikkal. — Jeromos és Rufinus meghasonlanak egymással.

387—392.

I.

Jeromosnak és Paulának Bethlehembben való letelepedéséhez még semmi sem állt készen; ennélfogva ideiglenes, még pedig eléggé szűkes szállást kellett a városban

fogadniok. — Paula a kíséretében levő ifjú római nőekkel lakott, Jeromos pedig testvérével és barátaival; azután a templom szomszédságában telket kerestek, a hova monostorokat építsenek. Találtak is egyet, a mely a hegyoldal közepe táján, a nyugati kapu közelében, egy kissé északra hajlólag feküdt: ezt Jeromos jövőendő monostorának szánták; az asszonyokét messzebbre helyezték el s az építéshez nyomban hozzáfogtak. Paulának sok pénze volt, hanem Jeromosnak elég kevés; de hogy a magára vállalt kiadásokat fedezhesse, Paulinianust Dalmatiába küldte, hogy családi örökségének romjait, néhány irtvány földjét s a barbarok pusztításai s a gyarmatosok gondatlanságától félig-meddig megmenekült néhány majorját eladja. Az eladás nagy nehézséggel járt s Paulinianus csak 397-ben valósíthatta meg. A többit Paula vállalta magára. Jeromosnak könnyen védhető helyre épített monostorát még egy menedéktoronynyal is megerősítették, a mely elővigyázat hogy korántsem volt felesleges, azt a következmény később világosan megmutatta; a Pauláé némi távolságra ez alatt a síkon emelkedett s folytatólagosan még más kettővel növekedett, egymásnak tőszomszédságában.¹⁾ A szerzetes telepet egy az országút szélén fekvő ingyenes vendéglővel egészítették ki, a melyet a látogatók, valamint az átutazó idegenek fogadójául szántak, annak a mintájára, a melyet Nitriában működni láttak. »Ha József és Mária visszajönnének Bethlehembe, ígéző nyájasságával ekkép szólt Paula, végre találhatnának olyan helyet, a hova beszálljanak: habár annyi zarándok jár is a jeruzsálemi úton!«²⁾ A mi

¹⁾ Hieron., *Ep.* 54. — *Ep.* 86.

²⁾ *Diversorium peregrinorum juxta viam* ... Ne forte modo Joseph cum Maria, in Bethlehem veniens non inveniatur hospiti-

Jeromost illeti, mivel alig várta, hogy tanulmányait megkezdhesse, a hegyoldal alatt, a Születési barlang szomszédságában, egy azzal majdnem egyenlő terjedelműt választott ki a maga számára, hogy azt dolgozó szobájává és elmélkedési helyévé tegye. E barlangba kívülről az országúttól Archelausnak, Judea hájdani helytartójának, sírjánál kiágazó mellékösvényen lehetett bejutni. Nemsokára elhelyezte benne könyveit, papirjait, íródíákjait s összes tanulmányi eszközeit: s azután elnevezte ezt a helyet a maga »paradicsomának.« Innét írta néhány évvel később Augustinusnak: »Szép csendesen meghúzó magam ebben a lyukban, hogy sirassam hibáimat, várván az ítélet napját.« ¹⁾

Ekkor mindjárt megállapította életmódját is, a melyhez mind haláláig hű maradt, úgy hogy csakis legközségesebb elegekkel táplálkozott s a legdurvább ruházatot viselte. Ebédje egy kis főzelékből és kétszersültből állott; a bortól és hústól szigorúan tartózkodott a betegség eseteit kivéve s a böjt megszegésének tekintette volna, ha naplemente előtt valamit eszik. Az imádkozás óráit szintén megszabta; a mi a munkáét illeti, ezeket ép úgy napali, mint éjszakai idejéből szakította el. Hogy Bethlehem lakóinak szíves fogadtatását meghálálja, mindjárt odáérkezésekor ingyenes nyelvtani iskolát nyitott, ²⁾ s ebben a görög és latin nyelvet tanította. Mivel ez a kötelessége

tium, tantis de toto orbe confluentibus turbis monachorum. Hieron., *Ep.* 54.

¹⁾ Clausus cellula ac procul a turbis remotus, praeterita plango vitia . . . Hieron., *Ep.* 89. — Latitantem in cellula, diem tantum expectare iudicii. Hieron., *Ep.* 35.

²⁾ Ruf., *Apol.*, II: ap. Hieron.

ifjúkori könyveihez vezette vissza, a melyeket annyira szeretett s annyira átkozott, egyszer eldobott, majd ismét visszavett, hogy ismét újból eldobja; most megint egész ifjúi szenvedélylyel vette kezeibe. Virgilius, a lantos költők, a tréfás költők, a szónokok, a történetírók, a bölcselők, Cicero, Homeros, Platon képezték mindennapos olvasmányait; ismételt olvasásukba s magyarázásukba soha bele nem únt volna, s ekképen a szép és fenséges ezen forrásaiból folytonosan üdítgette szellemét ugyanakkor, a midőn azokat a gyönyörködésre és tanulásra vágyó, tevékeny és ujoncz elmék előtt föltárta.

Jeromos nem hitte, hogy ez által növendékei nála kevésbbé jó keresztyénekké váljanak; de sőt inkább ellenkezőleg azt a meggyőződést táplálta, hogy a hit a tudományok világosságából csak nyereséget húzhat, és hogy a pogány sokisten-hivők által a keresztyéneknek annyszor szemökre vetett tudatlanságnak az egyház javára el kell valahára tűnnie: a vakbuzgó bárdolatlanság és az irigység ellenkezőleg vélekedett s ez ártatlan leczkéket bűnül róvták fel részére. Rufinus, a ki mind azt gyűlölte, a mi-
ben önmaga tudatlan volt, ebben az ifjuság megvesztegetésére czélzó törekvést akart minden áron fölfedezni s később azzal gyanusította barátját, hogy hitehagyott, hogy pogány, hogy a sokisten-hívés terjesztője. Annyi áll, hogy Jeromos egy más, ugyan ilyen fajta bünt csakugyan elkövetett az által, hogy a világi irodalom termékeinek kéziratait a Rufinus igazgatása alatt álló Olajfák-hegyi monostor szerzetesei által másolgattatta; de akkoriban, a szigorú irigy semmi rosszat sem látott benne, mert szerzetesei fáradságukból szép hasznót húztak, mivel Jeromos busásan fizetett. Sőt még azt is szemére lehetett volna vetni, hogy

néha ennek a pogány színezetű foglalkozásnak közvetítésére is vállalkozott, mivel részint a kéziratokat hordta el kolostorába, részint a testvérei kezéből kikerült másolatokat vetette össze sajátkezüleg az eredetiekkel. »Tagadhatod-e, így szólt később Jeromoshoz *Támadásainak* valamelyikében, a midőn vádat emel egykori barátja ellen, tagadhatod-e, hogy a mikor egyszer Bethlehemből Jeruzsálembe jöttél, magaddal hoztad irománytartódat, és hogy ez irománytartóban Platónak Ciceró által fordított egyik párbeszéde volt, a mit kezeim között hagytál?»¹⁾ Jeromos világért sem tagadta a dolgot, mert hiszen, ha csakugyan vétket követett volna el ez által, a vádló büntársául vallotta magát.

Egyébiránt a classicus ó-kornak ezen csábító tündére miatt soha sem feledte el Jeromos szerzetes voltát, keresztyénségét, és hogy szellemének összes erejét annak az Istennek tartozik dicsőítésére fordítani, a kinek szolgálatára szentelte magát. Ezt maga is érzi és minduntalan ismételi: annyiszor hangoztatja ezt védelmi irataiban, könyveiben, bizalmas leveleiben, hogy már szinte únja az ember; de valóban méltó oka van reá, hogy ezt kimondja, mert az irodalmi sülyedés általánossá vált, s nem egy tudatlan pap szerette, főleg Nyugaton, a keresztyéni kötelesség köpenye alá rejteni szégyenletes tudatlanságát. Azzal is vádolták, hogy világi írókból vett idézeteket kever a Szentírásból vettek közé. E vád ellen kellemmel teljes csevegéssel védi magát, bizonyos Magnus nevű római ügyvédhez írott feleletében: »Azok az emberek, így szólt hozzá, a kik ellenem minduntalan támadást intéznek, ép úgy nem olvassák

¹⁾ Ruf. *Apol.*, II. ap. Hieron.

a Bibliát, mint a hogy nem olvasták Cicerót; mert különben Mózes és a Próféták irataiban akár hány olyan idézetre akadtak volna, a melyet ezek a pogány könyvekből merítettek. S ki nem tudná, hogy Salamon a tyrusi bölcselők-höz kérdéseket intézett s feleletet adott az övéikre? ¹⁾ Hát vajjon Pál apostol maga nem idézte-e Titushoz irt levelében Epimenidesnek a hazugokra vonatkozó versét? Nem szötte-e bele korinthusi első levelébe Menander költeményének egyik sorát, és végre athenei vitájában, Mars kuriájának kellős közepén, nem hívta e fel tanúul Aratust, egy szép hatméretű verssorban? S mit mondjak az Egyház tanító mestereiről? Mindnyájan a régiek emlőjén táplálkoztak, a kiket aztán megeczáfoltak E nagy emberek megtanulták Dávidtól, hogy az ellenség kezéből kell kiragadni a kardot s a kevély Goliáth fejét saját fegyverével kell levágni. Ők olvasták Mózes ötödik könyvében az Urnak ezt a parancsolatát: »A fogoly asszonynak fejéről beretvöld le a haját, szemöldökét eltávolítsd, körmeit levágd s úgy vegyed magadhoz feleségül ²⁾ S ugyan mi egyebet cselekszem én, a ki az ókori bölcsességet szeretem s beszédében a bájt, külalakjában a választékos szépséget csodálom, mint hogy fogolylyá teszem, hogy izraelita nővé alakítsam?« ³⁾

¹⁾ Quis enim nesciat et in Moyse, et in Prophetarum voluminibus quaedam assumpta de Gentilium libris; et Salomonem philosophis Tyri et nonnulla proposuisse, et aliqua respondisse? Hieron., *Ep.* 83.

²⁾ Legitur in Deuteronomio Domini voce praeceptum, mulieris captivae radendum caput, supercilia, omnes pilos, et unguis corporis amputandos, et sic eam habendam in conjugio. Hieron., *Ep.* 83.

³⁾ Quid ergo mirum, si et ego sapientiam saecularem propter eloquii venustatem, et membrorum pulchritudinem, de ancilla atque captiva Israelitidem facere cupio? Hieron., *Ep.* 83.

Az összes szentirati tanulmányok között legörömes-
tebb foglalkozott Jeromos a héber nyelvvel; ezt a lelke-
sültséget legutóbbi utazásából merítette s ez által vélte
hasznosítani annak gyümölcseit. Gyakran hallotta, a mint
a zsidók gúnyolódtak azok felett, a kik a nélkül akarnák
magyarázni könyveiket, hogy nyelvöket ismernék, ennél-
fogva kedve kerekedett rá, hogy szájokra lakatot vessen.
Ezenfelül még bizonyos Sophronius nevű keleti szerzetes
is oda jött hozzá, hogy erre ösztönözze. Ez a teljesen jóhi-
szemű szerzetes, egykor bizonyos izraelitával vitatkozva, a
zsoltárokból idézett egy verset, a Hetvenesek fordítása alap-
ján. »Nem így van az, ezzel torkolta le vitázó társa; a héber-
ben egészen másról van szó!« És valóban el kellett ismer-
niök, hogy a Hetvenesek fordítása, az Ó-Testamentomnak
az egész keleti keresztyénségben irányadóul elfogadott szö-
vege, szigorú átnézésre szorúl. Sophronius, egészen meg-
zayarodva, Jeromoshoz jött s elbeszélte neki, hogy milyen
kudarczot vallott. »Az egész keresztyénségnek nagy szol-
gálatot tenne az — így végzé beszédét — a ki egyenesen
a héber szövegből úgy lefordítaná a bibliát, hogy mágok
a zsidók is kénytelenek lennének tökéletesen hiteles voltá-
nak elismerésére; minthogy Jeromos ezt megteheti, ez a
kötelesség egyenesen ő reá vár; a mi Sophroniust illeti, ő
viszont magára vállalja, hogy Jeromos latin fordítását át-
teszi a görögre s nem kételkedik rajta, hogy Kelet összes
egyházai habozás nélkül elfogadják.« A vállalat szentnek
s dicsősségesnek látszott, úgy hogy a bethlehemi remetét
kisértetbe ejtette, a ki aztán részszerint végre is hajtotta.
Sophronius szintén szavának állt s a Nyugat abban a ritka
és legmagasabb megtiszteltetésben részesült, hogy a bibliá-
nak egy latin szerző nyomán készült görög fordítását látta

elfogadtatva Ázsiának számos egyházában, a Hetvenesek szentesített szövege helyett.¹⁾

Durva s nehéz munka volt ez, a melynek teljesítése végett Jeromos nem egy mesterre szorult, mivel az annyi különféle tárgyú s különböző időkben írt könyvek-ből álló Ó-Testamentum írásmódja, tájsházásai, sőt még maga a nyelv is, majdnem mindegyik könyvnél elüt a másiktól. A tiberiási vagy lyddai hirneves rabbik mindegyike kizárólag e vagy ama tájsházás vagy könyv buvársházására szentelte magát, hogy abban minél alaposabb tudományra tehessen szert; az ily szakszerű segítség igénybe vételéhez folyamodott most Jeromos. Nevezetesen nagy költséggel magához hozatta legújabb lyddai ismerősét, azt a zsidót, a kit Lyddai néven említ, s a ki, a mint látszik, a tudomány iránti hajlandóságát a pénznek szeretetével rendkívüli mértékben össze bírta egyeztetni; úgy azután együtt olvasták a biblia több részét, nevezetesen a Jóh könyvét, a mi neki sok fáradságot okozott. Másokat meg egy tiberiási nagyon híres rabbival együtt tanyulmányozott.²⁾ Mikor Tóbiást és Dánielt akarta olvasni, megint másik mesterre szorult: e könyvek ugyanis chaldeus nyelven írvák, úgy hogy olyan rabbiról kellett gondoskodnia, a ki e tájsházást alaposan érti. A rabbi Dániel szövegét héber nyelven olvasta; Jeromos pedig, a ki tökéletességre vitte a hébert, az olvasottat azonnal latinra fordította, íródeákjai meg mondatolása után írták.³⁾ Mindazonáltal ez az eljárás szeget ütött

¹⁾ Me putabam bene mereri de Latinis meis, et nostrorum ad discendum animos concitare, quod etiam Graeci versum de Latino post tantos interpretes, non fastidiunt. Hieron., *ad Sophr. in Ruf.* II.

²⁾ Hieron., *Paralip. Praefat.*

³⁾ Hieron., *Praef. Tob.*

fejébe; vajjon felelhet-e lelkiismeretesen a héber fordításról, a melyet latinra ültetett át? Azt gondolta, hogy nem, ennél fogva nagyobb biztosság okáért a chaldeus nyelv megtanulására vállalkozott. Ujabb vesződés, újabb kételkedés, újabb kellemetlenség. Ez a nyelv még visszaszítóbbnak tetszett neki, mint fiatal korában a héber. Akárhányszor ledobta könyvét s esküdözött, hogy örökre lemond az ily barbár tanulmányról; de mestere valami sajátságos eszközt eszelt ki ösztönzésére. Virgilnek ezt az emlékversét *labor improbus omnia vincit*, »a makacs munkának semmi sem lehetetlen,« tisztességes héber nyelvre fordította, s mikor azt vette észre, hogy tanítványa türelmének fonala szakadni készül, ünnepélyes komolysággal ezt hangóztatta fülébe. ¹⁾ Ez a mondat úgy hatott rá, mint mikor a lovas nemesvérű paripájának oldalába vágja sarkantyúját: a megcsontosodott virgilianust daczra ingerelte kedvencz költőjének mondása, úgy hogy újból neki fogott a chaldeus nyelvnek és Dániel könyvét lefordította.

A legtudósabb rabbik egyúttal a legvakbuzgóbbak is voltak, és bethlehemi látogatásuk, bármily megtisztelő volt is különben a héber irodalomra, rájuk nézve nem járt mindig veszedelem nélkül. Jeromos beszéli, hogy egyik tanítója csakis éjjel ment hozzá, mert attól félt, hogy honfitársai, vagy tán egy kissé a keresztyének is, meg találják kövezni. ²⁾ És csakugyan akadtak olyan emberek, a kik azt öltötték, kiáltották, hogy Jeromos zsidóvá lenni készül. Tehát valamint akkor, a midőn Cicerót tanította, azzal

¹⁾ Verum adhortante me quodam Haebreō, et illud mihi crebrius in sua lingua ingerente: *Labor improbus omnia vincit*... Hieron., *Daniel. Praefat.*

²⁾ Hieron., *Ep.* 41.

vádolták, hogy a pogányság terjesztőjévé szegődött, úgy most is, a midőn a héber nyelvet tanulta, azzal vádolták, hogy a zsidóságért saját hitét tagadta meg. A tudatlanság mindenből fegyvert kovácsol az ellen, a ki megveti. Rufinus ez irigy támadások visszhangjának állt be, eleintén alattomban és módjával, később azonban nyíltan és erőszakosan. Jeromos egyik mesterét kétféleképen hívták: Barrabasnak és Baraninának. Rufinus e két név elsejének az Evangyéliom híres tolvajának nevéhez való hasonlóságát felhasználva, ezt a szellemes, de egyúttal, mint minden tőle származó, csipős tréfát gondolta ki: »Jeromos méltó tagja a Sátán zsinagógájának: barátainak, a zsidóknak példájára ő is többre becsüli Barrabast a Jézus Krisztusnál.« ¹⁾

A Biblia több részének a héber eredetiből való lefordítása s még többekhez való előkészületek tételén kívül Jeromos még más két munkát is szerzett, a melyek az előző években tett utazásaival szoros összefüggésben állottak; ezeknek egyikét *A héber helyek és nevekről* szóló *értekezés*, a másikat pedig a *Héber kérdések* képezték. Mind a kettőt egy időben állította össze. Az első Judea helyrajzát tünteti föl a két Testamentom alapján; a második pedig a Szentírásban említett összes személy- és helynevek gyűjteménye, a héber szószármaztatásból eredő magyarázataikkal együtt. E munka szerkesztésében sok hasznát vette a Cesareai Eusebiusnak, s azt is bele vette mind, a mi jót Philon, Origenes és más keleti szerzők e tárgyban valaha csak mondtak. Azonban saját észleletei

¹⁾ Barrabas tuus pro Christo tibi electus. Ruf., *Apol.*, II. ap. Hieron.

nyomán is sokat csatolt ezekhez, úgy, hogy majdnem teljesen új az a munka, a mit csinált; vagy legalább önnön maga ekkép nyilatkozik róla. ¹⁾

E szakszerű munkákhoz, a melyek a Biblia olvasását közvetve mozdították elő, olyanokat is csatolt, a melyek ezt a czélt közvetlenül szolgálták; nevezetesen bethlehemi tartózkodásának három első évére teszik Szent Pál több leveléhez készített magyarázatait, a melyeket Eustochium és Paula kértére szerkesztett, továbbá még egy másikat a Predikátor könyvéhez. Ez utóbbira Blesilla kérte betegsége alkalmával; Jeromos hozzá is kezdett, de a halál félbe szakasztotta vele; később újból felvette e kedves lélekre való emlékül, s az anya és nőtestvér szemei előtt végezte be, a kiknek fel is ajánlotta. ²⁾ Hasonlóképen az ő sürgetésökre fordította le az alexandriai nagy tanítómesternek, Origenesnek szent Lukács Evangyéliomára irt homiliáit, hogy a Kelet e híres emberének nevét a nyugatiakkal is megismertesse. Paulinianus- és Marcellának is kijutott kegyes ajánlásaiból a magok osztályrésze; nevezetesen az előbbeninek a kértére latin nyelvre fordította Didymus értekezését a Szent Lélekről, s feliratul azoknak a nevét tette rá, a kiket a világon legjobban szeretett, úgymint fitestvéreét és bethlehemi két nőtestvéreét. ³⁾ Rómában azzal vádolták, hogy mindent meg akar változtatni az egyházban: Eustochium és Paula, hir-

¹⁾ Semel enim et in Temporum libro praefatus sum, me vel interpretem esse, vel novi operis conditorem . . . Hieron., *Lib. de Situ et Nom. loc. hebr.*, Praefat.

²⁾ . . . Et illius memoriae, et vobis reddo quod debeo. Hieron., *Eccles. Praefat.* II. k.

³⁾ Hieron. *Didym. de Spirit. sanct. Praefat.*

nevének figyelmes őrei, azt az eszmét sugallták fülébe, hogy az Ó Testamentomnak Vulgata néven ismert régi latin fordítását, a mely Italiában közhasználatnak örvendett, jöllehet a Hetvenesek hibás szövegje alapján készült, javítaná ki, úgy, hogy a *Hexaplesben* adott tisztább szövegre vinné vissza. Ezen a módon szépen összeegyeztethette volna a vallásos igazságot a tiszteletet méltán megérdemlő százados szokásokkal. Jeromos elfogadta ezt az eszmét, és átnézése alapjává Origenesnek Cesareában őrzött s a palestinai egyházakban törvénykép tisztelt kéziratát tette.¹⁾ A vállalatot, úgy látszik, siker koronázta; azonban a kézirat még a szerző életében elveszett, akár őrizőjének hűtlensége következtében, akár a nyugatiak azon eltökélése folytán, hogy a bevett szokáson semmit sem változtatnak.

E nagy és számos munkái közül némelyeket Palestínában bocsátott közre, másokat meg Rómába küldött, s a közönség mindenütt kapva kapott rajtok. Mindegyik mű megjelenése után nyomban következett rá a bírálat, még pedig többnyire rosszakaratú, sőt azon arányban élesbülő, a mint Jeromos dicsősége növekedett. A görögök azt hányták szemére, hogy a görög szerzők műveiből lopkod; a latinok meg, hogy csak a Keleten készült munkák iránt mutat tiszteletet, mintha egyenesen bevallott czélja nem az lett volna, hogy az Evangéliomot és a Bibliát egyenesen azokon a helyeken tett észleletek nyomán világosítsa meg, a hol a szent események végbementek, és hogy hazáját, Nyugatot, szintén bele vonja a keleti keresztyénség oly fényes tudományos mozgalmába. Ez igazságtalan támadá-

¹⁾ Hieron., *Comment. Epist. Paul. ad Tit.*, III.

sok éktelen haragra lobbantották, s ilyenkor mindig arra határozta magát, hogy semmit sem bocsát közre többé. »Tartsátok meg ezt magatoknak, ezt irta barátainak, a midőn valamely kezei közül kikerült értekezést küldött hozzájuk, s úgy eldugjátok, hogy az irigyek észre ne vehessék.« — »Titokban olvassátok műveimet, ezt mondta másoknak, s mentsetek meg a közönségtől. Ne rontsuk el a gyomrát azoknak, a kik nem éhesek, a mi pedig a tehetetleneket illeti, a kik folytonosan kiabálnak, de semmit sem tesznek, azoknak a dorgálása rám nézve már szinte tűrhetetlenné vált.«

Ez utóbbiak közé tartozott bizonyos Luscius (a kansal) nevű palestinai szerzetes, a ki megjelenésökkor a *Héber kérdéseket* egész durván az irodalmi tolvajlás vádjával illette. Szerinte a szerző nem egyéb compilatornál, a ki elég szemtelen arra, hogy a zsidók és görögök munkáját a magáé gyanánt adja ki. Ez a vád annyira felforraltta a remete epéjét, hogy a *Héber kérdésekhez* egy előszót toldott, a melyet, úgy mond, könyve védelmére szentel Terentius példájára, a ki szintén vigjátékainak védelmezésére szentelte előjáró beszédeit. A dolog megértésére tudnunk kell, hogy Terentiusnak azt hányta szemére ellensége, valami Lucius Lavinius nevű füzfa-költő, hogy Menandert s a többi görög írókat fosztogatta ki a végből, hogy az ekkép szerzett zsákmányt a maga sajátjakép árulhassa. — Terentius *Andrianájának* előjáró beszédében felel neki, a melyben arról panaszkodik, hogy idejét egy vén rágalmazó költő támadásainak visszaverésére kell vesztegetnie, a helyett, hogy hallgatói előtt meséjének szövegét nyugodtan fejtegethetné.¹⁾ »Mivel engem is hasonló vád-

¹⁾ Terent. *Prolog. Andr.* 5. s köv. vers.

dal illettek, mint Terentiust, senki sem veheti tőlem rossz néven, azt mondja Jeromos, ha az ő példája után indulva én is előjáró-beszéd írására vetemedem. A költőt azzal vádolta bizonyos Lucius Lavinius nevű ember, a mi Lusciusunknak közeli rokona, hogy a közkinctárt megrabolta.¹⁾ Fájdalom! Terentius nem egyedüli példa arra, hogy valakit ilyen bűnnel vádoljanak; a mantuai hattyút szintén a régiek megrablójául tüntették föl, a miért énekei közé Homerosból néhány verset csusztatott; a mire ezt felelte ócsárlóinak: »Ugy van, de erős embernek kell ám annak lennie, a ki a bunkót Hercules kezéből kicsavarni akarja.«²⁾ Ugyanilyen irodalmi tolvajlás vádját emelték Cicero, a latin nyelv napja, a szónokok ezen királya ellen, a ki a római szónoklat csúcspontjára emelkedett; ő ellene mint fosztogató ellen visszatérítési keresetet indítottak a görögök részéről. Mi vagyok én e nagy emberek mellett, a kiknek dicsőssége lábai alá tiporhatta volna az irigységet, s a kiket épen dicsősségökben gyötört agyon az irigység? Nékem, ismeretlen, kis ember létemre, nincs mit búsulnom azon, hogy az irigyek ronda csordáját körülöm rőfögni hallom, a kik lábaik alá igyekeznek tiporni az igaz gyöngyöket, csakhogy azókat senki fel ne szedhesse; sőt inkább arra határozom magamat, hogy dolgozok, magyarázom a Szentírásokat, s mitsem törődöm a rémekkel, a kísértetekkel, a melyeknek, a mint mondják, az a termé-

¹⁾ Urgebat enim eum Lucius Lavinius, nostro Luscio similis, ut quasi publici aerarii poetam furem criminabatur. Hieron., *Quaest. Hebraic. Praefat.*

²⁾ Quibus ille respondit: »Magnarum esse virium, clavam Herculi extorquere de manu.« Hieron., u. o.

szetők, hogy éjszakánként ott mormognak a kuczkóban, hogy a kis gyermekeket ijesztgessék.« ¹⁾

Az a három év, a mely a monostorok építése közben elfolyt, Jeromos életének alkalmasint a legmunkásabb, de minden bizonynyal a legboldogabb korszakát képezte. Még semmi zivatar sem fenyegetőzött Jeruzsálem felől, sőt úgy látszott, mintha könnyű szerével szétoszolhatnának az égnek azon táján tornyosulni kezdő föllegek. Minthogy még egyelőre menten maradt a monostor kormányzásával járó gondoktól s a személyes küzdelmek keserűségeitől, az irodalmi bírálatokat nem számítva, a melyekbe már kezdett beletörödni; a kegyes és gyengéd barátság ölen minden tartózkodás nélkül a remete élettel járó szemlélődésre és tanulmányozásra szentelte magát. A vallásos tökéletesség mellett két földi boldogságról álmadozott, úgymint a szeretetről és hírnévről, s ime azok egyugyanazon időben kopogtattak be hozzá. Paula és Eustochium alig távoztak oldala mellől, hanem folytonosan támogatták, buzdították munkálkodásában, s elcsüggedésének vagy ingerültségének óráiban vigasztalták. Ők egyenesen arra szentelték magokat, hogy Jeromost szeressék, csodálják és szolgálják, mintha csak ez képezte volna második vallásukat ezen a világon: abban helyezték dicsőösségöket, hogy az övének előmozdításában nagy részök lehetett. Különös jelensége ez annak a forradalomnak, a mely a római társadalmat alapjában megújította! A capitoliumi nagy nevek egyike, a meghódított Judea egyik zugában, egy

¹⁾ Hoc unum dico, quod vellem cum invidia nominis ejus habere etiam scientiam Scripturarum, floccipendens imagines umbrasque larvarum, quarum natura esse dicitur, terrere parvulos et in angulis garrere tenebrosis. Hieron., *quaest. Hebraic. Praefat.*

közönséges dalmát papéhoz csatlakozott önkéntesen, s attól nyerte azt a halhatatlanságot, a mely még a karthagói és numanciai emlékek mellett sem veszített fényességéből. Jeromos a Scipiók két leányának nevét kapcsolta a keresztyén egyház drága köveit képező, s míg csak az fennáll, addig folyton fenmaradó műveihez. Szent könyveink homlokzatára irt tudományuk, erényök, szelidségök s Nyugat nagy tanítómestere iránt tanúsított gyermeki ragaszkodásuk ismeretes és híres még azon országokban is, a hol Róma történetét nem ismerik, s a hova az talán el sem jut soha. Jeromos remélte ezt,¹⁾ s hasonlóan ők is hitték, s talán épen azért helyezték e nemes barátság fedezete alá ép úgy mennyei boldogságukat, mint földi hirnevöket.

Jeromos előjáró beszédei és bizalmas levelei beavatnak bennünket e három kegyes és tudós lélek összeköttetésének titkaiba. Mikor paradicsomába elhelyezkedett (így nevezte, a mint láttuk, a Bölcső szomszédságában lévő barlangban berendezett tanuló-szobáját), Paula és leánya égett a vágytól, hogy őt ott könyvei és íródeákjai közepett meglátogassák. Végre kísérletet tettek tervök megvalósítására, s azt a kegyet kérték tőle, hogy együtt olvashassák vele az Ó- és Új-Testamentomot. Jeromos azt mondja, hogy képtelenségének érzetében eleintén vonakodott, de nyomban hozzá teszi, hogy »oly nyájasan kértek, hogy engednem kellett.« Ennélfogva hármásban hozzá fogtak az egész Biblia olvasásához, mialatt mindegyik külön-

¹⁾ Exegi monumentum aere perennius, quod nulla possit destruere vetustas ut quocunque sermo noster pervenerit, te laudatam te in Bethleemetico agro conditam lector agnoscat. Hieron., *Ep.* 86. *Epitaph. Paulae.*

bőző jelleme és hajlandósága szerint járult a közös munkához. A megszólalásra késedelmes Paula készségesen vállalkozott a hallgatásra Mózes második könyvének parancsa szerint, a mely azt mondja: »Hallgass, Izrael, és ne nyisd beszédre szádat.«¹⁾ A Szentírást könyv nélkül tudta, és bár a történeti magyarázatmódot s a természetes értelmet, melyek az igazság alapjai, kedvelte, mindazonáltal szenvedélyesen kutatott annak szellemi értelme után, mint a mely a lélek magasabb röptéhez inkább alkalmas. E mellett nehezen kielégíthető szelleme mindennek mélyére akart hatolni, mindenre magyarázatot követelt. »Mikor őszintén bevallottam neki tudatlanságomat, beszéli Jeromos, nem adta meg magát, hanem a különböző szerzők véleményét s az én rájuk vonatkozó ítéletemet akarta hallani. Sőt még azt is kimondom, habár az irigyek, úgy is tudom, hogy nem hiszik, hogy szinte játszva egész alapos-sággal megtanulta azt a héber nyelvet, a mi nekem ifjúságomban annyi fáradságomba került, annak daczára, hogy én csak tökéletlenül birtam elsajátítani, és még ma sem veszem el szemeim elől, attól való féltében, nehogy egyszer csak megszökjön tőlem.«²⁾ S nemcsak bámulatosan tudta Paula a héber nyelvet, hanem ezenfelül még olyan tisztán is ejtette ki, hogy a latin hangsúlyozásnak még csak árnyéka sem látszott rajta. Leánya, a kegyes Eustochium, anyja példája után indulva, szintén csakhamar ugyan-

¹⁾ Tarda erat ad loquendum, velox ad audiendum : memor illius praecepti : *Audi, Israel, et tace.* Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Loquar et aliud, quod forsitan aemulis videatur incredibile. Haebreum linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, et infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit, et consecuta est . . . Hieron., u. o.

olyan tökéletességre tett benne szert.« E szavakból könnyen megérthetjük, hogy mikép ajánlhatta Jeromos két barátnéjának héberből való fordításait, s mikép hívhatta őket tanúbizonyságaiul a világgal és az Egyházzal szemben. Gyakran az ő tudományuk tekintélyével támogatta a magáéval járó felelősséget. »Paula és Eustochium, így szólt hozzájuk Eszther könyvének fordításához irt előjáró beszédében, ti, a kik annyira otthonosak vagytok a héber irodalomban, annyira ügyesek valamely fordítás érdemének megítélésében, nézzétek ezt át szóról szóra, hogy felismerjétek, ha vajjon tettem-e hozzá vagy vettem-e el valamit az eredetiből; vagy pedig ellenkezőleg, mint pontos és őszinte tolmács, úgy át birtam latin nyelvre ültetni ezt [a héber történetet, mint a hogy azt a héberben olvashatjuk.« ¹⁾

Megelőző elbeszéléseimben elmondtam, hogy Jeromos Damasus pápa kértére, míg a római kancelláriának titkára volt, mint javította ki a Hetvenes görög szöveg után a zsoltáros könyvnek Italiában használt Vulgata című fordítását, hogy ez a munka azután ott hivatalos és egyházi törvényekkel szentesített szöveggé tétessék. Ezt a fontos munkát a sokszorosítás megrontotta; egyfelől a megszokottság szelleme, másfelől pedig a másolók gondatlansága vagy tudatlansága annyira elégtelenítette, hogy senki sem ismert volna benne rá az eredetire. Jeromos

¹⁾ Vos autem, o Paula et Eustochium, quoniam et bibliothecas Hebraeorum studuistis intrare, et Interpretum certamina comprobastis tenentes Esther hebraicum librum, per singula verba nostram translationem aspicite; ut possitis agnoscere, me nihil etiam augmentasse addendo, sed fideli testimonio simpliciter, sicut in hebraeo habetur, historiam hebraicam latinae linguae tradidisse. Hieron., *Esther. Praefat.*

becsületére való tekintetből szükségesnek mutatkozott, hogy e munka újabb javított s általa elfogadott kiadásban bocsáttassék a világ elé. Az ehhez megkivántató anyag összegyűjtését barátnői vállalták magokra, s ez az ő gondoskodásuk által előkészített kiadás maradt meg Jeromoséképen az Egyházban. Tudjuk még azon útasításokat is, a melyeket e munkára vonatkozólag nekik adott, ismerjük azon szabályokat, a melyeket másolatuk pontossága végett elébök irt, sőt még azokat a jeleket is, a melyeket a saját szövegének a különböző fordításokkal való összevetése alkaínával használt, s a melyekhez barátnőinek is alkalmazkodniok kellett. E jel néha a szó fölé húzott vonalból, majd háromszögekből vagy csillagokból állott.¹⁾ A háromszög vagy két ponttal megtoldott vessző a Hetvenes fordítók körülírásából származó fölösleges szók elhagyását jelentette; a két ponttal megtoldott csillag ellenben némely helynek a héber szöveg után való betoldását. Egy másik jel azon részek feltüntetésére szolgált, a melyeket Jeromos a Hetvenesekétől legalább a nyelv egyszerűségére nézve nem igen különböző Theodotion-féle fordításból kölcsönzött. »Ez a tudomány kedvelőinek szánt munka nem tetszik majd mindenkinek, ezt mondja tovább Jeromos a Zsoltár előszavában; de mit árt az? Ne törődjünk azoknak dölyfös haragjával, a kik többre becsülik a lenézést a tudománynál, az ilyenek sáros patakot választanak ivóvizököül, s ezt becsülik többre a legtisztább forrás vizénél.«

Midőn az ember e különös lapokat olvassa, szinte

¹⁾ Notet sibi unusquisque vel jacentem lineam, vel radiantia signa, id est, obelos vel asteriscos . . . Hieron., *Psalm. sec. LXX. Praefat.*

örömet képzeli maga elé ezt a két nemes hölgyet, a mint rengeteg polcz előtt ülnek, a melyen számtalan görög, héber és latin kézirat hever kiterítve, itt a Biblia héber szövege, amott a Hetvenesek különféle kiadásai, Origenes *Hexaplese*, Theodotion, Symmachus, Aquila s végre az itáliai Vulgata. E tudós nők ellenőrzik, összehasonlítják, kegyelettel és örömmel sajátkezűleg letisztázzák Jeromosnak azt a Zsoltáros könyvét, a melyet nagy részben maig is énekel a latin Egyház. Képzeletünk ekkor önkénytelenül is visszaszáll római palotáikra, márvánnyal és arannyal díszített termeikre, heréltjeik, szolgálk és klienseik seregére, egy szóval még csak nem régiben is a vágyonnak minden kényelmétől s a magas társadalmi állás minden pompájától körülvett életmódjokra. Mikép Mária, Márháznak nőtestvére, ők is azt hitték, hogy a jobb részt választották, és szívök egész teljességéből örvendeztek rajta. E szelid lelkületű nők nemcsak munkájában segédkeztek Jeromosnak, hanem támogatták bánatában is, a mely néha merően képzelt okokból, de gyakran igazán valódi üldöztetéséből keletkezett. Gyakran kéri vigasztalásuk balzsamát sebeire, könyveit, becsületét az ő oltalmuk alá helyezi. »Alázatosan esedezem előttetek, ezt írja hozzájok a *Királyok könyvéhez* toldott előjáró beszédében, arra kérlek benneteket, Krisztus kedves szolgálói, a kik, mialatt az Úr asztalnál ül, hitetek jóillatú olaját öntitek fejére; titeket, a kik nem keresitek a Megváltót a sirban, mikor már föltámadott, hogy támogassatok, védelmezzetek engem imádságaitokkal azon kutyák dühe ellen, a melyek ugatva, rágalmazva futkossák be a várost, s fogaikat élesítik, hogy minél jobban haraphassanak; e tudatlanok ellen, a kiknek összes bölcseségek abból áll, hogy a másokét ócsárolják.

Védelvezzetek engem támadásaik ellen, mert ti vagytok az én paizsom.« ¹⁾

Ez a paizs gyakran elégtelennek bizonyult befedésére. Bűnül róvták föl neki, hogy könyveit nőknek ajánlja, »mintha ezek a nők, azt mondja, nem sokkal illetékesebb ítélő bírák lehetnének, mint a férfiaknak legnagyobb része.« Néha nevetkérezve beszélte meg ezt a dolgot velök. »A becsületes emberek, a kik azt óhajtják, hogy többre becsüljem őket, mint titeket, oh Paula és Eustochium, ezt írja *Sophoniás magyarázatához* irt ajánló levelében, ezek az emberek nem ismerik jobban a Bibliát, mint a görög vagy római történetet. Azt sem tudják, hogy Olda akkor mondott jövendőt, mikor a férfiak némán hallgattak, és hogy Debora akkor győzte le Izrael ellenségeit, a mikor Baruch remegett, s hogy Judith és Eszter megmentették Istennek népét. No de elég ennyi példa a héber történelemből. A mi a görögöket illeti, ki nem tudná, hogy Plato hallgatta Aspasia vitatkozásait, hogy Sappho Alkeos és Pindaros mellett pengette a lantot, s hogy Themista Görögország tudósai között tanított? És nálunk Corneiliát, a Grachusok anyját, és Cato leányát, Brutus feleségét, a ki mellett elhalaványodik mind az apa hajlíthatatlan erénye, mind a férjnek szigorúsága, vajjon nem számítjuk-e a Róma dicsőségei közé? Egész könyveket kellene írnom, ha mind azt a nagyságot elő akarnám számlálni, a mit az asszonyi nem fölmutathat.« ²⁾

¹⁾ Ut contra latrantes canes, qui adversum me rabido ore desaeviunt, et circumeunt civitatem, atque in eo se doctos arbitrantur si aliis detrahant, orationum vestrarum clypeos opponatis. Hieron., *Reg. Praefat.*

²⁾ Plena est historia tam graeca quam latina virtutibus foeminarum et quae integros libros flagitent. Hieron., *in Sophr. prol.*

Az építkezés befejezése, legalább Jeromos barátnéira vonatkozólag, véget vetett e rájuk nézve mulatság számba menő kegyes tudományos életnek. Ekkor más fáradoalmak, más köteleességek vették kezdetüket, nevezetesen a szerzetesi élet kormányzási gondjai. Paula ez új köteleességében oly makacs állhatatosságot s oly szilárdságot tanúsított, a minőt mind jellemének szelidségével, mind világi életének elpuhultságával bárki is összeegyeztethetetlennek gondolt volna.

Első monostora csakhamar megtelt, s azután folytatólagosan a második és harmadik is. A római szűzeknek az a kis csapata, melyet Eustochium hozott magával, szolgált a társas házak magvával, de gyorsan nagyszámú, részint gazdag, részint szegény özvegyek és hajadonok csatlakoztak hozzájuk, a kik a Kelet összes tájairól vagy azért sereglettek ide, hogy a gazdag és jótékony Paula környezetében biztos kenyérre tegyenek szert, vagy pedig azért, hogy a nagy névvel mindig együtt járó dicsőségben osztozzanak, s szerzetesi felavatásukat a római konzulok és lacedemoniai királyok egyik utódától nyerjék. Ez utóbbiak, a kik pompázni akartak, gyakran egész csapat kísérettel s heréltekkel jelentkeztek: Paula az ily cselédnépség előtt rendesen bezáratta az ajtót.¹⁾ Mindenki személyesen tartozott teljesíteni az önnön maga s a kolostor körül megkívántató szolgálatokat: e tekintetben maga járt elől a többiek előtt jó példával. És pedig nemcsak a durva munkákban osztakozott a többiekkel, hanem elsőnek mutatkozott az imádkozásban és felügyeletben is. Az elzár-

¹⁾ Si qua erat nobilis non permittebatur de domo sua habere comitem. Hieron., *Ep.* 86.

kozottak, jóllehet a szerzetesi társaséletre kötelezték magokat, de azért külön-külön dolgoztak és étkeztek, és csak az imádkozást végezték közösen. A *Halleluja* éneklésére mindnyájan összegyűltek; ekkor senki se maradhatott szobájában: erről határozott tiltó rendszabály rendelkezett. Az egész Zsoltárt énekelték folytatólágosan a harmadik, a hatodik s a kilencedik canonicus órán, továbbá vecsernyekor és éjjélben. A zsoltárt minden nőtestvér tartozott könyv nélkül tudni, s ezenfölül naponként bizonyos részt kellett megtanulnia a Szentírásból. ¹⁾

Ez istentiszteletet a kolostorok kápolnáiban végezték, a hol egyébiránt a szent mise nem szolgáltatott ki, mivel Jeromos pappá avatásakor a lelkészi hivatás gyakorlatáról lemondott, Vincentius pedig, a ki inkább szerzetesnek, mint papnak tekintette magát, e tisztességet merő aláztosságból szintén elhárította magától. Vasárnap az összes társházak közönsége valamelyik előjáróval az élén a templomba vonult s onnét ugyanazon rendben tért lakására vissza; a templom a jeruzsálemi püspök hatósága alatt állott s a szolgálatot annak papjai teljesítették benne. A visszatérés után osztattak ki a heti munkák. A testvérek mindent magok csináltak, még ruházatukat is, még pedig egyenlő anyagú és színű szövetből. A külvilággal való érintkezés tilalmas volt. A természeténél fogva annyira szelid lelkületű Paula fenytései alkalmával néha a fenyegetéstől és szigorúságtól sem tartózkodott, úgy gondolkozván, hogy nincs az a szabály, mely kivételt ne tűrne, és hogy a javítás eszközeit mindenkinek egyéni jelleméhez

¹⁾ Non licebat cuiquam sororum ignorare Psalmos, et non de Scripturis sanctis quotidie aliquid discere. Hieron., u. o.

kell alkalmaztatni. Pál apostol is azt mondta: »Mit cselekedjem ti véletek? Szigorúan fenýítselek-e benneteket vagy pedig szelidséggel? Válaszszatok hajlandóságtok szerint.« ¹⁾ Ilyen eljárást követett Paula is.

Nem türte, hogy apáczáinak ruházatukon és élelmökön kívül egyéb sajátjuk legyen. Tudta, hogy utolsó szenvedélyül még a kolostorokban is megmarad a vagyonszeretet; szomorú példákat látott erre úgy Egyiptomban, mint Rómában: nem feledte el annak a kegyes apátnak cselekedetét, a ki egyik szerzetesének holtteste után vettette a sirba a nála talált kincset. »Ne foszszuk meg tőle, úgy mond, mert ez képezte lelkét.« ²⁾ Semmi vitát, semmi perpatvart nem türte meg a testvérek között; Paula a veszedés legkisebb jelére közék sietett: ítelt, békített vagy feddözött. A lelki és testi bajok ellen egyaránt a bőjtöt alkalmazta. »Inkább gyomorhajót legyen, azt mondta apáczáinak, mint hogy szívetek legyen becsstelen.« ³⁾ Bár a választékos öltözetet üldözte, de még inkább utálta a hanyagságot és tisztátalanságot, mivel azt tartotta, hogy a rosszul gondozott külső mindig valami belső hiba, belső romlottság jele. A fecsegés, a mende-mondázás kihozta sodrából, nemkülönben a mogorvaság és az ingerkedés is. Minden ilyen hiba szerinte árt a jó rendnek, s ezért elnyomni törekedett. A tolvajlást olybá vette, mint a szentségtörést, ⁴⁾ s a társházban a testvérek közt előforduló

¹⁾ Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in spiritu lenitatis et mansuetudinis? Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Hieron., *Ep.* 18. — *Vit. Patr.* III. 219. fej.

³⁾ Lascivientem adolescentularum carnem crebris et duplicatis frangebat jejuniis, malens eis stomachum dolere, quam mentem. Hieron., *Ep.* 18.

⁴⁾ Furtum quasi sacrilegium detestebatur. Hieron., *Ep.* 86.

legcsekélyebb dolognak elidegenítése majdnem megbocsáthatatlan bűnnek tekintetett.

Ilyen rend uralkodott Paula kolostoraiban. A Jeromos kormányzata alatt álló férfizárda nem annyira szerzetesi jámborság gyakorlására szolgáló háznak látszik, mint inkább a világ minden részéből a végett oda özönlő tudósok menedékhelyének, hogy e kegyes magányban, az Idvezítő bölcseje mellett, szellemöket és egyúttal lelköket felfrissítsék. A mi pedig az idegenek befogadására szolgáló vendégházat illeti, ezt folyton úgy tele töltötte a sok férfi- és nőlátogató meg zárandók, hogy a kegyes alapítók jámbor óhajta daczára alig talált volna benne helyet József és Mária, ha még egyszer megjelentek volna a földön. Mindenkit befogadtak oda nemzetiségére, társadalmi állására való tekintet nélkül. »Nem azért vagyunk itt, azt mondta Jeromos, hogy vendégeink érdemeit mérlegeljük, hanem hogy lábaikat mossuk.« ¹⁾ Mindamellett ez a lármas csődület nagyon zavarta s legjobb idejét rabolta el. A bámulók, a tolakodó kíváncsiak sok alkalmatlanságot szereztek neki. »A mi magányunk, ezt irta Rómába, örökös jövő-menők vásárává lett; a béke annyira száműzetett innét, hogy vagy be kell zárni kapuinkat, vagy abban hagynunk a Szentírás tanulmányozását, a mely azt parancsolja, hogy tartsuk nyitva.« ²⁾ Hogy e kellemetlen helyzetből meneküljön, sebtiben az Archelaus ösvényének vágott, s elzárkozott paradicsomába, a hova tilos volt a

¹⁾ Propositum quippe nobis est pedes lavare venientium, non merita discutere. Hieron., in *Ruf.* III.

²⁾ In tantum, ut aut claudendum sit nobis ostium, aut Scripturarum per quas aperiendae sunt fores, studia relinquenda. Hieron., *Ezech. Prooem.*

bemenet az alkalmatlankodóknak. Sőt a szájhagyomány még azt is gyaníttatja velünk, hogy a sziklába vágott lépcsőzet által rövidebb útat is készíttettet magának, a mely kolostora falától kedvelt menedékhelyére vezetett.

II.

Jeromos illetén elfoglaltsága daczára rengeteg levelezést folytatott Italiával, Galliával, Dalmatiával, Spanyolországgal, főkép pedig Rómával. Elválásuk daczára is lelke maradt a családi Egyháznak, és mind annak, a mi azt közelről vagy távolról érdekelte. Minden dologban tanácsot kértek tőle: a szerzetesi fegyelem, a hitczikkek, a bibliai szövegek magyarázata, az erkölcsi szabályok és fegyelem kérdéseit mind az ő ítélő széke elé vitték: s ítéletei ellen alig történt valaha felebbezés. Viszonzásul e kis gyülekezet tagjai határtalan hódolattal viseltettek iránta: férfiak és nők vetélkedve örködtek hírneve felett, s szálltak szembe, támadásra mindig készen álló ellenségeivel. Az irodalmi harcz csakugyan folyt is Jeromos és ellenfelei közt a Földközi tenger egyik partjától a másíki: nevezetesen Bethlehembben fogalmazta Jovinianus ellen szóló könyveit,¹⁾ s levelek alakjában a római szerzetesek és papság ellen intézett számos igen maró gúnynyal irt röpiratait.²⁾ De ám ezen új életmód sem feledtette el Paulával és Eustochiummal Nyugaton maradt drága kedveseiket. Paula vallásos rajongása s a pusztához való azon lázas ragaszkodása daczára, mely őt gyermekeitől elszakadásra

¹⁾ Hieron., *adv. Jovian.* I.

²⁾ Hieron., *Ep.* 34. *ad Nepotian.* *De vit. Cler. et Monach.*, *Ep.* 95. *ad Rustic. monach.*, etc.

birta, mindig gyengéd édesanya maradt, és közülök azok, a kik keresztyének voltak, szívesen meg is bocsátottak neki, mert lelkipurdalást éreztek volna a miatt, ha olyan magaviseletet kárhoztatnak, a minőt a legnagyobb keresztyén tanítómesterek dicséretekkel halmoztak.

Paulina, a ki Pammachius nejévé lett, közel járt ahhoz, hogy férjét örökösseleppje meg. Toxotius, legalább anyja ítélete szerint, gyorsabban növekedett években, mint észtehetségben. Megmaradt pogánynak, még pedig gúnyolódó pogánynak, maró csúfolódásaival üldözte a keresztyéneket ¹⁾ egészen addig a közel jövőben elérkező napig, a midőn a szerelem majd átalakítja. Nevezetesen Létának, a pogány istennek főpapja, Albinus leányának jövődöbelijéül szánták: de Léta anyai részről keresztyén volt, s Pál apostól szavának ezúttal is teljesülnie kellett, a ki azt mondta, hogy: »Asszony, ki tudja, nem téríted-e meg majd férjedet is?» Furia annyira megunta már özvegységet, hogy feltette magában, hogy szakít vele. De mivel még egyelőre habozott, s attól tartott, hogy barátai megszólják, tanácskérés örve alatt levelet küldött Jeromoshoz, a melyben hosszasan fejtegeti szándékolt elhatározásának indító okait. Jeromos erre azzal az epés gúnynyal telt értekezéssel felelt, a melynek némely helyeit föntebb idéztem. ²⁾ Marcellát kegyetlen csapás érte: Albina meghalt, s olyan ürt hagyott leánya körül, a mit semmi be nem tölthetett. Jeromos szerette volna, ha rá bírhatják, hogy hagyja el Rómát s hozzájuk költözködjék: Eustochium és Paula még inkább óhajtották ezt, ennélfogva elhatározták, hogy mind a hárman irnak hozzá.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 57.

²⁾ Lásd fönnebb a IV. könyvet.

Paula és leánya együttesen fogalmazott levelökkel két czélt tűztek magok elé: először azt, hogy Marcellát, a kit úgy szerettek, mintha csak anyjok vagy leányuk lett volna, körükbe vonják, másodsor, hogy megczáfolják a Rómában Palestináról, kiváltképen pedig Bethlehemről elterjedt gyanúsításokat. Nevezetesen sokan, Paula iránt színlelt merő száналomból, de főkép azon czélzattal, hogy Jeromost kárhoztathassák, úgy szerették feltüntetni Jeruzsálemet, hogy az borzasztólag ronda város, a melynek emlékei egyáltalán nem hatják meg a lelket, Bethlehemet pedig oly nyomorult, kopár és mindenben szűkölködő falunak, a mely nem méltó arra, hogy benne egy előkelő római nő lakjon. Ez a ránk maradt levél nemcsak e szempontból, hanem írásmódjánál fogva is érdekes, minthogy a szobatudósság némi színezete vegyül benne össze a tiszta női kellemmel. De ez a kis tudományos fitogtatás illet a kegyes kivándorlottakhoz, s az Aventin hegyi zárdában szíves fogadtatásra számíthatott.

PAULA ÉS EUSTOCHIUM MARCELLÁHOZ.

»Nem igen őszinte szeretet az, a mely mértéket ismer, s nem igen élénk vágy az, a mely várakozásra képes. Bocsáss meg tehát nekünk, ha mi, a te szerény tanítványaidd, inkább arra gondolva, a mit kivinni akarunk, mint arra, a mit birunk, a közmondás ellenére, a mely azt tartja: »Ne tanogasd Minervát« mi mesterünk oktatására vállalkozunk. De viszont nem te vagy-e az, a ki a szikrát lelkünk tűzhelyére vitted, s a ki mint csibéidet szárnyai alá gyűjtven, a te saját képmásodra idomítottál bennünket? Vajjon most vezető nélkül hagynál-e, s elviselhetnéd-e,

hogy az anyai szemektől távol kísértjük meg a repülést, s hogy a magunk esztétől tanuljuk meg fölismerni a karvályt s remegni e madár átvonuló pusztá árnyékának látására? ¹⁾ Szerfölött érezzük, hogy magunkra hagyatunk. . . . Jőjj tehát s add vissza nekünk Marcellát, azt a mi nyájas, szelíd Márcellánkat, a kihez semmi édesség, semmi méz sem hasonlítható. Vajjon ő csak mihozzánk lenne-e keményszívű és mogorva, a kiket bája és barátsága életének testvéri társaságába, lábnyomainak követésére ösztönzött?

»Ha az, a mire kérünk, javadra szolgál, s ha a Szentírás helyesli tettünket, vakmerőségünk megbocsátható. Isten Ábrahám patriarchához legelsőben is a következő szavakat intézte: »Menj ki a te lakó földedből, rokonaid közül, s eredj azon országba, a melyet én mutatandok teneked.« És Ábrahám azonnal elhagyta Chaldeát, a nyelvek összezavarodásának városát, Sennaar mezejét, a hol a góg tornya az égig emelkedett, s oda ment, a hova őt Isten szava vezette. Mária, a mint érezte, hogy keble az Úrnak temploma, szintén elhagyta a síkságot, hogy a magas helyekre költözködjék.

»Minél idegenebb a világ gyönyörűségeitől ez a hegyes vidék, a mely bennünket az ég szomszédságába emel, annál becsesebb ez a mi lelkeinknek. Jeruzsálem a történelemben három nevet visel; a *Jebus*, *Salem* és *Jeruzsálem* nevet; az első annyit jelent, mint *lábbal tapodott*, a

¹⁾ »Tu quae prima scintillam nostro fomiti subjecisti, quae ad hoc studium nos et sermone hortata es, et exemplo, et quasi gallina congregasti sub alas pullos tuos: nunc nos libere absque matre volitare patieris, et accipitris pavere formidinem? Paul. et Eustoc., *Ep.* ap. Hieron., *Ep.* 44.

második *béke*, a harmadik pedig *béke.látománya*. Hasonlatosképen mi is csak úgy érhetjük el célunkat, csak úgy bocsáttathatunk be az örök békesség szemléletére, ha elébb lábainkkal sokat fáradoztunk.¹⁾ Jeruzsálem látta Salamonnak a *Békesség szeretőnek* születését; Dávid és az ő nemzetsége ebben uralkodott, és valamint Judea a birodalom összes tartományai felett a legelső helyet foglalja el minden keresztyén szívében, úgy ez a város is a legelső helyet foglalja el Judea összes vidékei között. Azt mondják, hogy itt lett volna első apánknak, Ádámnak, lakása és sírja; ezen a helyen halt meg a Krisztus, szent hegyét *Kalváriának* vagy *Koponyának* nevezik, mert az ő ember koponyáját ez takarta el, hogy a második Ádám a keresztről lefolyó isteni vérrel elmoshassa az elsőnek vétkeit.«²⁾

Valósággal, mint fentebb mondtuk, azt tartotta a keleti szájhagyomány, hogy az emberek atyja Jeruzsálemben halt meg, s a Golgothán temettetett el, azon szikla alá, a melynek a proféták által kijelölt időben a Krisztus keresztségét kelle kebelébe fogadnia. A hagyomány azt is mondja, hogy azon a napon, a midőn a Megváltó lelkét kilehelte, a midőn a nap eltakarta ábrázatát s a föld egész a közepéig megrendült, Ádám kijött volna sírjából, hogy többé oda vissza se térjen. Ez esemény emlékezetére a

¹⁾ *Jebus et Salem et Jerusalem appellatur. Primum nomen calcata; secundum pax; tertium visio pacis. Paulatim quippe pervenimus ad finem, et post conculcationem ad pacis visionem erigimur. Paul. et Eust., Ep. ap. Hieron., Ep. 44.*

²⁾ *Unde et locus in quo crucifixus est Dominus noster, Calvaria appellatur; scilicet quod ibi sit antiqui hominis calvaria condita, et secundus Adam, et sanguis Christi de Cruce stillans, primi Adam et jacentis protoplasti peccata dilueret. Paul. et Eustac., u. o.*

keletiek Jézus halálának ábrázolása alkalmával mindig koponyát helyeztek a kereszt lába elé. E magas röptű költészettel kiszínezett hagyomány kétségkívül megragadta Marcella barátnőinek képzeletét a Szent-Sírnál tett látogatásuk alkalmával, s az a kép, mely szerint az emberek atyja a kereszt lábánál fölemelkedik, hogy az igaznak szenvedései árán az engesztelő áldozat véres harmatában részesüljön, a Megváltás nagyszerű jeleneteit az ő szemeikben még magasztosabbakká tette.

A mint Marcella levelezőtársai Jeruzsálemnek mint szent és elátkozott városnak kettős jellemét kezdik bonczolgatni, azon benyomást igyekeznek barátnéjuk lelkéből kitörölni, a melyet abban a meggondolatlan vagy rosszakaratú fecsegés hátrahagyhatott. Marcella, úgy látszik, azt irta, hogy nem birna soha Jeruzsálemben lakni, mert az istengyilkos városnak s azon földnek, mely a Megváltó vérért itta, még csak pusztá látása is tűrhetetlen lenne előtte.

»De hát Rómában mi egyebet cselekszel? ezt felelték neki. Hát vajjon Róma földje nem itta-e be Péter és Pál apostoloknak, Krisztus hadserege eme vezéreinek vérért? Ha egy embernek, sőt még egy rabszolgának vallásáért való szenvedése dicsőösségre és szent hirnévre méltó, vajjon egy Istené nem volna-e az? A hitvallók csontjait áhítattal csókolgatjuk, s mégis akadnak emberek, a kik úgy gondolkoznak, hogy lenézhetjük azt a sírhelyet, a hol magának Istennek teste pihent! A kik így gondolkoznak, ám figyeljék meg az ördögöt és annak angyalait: valahányszor csak egy ördögöst czipelnek az isteni sírbolt elé nézzék meg annak tagfintorgatásait, hallgassák annak nyögéseit. A gonosz lélek úgy dühöng itt, mintha csak a

Krisztus törvényszéke előtt állana; jajveszékel azért, de már későn, hogy megfeszítette rettenetes bíróját. ¹⁾ Ha ez a szó, a melyet únos úntig ismételnék előttünk, hogy Jeruzsálem utálatos hely, azért, mert a Krisztus itt szenvedett, igaz volna, miért sietett volna ide annyira Pál apostol? Miért sírtok, ezt mondta testvéreinek, a kik őt visszatar-
tóztatni akarták: »Miért siránkoztok és busítjátok szívemet? Kész vagyok nem csak arra, hogy megköttöztessem Jeruzsálemben, hanem arra is, hogy Istenemért vértanúi halált szenvedjek.« Az apostolok nyomdokain hány püspök, hány hitvalló, hány egyházi tanító jött időről időre Jeruzsálembe, azon meggyőződéssel, hogy lelkökből és szívökből, ékesenszólásukból és hitökből hiányoznék valami, s nem érik el a teljes tökéletességet, ha csak el nem jönnek *imádkozni* arra a helyre, a hol az Evangyélium az akasztófa tetejéről világította meg legelőször a föld kerek-ségét! Azt beszélik, hogy hajdanán egy híres író szemre-hányást tett valakinek azért, mert a görög nyelvet nem Athenében, hanem Lilybeumban, a latint nem Rómában, hanem Siciliában tanulta meg, mivel minden tartomány olyan sajátsággal rendelkezik, a mi a többiekben föl nem található. Nos tehát, miért ne mondanók mi is azt, hogy a keresztyén tudományoknak mi általunk lakott Athenéjén kívül senki sem éri el a tökéletességet?

»Ne vedd rossz néven tőlünk ezt a beszédet. Mi nem követeljük magunknak, hogy az Isten országát kizárólag

¹⁾ Si nobis non credimus, credamus saltem diabolo et angelis ejus; qui quotiescunque ante illud de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes, contremiscunt, rugiunt, et sero dolent crucifixisse, quem timeant. Paul. et Eustoc., *id. hely.*

birnók, s nem tagadjuk, hogy másutt is ne lehetnének kegyes emberek; mi csak azt akarjuk tudtadra adni, hogy ide jó az egész világról a legszentebb s a legtudósabb emberek sokasága. Mi bizonyára nem az elsők, hanem az utolsók voltunk az ide érkezettek közül, a kik azért jöttünk, hogy egyetmást lássunk és halljunk. Bizonyára az Egyház ékeségében gyönyörű virágot s drága köveket képeznek a Palestinát egészen elborító szerzetesek és apácza-szűzek testületei. ¹⁾ Mind azt, a ki Gallia belsejében a keresztyén tudományosságban némi kitűnőségre tett szert, csak egy gondolat lelkesíti, s ez abból áll, hogy ide jöhessen. »A mi világunktól elzárt« Breton elhagyja lenyugvó napját, s azon távoli tartomány keresésére indul, a melyet az Evangéliom csillaga fedez fel előtte. Armenia, Persia, az Indiák, Ethiopia, Egyiptom bármily gazdag legyen is különben remetekben, Pontus, Cappadocia s Mesopotamia mihozzánk küldi legkedvesebb gyermekeit. A világegyetem siet ide az Idvezítő szava szerint, mert »a hol van a holttest, oda sereglenek a keselyűk.«

»Nagyon szeretnők lefesteni előtted Krisztus kised mezejét és Mária vendéglőjét; de hol vegyük hozzá a megkivántató kifejezéseket? A Bölcső tiszteletreméltó barlangjával szemben több tisztesség rejlik a hallgatásban, mint a legékesebben szóló beszédben. De különben sincsenek itt, hogy leírhatnók, rengeteg oszlopcsarnokok, aranyozott díszítmények s a nyomorultak és elítéltek verejtékes munkájával ékesített falak: az emberré lett

¹⁾ Certe flos quidam et pretiosissimus lapis inter ecclesiastica ornamenta, monachorum et virginum chords est. Paul. et Eust., mint fent.

Isten lakása nem olyan, mint azok a paloták, a hova ti oly örömet zárkóztok, azt gondolva, hogy többet ér, ha termeitek mennyezeteit nézitek, mintha az ég boltozatát szemlélitek. Az égboltozat alkotója egy kis sziklahasadékban született.¹⁾ Oh! én ezt a helyet szentebbnek tartom a villám által annyiszor sújtott Tarpeji sziklánál, mert azt pogány voltánál fogva gyűlöli az Úr.

»Olvasd Jánosnak Mennyei jelenésekről írott könyvét, és lásd meg, mit ír abban a biborba öltözött asszonyról, a kinek homlokára ez van írva: »Istenkáromlás,« a ki a hegyek tetején ül s a vizek veszik mindenütt körül. Vajjon rá ismersz-e? Felfogod-e az Úrnak ezt a parancsolatját: »Menekülj Babylon belsejéből, mert a gonosz lelkek lakóhelyévé lett?« Korántsem akarnám legyalázní azt az Egyházat, a hol az apostolok diadaljelei találtnak, de a nagyravágyás, a hatalom, a város nagyszerűsége, a látás és láttatás kikerülhetetlensége, a köszönés és köszöntetés, a dicsérés és bírálgatás, a szüntelen fecsegés, a népség, a tömeg folytonos látása, mind ez tönkre tette, mind ez elháríthatatlan akadályt gördít a valódi szerzetes nyugalmas élete elé... Látogatód érkezek, ajtót nyitsz, azonnal vége a csendességnek. Becsukod: akkor meg döllyfösnek tartanak. Teljesíted azt az udvariasságot, a mely a világot megilleti: elmegy a nagyok palotáiba, egy csapat szemtelen szolgatömegben, rossznyelvű vagy durva fecsegés közepett kell áthaladnod; végre átlépsz az aranyozott ajtó küszöbén s az emberszólás azonnal megkezdődik. Nálunk minden egyszerű, minden falusias: itt csak a zsol-

¹⁾ Ecce in hoc parvo terrae foramine coelorum conditor natus est. Paul. et Eust., *Ep.*, ap. Hieron., *Ep.* 44.

tárok nyelvén beszélünk, egyetlen egy kétértelmű szó meg nem botránkoztat. A szántóvető *Halleluja* éneklés közben kormányozza ekéjét; az izzadsággal borított arató azzal üdíti magát, hogy rázendít valamely zsoltárra, s a szölleje megmetszésével foglalkozó szőlőművesnek megint csak Dávid szolgáltatja a vidámító dallamot. Ime ebből áll ennek az országnak költészete, szerelmi dalai, pásztorainak furulyája s földműveseinek mulatsága.¹⁾ »Oh! mikor jó el az az idő, midőn a hírvivő lélekszakadva ezt a kellemetes újságot hozza nekünk, hogy a ti kedves Marcellátok Palesztina partjára érkezett!²⁾ Minő öröműjjongásra fakad akkor a szerzetesek egész kara s a szűzek összes csapata! Semmi el nem szakaszthatna bennünket akkor attól az öleléstől, a mi után oly régen óhajtoztunk. Mikor virrad reánk az a nap, a midőn együtt lépünk be a Krisztus barlangjába, a hol az isteni Sír fölé hajolva a nőtestvérrel, az anyával együtt sirunk; a midőn ajkaink az övének szomszédságában tapadnak a Kereszt megszentelt fájára; a midőn az Olajfák hegyén, a Megváltó mennybemenetelének helyén vággyainkat és lelkeinket a magasba szállani érezzük? Nem látod-e, a mint a halotti lepedőjébe burkolt Lázár kikél sirjából? Nem látod-e, a mint a Jordán vizei tisztábbakká válnak, az által, hogy a Jézus testét mosták? Ime a pásztorok karámja: siessünk oda; amott Dávid síremléke, menjünk, imádkozzunk mellette. Hallga!

¹⁾ Haec sunt in hac provincia carmina, hae, ut vulgo dicitur, amatoriae cantationes, hic pastorum sibilus, hic arma culturae. Paul. et Eust. apud Hieron., *Ep.* 44.

²⁾ O quando tempus illud adveniet, quum anhelus nuntium viator apportet Marcellam nostram ad Palaestinae littus appulsam. Ugyanott.

ime Amos próféta pásztorkürtje szólal meg sziklája tetejéről s messze visszhangzik az egész országban. Azután betérünk Nazarethbe, Galileának, mint neve mondja, ezen *virágába*; ¹⁾ majd Silóh, Béthel és más helyeken át, a hol a keresztyén templomok Krisztusunk mindmegannyi diadalmi zászlója gyanánt emelkednek, visszatérünk a mi barlangunkhoz. Itt éneklünk aztán szüntelenül, itten sirunk igen gyakran: az Úr nyila által megsebhedt szívvel ezt mondjuk együtt: »Megtaláltam azt, a kit lelkem keresett: mostan átölelve tartom, s nem engedem, hogy távozzék.«

Jeromos levele így végződött: »Mi, a kik az élet hullámain hanyatva már annyi téren áthaladtunk, a kiknek zivataroktól korbácsolt, szírtektől megrepedezett töredékeny sajkája minden részén bebocsátja a vizet, siesünk betérni a kikötőbe. Ez a kikötő a magánosság és a mezőség. Ezt kínáljuk neked. Itt összes csemegénk a kétszersült, a saját kezünkkel öntözött zöltség és a tej: hitvány, de egészséges táplálék! Ez életmód mellett nem félünk attól, hogy az álom elmulasztassa velünk a könnyörgést, vagy hogy a megterhelt gyomor félbeszakasztassa az olvasmányt. Nyáron a fák lombja alatt hűvösséget és magányt találunk. Ősszel a lehullott falevelekből képződött ágy a szabad levegőn nyugvó helyül kínálkozik számunkra. ²⁾ Tavasszal, midőn a rétek virággal ékeskednek, midőn a madarak fejünk fölött csicseregnek, a zsoltárok

¹⁾ Ibimus ad Nazareth, et juxta interpretationem nominis ejus florem videbimus Galileae. Paul. et Eust. *Ep.* ap. Hieron., *Ep.* 44.

²⁾ Si aestus est, secretum arboris umbra praebebit. Si autumnus, ipsa aeris temperies, et strata subter folia, locum quietis ostendunt. Hieron., *Ep.* 45.

éneklése szerfölött kellemetes. Ha elérkezik a tél, a hideg és a hó, nem kell fát vásárolnom: a szomszédos erdő olcsón szolgáltat elég fát, hogy meleg szobában viraszt-hassak vagy alhassak. Ám tartsa meg Róma magának zajos multságait; hadd vörösödjék folyton kegyetlen homokja a gladiatorok véréből; hadd rengessék folyton az esztelen tetszésnyilatkozatok cirkuszát, hadd uralkodjék a fényűzés színházaiban; végre, hogy barátainkról szóljak, hadd látogassák naponként benne matronáink tanácsgyűlését!¹⁾ Mi itt úgy gondolkodunk, hogy jó nekünk a mi Istenünkhöz ragaszkodnunk s benne vetnünk minden reménységünket, hogy majd ama napon, midőn a földi szegénységet a mennyei gazdagsággal felcseréljük, mi is a magunk részéről így kiálthassunk: »Mit kívánjak egyebet az égben s mit kértem egyebet a földön, mint tégedet, oh, én Istenem?«

Marcella nem jött, de barátainak a remetéknél hasznosabb szolgálatokat is tehetett a Kapitolium városában, mint a Golgotháéban. Ugyanazon időtájban azt írta Jeromos Pammachiusnak: »Nem ismernél rá napadra és sógorasszonyodra, ha ma látnád őket: testök lelkökkel egyenlően megerősödött. Ők, a kik Toxotius életében a világ rabszolgái voltak s nem bírták eltérni az utcák levegőjét, föl nem bírtak menni a lépcsőn, a kik a selyemruhát súlyos tehernek s a nap hevét tűzvésznek tekintették, most sötét és majdnem elhanyagolt ruhába öltözködve, a legdurvább dologra vetik kezeiket. Most azzal foglalkoz-

¹⁾ Habeat sibi Roma suos tumultus, arena saeviat, circus insaniat, theatra luxurient: et quia de nostris dicendum est, matronarum quotidie visitetur senatus! Hieron., *Ep.* 45.

nak, hogy rendbehozzák a lámpákat, meggyújtják a tüzet, kisöprik a házat, megválogatják a zöldséget, ha forr a fazék, bele teszik a főzeléket, megterítik az asztalt, föl rakják az ivóedényeket, elhelyezik a tányérokat, majd ide, majd amoda szaladgálnak. ¹⁾ Egész sereg szűz van ugyan körülöttök, a kikkel ezt a szolgálatot teljesíttethetnék, azonban büszkeségöknek tartják, hogy mindenütt s mindenben jó példával járjanak elől, nem akarván, hogy a testi munkában legyőzessenek azok által, a kiket a lelki bátorságban sokszorosan fölülmulnak.« Még Furiának ezt is mondta: »Bárcsak láthatnád testvéredet, Eustochiumot, bárcsak beszélgethetnél vele, mikor ez a szent száj megszólal! Mily nagy lelket vennél észre e kicsike testben. ²⁾ A mit Mária cselekedett Izrael asszonyai előtt, ugyanazt cselekszi ő társnői, a szűzek előtt, legelső zendítvén rá az Urat dicsőítő éneket. Így töltjük itt éjszakáinkat s nappalainkat, s mintha csak a vőlegényt várnók, készen tartjuk az olajat a lámpa meggyújtására.«

Azt akarták, hogy boldogoknak higye őket a világ, s valóban azok is voltak; de boldogságuk nem soká tartott. A bethlehemi és Olajfák hegyi monostorok közé folytonosan növekedő hidegség telepedett: az irigység ördöge, mint Judás idejében a pénzsovárgás ördöge, lopakodott a Gethseman kertjébe, a mely fölött lakott Rufinus. Az

¹⁾ Vel lucernas concinnant, vel succendunt focum, pavimenta verrunt, mundant legumina, olerum fasciculos in ferventem ollam déjiciunt, apponunt menas, calices porrigunt, effundunt cibos, huc et illuc discurrunt. Hieron., *Ep.* 55.

²⁾ Si videres sororem tuam, et illud sacri oris eloquium coram audire te contingeret, cerneret in parvulo corpusculo ingentes animos. Hieron., *Ep.* 47.

aquileai pap csakhamar teljesen föl hagyott régi barátja látogatásával, és Melania neve elő sem fordul Paula és Eustochium levelében. Alattomos ellenségeskedés, a melynek jelleme napról napra keserűbbé vált, háborította és boszantotta Bethlehem vendégeit. Végre a teljes napfényben is megkezdődött a harcz, melynek zászlaját Origenes neve képezte.

NYOLCZADIK KÖNYV.

Origenesről és tanairól. — Minő kétféle jellem alatt fogják föl Keleten ezt a nagy tanítómestert. — A Jeruzsálemben hirdetett Origenes-féle tételek. — János püspök és Rufinus helyesli, Jeromos ellenben megtámadja e tételeket. — Az origenismus fölötti harcz kezdete. — Epiphanius részt vesz benne: összetűz jeruzsálemi Jánossal. — A két püspök között lejátszódott jelenetek a Szent Sír s a Kereszt templomaiban. — Jeromos Epiphanius mellett foglal pártállást. — A bethlehemi monostorok egyházi átok alá vettetnek. — Paulinianust pappá szenteli Epiphanius, de visszaútasítja Jeruzsálemi János. — E püspök száműzetési rendeletet eszközöl ki Jeromos ellen. — A monostorokban növekedik a zavar. — Az alexandriai patriarcha, Teophilus, bíról lép föl Jeruzsálemi János és Jeromos között. — Követének Isidorusnak sajátságos magaviselete. — Teophilus hirtelen megváltoztatja az Origenismus felől táplált véleményét, a melynek pártolót kirekeszti az egyházból, holott azelőtt pártfogolta. — Jeromos kibékül Jeruzsálemi Jánossal és Rufinussal. — Rufinus elutazik Rómába.

393 — 397.

I.

Mielőtt olvasómat az Origenes tanai fölött keletkezett s a IV. század végét s a következőnek egy részét

betöltő veszekedések kellő közepébe vezetném, a melybe Jeromos és bethlehemi barátai is belesodortattak, nem állhatom meg, hogy egynéhány szót ne mondjak Origenes személyéről, lángeszéről, tanainak jelleméről, egy szóval azon okokról, a melyek száznegyven év eltölte után olyan dühös zivatart keletkeztettek sirjából, a minőnél különb aligha dult valaha a keresztyén világban.

Origenes a mi korszámlálásunk 185-ik éve táján született, s Tertullianussal együtt a nem teljes bizonyosság azon korszakába tartozott, a midőn az egyház tekintélye még számos hitágazati kérdés felől némán hallgatott: ennélfogva szabadon hagyta a tért a kalandos fölvételek számára, a midőn a nagy és erőteljes szellemek, az igazság barátai, lelkiismeretesen ingadozhattak az igaz hit és tévelygés között. Mint vértanú fia és oly tanítványoknak mestere, a kik közül számosan vértanúságot szenvedtek, sőt maga is rettenthetetlen hitvallókép nyomorgattatott Decius börtöneiben, jelleme és tudománya által egyaránt nagy befolyást gyakorolt századára. A ráruházott — Adamantius, *gyémánt szívű*, Chalcenterus, *érezkeblű*, Chalceutés, *bronz-vagy vasember*, — mellénevekből meg tudhatjuk, hogy kortársai minő véleményt alkottak magoknak felőle, s ezt az utókör is helyben hagyta.¹⁾ Még csak tizenhét éves volt, mikor atyja, Leonidás, a Severus alatt kitört keresztyén üldöztetések alkalmával Alexandria kormányzójának rendeletére vesztőhelyre hurczoltatott.²⁾ Anyjának be kellett a házba zárnia fiát és ruháit elrejte-

¹⁾ Origenes, qui est Adamantius . . . Hieron. *Catal. Script. eccles.* LIV.

²⁾ Leonides Origenis pater, capite truncatus, supra dictum filium admodum adolescentem reliquit. Euseb. *Hist. eccles.*, VI. 1. —

nie, hogy ki ne szolgáltassa magát a hóhérnak. Mivel a cselekvéstől elüttetett, az íráshoz folyamodott s levélben buzdította arra atyját, hogy bátran menjen a halál elé, a nélkül, hogy azokkal törődnék, a kik utána maradnak.¹⁾ A vagyonelkobzás, a vértanúság rendes következménye, őt és családját (hatan voltak egytestvérek) oly nyomorba döntötte, hogy napi négy obolus életjáradékért kellett eladnia könyveit, a miből ki tellett napi tápláléka. Ezután nyilvános nyelvtani iskolát nyitott, a hova mezítláb s rongyokba öltözötten járt el.²⁾ Egy gazdag, előkelő alexandriai keresztyén asszony szíve annyira megesett e nagy nyomoron, a melybe kegyessége folytán jutott, hogy házába fogadta Origenest; de majdnem azonnal el is távozott onnét, mert benne egy eretnekkal találkozott.³⁾ Azonban ez alatt iskolájának már némi hire kerekedett. Épen tizennyolczadik életévébe lépett, a midőn a keresztyén vallás tanítás tanszéke, a melyet Pantennius alapított és Clemens birtokolt, megüresedett, mert az üldözésektől való félelem mindenkit elidegenített tőle. Origenes merészen elfoglalta,⁴⁾ és iskolájából hét vértanú került ki egymás

Leonides Origenis pater, captus est, et post alia supplicia obruncatus., Zonar., XII. 11. Hieron. *Catal. Script. eccles.*, LIV. — Nicephor., V, 2.

¹⁾ »Cave mi pater, ne nostra causa sententiam mutes.« Euseb., VI. 2.

²⁾ Venditis priscae doctrinae voluminibus, quae penes se habebat elegantissime elaborata, contentus fuit quatuor obolis, qui ab emptore voluminum ipsi in dies singulos pendebantur Nudis vestigiis ambulasse dicitur, nullo penitus calceamento. Euseb., VI. 3.

³⁾ Perversam hominis opinionem abominatus. Zonar., XII. 11.

⁴⁾ Hic Alexandriae dispersa ecclesia, decimo octavo aetatis suae anno *κατηγήσεων* opus aggressus; postea a Demetrio . . . in lo-

után, mind megannyi tanítványai. Kicsibe mult, hogy valami húszszor meg nem kövezték; egyik tanítványának rokonai, a kit a vesztőhelyre kísért, egy napon darabokra akarták tépni, lakását a katonák ostrom alá vették, úgy hogy egyik menedékhelyről a másikra lopózkodva sokáig lakás nélkül bolyongott a városban. Mindamellett nem találta meg azt, a mit annyi vakmerőséggel keresett: meglehet lenézésből, meglehet csodálásból, Alexandria kormányzója életben hagyta.

Életének eleje, a mi a rá ruházott *érczkeblű* jelzött teljes mértékben igazolta, folytatásának tökéletes képmása. Mikor az üldözés lecsendesült, a tanulmányozásból csinált magának újabb vértanúságot. Hogy magát az értelem fejlesztésének élénken érzett szenvedélyére, melyet az ifjúság heves ösztöne néha megzavart, minden akadálytól menten szentelhesse — vagy mások szerint, hogy a szűzeség rajongó eszméjének engedelmeskedjék, — önkezével csonkította meg magát,¹⁾ a mely bűn az első századok Egyházában, a polgári törvényben kiszabott s az egyházi tilalmak által még inkább szigorított büntetések daczára, gyakorta előfordult. Nevezetesen az egyházi törvények mind azokat, a kik magokat önkéntesen megcsonkították, méltatlannak ítélték a papi hivatalra: azonban Origenes dicsősége már oly fénynyel ragyogott, s bátorságát és tudományát akkora tisztelet övezte, hogy Jeruzsálem és Cesarea püspökei versenyeztek egymással azon tisztesség

cum Clementis presbyteri confirmatus, per multos annos floruit. Hieron., *Catal. Scriptor. eccl.* LIV. — Euseb. VI. 3.

¹⁾ Castitatis amore, genitales sibi partes ipse praecidit. Zonar., XII. 11.

fölött, hogy melyikök csatolhassa őt papságához, úgy hogy elnyerte a pappá fölszenteltetést. ¹⁾

De habár pap és tanítómester volt is, azért gondolkozásának függetlenségeért az Egyház kebelében nem kevesebb hányattatásnak volt kitéve, mint a mennyi kínoztatást kelle azonkívül hitének bátor kimondásáért szenvednie. Az alexandriai püspök eretnekségeért elkergette, mások magokhoz hívták, itt kirekesztették az egyházból, amott tapsokkal üdvözölték, egymásután esett át majd a kiátkoztatáson, majd az isteníttetésen; s ennyi viszontagság közepett járta be Palestinát, Arabiát, Phoeniciát, Syriát, Achaját, Cappadociát, mialatt folyton hirdette az igét, tanította a vallást s hintette mindenütt azon tanainak magvát, a melyeknek fényessége minden szemet elkápráztatott, de a melyeknek merészsége méltán döbbsentette meg a merev igazhitűséget. Időről időre pogány hóhérok hoztak változatosságot az egyháziaktól szenvedett üldöztetései közé. Decius idejében Cesareában börtönbe vettetett Origenes, a mikor is kőpadra vonatva, lábait egész a negyedik lyukig nyújtották, a mi borzasztó kínzatásnak tartatott: ²⁾ ezenfölül azzal is fenyegették, hogy eleven szénen pörköltetik. Mindazonáltal ezúttal még sem halt meg, hanem tizen-nyolcz hónappal vagy két évvel később fejezte be Tyrusban kétszeresen is harczoló életét hatvankilencz éves korában. A történetírók alacsony és gyenge testszervezetű embernek festik előttünk Origenest, úgy, hogy valójában

¹⁾ Euseb. VI. 8.

²⁾ Vincula . . . corporis cruciatus, et in intimo carceris recessu, ferrei torquis aerumnas pertulit, adeo ut multorum dierum spatio pedes in nervo, ad quatuor usque foraminum interstitia, distenti fuerint. Euseb. VI. 39.

törhetetlen lelki erő kívántatott ahhoz, hogy e töredékeny hüvely a nyomor és az emberek által ellene intézett annyi ostrommal daczolhasson. Teste, azt mondják, a Szent-Sír templomába, Tyrus város székes egyházának falai közé, temettetett.¹⁾

Origenes tévedései majdnem összesen azon kútforrásból eredtek, hogy ő a görög bölcelet fölhasználása által a zsidó és keresztyén könyvek magyarázatának egészen új alakot akart kölcsönözni. Ez az irány már előtte is fennállt az alexandriai iskolában, de nagyobb tartózkodás s nagyobb mérséklet tanúsítása mellett. Minthogy Origenes korának bölcsészeivel tudomány dolgában bátran megmérkőzhetett s ők magok is velök egyenlő rangú bölcselőnek tekintették; minthogy eszméikben és módszerökben teljes otthonosságra tett szert, a pogány bölceletet föl akarta szivatni a keresztyénség emlőjébe, annak a javára, de úgy, hogy azt az Ó és Új Testamentom történeti adatainak alárendelni igyekezett. És valóban, a sokistenhivő műveltek ép annyi kíváncsisággal és majdnem ugyanolyan élvezettel hallgatták tanítását, mint magok a keresztyének; sőt még többeket meg is téríthetett általa közülök.²⁾

De Origenes nem vette észre eléggé, hogy a keresztyénséget valódi útjából, az egyszerűségből és a hivésből kitéríti. Az új tannak e hibáját magok a pogányok is jelezték »Origenes e zátonyon akadt fenn, azt írja őszinte csodálója Porphyrius, a ki különben a keresztyén istentisztelet iránt elkeseredett ellenséges indulattal viseltetett. Személyének és tudományának összes kitűnő tulajdonságait azzal a

¹⁾ Euseb., VII. 1. — Hieron., *Catal. Scriptor. eccl.* LIV.

²⁾ Quidam ex ipsis comprehensi, martyrio perfuncti sunt. Euseb. VI. 3.

keveréssel tette tönkre, a melyet a bölcselet és keresztyén-ség közt létesíteni megkísérlett: mert a mellett, hogy a törvényekkel merőben ellenkező keresztyén életet folytatott, az Istenségre és egyebekre vonatkozólag a görögök érzel-meit követte, a melyeket a barbarok meséivel cziczomázott föl. Kedvencz írója Platon volt; Numenius, Longinus és a pythagoreusok legügyesebbjeinek iratait szorgalmasan olvasta; a stoikusokat, kivált Cornutust, mestereiül ismerte el. Miután ekképen megtanulta, hogy a görög vallásos titkok mikép érthetők s magyarázhatók, ugyanezt a mód-szeret alkalmazta a zsidó írásokra is.«¹⁾ Ezzel a szemre-hányással a pogányok illették; azonban be kell vallanunk, hogy az által, hogy a keresztyénséget tisztára mosta a tudatlanság azon vádja alól, a melyen ellenségei élősköd-tek, az által, hogy a keresztyéneket egyenesen felhívta az azon időben bölcseleti igazság-számba menő csillogó rend-szerek tanulmányozására és a keresztyén írásmagyarázat-nak azt a magasztos lendületet megadta, a mely utána a Nazianzi Gergelyek, Basiliusok, Aranyszájú Jánosok és magának Jeromosnak előállítását lehetővé tette, Origenes megmérhetetlen szolgálatot teljesített azon keresztyénség részére, a melyről akkora bátorsággal és rettenthetetlen-séggel tett vallomást. Egyébiránt az ő teljes jóhiszeműsé-gét senki kétségbe nem vonhatja, mert hibáját mindannyi-szor beismerte, valahányszor csak tévedését bebizonyítot-ták előtte, sőt még az olyanokért is előre bocsánatot kért, a melyeket még tudtára sem adtak. Ha nagy tudománya következtében hibázott, számos igazságot is derített nap-

¹⁾ A quibus, quum allegoricum in explicandis Graecorum my-steriis modum didicisset, cum judaicis scriptoribus adhibuit. Porph., ap. Euseb., VI. 19.

fénnyre. Az a zsinat, a mely őt még életében kiátkozta az egyházból, keserű, de nagyszerű nyelvezettel azt mondta róla, hogy »a Sátánhoz hasonló Origenes, nem hiába annak a fia, mint a villám, úgy hullott le az égből.«

Halála után az iratai nyomán keletkezett meghasonlás állandó maradt: lettek ellenségei, lettek válogatós bámulói, a kik megkülönböztették benne a jót a rossztól, voltak oly föltétlen hívei is, a kik mindent elfogadtak a mester szavára. A hajdani kiátkozott, diadalmas hadvezér módjára, lélekben ismét visszatért azon hazájába, a mely egykor elkergette, s újból királya lett iskolájának. Mikor a vak Didymusról beszéltem, elmondtam, hogy minő tisztelet környezte ott emlékeztét, oly tisztelet, a mely már közel járt a bálványimádáshoz. Midőn a Didymushoz hasonló s Origenes tudományától áthatott, de az egyház újabb határozatai által felvilágosított emberek magyarázták annak a könyveit, kalandos véleményeitől nemcsak önmagok tartózkodtak, hanem gondosan óvni tudtak tőlök másokat is. Mindazonáltal kevesebb éleslátás mellett könnyen tévedésbe ejtették azt, a ki magára eléggé nem vigyázott, úgy, hogy az origenismus túlságos szőrszálhasogatása nem egy erkölcstelen vagy keresztyéntelen eretnekségnek vált szülőjévé.« ¹⁾ Egyébiránt a Leonidás vértanú fia úgy az egyházi, mint a világi írók legtermékenyebbjei közé tartozott. »A mi Varrónk semmi hozzá képest, azt mondja Jeromos, több könyvet fogalmazott, mint a mennyit a magunkféle ember egész életében lemásolni birna.« ²⁾ Ily esetben mily

¹⁾ Hydra, haereseon multiceps. Theop. Alex., *Lib. Pasch.* I. ap. Hieron.

²⁾ Tantos libros composuit, quantos quivis nostrum alienos sua manu describere non possit. Hieron., *Ep.* 29.

nehéz a választás megtevése ennyi könyv között, mily nehéz az igazhitűség fonalának megtartása a zavaros vélemények ilyen útvesztőjében!

A jelképiességen való az a túlzó kapkodás, a mely Origenes irataiban nyilatkozik, rendkívül elbájolta a keletiek élénk képzelőtehetségét; de a Kelet bálványa Nyugaton csak nagyon is közepszerű tiszteletben részesült. Róma hajdan elítélte. A mindenekelőtt gyakorlati Egyház, a betűhöz ragaszkodó egyház, a mint Paula elnevezte, nem nézhette minden aggodalom nélkül a szellemnek ilyen vakmerő nyilatkozatait, a melyek mindenesetre életet adnak, de egyúttal csalhatnak is. Sőt még Keleten is akadtak oly vakbuzgó felekezetieskedők, a kik a jelképes magyarázat hóhortját túlságba víve, az Ó és Új Testamentomot már nem is látták másképen, hanem csak a mennyei jelenések látományainak homályos kódén keresztül. E vallásos rajongás, a melyben a Szent Írások betűjével együtt a valóságos értelem is elenyészett, leginkább virágzott Palestínában, a száműzött tanítómester kedvencz hazájában, a melyben a legmélyebb nyomokat hagyta maga után. Jeromosnak szilárd esze meg birt állapotni ezen a síkos lejtőn. Elvben szenvedélyes Origenes-párti létére annál szigorúbb határok közé vonta magát, minél többet tanult belőle; és mikor Origenest és Didymust a bethlehemi barátoknak és apáczáknak ajánlotta, midőn a mester homiliáit önmaga lefordította, mindig ki bírta mutatni bennök a fenyegető veszedelmet s kijavította önnön maga az előforduló tévedéseket.

Origenesnek eretnekségül bélyegezhető tételei közül főkép négy került ismételten vitatás alá, abban a korszakban, a melyben elbeszéléseink eseményei folynak, s élénk

csatározások és küzdelmek megkezdésére szolgáltak alkalmatossággul Keletnek különböző pontjain, kiváltképen pedig Egyiptomban. E tételek elseje a lelkek előzetes lételére vonatkozott. Bizonyos, Platontól, Pythagorastól és néhány gnosticus eretnek fő embertől átvett tan alapján azt tanította Origenes, hogy a lelkek előbb léteztek a testekkel való egyesülésöknél, és hogy tiszta szellem-korukban estek a bűnbe. Halandó és különféle szükségeknek, betegségeknek alávetett testbe való költözésök, az állatokhoz való hasonlónak lételek, egy szóval földi életök csak vétkeknek képezte büntetését.¹⁾ Első szüleink a teremtető iránt való engedetlenségükért zárattak a csont és hús börtönébe, s ezt jelentette Mózes első könyvében a vadállatok bőréből készült öltözet, a melylyel Ádám és Éva az eset után befődte mezítelenségét.²⁾ A második, ezen elsővel szoros kapcsolatban álló, tétel a halottaknak az utolsó ítélet napján való feltámadására vonatkozott. Mily alakban meg majd végre ez a legutolsó feltámadás? A halottak azzal a testtel kelnek-e majd ki sirjokból, a mely ez életben osztályrészökiül jutott, megmarad-e nemök, rútságuk vagy szépségök? Origenes azt állította, hogy nem. Ez a hüvely szerinte a földön marad, mint a hogy a szabadságát visszanyert rabnak a láncza börtönében marad, a hol büntetését az imént kiállotta. Légiesebb s változhatatlanabb alak várakozik majd a lélekre, a mely a teljhatalmú bíró ítélete szerint elveendi jutalmát vagy pedig büntetését.³⁾

¹⁾ Teoph. Alex., *Lib. Pasch.*, I. ap. Hieron. — Epiphan., *Ep.* ap. Hieron.

²⁾ *Tunicas pelliceas . . . humana esse corpora.* Epiphan., *Ep.* ap. Hieron.

³⁾ Hieron., *Ep.* 41.

Egyébiránt az örökké tartó kínokban való hitet visszaútásította, s ez képezte harmadik s a más két megelőzővel szintén összefüggő tantételét.

Origenes valójában az élet megpróbáltatásait olyan eszközöknek tekintette, a melyeket Isten véghetetlen jósága a végből nyújt a tévedésnek alávetett földi lényeknek, hogy azok által bűneiktől megtisztulhassanak, és az ő szemei előtt a bűnbánat képezte a bocsánat mindenható eszközét. A bűnbánat és kísérőtársa, az isteni kegyelem, kiterjed majd még a lázadó angyalokra is, úgy, hogy elérkezik majdan az a nap, a melyen a bűnbánó és bocsánatot nyerő Sátán fölteheti fejére az arkangyalok diademját: ekkor eltöröltetik a pokol. Origenes ezen következtetésre Szent Judás levele folytán jutott, a melyben az mondatik, hogy Mihály arkangyal, a mikor Lucifert a mélységbe taszította, tartózkodott attól, hogy reá átkot mondjon.¹⁾ Ez az igazhittől eltérő állítás rögtönösen akkora lármát támasztott, hogy Origenes azon helyzetbe jutott, hogy elébb csak visszavonni, később meg teljesen megtagadni kénytelenült.

Az embernek Istenhez való hasonlósága a Mózes első könyvében foglalt kifejezések alapján az alexandriai tanítómester negyedik föl vételére szolgált alkalmatossággul: a mely tétel ép olyan merész s ép annyi vitára alkalmat szolgáltató, mint a többiek. »Isten, azt mondja, kétségen kívül a maga képére teremtette az embert, de mint lélek és szellem; a hasonlatosság megszűnt a bűn esettel; a földi paradicsomban már nem létezett, a mikor első szüleink

¹⁾ Sic permiscet omnia, ut de Archangelo possit Diabolus fieri, et rursus Diabolus in Angelum revertatur. Hieron., *Ep.* 94. — *Ep.* 41. Teoph., I. h. — Epiphan., *Ep.* ap. Hieron.

felöltötték ezt a betegségeknek, nyomorúságoknak és vétkeknek alávetett anyagi alakot, a melyet a Szentírás jelképes kifejezéssel vad állat bőrének nevez: a kiengesztelés megtörténtével azonban vissza fog állani.« ¹⁾ Egyébiránt a Mózes egész könyvét pusztá allegoriának vette, a melyben a történeti elbeszélés valóságára ködképpé foszlott. A paradicsom szerinte nem egyéb jelképnél: azon fákban, a melyek a kertbe ültetettek, tiszta lelkeknél egyebet nem akart látni, folyamait az égi erényekkel egynek vette. ²⁾ Mindenki belátja, hogy az ilyen magyarázatmód inkább kedvezett a költészetnek, mint a hitéletnek.

A mint mondtam, ezen és még egynéhány más tétel fölött igen élénk harcz kezdődött Egyiptomban. Az alexandriai patriarcha rossz néven vette, hogy némelyek meg merik támadni azt a nevet, a melynek viselője nemcsak városa dicsőségét mozdította nagyban elő, hanem az ő püspöki székére is épen annyi fényt árasztott, és mivel Theophilusnál, a ki akkor e széken ült, az üldözés nyomban következett a rosszalásra, ugyancsak jó keményen elbántám azokkal a papokkal és barátokkal, a kik e bűnben leledzőknek találtattak. Egyébiránt a már helyzeténél fogva Origenes-párti Theophilus meggyőződésénél fogva is ilyenül tekintetett, mert ő volt az, a ki Rufinust, a midőn Melaniával Egyiptomban tartózkodott, Alexandria nagy tanító-mesterének néhány tantételére megoktatta. Az aquileai pap nyomon járó gondolkodású, hideg elméjében ezek a tanok testet öltöttek, és Jeromostól eltérőleg, a ki Origenesben a saját igazhitűségének védelmezésére fedezett föl

¹⁾ Quod imago Dei quam prius acceperit Adam, illo peccante perierit. Epiphan. *Ep.* ap. Hieron.

²⁾ Epiphan. U. o.

fegyvereket, Rufinus a saját képmására alakította át Origenest, s ezen egy kissé képzelgő mestert a kerekded egészség és összefüggés oly szellemével ruházta föl, a minő munkáiból mindenkoron hiányzott. Rufinus mondása szerint az apostolok után Origenes képezte az Evangyéliom világosságát.¹⁾ Ezt annyiszor ismételte a vele barátságos lábon álló jeruzsálemi püspök előtt, annyi okot sorolt föl neki állítása mellett a saját modora szerint való elrendezésben, hogy a tudósságban nagyon is közepszerű Jeruzsálemi János, Rufinus szavára, körülbelül Origenes párthívei közé állott.

II.

Igy állottak a dolgok, a midőn a 395-ik évben bizony Aterbius nevű furfangos hittudós egyenesen azzal a célzattal jött Jeruzsálembe, hogy Origenes ellen harczoljon, s a tanítványok nyomát követve, a mestert azokkal együtt nyakon csiphesse. Aterbius puhatolódzását álnok ügyességgel hajtotta végre. Meglátogatta a jeruzsálemi püspököt s eljárt egyházi tanításaira; több ízben beszélgetett Rufinussal, s azt igyekezett kitudni tőle, hogy mint kelljen vélekedni Jeromos felől, azután egész váratlanul nyílt levelet intézett a közönséghez, a melyben a püspököt, Jeromos szerzetest, Rufinus barátját és főkép ez utolsót Origenes-pártisággal vádolja, s azt állítja, hogy e veszedelmes bélpoklosság az egész jeruzsálemi püspöki megyét meglepte. Jeromos, perczet sem veszítve, igazolta magát

¹⁾ Sulpicius Severus is így vélekedett felőle: »Neminem post Apostolos habeat aequalem, in ea parte quae probatur.« Sulp. Sever., *Dial.* 4.

az által, hogy kitüntette, mennyiben követi ő Origenest és mennyiben kárhoztatja. Nyilatkozata világos és szabatos volt. Rufinus bezárkózva maradt kolostorában, hogy ne találkozzék Aterbiussal, s kibujt úgy a szó-, mint az írásbeli magyarázat alól.¹⁾ A mi pedig a jeruzsálemi püspököt illeti, ez a vádat magas gögjében föl sem vette; hanem halálos haragra lobbant Jeromos ellen, a ki ártatlanságának bizonyítására vetemedett akkor, a midőn püspöke némán hallgatott.

Jeruzsálemi Jánosnak,²⁾ a Szent Város püspöki székén Cyrillus utódának, egészen másban főtt akkor a feje, mint hogy Origenest mentse vagy kárhoztassa, és a test föltámadása felől táplált véleményét nyilvánítsa: a mennyiben azon kérdés fölött folyt közte és metropolitája, a cesareai püspök között a harcz, hogy melyik följebbvaló a másiknál. Jánosra örökségképen szállt ez a harcz elődeiről, s viszont ő is utódaira hagyta örökség gyanánt. Nevezetesen sem a joggal, sem a józan észszel meg nem egyeztethetőnek tartották ezen nagy egyháznak pásztorai, a mely a világ első egyháza, mivel a Megváltás színteréül s az apostolok gyűlésének székhelyéül szolgált, hogy ennek daczára mégis Cesarea főhatósága alatt másodrangú egyház színvonalára süllyesztessék alá. A polgári kormány rangfokozati állapota, a mely az egyházi szervezkedés alkalmával Konstantin alatt az egyházi rangfokozat zsinórmértékéül szolgált, így rendelte ugyan a dolgot; ámde mennyire mögötte állott Cesarea Jeruzsálemnek, ha a valósi tekintetet vesszük irányadóul? Ez az alárendeltségi

¹⁾ Tu clausus domi, nunquam eum videre ausus es. Hieron., in *Ruf.* III.

²⁾ Cyrillusnak a 386-ik évi márczius 18-án lett utódává.

viszony ennél fogva nagyon nyomta a vállát minden püspöknek, a ki e szék örökségébe lépett, s egyik úgy, mint a másik azon igyekezett, hogy a terhet lerázza magáról, s magok is metropolitákká vagy legalább területek független patriarcháivá legyenek. János e harczot rettenthetetlenül folytatta, a mely utóvégre is egyháza győzedelmével végződött. Mivel függetlenségi törekvésében alkut nem ismert, mindenkit barátjául üdvözölt, a ki vele e tekintetben egy nézetet vallott; de a ki kétségbe merete vonni jogait, azt természetes ellenfeléül tekintette, s halálos ellenségévé vált, ha határozatai ellen a metropolitához felebbezett vagy az ő közbejárása nélkül vele érintkezni merészkedett.

És épen ezt cselekedte máris Jeromos, vagy legalább erre vall az a valószínűség, a mire később tetteiből következtethetünk. János tehát ettől fogva gyanúba vette a bethlehemi monastorokat lakóikkal egyetemben. Azt is kimondhatjuk, hogy az a kiváló hír, a mely Jeromost és Paulát környékezte, az egyiknek irodalmi dicsősége s a másiknak fényes családi neve, s a látogatásukra a világ minden tájékáról összesereglnő idegenek sokasága mindenestre bántotta azt az embert, a ki nem szükölködött ugyan érdemek nélkül, de a kit alárendeltsége mégis messze mögéjük az árnyékba vetett. Rufinus, e mindent ügyesen hasznára fordítani tudó ember, a ki elég önuralommal rendelkezett a végből, hogy hidegvérűen föláldozza hiúságát gögijének, és gögijét az ellenfele eltiprásából eredő gyönyörnek, Rufinus, mondom, azt fitogtatja, hogy helyesli a püspök boszúságát, holott csak abban mesterkedett, hogy az ügyet még jobban elmérgesítse, és Melania, a ki vele együtt a főpap belső bizodalmaiba férközött, szintén szította a tüzet hajdani barátja ellen. Ők ugyanis helytelení-

tették, hogy a bethlehemiek annyira siettek igazhitűségök fitogtatásával, egy mihaszna támadó fölszólítására, a kivel szemben Rufinus, mint mondá, »méltóságán alólinak tartaná, ha küszöbén mutatkoznék, hogy egyéb szóváltásba bocsátkoznék, mint a minőket Plautus használtat személyeivel, a nekik alkalmatlankodó inassal szemben.« ¹⁾ Szerinte Jeromos eljárásából egyenesen az a szándék derül ki, hogy mindnyájokat eláztassa. A mi magát a fő kérdést illeti, Jeruzsálemi János Origenes-pártisága csak arra a csekélységre terjedt, a mit annak tanaiból Rufinus fülébe sügött, de azzal, hogy többet is tanuljon belőle, annyit sem törődött, mint egy mákszem.

A dolog minden titkos elkeseredettség daczára is alkalmasint megmaradt volna ezen állapotban, ha csak maga a hitvallási vita nem jelenik meg Jeruzsálem falai közt, Epiphaniusnak, Salamis tiszteletreméltó püspökének, a közjó e barátjának személyében, a ki mindig és mindenütt a háborút vonta maga után; az igazhit e győzhetetlen védelmezőjében, a ki azt meggondolatlan heve és iskolás szórszálhasogatásai által igen gyakran bajba keverte. ²⁾ Epiphanius szép csendesesen kormányozta Cyprusban püspöki megyéjét, a midőn ezen első vita híre házról házra eljutott hozzá. Sértette önérzetét, hogy más valaki fedezett föl egy olyan eretnekséget, a mit ő észre nem vett, még pedig abban az Egyházban, a melyet úgy szólván a magiának vallhatott, mivel származására nézve palestinai volt, ifjúságát ott töltötte, sőt ha másképp nem, legalább lelkileg még most is igazgatott benne egy kolostort, azt, a melyet

¹⁾ Nisi cito abiisset, sensisset baculum non litterarium, sed dexterae tuae, quo tu canes abigere consuevisti. Hieron., in *Ruf.* III.

²⁾ Lásd *Aranyszájú Szent-János és Eudoxia császárné.* I. III.

hajdan Eleutheropolis közelében az Aelia Capitolinából Hebronba vezető úton alapított: ennél fogva Epiphanius arra határozta magát, hogy a dologról személyes tapasztalat útján szerez meggyőződést. Nosza tehát azon nyomban ott hagyta cyprusi egyházmegyéjét és Jeruzsálembe sietett. Egyébiránt utazásán semmi különös rendkívüli színezet nem látszott, attól pedig eszélyesen óvakodott, hogy annak célját kikürtölje. Mikor megérkezett, rendes szokása szerint a püspökhöz szállott, s mint máskor, úgy most is elfogadta, hogy megosztja vele asztalát. Vajjon közölte-e ily bizalmas együttlétök alkalmával Jeruzsálemi Jánossal azt a gyanúját, a mi miatt hozzáfáradt? Intézett-e kérdést hozzá Aterbius támadásai felől, állítólagos Origenes-pártisága tárgyában? Vajjon igyekezett-e azon, hogy hite felől tájékozódják, és felvilágosítsa a hitczikkek tekintetében oly tudós és hajlíthatatlan létére? János azt mondja, hogy nem, Epiphanius tanúk előtt, legfőkép Jeromos és a bethlehemi szerzetesek előtt, az ellenkezőt állítja. De bármint legyen is a dolog, másnap az egész város jelenlétében Konstantin basilikájában szóváltás kerekedett belőle.

Az első jelenet a Szent-Sír kápolnájában folyt le. A hívek megszámlálhatatlan sokaságban foglalták el a kis épület belsejét s a vele szomszédos Golgothának nevezett előcsarnokot. Először Epiphanius emelt szót, s elkezdett szónokolni Origenes ellen és az Origenes tanainak követői ellen. A csapások egyenesen a püspökre hullottak, a ki papságától körülvéttetve jelen volt, és Rufinusra, de a ki hiányzott a gyülekezetből. János és papsága arczaikat fintorgatták, orrukat feldúzva morogtak, fejüket vakarták, taglejtéseik, lenéző modoruk azt akarta mintegy a közönség-

nek tudtára adni, hogy az öreg merő badarságokat beszél. ¹⁾ Végre egy fő diakonus kivált a csapatból, hogy János nevében azt a rendeletet közölje Epiphaniussal, hogy beszédét hagyja abba. Akkora sértés volt ez, a mekkorát soha püspök a nép jelenlétében még alattvalóján sem követett el, és ő ezt egy vele méltóságra nézve egyenlő, érdemre nézve feljebb való, egy szóval egy olyan emberen követte el, a ki nek ősz haját tisztelnie kellett volna. Az egész jelenlévő közönség fölkerekedett, és a Szent-Sír templomából a Kereszt temploma felé törekedett, a Golgotha oszlopcsarnokán át, a melyet egész a szorongásig tele töltött a mindenkorú és nemű néptömeg nagy sokasága. Epiphanius alig birt utat szabadítani magának, annyira igyekezett mindenki azon, hogy őt lássa vagy érinthesse; az asszonyok gyermekeiket állították elébe, hogy áldaná meg azokat; mások meg térdeit ölelték át, lábait csókdosták, tépdesték s egymás kezéből kapkodták ki öltözetének rojtjait. ²⁾ Az öreg püspöknek lehetetlen lévén előbbre haladnia, meg kellett állapodnia. Jánost ette a méreg, s üvöltött, kiáltott, hogy adjanak helyet; sőt nem pirult még azt is arczába vágni tisztársának, hogy merő bohózat az, a mit játszik, és csak azért marad mozdulatlanul helyén, hogy magát imádtassa. ³⁾

¹⁾ Tu et chorus tuus, canino ritu, naribusque contractis, scalpentes capita, delirum senem nutibus loquebamini. Hieron., II. o.

²⁾ Nonne quum de Anastasi pergeretis ad Crucem, et ad eum omnis aetatis et sexus turba conflueret, offerens parvulos, pedes deosculans, fimbrias vellens . . . Hieron., *Ep.* 38.

³⁾ Tu, tortus invidia, adversus gloriosum senem clamitabas, nec erubuisti in os ei dicere: quod volens, et de industria, moraretur. Hieron., II. o.

Ez az eset reggel történt, azonban az nap délutánra már előzőleg második összejövetel tűzetett ki a Kereszt nagy templomába, a hova még nagyobb számban csődült össze a közönség. A hívek azt remélték, hogy Epiphaniust hallhatják, azonban János tartott szónoklatot. Hogy beszédének czélzatát annál jobban megérthessük, Origenesnek az ember és Isten között lévő hasonlatosságra vonatkozó tanítását kell emlékezetünkbe idéznünk, a mely tételt a katholikuskok hevesen ostromoltak. E vitából s a szentírás következő szövegének »Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette« régebben folyt magyarázati kísérleteiből keletkezett az *emberalak-ímádók* durva eretnokségét vallók felekezete. E tudatlan felekezetieskedők, Mózes első könyvének betű szerint való értelméhez ragaszkodva, ezenfölül pedig visszaélve azon képleges kifejezésekkel, a melyekkel a Szentírás oly örömet festi Istennek az emberekkel és a világgal szemben nyilvánított cselekedeteit és érzelmeit, a Teremtőre egyenesen ráruházták a teremtmény anyagi alakját, s azt hitték, hogy neki is ép úgy van arcza, tagjai, szenvedélyei, mint az emberiségnek. Azt még értjük, hogy ez a komoly vizsgálatot nem érdemlő hit széltiben elterjedett a mindennek elhívására képes műveletlen néptömeg vagy a saját agyuk káprázatainak rabjaivá lett barátok között, a kik önmagokat szemlélték Istenben, úgy, hogy valósággal nem is terjedt messzibbre ez a felekezet; de az Origenes-pártiak, mint afféle ügyes szellemiség-hívók szándékosan minden ellenfelüket a tévedésnek egy ugyanazon fájába igyekeztek belekeverní. Ezen támadó fegyvernek fölhasználását a világért el nem szalasztották volna; ámbár mindenestre nagy vakmerőség kívántatott arra, hogy valaki kezébe vegye olyan

ember ellen, mint Epiphanius, a kinek az egész keresztyén-ség bámulta tudományát: mindazonáltal Jeruzsálemi János ettől sem riadt vissza.

Azt az egész időt, a mi a reggeli összejövetel óta lefolyt, mind arra használta János, hogy minél inkább kiélesítse azt a fegyvert, a melynek cselvágásával ellenfelét meglepni akarta. Epiphanius Origenes követőiről beszélt, ő meg az emberi alakot imádókról szólott, mi közben teli marokkal szórta tanukra mind a nevetségessé, mind a gyűlöletessé tevés nyilait. Beszédét úgy mondta, hogy egyenesen Epiphanius felé fordult, szemeit folytonosan arra szögezte, hogy így, a mennyire csak módjában áll, a köznevetség tárgyául kijelölhesse.¹⁾ Minél tovább beszélt, annál mámorosabbá vált saját haragjától, úgy, hogy torka kiszáradt, fejét hátra vetette, ajkai remegtek s hangját az indulat szakadozottá tette. Epiphanius ellenben tökéletes nyugodtsággal üldögélt székén. Mikor János elvégezte beszédét, felállott s jelt adott arra, hogy most meg ő akar szólni. Miután szóval és kézintéssel üdvözölte volna a gyülekezetet, lassan s ünnepélyesen e szavakat ejtette ki: »Mind azt, a mit János, a papság kötelékénél fogva testvérem s az öregség tekinteténél fogva fiam, az imént az emberalakot imádók eretnekségéről mondott, magam is nagyon helyesnek s alkalomszerűleg mondottnak tartom, úgy, hogy a saját tanúbizonyságtételemet az övéhez csatolom e felekezetieskedők elítélésének nyilvánítására; de mivel mind a ketten kárhoztatjuk ezt a képtelen hitet, méltán megvárhatom, hogy Origenes erkölcstelen tanait is mind

¹⁾ Oculos et manus et totius corporis truncum in senem dirigebas, volens illum suspectum facere stultissimae haereseos. Hieron., *Ep.* 38.

a ketten kárhozatosaknak nyilvánítsuk.« ¹⁾ Az öreg püspöknek e szavait általános nevetés és tetszésnyilatkozás kísérte, úgy, hogy megint Epiphanius kerekedett fölül.

Másnap vagy harmadnap megint újabb, szintén János által előkészített jelenet játszódott le. Mivel épen a husvét ünnepe közeledett, Jeruzsálemi János azon célból, hogy igazhitűségét ország-világ elé tárja, arra használta föl Epiphanius jelenlétét, hogy a Kereszt templomában tartott nagyszabású vallásos oktatásában összegezze a bőjtben folytatott oktatásait. Ennélfogva sorba vette a legfőbb hitczikkeket: a Szentháromság, a Megtestesülés tanát, a Megváltás titkát, a poklot, a lelkeknek ez élet utáni állapotát, a Megváltó s az emberek feltámadását, s minden hitczikkre vonatkozólag előadta a kérdés megoldását. Úgy látszik, hogy fejtegetéseit a gyülekezettől jövő helytelenítő közbekiabálás szakította több ízben félbe, úgy, hogy János egészen megzavarodva arra szólította föl Epiphaniust: nyilatkoztatná ki, hogy ezt a vallástételt az igaz hittel meg-egyezőnek tartja-e vagy nem? A fölszólítás szerfölött kényes helyzetbe sodorta a fölszólítottat, mert nem kevesebb forgott szóban, mint egy püspöknek nyílt ülésben, saját templomában, saját gyülekezete előtt való kárhoztatása. Epiphanius azt gondolta, hogy legkönnyebben menekszik a bajból, ha kitérőleg azt feleli, hogy az imént hallott tanokban semmi czáfolatra méltót sem talál; de később, a mint lakására visszatért és emlékezetben elsorolta maga előtt János hittudományi megoldásait, egymásután fődözte föl bennök a sok tévelygő nézetet, és a tett nyilatkozat

²⁾ Sed aequum est, ut quomodo hanc haeresim condemnamus, etiam Origenis perversa dogmata condemnemus. Hieron., u. o.

miatt gyávasággal vádolta magát. Ekkor nyomban ott hagyja Jeruzsálemet, a nélkül, hogy bárkitől is bucsút vett volna, s Bethlehembe siet, a hol még mindig azt sem tudva, hol áll a feje, elbeszéli barátainak a történeteket, azon hozzáadással, hogy jövendőre nézve megszakít ezzel az eretnek püspökkel minden egyházközösséget.

Ez az esemény úgy meglepte a monostorokat, mintha csak a villám csapott volna beléjük. Jeromos, a ki nem helyeselhetette sem Epiphanius elhamarkodását, sem eljárásának erőszakosságát, sem Origenes ellen szórt kiátkozásainak messzire terjedő körét, azon igyekezett, hogy őt elhátározásának megváltoztatására bírja, s esdve kérte, hogy térne vissza Jeruzsálembe, s ha lehetséges, békülne ki Jeruzsálemi Jánossal. Jeromos szerzetesei, Paula és leányai szintén csatlakoztak esdekléseikkel e kérelemhez, hogy az Egyház békéje föl ne zavartassék. Epiphanius látszólag engedett s útra kelt Aelia felé, azonban a városban meg sem állt, hanem éjszaka áthaladt rajta, hogy minél előbb bezárkozzék Ó-Adban lévő kolostorába, a mely Eleutheropolis püspöki megyéjétől függött.¹⁾ Innét körlevelet intézett Palestina összes kolostoraihoz, a melyben arra szólította föl mindannyiokat, hogy szakítsák meg az egyházközösséget Jánossal, ha csak ez hovahamarább kielégítő nyilatkozatot nem tesz hite felől.

Ettől kezdve két tábor képződött Jeruzsálemben, a püspöké és Epiphaniusé. Rufinus és Melania szokott hevesességekkel az elsőhöz csatlakoztak; Jeromos a második mellé sorakozott, részint azért, mert nem akarta cserben

¹⁾ Monasterium *Vetus Ad* dictum . . . in Eleutheropolitano itum. Hieron., *Ep.* 39.

hagyni barátját, részint azért, mert ép úgy nem hitt János igazhitűségében, mint egyeneslelkűségében. Mindamellett ezt a lépést nem minden habozás és aggodalom nélkül tette: azonban a püspök csakhamar feloldotta a kiméleteség minden köteléke alól, az által, hogy a bethlehemi kolostorokat egyházi átok alá vetette. A bethlehemi papok, a kik, ép úgy mint a templom, tőle függöttek, azt a rendeletet kapták, hogy ne merjék az egyházközösséget fentartani se Jeromossal, se Paulával, úgy, hogy a barátok és apácák csapata csakhamar azt látta, hogy bezárják előtök a Bölcső templomát, a hol vasárnaponként résztvettek a szent misében. Erre kimondhatatlan fájdalom vett rajtok erőt: »Hát ennyire vagyunk! így kiáltott fölháborodásában Jeromos a bethlehemi papokra, vajjon kitaszítottam volna az Egyházból? Kiátkozott volnék valóban? A viláért sem; mert ha nem vagyok is egyházközösségben a ti püspökötökkel, abban vagyok az alexandriaival, a rómaival, sőt egyházközösségben ¹⁾ vagyok a ti metropolitátokkal, a cesareai püspökkel!« Erre a jogcímre ugyan jobb lett volna nem hivatkoznia, ha helyre akarja állítani maga és János között a békességet.

Ekkép a monostorok oda jutottak, hogy saját kápolnáikban pusztán csak a közimákra kellé szorítkozniok, a mise kizárásával, a mi a szegény szerzeteseknek kegyetlen szenvedést okozott. Az igaz, hogy Jeromos pap volt, valamint Vincentius is, de, mint mondtam, sem az egyik, sem a másik soha rá nem adta a fejét arra, hogy papi foglalkozást végezzen, annál kevésbbé tehették most

¹⁾ Ad Caesariensem episcopum referre debueras, cui spreta communione tua, communicare nos noveras. Hieron., *Ep.* 38.

ilyen fontos körülmény alkalmával, olyan nagynak tünt föl szemeik előtt a papi méltóság és felelősség! ¹⁾ Így tehát rajtok kívül kellett papot keresni: mindenekelőtt a társasághoz folyamodtak. Azon fiatal szerzetesek között, a kik a társház tagjai voltak, főképp egy ember tetszett olyannak, a kiben e nehéz hivatáshoz megkívántató minden tulajdonság feltalálható: s ez az egyén nem más volt, mint Paulinianus, Jeromosnak úgy tudományára, mint magasztas jellemére, úgy önzetlenségére, mint felebaráti szeretetére nézve méltó testvére.

Ámbár Paulinianus még akkor csak huszonnyolcz éves volt, a mely életkort azon időben az egyházi rendtartások szigorú őrei nem tartottak elégségesnek a pappászenteltetés törvényességéhez, mindazonáltal őt mindenki méltónak tartotta az áldozó papságra. A monostorok óhajtották ennek megtörténtét a magok érdekében, sőt János maga is, a míg jó egyetértésben élt a szerzetesekkel, több ízben fenyegette őt azzal, hogy minden vonakodása daczára felszenteli s papsága kötelekébe fölveszi. Paulinianus folytonosan visszautasította az ajánlatot, sőt még testvére sürgetései daczára is makacsan megmaradt határozata mellett. Epiphanius, a ki szerfelett sajnálkozott az elhagyattatás azon állapotán, a melybe úgy szólván maga döntötte, János zsarnokságának felingerlése következtében, barátait, ennél fogva, hogy őket e sajnos helyzetökből kiszabadítsa, merész elhatározásra tökélté magát, de a mi azért az ősz egyház bevett szokásaival nem ellenkezett. Egy napon tehát, a midőn Paulinianus néhány diakonussal

¹⁾ Quum sancti presbyteri Hieronymus et Vincentius, propter verecundiam et humilitatem, nollent debita . . . exercere sacrificia. Epiphan. *Ep.* ad Joann. Jerosol., ap. Hieron., *Ep.* 110.

Ó-Adba érkezett hozzá, hogy tőle a bethleheimi kolostorok ügyében tanácsot kérjen, Epiphanius, a ki a szomszéd falu templomában éppen misét szolgáltatót, őt magához hívatta s megparancsolta diakonusainak, hogy erőszakkal ragadják meg, mialatt majd imádkozik. A diakonusok az összebeszélés szerint csakugyan rá is rohannak s elhurczolják, de előbb óvatosan betömték száját, hogy a Jézus Krisztus nevében föl ne szólíthassa a püspököt arra, hogy rajta ilyen erőszakot el ne kövessen, a mi, ha megtörténik, lefegyverezhette volna Epiphaniust. Az ekkép megragadott és betömött szájú fiatal szerzetes az oltár lábához hurczoltatik. Epiphanius lemegy a lépcsőkön, hozzá közeledik s levágja haját; azután, mialatt a többiek fogják, diakonussá szenteli, s azt rendeli neki, hogy, ha féli az Istent s tiszteli a Szentírások tekintélyét, szolgálja e minőségben a misét, a melyet a püspök éppen akkor tartott.¹⁾ Paulinianus haszontalan tiltakozott a püspök előtt, mert az rá sem hallgatott: annak a tisztnek méltósága, a melyet, ha akart, ha nem, teljesíteni tartozott, nem engedte, hogy felmondja az engedelmességet. A püspöknek egy újabb intésére másodszor is megragadják, szavát elfojtják, letérdeltetik, s mikor felállott, már akkor pappá lett.

Mikor ezt a hírt egy sebes futár Bethlehembe megvitte, a kolostorok örömjújjongással fogadták; de Jeruzsálemben a düh kitörésével vettek tudomást róla. Ámbár szinte várták, hogy ilyesmi történjék, mert Jeromos ellenségei szemmel-láthatólag azon mesterkedtek, hogy őt

¹⁾ Per multos diaconos apprehendi jussimus et teneri os ejus.... Primum diaconum ordinavimus, proponentes ei timorem Dei, et compellentes ut ministraret. Epiphan. *Ep.* ap. Hieron., *Ep.* 110.

olyan botrány elkövetésére ingereljék, a mely a salamisi püspököt vele együtt komoly bajba döntené. Rufinus, a fortélyok e hatalmas mestere, már jó eleve ilyesmit sejtett. Midőn egykor bizonyos Zenon nevű pappal, az ó-adi kolostor főfelügyelőjének barátjával, Epiphaniusról s a bethlehemi ügyekről beszélgetett, nyugtalan kíváncsisággal ezt kérdezte tőle: »nem gondolod-e, hogy a szent püspök valamelyik barátot pappá szentelje?«¹⁾ A mint Paulinianus pappá szenteltetett, e hivatalos cselekményt törvényellenesnek nyilvánították, még pedig két okból: először az új papnak nagyon is fiatal koránál fogva,²⁾ másodszor pedig azért, mert idegen egyházmegyében, ennek az egyházmegyének szolgálatára, egy püspök sem ruházhatott fel senkit a lelki hatalommal, a helybeli püspök beleegyezése nélkül. Az első ellenvetésre azt felelték, hogy, ha Paulinianus életkora miatt megszegetett volna az egyházi törvény, erre maga János szolgáltatta az első példát, a ki a tyrusi egyházmegyéből elcsalt egy még ennél is fiatalabb szerzetest, csak hogy ezt a veszekedő természetű és fecsegő embert bethlehemi pappá tegye; mert azt hitte, hogy annak ékesen szólását a Jeromoséval állíthatja szembe, vagy is, igazabban szólva, egyenesen azzal a megbizatással küldte oda, hogy Jeromost és barátait még saját kolostoraik küszöbén is legyen a ki rágalmazza.³⁾ A második ellenvetésre azt felelték, hogy Paulinianus nem

¹⁾ »Putasne aliquos ordinaturus est sanctus episcopus?« Epiphani., u. o.

²⁾ Adolescentulum et paene puerum. Hieron., *Ep.* 39.

³⁾ Itemque Theosebam Tyriae ecclesiae diaconum facis presbyterum, et contra nos armas, illiusque in nos abuteris eloquentia. Hieron., *Ep.* 38.

a jeruzsálemi, hanem az eleutheropolisi egyházmegyében szenteltetett pappá, a helyi püspök jóváhagyásával vagy legalább ellenmondása nélkül; ide járul még az a körülmény is, hogy Epiphanius választása egyenesen azért esett Paulinianusra, mert őt a saját személyéhez akarta kapcsolni, kivévén, ha csak oly kényszerítő körülmények nem lépnek közbe, a melyek előtt az evangyéliomi szeretet elvé-
nél fogva meg kell hajolnia. E felelet nem elégíthette ki Jánost, a ki föltette magában, hogy panaszkodik és felszólalása zajával az egész Keletet és Nyugatot betölti. Ennélfogva késedelem nélkül egészen szabályszerű kiátkozást bocsátott ki Jeromos, Paula s alárendeltjeik és hozzátartozóik ellen, valamint mind azon bethlehemi lakosok ellen is, a kik Paulinianust lelki atyául elismernék; mert ilyen ember nagy számmal akadt a városban, a hol az újonnan jötteknek jótékonyága és szent élete majdnem kivétel nélkül minden szívet meghódított. E rendszabály következtében a bethlehemi papok nemcsak az eddiginél sokkal szigorúbban kizárták a templomból a kolostorok lakóit, hanem saját híveiket sem engedték belépni elébb, míg csak határozott feleletet nem adtak erre a kérdésre: »Hiszed-e hogy Paulinianus valóságos lelki atya?«¹⁾

Mi alatt ez események végbe mentek, majdnem az egész Keletet borzasztó s valami nagy világfelfordulás előpostáinul szolgálni látszó tűnemények látogatták meg. Konstantinápoly fölött tűzfelhő mutatkozott; Kappadokiában, Syriában, Palestinában földrengést éreztek lábaik alatt a lakosok. Bethlehemben pünkösdi napján hirtelen első-

¹⁾ An non tu scindis Ecclesiam, qui mandas clericis tuis, ut si quis Paulinianum, ab Epiphanio episcopo consecratum presbyterum dixerit, ecclesiam prohibeatur intrare? Hieron., *Ep.* 38.

tétedett a nap és a sűrű ködbe burkolt városra teljes sötétség borult. A rémülettől megdermedt lakosság odahagyta házeit, s az utczákon, a mint nagy nehezen egymásra ismertek az emberek, minden szájból ez a felkiáltás hallatszott: »Elkezdődött az örök éjszaka, közel az ítélet napja!« Ez időben számos férfi és nő-vallástanuló volt a városban, a kiket a szerzetesek készítettek elő a közelgő keresztségre; minthogy ezek azt hitték, hogy az utolsó nap elérkezett, a kolostorok ajtain zörgettek azon kéréssel, hogy kereszteljék meg őket.¹⁾ A monostorokban is akadtak egynehányan, a kik e kegy megadatását esdekelve kérték.

Jeromos nem merte teljesíteni óhajításukat, jóllehet néhány átútazó pap akkor is tartózkodott nála. Attól tartott, hogy újabb püspöki megrovásnak teszi ki magát, ha ekkép a városi papság jogába avatkozik. Ennélfogva felszólította a vallástanulókat, hogy kövessék, s mindnyájukat a Születési templom keresztelő kápolnájához vezette. A papok bebocsátották a hitközségökhöz tartozókat, de a többiek előtt ajtót csuktak, úgy, hogy Jeromos a saját hittanulóit Lyddába kényszerült küldeni Dionysius püspökhöz, a kivel Rómában a 382-iki zsinat alkalmával megismerkedett, s a kiről tudta, hogy jó indulattal viseltetik iránta. E szerint a kolostorok megtértjei nem részesülhettek többé a keresztségben, betegek az egyházi vigasztalásban s rövid idő múlva halottai egyházi eltakarítottásban! A püspöknek egy szívtelen rendelete megfosztotta a kolostorok szerencsétlen lakosait az utolsó sákramentom vigasz-

¹⁾ Quadraginta diversae aetatis et sexus baptizandi. Hieron. *Ep.* 38.

talásától és a keresztyéni temetéstől. Minthogy a temetőből ép úgy kizárattak, mint a templomból, és meg nem szentelt földbe nem merték testvéreik holttesteit elásni, valami félreeső helyre tették le addig, mígnem majd végre egy darabka keresztyén föld áldásában részesülhetnek.¹⁾ Ennyi felebaráti szeretet lakozott ebben a papban, a ki még a halottak üldözésétől sem riadt vissza, úgy, hogy szinte pirul az ember, ha rá gondol, hogy tanácsadói, sőt gyakran egyenes ösztönzői nyugatiakból, az üldözöttek hajdani barátaiból kerültek ki.

III.

János még nem töltötte ki boszúját: magát Jero-most igyekezett megverni, hogy a pásztor után elszéledjen a nyáj is. E célból csallhatatlan eszközt gondolt ki, a mi abból állott, hogy a római papot bevádolja a prefectus pretorio, Arkadius első minisztere és gyámja előtt (a 395-dik év járta ekkor) mint afféle veszedelmes embert, s oly pártviszályt szító szerzetest, a ki az egész Palestinát fenekestül felforgatja. Arkadius ezen első minisztere, a történelemben nem ritkán előforduló véletlen folytán, ugyanazt a nevet viselte, a mit Jeromos egykori pap barátja; tudniillik ugyanaz a Rufinus volt ez, a kit a történelem kegyetlensége, kapzsisága és határtalan nagyravágyása miatt megbélyegzett,²⁾ és a ki már akkor tervbe vette Sti-

¹⁾ Vivis habitaculum, mortuis sepulcrum, negat . . . Quis ossa sanctorum et innoxios cineres, hucusque verberari ab imbris sinit? Hieron., *Ep.* 38.

²⁾ Lásd Rufinus prefectus pretorio történetét, *Elbeszélések a római történetből az V. században: Alarik vagy a birodalom haladklása* című kötetében.

likon ellen azt a tesvérgyilkos háborút, a mely utójjára is elszakította Konstantinápolyt Rómától és a római világot két ellenséges birodalommal osztotta. Rufinus, a ki a keleti püspökök között párthíveket óhajtott szerezni magának, kapva kapott a Jeruzsálemből jövő feladáson s a császár nevében száműzetési parancsot bocsátott ki Jeromos ellen.¹⁾ Az egykoru okiratokból nyilván kiderül, hogy e parancsot nem kapta ingyen János a romlott udvar kezéből, és hogy sem az aranyat, sem az ígéreteket nem kimélte a miniszter bizalmasai körül; egy szóval akárhogy, de kieszközölte, és a határozat a cesareai kormányzó kezéhez érkezett, a midőn a *vadállat* (így nevezték a prefectus pretoriót) Gainas katonáinak kardesapásai alatt Konstantinápolyban, a Hebdomon külvárosban, elesett. E közbejött esemény nélkül a bilincsekbe vert Jeromos mint államfogoly hurczoltatott volna el Aethiopia valamely lakatlan zugába vagy Persia határaitra, hogy ott a nyomor következtében elveszzen, mert Rufinus száműzetési rendelete rendesen fölért a halálos ítélettel. A cesareai kormányzó, mint afféle emberszerető és eszélyes tisztviselő, jó alkalmának vélte a miniszter halálát rendelete végre nem hajtására. János nem merte megkísérteni a felszólalást. Így menekültek meg a bethlehemi kolostorok a teljes elpusztulástól. Jeromos ez utobbi gáztett ellen méltósággal emelte föl szavát. »Nagyon sajnálom, ezt irta, hogy a császári leirat nem hajtattott végre: legalább annak következtében elnyertem volna a száműzetés koronáját. Mindazonáltal, ha Jánosnak annyira kedve telik benne, hogy engem innét elüldözzön, ezt elérheti a nélkül is, hogy

¹⁾ Nuper nobis postulavit et impetravit exilium. Hieron., *Ep.* 39.

bűnt bűnre halmozna : csak újja hegyével érintsen, azonnal távozzom!« ¹⁾

Azonban utóvégre is annyira felforrt Jeromosban a boszúság, hogy a jeruzsálemi püspök ellen egy Pammachiushoz intézett levél alakjában bizonyos Filippika-félét szerkesztett, a mely minden nagy hátrány nélkül bátran összehasonlítható Ciceroéval: ugyanaz a hév, ugyanaz a rettenetes gúny, sőt helylyel-közzel ugyanaz a fényes írásmód is megtalálható benne.

»Ha az ember szavadnak hinne, ezt mondja neki, mi volnánk azok, a kik az Egyházat szétszaggatják, a kik annak kebelében külön kormány felállítására törekszünk. Mi szaggatnók széjjel az Egyházat! mikor a mi községünknek csakis az az egyetlen vágya, az az egyetlen óhajta, hogy papjaiddal együtt részesülhessen az Urvacsorában, a Megváltó templomában. Mi szaggatnók széjjel az Egyházat, mikor azon világfelfordulás alkalmával, a mely, mintha csak a világ végét akarta volna tudtunkra adni, negyven hittanulót vezettünk papjaidhoz, férfiakat, gyermekeket, fiatal leányokat, a kik nálunk ajánlkoztak, hogy a kereszt-ség szentségében részesíttessenek. Mi magunk is megkeresztelhettük volna őket, de mégis tartózkodtunk tőle, mert ez a jog a te papjaidat illette. Azután, mikor saját hittanulóinkkal jelentkeztünk nálok, a te papjaid kizárták őket, és arra kényszerítették bennünket, hogy egész Diospolisig menjünk velök, a hol Dionysius püspök és hitvalló fogadta őket a hit kötelekébe. Mi szaggatnók széjjel az Egyházat! mi, a kik saját szobácskáinkon kívül még csak a legcse-

¹⁾ Quid opus est auctoritate publica, et rescripti impendiis et toto orbe discursibus? Tangat saltem digitulo, et ultro exhibimus. Hieron., *Ep.* 39.

kélyebb helyecskére sem tudunk szert tenni, és a kik oda jutottunk, hogy a Megváltó barlangját csak messziről szemlélhetjük, úgy, hogy szinte fojtogat bennünket a sirás, mikor azt látjuk, hogy az eretnekek szabadon átléphetik azt a szent küszöböt, a honnét mi visszaútasítottunk.

»Tehát mi szakítjuk szét az Egyházat s nem te, a ki megtagadod a tetőt az élőkől s a nyugvó helyet a halottaktól, s a ki testvéreid száműzetéseért kunyorálsz! Ki ingerelte föl lelki fegyverekkel a mi életünk ellen azt a rettentő és hatalmas vadállatot, a ki az egész világ életét fenyegette? ¹⁾ — Ki rendelte el, hogy a szentek csontjai az ártatlanok hamvai temetetlenül maradjanak, a szél által korbácsoltsassanak, az eső által mosassanak s az idő minden viszontagságának kitéssenek? Ime ilyen nyájas hizelgésekkel hí föl bennünket a jó pásztor a békére, és még atyailag szemünkre hányja, hogy mi külön kormányt akarunk a magunk számára! De nekünk arra semmi szükségünk nincs: mi nem váltunk el az egyháztól, mi egyesülve vagyunk mind az egyházközösség-, mind a keresztyéni szeretetben mind azon püspökökkel, a kik az igaz hitet vallják. Vagy talán te magad volnál az Egyház s a ki téged megbánt, vagy a kit te nem szeretsz, annak onnét ki kellene zárattatnia a Krisztus által? ²⁾ Ha véded saját kormányodat, akkor legalább püspököt mutass személyedben, ne pedig üldözött. A mi bennünket tőled elválaszt, semmi nem egyéb, mint a hitczikkek kérdése: ezt bátran kimond-

¹⁾ Quis potentissimam illam feram, totius orbis cervicibus imminentem, contra nostras cervices, spiritualiter incitavit? Hieron., *Ep.* 38.

²⁾ An tu solus Ecclesia es, et qui te offenderit, a Christo excluditur. Hieron., u. o.

jük, sőt, ha kell, ismételjük is. Bizonyítsd be előttünk, hogy keresztyén, hogy katolikus vagy, s ha nem lesz köztünk egyéb ok az egyenetlenkedésre mint Paulinianus fölszenteltetése, a békét azonnal megköthetjük.

»Oh! a te e tárgyban hangoztatott panaszaid valóban álapos okokon nyugosznak! Paulinianus nem egyéb gyermekembernél! és te ezt az egyházi törvény ellen elkövetett vétket olyan pap, olyan követed, bizalmasod, teremtményed által adod tudtunkra, a ki még annyi évet sem számlál, mint Paulinianus. ¹⁾ Paulinianus a te beleegyezésed nélkül a te egyházmegyédben szenteltetett fel! de hát te nem hivattad-e el a tyrusi egyházból Theosebius diakonust, hogy bethlehem-i pappá tedd, csak azért, mert a mi ellenségünk, mert ékesenszólónak hitted, mert késznek találtad arra, hogy bennünket villámaival háborgasson? Te minden agyodalom nélkül lábbal tiporhatod az egyházi törvényeket, mert a te szeszélyed jog-számba megy, minden cselekedeted ugyanannyi erkölcsszabály, úgy, hogy a tiszteletreméltó Epiphaniust a Krisztus birói széke elé mered idézni, hogy ott veled együtt megítéltessék! Te e szent embernek szemére hányod azt a vendégszeretetet, a mit fedeled alatt a mit asztalodnál talált, s azt irod, hogy a Szent-Sír templomában elmondott beszéd előtt soha sem értekezett veled sem Origenesről, sem a te hited felől támadt kétségeiről; te ezt irod és állításod igazsága mellett Isten tanubizonyságára hivatkozol. Nos tehát, Epiphanius épen az ellenkezőt állítja: és pedig nemcsak írásban, hanem egyenesen szemedbe

²⁾ A te est coargutus aetatis, qua Paulinianus erat: presbyterum ordinas et legatum mittis ac socium; tantumque habes fiduciam, ut ubi Paulinianum mentitus es puerum, illuc puerum mittas presbyterum. Hieron., *Ep.* 38.

mondta, mindenki előtt mondta, sőt nekünk is mondta egész gyülekezetünk jelenletében, a mely tanúskodik e dologról bármikor, ha kívánod. . . . De nem folytatóm tovább: a püspökség becsületének megkimélése szempontjából nem szeretném egy püspökre rábizonyítani a hamis esküvést.« ¹⁾

E közben Palestina kormányzója, Archelaus, e jóra való, becsületes és felvilágosult ember, magára vállalta, hogy helyreállítja a békességet. Ennélfogva elment Bethlehembe és Jeruzsálemi Jánost is felhivta, hogy a maga részéről szintén menjen oda, és előtte nyilvánosan fejtse ki ezen egyenetlenkedés okait. »Adj elő fülünk hallatára hitét, újból ezt mondta Jeromos, szüntesse meg kétségeinket, és mi tartózkodás nélkül alávetjük neki magunkat!« János eleintén megígérte jövetelét; de a találkozásra kitűzött idő elérkeztekor azt az izenetet küldte, hogy bizonyos előkelő nőismerőse megbetegedvén, ezen betegség miatt nem mozdulhat Jeruzsálemből. Mivel a húsvét ünnepe közeledett, az a sok szerzetes, a ki a végből csődült Bethlehembe, hogy a találkozáson jelen legyen s azután kolostorába visszasíessen, e késedelem következtében élénk rosszálásának adta tanújelét. Archelaus újból írt és tudatta Jánossal, hogy két-három napig várakozik reá. János csak nem jött, mert az előkelő hölgy nem lehetett el nála nélkül, távollétében nem türhette volna főfájását vagy szív-baját: a nő folytonosan hányt. »Milyen játék! így szólt bosszúságában Jeromos, püspök-e ez vagy pediglen komédiás?« ²⁾ Archelaus megunt a mulatságot s eltávozott.

¹⁾ Nolo respondere et arguere acriter: ne perjurii episcopum convincere videar. Hieron., *Ep.* 38.

²⁾ Muliercula enim vomere non cessavit . . . Ludione an episcopus haec loquitur? Hieron., *Ep.* 38.

Voltaképen csakis ezt akarta Jeruzsálemi János. Neki ugyan semmi kedve sem volt a világi bíróság beavatkozásához, a minek utóvégre is a kibékülés lett volna következménye; de még kevésbbé sietett szembe találkozni azzal a tisztviselővel, a ki őt régtől fogva ismerte; ennélfogva addig húzta-halasztotta jövetelét, a míg lehetett, hanem mialatt Archelaus Bethlehembben várakozott reá: egyházi bíróság közbelépéseért folyamodott. De az a bíró, a kire választása esett, korántsem metropolitája, a cesareai püspök volt, kisebb gondja is nagyobb volt annál, mintsem hogy ahhoz forduljon, hanem Alexandriában ugyanazon Theophilus patriarchát kereste meg, a kit Rufinus Origenes tanaiba való beavatójául vallott, és a ki első sorban kezdte meg Egyiptom tartományaiban azt a harczot, a mely ezúttal Palestinában folytatódott. Jeromos észrevette a mesterfogás galád ügyességét. »Nézzétek, így kiált föl, ezen püspök becsületességét, a ki ugyanazt az embert hívja föl bírónak a perpatvar elintézésére, a ki azt előidézte! Nézzétek, milyen engedelmességgel viseltetik az egyházi törvények iránt, midőn egy ép annyira fegyelmi, mint hitágazati kérdésben idegen törvényszékhez folyamodik! Vagy talán Cesarea nem létezik többé? Vagy már nem székvárosa Palestinának? Vagy a jeruzsálemi egyház az alexandriai egyház főhatósága alá helyezettett át?«¹⁾ Ám Theophilus a kérés szabálytalansága daczára sem utasította vissza azt az ítélőbírói tisztet, a melynek elvállalására az egyetértés nevében fölkéretett. Mivel folyton hajlandónak mutatkozott a mások ügyeibe való avatko-

¹⁾ Ad Alexandrinum episcopum Palestina quid pertinet. Ni fallor, hoc ibi decernitur; ut Palestinae metropolis Cesarea sit, et totius Orientis Antiochia. Hieron., *Ep.* 38.

zásra, az ily megbízatásokat nemcsak teljes készséggel ragadta meg, hanem még vesztegetés útján is magára ruháztatta; csak hogy annál inkább emelje püspöki székének már különben is rendkívüli fontosságát az által, hogy Keleten a katolikus tanok legfelsőbb ítélőszékévé tétetik. E célból különben bizonyos hivatalnok-félét is tartott udvarában, megbízottja, teremtménye Isidorus pap személyében, a ki később az Aranyszájú János ügyében oly szígyenletes szerepet játszott.¹⁾ Ezt az embert követi minőségben szokta küldözni azon egyházakhoz, a melyekben efféle veszekedések támadtak, és mivel nagyon sok és gyakran igen elmérgesült ily perpatvar keletkezett, Isidorust elnevezték a keresztyének Hippocratesének.²⁾

A követ indulása előtt két levelet küldött Judeába, az egyiket János püspöknek Aeliába, s a másikat Vincéntius papnak Bethlehembe; de olyan pórul járt, hogy a czimeket felcserélte, és így a püspöknek szántat a levélvivő Vincentiusnak adta át. E tudósítás olvasása rendkívül megdöbbenetete a bethlehemi szerzeteseket, annyival is inkább, mivel nagyobb igazság okáért Isidorus az egész levelet saját kezeivel írta. Ez a levél Jeromosról a legmegvetőbb hangon nyilatkozott: mert még annyi tiszteletet sem tanúsított iránta, hogy papi jellegét meghagyja. Ebben Jeromos rendkívül megbotráncozott. »Nos tehát, ez a Hippocrates, így szólt haragjában, rajtam kezdi sebészeti műtételeit! Össze-vissza kaszabol, a nélkül, hogy sebeimre

¹⁾ Lásd *Elbeszélések a római történetből az V. században* czimű munkám *Alarik és Aranyszájú János és Eudoxia császárnéről* szóló köteteit.

²⁾ Hippocrates Christianorum vocatur. Hieron., *Ep.* 38.

tapaszt vagy gyógyító irt alkalmazna¹⁾ s megcsonkít azon czimem elvágásával, a mely vele egyenrangúvá tesz!« Ezen teljesen bizalmas levélben Isidorus megnyugtatón igyekezik Jánost és barátait küldetésének lehető kellemetlen következményei felől. »Mint a füst eloszlik a levegőben, így ír egész keleties dagálylyal, mint a viasz megolvad a zsarátnak szomszédságában: úgy szélednek el megérkezésemkor az egyház igaz tanainak ezen ellenségei, a kik a iámbor hívők lelkét megháborítani akarják.« Jeromos »panaszait és okadatolásait« dőreségnek bélyegezte: egy szóval olyan levelet irt, a mi inkább illett volna czinkostárshoz mint bíróhoz.

És csakugyan megérkezte után jó darabig Jeruzsálemben időzött, János és Rufinus bizalmas társaságában, s együttesen eszelték ki, hogy minő terveket foganatosítsanak ellenségeikkel szemben. Mikor mindent elrendeztek, hirül adta Bethlehembe látogatását, a hova három izben is visszatért. Öltözete és magatartása Jeromos szavai szerint²⁾ e szegény rongyos barátokkal szemben egész püspöki méltóságra vallott; arcza egyidejűleg kegyességet és dőlyfösséget tükrözött vissza, úgy, hogy a ki látja, az állam jövője fölött határozó követnek tartotta volna. A kolostor lakói méltóságához illő tisztelettel fogadták. Jeromos mindenekelőtt azt a levelet kérte tőle, a melyet a patriarchának okvetetlen irni kellett hozzá, mielőtt vallatás alá

¹⁾ Ego misellus dum in solitudine delitescio, a tanto pontifice repente truncatus, presbyteri nomen amisi . . . Et quia sine emplastro venerat, et medicorum armamenta non habebat. Hieron., *Ep.* 38.

²⁾ Isidorus, presbyter Θεοσεβειστατος . . . sacro et venerabili incessu . . . cum pannosa turba et sordidatis gregibus . . . Hieron., *Ep.* 38.

véteti; de Isidorus azt felelte, hogy nincs nála, mert Jeruzsálemben azt a tanácsot kapta, hogy ne adja át. — Ekkor azt követelte, hogy mutassa meg, minő útasításokat, minő megbízó leveleket hozott, mert, a mint mondá, a »követnek elengedhetetlen kötelessége, hogy fölhatalmaztatását igazolja.« De Isidorus ezt is gőgösen visszaútasította, úgy, hogy kénytelenek voltak, a kölcsönös fölvilágosításokra áttérni. — Az egyiptomi ügyes hittudós hírében állott, úgy, hogy Jeromos azt hitte, hogy fölvetetheti előtte azokat a vitás hitczikkeket, a melyek Jeruzsálemi Jánostól elidegenítették; de Isidorus kisiklott a felelet elől s ezen okoskodás mögé sánczolta el magát: »Mikép állíthatod azt, hogy János eretnek; holott magad is egyházközösségben éltél vele? ¹⁾ De hiszen, ezt felelte egész tüzzel Jeromos, akkor még mitsem tudtam róla és csak azóta világosodtam meg felőle a tiszteletreméltó Epiphanius püspök leveleiből. Egyébiránt az is megeshetik, hogy János még nem is volt eretnek akkor, a mikor én egyházközösségben éltem vele. Te tudhatod, hogy a dögvész idézi elő a dögvészt.« Ezzel a szúrós megjegyzéssel azonban egyáltalán nem változtatta jobbra a keresztyénség Hippokratesének iránta táplált gonosz hajlamait, úgy, hogy Isidorus folyton abban az egy malomban őrlött, hogy »Te magad is egyházközösségben éltél vele, ennélfogva nem eretnek, vagy pedig te is vele együtt eretnek vagy; kivévn, ha netalán hamis vádat koholtál ellene s nem volnál egyéb rágalmazónál.« A szerzetesek érezték, hogy eleve kimondatott rájuk a kárhozható ítélet, és Isidorus elutazása a legnagyobb rettegést hagyta hátra köztök maga után.

¹⁾ Quum enim objiceret nobis; quare ei communicastis, si haereticus erat? . . . Hieron., *Ep.* 38.

Mindazonáltal a békesség épen a háború méhéből született meg, és János cselszövényeinek egyéb következménye sem lett, mint hogy hálójokba épen az fogatott meg, a ki azokat oly nagy furfangossággal kivetette. Isidorus még jó kellvén be sem végezte küldetését, a midőn Theophilus nagy hirtelenséggel zászlót cserélt: kinyilvánított és üldöző Origenes-párti létére egyszerre csak minden átmeneti fokozat nélkül még nyilvánvalóbb s még üldözőbb Origenes-ellenesül tüntette föl magát. Az ily hirtelen való átváltozások nem keltettek olyan nagy feltűnést Keleten, mint Nyugaton, akár azért, mert a cselszövénygyártás szelleme sokkal nagyobb mértékben uralkodott a keleti Egyházban, akár azért, mert ott a jellemek sokkal ingatagabb lábon álltak. Vajjon az alexandriai patriarcha lelkiismerete önmagától világosodott-e föl annyira, hogy fölismerje, hogy Origenes munkái nagyon jók, nagyon hasznosak lehetnek ugyan a tudósok kezében, de a tudatlanokat valószínűs veszedelembé döntik; hogy nem egyenlők minden ember lelki szükségletei; hogy az előre látó pásztor eltávolítja az együgyűek útjából a megbotránkozás azon köveit, a melyeket a bölcselő, a hittudós önmagától is kikerülne? Meglehet, így áll a dolog; de e tiszteletreméltó indító ok mellett olyanokat is említ a történelem, a melyek már kevésbbé azok. Nevezetesen Theophilust rettentően elfogta a sárga irigység, mikor azt látta, hogy Keletnek összes dicsőségét messze túlszárnyalja azon antiochiai papnak a híre, a ki Chrysostomus vagy *Aranyászájú* János neve alatt, úgy látszott, hogy rövid idő alatt Konstantinápoly püspöki székére jut, mivel nemcsak a közóhajtság jelölte reá, hanem már a császár is meghívta.¹⁾ A mint a gyűlölet

¹⁾ Aranyászájú Jánosnak a konstantinápolyi székre lett megvá-

sasszemével Syria ez új bálványának munkáin és e csodával határos szerencséhez való jogcímein végig pillantott Theophilus, azonnal megállapította, hogy könyvei az origenismus nyomait rejtik magokban; és habár e nyomok teljesen ártatlanok voltak is, úgy, hogy Aranyszájú János igazhitűségén semmi csorba nem esett miattok, mindazonáltal fedetlenné tette oldalát a vádaskodás számára, mivel az alexandriai nagy tanítómester iránt való tiszteletét nyilván megvallotta, a melynek eltitkolása miatt egyébiránt önmaga előtt is pirult volna. Theophilus, a ki már ekkor kezéi között tartotta a választás ellen magában a császári városban font sötét cselszövény szálaít, olyan fegyvert látott ebben, a melylyel nemcsak versenytársát teheti tönkre, hanem egyúttal kedvező alkalma nyílik magának is arra, hogy ezúttal fontos szerepet játszhasson.¹⁾ Ennél fogva hirtelen címet változtatott, és megtagadva az origenismus pártolása körül eddig játszott szerepét, annak engesztelhetetlen ellenségéül nyilvánította magát.

A mint egyszer határozatát megállapította, nyomban egy oly meglepő tény végrehajtásához fogott, a mely minden szemet feléje fordíthatott, és áldozataul a kisebbik Heliopolis püspöki megyéjében azt a három-négy nitriai apátot választotta, a kiknek Origenes-pártiságát a minap még pártfogásában részeltette. Azt parancsolta ezeknek,

lasztatására vonatkozólag bővebb felvilágosítást nyújt *Elbeszélések a római történetből az V. században* című munkám következő két kötete: *Aranyszájú János és Eudoxia császárné* stb., továbbá *Alarik* stb., *Eutropius*.

¹⁾ Az alexandriai patriarcháknak a választási cselszövények intézésében mutatkozó tehetségére vonatkozólag *Elbeszéléseim* említett két kötetén kívül lásd e munka II. könyvét.

még pedig kiátkozás terhe alatt, hogy kolostoraikból szórják ki Origenes könyveit és tagadják meg annak a tanait. Az apátok ellenállottak: Theophilus kiátkozta s kikergettette őket lakásaikból; azután pedig, mivel az Úr városának szerzetes lakossága lázongani kezdett, Egyiptom prefektusa a kiátkozottakat Palestinába száműzte. A zajban kedvét lelő patriarcha még oda is üldözte e szerencsétleneket, az által, hogy felbizgatta ellenök mind azon befolyásosabb embereket, a kik Origenes tanainak ellenségei voltak. Epiphanius és Jeromos ezek között az első sorban szerepeltek. A patriarcha üdvözlő leveleket irt hozzájuk hitbuzgóságukért s egyúttal arra kérte őket, hogy segítsék ez istentelen felekezet kiirtására irányuló törekvésében.¹⁾ Az ember el sem képzelheti azt a meglepetést, a melyet az ilyen levél Bethlehemben ép úgy, mint Jeruzsálemben okozhatott: Jeruzsálemben úgy hatott, mint a vilámcsapás, Bethlehemben pedig mint a sötét égbe tévedő napsugár. János, a kit a hitczikkek iránti vakbuzgóság láza egyáltalán nem gyötört, és a kire nézve mindegy volt, hogy akár jót, akár pedig rosszat mondjon tanításaiban Origenesről; János, a kinek egyetlen egy becsvágya abból állott, hogy minél erősebbé tegye a maga állását metropolitájával szemben, és a ki az alexandriai patriarchával való szövetségben fennen magasztalt támaszra talált; János, mondom, korántsem lázadt föl egykori választott bírójának gyors véleményváltoztatása ellen, és mivel úgy gondolkozott, hogy ez a fordulat az övét is maga után vonja szükségképen, béke ajánlatokkal közeledett Jeromos felé.

¹⁾ Festina igitur et tu, partem hujus praemii recepturus, deceptos quosque emendare sermonibus. Theoph. *Ep.* ap. Hieron., *Ep.* 60.

Mikor ez utóbbi ekkép minden ponton győzött, vajjon visszaútasíthatta volna-e az ilyen ajánlatot? Az egyházból való hosszas kirekesztetés szerfölött gyötrőleg hatott reá; keményen megviselte barátait is, úgy hogy elfogadta a békeajánlatot. Egyébiránt Jeruzsálemi János becsületére azt is ki kell mondanunk, hogy kibékülése mögött semmi hátsó gondolat nem lappangott. Ennélfogva Bethlehem egy szempillantás alatt más alakot öltött, mintha csak valami varázsló pálczája érintette volna. A székes-egyház és altemplomának ajtai újból kinyitak a kolostorok lakói előtt; hittanulóik oda bocsáttattak a keresztelő medenczékhez, és halottaik végre-valahára szentül nyugodhattak a keresztyén földben. János még ennél is többet tett. Új útján ép oly túlságba esett, mint a régin, úgy hogy nemcsak Paulinianust ismerte el papul s fogadta be papsága kebelébe, hanem azt az ajánlatot tette Jeromosnak, hogy reá bizza a hitközségi templom igazgatását. Jeromos elfogadta az ajánlatot, hogy jövődre nézve lehetetlenné tegyen minden olyan eseményt, a minek az imént áldozatául esett. A bethlehemi papok teljesen alája rendeltettek, habár az egyházközségi lelkész teendőit nem gyakorolta is.

Ily teljes béke közepett Rufinus sem maradhatott elszigetelt állapotban: a püspök becsületkérdéssé tette, hogy a két hajdani jó barátot egymással kibékéltesse. Jeromos és Rufinus együtt hallgatták a misét, a melyet számukra a Feltámadás templomában tartott, együtt veték fel az urvacsoráját, s azon Isten sirja fölött, a ki hóhérainak megbocsátott, kezet adtak egymásnak.¹⁾ Jeromos

¹⁾ Vos nobis pacem proficiscentibus dedistis... pacem dedimus... junximus dextras. Ruf. *Apol.*, ap. Hieron., III. — In Anastasi. immolato Agno, dextras junximus. Hieron., III., in *Ruf.*

szívében teljes őszinteséggel, sőt buzgósággal ment végbe a kibékülés, ezen felül még fiatalkori rokonszenvének felbuzdulását is érezte keblében, de Rufinus szive zárkózott és hideg maradt: a döllyfös barátban a megalázott gőg érzelme uralkodott összes többi érzelmei fölött. Ezentúl Jeruzsálem kínszenvedés helyéül szolgált rá nézve, a melynek még pusztaság látása is terhére esett. Ennélfogva majdnem rögtön távozott is belőle, hogy Rómába menjen, tehát úgy tett mint a legyőzött hadvezér, a ki helyet cserél, de csak azért, mert ég a vágytól, hogy újabb fegyverekkel ismét megkezdhesse a háborút. Melánia egyedül maradt Jeruzsálemben.

KILENCZEDIK KÖNYV.

Gyötrelmek a bethlehemi kolostorban. — Paula szilárdsága. — Rufinus és Melánia szövetkeznek a jeruzsálemi püspökkel Jeromos ellen. — Fabiola Bethlehemben. — Tanácsot kér második házassága ügyében. — A hunnok betörése; a remeték menekülése. — Fabiola Rómában nyilvános bűnbánattartásnak veti alá magát. — Az egyházi törvény ellentétben a polgári törvényekkel. — Az origenismus ellen folytatott küzdelem színtere áttétetik Rómába. — Rufinus és Jeromos *Apologiái*. — Rufinus elvonul Aquileába, mert bebizonyítják rá az eretnekséget. — Az alexandriai és római zsinatok. — Honorius császár rendeletei. — Az origenismus keleten és nyugaton egyaránt elítéltetik.

395—407.

I.

Mit érezett Eustochium és Paula e sok vita, kiátkozás és a bethlehemi kolostorokra halmozódó mindenemű szenvedés közepett? Főkép Paula érezte a barátja ellen szövetkezett gyűlölet visszahatásának következményeit. Fájdalommal látta, hogy Rómában úgy, mint Bethlehemben zápor módjára hull reá a gyanúsítás és rágalom: a legcsekélyebb cselekedetét, a legcsekélyebb nyilatkozatát

félremagyarázva vagy nevetségessé téve vitték meg Jeruzsálembe. Egy bizonyos személyiség, a kit magok között csak az Idumeai Hadadnak neveztek — Salamonnak maga az Isten által támasztott e kegyetlen ellensége nevén — vállalkozott arra, hogy a Paula ellen megindított üldözés eszközévé váljon. Ez képezte azt a pofoncsapást, a mint Jeromos magát kifejezi, a melyet az Úr azért alkalmazott arczára, nehogy elkevélyedjék. Mindazonáltal a gonoszság és a sok bántalom utóvégre is kihozta sodrából a remetét, a mikor aztán egy oly megható jelenet fejlődött ki közte és barátnéja között, a melynek emlékezetét ő maga őrizte meg számunkra.

Egy napon ugyanis, a mikor egész lelke mélyéig felháborodott a szenvedett sértés következtében, fájdalma és indulata hevében fölkereste Paulát s azt tanácsolta neki, hogy térjen vissza Rómába. »Távozz innét Paula, ezt mondta neki; az ember nem kél birokra az irigységgel, hanem kikerüli. Jákób visszavonult Ézsau elől, Dávid elrejtőzködés által kerülte ki Saul töreit. — Nem, így felelt egész büszkeséggel a nemes nő, én innét el nem távozom. Midőn az Úr megengedi a gonosz léleknek, hogy szolgálát üldözze, hasztalanul menekülsz előle, megelőz az sebes futásodban. Én itt a magam által választott helyen vagyok; melyik más vidék pótolhatná az én kedves Bethlehemet?« ¹⁾ Ezenfelül még ezt is mondta: »A nyugodt lelki ismeret ismeri a földi nyomoruságok értékét; hiszen azok nem egyebek, mint megannyi előkészület a mennyei örö-

¹⁾ Ad illa haec respondebat: »Si diabolus contra servos Dei et ancillas non ubique fugeret, et ad omnia loca fugientes non praecederet... Si non sanctorum locorum amore retinerer, et Bethlehem meum in alia reperire possem parte terrarum.« Hieron., *Ep.* 86.

mökhöz. Szent Pál megszabta a keresztyénnek, hogy minő magaviseletet tanúsítson a rá támadó igazságtalansággal szemben: »Ne zúgolódjatok azok ellen, a kik titeket háborgatnak, arra tanít ő bennünket, hanem inkább jóval győzvétek meg a gonoszakat.« Ézsaiás prófétának az emberi sorsra vonatkozó eme szép versét is szeretete idézni: »Oh ember! mihelyt elválasztatol a dajka tejétől és elszakasztatol az asszony emlőjétől, egyik háborúságot várhatod a másik után, de egyik reménységet is várhatod a másik után.«¹⁾ Ezen naptól fogva nem ingadozott többé. Ha engesztelhetetlen ellensége valamely újabb, vérlázító sérelemmel illette: Paula ezt énekelte a zsoltáráróval: »Midőn a gonosz feltámadt ellenem, elhallgattam és még jó dolgot sem akartam szólani. Olyan valék, mint a siket, a ki nem hall semmit, és mint a néma, ki az ő száját fel nem tátja, nyelvem nem talált sem átkozó, sem kárhoztató szavakat.« Ez a szent derűltség utójára megszállta Jeromos szívét is, úgy hogy elő sem hozta többé az elutazást.

Ez az Idumeai Hadad, Paulának ez a gyáva üldözője, kétségkívül nem egyéb volt Rufinusnál, s ebben a magyarázók nem tévedtek; de Rufinus nem állt egyedül. A Jeromos ellen Jeruzsálemben kieszelt cselszövényeken könnyű szerével felismerheti az ember a női kitartó és fortélyos gyűlöletet. Melánia ott rejtőzött minden cselszövény mögött, miközben a saját alattomos bosszúvágyával a Rufinusét még jobban elmérgesítette s Jeruzsálemi Jánost tanácsával tartotta vagyis inkább kormányozta. És valóban csakis

¹⁾ In tribulationibus et angustiis Isaiae replicabat eloquia: »Qui ablacti estis a lacte, qui abstracti ab ubere, tribulationem super tribulationem expectate, spem super spem.« Hieron., u. o.

az ő parancsoló akarata ösztökélhette ezt az ingatag és gyenge embert a leghallatlanabb erőszakosságok elkövetésére. »Melánia és Rufinus uralkodtak rajta,« ¹⁾ ezt mondja Jeromos. De hát minő indító ok ösztönözte ezt az asszonyt arra, hogy mindenképen tönkre akarja tenni azt az embert, a kit egykor annyira magasztalt, a kinek a barátságát fiatal korában annyira kereste, hogy még a mende-mondának is kitette magát? Szükség esetében elég lenne a megsebzett büszkeség, gyűlöletének kimagyarázására. Az a büszkeség, a mely Melániának ép olyan éltető elemét képezte, mint a vallásos rajongás, minden módon bántalmaztatott, sőt összevissza zúzatott nála Jeromos és Paula megérkezése óta.

Bethlehem árnyékba borította Jeruzsálemet. A keresztyénség szemei ezentúl osztatlanúl arra szegeződtek, s a zarándokok csak átutaztak az Olajfák hegyén, hogy a Jászol melletti kolostorokban állapodjanak meg. Az ujdonsült patriciusnő fényelgő alázatossága elhalaványult a Scipiók azon két leányának önmehtagadása mellett, a kik a Krisztus istállója előtt a római történet legnagyobb nevét ajánlották fel égő áldozatul. Paulának szelid erkölcsi, szerény tudománya, szentül rejtőzködő élete szintén hathatósan különbözött Melániának fenhéjázó modora és zajos kapkodásától; de kiváltképen az bánthatta ez utóbbit, hogy be kellett látnia, mikép az az ember, a kiben annyira bízott, hogy hírnevéhez kapcsolta mintegy a magáét is, eltörpül, elenyészik Jeromosnak mindent felülmuló dicsősége mellett. A nagyravágyás és irígység illetén sebeiből olyan fekély támadt szívéen, a mely azt folyton emésztette. Jeromost annyira boszantotta a sok üldöztetés, a melyben

¹⁾ Hieron., *Ep.* 33.

a gyűlöletes az igaztalannal párosult, hogy csattanós bosszuállásra tökélte magát, és azon érzelmeket tekintve, a melyek ellenségének fájós részét képezték, bosszúja tökéletesen sikerült. Nevezetesen, kitörülte könyveiből mind azon dicsőreteket, a melyeket hajdan reá halmozott s a melyek az egész világgal megismertették. Krónikájának azt a helyét, a hol őt a keresztyén asszonyok legnevezetesebbikének, második Theklának nevezte, könyörtelenül megsemmisítette.¹⁾ Sőt ettől fogva még attól is őrizkedett, hogy nevét leveleiben megemlítsé, vagy ha tette, akkor is csak nagy keserűség mellett tette. Minthogy Melánia görögül *feketét* jelent, azt mondta róla, hogy »neve lelkének élő képmása.«²⁾

Egyébiránt könnyen megfoghatjuk ingerültségét, ha látjuk azokat az aljas mesterkedéseket, a melyeket ellene és barátnői ellen intéztek, az Olajfák hegyén székelő csel-szövények műhelyéből. Ha valami előkelő idegen tért vissza Bethlehemből, elfogták útján, behálózták s igyekeztek lelkéből kitörölni azt a jó benyomást, a melyet tartózkodási helyéről és annak lakóiról magával hozott. Majd Jeromost rágalmazták előtte, elmondva róla, hogy milyen veszekedő természetű ember, a mellett olyan irígy, hogy ez az egy jellemvonása minden többi jó tulajdonságát tönkre teszi;

¹⁾ Rufinus Jeromos ellen intézett támadásaiban ezt a tényt valóságos bűnül róvja fel. »Etiam nec illud ejus admirabile factum silendum est, ne pudorem incutiamus audientibus, quod Marcellini consulis neptem quam Romae nobilitatis primam, parvulo filio Romae derelicto, Jerosolymam petiisse, et ibi ob insigne meritum virtutis Theclam nominatam, in ipsis Chronicis suis scripserat; post id de exemplaribus suis erasit, quum actus suos vidisset disciplinae feminae displicere.« Ruf. *Apol.*, III. ap. Hieron.

²⁾ Cajus nomen *Nigridinis* (Μελανία) testatur nequitiae tenebras. Hieron., *Ep.* 43.

sőt irígye még tulajdon testvérének is, úgy hogy egyetlen jelentékenyebb szerzetes sem maradhat meg mellette. Más-kor meg Paula ellen intéztek támadást, a mellett azt szenvedték, hogy őszinte szánalmat éreznek iránta, de csak azért, hogy Jeromosnak uralkodásra vágyó jellemét annál jobban kitüntessék. Erágalmak nyomainak visszhangja felte-lálható Palladiusnak, Heliopolis püspökének egy könyvében, a ki darab ideig a Jászol melletti kolostor vendége volt.¹⁾

S még ez nem minden. Rufinus és Jeruzsálemi János még arra is vetemedtek, hogy megvesztegették a kolostor szolgálait, hogy kémkedjenek Jeromos után, tudják meg, mit ír vitázó leveleiben s puhatolják ki, hogy min dolgo-zik. Egy napon ellopták tőle Epiphaniusnak Jeruzsálemi János ellen írott levele fordítását, a mely fordítást egyik görögül nem tudó szerzetese, az egykori cremonai ügyvéd Eusebius számára készített, a kinek az a kiváló megtiszteltetés jutott osztályrészeül, hogy Bethlehemben utódjává lehetett. Az a testvér, a ki Eusebius körül a szol-gai tisztet teljesítette, hirtelen eltűnt Jeromos kéziratával és gazdájának minden pénzével együtt, s ime a fordítás néhány hét múlva Rufinus birtokában találtatott.²⁾ Néha valami ismeretlen kéz a vendégek szobájába, majd valamely Jeromos ellen intézett könyvet, majd pedig valami eretnek munkát lopott be, csakhogy a világgal elhitesse, hogy a Jászol melletti kolostorokban az Egyház tanával ellenkező tudományt vallanak. Ilyen kelepczék közepett kellett éle-töket folytatniok.

¹⁾ Pallad., *Lausiaca*., 78, 79 f.

²⁾ *Ista est epistola quam de cubiculo fratris Eusebii, nummis aureis produxisti. Hieron., in Ruf. III. — Id. Ep. 33.*

A mint ez a válság elmúlt, a remeték folytatták előbbeni szokásos életmódjokat, házaik igazgatását az idegekkel szemben gyakorlott vendégszeretettel s a Szent-Irás tanulmányozásával kapcsolván össze. Az utóbbi üldöztetés azt a hatást gyakorolta Paulára, hogy szakított mind azon viszonyokkal, a melyek még a világon marasztalhatták volna. Vezeklésének szigorúságát erejét felülmuló mértékig csigázta. Jeromos dorgálta is, hogy a pusztá földön hál s derékalj helyett durva szőrruhát használ, és hogy szemeit néha reggelig is eltartó imádkozásban töltött virrasztásával teszi tönkre. Midőn meglátta, hogy milyen halavány, milyen kimerült, azt mondta neki: »Kiméld szemeidet, mert szükséged van rájok, hogy a Szent-Irást olvashassad. — Ah! ezt felelte neki, ezek a szemek nagyon kaptak a világon, sokat festettem őket, gyakran kentem-fentem arczomat s a gyönyörökben sokkal inkább elpuhítottam testemet, mint hogy tovább halogathatnám az időt megbüntetésökre. Szerfelett vágytam tetszeni ide alant; bárcsak végre Istenemnek tetszhetném!« ¹⁾ Nem hiába mindenben túlságra vetemedett, de a pénzt is olvasatlanul szórta maga körül, jóllehet jövedelme folyton fogyott, a kolostorok terhe ellenben folytonosan növekedett. Jeromos igyekezett mérsékelni meggondolatlan adakozásaiban, és habár határtalan bámulata mellett folytonosan leányi engedelmességgel és hódolattal viseltetett iránta, mindazonáltal annyira uralkodott rajta a felebaráti szeretet indulata, hogy e tárgyban nem fogott rajta semmi szó. Továbbá a mysticismus iránt is oly hajlandósággal viseltetett, a melyet helyes irányba terelni,

¹⁾ »Turpanda est facies, quam contra Dei praeceptum, purpurisso et cerussa vel stibio saepe depinxi . . . Quae viro et saeculo placui, nunc Christo placere desidero.« Hieron., *Ep.* 86.

sőt, ha lehet, kiirtani törekedett barátjának szigorú és rideg elméje, úgy hogy nem hiányzottak a kik ezt a cselekedetét bűnül róvták fel néki. Az a bethlehemi vendég, a kiről az imént szólottam, tudniillik az origenespárti Palladius, Rufinus és Melánia barátja, a kinek történetírójával is fölcsapott, azt írja Pauláról: hogy »ez a nő a kegyes és szellemi életre született, de visszatartóztatta tőle Jeromosnak féltékeny akarata; az ég oly szép és ritka tulajdonságokkal ruházta fel, hogy azok által meglehet nemét felülmuló magaslatra emelkedett volna, de mind azokat elnyomta benne Jeromos zsarnoki uralmával s arra kényszerítette, hogy ne legyen soha más gondolata az övénél, más akarata az ő szeszélyénél.«¹⁾ Palladius leálarcozza itt előttünk Rufinus czinkostársainak cselszövényét, a midőn meleget és hideget fű és czirógatásaikat még mérgeesebbekké teszi, mint harapásaikat.

E közben Paula egészsége megromlott és a túlheves júliusi nap melegsége miatt súlyosabbá vált baja következtében csak egy hajszál választotta el a haláltól. Makacs láz emésztette életerejét. Mikor a láz megszűnt s javulása elkezdődött, az orvosok azt rendelték a betegnek, hogy ne csupán vizet igyék, hanem egy kis borral erősítse magát, mert, a mint mondták, attól tartanak, hogy vízi betegségbe esik; ²⁾ azonban a rendelet teljesítésétől makacsan vonako-

¹⁾ Paula ad spiritalem institutionem accomodatissima, cui impedimento fuit Hieronymus. Nam quum posset superare multas, ne dicam cunctas, utque ad vitam ex virtute gerendam esset praedita, optimo ingenio, eam sua invidia impedit, ipsam trahens ad scopum proprium. Pallad., *Lausiac.*, 125. fej.

²⁾ Quum medici persuaderent ob refectionem corporis, vino opus esse tenui et parco, ne aquam bibens in hydropem verteretur. Hieron., *Ep.* 86.

dott. Epiphanius akkoriban Bethlehemben volt, mert alkalmasint aggódó barátja oda hívta. Jeromos felkérte, hogy beszéljen négy szem között Paulával, s vegye rá, hogy az orvosok rendeletének engedelmeskedjék, sőt, ha kell, hivatala és kora tekintélyével is kényszerítse reá. Epiphanius magára vállalta a megbízatást, és a mennyire tehetségében állott, teljesítette is. Mialatt a beteg ágya fejénél ülve beszélt neki s meggyőzésére összes ékesszólási tehetségét elővette: Paula szelid, de némi gúnynyal vegyült figyelemmel hallgatta. »Tudom, így szólt végre hamiskás mosolylyal, hogy e kitünő beszédet kinek köszönhetem«, s ekkor visszatörölésül a maga részéről ő intézett egy beszédet a püspökhöz. Mikor Epiphanius a szobából távozott, a reá kívül aggodalmasan várakozó Jeromos azt kérdezte tőle: »Nos mire mentél vele? — Mire mentem? így felelt neki a püspök, annyira sikerült föllépésem, hogy majdnem elhittette velem Paula, hogy a magam korabeli férfinak nem volna szabad bort innia!« ¹⁾

Ez időtájban (394—396) két oly látogatójok érkezett, a kik kellemetes szórakozást szereztek nekik munkáik és aggodalmaik közepett. Az első látogató Alypius volt, Augustinusnak kebelbarátja és az afrikai egyházak igazgatásában jövőendő tisztitársas. Alypius összekötő kapcsolatot képezett e két híres ember között, a mely összekötő kapcsolatot mindenestre tökéletlennek bizonyult, mert a jellem elütősége és az egyházi ügyek eltérő szempontok szerint való felfogása sohasem engedte meg, hogy Augustinus és

¹⁾ Quum beatus pontifex post multa hortamenta exisset foras, quaerenti mihi quid egisset, respondit: »Tantum profeci, ut seni homini paene persuaserit, ne vinum bibam.« Hieron., *Ep.* 86.

Jeromos között bizalmas barátság fejlődjék. A második látogató Fabiola volt, Paulának és leányának régi barát-néja. A Fabiusok örököse annyira hozzászokott a hirtelen önelhatározáshoz, hogy most is a nélkül szállt partra, Joppénál, hogy bárkit is tudósított volna jöveteléről s bárki várt volna reá: sőt már akkor meg is érkezett Jeruzsálembe, a mikor partra-szállását megtudták. Jeromosnak egyik legkedvesebb barátja, Oceánus kísérte. A nagy nevek s az új látványosságra kíváncsi Jeruzsálem összes lakossága kiment elibök. Jeromos, Paula és Eustochium is hozzájuk siettek Bethlehemből; s néhány nap mulva Fabiola behelyezkedett Paula kolostorába, Oceanus pedig a Jeromoséba.

Néhány szóval már megemlékeztem Fabioláról, a mikor az aventini egyházközséget alkotó nemes asszonyokról beszéltem, s a nélkül, hogy bármit is levontam volna kegyességéből, a társaság legválasztékosabban öltözködő s legvilágiasabb tagjai közé soroztam. Fiatal korán valójában nagy szenvedélyek vihara zúgott át, a melyeket rendes szokás szerint nagy csalódások követtek. Mert alig hogy a gyermeki korból kilépett, az őrült szerelem egy hozzá méltatlan férj karjaiba vetette, egy olyan gyalázatos emberébe, a ki őt megbecstelenítette, elnyomta s az egész Róma szemeláttára megcsalta.¹⁾ A római nők az ily szerencsétlenség ellen hathatós szerrel rendelkeztek, a mit alkalom adtán fel is használtak, és ez a szer az elválásból állott: Fabiola elvált férjétől, de akkor ismét egy újabb s a régivel egyenlően parancsoló erejű szenvedély uralkodott rajta. Bekötött

¹⁾ Tanta prior maritus vitia habuisse narratur, ut ne scortum quidem et vile mancipium ea sustinere posset. Hieron., *Ep.* 84.

szemmel rohant a második házasságba s második férje még annyit sem ért, mint az első. Ekkor lelkiismereti furdalásai támadtak s azt kérdezte önmagától, hogy ő keresztvénnő létére valósággal felesége-e ennek az embernek. A vallásos felbuzdulás meglehetősen hasonlított nála a földi szenvedélyek fellángolásához, úgy hogy a folytonosan a jelen pillanatnak élő Fabiola egyenlő hévvel karolta fel úgy azt, a mi hajlamát kielégítette, mint azt, a mit a bűnbánat követelt tőle. Ennélfogva második férjét is elhagyta, de a nélkül, hogy ezúttal az elváláshoz folyamodott volna.

Minek jött most Bethlehembe? Őt nem az az indító ok hajtotta, a mi a többi előkelő asszonyokat, hogy a divat követelménye szerint meglátogassa a Megváltó sírját, hanem e helyett más két ok ösztönözte ez utazásra. Nevezetesen meg akarta kísértetni, ha vajjon a puszta, a rendes élet, a rendszeresen üzőtt vezeklési foglalkozás nem csillapítaná-e le lelkének folytonos forrongását és szerencsétlenségének érzetét. Ezenfelül még felvilágosítást is akart nyerni bizonyos dologban, s egy oly elhatározás felől kívánta szép csendesen kitudni Jéromos véleményét a melyre gyakorta gondolt. De mint Fabius Cunctator méltó leánya úgy okoskodott, hogy előbb az első kísérletet kell megtennie s csak azután kérhet tanácsot a második felől s tárhatja fel szíve fenekét a lelkek azon igazgatójának, a kit oly messze vidékről fölkeresett. Az a lelkiismereti kérdés, a mely őt annyira érdekelte, hogy megoldása végett nem restelt átkelni a messze tengereken, egy, Rómában, bizonyos Amandus nevű pap által írt levélben adatott elő, a ki látszólag saját nőtestvére ügyében kérte a tanácsot, Fabiola pedig csak a levél közvetítője lett volna. Majd később meglátjuk, hogy mit tett vele.

Dávid ősi hazájának mély csendje, a Jászol által keltett érzelmek s az annyi nagy emlékekben gazdag ország látványosságai eleintén elragadtatásba ejtették Fabiolát. Azt hitte, hogy sorsa csomópontját feltalálta, s arra kérte Jeromost, hogy keresne számára olyan házat, a hova egész kíséretével betelepédhetnék, mivel a magánosságot el sem tudta képzelni másképen. Paula és Eustochium tanulmányai, jól lehet rá nézve nem képeztek újdonságot, mert nagy szellemi műveltséggel rendelkezett, egyelőre rendkívül gyönyörködtek: minden áron csatlakozni akart hozzájuk és Jeromos egész atyai jóindulattal körükbe is fogadta. Fabiola könyveket szerzett s egész buzgalommal és gyönyörrel merült az Ó-Szövetség tanulmányozásába, a mely őt sokkal jobban érdekelt, mint az Új. Élénk és éles, de egy kissé felületes elméje nem igen szeretett hosszasan belemélyedni valamely tárgyba, hanem élénk tudásvágyában egyik kérdésről csakhamar a másikra ugrott. E heves természettel szemben, a mely Eustochium tartózkodó modorától és Paula érett megfontolásától annyira elütött, Jeromos gyakran kifogyott a szóból s kénytelen volt egy kissé gondolkodni a tárgy felett, vagy pedig őszintén bevallotta, hogy abban a dologban járatlan. »Óh! dehogy, az lehetetlen, ekkép felelt gyermekies kellemmel Fabiola; hanem én vagyok a tudatlan s bizonyára én nem érteném meg, a mit, ha akarna, mondhatna.« ¹⁾ Azt a kívánságát fejezté ki, hogy szeretné tudni azt a mélyértelmű okot, a miért a mózesi törvény Áron főpap és utódai számára azt a sajátos papi ruhát rendelte; Jeromos egy kicsiny, de nevezetes értekezésben,

¹⁾ Tunc vero magis coepit urgere, et quasi non mihi liceret nescire quod nescio, expostulare, ac se indignam tantis mysteriis dicere. Hieron., *Ep.* 86. — U. az *Ep.* 84.

a melyet egy éjszaka mondott tollba, adta meg neki rá a kívánt jelképies magyarázatot. Egy másik értekezést is szerkesztett számára az Izraelitáknak negyvenkét pusztai állomásáról vagy táborhelyéről, s mindegyik táborozáshoz erkölcsi oktatást kapcsolt, s a Hébereknek az Igéret Földje felé való utazását úgy tüntette fel, mint az embernek az árnyékvilágban való vándorlása jelképét, a mely számos megpróbáltatásokon át az égbe vezet. Fabiolának illetlen könnyüvérősége alatt mesterkéletlen jóakarát és határtalan felebaráti szeretet rejlett, úgy hogy bethlehemi tartózkodása barátai körében oly kedves emléket hagyott maga után, a melynek levelezésökben folyton élénk nyomai-val találkozunk. De igyekezett is azon, hogy magát velök megkedveltesse. A nyájas szívömlengés egyik órájában, meglehet épen esthajnalon, ugyanazon gyönyörű fák alatt, a melyekről Jeromos Marcellának oly költői képet festett, Fabiola egyszerre csak elkezdte felmondani azt a híres levelet, a melyet Jeromos Chalcidia pusztájából írt Heliodorus barátjának, hogy őt a szerzetesi életre rábeszélje. Fabiola olyan szépnek találta ezt a levelet, hogy könyv-nélkül megtanulta. Vajjon lehetett volna-e kedvesebben megfizetni az élvezett vendégszeretetet?

Így folytatták egyesülve azt a csendes életet, a melyet Oceanus elragadtatással élvezett, úgy hogy Fabiola nyughatatlan lelké már épen lecsillapulni kezdett, a mikor egyszerre felhangzott ez a harczi riadó: »Az ellenség közeledik! A hunnok áttörtek a Kaukasuson! Már ostromolják Antiochiát, már vonulnak Jeruzsálem felé!« ¹⁾ Mind ez igaz

¹⁾ Consonus inter omnes rumor petere eos Jerosolymam. Hieron., *Ep.* 84.

volt. Rufinus prefectus pretorio bűnös cselszövénye következtében, a melynél fogva el akarta ragadni a birodalom kormányzását Stilikontól s Kelet koronáját gyámfiától, Arkadiustól, a hunok Ázsiára törtek, a melynek kapuit az árulás megnyitotta előttök, mialatt Alarik a nyugati gótok csordáival Görögországot vette birtokába.¹⁾ A mint egyszer a »Kaukázus farkasai«, így nevezték a hunokat, az elpuhult és rosszul védelmezett keleti tartományokba beférköztek, azonnal szerte bocsátották repülő csapataikat s mindenütt rablás, tűzvész, erőszak, gyilkolás jelezte nyomait. Galatiát, Phrygiát, Kis-Ázsiát, továbbá Syriát tűzbe és vérbe borították; az Orontes városai egymás után e vad rablók martalékaivá lettek és minthogy azt hallották, hogy Jeruzsálem töméntelen kincset tartalmaz, melyet a keresztyén buzgóság a világ összes vidékéről küldözött oda, gyülekezési jelszóul Jeruzsálemet tüzték ki. »Bárcsak megmentene bennünket az Ur Jézus! ezt írta Jeromos a Nyugatra barátainak. Bárcsak eltávoztatná a római világegyetem kebeléből ezeket a szárnyas lovakon járó fenevadakat, a kiknek a gyorsasága még a hír szárnyalását is felülmulja! Sem a vallás, sem a méltóság, sem a kor nem talál kegyelmet előttök, az újdonszült gyermeknek sírása nem fegyverezi le őket, sőt meghalni kényszerítik még azt is, a ki még el sem kezdte az életet.²⁾ Sietnek, de már későn, Jeruzsálem falainak javításával, melyeket a béke gondatlansága romba dőlni engedett... Mennyi kolostor pusztít-

¹⁾ E tárgyban bővebb felvilágosítást nyújt *Alarik: A birodalom haldoklása* című könyvem Rufinusról szóló része.

²⁾ Avertat Jesus ab orbe romano tales ultra bestias... Examina pernicious equis, huc illuc volitantia... Inspirati ubique aderant, famam celeritate vincentes. Hieron., *Ep.* 84.

tatott el, hány folyót festett veresre a vér, mennyi nép hurczoltatott rabságra ostorcsapásokkal, mintha csak barmok lettek volna. Phoenicia, Arabia, Palestina, Egyiptom már úgy tekinti magát, mintha fogolylyá tétetett volna, és Tyrus széles árokkal szigeteli el magát a szárazföldről s azon igyekszik, hogy, mikép hajdan, újból szigetté legyen.«

Mindenki elképzelheti azt az izgatottságot, a mely rendről rendre meglepte Palestina összes kolostorait. Jeromos érezte, hogy a szent letéteményről felelősséggel tartozik, Paula kolostóiról, a melyeket meggyaláztatás és romlás fenyeget a szörnyeteg barbarok részéről. Ennélfogva, a nélkül hogy csak egy perczet is vesztegetett volna, a Földközi tenger partjára sietett, hogy ott bármi áron elégséges számu hajókat szerezzen e remegő népség és tulajdon szerzetesei befogadására. Biztosságba akarta őket helyezni az által, hogy átviteti mindnyáját Syria szomszédos szigeteire, valószínűleg Cyprusba, barátjának a salamisi püspöknek pártfogó szárnyai alá. Mikor mindennel elkészült, összegyűjtötte nyáját s a parton táborfélébe szállt vele, hogy mihelyt a legelső hírt hallják az ellenség felől, azonnal hajóra ülhessenek. Hogy aggodalmuk tetőpontját érje, a tenger háborogni s a szél hevesen fúni kezdett. »Mindazonáltal, azt mondja, kevésbbé féltem a hajótöréstől, mint a barbaroktól, és ha a barbarok kezébe esünk, mindnyájunk vesztétől, mint szüzeink megbecstelenítésétől.« ¹⁾ Az ellenség nem jelentkezett, meglehet félelemből, meglehet szeszélyből

¹⁾ Saevientibus ventis, magis barbaros metuere quam naufragium, non tam propriae salutis, quam virginum castimoniae providentes. Hieron., *Ép.* 84.

hirtelen mást irányt választott szárnyas csapatai visszatértek előbbeni nyomaikon, még mielőtt a Libanont áthágták volna. Ekkor Jeromos és Paula utnak indult Bethlehem felé, de Fabiola nem tartott velök: megelégtelte azt a magányt, a melyet illetén véletlen esemény újból megháborithatott s bucsút véve barátaitól Oceanussal hajóra ült, hogy visszatérjen Italiába. Jeromos a kolostorban találta Amandus pap levelét, a melyet valamely óvatos kéz juttatott el hozzá, s abból értesült azon második indító okról, a mely a Fabiusok leányát Palestina e kis zugába vezette.

Amandus levelének a szövege bizonyos hittani kérdéseket, vagy biblia-magyarázati ügyeket tartalmazott, a melyeknek megoldására kérte ez a pap Jeromost. Azonban a papir egy kis levélkét rejtett, valószínűleg más kézírásban, s e levélkén ez a néhány szó állott: »Meg kell kérdezni *tőle*, hogy az olyan asszony, a ki első férjét házasságtörés és még több más vétkei miatt elhagyta, de *erőszak* következtében másikhoz ment nőül, az első életben lévén, az egyházközség kötelékében maradhat-e? ¹⁾ Amandus azt fejezte ki levelében, hogy ezt a kérdést egyik nőtestvére nevében teszi. Megeshetik, hogy Amandusnak csakugyan volt nőtestvére, de a kit Jeromos nem igen ismert: azonban a tények annyira összeváltak Fabiola élettörténetével és tényleges állapotával, hogy a csalódás szinte lehetetlenné vált, s a megkérdett erkölcsbíró nem is csalódott.

De mi lehetett Fabiola titkos czélzata? Azt tudta, hogy sem elválásával, sem második házasságával, nem vonta

¹⁾ Quaerendum *ab eo*, id est a me, utrum mulier, relicto viro adultero, et alio *per vim* accepto, possit, absque poenitentia, communicare Ecclesiae, vivente adhuc eo quem prius reliquerat. Hieron., *Ep. ad Amand.* IV. köt. első rész.

magára az Egyház haragját, s e tekintetben egy kissé későn ébredt volna fel lelkiismerete. Vajjon azt ohajtotta-e tudni, hogy egy második elválás és a reá következő harmadik házasság ugyanolyan elnézéssel találkoznék? Ha egyszer a második házasság elve elfogadtatik, mondhatta magában, akkor a harmadik házasság jogszerűsége meg van állapítva; továbbá erőszaktétellel is hozakodott elő, a melyet már nagyon nehezen fogadhat el az ember. Milyen erőszaktétel vezette őt második férje karjaiba? Azt nem tudjuk, ha csak a szenvedély erőszakosságát, az őrült szerelem ellenállhatatlan kényszerítő hatalmát nem kell a fenforgó esetben értenünk. A lelkiismereti kérdés taglalása nagyon kényes természetűnek mutatkozott, ha ebből a második házasság semmisségére kelle következtetni; s elképzelhetjük, hogy Fabiola pirult volna szemtül szembe s a maga részére kikérni a szigorú Jeromos véleményét, a melyet közvetve egy harmadik személy neve alatt igyekezett megtudni. Jeromos átlátta, hogy mily veszélyt rejt magában az erkölcsiségre nézve, a léleknek, a legkicsapongóbb ösztönök előtt, merő gyengeségből való meghódolásának ez a tana, ennél fogva a nélkül hogy tudatta volna, hogy valamit sejt, úgy felelt Amandus papnak, mintha csakugyan nőtestvéreforogna szóban. A határozat világos és szigorú volt: az Egyház értelme szerint csak egy férj lehetett, tudniillik az első. »De hát miféle erőszak az, a miről nőtestvéred beszél? ezt kérdi tőle. Vagy talán oda jutottunk volna már, hogy az asszonyok rajtok elkövetett erőszaknak tekintik saját szenvedélyeiket, az őrült szerelmet, vagy a gyönyör szomjuhozását. Hogyan! már ez elég volna arra, hogy valaki az egyházi fenyíték alól felmentessék! Hogyan! elég volna-e, hogy valaki természeténél fogva kicsapongó legyen, hogy a szűziesekre mért

kötelességek teljesítése alól feloldoztassék! Nőtestvéred gyászos tévedésben leledzik. Mózes törvénye erőszaktételnek határozza meg az oly közösülést, a melynek a nő áldozatul eshetik; de ha az erőszaktétel városban követtetett el s a nő nem kiáltott, akkor paráznának tekintetik. ¹⁾ Ennél fogva nőtestvéred paráznaságban él második férjével, bármilyen alávaló ember volt is első férje, és ezt jegyezze meg jól magának! Egyébiránt vigasztald meg, és igyekezz rá venni a bűnbánatra.«

Amandus állítólagos testvére zúgolódás nélkül elfogadta a bíró ítéletét: inkább alávetette magát a nyilvános bűnbánatnak, mint hogy visszafogadja első férjét, a másodikat pedig elhagyta. E közben ez utóbbi meg is halt. Mindazonáltal a halál nem oldotta fel az özvegyet azon bűnbánattartás terhe alól, a melyet önként magára vállalt. Egyébiránt Fabiola ekkor épen életének döntő pillanata előtt állott, a midőn a vallásosságnak diadalmát kelle vennie a világi hajlandóságokon s nemcsak határozottan ragaszkodott azon szándékához, hogy bűnbánatát nyilvánossá teszi, hanem azt akarta, hogy e nyilvánosságossá tétel minél szembeszökőbb és köztudomásubbá legyen. Ekkor Róma oly látvány tanúja lehetett, a mely érthetetlennek tetszett mind azok előtt, a kik bezárták elméjüket és szívöket az új szellem fuvallata előtt. A büszke Fabiusok képviselője, a kik a Claudiusokkal együtt a régi köztársaság történetében az aristocrata gőg és keménység szabadalmán osztakoztak, tudtára adta Róma püspökének, hogy nagy bűnben érzi

¹⁾ Legat libros Moisi et invéniet desponsatam viro, si in civitate fuerit oppressa, et non clamaverit, puniri quasi adulteram. Hieron. *Ep. ad Amand.*

vétkesnek magát s azt ohajtja, hogy a nyilvános bünbánat tartása engedtessek meg nekie.

A templom ajtai azonnal bezárattak előtte, míg csak nyilvános bűnvallása és a reá következő ünnepélyes feloldoztatás módot nem nyújt a püspöknek arra, hogy őt oda ismét bebocsássa. A római egyház bevett rendtartása szerint, a bűnbánók nagy szombaton szoktak összegyülekezni a Laterani székesegyház oszlopcsarnoka alatt s ott várták be a kiengesztelés és bocsánat óráját. Fabiola is megjelent közöttük zilált hajjal, színéből kikelt s könyektől barázdált ábrázattal, elhanyagolt s hamuval behintett öltözetel. ¹⁾ Hallgatagon állt, mint a többiek, a küszöbön kívül, mély megalázkodásra mutató helyzetben. Az egész város oda csődült, hogy ebben az állapotban lássa azt az előkelő hölgyet, a ki még csak az imént is annyira szemet szúrt fényűzésével, ragyogó szépségével s annyira büszkélkedett azzal a névvel, a melyet most lába alá tapodott. A nemeség alig birta türtőztetni haragját, a keresztyének tapsoltak örömben, az Egyház diadalmaskodott. Behizonyította, hogy hatalma még a törvényeken is felülemelkedik, mert az a vétek, a melylyel Fabiola magát vádolta, hazája törvényhozása szerint szabadon elkövethető cselekményt képezett. Az Egyház ilyen példák által mutatta meg, hogy a kebeléből származó újabb jog máris a polgári jog versenytársa és megjavítójakép szerepel. ²⁾

E megpróbáltatásokból egészen újjá alakulva került ki Fabiola, a kiben, jóságát kivéve, semmi sem volt felismerhető a régiből. Ez utóbbi komolyan lemondott a világ-

¹⁾ Sparsum crinem, ora lurida, et squalidas manus, sordida colla, submittens . . . Hieron., *Ep.* 84.

²⁾ Aliae sunt leges Cesarum, aliae Christi. Hieron., u. o.

ról, eladta minden javait, kórházakat építtetett, templomokat, barát- és apáczakolostorokat tartott fenn Rómában, főleg pedig a toskanai tengerparton. Ostiában is vendégházat épített az idegenek számára, és nemcsak filléreivel segítette a betegeket és szegényeket, hanem tulajdon kezeivel is ápolta őket, miközben nem riadt vissza még a legutálatosabb foglalatosságoktól sem. Ez a szenvedélyes felebaráti szeretet elég lett volna még az övénél sokkal nagyobb hibák jóvátételére is. A mi első férjét illeti, arról a történet nem emlékszik meg többé, de valószínű, hogy nem tért vissza hozzá soha: az Egyház örömeit elnézte a házasság elválását, sőt hajlandónak mutatkozott még annak előidézésére is, ha azt várhatta, hogy ezen lépésnek majd a válásos élet lesz a következménye.

II.

E közben a Rufinust Italiába vivő hajó, e Jeromos szavai szerint »istenkáromlással megterhelt hajó,« partot ért Ostiánál. ¹⁾ Mert ha nem rejtegetett is méhében »dögvést és mérget a római hit megvesztegetésére,« mint a mivel Bethlehembben vádolták, rejtegette csakugyan a háborút, mert Rufinus oly theologiai alkotó részekkel felszerelve indult utnak, a melyekkel könnyű szerrel felgyujthatta Nyugaton azt a tűzvészt, a melyet Keleten szerencsésen eloltottak: tudniillik magával hozta Origenesnek és kiválóbb tanítványainak munkáit.

Rufinus korántsem azt a czélt tűzte maga elé, hogy a római egyházban nyílt homlokkal hirdeti az origenis-

¹⁾ Navem plenam blasphemiarum, Romano intulit portui. Hieron., *Ep.* 96.

must és a cesareai hitvallóért vértanúságot szenved : ennél sokkal esélyesebb magatartásban állapodott meg. Ugyanis mihelyt megérkezett, azonnal beszélgetni kezdett Origenesről és tanairól és beszédeibe ügyesen beszőtte a mester néhány tantételét, de igen szerényen, zaj nélkül, s ki hinné, mind ezt Jeromos tekintélyére támaszkodva tette. E hajdani barátja műveiből, kivált a legelőbb megjelentekből, a melyeket még akkor írt, a midőn a keleti írásmagyarázatért leginkább lelkesedett, mind azt kiszedegette, a minek csak Origeneshez hajló színezete volt, és az egyes helyek összeragasztása, vagy különválasztása, a szövegek megcsonkítása vagy a szükség kívánata szerint való megváltoztatása által Origenest Jeromos védő szárnyai alá helyezte. Rufinus látszólagos jóhiszeműséggel azon dolgozott hogy a keleti Origenes-ellenesek fejét Nyugaton az Origenes-pártiak fejévé tegye.¹⁾ Ez volt az alattomos tördöfés, melyet a megbékült barát annak számára tartogatott, a kivel a Megváltó sírja felett kezét fogott. Rómában, a hol ezek a kérdések teljesen újdonság-számba mentek, számosan beleestek a kivetett törbe : s azt a kérdést vetették fel, hogy a tengeren túl mikép mérgesedhetett el annyira a vita, és mikor Rufinust hallották, Jeromos magaviseletét ellentmondásosnak s megmagyarázhatatlannak találták. A remete barátait annyira nyugtalanította e vakandok-működés, hogy egyre-másra írták neki a leveleket, a melyekben arra kéri, hogy fejtse meg előttük e megoldhatatlannak látszó talányt. Egyébiránt a hideg és zárkózott Rufinus Jeromos nevét a legnagyobb tisztelettel és dicséretekkel vette körül,

¹⁾ Inter quos (Origenistas) etiam frater, collega noster Hieronymus. Ruf., *Prolog. in Perriarch.*, ap. Hieron., V. k.

de szavainak méze több keserőséget tartalmazott, mint a legfinomabban megszűrt epe.

E mesterkedését eleintén ügyes számítással szük körben tartott bizalmas közlésekre és zárt ajtók mögötti szónoklatokra szorította, de csakhamar bizonyos vakmerő oktalanság következtében a közönség is tudomást nyert róla. Rufinus néhány napra kirándult valamelyik, Róma környékén fekvő kolostorba, a hol a barátokat egészen elragadta Kelet ismertetésére irányuló elbeszéléseivel s Origenesről szóló hosszas magyarázataival. Itten találkozott bizonyos Macarius nevű világfival, de egyúttal tudományos emberrel, a ki a legmagasabb szárnyalású bölcséleti szemlélődéseket kedvelte s a végzetszerűség pogány rendszere s a csillagjóslat hazugságai ellenében értekezést írt az Isteni gondviselésről. ¹⁾ Macarius hallott ugyan már egyet-mást Origenesről, de egyiket sem olvasta könyvei közül, meglehet azért, mert nem tudott görögül, vagy ha tudott is, nem annyira, hogy ily nehéz olvasmányra vállalkozni mert volna. Rufinus ajánlkozott neki, hogy majd lefordít számára valamit Origenes munkáiból, a miből megítélheti annak tanait s e végett a *Periarchon* vagyis »Alapelvek« címűt választotta. ²⁾

Az *Alapelvek* című könyv képezte a mester leghíresebb, de egyúttal a legtöbb támadásoknak is kitett munkáját; a gnostikus tévelygések czáfolásaképen találtatott ebben egy keresztyén hitformula, még pedig olyan, a minőt

¹⁾ Vir fide, eruditione, nobilitate, vita clarus, Macarius, quum opuscula adversus fatum vel mathesim haberet in manibus... et de divina Providentia disserere haesitaret... Ruf., *Apol.* I. ap. Hieron.

²⁾ Περὶ Ἀρχῶν, de *Principiis*.

a III. században egy heves és kalandos szellem s az új-platonismus legfényesebb álmadozásaiiba elmerült képzelet készíthetett. Ebben Origenes kapkodó és gyakran téveteg kézzel megérintette a keresztyénségnek csaknem minden hittételét: a Szentháromságot, az Igének Istenhez való viszonyát, a Megtestesülést, Krisztus halálát és feltámadását, a testek feltámadását az utolsó ítélet napján s az örök kárhozatot. A *Periarchon*, mint afféle rengeteg tudományra és helylyel-közzel felséges értelemre valló munka, méltán megérdemelhetette a tudósok bámulatát, de hit dolgában gyalázatos kalaúz és alig-alig keresztyén könyv volt az.

A mint Rufinus lefordította, megszabadította legmegbotránkoztatóbb tévelygéseitől, de a nélkül, hogy mindnyáját elenyésztette volna, sőt még néhány igazhitet tartalmazó toldalékot is csúsztatott közéjük; ¹⁾ egy szóval a III-ik századi még ingatag és zavaros Origenes helyett a IV-ik század végéről való, körülbelül igaz katolikus hitű Origenest mutatott be. »A ki így fordít, azt mondja Jeromos, az nemcsak a könyv nyelvét, de annak a szerzőjét is megváltoztatja.« ²⁾ Rufinus ezzel kettős czélt ért el: helyreállította Origenes becsületét az által, hogy a magáét helyreállította a Nyugatiak előtt. Jeromossal szemben követett fortélyához híven előszót is kapcsolt művéhez, a mely által azt mintegy a híres remete pártfogása alá helyezte, a kinek el nem mulasztotta volna érdemeit ma-

¹⁾ Ruf. *Apol. Pamphil. pro Orig.*, ap. Hieron., V. k. — *Prolog. in Perriarch.* Hier., V. k.

²⁾ Mutare quippiam de Graeco non est vertentis, sed evertentis. Hieron., *Ep.* 42.

gasztalni; ¹⁾ de egyúttal azt a gondolatot is keltette olvasóiban, hogy az szintén osztja az *Alapelvekben* foglalt tanokat. Kikötötte ugyan, hogy Macarius a könyvet titokban tartja: de számított rá s nem is csalódott, a latin *Periarchon* és előszava csaknem rögtön közkézen forgott. Nagy meglepetés érte a világot, mikor az alexandriai tanítómester legtöbb támadásnak alávetett könyvét igazhitűnek találta; méltó joggal csodálkoztak Epiphanius erőszakoskodásain, Jeromosnak ellenmondásba keveredésén és Theophilus elkésett kiátkozásain: Rufinus egyetlen csapással lesújtotta minden ellenségét.

A latin *Periarchon* egy példánya Jeromos valamelyik barátjának jó drága árért kezei közé jutott, a ki azt azonnal Bethlehembe küldte. Jeromos magaviseletének igazolására és Rufinus szemtelen csalásának bebizonyítására vette az eredetit, s minden dolgát félretéve lefordította szóról szóra, eretnekségről eretnekségre, s mint monda, istenkáromlásról istenkáromlásra, és a most már valóban hü fordítás Italiának vette útját egy, Pammachius-hoz és Marcellához intézett, levél kiseretében, a melyben Jeromos megbotráncózva útasítja vissza Rufinusnak megmérgezett dicséreteit. ²⁾ Az az Origenes, a kit ezúttal megjeleneni láttak, annyira különbözött a másiktól, hogy a római Egyház, bár a fordítónak köszönetet szavazott, kötelességének tartotta, hogy annak olvasásától hiveit eltiltsa, úgy, hogy ezen eszélyes eljárásnak az lett a következménye, hogy sem a könyv nem maradt reánk, sem a

¹⁾ Nos ergo rem ab illo (Hieronimo) quidem coeptam sequimur et probatam, sed non aequis eloquentiae viribus tanti viri ornare possumus dicta. Ruf. *Prolog. in Perriarch.* ap. Hieron.

²⁾ Hieron., *Ep.* 42.

hozzá csatolt előjáró beszéd; de már ekkor elhagyta Rufinus Rómát. Nevezetesen azt a kedvező hatást, a melyet fordítása az első percekben előidézett, a melyet a maga részéről a saját hitvallása gyanánt kívánt tekintetni, Siricius pápától bizonyítványt eszközölt ki a hithű egyházhoz való tartozásáról, s ezzel Milanóba menekült, hogy az események folyamatát messziről szemlélje.

Oceanus, a ki Fabiolával tért haza Italiába, Paulinianus, a ki Dalmatiából jött vissza, a hol családi örökségének utolsó foszlányát adta el, kíséretársával, Vincentius pappal, csatlakoztak Pammachiushoz, Marcellához s a családi egyház többi összes matronáihoz, hogy rábirják a pápát, vonja vissza azt az igazhitűségről tanúskodó bizonyítványt, a melyet tőle Rufinus rút rászedéssel kieszközölt. Siricius habozott, s időközben meghalt a 398-ik év november havában, a pápai trónon Anastasiust hagyván maga után, a ki nála sokkal erélyesebb ember volt, azonkívül, hogy az egyház tanaira vonatkozó kérdésekben is otthonosabb s Marcellával szorosabb viszonyban állott, a kinek érdemeit bécsülte és jellemét tisztelte. Ez Rufinust felszólította, hogy jelenjen meg Rómában s adjon felvilágosítást magaviselete felől, azután meg terjeszsze elő minden kibuvó ajtó nélkül szerkesztett katolikus hitvallási okmányát. Rufinus nemcsak a felszólítás teljesítésétől vonakodott, hanem a helyett még Milanóból is elköltözött Aquileába, a melynek püspöke barátja volt. Így állottak a dolgok, midőn az alexandriai patriarcha levele azt adta a római pápának tudtára, hogy az általa összehívott zsinat átok alá vetette Origenes emlékezetét, könyveit, tanait, minden pártolót és híveit. Anastasiust annyira sarkalta a becsületvágy, hogy ő szintén zsinatot hívott össze Rómába,

és az origenismust Nyugaton ép úgy átokkal sújtották, mint Keleten.¹⁾

Ekkor a legyőzött Rufinus számára nem maradt egyéb hátra, mint hogy a csata végső segélyforrásához folyamodjék, vagyis összelelkezzék ellenségével és azt magával együtt veszítse el. Hideg elszántsággal e végső eszköz használatára tökélté magát. Aquilea közelében bezárkozott egy tulajdonát képező mezei lakba, s ott valami eljárását igazoló emlékirat kidolgozásához fogott, a melyet »*Védiratának*« címzett, de a melyet a kortársak és az utóvilág igazabban *Jeromos ellen szórt rágal-maknak* nevezett el.²⁾ E munkán három évig dolgozott s töredék darabokban bocsátotta világ elé. Az egészet két könyvre osztotta, a melyhez később még toldalékot is csatolt. Munkájával két czélt tűzött maga elé: legelőször is le akarta mosni magáról az eretnecség bűnét az által, hogy Jeromosra hárította vissza azt a vádat, a melynek ő maga képezte a tárgyát; azután becstelenségbe akarta keverni magát Jeromost és személyes gyanúsításokkal meggyűlöltetni, jöllehet, a mint mondta, fájdalmasan esett neki, hogy barátja ellen kénytelen ilyen eljáráshoz folyamodni. Haragját valószínűleg az a körülmény fokozta végső elkeseredésig, hogy Jeromos a rá halmozott dicséreteket lenéző gúnnyal útasította vissza: holott e dicséretekkal Rufinus állítása szerint önnön magát keverte rossz hirbe, mert

¹⁾ Sedes apostolica condemnavit. Hieron., *in Ruf.* III. — Beati episcopi Anastasius et Theophilus et Venericus et Chromatius et omnis tam Orientis quam Occidentis catholicorum synodus pari sententia, illum haereticum denuntiant populis. Hieron., *in Ruf.* II.

²⁾ Et non te pudet accusationem tuam Apologiam vocare! Hieron., *in Ruf.* III.

hiszen ő volt az igazhitű, Jeromos pedig az eretnek, ha ugyan az, a ki Origenes csodálója volt, megérdemelte ezt a nevet. Könyvében rendről rendre fölszedte, ép úgy, mint a hogy Rómában alattomos tanításai alkalmával már egyszer megcselekedte, az ellenfele könyveiből kikapdosott azon idézeteket, a melyek föladatához illettek, s ezekből nagy ügyességgel szája ize szerint való következtetéseket vont le.¹⁾ Ilyen módon aztán a szerepek megcserélődtek: a bethlehemi remete lett a hamishitű és vádlott, Rufinus ellenben az igazhitű és bíró. Ilyen tervrajzot készített *Védíratához*, a melyben az írásmód egyébiránt teljesen higgadt, a következtetések nyomon járók, s a harag inkább a gondolatokban, mint a kifejezésekben nyilatkozik. Mindent összevéve, az aquileai pap félelmes ellenségnek bizonyult.

A mi a személyeskedést illeti, gúnyirata, mely ránk maradt, csakúgy hemzseg tőle, de ebben a dologban úgy jár el, mintha ő csak a besugó szerepét játszaná. Hogy Jeromost bekeverje, Rufinus, annak saját vallomásait, feszelen magánlevelezésében, mely később nyilvánossá lett, elszalasztott szavait használja föl. Mikor arról beszél, hogy Rómából 385-ben mint utazott el, a legalkalmasabb perczben állapodik meg, nehogy Paula rokonait maga ellen lázítsa: sőt Paulát még csak meg sem említi. Ellenben a jeruzsálemi veszekedés alkalmából ugyancsak földicséri Melaniát s szemére hányja Jeromosnak, hogy mennyire megsértette ezt a szerfölkött büszke s az övé által még csak meg sem közelített jellemű nőt, az által, hogy nevét kitörülte krónikájából.²⁾ Felszedi a rágalom sarából a hamisítás-

¹⁾ Hieron., *in Ruf.*, et Ruf., *Apolog.* passim.

²⁾ Lásd erre vonatkozólag I. IX. c. 1.

nak azt a vádját, a melyet hajdan az apollinaristák emeltek Jeromos ellen a 382-iki zsinat alkalmával, de a mi akkor teljesen ellenök fordult; Rufinus újra fölleveníti és gyűlöletes elhallgatásokkal s feldiszítésekkel bocsátja ismét világgá. Fölveszi az Eustochiumhoz intézett levelet is, és abból kiválogatja a latin nyelv által megtűrt, egy kissé vastag kifejezéseket, hogy szemérem-sértéssel vádolhassa. ¹⁾ Mivel főkép Jeromos mérhetetlen tudományát és azt az ékesen szólását irigylte, a melylyel az Egyház legszárabb vitáira is annyi fényt árasztott, ennél fogva hosszasan megállapodik azon chalcidiai állítólagos látománynál, a midőn Jeromos lázas önkivületében megigérte Istennek, hogy elégeti világi könyveit s nem lesz többé *Cicero híve*. Hiába állította neki Jeromos, hogy az az egész dolog nem egyéb volt álmnál. — »De bizony látomány volt, erős-ködék Rufinus, mert hiszen magad is annak tartottad hajdanában.« ²⁾ E tényből kiindulva aztán elnevezte esküszegőnek, még pedig magának Istennek szent angyalai jelenlétében tett esküje kétszeres megszegőjének, mert nem érve be azzal, hogy mindig pogány könyveket olvasott, holott megigérte, hogy azokat elégeti, még tanítása által a bethlehemi keresztyén fiatalságot is megrontotta vele.

Rufinus az egyik vád után rögtön a másikra tért át, a pogánysággal való gyanusítás után következett a zsidós-kodás bűne, és hogy »Barabbast elébe tette a Jézus Krisztusnak.« ³⁾ — »Igen, igen, így folytatta megrögzött gonosz-

¹⁾ Alia quoque ingerit obscoena quam plurima. Ruf. *Apol.* II.

²⁾ Hieron., in *Ruf.* I. — Ruf., *Apol.* II. ap. Hieron.

³⁾ Proposito enim Christo et Barabba, ego quasi imperitus Christum elegi Jesus noster, non Barrabbas magister Ruf., *Apol.* II.

lelküséggel, hibáid és összeveszésünk a keresztyénség ellenségeivel folytatott barátkozásod keserű gyümölcse. Hőn szeretett testvérem voltál, mielőtt a zsidók elcsábítottak tégedet tőlem. Ők azok, a kik a hamis tudomány csalétele által elszédítettek s azután szerencsétlenségbe taszítottak.¹⁾ Ők tétetnek veled könyveidben a keresztyénségre gyalázó megjegyzéseket, ők nem engedik, hogy, mást nem tekintve, legalább a vértanúk iránt kimélettel viseltessél. Csakhogy az ő tetszésöket megnyerd, azért fecsegsz össze-vissza jót, rosszat, igazat és hamisat a hívők minden osztályáról, azért zavarod békességünket, azért keletkeztetél botrányokat az Egyház kebelében.« Ime így vett magának elégtételt Rufinus azért, a miért nem tudott zsidóul.

Azon a helyen, a hol úgyszólván *Védiratának* velejét foglalja össze, még azt is mondja: »Bánkódol azon, hogy valaha Origenes tanait vallottad, de bankódásodat sokkal hangosabban kürtölöd, mintsem az ember öszintéségében hihetne, nagyon helyes; de nekem részemről nincs mire bankódnom. Nekem ugyanis egyetlenegy olyan könyvem sincs, a melyben valami tévedést kellene kiigazítanom. Míg te egyik állításodat a másik után vonod vissza és tulajdon vallomásod szerint egész könyveid vannak, a melyek elítéltetésre méltók: addig én a legridegebb igazhitű embernek is kezébe merem adni az enyéimet. Türelmetlen bűnbánatodban olyan állítások miatt intézel támadást ellenem, a miket tenmagad mondtál, s nem gondolod meg, hogy mikor magamat védem ellened, sajátképen tégedet védlek! Milyen különös per ez, a melyben a vádlott vádo-

¹⁾ Illi te, o mi frater, antequam a Judaeis capereris charissime, illi te in haec mala praecipitaat. Ruf., *Apol.* II. ap. Hieron.

lójára támaszkodik, s a melyben a vádoló csak úgy diadal-maskodhatik, ha egyúttal magát is elítélteti! Fölteszem, hogy a püspökök zsinata elrendeli,¹⁾ véleményes javaslatod szerint, hogy mind azon könyvek átok alá vettessenek, a melyeket vád alá helyeztél, de nemcsak a könyvek, hanem azokkal együtt szerzőik is: ekkor a sort a görögökön kell kezdeni, a görögök után következnek a latinok, és ime azonnal a te könyveid s a te személyed kerül bajba, mert azokban találtatnak azon nézetek, a melyeket épen te üldözől. Mindazonáltal vigyázz, mert valamint Origenes nem vette semmi hasznát annak, hogy te dicsérted, úgy te sem veszed szintén hasznát annak, hogy én téged igazollak; mert én meghajtom fejemet az Egyház határozata előtt, s ha lábbal kell tapodnom Origenes könyveit, biztos lehetsz benne, hogy a tiéidet sem kimélem.«²⁾

Rufinus gyakorlati ügyessége sem igen maradt hátra tollforgatási képessége mögött. *Apologiáját* mindenekelőtt egy római magasrangú személyiség, Apronianus pártfogása alá helyezte, a kinek megtérítéséhez ő kezdett hozzá s a kit ugyanazért igen kedves fiának is nevez.³⁾ Aquileai falusi lakásából a gúnyíratot darabonként küldözte hozzá, s Apronianus azután vagy maga olvasta vagy másokkal olvastatta fel Róma összes előkelő házaiban, de a nélkül, hogy megengedte volna lemásoltatását. Így lévén a dolog,

¹⁾ A zsinat még nem nyilatkoztatta ki véglegesen a maga határozatát.

²⁾ Veniatur ad tuos libros, invenientur eadem continere secundum sententiam tuam, necesse est ut cum suo auctore damnentur. Et sicut nihil profuit Origeni, quod a te laudatus est; ita nec tibi proderit quod a me excusatus es. Ruf., *Apol.* III. ap. Hieron.

³⁾ Aproniane, fili charissime . . . Ruf., *Apol.* I. ap. Hieron.

Jeromos barátai egyelőre nem küldhettek neki egyebet a tengereken túlra, mint az irat nem épen megbízható elemzését s annak egyes elméjökben megmaradt részleteit. Ámde ezek is úgy hatottak rá, mint mikor nyilakkal lövöldöznek a barlangja belsejében rejtőzködő oroszlánra, a mely sokkal jobban megretten e titokzatos tüneményen, mint mikor a nyílt ellenséget látja. Rufinusnak két diakonusa vagy tanítványa, Cerialis és Anabasius, a tartományokban ugyanazt az eljárást követték, a mit Apronianus Rómában: bejárták Italiát, Galliát, Hispaniát, sőt még Afrikát is, egyházzról egyházra, kolostorról kolostorra, s mindenütt bizalmasan közölték ezt a titkos védiratot, a mit nemsokára mindenki könyv nélkül tudott.¹⁾

A gyalázkodás általánossá vált: barát és ellenség vállvetve dolgozott rajta, jó- vagy rosszakaratulag ismételve azt, a mit megtudtak, és Nyugatról csapatostúl jöttek az emberek Keletre, hogy a remetének ellensége minden újabb sértő kifejezését, rágalmát vagy kihívását tudtára adják. Ekkor aztán oly fájdalmas munkával, a mely csakis azon vértanúéval hasonlítható össze, a ki sebeit számlálja, egybegyűjtötte, rendezgette Jeromos a hozzá érkezett összes tudósításokat s azok nyomán elkészítette védő iratának vázát. Végre Paulinianus, a mint Bethlehembe visszatért, átadta neki Rufinus munkájának nagy bajjal megszerzett egy részét: ekkor azután felelhetett végre Jeromos. A mint ez álnokul kieszelt és alakjára nézve oly tartózkodó munkán gondolkodott: érezte, hogy neki is mérsékelnie kell önmagát, s rettenetes ellenségét támadásról fámadásra, okadatolásról okadatolásra követ-

¹⁾ Hieron., in Ruf. III.

nie, hogy semmit nem szabad elhanyagolnia, felelet nélkül hagynia, egy szóval hogy neki is ugyanazon fegyvereket kell használnia: úgy, hogy még munkája cziméül is az ellenfele által használt *Védőirat* kifejezést vette által.¹⁾ Jeromos nem emelkedett soha magasabbra, mint ezen, ma már, fájdalom! senki által sem olvasott lapokon. Vallási vita, személyes igazolás, támadás, panasz és elvégre a harag, midőn a boszankodás elragadja, mind ez, olyan élénk írásmóddal, oly gazdag szellemdús kifejezésekkel, oly erőteljes okadatolással adatik benne elő, hogy ez ember ki nem fogy a csodálkozásból. Rufinus *Védőirata* kétségkívül nagy tehetség bélyegét hordja magán: de Jeromosén a lángész bélyege fénylik. És ha az ember azon időbe képzei magát vissza, a midőn ezen lapokat irták, ha azon érdekekre gondol, a melyek e vallásos szenvedélyektől zaklatott században uralkodtak, akkor épen nem csodálkozik azon, hogy ennek a két papnak Origenes felett folytatott harcza; mint köthette le a keresztyén világ figyelmét ugyanakkor, a midőn Rómát a barbarok betörése fenyegette. Az új korszak akárhányszor szolgált számunkra hasonló látványossággal, csak hogy más lelki érdekek uralma s más formulák hangoztatása mellett.

Nem kísérem nyomról nyomra az író a vita mélyét képező vallástudományi magyarázatok terére, mert azok a jelen tanulmány czélját nem képezik; hanem csakis azon részletekre szoritkozom, a melyek a kor embereinek jellemét és erkölceit visszatükröztethetik. Jeromos higgadtan és méltóságosan beszél Rómában való tartózkodásáról;

¹⁾ Misi hos ipsos *Apologiac* meae libros, ad eos quos tu vulneraveras, ut venena tua nostra sequeretur antidotus. Hieron., *in Ruf.* III.

ellenfelének minden ösztökélése daczára sem czéloz csak egy szóval is Paulára s elutazásakor úgy tünteti föl magát, a mint körülveszik a keresztyének, papok, barátok vagy világiak, a római egyháznak legtiszteletreméltóbb, legkegyesebb tagjai. Athanasius műve szövegének a 382-ik évi zsinat alkalmával kiderült meghamisíttatási vádja felett méltó fölháborodást érez, és a vásári csepürágókhoz s bohócokhoz útasítja vissza azon szinpadi hatásra számított tréfákat, a melyeket ekkép a komoly hittani vita kérdései közé keverni mernek. Hosszasabban időz chalcediai kalandjánál, a melylyel Rufinus akkora hűhót csapott. »E már aztán csakugyan olyan módja a támadásnak, azt mondja e tárgyban, a melynek a kitalálásáért kizárólagosan téged illet a dicsőség: álmával czáfolni meg az embert. Lám, lám, annyira szeretsz, hogy még álmaim miatt is aggódol!... Mindazonáltal nem árt a vigyázat, mert a próféták szavai óva intenek bennünket attól, hogy valamikép az álmoknak higyjünk. Az ember koránt se higyje, hogy már azért az örök tűzre ítéltetett, mert azt álmodta, hogy házasságtörést követett el; valamint azt sem szabad hinnünk, hogy, ha véletlenül vértanúsággal álmodtunk, már azért elnyertük a mennyei koszorút.« ¹⁾ Majd meg látjuk mindjárt, hogy Jeromos ezzel hova czéloz. »Igen, így folytatja tovább ugyanazon hangon, megvallom, gyakorta álmodom. Hányszor hittem már álmomban, hogy maghaltam s kiterítve fekszem a kopórsóban! Hányszor képzeltem, hogy a föld fölött repülök s a légben úszva kelek által hegyeken és tengereken! Vajjon ez az álom arra

¹⁾ Qui somnium criminatur, audiat Prophetarum voces, somniis non esse credendum: quia nec adulterium somnii ducit me ad Tartarum, nec corona martýrii in coelum levat. Hieron., *in Ruf.* I.

kötelezne-e, hogy ne éljek tovább; vagy pedig a te követelésed szerint vállaimba és oldalamba tollakat kellene ojtatnom, csak azért, mert szellemem, ép úgy mint más embereké, hiú álomképek által engedte rászedetni magát. Hányan ébrednek fel koldús állapotban, a kik magokat álmukban dúsgazdagoknak hitték! Mikor az ember álmában szomjas, egész folyamokat kiiszik, s mégis száraznak és epedőnek érzi torkát.¹⁾

»Ilyen mindenkinek az állapota, ilyen az enyém is, ennél fogva azt kívánom, hogy ne tétessem felelőssé az olyan ígéretért, a mit álmomban tettem. De beszéljünk egy kissé komolyabban, és visszatérve a való világba, foglalkozzunk azzal, a mit ébrenlétünkben cselekedni tartozunk. Vajjon te megtetted volna mindazt, a mit megkereszteltetésed alkalmával ígértél? Igen, mi ketten, a kik a szerzetesi tiszteletre méltó nevet viseljük, megvizsgáltuk-e komolyan, ha vajjon szemünk, a mely annyira ügyes arra, hogy felebarátunk szemében meglelje a szálkát, nem rejti-e önmagában a gerendát? Őszinte fájdalommal mondom, hogy az nem jól van, de sőt egyenesen ellenkezik Isten törvényével, hogy az ember barátjának nevezzen valakit, elhalmozza őt dicséretekkel, és később mégis elkezdje üldözni, nemcsak azért, a mit a való életben tett, hanem azért is, a mit alvása közben álmodott, és vita tárgyává kívánja tenni azt, a mit álmában mondott vagy cselekedett. Ime ilyen gyűlöletes oldala van annak a képmutató barátságnak«. . . . Mivel Rufinus azzal dicsekedett, hogy Alexandriában, a hitért szenvedett, de a világ mit-

¹⁾ Quanti in somniis divites, apertis oculis repente mendici facti sunt! Sitientes flumina bibunt: et experrecti siccis faucibus aestuant. Hieron., *in Ruf.* I.

sem tudott róla, hogy minő alkalommal, sőt ezt a dolgot le is irta: ennélfogva Jeromos lesújtó gúnynyal így folytatja: »Testvér, te is álmodol néha: álmodban azt látod, hogy fogságot szenvedsz a Krisztusért, azt hiszed, hogy az oroszlán torkából ragadtatol ki, azt hiszed, hogy Alexandria körszínházában vadállatokkal harczolsz, és azután, mikor fölébredsz, büszkén így kiáltasz: »Futásomat elvégeztem, hitemet megtartottam és most várom az igazság koszorúját!« ¹⁾ Csendesülj, barátom, gondold meg magadat s akkor belátod, hogy mind ez ép úgy pusztá álom, mint az enyém. Az ember nem hitvalló börtönbe vettetés nélkül s nem száműzött száműzetési rendelet nélkül. Tudod te, merre fekszik börtönöd? Tudod, hogy nevezik bíráidat? Igyekezz ezeket eszedbe juttatni, mert senki sem hallotta, hogy valaki csak egy árva szócskát is szólt volna efféle dologról sem Egyiptomban, sem egyebütt. Akkor aztán nagyszerű lesz, akkor aztán szép lesz, ha majd olvassuk hitvallóságod bizonyító okmányait Alexandria hitvallóinak történetében. — Megvallom, te leszel nálam erősebb, ha párthíveid felőlem beszélve azt mondhatják: »ime ez az ember Krisztus egyik hitvallóját támadta meg!« ²⁾

Afrikában egy Jeromos nevével aláírt levelet köröztettek — mert ellenségei egyáltalán nem válogattak az eszközökben, — a melyben elismeri, hogy a mikor egy

¹⁾ Vincetus Iesus Christi, et liberatus sum de ore leonis, et Alexandriae ad bestias pugnavi et cursum consummavi, fidem servavi, superest mihi corona justitiae. Hieron., in *Ruf.* II.

²⁾ Prodat nobis confessionis suae acta ut inter alios Alexandriae martyres, hujus quoque gesta recitemus, et contra latratores suos possit discere: » . . . Stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto.« Hieron., id. h.

bizonyos zsidó arra ösztönözte, hogy a Bibliát héberből latinra fordítsa le, ezt a fordítást meghamisított könyvek nyomán eszközölte s ezt most bűnbánólag vallja be. E hamis aláírásu levélben alkalmasint igyekeztek visszatükröztetni írásmódját s nyelvezetének élénk alakjait, azonban a dolog nem könnyen ment, úgy, hogy a hozzá értő közönséget nem szedhették rá.¹⁾ Mindazonáltal ez az ütés sokkal fájdalmasabban esett Jeromosnak mint a többiek összevéve, mert azt a hosszú és szent munkáját támadta meg, a melyben életét eltöltötte. Hisz lám! a Szentírás igazságába vetett rendíthetetlen hite következtében egyenesen azt akarta, hogy annak szövegét a lehető legtisztább alakjában állítsa elő; e végből újonnan átnézte a Hetvenes fordítókét, sőt nem elégedve meg azzal, hogy ebből a legmegbízhatóbb kiadást bocsátotta közre, visszatért magához az eredeti héber szöveghez, csakhogy a Nyugatot olyan latin Bibliával ajándékozhasssa meg, a mely a valódi Biblia tükrét képezze, és ime mégis azt adják szájába, hogy önnön maga elismeri, hogy a Krisztus ellenségei bolonddá tették! Meggyengítette a latin Vulgatának és annak a régi görög fordításnak a tekintélyét, a melyet sokan egyenesen Isten által sugalmazottnak lenni véltek, és pedig miért? csak azért, hogy helyökbe egy hitvány zsidó hamisítványt tegyen! — E szerint nem hogy használt volna a keresztyénségnek, hanem inkább annak legveszedelmesebb ellensége, s ezt a vallomást még a saját szájába merik adni! »Oh! így kiált fel keserűen *Apologiájában*, ellenségeim nagyon is elnézők irántam, úgy, hogy azért teljes szivemből köszönetet mondok nékik. Mert lám, azt a vallomást is tétethették volna

¹⁾ Hieron., *in Ruf.* II.

velem, hogy rabló, parázna, szentségtörő, apagyilkos vagyok, mindamellet a bűnöknek azon erdejéből, a melyekben vétkesnek találathatom, nem méltóztattak egyéb vádat fölszedni ellenem, mint hogy hamisító vagyok.« A támadás valójában túllépett a megengedett határokon, úgy, hogy minden tisztességes ember megbotránkozott rajta. Rufinus, a kit vele gyanúsítottak, azon vette magát észre, hogy a közhangulat egészen ellene fordul. Ekkor aztán olyan örületes dühre lobbant, hogy Jeromost megöléssel fenyegette, ha csak bizonyos kérdéseire határozott feleleteket nem ad. »Rettentő zavarban vagyok, így felelt ez neki lenéző nyugodtsággal, mert kétélű okoskodásod nem annyira a bölcselők iskoláiból vétetett, a melyeket különben nem is igen ismersz, mint inkább a hóhérokéból, a melyeket meg én nem ismerek.¹⁾ Te, a szerzetes, a pap, a Krisztus követője, a ki gyilkosnak s a gyeheña tüzére méltónak nyilvánítod azt, a ki azt mondja az ő atyjafiának, hogy Ráka, mit szólna arról, a ki őt egyenesen megölni akarja? A halál! osztályrésze ez minden élő állatnak s a leghitványabb kigyó vesztemet okozhatja; de az emberölés csupán a gonoszok osztályrésze.«

Jeromos e rettenetes ellenségét nem hagyhatjuk el a nélkül, hogy össze ne gyűjtsük róla mind azokat a részleteket, a miket a történelem külsejéről és modoráról megőrizett számunkra. A látszat azt mutatja, hogy merev, vaskalapos és szinpadi ünnepélyességet szenvedő személységnek kellett lennie. Jóllehet nagyon neheze esett a beszéd, mindamellet rendkívül szeretett a nagy közönség

¹⁾ Hoc dilemma tuum non est ex dialectica arte, quam nescis, sed ex carnificum officina et meditatione prolatum. Hieron., in *Ruf.* III.

előtt szónokolni, s mikor beszélt, minden hosszabb mondatát bizonyos rőfögésfélével vezette be, a mi vagy kiejtésének képezte veleszületett hibáját, vagy pedig rögtönzési zavarának elpalástolására szokott hozzá. Jeromos ez okból *Grunniusnak* (Rőfögő) nevezte el, Marcus Grunnius Corocotta Porcellüsnek, egy népszerű, az Atellai vigjáték mintájára készített s Rómában közkedveltségnek örvendő bohózat hősének emlékezetére. ¹⁾ E melléknév sikert aratott, s Italiában, Galliában, az egész Nyugaton, legalább Jeromos barátai körében, Rufinust alig ismerték másképen, mint e nevetséges gúnyneve alatt. Ime élet után hirtelen lekapott arczképe, egyik ellenségének a marseillei szerzeteshez Rusticushoz intézett levelében, a melyben Rufinust azon hiú bolondok juttatják a szerző eszébe, a kik készpénzül veszik mind azt a dicséretet, a mit reájok halmoznak s minden bámulókat komoly gondolkodású embernek tartják.

»Oh! ha ezek az emberek, így szól Rufinus levelezőtársa, egyszer hirtelen visszafordítanak fejöket, midőn a hizelgés tömjénfüstjétől megittasodva, hátuk mögött összefogott kézzel méltóságosan sétálnak, milyen látványosságban részesülnének! Látnák, hogy az a gólya, a melyről a satirairó szól, mint nyújtja meg nyakát, hogy őket megcsiphesse; ²⁾ látnák, hogy a gúnyolódó újjak, mint mozognak fejök mögött számárfülek módjára, vagy pedig a csúfolódó nyelv mint öltődik ki rájuk, mintha csak szomjas kutyáé volna. Grunnius az e fajta öntelt gőgös emberek közé tartozott. Ha a nagy közönség előtt kellett beszélnie,

¹⁾ Atellai vigjáték, e tréfás bohózatos, Atella városából eredő műfaj hosszabb színművek után utójáték gyanánt szokott előadatni.

²⁾ O Jane, a tergo quem nulla ciconia pinsit. *Pers.* I. 45.

nagy méltóságosan, teknősbékalépésekkel haladt előre, időnként oly szakgatott hangokat hallatva, a melyekről inkább azt gyanította volna az ember, hogy zokog, mint azt, hogy beszél. Mindenekelőtt egész halom könyvet rakott fel az asztalra, és akkor összevont szemöldökkel, ránczolt homlokkal, megszükitett orrlyukakkal elkezdte ujjait csettegetni: ezzel szokta felhívni a hallgatóságot a figyelmezésre. Ekkor kezdődött azután a sok össze-vissza beszéd, a melynek nem volt semmi alapja, s a végét-hosszát érni nem akaró dörgeelem az egész világ ellen. A ki hallja, azt mondta volna róla, hogy Longinus, a mint a fenségesről tanít, vagy még inkább, hogy a római szónoklat bírálója, ha ugyan a római szónoklat rendelkezett volna ilyen tisztviselővel. Grunnius fölirta azt, a ki neki tetszett, jegyzőkönyvébe, s kiüzte azt, a kit neki tetszett a tudósok tanácsgyűléséből. Természetes, mind ez jó alkalmul szolgált a nevetésre; de mivel annyi pénze volt mint a polyva, úgy szerzett magának elégtételt, hogy hallgatóságának jó ebédekot adott, a melyekről nem is maradtak el az emberek, úgy, hogy poharazás után a tányérnyaló bámulók sűrű kíséző tömegében mutatkozhatott a közönség előtt. Külseje Catóra, belseje Neróra vallott. Mint afféle összezagyvált ember, mint a legkülönbözőbb s egymással ellenkező természeti sajátságoknak keveréke, azon különös módra összerakozott szörnyhöz hasonlított, a melyről a költő azt mondja, hogy »elülről oroslán, hátulról sárkány, középen pedig mesebeli szörny.« ¹⁾

1) Totus ambiguus, ut ex contrariis diversisque naturis unum monstrum, novamque bestiam diceret esse compactam, juxta illud poeticum :

Ezen arczkép ellenségesnek látszó színezetét szükség esetében az a körülmény enyhíthetné, hogy Rufinus nem csupán középtehetségű irigynek tekintetett, hanem sokan egyenesen tisztességtelen embernek tartották. Tekintélyessé fölszaporodott vagyonának származási módját sem tudták másképen kimagyarázni, mint hogy azt beszélték róla, hogy a rá bízott alamizsnapénzeket sikkasztotta el. Azt mondták rá, »hogy a szegénység éhezése árán lakmározik.« Vajjon Jeromosnak, midőn becsületében támadtatott meg, nem lett volna-e joga, hogy ezen alattomos képmutató álarczát letépje?

»Prima Leo, postrema Draco, media ipsa Chimaera.«

Hieron., *Ep.* 95.

TIZEDIK KÖNYV.

Vigilantius megtámadja Jeromost. — Ki volt ez a pap? — Jeromos értekezést ír ellene. — Nepotianus halála. — Paulinának, Pammachius nejének, halála. — Tiszteletére halotti tor tartatik Szent-Péter székesegyházában. — Az ifjú Paula születése. — Örvendezés Bethlehemben. — Melania utazása Italiában. — Minő fogadtatásra talál Paulinus részéről Nólában? — Rufinust védi Jeromos ellen. — Az ifjabb Melaniának és Pinianusnak házassága. — Az idősebb azon erőlködik, hogy a házastársakat egymástól elválassza. — A birodalmat egymásután érik a sorscsapások. — Melania megjövendöli Róma bukását. — Családjával együtt Afrikába vonul. — Visszatér Jeruzsálembe. — Halála. — Paula halála. — Jeromos fájdalma. — Megírja Paula dicséretét. — Eustochium kezébe veszi a kolostorok kormányzását.

397—404.

I.

Rufinus nem érte be azzal, hogy csak maga harczoljon abban a háborúban, a melyet Jeromos ellen folytatott, hanem összetoborzotta Italiában és egyebütt, a hány olyan

irigy és rosszakaratú embert, a hány olyan ismeretlen író vagy felekezetieskedőt csak talált, a ki nevét valamely nagy gaztett által híressé tenni óhajtotta. A mint valaki Keletről jöve kiszállott a hajóból, azonnal behálózta és besorozta csapatába. Akár csak ugató ebfalkát uszított volna a szemhatár minden tájékára, a melynek a Földközi tengeren áthaladó visszhangja elhatott egészen a bethlehemi sziklákig. »Ugatnak ellenem az Adriai tenger zivatariban, azt mondja Jeromos, ugatnak a Cotti Alpések hómezőin, sőt ugatnak még a bennünket körülvevő kőfalak között is.« Jeromos ellensége többek között azt a galliai, Vigilantius nevű papot is megfogta újonczául, a ki egykor látogatóban járt a Jászol melletti kolostorokban, s a ki vendégszerető gazdái ellen elkövetett háladatlanságának köszönheti mind e mai napig meglevő, kissé bolondos hírnevét: Jeromos épen azzal tette halhatatlanná, hogy megölte.

Vigilantius, a kit Jeromos kövérsége és lustasága miatt *Dormitantiusnak* (Álomszuszék)¹⁾ nevezett el, a Pyrenei hegység északi lejtőjén fekvő Convennae, ma Comminges nevű, elég rossz hírű gall városkában született, a melynek azt hányták szemére, hogy kezdetben csavargók és rablók gyarmata volt, a kiket Pompejus erőszakkal telepített oda le. Atyja, nem tudni mi okból, kiköltözött onnét s átkelt Spanyolországba, és Calagurris városában borkezeskedést nyitott. Quintilianusnak ez a hazája ébresztett, a mint látszik, az ifjú Vigilantiusban kedvet, ha nem is tehetséget, a tudományok iránt; tanult úgy a hogy, azután

¹⁾ Vigilantius qui κατ' ατυγπασιον hoc vocatur nomine, nam Dormitantius rectius diceretur. Hieron., *Ep.* 37. *adv. Vigil.*

a papsághoz jött kedve s egy gall püspök fölszentelte. Majd az a gondolata támadt, hogy meglátogatja Palestinát; ennélfogva Sulpicius Severus ajánlatára Paulinus levelet adott át neki barátja Jeromos számára, s ily hathatós pártfogás következtében a bethlehemí kolostorban a legszivesebb vendégszeretetre talált. Ez a tudatlan személy, a ki nem volt ugyan épen tompa elméjű, de sőt bizonyos fajta eredetiséggel is birt, egyenesen azt követelte, hogy tudós és szellemes embernek tartassék.¹⁾ Minthogy a véletlen a világ legnagyobb hittudósának társaságába sodorta, azt hitte, hogy ő is hittudós, még pedig Jeromosnál is nagyobb, ennélfogva elkezdett beszélni mindenről, mérték és ész nélkül, ellene mondott gazdáinak s a szentírásmagyarázat s a hitczikkek felől olyan megbotránkoztató nézeteket nyilvánított, hogy Jeromos türelmét veszelve utóvégre kénytelen volt őt elhallgattatni. E miatt, mint majd meglátjuk, Dormitantius örökös haragosa maradt. Társadalmi műveltsége egy fokon állott tudományosságával, s atyja mesterségéből olyan mérvű tobzódási hajlandóság maradt meg benne,²⁾ a mely bárhol is botránkoztatást okozott volna, hát még a józanságnak és a bőjtnek abban a hazájában, a hova őt Paulinus levele bevezette.

Egyébiránt Comminges és Calagurris tisztelt polgára párját ritkító gyávaságának adta tanújelét. Mialatt a kolostorban lakott, a Palestinában gyakran előforduló földrengés látogatta meg Bethlehemet, mire Vigilantius álmából éjnek éjszakáján felriadva, kimenekült szobácskájából s tüskön-bokron keresztül ugyancsak futott ám a

¹⁾ Praesumens supra vires suas. Gennad., *Catal. illustr. vir.* 36. fejezet.

²⁾ Vigilantius ebrius . . . crapula nocturna. Hieron., *adv. Vigil.*

mezőkön át, mi közben semmi egyébről nem feledkezett meg, hanem csak öltözetéről. Mikor másnap kora reggel keresésére indultak, anyaszült meztelenen térdepelve találta a Jászol barlangja közelében, s a félelem egészen a halál révére juttatta.¹⁾ Ez a mulatságos történet nemcsak a kolostorok lakóit, hanem az egész Bethlehem városát megnevettette.

Ez a nevetséges személyiség, alig hogy bucsút vett szíves házigazdájától, azonnal csatlakozott Jeruzsálemben ellenségeikhez, hogy őket kedvére rágalmazhassa; azonban a püspök béke-esküjéhez hiven, szégyenszemre kiutasította. Nagyobb szerencsével járt akkor, a midőn Európába visszatért, mert Rufinusnak épen ilyen ember kellett, s minden nagyobb nehézség nélkül be is sorozta Rufinus a maga zászlója alá. Vigilantius egy általa szerkesztett s Jeromos ellenségei által kétségkívül remekműkép fölماغasztalt gúnyiratban Origenes követőjének nyilatkoztatta ki a bethlehemi remetét, Origenes követőjének testvérét Paulinianust, Vincentius papot, Cremonai Eusebiust és társaikat; a nőket szintén nem kimélte, úgy hogy, mikor az ember ezt a szökevényt hallja, azt hinné, hogy a Szent jászol melletti kolostorok az eretnekség valóságos fészkei voltak. Sőt beszédét még azon hozzáadással is megtoldotta, hogy e tárgyban házi gazdáival gyakori vitákat folytatott és hogy Jeromost utóvégre is elhallgattatta. Eddig még csak Rufinus kedve szerint ment a dolog; de Vigilantius annyira elbizakodott első írata sikerében, hogy most meg már másikat csinált, a melyben hittudósképp kívánt szere-

¹⁾ Nudus orabas et referebas nobis Adam et Evam de paradiso. Hieron., *adv. Vigil.*

pelni. Minthogy saját kizárólagos hittudományával dicsekedhetett, arra kerekedett kedve, hogy azt előadja; ennél fogva megtámadta a szüzességet, megtámadta a mérsékletességet, megtámadta a szentek tiszteletét, megtámadta mint pogány szokást a viaszgyertyáknak az egyházi szertartások alkalmával való használását: egy szóval mindent felforgatott az Egyházban. Ez a második röpirat ártalmára szolgált az elsőnek. Jeromos, a kinek nem mulasztották el, hogy mindakettőt megküldjék, a mint mondá, merő alázatosságból felelt reájok; de élénkséggel toll alá mondatolt felelete a háládatlan Dormitantiust az egész keresztyén világ nevetség tárgyává tette, mint a hogy már a bethlehemieknek nevetség tárgyául szolgált.

Műveinek minden olvasója élénken emlékszik amaz egyszer vérig sértő, máskor neveltető darabjára, a melyben úgy tetteti magát, mintha az állítólagos eretnek fővezért elébbeni hitvallására akarná visszatéríteni, de mindamellett nemcsak ezt halmozza el maró gúnynyal, hanem egyúttal a hívek épülésére bámulatos észjárással és magasztos felfogással előadja a keresztyén egyházi szokások okait és régi-keletűségét. »Testvér, így szól hozzá, térj vissza fiatal korodban folytatott mesterségedhez, nem vezet jóra, ha az ember hivatást cserél. Más dolog a korcsmárosság és a hittudósság, más dolog a borkóstolás és a próféták s apostolok megértése, más dolog a pénz jó vagy rossz minőségének megállapítani tudása és az Egyház ellenőrzéséhez való értés.¹⁾ Nem kárhoztatom a tiszteletreméltó Paulinust,

¹⁾ Aliud a parva aetate didicisti, aliis auctus es disciplinis. Non est ejusdem hominis et aureos nummos et Scripturas probare; et degustare vinum, et Prophetas vel Apostolos intelligere. Hieron. *adv. Vigil.*

hogy rászédett engem, a mikor téged hozzám beajánlott én magam szedtem rá magamat, mert durvaságotat szerény alázatosságnak vettem. Mindazonáltal, ha makacson feltett szándékod, hogy továbbra is tanítómesterkép szerepelj, fogadd el ezt a baráti tanácsot. Járj iskolába, kövesd a nyelvtan és az ékesszólástan tanítóit, tanuld az okoskodás tudományát, világosítsd föl magadat a felől, hogy mik voltak hajdan a bölcselők felekezetei, és mikor mind ezeket megtanultad, tanulj meg még egyet: a hallgatást. Mindamellett attól tartok, hogy az ember csak idejét vesztegeti, a mikor néked tanácsokat osztogat, néked, a ki oktatást adsz az egész világnak, úgy, hogy jobban tenném, ha azt a görög példabeszédet követném, a mely azt mondja: »ne pengesd a lantot a számár előtt!« ¹⁾

A 396. és 397-ik év e boszúságok mellé Bethlehemben még két igazi és mély bánatot is okozott. 396-ban Jeromos elvesztette legkedvesebb lelki gyermekét, a fiatal Nepotianust, e dalmata pap személyében, a ki régi barátjának, az altinumi püspökké lett Heliodorusnak volt unokaöcscse. Az unokaöcs, gyermekies, e mellett megható szeretettel, egészen a nagybátyjái után idomította a maga életét: mind a kettőn katonák voltak, mind a ketten birták a császár kegyét, és már magas rangfokozatra emelkedtek, a midőn letették a katonai tiszti övet, hogy helyette a kolostori öltözetet vegyék magokra. Az udvarnál akárhányszor kivonta magát Nepotianus a rangjával járó kötelességek teljesítése alól, s a helyett bezárkózott szobájába és imádkozott; a hadseregnél szőr-inget hordott mellvértje

¹⁾ Verum est illud apud Graecos proverbium ὄνει λόρα. Hieron., *adv. Vigil.*

alatt.¹⁾ Mikor a katonai életet oda hagyta, egész komolyan be akart állni szerzetesnek, de nagybátyja magánál tartóztatta: mivel nagy szüksége volt a segítségre, unokaöccsét akarata ellenére is a püspöki hivatal szolgálatára foglalta le. A csatamezők hajdani törzslátogatója, a császári palota hajdani udvaroncza most azt a foglalkozást kapta, hogy meg kellett gyűjtania a viaszgyertyákat, előkészítenie a papi ruhákat, szétosztania a szegények közt a kenyeret és alamizsnát, meglátogatnia a betegeket; azután később diakonussá és pappá lett.

Ámde Nepotianus ez utolsó lépést csak ezerszeres habozás után tette meg, mert a pusztá után való sovárgás még az oltár lábainál is gyötörte, s e világias foglalkozásokra csakis azon püspök iránti engedelmességből vállalkozott, a ki egyúttal nagybátyja is volt. Kétségei közepett Jeromoshoz fordult bizodalmával, feltárta előtte lelkét, s ez azt ajánlotta neki, hogy maradjon meg azon az úton, a melyet közös érdekek szempontjából Heliodorus eléje szabott. Megmutatta neki, hogy azon foglalkozást, a melyet a tisztelet kötelességévé tett, mint egyesítheti a vezeklés gyakorlatával: ennél fogva Nepotianus megnyugodott sorában. Valami szép, valami megindító az a levelezés, az a kegyes buzgóság, a melylyel az egyik jó barát a másik jó barát vénségének támaszát megőrizni törekszik. Jeromos tehát a püspök tűzhelyének mintegy házi istenévé vált, az ő képe onnét sohasem hiányzott, az ő neve ott minden alkalommal mindenkinek száján forgott. De az a boldogság, a melynek megszilárdításával kecsegtette magát, nem

¹⁾ Referrem . . . quod in palatii militia, sub chlamyde et candenti lino corpus ejus cilicio tritum sit. Hieron., *Ep.* 35.

sokáig tartott: Nepotianus olyan betegségbe esett, a mely őt lassacsán a sir felé vezette. De mielőtt kiszakadt volna melléből a végső lehellet, oda vitette ágyára papi ruháit, s nagybátyjának megfogván kezét, így szólt hozzá: »Arra kérlek, hogy ezt az öltözetet küld el korára nézve kedves, szeretett apámnak, méltóságára nézve testvéremnek; és hogy ha némi szeretettel viseltetel irántam, mint unoka-öcséd iránt, ruházd át ezt a szeretetet a maga teljes egészében arra, a kit velem együtt már előbb is szeretél.«¹⁾ Könnyen kitalálható, hogy szavai alatt kit kell értenünk. Jeromos e halálhírrrel együtt megkapta azt a ruhát is, a melynek viselésébe az ő tanácsára Nepotianus beleegyezett. Könyei megeredtek, azonban a siráson kívül most egyéb kötelesség várakozott reá: Heliodorust kelle vigasztalnia.

A következő 397-ik év egy még ennél is élesebb fájdalom mellett újabb vigasztalói kötelességet szabott reá. Pammachiusnak felesége, Paulának második leánya, deczember vége felé ifjúságának és egészségének legszebb virágában meghalálozott. Paulina úgy halt meg mint Rachel, gyermeket hozva a világra, de »fájdalmának gyermeke« már méhében halott volt. Tizenkét évi folytonosan boldog házas élet után egyedül, utódok nélkül hagyta hátra megvigasztalhatatlan férjét. Minden vagyonát reá hagyta végrendeletileg, de azon föltétellel, hogy azt a szegények között szétosztssa. Végső akarat még soha hívebben nem teljesítettett, mert Pammachius neje vagyonához még

¹⁾ Apprehensa avunculi manu: »Hanc, inquit, tunicam, qua utabar in ministerio Christi, mitte dilectissimo mihi, aetate patri, fratri collegio, et quidquid a te nepoti debebatur affectus, in illum transfer, quem mecum pariter diligebas.« Hieron., *Ep.* 35.

a magáénak is hozzákapcsolta egy részét s azután szerzettessé lett.¹⁾ Sőt a szétosztásnál ő maga kívánta vinni a vezérszerepet, s ez alkalommal Róma városát a keresztyén látványosságok egy olyan nemével lepte meg, a mely annak kíváncsiságát ingerelte ugyan, de azért rokonszenvét korántsem költötte föl.

A pogányság, buzgóságának idejében gyakorolta ugyan a temetkezés alkalmával a holt emlékezetének tiszteletére szánt alámizsnálkodást: a halotti tort, melyet a megsiratott sirja fölött adtak rokonainak és barátainak; s a kenyér, bor és hús osztogatását, egy szóval a kliensek és szegényeknek szánt sportulákat. A gazdagok emlékeztére az ily osztogatások és torok rendesen időszakonként visszatérőleg tartattak, a melyek költségeit a megboldogult által végrendeletileg biztosított összeg jövedelme fedezte; gyakran valamely hatóság vagy testület részére tétetett ilyen feltételek mellett a hagyaték.²⁾ Ez a családra

¹⁾ Non solum divitias, sed se ipsum Domino obtulit. Hieron., *Ep.* 92. — *Ep.* 54. — Paulin., *Ep.* 37. — Pallad. *Lausiaca*. 122. fej.

²⁾ A római feliratok érdekes részleteket tartalmaznak e kegyes szokásra vonatkozólag s a vele összeköttetésben álló adakozás különböző formuláit ismerjük meg belőlök. Az a nagy felirat, a mely Rómában a Barberini palotában őriztetik, mint e nemből a legtekintetesebb, megérdemli, hogy ha nem is egészben, de legalább kivonatilag idézzük.

Salvia C. F. Marcellina, ob memoriam Fl. Apolloni . . . mariti sui optimi piissimi, donum dedit collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula, et signum marmoreum Aesculapi, et Solarium tectum junctum in quo populus collegi (Aesculapi et Hygiae) epuletur. Quod est via Appia ad Martis intra milliarium. I. et II. ab Urbe euntibus, parte laeva, inter adfines Vibium Calocaerum et Populum

Item eadem Marcellina collegio S. S. dedit donavitque H. S. L. M. N. Hominibus N. LX. Sub hac conditione ut ne plures adlegan-

nézve vigasztalásul, a halottra nézve kegyes megtiszteltetésül szolgált s megörvendezettette szellemét a sir sötét éjszakájában. Mikor a pogány buzgóság aláhanyatlott, annak helyét a góg foglalta el. Akárhány gazdag agglégény, hajadon, gyermektelen matróna vagy olyan pártfogó, a ki nem akarta elhagyni védenczeit, midőn a földet itt hagyta, alapított végrendeletileg nagyszerű halotti tort és temetkezési helye közelében bizonyos meghatározott

tur quam numerus S. S. et ut in locum defunctorum loca veniant, et liberi adlegantur; vel si quis locum suum legare volet, filio vel fratri, vel liberto duntaxat, ut inferat arcae N. partem dimidiam funeraticî, et ne eam pecuniam S. S. velint in alios usus convertere, sed ut ex usuris ejus summae, diebus infra scriptis, locum confrequentare; ex reditu ejus summae si quod comparaverint, sportulas hominib. N. LX. Ex decreto universorum quod gestum est in templo Divorum, in aede Divi Titi, conventu pleno, qui dies fuit V. Id. Mart. Bruttio praesente et Junio Rufino Cos. uti XIII. K. Oct. die felicissimo N. Antonini Pii. N. Pii P. P. sportulas dividerent in templo Divorum, in aede Divi Titi C. Ofilio Hermeti Q. Q. P. P., vel qui tunc erit (Denarios) III. Aelio Zenoni Patri Collegii III. Salviae Marcellinae Matri Collegi III. Imm. Sing.; II. Sing.; II. Populo; Sing. I.

Item Pl. Pr. Non. Nov. N. Collegi dividerent ex reditu. S. S. ad Martis in scholam N. praesentibus Q. Q. (Denarios) VI. Patri Collegi; VI. Matri Collegi; VI. Imm. Sing.; III. Cur. Sing.; III. panes. III. vinum mensuras Q. Q. — S. — VI. VIII. Patr. Coll. — S. — VIII. Imm. Sing. — S. — VI. Cur. Sing. — S. — VI. Populo Sing. — S. — VIII. Imm. Sing. — S. — VI. Cur. Sing. — S. — VI. Populo Sing. — S. — III.

Item Pr. Non. Jan. strenuas (sic) dividerent sicut S. S. est. XIII. K. Oct.

Item VIII. K. Mart. die Karae cognationis, ad Martis eodem loco dividerent sportulas, panes et vinum sicut. S. S. est. prid. Non. Nov., etc., etc.

napokon leendő alamizsna-osztogatást. A családtalan gazdag ezt az eszközt ragadta meg, a végből, hogy az élők meg ne feledkezzenek róla; a döllyfös pártfogó így tarthattott úgy szólván még halála után is szemlét védenczei fölött. Az ilyen összegyülekezések helyéül rendesen a sir és annak környéke szolgált. A gazdagok e végből lakmározó teremül sirjaikhoz majd oszlopcsarnokot, majd valami ideiglenes szárnyéket ragasztattak; a végrendelet néha a megboldogult iránt kedvező indulattal viseltető istenség templomát vagy kápolnáját tűzte ki erre a célra.

E bizonyára sok visszaélésre alkalmat adó, de kétségkívül a tisztelet bizonyos érzelméből eredő szokást a pogányságtól átvette a keresztyénség is. A hívők sok ideig, és még a IV. század végén is, halotti torokat tartottak a hitvallók sirján a tiszteletökre rendelt ünnep előestéjén. A szentekké nem nyilvánított halottak tiszteletére végrendeletileg alapított alamizsna-osztások színhelyéül Rómában egyenesen Szent-Péter temploma szolgált s a keresztyén Paulinának *funeraticuma* is itt hajtatott végre.

Pammachius szenátor tehát kürt hangja mellett kihirdettette a város minden negyedében, hogy megboldogult feleségének temetése alkalmából pénzosztással egybekötött lakomát ad a szegényeknek, s elképzelhető, hogy a meghívást nagyon kevesen útasították vissza. A kitűzött nap kora reggelétől kezdve azt látta Róma, hogy utczáin a rongyokba öltözött népség egész seregei vonulnak sietve a Vatikán városnegyede s Szent-Péter székesegyháza felé. Csavargók, koldusok, tisztességes szegények, a szerencse mind azon kitagadott gyermekei, a kik egyik napról a másikra élnek, s a kiket egy azon korból való keresztyén író oly találólag nevezett el »az Isteni Gondviselés kosztosai-

nak,«¹⁾ Róma minden tájékáról ide csődültek, úgy, hogy a székesegyház és környéke nem sokára csak úgy hemzsegett tőlök. Az épület hajói, szentélye, oszlopcsarnokai alatt, egy szóval mindenütt, a hol csak üres tér kínálkozott, asztalokat terítettek, s a szolgálknak egész serege, majdnem ugyanannyi számú, mint a meghívottak, mindnyáját, mihelyt megérkeztek, szép rendben elhelyezte. Mihelyt egy felekezet jól lakott, elbocsáttatott, hogy másoknak adjon helyet. A lakoma valószínűleg egész nap tartott, és a római hivatalos élelemszer-kiosztók dicséretes fürgesége következtében minden vendég részesülhetett benne. Mielőtt elváltak volna, Pammachius önnön maga mindegyiköknek egy öltözet új ruhát s jelentékeny alamizsnát adott által.

A legelső pénz, a mely a temetési ajándéokra fordítatott, azon ékszerek, arannyal áttört selyemruhák, lenfátylak, drágaköves övek s mindennemű pipereczikkek, fehér, vörös, fekete festékek árából került ki, a melyeket Paulina életében használt. A Sátánnak minden eszköze, ha ugyan a Sátánnak volt valaha valami köze egy ilyen tiszta, ilyen szerény matronához, e végre hitvány árért eladatott. »Milyen változás! ezt írja egész elragadtatással Jeromos, azok a drágakövek, azok a gyöngyök, a melyek a minap Paulina fején és nyakán csillogtak, ma a szegények éhségét csillapítják! A selyemszövet, a kilapított, a sodronyvá húzott arany átalakul jó meleg gyapjúkelmévé, a mely befödi a test meztelenségét, a nélkül, hogy szem elé tárna a hiú tetszgelést. Az alamizsnát kérő vak, a ki gyak-

¹⁾ Videre enim mihi videor tota illa religiosa miserandae plebis examina, illos pietatis divinae alumnos, tantis influere penitus agminibus in amplissimam gloriosi Petri basilicam. Paulin., *Ep.* 13. *ad. Pammach.*

ran ott is kiált, a hol senki sincsen, most Paulinának örököse és Pammachiusnak örököstársa. A gyenge ifjú nő karja támogatja azt a csonka koldust, a ki lábainál kúszik a földön . . . Oh! Pammachius szerfölött nagyravágyó! A menny számára lép föl jelöltül s vesztegetéssel szerzi meg a szegények szavazatát, az ő fehér öltözete azoknak rongyaiból készült. Akadnak férjek, a kik azzal enyhítik fájdalmukat, hogy feleségök sirját ibolyával, rózsával, biborvirággal, liliommal hintik tele: Pammachius ezt a szent port a könyörület balzsamával öntözi.« ¹⁾ — Paulinus, Pammachiusnak szenátortársa, politikai oktatást akart vonni a jövőre nézve; a rómaiak szemei alatt lefolyt ezen látványosságból. — »Oh Róma, ezt írja, ha minden szenátorod ilyen mulatságot rendezne, ha számodra más látványossággal nem szolgálnának, eltávoztathatnád fejed fölől azt a veszedelmet, a melylyel a Mennyei jelenések fenyegetnek!« ²⁾

Pammachius szenátortársai hangos kaczajra fakadtak, mikor ez közöttök szerzetesi ruhájában legelőször megjelent; »de a gúnyért nem maradt nekik adósuk a szerzetes.« Jóllehet a világról lemondott, de azért nem fordított neki hátat, hanem óriási vagyonának megmaradt részét templomok és kórházak építésére fordította; egyébiránt mindig készséggel támogatta a keresztyénség érdekeit a kormánynyal szemben s Jeromosnak folytonosan hűséges levelezőtársa maradt. A mint a keresztyénség a

¹⁾ Caeteri mariti super tumulos conjugum spargunt violas, rosas, lilia, floresque purpureos . . . Pammachius noster sanctam favillam ossaque veneranda, eleemosynae balsamis rigat. Hieron., *Ep.* 54.

²⁾ Poteras, Roma, intentatas tibi illas in Apocalypsi minas non timere, si talia semper ederent munera senatores. Paul., *Ep.* 13.

római nemesség közé behatolt, a mi főkép a IV. század vége felé történt, abban valóban feltűnő eredményeket idézett elő. E nagy házak, a melyek eleinte erőszakos hódítások, később pedig a tartományok rendszeres kifosztása árán gazdagodtak meg, a mint egyszer keresztyénekké lettek, úgy látszott mintha egyébbel sem törődnének, mint hogy magokat minél inkább lealacsonyítsák. Az ember hajlandó volna azt mondani, hogy bizonyos visszatörlesztését szabtak önmagokra, a szegénység kebeléből és a meghódított nemzetek soraiból kikerült vallás nevében. A szegénység mintegy olyan czéllá vált, a mely felé egyező akarattal haladnak: ugyanolyan buzgósággal siettetik, sürgölik romlásukat, mint a minővel hajdan csodával határos gazdagságukat összehalmozták. A kor felkapott erőteljes szólásmódjából kölcsönzött kifejezés szerint: »sok ideig a szegénység ostorául szolgált gazdagságuk, most annak tápláló emlőjévé kíván lenni és márvány palotáik a Krisztus vendéglőházaivá óhajtanak átalakulni.«¹⁾

Nem szólok Paula és Eustochium kétségbeeséséről. Jeromos fátyolt borít fájdalmukra, mint az ókori festő Agamemnonéra, midőn Iphigeniát feláldozza. Ez esetről csakis annyit mond, hogy Paula Pammachius magaviseletében mind azt a vigasztalást megtalálta, a mit keresztyén anyja csak várhat. Minél többet elajándékozott, minél többet széjjel szórt vagyonából, e megtört szivekre annál nagyobb megenyhülés, annál nagyobb isteni kegyelem szállott.

Vége mégis keresztültört egy napsugár azon a

¹⁾ Quoniam divitiae, ubera pauperum sunt, et domus hospitium Christi. Paul. *Ep.* 13.

sötét éjszakán, a mely a bethleheми kolostorokban a lelkeket körülfogta. Toxotius, a ki tizennégy éves korában Albinus leányát, Laetat, vette feleségül, atyává lett. Említettem, hogy Paulának ez az egyetlen fia sok ideig boszús haragot táplált keblében a keresztyénség ellen, a mely tőle anyját elrabolta; de lemondott haragjáról annak a nőnek a kedvéért, a kit szeretett. Pedig Laeta pogánynak a leánya volt, s a mi még ennél is több, a pogány istenek főpapjáé. Azonban Albinus, isteneinek tiszteletével se vakbuzgóságot, se türelmetlenséget nem kapcsolt egybe. Neje, a ki már akkor meghalt, keresztyén nő volt, a ki leányait is a keresztyén vallásban nevelte. E leányok válogatás nélkül keresztyénekhez vagy pogányokhoz mentek nőül, de a pogányok lassanként egymásután a keresztyén hitre tértek által. E vegyes házasságok, a melyeket a kor hittudósai *matrimonium imparnak* neveztek, ¹⁾ távol attól, hogy nem tetszettek volna az Egyháznak, sőt inkább nagyon is kapott az rajtok, Pál apostol szintén ajánlotta már az első híveknek, azt mondván, hogy szentek születnek belőle, és a hitetlen Toxotius ez igazságnak újabb, nevezetes példájául szolgált. Laetával való házasságát eleinte magtalanság fenyegette. Egymásután több szerencsétlen szülésen menvén keresztül a fiatal anya, végre valamelyik hitvalló sirján azt a fogadást tette, hogy, ha leánya születik, azt apáczá-életre neveli. A leány csakugyan megszületett és Laeta teljesítette fogadását.

A gyermeket nagyanyja után Paulának nevezték, s az anya legelső szavául az *Alleluja* kiejtésére tanította. Jeromos elragadó képet fest a pogány istenek papjáról, a

¹⁾ Tu es nata de impari matrimonio. Hieron., *Ep.* 57.

mint utódai környezetében az újszülöttel térdén egész gyönyörrel hallgatja, midőn ez a keresztyének diadalkiáltását kidadogja. Ez a születés, valamint ez az istennek való följajánlás vig örömmel töltötte be a bethlehemi vendégeket. Jeromos ebben már Albinus megtérésének előjelét látta. »Mennyire megszenteli a hitetlent a szent és hívő ház! ezt írta Laetának. Albinus már is az igaz hit jelöltje, mert hiszen a keresztyén fiaknak és unokáknak egész sokasága ostromolja. Részemről azt hiszem, hogy ha magának Jupiternek ilyen családja lenne, még az is a Jézus Krisztushoz térne. Ám nevesse ki, csufolja ki a főpap levelemet, nevezzen ostoba, bolond embernek, nem törődöm vele; a minap veje Toxotius ugyanazt cselekedte. Az ember nem születik keresztyénnek, hanem úgy lesz keresztyénné. A Kapitoliomot és az aranyozott mennyezeteket megfeketítette a rozsdá, moha és pókháló borítja be Róma pogány templomait; az alapjaiból kikelt város helyet cserél, és népessége zuhatag módjára rohan el az istenek romba dőlt kápolnáitól, hogy a vértanúk sirjához siessen.«¹⁾

Laeta, boldogságától megittasulva, már is tökéletes nevelési tervről ábrándozott a még pályás keresztyén nő számára, s komolyan felkérte Jeromost, hogy annak alapvonalait készítené el. Ez anyai kérést Jeromos még csak meg sem mosolyogta, hanem szokott nyájasságával megnyugodott benne. Ennélfogva levél alakban egy kis, mind ez ideig meglévő értekezést szerkesztett Laeta számára, a melyben elősorolja azon alapelveket, a melyek szerint kell

¹⁾ Auratum squalet Capitolium; fuligine et araneorum telis omnia Romae templa cooperta sunt. Movetur Urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra semiruta currit ad martyrum tumulos. Hieron., *Ep.* 57.

irányozni az olyan, gazdagsággal, ranggal, hivatással bíró római nő neveltetését, mint a minőt Toxotius örököse feltüntetett. E szeretetreméltó és bölcs levélben könnyen feltehetően az ember Paula tanácsainak nyomait és Eustochium óhajtásait, a ki az egész világ előtt magának követezte unokahúga neveltetését.

Közös óhajtásuknak megfelelőleg azt mondta Laetának: »Attól tartok, hogy nagyon nehéz, sőt egyenesen lehetetlen lesz Rómában ezen szabályok szerint nevelned leányodat: ennél fogva küldd őt Bethlehembe, a hol nagyanyja és nagynénje sokkal könnyebben és biztosabban idomíthatják. Becses gyöngy lesz ez Mária ágyán; a kis leány itt Jézus Jászolában pihen majd. A kolostorban, a szűzek csapatában tápláltatva, e világot csakis az angyalok életmódjának fátyolán át ismeri... Eustochium birni óhajtja: bizd reá a kicsikét, a kinek sirása imádság lesz érted az egekhez. Hadd lássa, szeresse, bámulja gyermeked mindjárt első szempillantásától kezdve azt, a kinél minden: a beszéd, a magatartás, a járás valóságos oktatás az erényre! Hadd ringassa keblén ezt az új Paulát a nagyanya, a ki unokája kedvéért újra kezdi azt az eljárást, a mit leányával már oly szerencsésen befejezett!« A gondnak egy részét azonban maga részére követezte: ő lesz majd a gyermek tápláló atyja, ő lesz tanítómestere; ő tanítja meg járni, ő tanítja beszélni és olvasni. »Küldd el hozzám, azt irta neki, én majd őt vállaimon hordozom; öreg létemre gyermekké teszem magamat, vele dadogok, hogy beszédmódjához alkalmazkodjam, ¹⁾ s hidd meg nekem, büszkébb leszek hivatá-

¹⁾ Ipse, si Paulam miseris, et magistrum et nutricium spondeo; gestabo humeris, balbutientia senex verba formabo... Hieron., *Ep.* 57

somra, mint a minő volt valaha Aristoteles az övére. A világ bölcsének Macedonia királyát kelle oktatnia, a ki felől azt rendelte a végzet, hogy Babylonban méreg által veszen el; én Krisztus egyik menyaszonyának szívét idomítom majd, a ki bizvást elnyeri a mennyei koszorút.« Így elegyült össze minden örömük és fájdalmaik a buzgó áhitatosság és gyengéd barátság közös érzelmében.

Egyébiránt óhajtasuk nem enyészett el, mint valami üres agyrém. Az ifjú Paula, miután fölvette a szüzi fátyolt, Bethlehembe jött, hogy nagynénjének Eustochiumnak segítségére legyen a kolostorok igazgatásában, a mikor nagyanyja nem élt többé. Mint családjának utolsóul maradt tagja, ő foghatta be a haldokló Jeromos szemeit.

II.

A 402-ik év márczius hónapjában ¹⁾ egy váratlan esemény (rájuk nézve ez is esemény számba ment) némi nyugtalanságba ejtette a bethlehemi kolostorokat: Melania útra kelt Italia és Róma felé, a melyet már harminczhét év óta nem látott. Gyors elhatározással foganatosított útazásának indító okául bizonyos családi ügyet említettek, a melynek magva a következő.

Melaniának az az egyetlen fia Publicola, a kit öt éves korában elhagyott, s a ki a többi városi árvákkal együtt a városi prétor gyámsága alatt maradt, a jellemében rejlő erő következtében leküzdötte mind azt a nyomort, a mi az anyától való elhagyattatás következménye szokott

¹⁾ Jam hyeme decedente. Paul. Nol., *Ep.* 29. — V. ö. *Ep.* 9. és 10.

lenni. Tekintélyes és tisztelt ember vált belőle, s a szenátusban, a melynek kapuit neve és vagyoni helyzete megnyitotta előtte, becsületesség és tudomány tekintetében a legkiválóbb tagok közé számították. Az a rendszeres keresztyén buzgóság, a mely a családról és önmagáról való teljes lemondás tanát hirdette, kapott a jó alkalmon s a fiu sikerét egyenesen az anya magaviseletének érdeméül róvta föl. Ez a legszentebb emberi kötelességnek illetén feláldozásában minden áron az isteni Gondviseléshez a végből intézett felhívást kívánt látni, hogy az viselje gondját az elhagyott gyermeknek, a mely fölhívásnak a Gondviselés méltóan meg is felelt.¹⁾ Ilyen szentségtörő tévelygésekre ragadta a babona a dölyfös vagy gyenge lelkeket, sőt néha még a szép szellemeket és nagy szíveket is. A mi Publicolat illeti, minthogy keresztyénnek neveltetett, megmaradt keresztyénnek, még pedig anyja véleménye szerint elég lágymeleg keresztyénnek, mivel a saját gyermekeit biztosítani akarta azon túlzások és szerencsétlenségektől, a melyeknek ő maga kiskorában áldozatul esett.

Bizonyos Albina nevű gazdag patricius nővel való házasságából két gyermeke született, úgy mint egy fia, a kit apja nevére szintén Publicolának neveztek, s egy leánya, a kire meg nagyanyja nevét adták s a ki a történelemben mint ifjabb Melania ismeretes. A Publicola és anyja jellemében és életmódjában nyilvánuló ellentétesség azonban nem szolgált akadályául annak, hogy közöttök egészen tiszteletteljes és eléggé kitartó levelezés ne kelet-

¹⁾ Paul. Nol., *Ep.* 44. — Augustin., *Ep.* 46. — Pallad., *Lau-siac.*, 118. fej.

kezzék, úgy, hogy Melania az Olajfák hegyén lévő remeteségéből vezette leányunokájának keresztyén nevelését, a kinek szellemére és akaratára lassan-lassan egészen uralkodó befolyást nyert. Azok a férfias tulajdonságok, amelyek e nőt annyira feltűnővé tették, az a világról való lemondás, az a vakbuzgóság, a melyet még az egész Keleten végig úzótt kalandjainak szembeszökősege sem birt lealacsonyítani, s Judeában folytatott remete élete nagy fényt vetettek nevére, főképen a nyugati keresztyén társadalom köreibben. Melania, távolról nézve, valóságos eszményi személyiségnek látszott, a kivel senki nem versenyezhetett volna a keresztyénség kebelében. A csodálatnak ez az érzelme korán meggyökerezett az ifjabb Melania szívében, a ki érzelmeik minden külömbözősege daczára nagyanyját mintegy bálványkép imádta.

A mint az ifjabb Melania tizenhárom éves korát elérte, Publicola férjhez akarta adni; de ez eleinte vonakodott tőle, nagyanyja buzdításai által felbátorítatva, de meg azért is, mert, a mint mondta, rendkívüli ellenszenvet érez a házasság iránt; ¹⁾ ez az ellenszenv azonban azonnal eloszlott, mihelyt vőlegényét megismerte, úgy, hogy a nagyanya vereséget szenvedett. Az a férj, a kit Publicola leányának ajánlott, tizenhét éves fiatal ember volt, Afrika egyik hajdani prefektusának fia, a ki mind azon szellemi, vagyoni és rangbeli tulajdonságokat egyesítette magában, a melyek magas társadalmi állást biztosítanak a világon. Úgy hívták, hogy Pinianus. ²⁾ Melania megszerette s egy-

¹⁾ Tredecim annos nata . . . semper stimulata aviae suae cohortationibus, tantum fuit sauciata, ut matrimonio non posset inseruire. Pallad., *Lausiac.* 119. fejt.

²⁾ Piniano filio Severi qui erat ex Praefectis . . . viro urbis

bekeltek, de házasságuk magtalan maradt. Boldogságuk tetőpontján, a mely fölött csakis ez az egyetlen felhőcske borongott, a nőben gyötrő vágy támadt a remeteélet iránt, és mikor ezt a vágyát nagyanyjával bizalmasan közölte, ez abban rögtön a mennyből jövő elhivatást ismerte föl, s arra buzdította unokáját, hogy váljon el férjétől s azt is hasonló elhatározásra bírja. Az elválás eszméjétől azonban az egyik ép úgy megrettent, mint a másik. Publicola szintén, valamint Albina s az egész család, hangosan tiltakozott az elválás pusztá említésére is, egyúttal kijelentették, hogy abba soha bele nem egyeznek, sőt ha kell, családi tekintélyöket is fölhasználják, de azt meg nem engedik, hogy ez az annyira összeillő egybeköttetés bárminő okból is felbontassék. A szerzetesi élet által követelt tényleges és valódi elválás mellett állott fenn azonban még a keresztyéni erkölcsökkel szintén összeférő, inkább csak színlelt mint valódi elválás, a mely abból állott, hogy a házasságot úgy bontották föl, hogy a házaselek ugyanazon ház födele alatt maradtak. A két házastárs, kölcsönös megtartóztatás fogadalmával kötven le egymást, testvéri szövetséggé változtathatta azt a köteléket, a melyet a római törvény bámulatraméltólag úgy határozott meg, hogy az »tökéletes életközösség, az isteni és emberi jogokban való osztakozás családalkotás czéljából.«¹⁾ Annyi áll, hogy az ily önkéntes elválásnak akárhányszor megint csak

Romae primario. Pallad., *Lausiæ*., 119. fej. — V. ö. C. Th. VI. köt. 378. lap. ed. Ritter. — Baron., ann. 385.

¹⁾ Viri et mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens Consortium omnis vitæ, divini et humani juris communicatio liberorum procreandorum causa. D. I. I. Modest. lib. I. de *Rit. nup.* — J., de *Pat. post.* — Probus, R. 9. C. de *Nuptiis*.

az elébbeni állapotra való visszaesés lett a következménye, és az erre alapított szerzetesi fogadalom számos veszélynek tétetett ki, s az efféle esküszegésnek példái gyakorta előfordultak még a magasabb egyházi méltóságokat viselő körökben is, a hol a házastársak elválását az egyházi törvények kötelezővé tették: de Publicola ezt ép oly kevésbé szívelhette, mint a másikat. E tekintetben inkább római mint keresztyén módra gondolkozott, s azt akarta, hogy utódai legyenek. E bonyodalom közepett a nagyanya azt hitte, hogy okvetetlen közbe kell lépnie, hogy »kosarat kössön a vadállatok orrára« ¹⁾ (e szóval a szülékre czélzott) s az ifju házasoknak előszabja követendő útjokat: a nő akkor húsz éves volt, a férj pedig huszonnégy.

Melania vakbuzgóságához valóban méltó volt az az eszme, hogy szétrombolja unokáinak családját ép úgy, mint a hogy a magáét szétrombolta; de a római társadalmat különben is ragadta a bódulat szelleme az örvény felé, s a lélek legnemesebb ösztönei egyenesen közreműködtek arra, hogy azt oda minél előbb beletaszítsák. A rettenetes Melania tehát harminczhét évi távollét után készségesen átkelt a tengereken, hogy az egymást szerető házastársakat szétválassza. Mindazonáltal nem épen ez a dolog aggasztotta a bethlehemi remetéket, s nem épen ezt kárhoztatták ellenségekben, mert körülbelül, ha nem is olyan nagy mértékben mint az, ők is osztották vele együtt a szerzetesi élet tökéletességéről az Egyházban mindinkább általánossá váló nézeteket; hanem ők ez utazásnak másík, őket sokkal közelebből érdeklő okát gyanították és csakugyan sejtelmökben nem is csalatkoztak. A Rufinus és

¹⁾ Depugnare adversus bestias. Pallad. *Lausiaca*, 118. fej.

Jeromos közt folyó küzdelem éppen ekkor jutott legmagasabb tetőpontjára. Rufinus 401-ben kizáratott a római egyházzal való közösség kötelékéből; Anastasius pápa elítélte őt is egyidejűleg Origenessel, a kinek összes könyveit Honorius császár egy rendelete éppen akkor tilalom alá vetette; végre Jeruzsálemi Jánosnak a római püspök-nél Rufinussal való kibékitése céljából megkísérlett lépése is csak tagadó, még pedig határozott és szigorú kifejezésekbe öltöztetett választ eredményezett. Melania meg akarta kísérleni, ha vajjon hatalmas rokonságától támogatott személyes befolyása nem vethetne-e újabb súlyokat Róma tanácsainak mérlegébe: ez volt szerinte barátjának hajótörésében az utolsó mentő deszkaszál.

Utikészületeit csakhamar megtette, s a bevett szokástól eltérőleg Cesareában ült hajóra, több szenttel vagyis, mai nyelven szólva, több szerzetessel vagy pappal egyetemben, a kik vállalkoztak arra, hogy őt Nyugatra elkísérjék. Húsz napi szerencsés hajózás után Nápolyban kötött ki, a hol már családja várakozott reá. ¹⁾ Publicola, Albina; leányuk, vejük és néhány szenátor rokonuk e városba jöttek fogadására. Körülbelül mindnyájan ismeretlenek voltak előtte, és családjából fián kívül, a kit őt éves korában elhagyott, soha senkit sem látott. Mindnyájan a rangjukat megillető legnagyobb díszben jöttek, ő pedig még az általa választott öltözetmódból is legszerényebben érkezett, azonban a leghevesebb ellentét mégis nem ebben, hanem természetében rejlett. Melania ekkor hatvanéves volt és Ázsia napjától megbarnított arczát

¹⁾ Navein ascendit et Caesarea navigans . . . Intra dierum viginti spatium, Neapolim urbem . . . advecta est. Pallad., *Lausiaca*. 118. fejt.

szürke haj vette körül. Durva gyapjúból, minden diszítés nélkül készült ruhát viselt, ruhája fölött pedig oly pokróczszövetű rövid köpönyeget, hogy az ember könnyen elnézhette volna szittyóból készült gyékény félének;¹⁾ az egész öltözet barna színű volt. Azt a barmot (lovat vagy öszvért) is magával hozta, a melyet Jeruzsálemben használni szokott, s ez az állat a szemtanúk állítása szerint oly nyomorult, oly rút külsejű volt, hogy a leghitványabb italiai számár pompás paripának látszott mellette.²⁾ Mikor a Nápolyból Rómába való elindulás ideje elérkezett, Melania maga szabta meg az útirendet Campanián át, s első állomáshelyül Nolát tűzte ki, rokonának Paulinus szenatornak lakhelyét, a ki e város közepén Felix vértanú székesegyházának szomszédságában remeteséget épített magának. Melania Paulinusnak Jeruzsálemi János ajándékából a Krisztus valódi keresztyének egy forgácsát hozta; saját ajándékaképen pedig egy Judeában szőtt tunikát, valószínűleg valamelyik a Bibliában említett híres legelőn élő nyáj gyapjából.

Paulinus Melania jöveteléről eleve értesítette nagyszerű fogadtatást rendezett számára, a melyről önmaga hagyott képet számunkra a kor divatja szerint szép, de keresett s rendkívül czikornyás prosában irt levelében. Paulinus, a ki, mielőtt a világról lemondott volna, a pogányok között nagyrabecsült prosairónak és felkapott költőnek tekintetett, a keresztyének között is ugyanazon hirnévnek örvendett, mint a kiknek vallásos cselekményeit

¹⁾ Crassa veluti spartei staminis tunica et vile palliolum. Paul. Nol. *Ep.* 10.

²⁾ Macro illo, et viliore asellis, burrico sedentem Paul., ugyanott.

dicsőítette, szentjeiket megénekelte; habár ez újabb műveire nézve a nyelvtisztaság védője, élükön mesterével Ausonius-sal, azt a szemrehányást tehették volna neki, hogy elhanyagolja a nyelvet s színtelenné teszi a latin költészetet, mert rendszeresen tartózkodik a körülírásoktól s a mythologiai képek használatától, a melyek annak báját képezik: egyszerűen, hogy a Muzsák ellen prosodiai kegyes csalást követ el.

Ámde lássuk, hogyan írja le Melaniának és kíséretének megjelenését, a midőn Nola városába betoppantak.

»Sehol a föld kerektségén nem látott a világ, azt mondja, bámulatra méltóbb és tanulságosabb ellentétet, mint az anyáét és a fiakét, felszerelésökben és magoktartásában, s ez az ellentét minden szemben az Urnak dicsőségét tükröztette vissza. Melania érkezett legelsőnek sovány gebéjén ülve, a melynél ocsmányabb számár alig akad az egész világon, míg utána a kíséretében lévő szenátorok fényben és gazdagságban vetélkedve, csak hogy egymást felülmulják, a világnak összes pompáját szemeink elé tárták. Az Appius-féle út egyszerre szikrázott és nyögött nagyszerűen felszerszámozott lovaik sokasága, arannyal borított kocsijaik gördülése, gyaloghintóik ingadozása s az összetorlódó szekerek egymást kerülgetése alatt; de a keresztyén alázatosságnak egyetlen sugára elhomályosította a gögnek mind ezen fényességét. A gazdagok csodáltak benne a szegényt, a világfiak a szentet, ő pedig semmibe sem vette gazdagságukat. Oly felfordult világot látunk itt, a melyben Isten ülte diadalát; mivel az arany, a bíbor, a selyem megalázkodott a fekete, viseltes gyapjúkelme előtt s beálltak annak szolgálóinak: ekkor aztán áldottuk az Urat, a ki bölcsékké teszi az alázatosakat, s

azt, a ki magát megalacsonyítja, felmagasztalja s a gazdagokat szegénységökben meghagyja.« ¹⁾

Paulinus kunyhójában fogadta őket, a mint lakását nevezte, mindazonáltal ez a kunyhó olyan terjedelmes volt, hogy mindnyájokat befogadhatta kíséretökkel együtt, tehát »a gazdagokat ép úgy, mint a szenteket.« A roppant nagy, kolostor alakú épület két-emeletes volt, a melynek mindegyikét középen folyosó választotta el, arra nyitlak a szobácskák. A lakásnak ezen részén kívül, a melyet cenaculumnak neveztek, tágas termek szolgáltak még összejöveteli és étkezési helyiségekül. Kívül, az épület mellett, terjedelmes oszlopcsarnokok húzódtak végig. A lakáshoz két kis kert is csatlakozott, a melyek közül a veteményes kert meglehetősen terméketlen volt, s elég rosszul műveltetett, mint Paulinus maga is megvallotta; a másik gyümölcsfákkal beültetve Szent-Felix székesegyházával állt összeköttetésben, a hova a ház lakói külön bejárás fölött rendelkeztek. Paulinus e házban néhány állandó lakos asztaltársat tartott s még nagyobb számú látogatót, a kik, a nélkül hogy szerzetesek lettek volna, vele együtt a vezeklő életmód gyakorlatára szentelték magokat.

A hajdani szenátor, a kit a nolai nép óhajtsa vagyis inkább erőszakossága nem sokára ezután e város püspöki székére emelt, akkori legsürgősebb s legkedvesebb foglalatosságának Felix vértanú dicsőítését tekintette, a kinek maradványai a szomszédos székesegyházban pihentek. Évről évre a saját költségére végeztetett építkezések által a templom régi hajóihoz kápolnákat, vagy a régiekkel egyberendelt hajókat emeltetett, a melyek az egész

¹⁾ Paulin., *Ep.* 10.

épületnek olyan alakot kölcsönöztek, mintha csak valami kis város lett volna. ¹⁾ A negyediket alig fejezték be valódi fejedelmi pompával, már is az ötödik emelkedett ki a talajból. Felix valójában nagy szentje volt Campaniának, és a sírjának tulajdonított csodatevő erő szakadatlan néptömeget vonzott hozzá. Az asszonyok azt hitték, hogy neki köszönhetik gyermekeiket, a gyermekek atyáik életét, a földműves földje termékenységet, a kapás szöllejének bő szüretét; maga Paulinus is annak a kéznek tekintette ezt a hatalmas pártfogót, a ki keresztyénné lett lantját fülhangolja és őt a Parnassus ösvényein kalaúzolja, a melyet azonban nem mert megnevezni többé. ²⁾ A cenaculumból és a társalgó termekből meghallatszott a templomi ének visszhangja. Midőn az éjszaka elérkezett, Melania ellopózkodott társaságától, hogy a gyermekek csapatahoz csatlakozzék, a kiknek karéneke harsogott a székesegyház boltzatai alatt. A többi látogatók, mint egészen más jellemű s más életmódú világfiak, nem követték példáját, de minden társalgástól és zajütéstől tartózkodtak mindaddig, míg csak a szent zsoltosma be nem végződött. Úgy látszott, mintha valami szent félelem tartaná őket féken: s szinte hajlandó lett volna az ember azt mondani, hogy

¹⁾ Paul., *Carm.* 21., 24., 25. — *Ep.* 10. és 12.

²⁾ Azt írta barátjának Severusnak, midőn annak szent Félix évfordulati ünnepélyére írt egyik költeményét megküldte, hogy: »Habes ergo libellos a me duos, unum versibus, Natalitium, de mea solemnia ad Dominaedium cantilena, cui corpore et spiritu quotidie, lingua autem quotannis, pensito dulcissimum servitutis voluntariae tributum, in die festo consecrationis ejus.« Paulin., *Ep.* 9. — Még maig is birunk tizenötöt e szent Félix ünnepére készített költeményekből.

hallgatásuk által egyenesen hozzácsatlakoztak a szent énekléshez.

Mialatt Melania és rokonsága Szent-Felix kolostorában tartózkodott, a *szent asszony*, a mint őt elnevezték, oly tiszteletnyilvánításokban részesült, a melyek szinte az imádathoz jártak közel. Ha Paulinus, egyébiránt nagy túlzás bélyegét magán viselő, elbeszélésének hihetünk, sok oly különös dolog történt itt, a melyek az ő kifejezése szerint nyilván mutatták, hogy »a selyem mily szolgaságra és megalázkodásra vetemedett a gyapjuszövet előtt.« A férfiak bársony tógájokat dobták a földre Melania előtt, hogy azon járjon; az asszonyok arannyal himzett fátyolaikat; arra kérték, engedné meg, hogy az ő rongyaiba burkolózhassanak: azt mondta volna az ember, hogy hozzá közeledve a szegénység ragályát akarták mintegy elkapni tőle. Paulinus valóságos keresztyén palladium gyanánt fogadta temploma számára a valódi keresztnak azt a darabkáját, a melyet neki Jeruzsálemi János küldött.¹⁾ Néhány kis szálkát leválasztott belőle legkedvesebb barátai számára, a többit pedig gazdag ereklyetartóba foglaltatta, a melyet a nolai templomban sokáig őriztek. A mi a judeai gyapjuntunikát, Melania ajándékát, illeti, miután néhányszor viselte, legkedvesebb barátjának, Sulpicius Severusnak, adta emlékül.

Az első ügy, a mi miatt Melania Rómába jött, úgy-mint unokájának és Pinianusnak elválasztása, nem épen a könnyebbiknek látszott, mert küzdenie kellett az apa, az anya s magok a hitvestársak ellen, a kiket gyengéd szere-

¹⁾ Maga beszéli el, hogy egy tűzvészt oltott el vele, az által, hogy a lángok elé tartotta: »De Crucis aeternae sumptum mihi fragmine lignum.« *Natal. 10. S. Fel.*

tet kapcsolt egymáshoz: mindazonáltal idő folytán azzal a hajthatatlan jellemével, a mely soha nem engedte, hogy a czélt elveszítse szemei elől, ha nem is egészben, de legalább részben sikert aratott Melania, a mint egyszer azon család kebelébe, a melyet szétválasztani akart, behelyezkedhetett. Hogy miképen? azt majd rögtön meglátjuk.

Ellenben a másik ügy, a melynek sikerére bizton számított, megbukott, még pedig tökéletesen. Pedig a dolgok állása úgy látszott, mintha javult volna Jeruzsálemből való elútazása óta. Anastasius váratlan halállal halt meg, három évi s néhány hónapi főpapsága után a 402-ik év ápril havában, s Innocentius lett utódává.¹⁾ Melania tehát a dolgok rendes folyásába bízva, a mely azt hozza magával, hogy a magas hivatali utód mindig visszahasson elődére, elbontsa azt, a mit az alkotott, s megadja azt, a mit az megtagadott; Melania, mondom, bátran hihette, hogy majd Rufinus ügyében is hasonló történik, és mivel Anastasius kirekesztette az egyházból, a Siricius által kiállított egyházközösségi bizonyítvány daczára, Innocentiusnak nem lesz sürgősebb dolga annál, hogy az Anastasius által kimondott kirekesztetést visszavonja, legfőképen, ha bebizonyítják neki annak az igazágtalanságát. Ezt a dolgot vállalta magára, s már eleve örült barátja feloldoztatásának, a melyet saját befolyása, saját fáradozásai árán eszközölt ki.

Melania csalódott ezúttal. A szóban forgó tan kérdése nagyon fontos volt s az egyház nagyon érdeklődött iránta. Rufinus fenhéjázó visszaútasítással sértette meg

¹⁾ Baronn., *Annal.*, ann. 402., 47. — Tillem., *Mem. eccl.* X. k. 627. lap.

azt a fegyelmet, a melynek a saját környezetében való megszilárdításán Róma annyira munkálkodott, midőn arra szólíttatott föl, hogy a maga igazolása végett jelenjen meg a pápa előtt; ehhez járult másodsorban, hogy Rufinust zsinat ítélte el; és végre Honorius császár a zsinat és a püspök kettős határozatával egyezőleg megtiltotta Origenes műveinek olvasását s iratainak terjesztését: Rufinus szintén e rendelet határozmányai alá esett. Hiába igyekezett Melania Innocentius körül erőhatalommal győzni, az által, hogy Jeromosnak minden ellenségét mozgásba hozta, mert mindenütt barátaival találkozott: Pammachiussal, Marcelával, Fabiolával, az egész családi egyházzal, a mely Melaniát oly sokáig bámulta, de a mely most őt kebeléből kitaszította.¹⁾ Még az is kétséges, hogy az egyházból kirekesztett Rufinus meglátogathatta volna-e őt Rómában, mivel a polgári hatóság ily esetekben mindig segédkezet nyújtott az egyházi tilalmak végrehajtására. Mivel ez a kudarcz Melaniát még inkább elkésérítette, mindenütt szította a tüzet és gyűlöletet Jeromos ellen; folytonosan ennek ellenségeivel élt együtt, s a történelem bizalmas viszonyban lévőknek mutatja be előttünk azon Apronianussal, a kinek ajánlotta Rufinus *Apológiáját*. Apronianus, a kinek megtérítését, a mint mondtam, az aquilejai pap kezdette el, még ezen időben is a vallástanulók ruházatát hordta. Buzgósága őszinte volt, valamint feleségeé s leányaé is, a kit gyengéden szeretett. Mind a hárman úgy hallgatták Melaniát, a ki a legnagyobb tanítómesterek társaságában élt s a leghiresebb remetéket látogatta, mintha csak ő is az Egyház egyik tanítómestere lett volna; de, fájdalom, sokkal buzgóbban hallgatták, mint kellett volna. Mert annyit

¹⁾ Hieron., *Ep.* 56., 61., 96.

magasztalta s oly hathatósan a szerzetesi élet gyönyöreit, hogy mikor elhagyta Rómát, Apronianus meg a felesége különválva éltek egymástól, leányuk pedig kolostorba temetkezett.

A világ akkor a legsötétebb korszakok egyikét élte át, a melyekre csak elhívta a Gondviselés. Soha nem volt annyira olcsó az emberi élet, mint akkoriban. A politikai társadalom nem várta már azt sem, hogy a holnapot megéri. Minden perczen egy-egy darab hullott le azon épületből, a melynek felépítésére a római vitézségnek tíz évszázad kellett,¹⁾ s a melyről azt hitte, hogy örökké tartó lesz. — Naponkint megújította támadását ellene a barbarok minden faja, germánok, szarmaták, hunok, szászok, ethiopiaiak, numidák; a birodalom összes határain, a sok támadás egygyé, de általánossá s folytonossá változott át. A barbár világ ezúttal Itália és Róma a római világ szíve felé összpontosította legellenállhatatlanabb erőit. 401-ben Alarik egész Venetiáig hatolt előre. 401-ben urává lett a Pó partjainak, s Róma felé vonult, a midőn Stilikon legyőzte őt Pollentiánál. 406-ban Rhadaghais még közelebbre nyomult: mert ugyanaz a Stilikon Fesulánál, Flórenczen alól, tartóztatta föl. E szerencsétlen évnek utolsó napján a vandalog, az alánok, a suévek átkeltek a Rajnán, előzőnlőtték Galliát, Hispaniát s nemsokára mind a kettőt elveszítette a birodalom. Néhány hónappal később Britanniára került a sor, a mely függetlennek nyilatkoztatta ki magát. Végre a tökéletes romlás előjele gyanánt a római

¹⁾ *Virtus Romana, virtus Romanorum.* E korszak eseményeire vonatkozólag bővebb értesítés meríthető *Alarik* czimű kötetéből *Elbeszélések a római történetből az V. században* czimű munkának. Ebben az események nagy részletességgel adatnak elő.

kormányzatot valóságos örület szállotta meg: Stilikon, gyámfiának és vejének, Honoriusnak, rendeletére megöletett, és Italia védelmező nélkül maradt. Ekkor újra megjelent Alarik. A szentelen barbár, mivel nem találkozott olyan ellenséggel, a kivel meg kellett volna harczolnia, sarczot vetett Rómára, de megkimélte, hanem azért keze ügyében hagyta a világ úrnőjekép szereplő várost, hogy haragjának játékszeréül vagy dicsőségvadászó szeszélyének játszmájánál betét gyanánt szolgáljon.

E tények föltűnő jelentőség bélyegét hordták magokon, s az elfogulatlan szemek annak az okát tisztán látták. A római kormányzat gyengesége, a császárok tehetetlensége, a miniszterek egyenetlensége, az idegenektől és herélektől hemzsegő udvar cselszövényei, s mindenekelőtt az a rossz politika, a mely a római sást a barbarok őrizetére bízta, mindent eléggé megmagyarázott; de a vallásos szenvedélyekbe elmerült IV. század hallani sem akart a földi eseményekben semmi olyasról, a mi nem az ég rendelete lett volna. A pogányság az erősbödésére szolgáló köz bajok oltalma alatt fölemelte fejét, s a keresztyén vallást vádolta a hazát sujtó szerencsétlenségekért; minthogy a szerencse napjaiban imádóinak közönyössége és megvetése folytán hanyatlott alá, most a jelen idő nyomorai között a gyűlölet által aczélozta meg erejét. Viszont a keresztyénség azt hányta a pogányok szemére, hogy az Isten haragját fölingerelték, elébb véres üldözéseikkel, később pedig makacs hitetlenségökkel vagy fenhéjázó kételkedésekkel. Mind a két tábor okoskodások, sértegetések és fenyegetések fegyvereivel harczolt egymással, sőt még jövendőmondásokkal is folytatták a háborút.¹⁾ A sokistenhívők olyan jövendőlé-

¹⁾ Lásd az *Elbeszélések a római történetből az V. században*

sekét kutattak elő, a melyek bizonyos meghatározott időpontra tűzték ki a Krisztus vallásának végét s a keresztyének megsemmisíttetését. — Viszont ezek a zsidó és keresztyén könyvekkel kezökben, a birodalom legközelebb bekövetkező bukását hiesztelték; sokan toldalékul még a jelenvaló világnak végpusztulását s az Antikristusnak eljövetelét is kilátásba helyezték. Az egyházból kiűzött ezredév-hivők ismét nagy számmal mutatkoztak: a zavar mindenütt nőttön nőtt, a vallásokban ép úgy, mint a világi dolgokban. Melania e felekezethez tartozott, vagy legalább valami Mennyei jelenésféle kijelentéshez hasonlót hozott magával Keletről, a melyet most találékony szelleme a jelen eseményekre alkalmazott, úgy, hogy Rómában sokaknál valóságos jósnő hírét hagyta maga után.

»Gyermekeim, így szólt családjának, nemsokára négyszáz éve lesz annak, a midőn megiratott, hogy »az utolsó óra közeledik.« Miért ragaszkodtok tehát mindig e világ hiábavalóságaihoz? Az Antikrisztus megjelenik, vajjon nem rettegtek-e jövetelétől? Számtalan szerencsétlenség készül megrohanni benneteket, és ti az hiszitek, hogy gond nélkül élvezhetitek azt a gazdagságot, a mit őseitek reátok hagytak!« E minden újabb alkalommal s valódi látó lélek tekintélyével ismételt szavak nem maradtak hatás nélkül az ifjabb Melaniának és férjének lelkiületére. — Atyjoknak, Publicolának, ellenvetése daczára eladták birtokaikat: a nagyánya diadalmaskodott. Ez neveztetett a család-szétrombolók titokzatos nyelvén a világ fenevadai-val való harczolásnak. Mindazonáltal a fiatal feleség nem

czimű munka *Alarik és Aranyszájú Szent-János s Eudoxia császárné* nevezetű köteteit.

tette le a fegyvert minden ellenállás nélkül, mert egy mezei lakásra nézve, a melyet kiválólag szeretett (talán azért, mert ott töltötte első éveit, vagy talán azért, mert ottan ismerte még férjét) kegyelemért esdekelt; de a nagyanya hajthatatlan maradt: mindent el kellett adniok.¹⁾ Ekkor magával hurczolta őket Siciliába, a hol Rufinus csatlakozott hozzájuk; azután mindnyájan átkeltek Afrikába.

Publicola Rómában maradt s kevés idő múlva azután meghalt. Melania ezt a veszteséget férfiúnak is becsületére való állhatatossággal szenvedte. »Buját némán magába fojtotta, ezt mondja Paulinus, bár nem tagadhatott meg néhány könyvet méhe magzatától.« Augustinus, a ki őt ez állapotában látta, szerfelett dicséri nyugodt bátorságát, s egy ugyanezen Paulinushoz intézett levelében például ajánlja a világias személyek számára, hogy tudják, mint kelljen fájdalomakon uralkodniok. »Melania, így ír levelében, eleinte érezte a vérnek és a természetnek felzúdulását, de csakhamar nem érzett egyebet lelki sajnálkozásnál. Könyei, melyeket öntött, nem annyira azon okból folytak, hogy egyetlen fiát elvesztette, a ki eltűnt ebből a világból (a mi, fájdalom! mindennapos emberi esemény), hanem

¹⁾ A következő részletekből, a melyek egyik barátjoktól valók, kitűnik, hogy milyen nagy volt vagyonuk: »Quum persuasisset eis vendere quae habebant, Roma eos eduxit . . . Omnes autem possessiones quas habuit in Hispaniis, Aquitania, et Tarraconensi et Galliis . . . et in aliis civitatibus, quum vendidissent, eas ad tres usque solidos distribuit. Quae autem habebat in Sicilia, Campania et Africa, sibi reliquit, ut suppeditare posset monasteriis et egenis.« Pallad. *Lausiac.* 110. fejt. Azt mondják, hogy 8000 rabszolgát szabadított föl s csak azokat tartotta magánál, a kik egyáltalán nem akartak távozni tőle. »Liberavit autem servorum, qui voluerunt octo millia.« Ugyanaz ugyanott.

inkább abból, hogy ez a halál nagyon gyorsan következett be, s még akkor lepte meg, a midőn a világ bilincseiből ki nem szabadulhatott. E kegyes anyát leginkább az búsította, siránkozását az idézte elő, hogy Isten nem várakozott addig fiának elvevésével, mígnem ez a fiú, az anyai óhajtsanak engedve, le nem vetette magáról a tisztviselő togáját a szerzetes szőringe kedvéért s a kolostori magányt többre nem becsülte a szenátus fényes dicsőségénél.« ¹⁾ Így okoskodtak ezen önmagokkal s a hazával mitsem-törődés korszakában az Egyház legnagyobb szentjei; és a büszke Melania azt hitte, hogy még nagyobbra növekszik, ha visszafojtja lelkébe a természet minden ösztönét, a legkeserűbbet ép úgy, mint a legédesebbet.

Most már fia halálával teljesen urává lett unokája és Pinianus sorsának. Eddigelé is nagy győzedelmet vívott ki: nevezetesen, hogy a házastársak megtartózkodási fogadalmat tegyenek, a nélkül, hogy az együttélést fölbonthaták; egyéb tekintetben azonban kudarczot vallott s türelmetlen segítő-társainak erőfeszítései hasonlóképen megbuktak. Pinianusnak és feleségének sok ostromot kellett kiállaniok a kor ezen vakbuzgósága részéről, a mely néha a kapzsisággal kezet fogva, nem akart meghagyni az emberek szívében semmi emberies érzelmet, még ha a leg-törvényesebb, a legszentebb lett volna is az. A férj majd csaknem ostrommal verte vissza a hippói lakosokat, a kik fejökbe vették, hogy őt akarata ellenére pappá teszik, s a feleségnek könyekkel szemében kellett kikérnie Augustinus pártfogását és szerelméért való bocsánatát.²⁾ Mikor a

¹⁾ Paulin. *ad Augustin.*, Ep 94.

²⁾ Lásd ezen Elbeszélések XII. fejezetét.

nagyanya azt látta, hogy minden jó tulajdonságaik és minden engedelmességek daczára sem tudja kicsikarni uno-káitól azt az utolsó áldozatot, hogy kolostorba temetkezzenek, tanúbizonyságul lerázta ellenök faczipője porát s elutazott Jeruzsálembe.

Itt élt aztán egy kis ideig, magánosan, hallgatagon s már szinte meghalva a világra nézve. Az Olajfák hegyén levő zárdájából, mint a világ zivatarai felett uralgó észlelő helyről, kísérte szemmel a birodalom roskadozását s a Mennyei-jelenésekről írott könyvvvel kezében, megjelölte annak egyes fokozatait. A keresztyén időknek ezt a sibyl-láját, az Isten szándékainak szemléletébe elmerülve s az emberi szenvedések iránt teljes érzéketlenséget tanusítva, munkája közben érte a halál, körülbelül negyven nap mulva Jeruzsálembe való visszatérése után.

III.

Mialatt ezen események Rómában végbementek, annyi nagy fájdalom lepte meg a bethlehemi kolostorokat, hogy a Melania cselszövényei, Rufinus újabb kudarcza, Jeromosnak újabb diadala számára alig akadt egy kis helyecske a sokkal gyötrőbb lelki aggodalmak közepett. Ugy látszott mintha a halál egészen felbőszült volna Paula családja ellen s ijesztő gyorsasággal következett benne egyik csapás a másik után. A sír alig zárult be Paulina mögött, már is megint Rufina szállt le belé. Ez volt az a fiatal s Paula elindulásakor még eladóvá nem serdült hajadon, a ki a parton állva, míg a hajó mind messzebbre távozott, úgy látszott mintha ezt a szemrehányást küldötte volna anyja után a hullámokon át: »Várj legalább addig

a míg én férjhez megyek!» Paulát érzékenyebben sujtotta ez a halál, mint a többiek mind összevéve: »kegyes lelke rendkívül megzavarodott bele.«¹⁾ Ez a bánat, gyakori betegeskedéséhez és tulságos böjtöléséhez csatlakozva, annyira megrongálta egészségét, hogy a 403-ik év vége felé ágyba esett, hogy többé föl ne keljen belőle.

Betegsége hosszas és fájdalmas volt: a láz, melyet semminemű orvosság nem bírt megfékezni, erejét az utolsó cseppig kimerítette. Ezen idő alatt Eustochium megmutatta, hogy a gyengédségnek és gondoskodásnak milyen kincseit rejtí magában az a szív, a melyet olyan szigorú ész kormányozott. Úgy látszott mintha egyenesen anyja ágya mellett üttött volna tanyát; féltékeny szemmel őrizte annak minden mozdulatát, majd a vánkosokon fogta ingadozó fejét, majd a levegőt újította fel körülle legyezőjével, majd lábait melengette, a melyeken a veszedelmes hidegség mindinkább erőt vett. Ő langyította meg a Paula italául szánt vizet, ő nyújtotta neki az edelt, ő vetette meg az ágyát és magán kívül senkinek meg nem engedte volna, hogy szolgálatot tegyen körülle. Ha a beteg egy kissé elszenderedett, Eustochium azonnal a Megváltó Jászlához futott, hogy a földi orvosságokat mennyeikkel elegyítse össze s könyekkel kérte Istent, hogy őt szólítsa először magához.

Azonban a baj mindig tovább-tovább haladt; a betegnek végtagjai jéghidegekké lettek, az élet egyenesen a szívbe huzódott vissza. Paula észrevette, hogy végórája közeledik és azzal a nyugodt örömmel, melyet az utazó érez, midőn biztos felőle, hogy menten haza ér, a zsoltáríró

¹⁾ Immaturo funere Rufina pium matris animum consternavit. Hieron., *Ep.* 86.

következő versét kezdte mondogatni: »Uram szeretem a te házadnak szépségét és azt a helyet, a hol dicsőség lakozik. — Mely igen szerelmetesek a te hajlékaid óh seregeknek Ura! Az Urnak pitvariban való menetelnek kívánsága miatt elfogyatkozik az én lelkem. Mert jobb nékem szegényen és megvetetten élnem az én Istenemnek házában, hogy nem mint gazdagon a hitetleneknek házokban.« Mikor az utolsó verset elvégezte, megint újból az elsőbe kezdett. Néhány kérdést intéztek hozzá, de a melyekre nem válaszolt. Ekkor Jeromos közeledett ágyához és szelíden kérdezte tőle, hogy miért hallgat s érez-e fájdalmat. »Nem én, ezt felelte neki Paula görög nyelven, nem szenvedek, sőt inkább ellenkezőleg már a végtelen békességnek előízét érzem.« ¹⁾ Ezek voltak utolsó szavai. Szemeit bezárta, mintha csak egyenesen kerülni akarta volna a földiek látását s ezentúl csak mindinkább elhaló hangon a zsoltárnak azon három versecskéjét mormogta, a melyek emlékezetében csapongtak. Ujját szája elé tartotta s folytonosan kereszteket hányt rá vele. Egyszerre csak hörgővé vált lélekezése s a haldoklás elkezdődött. A testnek a lélek ellen, midőn tőle elválni készül, folytatott eme végső harczában azon erőlködött, hogy szakgatott szavakkal mondhassa azokat a verseket, a melyeket annyira szeretett s »az életben hallatott utolsó felkiáltása is, azt mondja életrajzírója, az Urnak dicséretét képezte.« ²⁾ Végre kilehelte lel-

¹⁾ Quumque a me interrogaretur cur taceret, cur nollet respondere, an doleret aliquid, graeco sermone respondit: nihil se habere molestiae; sed omnia quiescit et tranquilla perspicere. Hieron., *Ep.* 86.

²⁾ Defecerat spiritus et anhelabat in mortem. Animaque erumpere gestiens, ipsum stridorem, quo mortalium vita finitur, in laudes Domini convertibat. Hieron., u. o.

két a 404-ik év januáriusának 26-án, keddi napon, abban a perczben, a midőn a nap épen lenyugodott. Ekkor hatvanhat éves volt és nyolcz hónapos: tizenyolcz éve mult, hogy Keletre érkezett s tizenhat, hogy Bethlehemben lakozott.

Paula meghalt, de nem hallatszott körüle sem siralom, sem jajveszéklés: hanem azonnal zsoltárok éneklése hangzott fel a Keletnek és Nyugatnak mindenféle nyelvén, a melynek visszhangjával betölt az egész monostor. Hosszú betegsége alatt, a melynek végét nagyon is könnyen előreláthatták, a szomszédos megyék püspökei mind oda siettek s a megbékült Jeruzsálemi János adta meg neki a végtisztességet. Mikor halotti ruháiba felöltöztették, a püspökök magok helyezték a koporsóba, és a koporsót fejük fölé emelve, a monostorból a templomba vitték, mialatt a többiek égő fáklyákkal és lámpákkal kísérték. Paula holttestét a székesegyház közepére helyezték el s fedetlen arczczal ott maradt harmadnapig. A halál se magatartásának méltóságán, se arczvonásainak nyugodt szépségén semmit nem változtatott; csakis halaványabbá lett s úgy látszott mintha aludnék.¹⁾

Temetésén úgy szólván az egész Palesztina megjelent. Nem akadt olyan barát-kolostor, olyan apácza-zárda, a melynek népessége el ne kívánt volna menni reá, nem akadt olyan remete, a ki ott ne hagyta volna pusztaságát, hogy egy ilyen nőnek a végtisztességet megadja. Az elmaradás szentségtörésnek tekintetett. De főkép a szegények és özvegyek jelentek meg rajta megszámlálhatatlan soka-

¹⁾ Nihil pallor muteverat faciem, sed ita dignitas quaedam et gravitas ora compleverat, ut eam putares non mortuam, sed dormientem. Hieron., *Ep.* 86.

ságban; mutogatták azon ruhadarabjaikat, a melyeket tőle kaptak; anyjoknak, tápláló dajkájoknak nevezték. Három-napi szakadatlan, héber, görög, latin, syr nyelvű éneklés után felvették a koporsót, hogy a Megváltó Jászolának helyiségéül szolgáló kriptába letegyék. Attól némi távolságra, a szikla oldalába lyukat vágtak, beletolták a koporsót s azután a sziklához ragasztott kőlappal ideiglenesen bezárták az üreget. E gyásznapok alatt Eustochium folytonosan anyja mellett maradt s ép úgy nem hagyta el a halottat, mint a hogy nem hagyta el a míg élt: csókdosta szemeit, rátapadt arczára s mikor a földbe akarták helyezni a koporsót, hevesen reá rohant, átölelte karjaival s azon könyörgött, hogy temessék el őtet is azzal együtt.¹⁾

Jeromos is ott volt, mert fentartotta a még fájdalománál is nagyobb kötelesség; de ez a küzdelemre termett lélek, a mely keresve kereste a fájdalmat, csakhogy azt legyőzhesse s a megpróbáltatásokat valóságos jótéteményeknek tekintette: ezt nem birta elszenvedni, mihelyt a kötelesség szava nem rendelkezett vele többé. Gondolatát nem birta elterelni többé szenvedett veszteségétől; vigasztalhatatlan volt, mint Rachel, a kinek jajgatását megújította Ráma közelében. Minden munkája félbenhagyva hevert és bizalmas emberei előtt tartózkodás nélkül megmutatta szívének vérző sebhelyét. Néhány hónappal később azt írta az alexandriai Theophilusnak, a ki valamely régebben elkezdett munkájáról tudakozódott nála: »Semmit sem dolgozhattam, még a Szent-Írásokon sem, a szent és tiszteletre méltó Paula halála óta. Te tudod, hogy ő volt az én vigasztalásom és a szenteké, a kik ő benne feláldozó és

¹⁾ Hieron., u. o.

éberén örökdő anyára leltek.« Máshol meg azt mondja, hogy sokáig némán és leverten vesztegelt és pedig »nem azért, mintha a feltámadásban kételkedett volna, a melynek a reménysége vigasztal bennünket, hanem azért, mert Paula halálában előre látta monostoraik halálát.«¹⁾

Végre Eustochium megkísérlette, hogy őt e levertségből felrázza s e tekintetben úgy járt el, hogy anyjáról beszélt neki. Arra kérte, hogy írja meg anyja halotti bucsúztatóját, hogy annak szent emlékezete velök együtt ne vesszen el. Ez a gondolat világosságsugárként hatott Jeromos elméjére: megkísérlette az írást, de hasztalanul; valahányszor csak elővette írotábláit, hogy e bucsúztatón dolgozzon, újjai mindannyiszor megmerevedtek, úgy hogy az íróvessző kiesett kezéből, szellemének minden ereje elhagyta s a fájdalom szinte fojtogatta. Utóljára tollbamondásra tökéltte magát, s majdnem emberfeletti erővel, két éjszakai virrasztás árán, azt a maig is meglevő könyvet szerkesztette, a melyben elmondja Paula életét gyermekkorától kezdve utolsó szempillantásáig, a mely könyv elbeszéléseimben nekem is kalauzomul szolgált, s levél alakban a szűz Eustochiumhoz intézte.

Kezdetek ekkép hangzott: »Ha egész valóm nyelvvé és szóvá változnék is, még akkor sem bírnám méltólag magasztalni a tiszteletre méltó Paula erényeit. A születésére nézve nemes, de szentségére nézve még nemesebb, a gazdagságára nézve hajdan hatalmas, de ma a Krisztusban való szegénysége által még hatalmasabb leánya a Grachusoknak és Scipióknak, Paulus-Emiliusnak örököse, a kinek nevét is viselte, s Marcia Papyriának, az Africanus

¹⁾ Hieron., *Ep.* 64. — *Cod. reg.*, I. k. 32., 3. l. — Tillem., *Mém. ecclés.*, XII. köt., 260. lap.

anyjának, igazi és egyenesen leszármazó utóda elébe tette Bethlehemet Rómának s a sárfedelű kunyhót a paloták ragyogó tetőzetének.¹⁾ Nem azért sírunk mert őt elvesztettük, hanem azért adunk hálát Istennek, hogy birhattuk. Mit mondok? Hiszen birjuk továbbra is, mert Istennek lelke által minden él, s a hozzá költözött választottak továbbra is azoknak családjainál maradnak, a kiket ő szeret.

»Tanubizonyságul hívom Jézust és az ő szentjeit, de különösen tanubizonyságul hívom azt az angyalt, a ki ennek a csodálatra méltó asszonynak őrizője és kísérő társa volt, tanubizonyságul hívom mindnyájokat, hogy a kedvezés, — annál kevésbbé a hizelgés — nem vezeti nyelvemet. Mind azt, a mit mondok, a tanubizonyság hitele alatt mondom; pedig a mit mondok, még meg sem közelíti az ő érdemeit, a melyeket az egész világegyetem dícsér, a melyeket a papok csodáltnak, a szűzek példányképökül választanak s a melyek után a szerzetesek és a szegények keserű könyekkel törekeshnek; ámde egy szó magában foglalja minden érdemeit: szegényebben halt meg mint azok a szűkölködők, a kiktől elragadtatott.

»Másokra bízom azt a fáradságot, hogy nemzetségének bölcsejét fölkeressék, hogy felmutassák előttünk Blesilla és Rogatus házi tűzhelyénél az ősök képmásai között az egyik oldalon a Grachusok törzsökét, a másikon pedig Agamemnonét s a trójai háború ereklýeit. Mi nem dícsérünk semmi egyebet, hanem csak azt, a mi az ember személyes tulajdona, a mi szívének legtisztább forrása-

¹⁾ Grachorum stirps, soboles Scipionum, Pauli haeres, cujus vocabulum trahit... Marciae Papyriae matris Africaní vera et germana progenies, Romae praetulit Bethleem, et auro tecta fulgentia informis lutí vilitate mutavit. Hieron., *Ep.* 86.

ból csörgedez. Az apostolok azt kérdezték egy napon a Megváltótól, hogy mi jutalmat várhatnak tőle, ha minden javaikat elhagyják, hogy őt követhessék; »Ma annak százszorosát, azt mondta nekik, azután pedig majd az örök életet.« Ebből azt tanulhatjuk, hogy a dicsőség nem abból áll, hogy gazdagsággal birjunk, hanem abból, hogy azt a Krisztus nevében megvessük; nem abból, hogy a magas rangban és hivatalban felfuvalkodjunk, hanem abból, hogy azokat a vallás nevében lábaink alá tapodjuk; ime ebből áll az a jelenlegi jó, a mit a Jézus ígért. A ki teljesen átadja magát neki, azzal azt nyeri, hogy egyetlen egy város sugárkoronáját az egész világ becsülésével cseréli fel. Míg Paula Róma lakosa volt, Rómán kívül nem ismerték; ime elrejtőzött Bethlehembe s az összes keresztyénség, úgy a barbár, mint a római, egyaránt csodálja. Mert valóban melyik tájék, melyik nép, melyik faj nem küldi el gyermekeit a Szent Helyekre? Ámde az embervilág csodái között látunk-e valamit, a mi Paulát felülmulná?

»Így fénylik a legdrágább gyöngy a fűzérben, így homályosítja el a nap sugara az éjszakának szerény fátyláját. Paula az utolsó akart lenni s az egész világ elsőnek nyilatkoztatja; minél inkább rejtőzködött, annál inkább szemébe tünt mindenkinek. Jóllehet önnön magában is igen nemes volt, de még ehhez Toxotiushoz ment nőül, a kinek nemzetsége Aeneásig és Julusig visszanyúlt: innét ered, hogy leánya, Eustochium, a Krisztusnak szüze, szintén Juliának nevezetik. Ily névvel bírni kétségkívül nagyszerű, de még nagyszerűbb az, a ki, a helyett hogy hordozná, inkább le bír mondani róla ...« ¹⁾

¹⁾ Unde etiam filia ejus, Christi virgo Eustochium, Julia nuncupatur et ipse Julius »a magno demissum nomen Iulo«, et haec dici-

Jeromos végig kíséri Paulát életének minden változatán, házasságán, özvegységén, a szerzetesi állapotra való szenteltetésén, családi bajain s rokonaitól szenvedett üldöztetésén; azután elbeszéli Rómából való elutazását, közös utazásukat a Szent Földön, látogatásukat a nitriai remetevilágban, lakozásukat Bethlehemben. Szinte önmagának is tetszik, a mint így legombolyíthatja ezen távollevő barátnéja előtt egymás mellett töltött húsz évök fonalát. Semmit el nem feled, Paula elbeszélésében újra él; jár, beszél, az ember szinte hallja azon szigorú oktatásokat, a melyeket szája apáczáihoz intéz, vitáit az eretnek szerzetesekkel, sőt még ez epétlen léleknek szelid élczeit is. A gyermekek gyásza, a betegség sorvasztó folyama, a halállal vívott utolsó harcz, mind felújul emlékezetében, s mindezt leírja könyveivel. Baráti szent emlékezet, a czélból, hogy általa felébresztessék a leányé és vele összeolvadjon. Mikor az ember a jó barátnak a leányhoz intézett e végső vallomásait olvassa, melyeket az a halál révén, Isten szemei előtt tesz, ha lett volna, minden kétsége eloszolna összekötésök szentsége felől. Egyébiránt a munka magán hordja annak bélyegét, hogy mi akart lenni és mi tulajdonképen. »Óhajtasodra, ezt mondja Eustochiumnak, két éjszakai virasztás alatt tollba mondtam ezt a könyvet, a melyet megírni soha nem bírtam volna; íróvesszőm hegye elcsúszott a viaszon s majdnem búcsút vett tőlem az élet. Ennél fogva nem találsz ugyan benne darabosság nélküli csinos, választékos kifejezésekből álló előadást, hanem megta-

mus, non quo habentibus grandia sint, sed quo contemptibus mirabilia. Hieron., *Ep.* 86.

lálod benne annak a gondolatát, annak a szívét, a ki alkotta...¹⁾

»Jézus a tanúm, így szól befejezőleg Jeromos, hogy Paula nem hagyott leányára egyetlen tallért sem, de sőt inkább sok adósságot hagyott reá s e mellett egész seregét a fitestvéreknek és nőtestvéreknek, a kiket nehéz ugyan eltartani, de istentelenség lenne szélnek eresztetni. Vajjon van-e ehhez hasonlítható látványa az erénynek? Ime egy asszony, a ki a legnemesebb családban, a legnagyobb gazdagság ölen születik, annyira kiforgatja magát vagyonából hite s felebaráti szeretetének sugallatára, hogy a legnagyobb szegénységben hal meg! Ám dicsekedjenek mások azzal az ezüsttel és bronzsal, a melyet Isten kincstárában felhalmoznak; ám fitogtassák a templomok boltozatain aranylánczón lógó fogadalmi ajándékaikat: senki sem adott többet a szegényeknek, mint az, a ki magának semmit sem hagyott. Légy nyugodt Eustochium, ime te gazdag vagy, mert a legnagyobb örökség, az Úr, a te osztályrészed, és hogy gazdagságod még teljesebbé váljon, anyád elnyerte a hosszas vértanúság koszorúját; mert korántse hidd, hogy csak azok a hitvallók, a kik véreket kiontják; az is vallja az Urat, a ki őt mocsoktalan lélekkel s naponkénti önfeláldozásának kínszenvedésével szolgálja. Ha a vérrel pecsételt hitvallás koszorúja rózsákból s ibolyákból készül: a szív hitvallásának liliom a pályabére. Az égi jutalmak osztogatása alkalmával mind a két koszorú, a béke és a harc

¹⁾ Hunc tibi librum ad duas lucubrationunculas, eodemque, quem tu sustines dolore, dictavi. Nam quotiescunque stylum figere volui et opus exarare promissum, obriguerunt digiti, cecidit manus, sensus elanguit, unde et inculta oratio, vota scribentis absque ulla elegantia testatur. Hieron., *Ep.* 86.

koszorúja egyenlően szerepel. Anyád ráhallgatott azon szóra, a mely azt mondta Abrahámnak: »Menj ki a te országodból és családod kebeléből.« Rá hallgatott arra a másik kiáltásra is, a melyet a próféta szája hangoztatott: »Fussatok Babylonból s mentsétek meg lelkeiteket!« Ő útnak indult, hátra se nézett; nem sajnálta Egyiptom gyönyöreit s lába nem érintette újból Chaldeát. Egy sereg szűz által kísértetve ide jött, hogy ez istálló szomszédságában a Megváltó honfitársává legyen.

»Oh Paulina Isten veled! Támogasd imádságaiddal annak a férfiúnak roskadozó vénségét, a ki téged tisztel, a ki téged szeret. Mint a Krisztusnak hited és jócselekedetted érdeméért szövetségese, a ki jelen vagy a bíró törvényszéke előtt, emelj szót érettem: a te szavad annál hathatósabb lesz oda fent, minél kevésbbé lehetett az ide alant!« Azután, az elméjében folyton zsibongó classicus emlékezetek hatása alatt, a melyek a próféták nyelvezetével összeelegyülten mindannyiszor erőt vettek rajta, valahányszor csak felindulása tetőpontra hágott, dicsőségének tudatában így kiált fel: »Ércznél tartósabb emlékoszlopot végeztem be s olyan munkát, a mit az idő soha el nem rombol. E lapokat te éretted írtam, dicséretedet sírodra véstem, a végből, hogy bárhova jusson is el e könyv, mindenütt megtudják, hogy mint dicsértettél Bethlehemben és hogy hamvaidd Bethlehemben nyugosznak.« ¹⁾

Ezután megtette végső rendelkezését Paulának halottas házára vonatkozólag. A sírkamarát, melybe a koporsót

¹⁾ Exegi monumentum aere perennius, quod nulla possit destruere vetustas; ut quocumque noster sermo pervenerit, te laudatam te in Bethleem conditam lector agnoscat. Hieron., *Ep.* 86.

elhelyeztetni akarta, az élő sziklába vágatta, azon barlang közvetlen közelében, a hova kedvencz elmélkedési és munkálkodási tanyáját elhelyezte. Ajtaja egy oly természetes folyosóra nyílt, a mely e barlangtól a Születési barlanghoz vezetett. Ő maga készítette, saját vallomása szerint, azon fölíratokat is, a melyekkel feldisznítotték. Az elsőnek, a melyet a sírra véstek, a következő sorok képezték tartalmát: »hogy az a nő, a ki itt nyugalmsza örök álmát az Urban, anyai ágról a Scipiók, Paulus-Emilius és a Grachusok unokája volt, apai ágon pedig Agamemnoné; hogy családja nevérol Paulának neveztetett; hogy Eustochiumnak anyja és a római szenátusnak első matrónája volt; és hogy, miután fölvette a Krisztus szegénységét, ide jött lakni Bethlehem mezejére.« ¹⁾

Ez a felírat latin hatméretes versekből állott. Egy másik, szintén verses alakú, a sírkamara homlokzatára helyeztetett s a következőleg hangzott: »Utas, látod-e e vésővel sziklába vájt kicsiny sírt? Ez az ideiglenes lakása Paulának, a ki a mennyeknek országában lakik. Testvért, gyermekeket, gazdagságot, hazát, Rómát, egyszóval mindent elhagyott, hogy ide jöjjön Bethlehembe lakni a szent barlang mellé: most viszont ő nyugszik benne. Amoda lent van a Krisztus bölcseje; kissé tovább a Napkeleti bölcsek

¹⁾ Scipio quam genuit, Pauli fudere parentes,
Grachorum soboles, Agamemnonis inclita proles
Hoc jacet in tumulo, Paulam dixere priores
Eustochii genitrix, Romani prima Senatus.
Pauperiem Christi et Bethleemetica rura secuta.

hozták ajándékul az Isten-embernek a hit titokteljes aján-
dékait: itt van Paula sírja.« ¹⁾

Alatta e folyó beszédben írt sorokat olvashatták:

A szent és megboldogult február kalendájának hete-
dikén aludt el, napnyugta után, eltemettetett ötödikén
Honorius császár hatod izbeli és Aristenetus első izbeli
konzulságának idejében.« ²⁾

Midőn Jeromos a szent emlékezet iránt való köteles-
ségeit betöltötte, kénye-kedve szerint végig jártathatta
tekintetét önnön maga, közös vállalatuk és megcsalt remé-
nyeik felett. E két nagy szív szövetségében soha sem talált
helyet az érdek alacsony számítása és alig gyakrabban az
emberi előrelátás. Jeromosnak csekély dahnatiái öröksége
elkelt az utolsó obolusig, a nélkül, hogy akár ő, akár test-
vére sajnálta volna. Paulának és Eustochiumnak vagyona
szintén elolvadt a néha hebehurgya és túlságos alamizs-
nálkodás következtében, de a melyre őket mindig a fele-
baráti szeretet ösztönözte. Mi lesz most mindnyájokból?
Elkergetse szobácskáikból, csak azért mert nem bírja őket
eltartani, azokat a szerzeteseket a kik oldala mellett az
irodalmi izlésben és egyúttal az igaz hithez való hűségben

¹⁾ In fronte speluncae:

Aspicis angustum, praecisa rupe, sepulcrum
Hospitium Paulae est, coelestia regna adeuntis,
Fratrem, cognatos, Romam patriamque relinquens,
Divitias, sobolem Bethleemiti conditur antro.
Hic praesepe tuum, Christe, atque hic mystica Magi
Munera portantes, Hominique Deoque dedere.

Hieron. u. o.

²⁾ Dormivit sancta et beata Paula, septimo kalend. febr. tertia
sabbati post solis occubitum. Sepulta est quinto kalend. earundem.
Honorio Augusto sexies, et Aristaeneto consulibus. Hieron., *Ep.* 86.

képezték magokat? Vajjon Eustochium szintén bezárja-e anyja kolostorait? Kidobja-e a világi élet veszedelmei közé azt az ötven szűzet, a kiket saját közvetetlen kormányzata alá vett s a kiket testvérei és leányai gyanánt tekintett? Ki osztogat majd kenyeret a szegényeknek, a kik minden reggel ostromolták ajtaikat? Ki fedezi be majd az árvák és özvegyek mezitelenségét? Ime ezeket kérdezte magától Jeromos egész rettegéssel. Azon is tanakodott magában, hogy a monostorok igazgatása, a melyben Eustochium Paulával osztakozott, nem lesz-e majd tulságos terhes egy-magának, azzal a gyenge testszervezettel. Nem riad-e vissza e mindenki által rettenetesnek tartott felelősségtől? És végre családjának, római barátainak nem sikerül-e majd hogy őt rávegyék a visszatérésre? A végelválás az ő korában, a melyet még azon kívül számtalan gyengeség terhe súlyosbított, kegyetlenebbnek tetszett előtte a halálnál.

Azok a gondolatok, a melyek Jeromost gyötörték, Eustochium nyugodt és megfontoló lelkét is izgatták gyászának magányában. Végre mégis elhatározta magát, még pedig úgy, a mint egyedül csak ő tudta magát valamire elhatározni, s nyugodtan ismét munkájához látott. Egy napon aztán azt látta Jeromos, hogy egyszerre csak belép hozzá, Ruth könyvével kezében s arra kéri, hogy tartana belőle néki magyarázatot. Ugy tetszett, mintha csak azt mondta volna neki, a mit hajdan ugyanezen bethlehemi mezőkön a szelíd moabita mondott Noéminak: »A hova menendesz, oda megyek, és valahol lakandasz, ott lakom. A te néped lesz az én népem és a te Istened az én Istenem!« ¹⁾

¹⁾ Quocumque perrexeris, pergam, et ubi morata fueris, et ego pariter morabor. Populus tuus, populus meus, et Deus tuus Deus meus. *Ruth*, I. 16.

TIZENEGYEDIK KÖNYV.

A bethlehemi monostorok Eustochium kormányzata alatt; az ifjabbik Paula megérkezése. — Jeromos munkálatai a próféták írásai felett. — Bevádolják, hogy a birodalom ellensége. — A galliai nőkkel való levelezése. — Hebidia, Algasia, Artemisia. — Gallia állapota az V-ik század kezdetén. — A vandalok, alánok és suévek betérése. — A keresztyén társadalom vétkei. — Augustinus és Jeromos vitája a Galatákhoz írt levél felett. — Augustinus és Jeromos eltérő keresztyén irányzata. — Augustinus azzal vádolja Jeromost, hogy a hivatalos hazugságot hirdeti Pál apostol levelének magyarázatában. — Az a levele, melyet neki e tárgyban ír; a levél nem érkezik Jeromoshoz. — Augustinus második levele ép úgy eltereltetik céljától, mint az első. — Jeromos haragja és Augustinus mentegetőzése. — Jeromos lecsillapul és elfogadja a hitvitát. — Augustinus rendszere a keresztyénség első ideje felett; Jeromos mint eretnekséget megczáfolja. — A Péter és Pál apostolok felett folytatott vita bevégződése.

404—407.

I.

Julia Eustochium kezébe vette a három női monostornak Paula halála által megüresedett kormányát, Jero-

mos megmaradt a magáénak az élén. Némi maradék örökségnek eladása és családja tagjainak valamelyes ajándékából befolyt jövedelmei fedezték az adósságot, úgy hogy megint megnyugodtak az aggódó elmék. Sőt ezenfelül néhány év múlva gazdag hozományban is részesültek a bethlehemi monostorok, Paula unokájának odajövetele folytán. Laeta és Toxotius ezen leánya nagyanyja nevét viselte s még mielőtt a világra jött volna, máris, mint láttuk, annyi kegyes remény fűződött hozzá. Hogy anyja fogadását teljesítsék, a melybe nagyatyja, az öreg pogány főpap is belenyugodott, elhozták Palestinába nagynénjéhez s a jeruzsálemi székesegyházban felvette a szüzi fátyolt. Jövetele nagy vigasztalására szolgált Jeromosnak.

A mint Jeromos ismét visszatérhetett csendes tanulmányaihoz, újból hozzáfogott héberből való fordításaihoz. Ruth, Eszter, a Királyok könyve, Ezsaiás, továbbá a kisebb proféták, mint: Hoseas, Joel, Amos, Zakariás, Malakiás képezték Paula halála után első munkáit. Eustochium kérte meg arra, hogy fordítaná le a kedvéért a Ruth könyvét, Paula pedig az Eszterének és Ezsaiásának lefordítására szólította föl: most azokat mind a kettőnek egyidejűleg felajánlotta; mert ez a kettős barátság az ő szemében csak egyet képezett. »Nem választja el, úgy mond, azokat, a kiket szeret, azoktól, a kiket szeretett.«¹⁾ Még azt is mondta megható bizalommal hogy: »Ez a szokatlan nyelvjárásból való fordítás keserves munkája váltságomul szolgál majd Istennél, mert ehhez azért fogtam, hogy a hit igazságát védelmezsem a zsidók csalásai ellen, nem pedig azért; mintha hiú dicsőség után törekedném. Paula,

¹⁾ Hieron., *Josue. Praef.* — Amos. *Praef.*

a ki Istent színről színre látja és a ki lelkem legbelsejét is ismeri, jól tudja ezt s majd imádkozik érettem.» ¹⁾ Jeros tollba mondta fordításait ép úgy, mint magyarázatait és leveleit, részint szemének gyengesége, részint jobb kezének zsibbadtsága miatt, a mely akadályozta őt az írásban. E kénytelenség miatt gyakorta sajnálkozik, mivel ez a maga véleménye szerint írásmódját tökéletlenné s áradozóvá teszi. ²⁾ »De nem baj! ezzel vigasztalja magát nyomban, a Szent-írások magyarázása úgy is inkább követeli a hűséget, mint a díszességet.«

Midőn a bírálat, a mely a héberből való fordítás ezen nagyszabású vállalata ellen folytonosan agyarkodott, Nyugat belsejéből egészen lakóhelyéig dörgött ellene, nyögött, fohászkodott. »Ha az lett volna életmódom, hogy kákából kosarakat fonjak vagy pálmalevelekből gyékényt szőjek, hogy arczomnak verejtékével keressem kenyeremet, nem fenekednék rám az irigység, így kiált föl elkeseredésében; de mivel a Megváltó parancsolatjainak a legnagyobb készséggel engedelmeskedve, a lelkek számára óhajtottam elkészíteni az igazságnak romolhatatlan kenyerét, s a szent ösvényeket megtisztítani akartam azon gaztól, a melyet rajtok a tudatlanság tenyésztett, mindjárt rám fogják, hogy kettős bűnt követtem el! Ha kijavítom s visszaállítom azt, a mi megromlott, hamisító vagyok; ha kiirtom a tévelygést, rám fogják, hogy én hintegetem annak a magvát. S még ez nem minden, hanem azt is bűnömül róvják fel, hogy háborgatom az ősi szokásokat, a melyekhez

¹⁾ Hieron., *Daniel. Praef.* — *Isai. Praef.*

²⁾ Caninius . . . narrare tibi poterit, quam difficile et periculum manus dexteræ vulnus . . . Hieron., *Ep. ad Ruf. presbyt.* II. k. *Comment. in Ep. Paul. ad Galat., V. Praefat.*

főkép akkor ragaszkodnak az emberek, a midőn akad valaki, a ki azokat kárhoztatni meri, mert az ember még akkor is imádja vétkeit, mikor azokat felismerte. Ha az embernek szép könyvei vannak, érje be vele, ne törődjék azzal, hogy tehát jók-e? Némelyek szinte szerelmesek a birtokukban lévő kéziratokba: szerintök semmi sincs tiszteletreméltóbb, mint ezen biborszínű pergamenre arannyal és ezüsttel gazdagon kirajzolt betűk, vagy pedig az a másik unciális betűkkel írott, a mely pedig terjedelmeségénél fogva inkább látszik írott csomagnak, mint könyvnek; nos, ha ez tetszik nekik, ám birják békével, én szívesen beleegyezem, csakhogy azután nékem és barátaimnak is engedjék meg, hogy mi e kincseknél többre becsülhesük azokat a szigorúan kijavított szegényes lapokat, és hogy könyvtárainkban inkább tarthassunk hibátlan, mint szép könyveket.« ¹⁾ Az ilyen folytonos támadások, a melyeket a nyugatiak, e rájok nézve egészen új vállalat ellen intéztek, de a melyet ő valóságos lelkiismereti kötelességének tekintett, szakadatlan panaszra fakasztották. »Hányan nem fordulnak felvilágosításért, azt mondja, Aquilának görög fordításához, holott Aquila zsidó volt, továbbá Symmachus és Theodotionéhoz, a kik meg zsidózó eretnek voltak, ezek munkáit olvassák a keleti Egyházakban a *Hexaples* egybehasonlító táblázata nyomán; pedig mennyi kifogásolni való van bennök! hány olyan tolmácsolás, a melyet egyenesen azért hamisítottak meg, hogy idvességünknek titkait minél nagyobb homályba burkolják! És tőlem, a ki keresztyén vagyok, a ki keresztyén szüléktől

¹⁾ Dummodo mihi, meisque permittant, pauperes habere schedulas, et non tam pulchros codices quam emendatos. Hieron., *Job. Praefat.*

születtem, a ki homlokomon hordozom az emberiség megváltásának bélyegét, a kinek nincs egyéb óhajvásom, egyéb célom, egyéb szenvedélyem, mint az igazság és Istenemnek dicsősége, tőlem, mondom, megtagadják azt a jogot, hogy magamat hasznossá tehessem, s még azt mondják rólam, hogy én nem vagyok egyéb, mint csapás az Egyházra nézve! . . . «¹⁾

Írásmagyarázatai is sok kellemetlenséget szereztek neki. Nyugaton úgy találták, hogy nagyon is szószerintiek, és a köznapi lelkek egészen megdöbbentek a belőle szípor-kázó váratlan kijelentéseken. Jeromos, mint a görögöknek tudományára nézve gyermeke át akarta ültetni ezek nyelvéből a latin nyelvjárásba azon élénk és szellemes fordulatokat s az írásmódnak azon virágait, a melyek szellemirányához különben is annyira illettek, s be akarta avatni a nyugati keresztyénséget a bibliamagyarázat nagy munkájába. Ám igyekezett is számára kárpótlást nyújtani élénk csodálata által, a köznapi lelkek bántalmazásaiért, mind azon kiváló szellem, a kit csak Italia és Gallia létrehozott, de másrésről meg aggságát újabb munkaszaporulattal tette terhesebbé. Nevezetesen minél szélesebb körben izlettek bele a Jeromos irataiba az emberek, annál gyakrabban érkezett hozzá levelek, könyvek vagy követségek útján intézett tudakozódás hitágazati, erkölcsi, szentírásmagyarázati kérdésekben. Szerzetesek és püspökök, világiak és papok, előkelő hölgyek és világfiak üldözték őt

¹⁾ Quanto magis ego christianus, et de parentibus christianis natus, et vexillum Crucis in mea fronte portans, cujus studium fuit, omnia repetere, depravata corrigere et Sacramenta Ecclesiae puro et fidei aperire sermone; vel a fastidiosis, vel a malignis lectoribus non deo reprobari? Hieron., *Job. Praefat.*

kérdéseikkel a Földközi tenger egyik partjától fogva a másikig, és mivel csiga módra haladt a levelezés, egyszer-másszor még el is vesztek a levelek, gyakorta örömet használtak föl közbenjáróul valami egyházi utazót, a kit a remetéhez intézendő mindenféle kérdésekkel biztak meg, s a melyre az utazó vagy írásbeli vagy szóbeli feleletet hozott. Görögország pogány jósló templomainak küszöbein soha ennyi küldöttség nem jelent meg.

Ez a dicsőség azonban még veszedelmektől sem maradt menten. Az irígység át-meg átkutatta Jeromos iratainak lapjait, hogy, ha már eretnekséget nem is, de legalább államellenes vétségeket találhasson bennök. Midőn Dániel könyvéhez magyarázatokat írt, az a gondolata támadt, hogy Nabugodonozornak ércz- és agyaglábú szobra a római birodalomnak jelképe, a mely szintén megdönthetetlenül ércz alapon állott, míg ősi harczias erényét megőrizte, de azonnal agyaglábúra változott, midőn önmagáról lemondva, barbár zsoldosaira bizta fegyvereit, védelmét és üdvösségét. A rosszakarat ebben előre megfontolt támadást látott a vandal Stilikon ellen, és »egy mérges, de néma skorpió,« azt mondja ez alkalomból Jeromos, a mindenható barbárnak főbenjáró bűnvád mérgét bocsátotta fülébe. A remete szerencséjére épen ekkor politikai szakadás állott fenn Kelet és Nyugat között, ezenfölül Stilikon hatalma is jóformán a végét járta.¹⁾

Jeromos nappalát nagyobb munkáira, éjszakáját levelezésére szánta, mert rendesen alig aludt valamit. Ez

¹⁾ Hieron., *Isai. Praefat.* A Stilikonra vonatkozó utolsó események és halála okai felől bővebb tájékozást nyújt *Elbeszélések a római történetből az V. században* című munkám »Alarik«-ról szóló kötete.

a jelentékeny levelezés azok előtt, a kik azon kor történetével foglalkoznak, munkáinak legbecsesebb részét képezi. Ezekben, mint valami tükörben, látja az ember visszatükröződni a szellemi élet, a tanulmányok s Nyugat különböző társadalmi rétegeiben, különösen pedig az asszonyoknál uralkodó erkölcsi állapotoknak ábrázatát. Sőt úgyszólván a birodalomnak romlása felé való haladását is lépésről lépésre követhetjük benne. Hogy e hanyatlást az olvasó előtt jelezzük, azon leveleit választjuk, a melyeket ezen időszakban a galliai hölgyeknek írt, és pedig a többek között Hebidia, Algasia és Artemisia matronáknak.

Hebidia armoricai volt, a kinek druida papi törzséből eredő családja épen alkalmas azon sajátságos állapotoknak föltüntetésére, a melyeket Róma alattvalói között a hódítás teremtett, és a melyek tartományról tartományra nagyon elütöttek egymástól. Ez a család firól fira a Bajocasse, a mai Bayeux, városában fekvő Belen templomának szolgálatára szentelte magát. Belen a gallok vallásában a nappal együtt az orvoslás és a szépművészetek istenekép szerepelt, ép úgy, mint Phoebus Apollo a rómaiak és görögökében, úgy hogy a gall-római hivatalos vallás formulái ez istenségre az Apollo-Belen kettős nevet ruházzák, a melyet számos fogadalmi feliraton még maig is olvashatunk.¹⁾ Papjai hasonlókép cselekedtek: és Hebidia családjában

1) Tu Baiocassis stirpe Druidarum satus,
Si fama non fallit fidem,
Beleni sacratum ducis e templo genus:
En inde vobis nomina;
Tibi Paterae, sic Ministros nuncupant
Apollinaris mystici . . .

Auson., *Clar. Prof.* IV.

a férfiak majd a *Patéra* melléknevet vették föl, a mely gall nyelven foglalkozásuknak, mint Belen temploma őreinek megjelölésére szolgált,¹⁾ majd a latin *Phoebiciust* és *Delphidiust*,²⁾ a melyek viszont a római Istennek Apollónak tiszteletére való szenteltetésöket juttatták az ember eszébe. Náluk ép úgy, mint Phoebus görög papjainál, a költészet és művészetek s valószínűleg az orvosi tudománynak is művelése papi foglalatosságaik egy-egy ágául tekintetett. Hebidia ritka tehetségekkel megáldott ősei, mint az ékesen-szólás és költészet tanítói, nagy hirt nevet szereztek magoknak Galliában. Konstantin uralkodása alatt egy Attius Patera az ékesenszólás tanításában tűnt ki Rómában; s a »hatalmas szónokok tanítómestere« czímét érdemelte ki, a melylyel később Ausonius költő ruházta föl. Atyja Phoebicius és testvére ugyanazon foglalkozást, ugyanazon dicsőséggel, üzte Bordeauxban. Fia Delphidius, a. ki mint ügyvéd, költő, tisztviselő Constans és Julianus uralkodása alatt egy kissé lármás dicsőségével töltötte be Galliát s hosszú zivataros pályafutása után Bordeauxba jött: ott ép úgy tanári hivatalban halt meg, mint ősei.

E család női tagjai értelem s tanultság, sőt többnyire nagyravágyás dolgában is vetekedtek a férfiakkal. Az ős druidák ez utódai, a kor szellemétől elragadtatva, keresztyénekké lettek. Delphidius özvegye és leánya magokhoz fogadták Bordeaux mellett az eretnek Priscillianust,

¹⁾ *Apollini Beleno, aug. sacr. — Fonti Beleno. — Belen. Aug. V. ö. Orelli Inscript. I. 349., 350. lap. Lásd Gallia története* című munkám I. IV. f. I.; I. VIII, 2. fej.

²⁾ *Fratri, patrique nomen a Phoebō datum.*

Natoque de Delphis tuo.

Auson., Clar. Prof. IV.

és titokzatossággal s kicsapongással elegyes vallásának főpapnőivé lettek; s később vele együtt elítéltetve mind a kettőnek feje vétetett. ¹⁾ Rokonuk, a tartózkodóbb és észlyesebb Hebidia, az egyenes utat választotta a keresztyén-ségben. Mint gyermektelen özvegy, alkalmasint Bayeux-ben, nemzetségök bölcsejében, nyugodt és tisztelt életet folytatott, s hátat fordítva Apollo-Belennek s a muzsáknak, családja védőinek s tápláló dajkáinak, bibliai szöveg-magyarázattal foglalkozott. Alig akadt olyan nehéz kérdés, a melynek megértését s megfejtését Hebidia meg ne kísérlette volna, azonban erőfeszítését nem koronázta mindenkor siker. Minthogy a kétség gyötörte s a tanácskérésből vagy könyvtári kutatásokból Galliában kifogyott, végre arra határozta magát, hogy a Bethlehemben székelő jóshoz folyamodik. Ennélfogva tizenkét kérdésből álló sorozatot készített az Evangéliom-írók közt található eltérő előadások, szent Pál leveleinek bizonyos homályos helyei, s azon magaviseletre vonatkozólag, a mely gyermektelen keresztyén özvegyasszonyhoz illik, s az egészet bizonyos Apodemius nevű papra bizta, a ki a Szent Földre utazni készült, s vállalkozott arra, hogy Jeromostól meghozza rá, akár előszóval, akár írásban, a feleletet.

Ez Apodemius látogatását és Hebidia küldeményét néminemű örömmel fogadta, mint régen letűnt fiatalságára való emlékeztetést, mert a galliai nő nevét és családját némileg ismerte; mivel, a mint tudjuk, ő maga is lakott bizonyos ideig a Mosel és a Rajna partján. Nem is késett a felelettel. Jegyzék alakjában szerkesztette válaszát, a

¹⁾ Sulpic. Sever., *Histor. Sacr.* II. 64. — Prosper. Aquit. *Chronic.*

melyben a kérdések rendjét megtartotta s mindegyikre nyomban megadta a tőle kért magyarázatot. Az egészzet rövid, de kellemetes levélke előzte meg, a levelező nőhöz czímezve. »Nem láttalak ugyan soha, így szól hozzá, de ismerem hitednek egész buzgóságát. Gallia határaitól, tehát a világ végéről, kihívást küldesz hozzám rejtekhelyem belsejébe; és Istennek egyik embere, Apodemius, az én fiam, *intő levelet* hoz tőled hozzám, mintha nem akadnának a te vidéken nálamnál ékeesebben szóló tanítómesterek és szakértőbb tudósok. Mindamellettt engedelmeskedem tenéked. A te két ősöd, Patéra és Delphidius, a kik közül az egyik még születésem előtt tanította Rómában az ékesen szólást, a másik meg, mikor már fiatal emberré lettem, az egész Galliát betöltötte prózájának és versének hírével; a te őseid, mondom, csendes boszankodásra fakadnak majd sírjok fenekén, s méltó joggal feddenek meg, hogy egyetmást az ő nemzetségekéből származó nőnek eldadogni merek. Mindenesetre átengedem nekik, hogy az ékesen szólás nagy mesterei s a világi tudományokban nagy tudósok; de viszont én meg a mennyei világossággal dicsekedhetem, a melylyel senki sem bír, ha csak vele a világosság atyja meg nem ajándékozza. Kérd az Urat, a valódi Eli-seust, hogy legalább bennem a terméketlen és holt vizet megéleszsze; és te viszont keresd inkább az olyan igazságot, a mely csinosság nélkül szűkölködik, mint az olyan csinosságot, a mely merő hazugságból áll. Az irodalmi művek dicsősége igen gyakran azon Sátánhoz hasonlít, a kit Jézus villám módjára az égből lehullani látott.« ¹⁾

¹⁾ Nec fulgore saecularis eloquentiae delecteris, quam vidit Jesus quasi fulgur cadentem de coelo. Hieron., *Ep. ad Hebid. Praefat.*

A Hebidia által feltett kérdésekből nyilván kitűnt, hogy ő szilárd jellemű s őszintén ismeret után törekvő asszony. Jeromos bebizonyította előtte, a zsidóknál fennálló bizonyos szokásokból vett bizonyítékokkal, hogy az Evangyéliomok, a részletekben tapasztalható némi eltérés daczára, a feltámadás lényeges pontjaira nézve teljesen megegyeznek egymással. Magyarázataiból azt látjuk, hogy szent Márk utolsó fejezete, a mely szent Máté azon elbeszélésével a melyben Jézusnak Maria Magdaléna előtt való megjelenését előadja, ellenmondásban lenni látszik, a görög kéziratok legnagyobb részéből hiányzott, és hogy ezt a keleti egyházakban nem olvasták. Hebidia az Üdvözítőnek az utolsó vacsorán ejtett ezen szavai felől is kérdést intézett hozzá: »Nem iszom többé e szőlőtőnek gyümölcsében mind ama napig, melyen újat iszok veletek Istennek országában.« Nemde ebben, azt kérdezte a tudós gall nő, az ezeréves uralkodás adatik tudtunkra? Jeromos lebeszéli erről a gondolatról, mert az egész katholikus egyházzal együtt kárhoztatta az ezeréves uralom hirtetőit; és ezzel az egyházzal együtt szintén titokzatos értelmet tulajdonít a Krisztus szavainak, és azokat az úrvacsorai szentségre vonatkoztatja.¹⁾

Hebidia nem egyedül szerepelt az Apodemius papra bízott terjedelmes levelezésben, hanem Algasia, egy másik gall matrona, szintén kedvet kapott arra, hogy »kérdést intézzen a világ végén lakozó bölcsességhez,« mint a sábai királyné, úgy hogy a pap az ő részéről is egy sorozat kérdést hozott Jeromoshoz. E sorozatban előfordult a következő is. Minő eseményekre illenek rá az Evangyéliom-

¹⁾ Hieron., *Quaest. Hebid.*

nak e rémitő szavai: »Jaj azoknak, a kik szülnek vagy szoptatnak azon napokban. Imádkozzatok, hogy futástok ne legyen télen és a szombatnak napján.« ¹⁾ A gall-nő aggodalmas kérdéséből nemde szinte kiérzik hazája végvonaglásának első kezdete. Ez a levél épen a hunok előcsapatát képező barbárok betörésének előestéjén íratott.

Mikor a következő levél kelt, akkor már eloszlott a kétség, a baljóslatu jövendölés már beteljesült. A vandálok, a suévek, az alanok foglalják el Gallia felét, a burgundok és a frankok fenyegetik a másikat, és a galliai hölgyek, mint a megriadt madarak szétszórátva, részint Italiába menekülnek, részint túl a tengereken. Ez utóbbiak közé tartozott Artemia is, a kinek egy Palestinába induló hajó akadt keze ügyébe: ennél fogva oda vitette magát és ott Eustochium kolostorában nyílt menedékhely számára. Ez a nő szép volt, és még fiatal, s meglepő kaland történt meg vele. Korán férjhez ment, egy olyan férfihoz, a kit szeretett, de egyszer csak meglepte a vezeklési buzgóság rohama, a melynek következtében visszavonult férjétől, azonban a nélkül, hogy szövetségöket felbontotta volna. A férj, a ki őt szintén szerette, csak hosszas vita után s akkor is fájdalmasan egyezett a különválásba; azután, mivel törvényes szerelmével visszaútasíttatott, olyan mulatságokba merült, a mik már messze estek a törvényességtől. ²⁾

Ez események után következett be hazájok kirabolatása. Artemia menekülni, férje maradni akart; neki, a

¹⁾ Quid vult significare quod in Matheo scriptum est: Vae praegnantibus et nutrientibus in illis diebus! . . . Orate ne fiat fuga vestra hyeme vel sabbato.« Hieron., *Quaest. Alg.* 4.

²⁾ Hieron., *Ep. 90. ad Rustic.*

mint mondta, maradnia kell, hogy örökségök romjait eladhassa, mert semmi kedve sincs arra, hogy éhen meghalni menjen a Szent-Földre. Artemiának tehát egyedül kellett elindulnia, és férje csakhamar kivetette eszéből. Leveleit felelet nélkül hagyta; barátai kérelmének sem lett semmi sikere. Ekkor aztán rokonuk, Hebidia írt Jéromosnak, hogy segítene nekik a hűtelen házastársnak feleségéhez való visszatérítésében. Jeromos az ügyet kényesnek találta. A mi őt legjobban megbotránkoztatta, ki kell mondanunk, nem annyira a házassági összeköttetés megszakítása volt, a melynek következményeképen a házaselek egyike a szerzetesi életre adta magát; hanem inkább a kölcsönös önmegtartóztatás fogadalmának megszegése, mert a másik fél magaviseletével nagyon tisztában lehetett. Ennélfogva írt a férjnek, a kit, azt hiszik, hogy Rusticusnak hívtak, s arra szólította föl, hogy jöjjön Palestinába s csatlakozzék feleségéhez vagy pedig tartson bűnbánatot. Azt nem tudjuk, hogy a bűnbánatot megtartotta-e, hanem annyi bizonyos, hogy Rusticus Bethlehemben ugyan soha meg nem jelent.

A köz szerencsétlenségek, az élet bizonytalansága mellett, oly lázas, rohamos élvezési szenvedélyt fejtettek ki, a melytől nem maradt menten sem keresztyén, sem pogány, sem hitetlen. Trier Epicurt követő decuriói az asztal mellett, rózsa koszorúval fejökön, várták városuk megostromoltatását, azon cynicus gyönyör kedvéért, hogy boros poharak közt gyilkoltassanak le. ¹⁾ Az egyház épen ilyen siralmas látványosságokkal kínálkozott. Azt látta a

¹⁾ Ludebant, ebriabantur, enecabantur, lasciviebant in conviviis . . . ut ne tunc quidem surgerent, quum jam hostis urbem intraret. Salvian., *de Gub. Dei* I. VI. 140. l. *Ed. Paris* in 8° 1684.

világ, hogy olyan keresztyének, a kiket eddig mindenki tisztességes embereknek tartott, egyszerre csak szakítanak minden kötelességgel, szabálylyal, s mint az eszevesztettek, legalább izlelni akarják a rosszat, mielőtt elvesznének. Egy özvegyasszony és leánya együtt laktak a narbonnei kerület valamelyik városában, és mindenkor jó, példás magaviseletökről ismerték őket. Az anya hirtelenséggel oldalba rúgta özvegyasszonyhoz illő cselekvésmódját, és elvirágzott tetszelgő modorát véve fel, ugyancsak járja az összejöveleteket, fürdőket, színházakat, kihívó magaviselettel igyekszik a fiatal emberek figyelmét magára vonni; sőt ezenfölül még bizonyos egyházi jellegű férfiút is házához fogad, a kit jószágkormányzója gyanánt szerepeltet, de a kit a közönség egészen más czimmel ruház föl. A leány, a ki szüzességi fogadalmat tett, ép úgy, mint az anyja özvegységit, azon örv alatt, hogy e botrányos helyzetből menekülni akar, elhagyja az anyai házat s megszökök egyházuk egyik olvasó papjával. A leány fitestvére szerzetes volt a tartomány valamelyik monostorában. Ez megkisérlette, hogy anyját és nőtestvérét tisztességesebb életmód követésére bírja, de haszontalanul, sőt, a mikor dorgálózásait megunták, mind a ketten kiadták neki az utat. Ekkor a szegény barátnak az az eszméje támadt, hogy a föld kerektségén csak egyetlen olyan ember akad, a ki e szerfölött megromlott egyéneket megjobbulásra bírhatja, és hogy az az ember nem egyéb Jeromosnál! Ennélfogva átkel a tengeren, Bethlehembe jó, a hol Jeromost könyeivel megindítja. És habár sokkal kevésbbé bízott nála a saját hatalmában, habár jól ismerte a rossz erkölcsökben való megátalkodottságot, mindazonáltal beleegyezik a nagy erkölcsbíró abba, hogy megkisérli a közbelépést,

de a nélkül, hogy a siker reményével kecsegtette volna magát. Még maig is meg van az az intő levele, a melyet együttesen a leányhoz és az anyához intézett. Miután a két bűnösnek szívére kötötte volna a megbánást és a megjobbulást, azon esetre, ha vesztök elkerülhetetlen, egy eléggé különös közvetítő út követését ajánlja nekik, s ez abból áll, hogy mindegyik menjen a saját papjához feleségül, ¹⁾ mivel az ilyen házasság által előidézett botrány kevesebb gyalázatára válik az Egyháznak, mint kicsapongó életmódjok.

E sajátságos levelekből az erkölcsi lépcső ellenkező végén bizonyos Julianus nevű világfival ismerkedünk meg, a ki a köz szerencsétlenség súlya alatt oly elfásultságba esett, hogy semminemű fájdalomnak nincs többé reá hatása. A keresztyén lemondás egész megdöbbenő alakjában mutatkozik nála; szíve lassú és időelőtti halál felé közeledik, pedig ez a szív nemes, fenkölt gondolkodású és emberszerető. Julianus egymásután elveszti két leányát, a kik közül az egyik nyolcz, a másik hat éves; de mikor halottjait a sirbolthoz kíséri, egyetlenegy könnycsepp nem hull szemeiből. Negyven nappal később, a mikor az egész város iránta való tiszteletből és szájalomból még gyászt hordozott, azt látják, hogy ünnepi öltözetben jelenik meg az utcán: épen egy templomnak felavatására sietett, a mely valamelyik vértanú csontjaival gazdagodott. Maradt még e világon vigasztalására egy szűzies és hú asszony, inkább nőtestvére mint felesége, de valami váratlan betegség azt is néhány óra alatt elragadta, és Julianus épen

¹⁾ Cur non palam nubis? Secunda post naufragium tabula est, quod male coeperis, saltem hoc remedio temperare... revertatur cum viro quae sola exierat. Hieron., *Ep.* 89.

olyan derűtséggel kísérte végső lakhelyére, mintha csak együttesen valami útatásra indulnának.¹⁾ Ennek az embernek óriási vagyona volt, a melyet templomok és monostorok megajándékozására használt: a barbarok megérkeznek s földjeit tönkre teszik, csordáit elrabolják, szolgálait megölik, szétűzik, rabul elhurczolják. Mivel Julianus mind e bajokat szemhunyorítás nélkül elszenvedte, azt hitte, hogy erős lelkű. »Nem, nem, azt írta neki Jeromos, te még csak újoncz vagy a Krisztus hadseregében. Szétosztottad-e vajjon vagyoned maradványát a szűkölködők közt, hogy magad se légy egyéb szűkölködőnél?«²⁾ Pedig Julianusnak még ekkor gyermekei voltak. Ez az V. századbeli római társadalom ép úgy közeledett bukása felé erényei, mint vétkei következtében.

II.

Az idő rende szerint ide helyezzük Augustinusnak Jeromossal folytatott s az Egyházban maig is híres vitáját, a mely a 395-ik évtől egész a 407-ik évig elnyult a félreértéseknek egész sora következtében, a melyet nagyban előmozdított vagy elmérgesített az emberi gonoszság, és a mely egy percze lázba hozta az egész keresztyénséget. Ez a vita bizonyos történeti magyarázat kérdése körül forgott, s egy még hiresebb vita Péter és Pál apostoloknak

¹⁾ Non quasi mortuam, sed quasi proficiscentem. Hieron., *Ep.* 92.

²⁾ Tyruncule Christi . . . tibi major pars derelicta substantiae, ut tantum tenteris, quantum perferre potes. Necdum enim ad eum pervenisti gradum, ut totis adversum te cuneis dimicaretur. Hieron., *Ep.* 89.

az antiochiai hivek előtt lefolyt vitájának forrásából eredt.¹⁾ Az V. század két tanítómesterének vitája e szerint visszavezet bennünket a keresztyénség bölcséjéhez, az apostoli korszak harczó napjaihoz, s ugyancsak megérdemli a fáradságot annak a kérdésnek tanulmányozása, hogy minő szemmel tekintették ez apostoli alapvető munkálatokat, a melyeket már az idő távolának árnyéka környezett, a szilárd berendezkedéssel bíró Egyház kebelében. Kíváncsiságunk még inkább megkétszereződik, ha elgondoljuk, hogy a nyugati Egyház két legragyogóbb fényességét képezte az a két ember, a ki ekkor e szent homályba való behatolást megkísérlette; és hogy ebben a vitában, a melyet e nagy férfiak kezdtek, ebben az annyira hatalmas és jelentékeny keresztyén érdeket képező vitában, mindegyik, az általa kivont különböző következményhez képest, különböző szellemiránnyal, jellemmel és tudománnyal vett részt, és hogy végre mindegyikök egészen saját szerű világítás mellett valódi keresztyénnek mutatkozott. Elmondhatjuk, hogy itt, ebben a néha szenvedélylyel, de mindig ékesenszólással és őszinteséggel váltott néhány levélben, jobban kinyilvánul személyiségök bélyege, mint összes többi munkáikban. Néhány előrebocsátott részlet jó szolgálatot tesz az olvasónak a tényekből majdan kitűnő párhuzamnak minél tökéletesebb megértésére.

Mikor a vita elkezdődött, Augustinus negyvenegy éves volt.²⁾ Akkor tájban lett keresztyénné, a papságra

¹⁾ Paul. *Ep. ad Galat.* 2. fejt.

²⁾ Született a 354. év novemberének 13-án Afrikának Tagaste nevű városában, Numidia tartományában, Madaura és Hippo közelében. Augustin, *de Beat. vit.* I. köt. ed. Bened. 213. lap. — Possid., *Vit. Augustin.* ap. Bened. — V. ö. Tillem., *Mém. ecclés.* XIII. k. 2. 1.

pedig csak a legújabb időben mozdították elő s a nyugati Egyház nagy reményeket fűzött életéhez. Dicséretre méltó őszinteséggel önmaga beszélte el mind életének zivatarosságát, mind hit dolgában való ingadozását, és hogy az ifjúságát sújtoló kicsapongások közepett mint kereste, azzal a buzgósággal, a melylyel mindenhez hozzá látni szokott, az erkölcsi tökéletességnek és a legfőbb jónak azt az eszményét, a melytől a szenvedélyek hulláma minduntalan eltávolította. Ezt az eszményt akkor a bölcészetben kutatta, a melynek minden felekezetét végig járta, a nélkül, hogy bennök a nagy semminél egyebet talált volna. Mikor csalódásaiból kiábrándult, a vallással tett kísérletet, és manicheussá lett.¹⁾ A manicheismus bevált egyszerre vallásnak és bölcseletnek is, de ez a bölcselet oly durva, ez a vallás oly szégyenletesen féktelen volt, hogy Augustinus mind a kettőt meg-

¹⁾ Augustin., *Confess.* lib. V. et VI. et passim. Idem *de Beat. vit.* — *De Util. cred.* c. I.

A manicheismust legelőször Persiában terjesztette a 270-ik év táján Mani vagy Manes. Tana azon alapon nyugszik, hogy két örökké való szomszédos ország létezik, a világosságé Isten s a sötétségé, a daemon vagy anyag uralkodása alatt. A két királyság határa háború következtében lerombolódott, s Isten a világot ebből a vegyes anyagból alkotta, abból a célból, hogy idő folytán a világosságot elválasztja a sötétségtől s visszaállítja a régi határokat. Miután az emberek sok ideig tévelyegtek, Krisztus leszállt a földre, hogy az Istennek igaz tiszteletére tanítsa az emberiséget. De tanítását még tanítványai sem értették meg teljesen, azért megígérte, hogy idővel még egy nagyobb apostolt küld, a Parakletost, a ki az igazságot a hamisságtól különválasztja. Ez jelent meg Mani személyében. Az ő követői az Ó Testamentomot teljesen elvetették, az Újból is csak némi részleteket fogadtak el. Csakis Mani iratait tartották hitszabályozóknak. Erkölcsiségök a legszigorúbb volt, úgy, hogy a hitvallás követőinek legnagyobb része minél tovább hittanuló állapotban ma-

tagadta, és a kétkedés sáncaiba vonult vissza; ¹⁾ ebből szabadította ki Ambrosius az által, hogy keresztyénné tette. Mindazonáltal Augustinus nem a széles és egyenes úton vált keresztyénné. Mert ha a keresztyénség erkölcsi szépsége vonzotta is, de a Szentírást visszataszítónak találta. A Biblia nem nyújtotta számára azt, a mit az övéhez hasonló, az okoskodás rendes eljárásához szokott szellem megkívánt: nevezetesen igazságának bölcséleti formuláját. Ezt a formulát, azt hitte, hogy Plató irataiban találta föl, az által, hogy János evangyélioma első fejezetével közelebbi összeköttetésbe hozta az örök Ige felséges elméletét. ²⁾ Ettől fogva, azt mondja, világossá lett előtte a keresztyénség, és a *Timeus* átvezette az Evangyéliomhoz.

Ez a menetel, a mely szellemének az összerakó módszer követésére hajlandó természetének teljesen megfelelt, a mely előtt minden vallásos igazságnak az emberi tudomány adatai alá kelle sorakoznia, és a mely a gondolkodás által szerzett okoskodási bizonyítékot az emberi tanú-

radt, a kiket a választottak, *electi*, *perfecti* kormányoztak, míg ők azoknak minden szükségletéről gondoskodni tartoztak. Egyházkermányszati rendszerök megfelelt a katolikusokénak — világiak, egyháziak. Mani állítólag egy persa király elevenen nyúzatta meg. Szigorúan üldöztettek, de tanuk azért terjedt, — Augustinus húsztól huszonkilencz éves koraig (374—383.) volt tagja a felekezetnek, melyet egy főfelügyelő (az első természetesen Mani volt) tizenkét mester és hetvenkét püspök kormányozott. Mani könyveinek czímei: *Mysteriumok*, *Fejezetek*; *Evangyéliom* és *Kincstár*. A Manicheusok minden üldöztetés daczára még a tizenkettedik században is találtattak déli Franciaországban s Észak-Itáliában.

Fordító.

¹⁾ Augustin., *Mor. Manich.*, 19. et pass. — Idem *Confess.* 10., 11. V.

²⁾ Augustin., *Confess.* VII. 9. és köv. U. a. *de Beat. vit.*

bizonyoságtétel és az érzékek állításai fölé helyezte: az Augustinus megtérésében mutatkozó ez a menetel határozott hitének jellege fölött. A keresztyénség felől oly bölcseleti szempontja keletkezett, a melynek alárendelte a csodákat és a próféták jövendöléseit; de e merész s a keresztyénség lényegébe hatoló tekintetének köszönhetette azután azt is, hogy annak minden részét szorosán összeköthette, és olyan épületté rendezhette, a melynél terjedelmesebbet s nagyszerűbbet a keresztyén tudomány soha létre nem hozott. Ebben rejlett Augustinus ereje, ebben dicsősége. De e jó tulajdonságai mellett a tiszta bibliai magyarázathoz megkivántató eszközökkel nem rendelkezett; tökéletlenül tudott görögül, a héberről pedig még csak fogalma sem volt; a mi viszont egyháztörténeti tudományát illeti, ebbeli összes ismeretét csupán egynéhány, Nyugaton közrebocsátott, hiányos, innét-onnét összeszedetetett, darabokból toldozott műből merítette. Magát Platót, azt a fáklyát, a kit a hit homályában való vezérszövétnekéül választott, szintén csak latin fordítások segítségével olvasta ¹⁾ vagy a nevét bitorló új iskola igen önkényes magyarázataiból tanulmányozta. A görög egyházi Atyákat, a szentirati magas bírálókat alapítóit, szintén alig ismerte valamicskével jobban és, a mi még csodálatosabb, alig tudott valamit Origenesről, a sok lármás harcznak ezen kimagasló zászlójáról, a melynek zaja ott harsogott körüle. De Augustinus azzal a lángésszel rendelkezett, a mely teremtet: kiegészelte Platonban azt, a mit belőle kiolvasni nem tudott s önmaga alkotott magának saját írásmagyarázati mód-

¹⁾ Többek között a Victorinusé, Rómában az ékesszólás taná-
ráé segítségével. Aug., *Confess.*, VII. 9. ; VIII. 2. s más. — *Petit.*, II.
18. — *Trin.*, II. *Praef.*

szert. Azonban az eszmék hatalmának megvan a maga határa, s a gondolkodás nem helyettesítheti minden esetben az emberi tények tanulmányát.

Jeromosnak keresztyén neveltetése egészen ellenkező irányban ment végbe. Keresztyénnek született, keresztyén család kebelében, s mint maga mondja, »keresztyén tejjel tápláltatott,« a melyből mintegy átszivárgott bele a Szentírásokba vetett hit és tisztelet, a melyekben egyenesen a Szentlélek csallhatatlan szavát látta; úgy, hogy ő nem keresett másutt, hanem csakis a Szentírásokban, a bennök mutatkozó homály felvilágosítására szolgáló eszközöket. Előtte az emberi bölcsesség csak másodrendű s alárendelt szerepet játszott, a kijelentés uralkodott mindek fölött. Míg Augustinus a bölcsélet útján jutott a keresztyénséghez, addig Jeromos minden bölcséletet, mint valami tévelygést és bajt, elvetett, hacsak a hit útján nem akadt rá. E teljes és kizárólagos hit szolgálatára szentelte azon mérhetetlen nagy tehetségeit, a melyeket a természet osztályrészeül juttatott. Állandó munkája oda irányult, hogy a történet, a földrajz és utazások, a keleti szokások tanulmányozása, a hagyomány, főkép pedig a nyelvek segítségével a szent tények tanubizonyosságát megszilárdítsa. Neki úgy tetszett, hogy a keresztyén tanító tanulmányozási tárgyának legelsejét az a könyv tartozik képezni, a melyből az Evangéliom eredt, s legelső kötelességét az, hogy fölhatoljon a [tisztá eredeti szöveghez, vagy, az ő mondása szerint, a *héber igazsághoz*.¹⁾ Ő egyenesen azért vette be magát Keletre, hogy ez igazságot

¹⁾ Hieron., *Ep.* 43. — Ut scirent nostri, quid Hebraica Veritas contineret. Hieron., *Ep.* 74., *in Ruf.*, II. és más. *Veritas Hebraica* az eredeti héber.

forrásához minél közelebből meríthesse, azért férközött a zsidó és syriai népségek közé, az akkor még fényes rabbi-iskolák közelébe, azért zárkozott monostorba, a hol a szövegek megvitatása és a kéziratok összevetése töltötte be az életnek egyik nemesebb részét.

Minthogy Keleten a zsidókkal való vita képezte a keresztyén hitoktatás egyik legkényesebb oldalát, e csatára oly edzetten kellett megjelenni, mint a minők a zsidók voltak s azoknak tulajdon fegyvereivel felkészülve; Nyugaton, a hol ez a szükség nem állott fenn, a fordítások felett vitatkoztak. Ám a Hetvenesek fordítását a keleti tanítók elégtelennek s pontatlannak ismerték föl; ennek a hamis értelméből, vagy kézzelfogható tévedéseiből eredt korszámlálásunk első századában sok olyan, az Egyházra nézve gyászos eretnecség, a melyet a jobb tolmácsolás megelőzött vagy eloszlatozott volna. Az ide vágó magyarázatok hozzá tartoztak a görög Egyház tanításához, a melyben a Hetvenesek fordítását összehasonlították Theodotionéval, Symmachuséval és Aquilaéval, a melyeket Origenes besorozott *Hexaplesébe*. Jeromos nagyra-
 gyását s fölfogása szerinti keresztyén hivatását az képezte, hogy a Nyugatot beavassa a fölvilágosodott hit szükségeségének fölismerésébe, és hogy a latin nyelvre némi visszfényt vessen azon héber igazságból, a melyben egyenesen az Isten szavának kiömlését látta. Számos nyugati ellenben — s köztük még Augustinus is — azt a kérdést vetették föl önmagokban, mi szükség van az olyan munkálkodásra, a melynek az a rendeltetése, hogy egy általában elfogadott fordítást tönkre tegyen, s attól féltek, hogy ha kiverik a kerekvágásból a bevett szokást, utóvégre is eltévelyítik a hitet. Ez lehetett a kérdésnek gya-

korlati oldala: de a másik oldal, az *igazságé*, mégis csak többet ért.

Ime ilyen ellentétes szempontokról fogott e két nagy tanítómester a keresztyénség megértéséhez, a melyekkel most mindjárt találkozunk is vitájoknak egy bizonyos pontján. — Jéromos és Augustinus soha sem látták s nem is ismerték egymást máskép, mint egynéhány könyvük s Alypiusnak, Augustinus kebelbarátjának, mind-egyiköikkel való beszélgetése alapján, a mennyiben, a mint láttuk, a 393-ik év folyama alatt Jeromos kolostorának is vendége volt. Levelezésök is egész odáig csak néhány udvariassági vagy utazó zárándokok részére kiállított ajánló levelek váltásából állott; de hajlandóknak mutatkoztak egymás szeretésére, s a bethlehemi agg bajvívó, midőn a harczy kesztyűt letenni készült, szinte örült rajta, hogy Ambrosius megtérítettjében inkább utódját, mint versenytársát szemlélheti. Viszonyuk mindössze ennyiből állott, a midőn 395-ben Jeromosnak egy munkája: Szent Pálnak a Galatákhoz intézett levelére írott magyarázata került Augustinus kezei közé, a melyet a remete néhány barátjának fölkérésére Palestinában való tartózkodásának eleje táján készített. A Galatákhoz írt levél arról hires, hogy azt a jelenetet beszéli el, a mely az antiochiai gyülekezet előtt folyt le, s a melyben Pál apostol nyilvános feddést intézett volna Péterhez, a miért a körülméletlen hívek gyülekezetét odahagyta, hogy, a midőn Jakab Jeruzsálemből ott megjelent, annak körülméltékből álló gyülekezetéhez csatlakozzék. Jeromos e jelenethez, ennek jelleghéhez és okaihoz olyan jelentőséget fűzött, a melyet Augustinus nem hagyott helyben. Sőt, mivel a szigorú egyháztanító szokása szerint bölcseleti álláspontra helyez-

kedett, azt vélte, hogy a magyarázathan az erkölcsen ellen elkövetett súlyos tévedést fedezett föl, sőt a mi több, holmi szentségtörés-félét, nevezetesen a hivatalos hazugságnak a Szentírás tekintélye által való igazolását. Ez a dolog némi magyarázatot követel.

A Judeában született keresztyénség eleinte zsidó elemekből szedte újonczait: »elsők a zsidók, azután következnék a pogányok,« ezt mondta még maga a pogányok apostola is.¹⁾ De nem is lehetett volna máskép. Mert melyik népet is hívhatták volna föl első sorban az új hit elfogadására, ha csak azt nem, a mely a régi alatt élt, a mely atyáitól rászállt örökség gyanánt birta a Szent könyveket, az Evangyéliom alapjait, a mely prófétáinak szava által hirdette a népeknek a Messiás eljövetelét, és végre a melynek kebeléből kellett a Messiásnak születnie? A pogányság kebeléből származó keresztyénnek még előbb meg kellett ismerkednie a héber könyvekkel, hogy a hite mellett szóló tanúbizonyságokra és bizonyítékokra szert tehessen; a zsidó már eleve be volt abba avatva. Azt is kimondhatjuk, hogy a világ egyetlen egy népe sem látszott jobban előkészülve lenni az olyan erkölcsi tanítás befogadására, a melynek alapja a vallás, mert hiszen mindegyik zsidó ismerte és vitatta a maga Törvényét, könyv nélkül tudta a Szentírásokat, hallgatta a tanítókat vagy tanított önnön maga; mindegyik zsidó vagy tanítvány, vagy tanítókép szerepelt; és az egész nemzet, papok, rabbinusok, kézmívesek mind oly felekezetekbe sorakoztak, a melyeknek napi foglalkozását a mózesi intézmények ma-

¹⁾ Virtus enim Dei est in salutem omni credenti. Judaeo primum et Graeco Judaei primum et Graeci. Paul. *Ep. ad Rom.* I. 16.; II. 9. 10.

gyarázata vagy megjavítása képezte.¹⁾ Bámulta a világ, hogy Görögországban a nemzetnek egész felsőbb osztálya érdeklődött a bölcsélet kérdései iránt, és kedvét lelte azoknak vitatásában: és ime, az egész Judea nem egyéb volt vallásos iskolánál. Mert koránt se higgye senki, hogy Krisztus apostolainak, e többnyire mind kézműves embereknek, társadalmi állapota valami föltűnő jelenség-számba ment volna ezen országban: hiszen itt földművelők, mesteremberek, pásztorok szerepeltek részint az Ó Testamentom, részint a Talmud szerzői között, s ez a példa újból ismétlődött a tiberiási tudósok, a *Mischna* összeszedetőinél. A zsidók történetének minden korszakában léptek elő nagy királyok vagy bátor polgárok a nép soraiból: Judeának a rómaiak ellen felkelő utolsó hőse, Bar-Kokhba, szintén kézműves volt.

Ennélfogva a héberek közt, Jézus gyilkosai közt, kellett az Evangéliomnak legelső s legmélyebbre hatoló gyökereit vernie, és csakugyan ott is verte; de ha a zsidó egyfelől közelebb esett is a keresztyénséghez a pogánynál, nevelésénél és Törvényénél fogva, másfelől sokkal távolabb esett tőle zárkozó jelleme, az idegentől való borzadása és a formákhoz való azon babonás ragaszkodása következtében, a mely életét a szám nélküli rendszabály megtartásának bilincseibe verte. A zsidó felekezetek legtiszteletreméltóbbja, legtudósabbja, a farizeus felekezet, e tiszteletet egész a túlságig gyakorolta, és a betűhöz való ragaszkodásával kiölte a Törvény szellemét. Az ujdon szült keresztyénségnek léptei elé is ez gördítette a legnagyobb akadá-

¹⁾ A különböző zsidó felekezetekre vonatkozólag bő felvilágosítást ad Josephus *Hist. Jud.* XVIII. 2. és egyebütt.

lyokat, s ez akadályok közül nem sokkal mutatkoztak kisebbeknek a belsők, melyeket a megtért farizeusok támasztottak, mint a külsők, a melyek az üldöző farizeusok részéről származtak. Ezt a farizeusi szellemet, a melynek formákhoz való ragaszkodása, ha a szükség kívánta, majdnem az egész zsidó népre kiterjedt, támadta meg Pál apostol, a hajdani farizeus, a ki nagyon ismerte a felekezete részéről fenyegető veszélyeket, és valami természetes visszahatás erejénél fogva épen ezért a pogányok tanítójává lett. Azonban mégis Péter tapasztalta első sorban, hogy az új szövetségnek az ő szövetséggel való ez az összeköttetése, bármily szükséges legyen is különben, mily nagy mértékben nyugózi le az Evangyéliom terjesztésének munkáját. Midőn apostolkodásának elején Joppéba ment, azután Joppéból Cesareába, a hova Cornelius, az itáliai legio századosa kérte magához, hogy ezt a rómaid családjával együtt keresztelje meg, holott mindnyájan pogányok voltak, e miatt igazolnia is kellett magát a teljesen zsidókból álló jeruzsálemi egyház előtt. Hogy az evangyéliomi szabadságból származó ezen cselekedetét megvédelmezhesse, az Istentől nyert különös küldetésének tekintélyére hivatkozott s eleinte nyilvánosan hirdette azt a tudományt, hogy az Evangyéliom épen úgy a pogányok tulajdona, mint a zsidóké: ennél fogva különbség nélkül mind a két népnek kell hirdetni.¹⁾ A hajdani üldöző Saulusból keresztyénné lett Pálnak is különös isteni küldetéshez kellett folyamodnia, hogy a magára vett pogányok apostola szerepét igazolja, a mely czimét a többi apostolok megerősítették, a midőn ugyanakkor Péterre a zsidók apostola czimet ruházták.

¹⁾ *Act. Apost.*, IX., X. XI. XV. és

Mindazonáltal a különböző hitegyesítési körben működő két apostolság különválása inkább csak névleg állott fenn, mint valósággal.

Ha Péter pogányoskodott az által, hogy közösködött Cornelius századossal és családjával, a melyre leszállatta a Szent Lelket, Pál viszont zsidóskodott, ha a szükség úgy kívánta, hogy igehirdetését hasznosabbá tehesse. Mert minden pogány tanítósága daczára azt látjuk, hogy körülmételte tanítványát Timotheust, a ki zsidó asszonynak és görög férfiúnak volt a fia, következésképen pogány; ezt pedig, a mint történetének megírója mondja, »a zsidóktól való féltében cselekedte.«¹⁾ Kenkreában, Korinthus kikötővárosában, ugyanez az apostol levágatta haját, megborotváltatta fejét a nazareusok szokása szerint, a kik fogadalmat tettek, s teljesítette a mezítelen lábbal való járást, *nudipedolia*, a zsidó szertartások által szentesített szokást.²⁾ S még ez nem minden. A mint pogány tanítványaival Jeruzsálembe érkezik, elmegy a templomba, s azokat is magával egyetemben aláveti a tisztulási és áldozati szertartásoknak. Mind ezt kétségkívül a zsidóktól való féltében cselekedte, akár keresztyének voltak azok, akár nem; s szintén a zsidóktól való féltőkben tanácsolták neki apostoltársai s a jeruzsálemi papok, hogy ekkép cselekedjék. Mindazonáltal a belső egyenetlenségtől való félelmének okvetetlen nagynak kellett lennie, hogy ez a büszke szellem meghódoljon az oly cselekvésmód előtt, a melyet nemcsak tanítványai előtt, hanem lelke mélyében is elítélt.

Az a nagy veszedelem valójában fenforgott, hogy a

¹⁾ *Act. Apostol.*, XVI. 1., 3.

²⁾ *Act. Apostol.*, XVIII. 18. — *Num.*, VI. 18.

körülmetélt hívek táborában a törvényes szertartásokkal való hirtelen szakítás és a zsidó szokásokkal szemben való kiméletlen eljárás által oly pártszakadás idéztetik elő, a melytől a pogányok részéről nem kellett tartaniok. Már Cerinthus és Ebion két ellenpárti zászlót lobogtatott magával szent Péterrel szemben, és ezen inkább zsidók, mint keresztyének, számos olyan körülmetéltet vonzottak magokhoz, a kikre már az új hit hatást gyakorolt. Sok helyen a zsidózó egyházak, a hol a Krisztust egyszerű prófétának s az Evangyéliomot a mózesi törvény kiegészítő részének tüntették föl, a szülemlő keresztyénségben elfojtással fenyegették a szabadságot, a mely annak lelkét képezte. Az igaz, hogy a szabadság uralkodott a pogányokból alakult egyházak kebelében, de ingadozott és gyanakodtak rá. A Jeruzsálemben zsinatra egybegyült apostolok, Pál apostol ösztönzésére s a haladás nemesen felfogott érdekéből, elhatározták, de sikertelenül, hogy a híveknek tartózkodniok kell a paráználkodástól, a megfojtott állatok húsának és a vérnek, valamint a bálványoknak áldozott húsnak élvezésétől; e három rendszabályra szorítva a kötelező egyházi rendeleteket. Haszontalanul támogatta Jakab, Jézusnak testvére s ez egyháznak püspöke, püspöki levelével e zsinat határozatait, a zsidózó egyházak nem engedelmesskedtek. ¹⁾ Mindenütt lázadások vagy fenyegetőzések törtek ki, a hol a körülmetélt keresztyének a zsinagógák szomszédságából erőt meríthettek. Kis-Ázsiában, Syriában, a hol számos áttért zsidó találtatott, nagy forrongás keletkezett a jeruzsálemi hívek ösztönzésére. Galatia, Pál számos hódításainak színhelye, oly heves rázkódásokat szen-

¹⁾ *Ep. Jacob. ap. Act. Apost. XV. 28., 29.*

vedett, hogy a pogányok apostolának műve egészen meg-ingott bele: önmaga megvallja a Galatákhoz intézett leve-lében, hogy mily élénk aggodalmakat állott ki e miatt.

Ez események lefolyása után Pétert az igehirdetés körüli buzgalma szintén Antiochiába vitte, a hol Pál görög és syriai elemekből eléggé virágzó gyülekezetet alapított. Itt egyesült apostoltársával és minden aggodalom nélkül érintkezett a pogányokból lett keresztyénekkal, velök együtt imádkozott, ivott, evett. A mint rövid idő múlva a jeruzsálemi egyházból körülmélet hívek érkeztek oda, ezek megbotránkoztak a dolgon, mire Péter alattomban elhagyta a pogány keresztyéneket, hogy velök folytasson közös élet-módot. A többi zsidók hasonlókép cselekedtek s a körül-metéletlenektől különváltak. Ekkor játszódott le az a jele-net, a melyet Pál galatiai tanítványainak azon kettős czélból ad elő, hogy egyfelől tekintélyét egyházaik előtt megszilárdítsa, másfelől pedig úgy a körülmetéletlenek mint a körülmetéltek szemében igazolja az evangyéliomi szabadságot, a mely tanításának alapját képezte. Ime így beszéli el maga az egész eseményt: »Mikor pedig láttam volna, hogy Péter és a többi zsidók nem egyenesen járná-nak, mint az Evangyéliom igazságához illendő volna, mon-dék Képhasnak mindenek előtt: »Ha te zsidó lévén, pogány módra élsz, miért kényszeríted a pogányokat, hogy zsidó módra éljenek?«¹⁾ E szavak arra mutatnak, hogy a midőn számos pogánynak, valamint Péternek és a többi körülmetélteknek különválását látta, alkalmasint zavarba jött lelkiismerete: annyi tény, hogy Barnabás, Pálnak a pogányok térítésében

¹⁾ Si tu, cum Judaeus sis, gentiliter vivis, et non judaice, quo-modo Gentes cogis judaizare? Paul. *Ep. ad Galat.*, II. 14.

tiszti társa, szintén elcsábítódott Péter példája által, a mit mestere nem is bocsátott meg neki soha.

Igy folyt le az antiochiai jelenet. Pál nem említ többet róla a galatiabeli hívekhez intézett közleményében, s az egész esemény kétségkívül nagyon kis port verhetett föl a keresztyén világban, a hol az ily viták gyakran előfordultak; mivel az *Apostolok Cselekedeteiről* írott könyv, a mely, a mint tudjuk, egyenesen Pál apostol történetét adja elő, még csak meg sem említi. A pogányok apostola azonban mindamellett ügyesen fölhasználja a végből, hogy azon gyülekezetek előtt, a melyek az ő Evangyéliomát követték, cselekvési függetlenségét fennem hangoztathassa. »Ime, ekkép ír, ezt mondtam én Képhasnak szemtül szembe!«¹⁾ Ha az *Apostolok Cselekedetei*, mely az eseményekkel egyidejűleg íródott, elhanyagolta vagy nem tartotta ezt a tényt érdemesnek a megemlítésre, az egyháztörténet-írók hasonlókép hallgattak róla kétszáz esztendőn át. De a harmadik század közepe táján az új-platonikusok egyike, a kik álnok harczot folytattak a keresztyénség ellen, az által, hogy annak tulajdon könyveit használták föl ellenében, Porphirius bölcseő fölevenítette e küzdelem emlékezetét s fegyvert kovácsolt belőle Pál apostol ellen. Úgy tűntette föl az apostolokat, hogy egymással szemben két ellenséges táborra oszlottak: Pált Péternek ellensége gyanánt mutatta be, mint a ki irigylette annak tekintélyét s nyílt lázadásban tört ki azon felsőbbbség ellen, a mit maga Krisztus állított föl, mint a ki fenhéjázó s döllyfös lett volna egészen a *szemtelenségig* — ezek a bölcseő saját szavai,²⁾ — »mert, így folytatja, Pál antiochiai feddőzésé-

¹⁾ Dixi Cephae coram omnibus. Paul. *Ep. ad Galat.*, II. 14.

²⁾ Intrepide fecisse injuriam praecessori. Hieron., *Comm. Paul.*

ben nem pirult szemére hányni főlebbvalójának, hogy zsidóskodik, holott ő maga is zsidóskodott.« A görög Ázsia nagy apostolának illetén durva megsértése ennek a tartománynak összes keresztyén gyülekezeteit izgalomba ejtette. Érezték, hogy okvetetlen felelniök kell a vádra, még pedig nemcsak a pogány támadók, hanem a zsidóskodó egyházakra való tekintetből is, a melyek az egyház keletkezési korszakából való eretnekségekből származtak, s Arabia határán még akkor is számos állott fenn közülök. E kétös szükség szempontjából a katholicismus teljes és erőteljes czáfolatot követelt, s annak elkészítését a nagy Origenes vállalta magára.

Origenes megkérdezte a hit bölcseje körül még élő szájhagyományt, legfőképen az antiochiai egyházét, a hol a vita lefolyt, s ehhez képest a következő feleletet adta Porphyrius vádjaira. »Az antiochiai jelenet kétségkívül kicsinált dolog volt Péter között, a kinek rosszúl esett az a zsarnokság, a melyet fölötte a jeruzsálemi körülmetéltek gyakorolni igyekeztek, és Pál között, a kinek szintén visszatetszett, a mikor azt látta, hogy némelyek meggyengíteni igyekeznek azt a munkát, a mit ő »saját Evangyéliomának« nevezett s ez által nyáját szétszórni akarják. Mert valójában Pál, a ki annyiszor zsidóskodott »a zsidóktól való féltében,« a pogányok szemeláttára és tudtával; a ki még a pogányokból vált tanítványait is alávetette a mózesi rendeleteknek, nem vádolhatta komolyan apostoltársát és főlebbvalóját azzal, hogy zsidóskodik, attól félve, hogy »a zsidókat meg találja sérteni;« az ilyen következetlenség-

get könnyen nyakába keríthették volna. Hanem szükségesnek látszott, hogy nyilvános leczkét adjanak azon türelmetlen zsidóskodóknak, a kik a szabadság útján haladó keresztyénség fejlődése elé minduntalan gátat vetettek, s e leczke adása fölött a két apostol megegyezett egymással. Péter, a zsidók tanítója egy előre kicsinált jelenetben valami keleti példázatféleiben elismerte, hogy a pogányok apostolának panaszaire nézve igaza van; s annak az apostolnak, a ki a héber elemet képviselte kiválólag, illetén meghódolása nagy nyomatékuvá vált minden bizonynyal, úgy a körülmélték, mint a többiek szemében. Az antiochiai színleges vita tehát korántsem képezett az alárendelt részeről lázadást fölebbvalója ellen, annál kevésbbé lehetett Pál apostolnak szemtelen a cselekedete, mint a minek Porphyrius vakmerően elnevezte; hanem ellenkezőleg oly eszélyes magaviselet cselekménye, a melyet az egyház kényszerű helyzete követelt. Ezenfölül az apostolok történetének írója a maga hallgatásával bebizonyította, hogy az a tény, a mint lefolyt, nem birt sem rendkívüliséggel, sem fontossággal.«

Origenes ezt a tételt mérhetetlen tudományának segítségével bőven kifejtette, és nemcsak egy tüzetes művet szentelt reá, hanem újból tárgyalás alá vette *Stromatáinak* tizedik könyvében. Nézetét elfogadták a Kelet legnagyobb tanítómesterei: Didymus tanította az alexandriai iskolában, Apollinaris a laodiceaiban, Eusebius Emesában és mások más helyeken.¹⁾ Végre Aranyaszájú János, a ki az antiochiai egyház emlékeiből táplálkozott s maga is ezen egyház legmagasabb megszemélyesítőjét képezte, újból

¹⁾ Hieron., *Comment. Paul. Ep. ad Galat. Praefat.*

fölvette Origenes tolmácsolását s arra még újabb világosságot derített.¹⁾ Jeromos a maga tanát e hírneves mesterektől kölcsönözte, és e szerinte nagy fontosságú tekintélyre támaszkodva, elő is adta a galatabeliekhez intézett levélre irt magyarázatában, a nélkül, hogy azon források idézését, a melyekből merített, elhanyagolta volna.

III

Mikor Augustinus Jeromosnak iratát elolvasta, szerfölött megbotránkozott rajta. Azon bölcséleti álláspontról, a melyre helyezkedni szeretett, ezt a rendszert kárhoztatásra méltónak találta. Mivel az antiochiai tényt az annak valódi jellegét megadó történeti körülményekből kivetkőztette, nem akart benne egyebet látni elméleti moralkérdésnél. Pál apostol úgy tüntette föl levelében a vitát, mint valóban megtörtént eseményt, és a szent Péterhez intézett nyilvános dorgálását, mint igazi dorgálódzást. Ennélfogva szerinte, a ki azt állítja, hogy mindegyik előre kicsinált dolog volt a két apostol között, és hogy az egész merő színlelésnél nem lett volna egyéb, az először is Pálnak tanúbizonyságtételét gyengíti meg, a ki az ellenkezőt állítja, másodszor pedig hazudságot csempész be a Szentírásba. Már pedig a hazudság, még ha hivatalos is, még ha dicséretreméltó érdekből eszelik is ki, nem egyéb véteknél; s a ki ezt a szent könyvek tekintélyével akarja támogatni, úgyszólván szentségtörést követ el. Egyébiránt, mivel a szent könyveket különben is Isten mondta tollba, azokat mindig

¹⁾ Lásd *Elbeszélések a római történetből az V. században* czimű munkámnak *Aranyaszájú Szent-János és Eudoxia császárnéről* szóló kötetét.

betű szerint való értelemben kell vennünk; a ki azoknak értelmét azon örv alatt elcsavarja, hogy a szellemet keresi bennök, isteni jellegöket változtatja meg s tágas kaput nyit a hívők kételkedései előtt s támadásra hívja föl a hitetleneket. ¹⁾

Ekkép hangzott Augustinus ítélete, s a magyarázat szerzőjét vétkesnek nyilvánította, a miért a hivatalos hazudságot a Szentírás tekintélye alapján hirdetni merte. Ezen ítéletet oly tiszta lélekkel hozta, hogy elhatározta: azon nyomban tudósítja Jeromost tanának veszedelmes volta felől és fölszólítja őt annak visszavonására. — E czélból értekezés alakjában kidolgozott hosszú levelet intézett hozzá, a melyben mellékesen két más vitatárgyat is érintett, nevezetesen első sorban a héberből való fordításnak mindig kényes kérdését, a melyet Augustinus kárhoztatott, másod sorban pedig a saját könyveit, a melyek felől a remete hallgatása aggasztotta. Ez a hatalmas okoskodással és logikai következtetéssel szerkesztett levél Augustinus velős írásmódjának valóságos remekét képezte: mindazonáltal kifogás alá eshetett benne a kifejezéseknek némi durvasága, a melyek elégtelenítették. Úgy látszott, hogy a pap néha megfeledkezett benne arról, hogy a bevett illetelmi szabályokat tiszteletben kellene tartania idősebb paptársával szemben; és hogy fiatal ember létére oly öreg emberhez beszél, a ki ép úgy roskadoz a dicsőség, mint az évek terhe alatt.

A levél Rómában kelt, s Augustinus bizonyos Profuturus nevű embernek adta át, a ki éppen indulóban volt a Szent Földre. De a mint Profuturus hajóra ülni szándéko-

¹⁾ Augustin., *Ep.* 38. ap. Hieron., *Ep.* 65.

zott, meghallotta, hogy Numidiának Círtha nevű városában püspökké választották: ennél fogva hajót vagy utazási irányt cserélt, hogy székét minél előbb birtokába vehesse, a hol néhány hónap múlva meg is halálozott.¹⁾ Viszont Augustinust szintén nem sokára püspökségre hívta meg a hippói nép és papság. E sokféle sors-változás közepett Jeromoshoz küldött levele feledségbe ment, vagyis inkább hűtlen kezekbe jutott, házról házra járt, lemásolták, s talán meg is másították; úgy, hogy csakhamar közkézen forgott Rómában, Italiában, Dalmatiában, egy szóval mindenütt, kivévén annál az embernél, a kinek meg kellett volna kapnia. A szenvedélyes vádak, a melyeket tartalmazott, mindenkit megleptek, s különböző magyarázatokra szolgáltak alkalmazásul. Jeromos barátai felháborodtak miatta, ellenségei pedig diadalmaskodtak, a mint azt látták — vagy legalább egynémelyek azt gondolták — hogy a Nyugat keletkező dicsősége hozzájuk csatlakozik; úgy az egyik, mint a másik fél aggódva leste a feleletet.

Valójában Augustinust annyira elfoglalták új gondjai, hogy küldeményével többé nem törődhetett, de különben is azt hihette, hogy Profuturus halála előtt valami más közvetítőről gondoskodott; sőt úgy látszik, még azt sem tudta, hogy levele alattomban kering Italiában, a midőn Bethlehemből egy diakonus érkezett hozzá s Jeromostól levelet hozott számára. A levél meleg ajánlatot tartalmazott e diakon javára, a ki ügyeinek elintézése végett jött Afrikába és mellékesen szerencse-kívánatokat az új püspök számára, a kinek megválasztatása, a mint a közönség

¹⁾ . . . Interim Profuturum retractum de itinere, et Episcopum constitutum, veloci morte subtractum. Hieron., *Ep.* 71.

által terjesztett hírekből Keleten megtudódott, rendkívül megörvendezettette a bethlehemi remetéket. Szent Péternek Szent Pállal való vitájáról, a héber fordításokról s az Augustinus küldeménye által fölvetett kérdésekről azonban egy szót sem szólott: a levél tehát kétségkívül nem jutott el rendeltetési helyére.

A levélke a következőleg hangzott:

»Jeromos a szentséges és boldogságos Úrnak, Augustinus pápának, üdv a Jézus Krisztusban.

»A múlt évben írtam Méltóságodnak Asterius testvérünk útján, s megbiztam, hogy adja át üdvözetemet. Szeretem hinni, hogy levelem nem tévedt el. Ma újból kérek, szent testvérem Presidius diakonus által, hogy emlékezzél meg rólam, s e kérésemhez ajánlatot csatolok az ő részére. Tudd meg, hogy én őt valóságos testvéremnek tekintem: légy segítségére s támogasd mindenben, a mint a szükség kívánja; nem mintha az életre szükséges dolgokban szűkölködnék, Istennek legyen hála, hanem mivel mohón keresi a jóra való emberek barátságát, a mi az ő szemei előtt egyike a világ legnagyobb boldogságának. A mi azt az ügyet illeti, a mi miatt átkelt Kelettől Nyugatig a tengeren, azt majd saját szájából tudod meg, habár téged nem is igen érdekel.

»A mi engem illet, monostoromba elhúzódva, úgy érzem magam, mintha csak valami sziklazátonyon állanék, a mely körül ugyancsak háborognak a hullámok, ugyan csak üvöltenek a viharok. ¹⁾ A száműzetéstől elválhatatlan nyomoroknak egész serege kénye-kedve szerint ostromol,

¹⁾ Nos in monasterio constituti, variis hinc inde fluctibus quatinur, et peregrinationis molestias sustinemus. Hieron., *Ep.* 66.

de én megnyugszom abban, a ki azt mondta, hogy: »Bizzatok, én meggyőztem a világot.« Az ő pártfogásával és kegyelmével remélem, hogy még a *gonosznak* ostromát is legyőzhetem.

»Üdvözzöld részemről tiszteletteljesen a mi szent és tiszteletreméltó testvérünket, Alypius atyát. A szent testvérek, a kik Istennek szolgálatában engemet segítségökkel támogatnak, tiszteletnyilvánításukat az enyimekhez csatolják. A mindenható Krisztus tartson meg téged tökéletes egészségben és rólam való jó emlékezetben, szentséges úr és tiszteletreméltó atya!«

Minthogy ez olvasmányból arról győződött meg Augustinus, hogy levele elveszett, nem nyughatott, míg másikat nem írt helyette. Ez még hosszabbra nyúlt, mint az első, bizonyítékai terjedelmesebbé, következtetéseivel élesebbé váltak, s hangja csipősség tekintetében, szerencsétlenségre, szintén nem maradt ama mögött. Mintha csak föltette volna, hogy Jeromost az álszégyen visszatarthatja hibájának bevallásától s azon tanának visszavonásától, a melyet neki vétekkül rótt föl, arra buzdította, hogy »más húrokat pengessen,« palinódiát énekeljen Stesichoros költő példájára. A görögök regéi valósággal azt beszélik, hogy ezt a költőt, a miért gúnyversében Helena becsületességét, s a mi talán a hősnő szemében még nagyobb sértésnek tetszett, szépségét is rágalmazta, vaksággal verték meg félisten testvérei Castor és Pollux, és mindaddig nem adták vissza szeme világát, míg csak lantjának hangját megváltoztatva, egész lelkesültséggel magasztalni nem kezdte annak a nőnek kellemeit és erényeit, a kit azelőtt bántalmazott. Ezt nevezték aztán Stesichoros *palinodiájának*. »Nosza, így szólt Augustinus Jeromosnak, utánozd a

költőt, pengess te is más húrokat, a mit okvetetlen meg is teszel, ha meggondolod, hogy a keresztyének igazsága hasonlíthatatlanul szebb, mint a görögök Helenája, és hogy a mi vértanúink ezerszerte nagyobb bátorsággal harczoltak érte a század Sodomája ellen, mint a görögök Trója városa ellen.¹⁾ E vallomás-visszavonásra korántsem azon szándékkal biztatlak, mintha szellemi szemeidet visszaadni akarnám. Az Isten engem mentsen attól, hogy én azt higgyem, hogy te azokat elveszítetted volna! de engedj meg, ha azt mondom, hogy bármily épek és tisztán látók legyenek is, valami meg nem tudnám mondani, hogy miféle feledség következtében okvetetlen félre kellett azokat fordítanod, a miért a rendszeredből folyó következményeket észre nem vetted. Mert mi is történnék valósággal, ha megengédnők, hogy szent könyveink szerzői közül az egyik valamely alkalommal, valamely célból hazudhatott, hazudhatott tisztességes és kegyes szándékból! . . . »

Ezen második, Hippóban írt levele éppen úgy járt, mint az első, a melyet Rómában írt. Bizonyos Paulinus nevű ember, a ki átadását magára vállalta, s a ki, mint a körülmények mutatják, valamelyik itáliai kikötőben szándékozott hajóra ülni, hogy Palestinába menjen, annyira megrettent a hosszas utazástól vagy a tenger háborgásától, hogy Italiában maradt. Mint az első, ez is ellenséges kezekbe jutott és lemásoltatva, elterjesztette még Jeromos

¹⁾ Quare arripe, obsecro te, ingenuam et vere christianam cum caritate severitatem . . . et *παλινοδία*, ut dicitur, cane. Incomparabiliter enim pulchrior est veritas Christianorum, quam Helena Graecorum. Pro ista enim fortius nostri martyres adversus hanc Sodomam, quam pro illa illi Heroes adversus Trojam dimicarunt. Augustin., *Ep.* 40. ap. Hieron., *Ep.* 67.

hazájában is, másodszor vitte meg oda, mint a Szentírás meghamisítójának s a hazudság hirdetőjének, erkölcsi elítél-tetését. Egy Sysinnius nevű diakonus barátja, a ki hozzá menni készült, az adriai tenger valamelyik szigetében a hippói püspök egyéb kiadványai közé keverve akadt reá. Azonnal birtokába kerítette, hogy a remetének közvetlen-nül kezébe szolgáltassa, a kit itáliai levelezői erről az irat-ról is ép úgy nem tudósítottak, mint az elsőről, mert még csak nem is gyanították, hogy a világon egyedül ő ne tudna annak létezéséről, és tisztelték hallgatásának okait, bár mik legyenek is azok. Sysinnius egyúttal azt az Italiá-ban teljes hitelnek örvendő hírt is megvitte Jeromosnak, hogy ugyanaz a hippói püspök ugyanezen magyarázati mű alkalmából egy könyvet küldött Rómába, a melyben a szerzővel egészen kiméletlenül bánik. ¹⁾

IV.

Ez a dolog Jeromosra valóságos mennykőcsapásként hatott. Sokáig vizsgálta a levelet, ürgette-forgatta minden módon, hogy rajta a hitelességnek valami nyomát föl-fedezze; azonban sem pecsét nem volt rajta, sem aláírás, sőt nem is Augustinus kezeírása volt. De a második vizsgálat, az írásmódé, nagyobb eredményre vezetett: a telje-sen bölcséleti jellegű tételből, az okoskodás tudományos és biztosmenetéből, bizonyos sajátságos szólásmódok- és for-dulatokból habozás nélkül rá ismert Jeromos a hippói püspökre. Ez a meggyőződés mély és komor levertségbe ejtette. Környezete, a bethlehemi és jeruzsálemi testvérek,

¹⁾ Hieron., *Ep.* 71. — *Ep.* 69.

továbbá azon arányban, a mint a hir tovább terjedt, a palestinai papok, a kik a levélben oly kemény vádakkal illetett véleményben osztakoztak, heves haragra lobbantak. »Ez a fiatal ember, azt mondták minden részről Jeromosnak, tönkre akarja tenni dicsőségedet, az által, hogy kénye kedve szerint becsmérel. Ez iratnak rendkívüli sorsában több forog fenn félreértésnél, több a véletlennél: gyalázatos, előre föltett szándék lappang benne. Miután azzal vádolt, hogy a hazudságnak szentségtörő hirdetője és a Szentírás meghamisítója vagy, akkép jár el, hogy azt mondhassák: »Az elítélt Jeromos nem felel, ez a rettenetes ember mesterére talált; olyan jól legyőzetett, hogy hallgat.« Ime, ilyen tisztességes fogásokkal munkálkodik Augustinus hirnévének növelésén!» Ekkor arra kérték Jeromost barátai, hogy mutakozzék, ragadja meg azt a tollat, a melylyel már annyi ellenséget megremegtetett, de ő, a lelkét ostromló számtalan gyanú daczára, kérésökbe semmi árért bele nem egyezett. »Nem, a világért sem, ezt ismételte mindig nagyobb nyomatékkal, rólam el nem mondja soha senki, hogy én egyenesen saját személyemet érdeklő ügyben olyan püspököt támadtam meg, a kivel egyházközösségben élek.« ¹⁾

Augustinus csakhamar értesült a Palestinából jövő zarándokok útján arról, hogy mi ment végbe a bethlehemi monostorokban, úgy szintén Jeromos fájdalmas önmérsékléséről s barátainak dühös haragjáról. Ekkor belátta hibáját s őszinte kétségbeesést érzett miatta: nem mintha bármi csekély mértékben is vétkesnek érezte volna magát

¹⁾ Cavebam ne episcopo communionis meae procaciter respondere viderer. Hieron., *Ep.* 71.

abban a gyalázatos számításban, a mit a látszat rá-fogott, hanem azért, mert hanyagsága vagy gyengesége nagy bajt idézett elő. Kiméletlen szavaiért is szemrehányást tehetett magának, a melyeket olyan öreg emberrel szemben használt, a kit önmaga barátjának nevezett s mesterekép üdvözölt; már pedig oly kifejezések, oly szabadjára használt szavak, a melyek még a bizalmas társalgásban sem igen találnának mentségre, hurczoltattak most nyilvánosság elé, adattak át a közönség gonosz szeszélyeinek, hogy azután ott mindenkinek hajlandósága szerint majd az ellenfél, majd szerzőjük ellen fordítottassanak. Második, még mardosóbb bánatát az okozta, hogy ezt a sok felhalmozódott félreértést kellőleg még csak ki sem magyarázhatja. Ha még Profuturus hirtelen halála szorosan véve elfogadható mentségül szolgálhatott volna is az első levél elveszésére, de mit mondhat a másodikról s arról a Paulinusról, a kinek magaviselete felől soha sem birt tisztába jönni, erről az emberről, a ki azt vállalja magára, hogy Palestínába viszi a levelet, és a ki azt a tengertől való hirtelen támadt félelmében Rómába viszi? Augustinus kétségkívül a Jeromossal szemben ellenséges cselszövények szolgálatába szegődött: bírálatra ösztönözték, haragra ingerelték s azután meglehet hiúságának rovására visszaéltek bizalmával, a ki, mint mondták, a vétkeseknek fogta volna pártját, ha a csalás sikerül. Ez volt a dolgok valódi állása, és Augustinusnak, a ki Jeromosnak őszinte tisztelője és utóvégre is őszinte barátja volt, vérzett a szíve miatta. Ennélfogva minél előbb levelet írt hozzá, a melyben sokszorosan biztosította hódoló tiszteletéről, de előző levelezésének tévedései felől hallgatott: az a zavar, a mely a magyarázattal járt volna, lekötötte kezét.

»Olyan hirt hoztak hozzám, azt írja neki, a melyet nehezemre esik hinne; de miért ne beszélnek neked róla? Azt a hirt hozták hozzám, hogy testvéreink közül néhányan, a kiket nem ismerek, azt adták tudtadra, hogy én valami könyvet írtam volna ellened, a melyet már el is küldtem Rómába. Légy meggyőződve róla, hogy ennél a hirnél semmi sincs hamisabb a világon. Isten a tanúm, hogy én nem írtam könyvet ellened.« ¹⁾ A szóban forgó könyv nem lehetett egyéb az egyik vagy másik levélnél, vagy talán mind a kettőnél. »Ha műveim között akad valami olyas, a mit sértőnek találnál, add tudtomra: én testvéreileg fogadom értesítésedet, mert abból egyfelől az az öröm járul reám, hogy hibámat jóvá tehetem, másfelől meg az, hogy benne szeretetednek becses jelével találkozhatom.« Sőt szívérzelmének legforróbb hevével még ezt is hozzá tette: »Oh! mennyire boldog lennék, ha láthatnálak, ha közeledben lakozhatnék, ha társalkodásodban részt vehetnék! De mivel Isten engem ettől a kegyelmétől megfosztott, engedd legalább élveznem azt az eszközt, a mi mégis fennmaradt számunkra, hogy a távolság daczára is egyesülhessünk s együtt maradhassunk a Jézus Krisztusban: tárd el, hogy néha neked írhaszak s egyszer-másszor te is felelj nekem. Üdvözöld nevemben szent testvéremet Pauliannust s a többi testvért, a te társaidat, a kik téged dicsekedésöknek tartanak az Úrnak nevében. Emlékezz meg rólam, legkedvesebb Uram s legóhajtottabb, legtiszteltebb testvérem a Jézus Krisztusban. Bárcsak a Kiszttus teljesítené min-

¹⁾ Hoc falsum esse noveris: Deum nostrum testor, hoc me non fecisse. Augustin., *Ep.* 67., ap. Hieron., *Ep.* 68.

den kívánságodat, ezt kérem én tőle a legnagyobb buzgósággal.«¹⁾

Ez a levél nem tette meg Jeromosra azt a hatást, a mit vele szerzője elérni akart: az igazolás hiánya sértőleg érintette. — A fölöttébb gyanús véletlenségek felől való őszinte és teljes nyilatkozat oszlathatta csak el jövődében azt a neheztelést, a mely akarata ellenére is eltöltötte szívét s hallgattathatta el tanácsadóit. De mivel azt látta, hogy a hippói püspök előző küldeményeiről hallgat, a maga részéről szintén tartózkodott a bennök tárgyalt kérdések érintésétől, s ezen levélre, a melynek a fenforgó kérdésről való hallgatagsága annak szeretettjeljes jellegét egészen meggyengítette, olyannal válaszolt, a mely alakjára nézve szintén szeretettjeljes volt ugyan, de a mellett büszke, merész a mi arra mutatott, hogy lelkének sebe még mindig vérzett.

»Szentséges Uram és boldogságos atyám, így szólt hozzá, épen akkor érkezett kezemhez Boldogságod levele, a midőn szent fiunk, Asterius al-diakonus, Nyugatra indult. Soraidból azt az állításodat olvasom, hogy nem küldtél Rómába ellenem írott könyvet; de hiszen nem is könyvről beszéltek nekem, hanem egy bizonyos, neked tulajdonított levélről, a melynek másolatát Sysinnius testvérünk el is hozta hozzám. Ebben engem arra buzdítasz, hogy a Péter és Pál apostolok vitája alkalmából más hűrokat pengessek, s úgy tegyek, mint Stesichoros, a ki Helena gyalázásáról annak magasztalására csapott át, hogy szemei világosságát visszanyerje, a melyet gonosz nyelve miatt elvesztett. Őszintén megvallom előtted, hogy, habár ebben az iratban

¹⁾ Augustin., *Ep.* 67. ap., Hieron., *Ep.* 68.

fölsímetem is okoskodási módszeredet és írásmódodat, mégis azt hittem, hogy nem szabad vaktában annak hitelességét elfogadnom ¹⁾ s neked a szerint válaszolnom, mert attól tartottam, hogy Boldogságod méltán vethet igazságtalanságot szememre, ha olyat tulajdonítok neki, a mi valójában nem tőle származik. Hallgatásom ezen okához még egy másik is csatlakozott, a szent és tiszteletre méltó Paulának hosszas betegsége. Mivel egészen az ő bajának enyhítésére szenteltem magam, majdnem elfeledkeztem a te leveledről vagy legalább arról, a melyet a te neved alatt terjesztettek el. Bocsáss meg tehát nekem s jusson eszedbe az a közmondás, hogy »a gyászban alkalmatlan mulattató a zene.« ²⁾ Ha az irat valóban tetőled való, add világosan tudtomra s küldd el hozzám egy példányát, hogy minden neheztelés nélkül vitatkozassunk a Szentírás fölött s kölcsönösen helyre igazíthassuk tévedéseinket, vagy bebizonyíthassuk egymásnak, hogy azok nem léteznek.

»A mi pedig Boldogságod könyveit illeti, a melyekről szeretnéd véleményemet hallani, Isten mentsen attól, hogy én azoknak bírálásába bocsátkozzam! Elég nekem a magam műveit oltalmaznom, ennél fogva a másokéinak bírálásától tartózkodom. Egyébiránt a te eszélyességed tudja, hogy minden ember ragaszkodik a maga véleményéhez, és nem egyéb lenne gyermekes hányivetiség-nél, ha valaki a hajdani fiatalságot utánozná, a mely azzal igyekezett nevet szerezni magának, hogy a híres embereket vád alá fogta. Arra sem vagyok eléggé ostoba, hogy azon

¹⁾ Ego simpliciter fateor, Dignationi tuae, licet stylus et ἐπιχειρήματα tua mihi viderentur: tamen non temere exemplaribus litterarum credendum putavi, ne forte . . . Hieron., *Ep.* 69.

²⁾ »Musica in luctu inopportuna narratio.« *Eccl.* XX. 6.

eltérő nézetek fölött boszankodjam, a melyek a te és az én véleményeim között lehetnek ; mert tudom, hogy azzal szintén nem sértelek meg, ha tőled eltérőleg érzek s gondolkodom. De akarod-e, hogy megmondjam, mikor feddhetnek meg bennünket méltó joggal barátaink ? akkor, ha nem vesszük észre a hátunkon lévő koldus-tarisznyát s kaczajra fakadunk, mikor a másokét megpillantjuk.

»Még csak egy kérésem van hátra hozzád, s ez abból áll, hogy szeresd azt az embert, a ki téged szeret, és hogy fiatal létedre ne hívd ki csatára az öreget a Szentírás harczmezején. Nekünk szintén megvolt a magunk ideje, mi is futottunk a pályán, míg erőnk engedte ; most, midőn rád következett a futás sora, és a midőn hosszas tereket futótál be mirajtunk túl, azt kérjük tőled, hogy engedj bennünket nyugodni. És hogy ne csak te magad egyedül intézd ellenem a költők meséit, én is eszedbe juttatom Darest és Entellust ; gondolj a példabeszédre is, a mely azt mondja, hogy : »Mikor az ökör fáradt, sokkal erősebben nyomja a földhöz a lábát.« ¹⁾ E sorokat szomorúsággal mondom tollba. Adná Isten, hogy valaha azt a boldogságot megérhetném, hogy téged ölelhetnék s hogy egymással társaloghatnánk, hogy egymást megérthetnők s testvériesen megtaníthatnók arra, a mit kölcsönösen nem tudunk !

»Emlékezz meg rólam szent és tiszteletreméltó atya, és lásd, hogy én téged mennyire szeretlek, én, a ki kihivatva még csak felelni sem akartam, a ki még most sem

¹⁾ Ne solus mihi de poetis aliquid proposuisse videaris, memento Daretis et Entelli, et vulgaris proverbii : »quod bos lassus fortius figat pedem.« Hieron., *Ep.* 69.

nyugszom bele abba, hogy tenéked tulajdonítsam azt, a mit másban kárhoztatnék.«

Dares és Entellus két bajvivó volt, az *Aeneis* hősei; ¹⁾ amaz ifjú és elbizakodott, emez öreg, de erőteljes. Mivel pedig a fiatalabb eszélytelen kérkedéseivel küzdelemre ingerelte a másikat, utoljára is rosszul járt. A czélzat eléggé világos volt s a Stesichorosra való hivatkozással bátran fölért. Jeromos ezt a levelet az alatt mondta tollba, míg Asterius al-diakonus remeteségének ajtajában várakozott. Haragjának első és utolsó kifakadása mindössze is ennyiből állott.

Augustinus megkapta az ütést s lehajtotta fejét: Dares érezte az öreg Entellus ólmos keztyűjének súlyát. Azonnal intézkedett a kívánt másolatpéldányok elküldéséről s újból írt levelet is, a melyben félve mentegetőzik egy kissé s arra kéri Jeromost, hogy a vita fő kérdésére válaszoljon neki. »Az a levél, a melyet részedről kezeimbe szolgáltatott a mi szent fiunk Asterius, így szólt hozzá, egyszerre kemény és szeretetteljes. Még leggyengédebb helyeiből is az elégedetlenségnek némi jelét látom s az éles nyilnak szurását érzem. De mindenek fölött az a dolog lep meg, hogy miután azt mondtad, hogy egyszerű másolatra nem akartad könnyelműleg reám fogni azt a levelet, a melyet rád nézve sérelmesnek találsz, nehogy jogom legyen barátságod ellen panaszkodnom, ime mégis arra szólítasz föl, hogy kerülgetés nélkül nyilatkoztassam ki, ha netalán tőlem való, és ez esetben küldjem el hű másolatát, hogy elkeseredés nélkül vitatkozhassunk a Szentírás fölött. Amde hol a kilátás arra, hogy elkeseredés nélkül vitatkozhassunk, ha te föltetted magad-

²⁾ Virg. *Aeneid.* V. könyv. V. r. 361. s köv. versek.

ban, hogy sértő modorban írsz? S ha nem tetted, mikép történhetik, hogy, föltévén azon esetet, a melynél fogva nem én volnék a levél szerzője, már is följogosítottál arra, hogy a válaszáért megharagudjam, holott még semmi értesítést sem kaptál? Ha tehát már akkor is csak ily kevésse szeretetteljes modorban válaszolhattál, a míg bizonyost nem tudtál, mikép akarod, hogy élesség nélkül vitatkozzunk, ha majd megtudod, hogy a levél csakugyan tőlem származik? Mutasd meg nekem, ha akarod és tudod, hogy te jobban megértetted nálam a Galatákhoz írt levelet vagy a Szentírásnak más valamelyik helyét; tedd meg ezt, arra kérlek; és távol attól, hogy ezért megharagudnám reád, sőt inkább hálával használok föl tanításaidat okulásomra és dorgálásaidat megjobbulásomra.

»De nem, igen kedves és igen óhajtott testvérem, te óvakodtál volna attól, hogy nekem válaszoddal fájdalmat okozzál, ha már elébb az enyim neked fájdalmat nem okozott volna, s korántsem igyekeztél volna azon, hogy engemet megsértsél, ha csak okod nem lett volna hinned, hogy elébb én sértettelek meg téged. A jelen körülmények mellett nekem nincs más menekvésem, mint hogy hibám egyenesen elismerjem s megvalljam, hogy az a levél, a melyet sérelmesnek találtál, valóban tőlem származik, s hogy azért tőled bocsánatot kérjek. Igen, ha téged megsérthettelek, a Jézus Krisztus irgalmára kérlek, ne fizess gonoszszal a gonoszért, az által, hogy te meg viszont engem sérts meg. Mert azzal valósággal megsértenél, ha eltitkolnád előttem a mi kifogásolni valót tetteimben vagy szavaimban találsz. Te bizonyára nem feledkezel meg arról, a mit az erény parancsol, a mit foglalkozásodul választottál, s a szent élet, a melyre vállalkoztál, és pedig annyira, hogy merő

szenvedélyből kárhoztatnád bennem azt, a mit lelkiismere-
ted nem találna méltónak a kárhoztatásra. — Feddj meg
engem atyafiságos szeretettel, ha a feddésre méltónak
találsz, bármily ártatlan legyek is különben, vagy pedig
bánj velem testvéri indulattal, ha ez indulatot megérdem-
lem. Az első esetben dorgálásodból fölismerem mind az én
hibámat, mind a te barátságodat.

»De hát mégis miért tetszenek nekem a te, meglehet
egy kissé kemény, de mindig jóhatású leveleid oly retten-
teseknek, mint Entellusnak kesztyűi és vivógyűrűi? Ez az
öreg bajvivő borzasztó csapásokat mért Daresre, a nélkül
hogy egészségét visszaadta volna; leverte a földre, a nél-
kül; hogy meggyógyította volna: holott engem meggyó-
gyítanak a te feddözéseid, ha azokat engedelmesen elfoga-
dom, a nélkül hogy nekem elébb fájdalmat okoznának.
Elfogadom minden hasonlatodat, és mivel azt akarod, hogy
henned ökröt lássak, de olyan ökröt, a mely bámulatra
méltó sikerrel dolgozik az Úr szérűjén, a végből, hogy a
gabcnát a szalmából kinyomtassa, és a mely, jöllehet hogy
az évek terhe nyomja, de azért még mindig megtartotta
összes fiatalkori erejét: ime földre terülök, szedd össze
erőidet s tiporj engem lábaiddal; örömmel elhordozom
korodnak terhét, föltévén, hogy az a hiba, a melyben vét-
kesnek találtatom, ép úgy összezuzódik lábad alatt, mintha
csak valóságos szalmaszál volna.« ¹⁾

Mindez eléggé alázatosan s szívrehatólag hangzott,
de Augustinusnak egy ügyetlen cselekedete majdnem újból
úgy elmérgeztette a már behegedt sebet, mint a minő

¹⁾ Ecce adsum, si quid perperam dixi, fortius fige pedem; non
mihi esse debet molestum pondus aetatis tuae, dummodo conteratur
palea culpaе meae. Augustin., *Ep.* 73., ap. Hieron., *Ep.* 72.

akkor volt, a mikor keletkezett. A héber fordítások kényes ügyének szentelt levelében ugyanis jónak találta a munka kellemetlen következményeinek feltüntetését, s e célból azt a valódi vagy költött elbeszélést idézte, a mely Afrikában és Italiában közkézen forgott s a melyet Jeromos ellenségei fölhasználtak annak a boszantására. E történetben egy afrikai püspök, a héberből való fordítás buzgó pártolója szerepelt, a ki a Hetvenesek nyomán készült itáliai Vulgatának félretételével az Ó Testamentomnak Bethlehemben készült fordítását fogadta el egyháza közhasználatára. E szerint azon alkalommal is, a midőn nyája előtt a Jónás jövendölésének történetét kelle fölolvasnia, kedvelt fordítójának, Jeromosnak szövegét vette kezébe. A fölolvásás jól ment egész a negyedik fejezetig, a melyben az adatik elő, hogy, a mikor Jónás Ninive síkján a nap heve ellen menedéket keresett, Isten a földből egy cserjét növesztett, hogy prófétája az alatt árnyékot leljen. Miféle növény lehetett ez a cserje? A Vulgata a Hetvenesek után azt mondta, hogy tök (*cucurbita*), Jeromos fordítása ellenben azt, hogy borostyán (*hedera*). A püspök tehát borostyánt olvasott, de alig hogy kiejtette ezt a szót, a hallgatóság hangos kiabálásra fakadt, hogy »Nem, korántsem *borostyán* volt az, hanem *tök*!«¹⁾ A püspök azt felelte, hogy a héber szöveg bizonyára borostyánt említ, mivel Jeromos ezt a szót használja; de a láрма nem hogy csillapult volna, hanem inkább még nagyobbra növekedett, s a hallgatóságban jelenlévő görögök követelődzőleg a Hetvenesek tekintélyére hivatkoztak. A kérdés és felelet egymást érte, a püspök a népre,

¹⁾ Asserentibus me *hederam* pro *cucurbita* transtulisse. Hieron., *Ep.* 74.

a nép a püspökre kiabált. A püspök, hogy a botránynak véget vessen, kijelentette, hogy e tárgyban kérdést intéz a zsidókhoz — laktak elegenden a városban; — de a megkérdezett zsidók, akár tudatlanságból, akár kópéságból, hogy a keresztyéneket megtréfálják, azt állították, hogy a héber szöveg *tököt* említ ép úgy, mint a Hetvenesek görög fordítása. Erre a megszegényített püspök le akart mondani hivataláról, azonban az érettebb megfontolásúak lebeszélék szándékáról.¹⁾ Így hangzott ez a kis történetke, a melyet meglehet csak azért találtak ki, hogy nevetségessé tegyék Jeromosnak azon munkáit, a melyekkel életerejét emésztette. Augustinus azonban komolyan vette, s azt következtette belőle, hogy azon állapotban kell hagyni a dolgokat, a melyben vannak, nehogy a szent szöveget még nagyobb homályba s az egyházat újabb viszályokba döntésék; úgy, hogy ép e miatt arra buzdította Jeromost, hogy foglalkoznék inkább a bibliának a görög tolmácsolók után készíthető latin fordításával, elfeledve vagy nem tudva, hogy a remete ezt a munkát már elvégezte.

Jeromos utóvégre beleegyezett Augustinus gyakorta ismételt kéréseinek teljesítésébe, az által, hogy a vitát elfogadta; mert alapjában véve mégis szerette a hippói püspököt, és mikor a szeretet húrját pengették fülébe, neheztelése csahamar eloszlott. De meglehet, szinte nem is bánta, hogy megverheti azt az ellenfelét, a ki akkora elbizakodással hívta síkra, még pedig az egész keleti egyház szemei előtt verheti meg, a melynek tanait oly lenéző és kevésbé megérdemelt bánásmódban részesítette. De mielőtt a küzdőtérrre lépett volna, még egy izben ki akarta önteni

¹⁾ Augustin., *Ep.* 71., ap. Hieron., *Ep.* 70. — Hieron., *Ep.* 74.

szívét, hogy jövődőben a multnak kovásza sem az ő ítéletét, sem barátságukat meg ne bomlaszthassa többé. Ezen esett túl egy egészen személyes természetű első levelében, a mely a másodíknak némi tekintetben mintegy bevezetésül szolgál.

»Szenséges Úr, boldogságos atya, így szól hozzá, te egyre-másra írod hozzám a leveleket, még pedig a végből, hogy egy bizonyos iratra válaszádsra késztesél, a mely iratnak Sysinnius diakonus hozta meg hozzám egy aláíratlan példányát. Te azt állítod, hogy ezt az iratot, a mely czíme szerint valóban nekem szól, első ízben Profuturus testvérünk által küldted hozzám, masodszor pedig nem tudom ki által, s szavaidat azzal toldod meg, hogy Profuturus nem tette meg a palestinai útazást, mert püspökké választották, azután pedig hirtelen elhalálozott; míg a másik, a kinek nevét elhallgatod, a hajóra szállás perczében változtatta meg szándékát s a tengertől való féltében a szárazon maradt. Ha a dolog így áll, nem győzők eléggé csodálkozni azon, hogy a szóban forgó levél közkézen forog, a mint nekem mondják, Rómában és Italiában, annyira, hogy ugyanaz a Sysinnius atyámfia annak egy példányát körülbelül öt évvel ezelőtt, nem Afrikában, nem is tenálad, hanem az Adriai tenger egyik szigetében kaphatta meg.

A barátság nem tűri a gyanút, s a baráttal úgy kell beszélünk, mint minmagunkkal. — Eanélfogva himezés-hámozás nélkül kimondom neked, hogy többen testvéreink közül, »a Krisztusnak tiszta edényei,« a minők számosan találtak Jeruzsálemben és a szent helyeken, azt a gondolatot költötték bennem, hogy te ebben a dologban nem őszinte és egyenes lélekkel jártál el, hanem, mint a világ

dicséretén, zaján, hiúságán kapó ember, a magad hírnevét az enyémnek kisebbítése árán akartad nagyobbra növelni: akkép cselekedve, hogy minél többen megtudják, hogy te kihívtál, én pedig remegek, te úgy írsz, mint tudós, én pedig hallgatók, mint az ostoba, és hogy végre olyan emberre akadtam, a ki sokbeszédűségemet mérsékelni s elhallgattatni birta. Boldogságodnak őszintén megvallom, hogy eleinte ez az ok akadályozott meg a feleletadásban, továbbá kételkedtem annak az elhívésében is, hogy a levél valóban tőled származik, mert nem hittelek arra képesnek, hogy a közmondás szerint »mézbe mártott karddal« támadj rám; ¹⁾ harmadszor pedig attól félttem, hogy elbizakodással vádolhatnak a püspökökkel szemben, ha bírálómat kissé élesebben találnám megbírálni, főképp mikor nem egy olyan helyre akadok levelében, a mely meglehetősen eretnek szagú.

»Fogadd meg szavamat: ne akarjunk mi minden áron megverekedni, mint a gyermekek, s ne adjunk alkalmat barátainknak vagy ellenségeinknek arra, hogy veszekedésünkbe avatkozihassanak. Ha szavaim neked túl keményeknek tetszenének, annak az az oka, mert nyílt és keresztyéni barátsággal akarok viseltetni irántad, s nem óhajtok semmi olyast rejtegetni szivemben, a mi egyúttal ajkaimon is ne volna, mert miután ifjúságomtól fogva egész mostani életkoromig szegény monostorban éltem s szent testvéreimmal együtt arczom verejtékével dolgoztam, nem illene hozzám, hogy egy saját egyházközségembeli püspök ellen írjak; még pedig olyan püspök ellen, a kit

¹⁾ Quia tuam liquido epistolam non credebam, nec (ut vulgi de quibusdam proverbium est) »litum melle gladium.« Hieron., *Ep.* 71.

már akkor szerettem, mielőtt még megismertem, a ki megelőzött abban, hogy szeretetemet kérte, s a kit örömmel szemlélek, hogy utánam a Szentírás tanulmányozására szenteli magát.

»A barátság iránt való kötelesség is visszatartóztatta kezeimet. Te valóban méltán panaszkodhattál volna a meggondolatlan feleleten, s azt mondhatnád: »Hogyan! Vajjon igazoltad-e levelem hitelességét, hogy feljogosítottnak hiszed magadat arra, hogy velem így beszélj? Felismerted-e aláírásomat? Vajjon holmi csekély látszatra illett-e, hogy bántalmazd barátodat s annak homlokára nyomjad más gonoszságáért a szégyen bélyegét?« Ime ez az érzelem akadályozott meg engem abban, hogy a szóban forgó levélre feleljek, a mely most arra ösztönöz, hogy így szóljak hozzád: küldd el nekem ugyanazon iratot sajátkezű névjegyeddel ellátva, vagy pedig szűnj meg újabb meg újabb kihívást intézni ahhoz az öreg emberhez, a ki nem óhajt egyebet, mint hogy szobácskájának belsejében elrejtve és elfelejtve maradjon. Ha a dicsőség vágya annyira ösztönöz, ha tudományodat gyakorolni és fitogtatni akarod, keress ki magadnak valakit azon sok ékesen szóló fiatal ember közül, a minőkkel, a mint mondják, Róma annyira bővelkedik, a kik tudnak is, mernek is birokra kelni veled és a Szent iratok fölötti vitában örömet összemérik kardjokat egy püspökkel. A mi engem illet, a hajdani katonát s most aggharczost, az én mesteriségem csak abból áll, hogy győzelmeidet megénekeljem, nem pedig abból, hogy azzal a testtel szembe álljak veled, a melyet az évek meggyengítettek. De ha folytatod kihívásodat s továbbra is feleletet követelsz tőlem, jusson eszedbe

az öreg Fabius Maximus, a ki eszélyes halogatásával az ifjú Hannibált kijátszani birta.

»Te tiltakozol előttem, hogy nem írtál semminemű könyvet ellenem: de akkor hogyan történik, hogy mégis akad olyan, a mely a te neved alatt járja be az egész Italiát? S ha ez a könyv nem egyéb levelednél, és ha te ezt tiltakozásod által megtagadod, miért erőltetsz engem arra, hogy reá feleljek? Nem vagyok eléggé ostoba arra, hogy a miatt boszankodjam, ha véleményem akármelyik tárgy fölött is eltér a tiédétől; de már az valóban sérti a barátságot, erőszakot tesz annak szent jogain, ha valaki ekkép jár el, mint te, hogy minden szavamban gáncsoskodol, munkáim miatt számadásra vonsz s azt akarod, hogy azokat a te szád ize szerint kijavítsam, és végre arra szólítasz föl, hogy *palinodiát* énekeljek, hogy a te fáradozásod útján szemem világát visszanyerjem, mivel annak visszaadásába, épen mint Stesichorossal történt, csak ezen megalázó feltétel árán egyezel.¹⁾

»Még azt is hozzá teszed, hogy, ha irataidban valami nekem nem tetszőt találok s ha azt kijavítani sziveskedem, te megrovásomat részedről testvériesen fogadod és abban szeretetemnek igazi jelét látod. Akarod, hogy e tárgyban egyenesen kimondjam gondolatomat? Az, a ki nekem ilyen alkut kínál, egyenesen daczolni akar az öreg emberrel, erőszakkal akarja felnyitni száját annak, a ki hallgatni kíván, s azon mesterkedik, hogy másnak a költségén saját tudományának hiú látványosságát fitogtassa. Bizonyára, ha műveidet megbírálnám, a tiéidet, a kinek sikerein nekem

¹⁾ Sed si et quæ scripserim, emendare compellas et ad *παλινῳδῖαν* provoces ut oculos mihi reddas, in hoc laeditur amicitia, in hoc necessitudinis jura violantur. Hieron., *Ep.* 71.

annyira örülnöm kell, az ellened irányuló rosszakaratú irigységnek még csak a pusztá látszata is rosszúl illene aggkoromhoz. Ámde gondold meg, hogy maga az Evangéliom és a próféták sincsenek biztosságban az istentelen emberek bírálható megjegyzései ellen: ennél fogva ne csodálkozz azon, hogy az ember a te könyveidben is talál kifogásolni valót, főkép ha minden áron a Szentírásokat akarod magyarázni, a melyek, a mint tudod, annyi nehézségeket rejtenek magokban. A te műveid itt szerfölött ritkák, úgy, hogy belőlök csak keveset olvastam s alig ismerem egyebet tőled, *Soliloquusaid* és a *Zsoltárookra* írt *Commentariusedon* kívül. Ámde, ha ez utobbiakat bírálni akarnám, talán igen könnyen kimutathatnám, hogy a szövegek magyarázatában vagy tolmácsolásában egyáltalán nem egyezel, nem mondom, hogy velem, a ki semmi sem vagyok, hanem a Kelet tanítóival, a kik az én mestereim. Isten veled, kedves barátom, koromnál fogva fiam, méltóságodnál fogva atyám. Még csak egy kérést akarok hozzád intézni, s ez abból áll, hogy ha nekem valaha írni szándékozol, intézkedj akképen, hogy én legyek az első, a ki leveledet megkapja.« ¹⁾

Jeromos ez élénk, de igazságos dorgálásban kiöntötte mind azt a mérgét, a mi régebből még benne maradt: a keserű szemrehányás teljesen eltünt második leveléből. Ezentúl egyedül csak a vitatkozás szelleme ösztönzi, ennél fogva elfelejtkezik azon feltett szándékáról, hogy hideg marad, s kifeszített vitorlákkal siet a vita tárgya közepébe, a melyet saját szempontjából hatalmasan

¹⁾ Hoc a me rogatus observa, ut quidquid mihi scripseris, ad me primum facias pervenire. Hieron., *Ep.* 71.

meg is ragad. Igyekezete oda irányúl, hogy azon bölcseleti magaslatról, a melyre Augustinus a vitát terelte, a történeti térre, az ő valódi terére vonja le. Jóllehet Origenest választja kalauzául, de a mellett a görög tolmácsolók véleményét a nála egyedül feltalálható kifejtésben juttatja érvényre s oly élénk bizonyítási modort használ, mely a vitát egészen felüdíti. Útközben kimutatja a vele szembe állított bölcseleti tétel gyengeségét s főkép azon történeti felvételek ellen intézi támadását, a melyekkel azt Augustinus támogatta, s nem sok fáradságába kerül annak bebizonyítása, hogy téves kiinduláspontja következtében az okoskodás kényszere a hippói püspököt elsőrangú eretnekség bünébe sodorta.

V.

Minthogy Augustinus felállított tételében azt vitatta, hogy az antiochiai jelenet valóságos történeti, nem pedig csak költött esemény, és Pál apostolnak feddözése helyes alapon nyugodott: a bizonyítás csak egy feltétel alatt vált lehetségessé, nevezetesen ha kiderül, hogy Pál soha sem esett abba a vétségbe, a melyet feljebbvalójának az Evangyéliomtól való eltérés büneképen szemére hányt. Már pedig az, a ki szent Pál történetére szemügyet vetett, egyáltalán nem tagadhatta, hogy ez az apostol szintén zsidószkodott. Augustinus úgy kerülte ki ezt a nehézséget, hogy bevallotta, hogy Pál apostol csakugyan zsidószkodott, de nem ugyanazon módon, a mint Péter; hogy zsidószkodásuk természete merőben különbözik egymástól, mert Péter szántszándékból és hitből zsidószkodott, de a Pál zsidószkodása csak tettetésből állott. Ez az apostol, azt mondja Augus-

tinus, ezt a következő szavaival maga adja tudtunkra: »Én a zsidók közt úgy tartottam magamat, mint zsidó, hogy a zsidókat megnyerném; ¹⁾ azok között, a kik a törvény alatt vagynak, *úgy viseltem magamat*, mintha a törvény alatt volnék, hogy a kik a törvény alatt vagynak, azokat megnyerném.« Mivel a zsidóskodás különféle módja ennyire elütött egymástól, azt mondja Augustinus, hogy Pál valójában kérdőre vonhatta feljebbvalóját s szemére hányhatta saját zsidóskodását, a nélkül, hogy ezért a következetlenség, vagy, a mint Porphyrius merészkedett magát kifejezni, a »szemtelenység« vádját vonhatta volna magára.

Jeromos ezt az okoskodást mindenek előtt tönkre tette, s azután azt kérdezte, hogy a színlelésnek az a módja, a melyet vitázó fele Pál apostolnak tulajdonít, nem épen oly komoly természetű hivatalos hazudság-e? mint a minő az antiochiai vitának költött jellegű gyanánt való feltüntetése. Azután annak bebizonyítását kísérli meg, hogy Pál apostol szavait nem kell szigorú betű szerinti értelemben vennünk. »Mert valóban, úgy mond, Pál, midőn zsidó módra élt, áldozatokat mutatott be a templomban és alávetette magát a mózesi törvényben megszabott tisztító szertartásoknak. Talán bizony azt gondolod, hogy ugyanígy cselekedett a pogányokkal szemben is, a mikor közöttük úgy élt, mint a »Törvény alá nem tartozó ember?« Mernéd-e állítani, teszem azt, hogy a bálványoknak is áldozott és a pogánysággal bemocskolt szokások megtartása által megfertőztette magát, megtagadva Istenét,

¹⁾ Factus sum Judaeis tanquam Judaeus, ut Judaeos lucrifacerem. S. Paul. I. ad Cor., IX.

hogya a többieket annál inkább megnyerje? ¹⁾ Valójában ezt nem mernéd megtenni, s a Szentírásnak nincs olyan helye, a mely felbatorítana reá. Szent-Pál egyszerűen csak azt akarta kifejezni, hogy egyszerűen alkalmazkodott az idő- és körülményekhez, a végből, hogy a zsidókat és a pogányokat a Krisztushoz térítse, az által, hogy akkép élt mint azok, a saját törvénye által megszabott határok megtartása mellett. Péter sem tett másképen Cesareában, úgy hogy e tekintetben egyenlő lábon álltak.

»A viláért sem, azt felelte Augustinus, zsidóskodásuk egészen különböző természetű volt;« s e tekintetben igen szörszálhasogató különbséget állított föl a mózesi törvény által előirt lényeges szertartások és közömbös szertartások között. Szerinte azok voltak a lényeges szertartások, a melyekkel valamely hitágazat, a szellemi tökéletesedés eszméje, az Isten szolgálatára törekvés szándéka, és ez által a neki tetsző élet elérése állott összeköttetésben: a ki ezen szertartásokat meggyőződésből teljesítette, az valójában zsidó volt. A közömbös szertartások ellenben azok voltak, a melyeknek célját az üdvösség elérése nem képezte, a melyek sem erkölcsi felelősséget, sem érdemet, sem bünt nem vontak magok után, a melyek egyáltalán nem képezték a valódi zsidó, hanem csak a színlelő zsidó lényegét: ezeket a szertartásokat követte Pál.

Ugyan hol mutat föl a mózesi törvény, azt felelte erre Jeromos, ilyen különbségtételt? A bölcsélet tetszése szerint állíthat föl osztályokat, erkölcstani szempontból, a jó, a rossz vagy a közömbös cselekedetek megállapítására. Midőn azt mondják, hogy az önmegtartóztatás jó cselekedet, a tisztátalanság rossz cselekedet s az életnek ezerféle

¹⁾ Augustin., *Ep.* 40., ap. Hieron., *Ep.* 67.

cselekedetei, a minők a járkálás, a leülés, a tüsszentés, a köpés stb. közömbös cselekedetek, mert az erkölcs kérdését nem érintik, ez oly iskolás megkülönböztetés, a mely fölött szabad a vita, de a vallásos törvény egészen más jellegű. ¹⁾ A mit az rendel, az jó cselekedet, a mit az tilt, az rossz cselekedet; a ki megszegi azt, a mit a vallásos törvény parancsol, az rossz tettet követ el, a ki megtartóztatja magát attól, a mit az tilt, az jót cselekszik; s az a szertartás, a melyet az rendel, a szerint jó vagy rossz, a mint ezt vagy amazt a hitet valljuk. Hiszed-e példának okáért, hogy a pogányok tanítójára nézve közömbös cselekedet lett volna, hogy, habár meggyőződés nélkül is, részt vesz a pogányság istentiszteletében, segítségül hívja isteneit, eszik a bálványainak szentelt húsból? Bizonyára azt mondd, hogy nem. No jó! hát akkor hogyan tekintheted közömbös dolognak a zsidóságban azon szertartásokat, a melyeknek alávetette magát Pál s alávetette tanítványait?

Hogy hogy! közömbös dolog lett volna a körülmetélkedés, az Isten és az ő népe között való szövetségnek ez a jele? Hogyan! közömbös cselekedet lett volna, ha valaki magát a nazareusok szertartása szerint ünnepélyesen Istennek szenteli, áldozatot mutat föl az Úrnak a templomban, a főpapok közbenjárása mellett, ha végzi a kötelezett tisztító szertartásokat? Ha mind ez közömbös dolog, miben állanának a lényeges szertartások? Te ekkép határozta meg azokat: azok, a melyekhez az Isten iránt való szoros kötelesség, az üdvösség felé való haladás valamely

¹⁾ Neque indifferentia sunt inter bonum et malum sicut philosophi disputant. Bonum est continentia, malumque luxuria. Inter utrumque indifferens, ambulare . . . capitis naribus purgamenta proficere, sputis rheumata jacere . . . Hieron., *Ep.* 74.

eszméje csatlakozik; a többi szerinted csak olyan egyszerű szokást képez, a mely sem erényt, sem bűnt nem alkot. — Nagyon helyes, de akkor mit csinálsz a Makkabeusokkal, az ó szövetség e nagy vértanúival, a kik inkább meghaltak, mintsem hogy atyáik szokásait megszegjék? Te elveszed tőlök a vértanúság okát és dicsőségét, ha csupán közömbös dolgokért áldozták föl magokat, akkora lelkesültséggel és vitézséggel. Nem nem! a mit ők haldokolva szemeik előtt tartottak, az nem egyéb volt az Isten törvénye iránt való tiszteletnél. A mi engem illet, én mit sem értek ezen szórészálhasogatásokhoz, de ha az isteni törvények által előirt szertartások nem szolgálnak az üdvösség megszerzésére, akkor mi haszna gyakorolja valaki azokat? És ha van kötelezettség, hogyan kételkedhetik valaki azon, hogy annak gyakorlásához Isten az üdvösség föltételét kötötte? A szertartások e két faja közt való választhatás oly önkényuralmat tüntetne föl, a mely az Ó Testamentom szellemével merőben ellenkezik, halott az valósággal nem egyéb a szolgaság testamentománál. Egyébiránt annak a szövegében sehol sem veszszük észre az ily osztályozásnak legkisebb jelét. Ne állítsd tehát, a mint eddig tetted, hogy a keresztyén igehirdetés két fő embere különböző szerepre vállalkozott a mózesi szertartások megtartásában, s az egyik a lényeges dolgokat gyakorolta, a másik pedig a közömbösöket. Újból állítom, egyenlőség állt fenn köztök, a midőn zsidóskódtak, és Pálnak semmi joga nem volt arra, hogy oly durván így szóljon apostoltársához: »Te eltávozol az Evangyéliom igaz ösvényéről, én pedig maradok rajta.«¹⁾

¹⁾ Quod non recte ingrediretur ad veritatem Evangelii... Paul., *Ep. ad Galat.*, II. 14.

Augustinus e szörszálhasogató különbségtételekből alkotott épületet az apostolságnak olyan elméletével tetőzte be, a melyet őutána számtalanszor ismételték ugyan, de a mely történetileg el nem fogadható. Ő az apostolok gyülekezetét úgy tüntette fel, mint a mely két ágra oszlott s mindegyik a másiktól különböző kizárólagos hivatás teljesítésével bizatott meg. Péterre és a Krisztusnak többi közvetlen tanítványaira az a gond nehezült, hogy egyedül a zsidóknak hirdessék az igét: Pálra és Barnabásra pedig az a másik, hogy egyedül a pogányoknak hirdessék az igét, s e szakapostolkodás mindegyikéhez különös hatalmi kör s különös kötelességek csatolódtak: a héber apostolkodás a zsidós életmód jogával járt, a pogány apostolság a zsidós életmód tilalmával. Pál csak látszólag lehetett zsidó, Péter pedig valósággal az volt. Mint a zsidók tanítója, zsidóskodtatta nyáját, Pál, a pogányok tanítója, megakadályoztatta az övéit a zsidóskodásban: ilyen elméletet vallott Augustinus. Ez a tetszetős tény-összeállítás csak egy hibában leledzik, abban, hogy ellenkezik a valósággal; úgy hogy Jeromos, az *Apostolok Cselekedeteivel* kezében, könnyen halomra is dönthette. Mialatt e *Cselekedetek* úgy mutatják be előttünk Pétert, hogy Cesareában az első pogány egyházat alapítja, addig Pált úgy tüntetik fel, hogy mindenütt, a hol az igét hirdeti, első sorban a zsinagógákhoz fordul s elébb kísérli meg a zsidók térítését mint a pogányokét.¹⁾ Ugyanazok a vádak, ugyanazon veszedelmek, ugyanazon félelmek ostromolják a két apostolt s mind a ketten kénytelenek mennyei egyenes parancsolatra hivat-

¹⁾ Judaeis primum, et Graecis. Paul., *Ep. ad Roman.*, II. 4.
Act. Apost., XV.

kozni a végből, hogy magokat a körülmételek előtt igazolják. Magokviselete is ugyanaz, azon mértékben, a mint apostolkodásuk tüzetes czélja elejökbe szabja; mind a ketten tudják, hogy csak annak az eszközei, a ki azt mondta: »Menjete el s tanítsatok meg minden népeket.« A ki az apostolkodás közt még mélyebbre akarná ásni a választó árkot, az kétféle keresztyénséghez jutna s a keletkező egyház eretnekségeihez hátrálna vissza.

Jeromos feltünteti e veszedelmet ellenfele előtt s munkájának ezt a részletét vitatkozási modorának példája gyanánt bátrán idézhetjük. — »Mennyire új alakba öltözteted a kérdést, így kiált fel gúnyosan, szent és boldogságos atya; mikor azt állítod, hogy a Jézusban hívő pogányok szabadoknak érezték magokat a törvény szolgasága alól, ellenben a zsidók nem! Óh! ha te ezt hiszed, ha az a meggyőződésed, hogy az ó-testamentomi leköteleztetés továbbra is fenmaradt a zsidókból lett keresztyének között: hirdesd ezt a tant minél hangosabban, mert ez, mint püspöknek s a világ előtt nagyon híres tanítómesternek, kötelességed; sőt a mi több: szólítsd fel tiszti társaidat is arra, hogy fogadják el ezt a véleményedet. Ezt te megteheted. A mi engem illet, a ki a világ végén egy szegény kunyhó fedele alá temetkeztem, egynehány, hozzám hasonló szegény bűnös szerzetessel, én nem merek véleményt nyilvánítani ilyen fontos kérdések felett, s néked engedve a meglepő ujdonságok fölfedezésének érdemét, szerényen haladok továbbra is Egyházaink régi írásmagyarázóinak nyomdokán.¹⁾ Mindazon-

¹⁾ Ego in parvo tuguriolo cum monachis, id est, cum compeccatoribus meis, de magnis statuere non audeo, nisi hoc ingenue confiteri, me majorum scripta legere. Hieron., *Ep.* 74.

által gondold meg, boldogságos püspök, hogy az efféle tanok hova vezethetnek majd téged. Cerinthus, Pál apostolnak ez az ellensége, ez az ördögi jellemű versenytársa, a ki saját tulajdon evangyliomát hirdette az apostolok fejedelmével szemben, szintén úgy gondolkodott a mint te. Ebion sem tanított más tudományt. Mind a ketten keresztyéneknek mondták magokat, de azért zsidók maradtak, és krisztusi hamis egyházaik nem egyebek voltak a Sátán zsinagógáinál. De az egyetemes egyház, az apostoloiktól kezdve, átok alá is vetette őket. Mindazonáltal eretnokségek nem halt ki velök együtt, ugyanazért az átok súlya még maig is terheli utódaikat. Igen, a keleti zsinagógák kebelében létezik egy felekezet, a Mineusoké, ugyanaz a melyet Nazareus név alatt ismer inkább a világ, azoknak az embereknek a felekezete, a kiket magok a farizeusok is kárhoztatnak; ezek szintén abban a Megváltóban hisznek, a kiből mi, de mivel egyszerre keresztyének és zsidók akarnak lenni, sem az egyiknek, sem a másiknak nem tarthatók. A te tanod arra kötelezne bennünket, hogy őket ne csak felmentsük az egyház ellenére, hanem ezenfelül még tiszteljük, csodáljuk is, mint Szent Péter egyenes gyermekeit, mint az Ó-Testamentomból eredt valódi keresztyéneket. Ha részvevő barátságod köteletségének ismerte, hogy sebem gyógyításával foglalkozzék, holott az utóvégre sem egyéb tűszúrás nyománál, gondolj önmagadra s a te sebedre is, a mely az enyémhez mérve lándzsaszúráshoz hasonlítana. Mert az a baj, hogy valaki, még ha szintén megfontolatlanul is, elfogadhatta az egyházban megöröködött s a hírneves tanítók által hirdetett tanokat, korántsem oly nagy, mintha más valaki eretnokséget védelmez az egész keresztyénséggel szemben. A felől biztos lehetsz, hogy, ha nem oldhatjuk fel

magunkat azon kötelesség alól, hogy a zsidókat minden szertartásukkal egyetemben magunk közé fogadjuk és a zsinagóga szertartásait az egyházéi közé keverjük: a zsidók nem lesznek ugyan soha keresztyénekké, hanem a keresztyének valósággal zsidókká válnak.

»A te rendszered a következő: Péternek joga volt arra, hogy zsidóskodjék, még pedig álarcz nélkül zsidóskodjék; Pál pedig csak tettetésből zsidóskodhatott, és ezen apostolnak feljebbvalójához intézett, egyébiránt eléggé éles dorgálása, nem a zsidóskodó Péter cselekedete ellen irányult, hanem e cselekedetnek bizonyos, sajátságos körülménye ellen. — Ime, ezt mondod és mivel mondod, gondolod is; most tehát az a kötelességed, szent és tiszteletreméltó atya, hogy a saját tapasztalatod által bizonyítsd be előttünk azt, hogy a mit gondolsz, az az igazság. Légy következetes ten magadhoz. Engedd meg, hogy az a zsidó, a ki egyházadba térve keresztyénné lesz, körülmetélje újdonszületett gyermekét, megünnepelje szombatját, megtartóztassa magát azon hús élvezetétől, a melyet Isten azért teremtett, hogy vele hálaadás mellett éljünk, hogy az első hónap tizennegyedik napján bárányt áldozzon, stb.; engedd meg, hogy ekképen éljen nyilvánosan, mert nézeted következtében ez a kötelességed. De nem, te ezt meg nem teszed, te inkább elítéled saját rendszeredet, mint vallásodat, mert keresztyén vagy s szentségtörés elkövetésére képtelen. Akarod vagy nem akarod, lemondasz felvételeidről s elismered majd, hogy sokszor sokkalta könnyebb a mások irásainak czáfolgatása, mint a magunkénak jó és alapos okokkal való támogatása.« ¹⁾

¹⁾ Et quum hoc feceris, imo non feceris (scio enim te Christianum, et rem sacrilegam non facturum) velis nolis, tuam sententiam

És valóban Augustinus nem azért kárhoztatta Szent Pétert, hogy zsidóskodott, mert ahhoz a hippói püspök elmélete szerint nemcsak hogy joga volt, de sőt a zsidóskodás majdnem szinte kötelességében állt, hanem azért, mert példájának tekintélye által arra ösztönözte a körülmetéletlen hiveket, hogy a zsidós szertartásokat kövessék, holott azok az ilyen szertartásoktól egyenesen eltiltattak, és ez a dolog, véleménye szerint, a Galatákhoz intézett levélben említett dorgálást nagyon megérdemelte. Ah! ezt felelte erre Jeromos, ha Péter felelni akart volna, mennyivel keményebb dorgálást intézhet Pálhoz, a ki tanítványát, Timotheust, a pogányt, a pogánynak a fiát körülmetélte; a ki két tanítványa, Aquilas és Priscilla előtt, a kenkhreai kikötőben a nazareusok titokzatos fogadását letette; a ki végre Jeruzsálemben a templomi tisztító szertartásoknak és az áldozati törvényes cselekvényeknek tanítványait álvette! Itt már nem csupán a példa által való buzdítás esete forgott fenn, hanem a körülmetéletlenekre rótt egyenes köteleztetés.

»Engedd meg, nagy apostol, így szólt tovább megszemélyesítéssel élve, hogy tőled, a ki Pétert tettetéssel vádoltad, és a ki őt megdorgáltad azért, mert attól tartva, hogy a Jakab egyházához tartozó zsidókat meg találja sérteni, elkülönítette magát a pogányoktól; engedd meg, mondom, hogy azt kérdezhessem tőled, hogy, ha már meggyőződve voltál a törvény haszontalanságáról, miért metélted körül Timotheust, a ki nem volt születésére nézve zsidó? — Azt mondod erre a kérdésemre, hogy az azon a környéken

reprobabis, et tunc scies opera difficilior esse confirmare sua, quam aliena reprehendere. Hieron., *Ep.* 74.

lakozó zsidókra való tekintetből. — De akkor, ha már az a félelem, hogy a zsidókat meg találod botránkoztatni, arra ösztönzött, hogy körülmetéld azt a tanítványodat, a ki odahagyta a pogányokat, hogy a Jézusban higgyen, miért rosszalod, hogy Péter, a te feljebbvalód és megelőződ, szintén úgy járt el, csakhogy meg ne sértse azokat a körülmetélteket, a kik a hitet fölvelték.

»Engedd meg továbbá, hogy azt is kérdezhessem tőled, miért tetted azt a fogadást, hogy megnöveszted hajadat s később miért vágattad le Kenkhreában, mint a Mózes törvénye a felszentelt nazareusoknak parancsolja; ¹⁾ miért csináltál magadnak vallásos kötelességet abból, hogy mezitláb járj; miért cselekedted azt, csakhogy a zsidóknak megmutasd, hogy a törvényt nem tagadtad meg, hogy magad mellé vetted azt a fogadás által egymáshoz kötött négy embert s tisztulás végett fölvezetted őket a templomba s lenyirattad hajokat, velök együtt megtisztíttattad magadat s tulajdon filléreidből fedezted a szertartás költségeit. — Azért tettem, azt mondd erre, mert attól féltem, hogy megbotránkoztatom a zsidóság kebeléből eredő testvéreinket. — Igen, e szerint, a mint tenmagad írtad, te zsidónak tetted magadat, hogy megnyerjed a zsidókat: s ezt is csak azért cselekedted, mert Jakab és az ő egyházának vénei tanácsolták. Igazad volt, mindazonáltal ez az elővigyázat még sem mentett meg. Mert hiszen nem akadályoztatta meg azt, hogy lázadás ne támadjon ellened, a melyben okvetetlen elvesztetted volna életedet, hogy ha egy tribunus

¹⁾ Esto ibi timore Judaeorum compulsus sit facere quod volebat, quare comam nutrit ex voto; et postea eam in Cenchreis totodit ex lege, quod Nazaraei qui se Deo voverint, juxta praeceptum Moysi facere consueverunt? Hieron., *Ep.* 74.

a lázongók kezéből ki nem ragad s erős kíséret fedezete alatt Cesareába nem vitet, mivel a zsidók, a kik téged csalónak és hitők megrontójának tartottak, véredre szomjuhoztak. Cesareából Rómába küldettél, a hol egy általad bérelt házacskában hirdetted a Jézus Krisztust a zsidóknak és keresztyéneknek; azután azt a vért, a melyet a zsidók nem onthattak ki, Neró kardjának ajánlottad fel, hogy hited igazsága mellett minél nyilvánosabb, minél szembe-tűnőbb tanubizonyságot tehessél.« ¹⁾

Jeromos végkövetkeztetésül kimondotta, hogy e felette tökéletlenül ismert ügyben, a melyben semmi egyéb okmány nincs kezünkben, mint Pálnak elbeszélése, a miből pedig szemmel-láthatólag kilátszik az a szándék, hogy az evangyeliomi szabadságról szóló s igehirdetésének alapjául szolgáló tanát valami példával megerősítse, nem kellene könnyelműen elítélni Péter apostolt; és hogy a keleti hagyományokból, főkép az antiochiai egyházéből merített magyarázat azzal a kettős haszonnal jár, hogy egyfelől a két apostol jellemét megvédi, másfelől pedig megegyezik a keleti szellem szokásával, és hogy végre nem helyes olyan kérdés miatt, a mi az üdvösséget nem érdekli, szentségtörőnek tüntetni fel nemcsak egy pap barátját, hanem vele együtt a görög írásmagyarázat legnagyobb tanítómestereit s a keresztyénségnek úgy szólván felét, mint a kik a Szent-Írás tekintélyének palástja alatt a hivatalos hazudságot hirdetik.

Levelét nem fejezhette be a nélkül, hogy a Jónás-féle *tök* gonosz czélzatú történetére ne feleljen s jót ne nevéssen

¹⁾ Atque inde Romam perveniens, in hospitio quod tibi conduxeras Christum et Judaeis et Gentibus praedicasti, et sententia tua Neronis gladio confirmata est. Hieron., *Ep.* 74.

azon a szegény püspökön, a ki le akart mondani a püspökségről, sőt ki akart lépni még a papságból is, a miért a Hetvenesek ellen azt a vétket elkövette. Ekkor aztán tréfásan megmagyarázza, hogy sem a Hetvenesek, sem ő nem hibáztak, a miért azt a szót egymástól különbözőleg fordították. Mert az ő magyarázata szerint, a Jónás jövődélésében említett cserje sem nem borostyán, sem kiváltkép nem tők; hanem olyan növény, a mely kizárólag csakis Judeában fordul elő. Levelei akkorák, mint a szőlőé s körülbelül olyan alakúak is. Ez a cserje, alig hogy elültetik, csakhamar nagy magasságra felnő, a nélkül hogy támasztékra szorúlna, mint a tők, vagy a borostyán; hanem saját törzsökén fenn bír tartózkodni. A héberek *kikejonnak*, a syriaiak *kikejának* nevezik.¹⁾ Mivel a görög tolmácsolók zavarban voltak a felett, hogy ezt a szót minek fordítsák a saját nyelvökön, utóvégre is tőknek mondták, *kolokynthé*, mint a Hetvenesek, vagy borostyánnak, *kisson*, mint Aquila. Jeromos, midőn ez utóbbi szót fogadta el, sajátképen nem tett egyebet, mint hogy a már bevett szokást követte, és ezt annál inkább megcselekedhette, mivel a szóban forgó cserje inkább hasonlít a borostyánhoz mint a tökhöz, és a héber *kikejon* szó²⁾ is közelebb jár a görög *kissonhoz*, mint ahhoz, a melyet a Hetvenesek használnak. A mi azon zsidókat

¹⁾ In eo loco ubi Septuaginta interpretes *cucurbitam* et Aquila cum reliquis *hederam* transtulerunt, id est *κισσόν*, in hebreo volumine *ciceion* scriptum est, quam vulgo Syri *ciceia* vocant. Hieron., *Ep.* 74.

²⁾ Az arab rabbik a *kikeion* szót *el-kherua*-val értelmezik, a mi nem egyéb mint a *ricinus*. A Jeromos által szolgáltatott részletek teljesen rá illenek erre a cserjére. Magvaiból olaj készül, a melyről szó van a *Mischná*-ban is, a hol *kiknek* nevezik. Lásd M. Munk, *Palestine*, 19. lap.

illeti, a kiket a jámbor afrikai püspök megkérdezett, »annyi bizonyos, hogy azok ezt a növényt nem ismerték, e mellett járatlanok voltak a héber nyelvben is, vagy pedig az sem lehetetlen, hogy tréfa kedvéért felültették a tök-pártiakat.«

A vita ezzel bevégeződött: az ellenfelek mindegyike megmutatta benne, hogy milyen nagy, de egymásétól mennyire elütő elmetehetségekkel rendelkezik, — Augustinus a nyugodt előadás és logicus levezetés bámulatra méltó művészetével, Jeromos a maró gúnnyal, mély történelmi ismeretekkel és írásmódjának gyakran csodás pompájával. A levelezés bántó félreértései lassan-lassan kitörlődnek emlékezetökből, úgy hogy utóvégre sem marad egyéb fenn e két ember között őszinte barátságnál. A mi a Szent-Péter és Szent Pál vitáját illeti, azt ezentúl is különféleképen ítélték meg a Földközi-tenger két oldalán. A keleti egyházak hivek maradtak a hagyományos magyarázatmódhoz, a mely egyenlően tisztára mosta a két apostolt: az erkölcsi magyarázat nagyobb sikert aratott nyugaton, a hova Augustinus bevitte. A mennyország kulcsainak őrizője a római egyház közvéleménye előtt, jóllehet annak alapítója volt, továbbra is olyan tanítvány gyanánt szerepelt, a ki a mester akaratát nagyon kevésbé értette meg, a ki majd annak személyét, majd pedig tanát tagadta meg; s a gyávaságnak és nagyságnak valódi ellentéte, a kit arra kárhoztatott a sors, hogy örökösen a hiba és megbánás között ingadozzék, de a ki gyengeségét alázatosságával és könyeivel nagyszerűen jóvá tette.

TIZENKETTEDIK KÖNYV.

A sok csapás következményei Nyugaton. — A római kivándorlottak erkölcsi Judaeában. — Az Eustochium kolostorában megtörtént kaland. — Sabinianus diakonus egy szüzet meg akar szöktetni. — Alarik Rómát kirabolja; a menekülő rómaiak nyomora. — Pinianus és Melania Hippóban. — E város népe és papsága minden áron pappá akarják tenni Pinianust, hogy vagyonát kezökre keríthessék. — Pinianus és Melania ellenállása; jelenet a hippói templomban; Augustinus gyengesége. — Pinianus és Melania Jeruzsálembe érkeznek. — Pelagius Palestinában; Jeruzsálemi János pártfogásába veszi. — A spanyol Orosius Jeromossal egyesül, hogy megküzdjenek vele. — Értekezések a Feltámadás templomában. — János püspök csalárdsága. — A diospolisi zsinat, a hol Pelagius visszavonja tanait. — A Pelagius-pártiak erőszakoskodása Jeromos ellen; a bethlehemi kolostorokat megostromolják és felgyújtják. — Eustochium és az ifjabb Paula Innocentius pápához folyamodnak, hogy elégtételt és pártfogást nyerjenek. — Innocentius kárhoztatja a jeruzsálemi püspököket. — Eustochium halála; Paula átveszi örökségét. — Jeromos utolsó percei, halála, legendája.

408—420.

I.

Mialatt Augustinus és Jeromos közt a Földközi tengeren át Hippótól Bethlehemig folyt a vita, azalatt a

barbárok lépésről lépésre özönlötték el Nyugatot és a Róma városa fölé tornyosuló fenyegető romlás veszedelmes visszahatást gyakorolt Keletre is. A napról napra növekedő kivándorlás Egyiptom és Palestina kikötőibe oly menekülő csapatokat űzött, a kiket ruházni és táplálni kellett, úgy hogy a gazdagságáról híres Aelia Capitolina csakhamar Itália szegények-házává lett. E majdnem kivétel nélkül keresztyén menekülők közül némelyek az ezeréves uralkodást vallók rajongó felekezetéhez tartoztak s azért jöttek, hogy a Krisztus utolsó eljövételét a Josaphat völgyében bevárják; mások valódi rómaiak voltak, a kik, mivel hazájok megsemmisíttetését nem bírták végig nézni, inkább a világ végére mentek el, hogy ott haljanak meg. A menekülők között számos olyan előkelő asszony, szűz és özvegy is akadt, a kik hivatásuknál fogva az egyházhoz tartoztak, és a kik a barbárok hatalmi körén kívül eső monostorokban kívántak volna menedéket találni; de a gabona közé bizony konkoly is keveredett. Henyék, kalandorok, méltatlan emberek becsstelenítették meg odakeveredésökkel a szerencsétlen menekülők társaságát, és a tenger e vendégszerető partra vetette ki a tulsó part salakjának jó nagy részét. A felebaráti szeretet azt kívánta, hogy menedék-helyek nyitassanak a legszegényebbek számára: Eustochium befogadta a nőket, Jeromos pedig az egyházi jelleggel bíró férfiakat. Ajánló leveleket, püspökök és egyházak bizonyítványainak felmutatását, az igaz, hogy követeltek tőlök, de gyakran megcsalattak, s az ujjonnan jöttek e kegyes lakhelyekre oly szokásokat s néha oly vétkeket hoztak, a melyek annak békéjét és szentségét egészen felzavarták. De azt is meg kell vallanunk, hogy Eustochium, a kinek az élete majdnem teljesen a kolostor falai közt

folyt le, nélkülözte azt az élettapasztalatot és gyakorlati tulajdonságokat, a melyekkel anyja, a ki elébb nagyvilági nő volt, mielőtt apátnővé lett volna, annyira ékeskedett.

Nyilvános bizonyosságul szolgált erre az a kaland, a mely egyik bethlehemi kolostorban játszódtott le. Ez a kaland nagy zajt csapott az egész Keleten, mi pedig egy Jeromostól származó nagyszerű levelet köszönhetünk neki, a melyből merítjük elbeszélésünknek főbb részleteit.

Egy napon előkelő modorú, igen keresett papi ruhába öltözködött, még meglehetősen fiatal férfi jelentkezett a remete kolostorában. A mint tudjuk, Jeromos az ily illatos, felbodorított hajú papokkal nem igen rokonszenvezett,¹⁾ de ennek mindenféle fajú ajánlólevelektől duzzadtak málhái; sőt a diaconatust is nem régiben nyerte egy oly püspök kezéből, a kit Jeromos ismert és nagyra becsült. De különben is semminemű olyan eszközzel sem rendelkeztek, a melynél fogva gyors és biztos tudósítást szerezhessenek e személyiség előző életfolyama felől, a ki Italiából jött és kenyér nélkül szükölködött. Ennélfogva felvették a testvérek közé, sőt Jeromos még ennél is többet tett: nevezetesen, mivel Sabinianus, — így hívták a rómaid, — szép külseje mellett érőtjeljes és csengő hanggal is rendelkezett, lectori minőségben a bethlehemi egyház papjai közé sorozta.²⁾

Habár az újonnan jött ügyesen tartózkodó modort vett fel, sőt még az önsanyargatás némi látszatát is fitogtatta, piros pozsgás arczáról és megjelenési díszének maradványáról, a melyre sokat adott, mindenki sejthette, hogy

¹⁾ Láttuk, mit mondott e tárgyban önnön maga Rómában. I., IV.

²⁾ Evangelium Christi, quasi diaconus, lectitabas. Hier., *Ep.* 93.

nem szent vagy legalább nem mindig volt szent. És valóban Sabinianus egészen másféle hírt hagyott Rómában maga után. Sok ideig játszotta ott a Don Juan szerepét, folyton feltűnő kalandokat hajhászva, úgy hogy az utolsó, a mely elutazására okul szolgált, majdnem életébe is került. Miután udvarlásának számos nő esett áldozatául, a kik közül néhánynak gyászos vége is lett, egy barbár fővezérnek nejeire vetette szemét Sabinianus, a kinek a férje a birodalom szolgálatában az Alpeseken túl tartózkodott. Ez a barbár Rómában lakott s minden valószínűség oda mutat, hogy neje római nő volt. A férj durva, goromba, féltékeny s bosszújában irgalmat nem ismerő férfi hírében állott. Bármily félelmetesnek kellett egy ilyen embernek lennie, a fékevesztett szenvedélyű asszony csakhamar letett minden tartózkodásról. Nem elégedve be azzal, hogy titkos légyottokat ad szeretőjének római házában, mezei lakába költözött vele, a mely a kőfalaktól némi távolságra feküdt; itt éltek aztán házastársak módjára teljesen fesztelenül, mintha csak a férjnek soha sem kellene visszatérnie.

Mindazonáltal visszatért, mert a közmegebotránkozás haza hívta: úgy jött »mintha csak Hannibal szállt volna le az Alpesekről«, ¹⁾ azt írja e kalandnak történetírója. A tetten ért nőt megragadja s hatalmába keríti a férj; a szerető a mezőségre torkolló földalatti utakon ellopózkodik, Rómába jut s egyelőre samnita rablócsapat sorai között rejtőzködik, később pedig valami kínálkozó alkalmat felhasználva, eléri a toscanai tengerpartot. Itt egy eléggé rossz felszerelésű hajót kibérel, s még hozzá, ugyan-

¹⁾ Quod novus tibi ex Alpibus Hannibal descendisset . . . Hieron.,

csak zivataros időben reá száll, de a félelem annyira sarkalta, hogy nincs az a viharos tenger, a melyet akkor a legcsendesebb partnál többre ne becsült volna. No de végre is mind a két veszedelemből kimenekült, partra szállott, de hogy hol, azt nem tudjuk, majd Sýriába ment, a hol a diakonságot elnyerte, sorba járt néhány egyházat s végre Bethlehembe fölvétetett. Mialatt ő a birodalom határait ekkép elmenekült, szerencsétlen szeretőjét, mint házasságtörőt, a barbár, bíróság elé állíttatta. Mivel bűnének nagyon is számos tanúja és nagyon is meggyőző bizonyítéka akadt, halálos büntetéssel lakolt. Ime ezt nem tudták Bethlehemben, ezt nem tudta az a püspök, a ki ezt az ál-diakonust fölszentelte, és Sabinianus most azon vette magát észre, hogy háromszáz szüz szomszédságába került, mint a juhakol körül ólálkodó farkas.

Eleinte vigyázott magára s a legéberebb szemeket is kijátszotta, azután lassan-lassan visszatért régi szokásaihoz. Nagyobb gonddal cziczomázta magát, tanulmányozta, hogy mikép vehet előnyösebb állást, mikép mutathatja be bájait minél tetszetősebb alakban. Diadalának percze az evangyliom vagy a szent lecke alkalmával következett, a midőn az oltár elé állt s a nép felé fordulva, szép, zengzetes hangján a Szent-Írásokat olvasta. Azután alattomban azt igyekeztek szemei kikémlelni, hogy minő hatást gyakorolt Eustochium őszinte csapatára. Nem kellett soká kémlelődni, már is az övére felelő tekintettel találkozott s a bethlehemi szent barlangban, az Üdvözítő Jászolától egy pár lépésnyire, szerelmi cselszövény szálai kötődtek össze.

Az elcsábított asszony egy fiatal római nő volt, a ki Szent-Péter székesegyházában vette fel a fátyolt s szüzségi fogadalmát Jeruzsálemben, a Feltámadás templomá-

ban megújította. A mint ez a nő annak a varázsnak, a mely ezt a férfit környékezte, nem bírt többé ellenállani, olyan levelezés kezdődött köztök a mely a szentségtörésnek szakadatlan folyamából állott. A diakonus az oltár közelében, a templom valamelyik zugába rejtette levelét; majd az apácza is oda térdelt, magához vette, elolvasta a levelet ¹⁾ s éjszaka zsinegen bocsátotta le reá ablakából a feleletet. Eustochiumnak vár módjára magas falakkal kerített kolostorain csak egy, még pedig jól őrizett kapu volt, de a mezőségre nyíló ablakok nem emelkedtek olyan magasan a földszín felett, hogy a bentlevő a kívülállót ne láthatta s vele nem beszélhetett volna; sőt hosszú létrák segítségével még a kolostor belsejébe is be lehetett volna hatolni, mivel a nyílások elég szélességgel bírtak arra, hogy valaki minden nagyobb nehézség nélkül belopózkodhassék rajtok. A fiatal római nő szobácskájának ablaka épen a mezőségre nyílt. A két szerelmes oda tűzte ki egymásnak minden éjszakára a találkozt, és mindenféle szerelmi nyilatkozatokat, esküdézéseket cserélt ki egymással, egyik a fal tetejéről, másik a fal aljáról; ²⁾ mindazonáltal Sabinianus akkora vakmerőségre nem vetemedett, hogy a fal megmászását megkísértse, a mi mindkettőjöknek vesztét okozhatta volna. Mikor a nap pirkadni kezdett, elváltak egymástól s a diakonus halaványan, aléltan, a virrasztásoktól elsoványodva tért vissza Jeromos monostorába, a mely változások felől csak azt hitték, hogy szigorú vezeklési buzgalmának következ-

¹⁾ Inter ostia quondam praesepe Domini, nunc altaris, amatorias epistolas fulciebas vobis quas postea illa miserabilis, quasi flexo adoratura genu, inveniret et legeret. Hieron., *Ep.* 93.

²⁾ A vespere usque mane fenestrae illius assides... Per fenestram nocte facultas vobis... colloquendi. Hieron., *Ep.* 93.

ményei. És csakugyan azt gondolták felőle, hogy annyira erőt vett rajta a szent buzgalom, hogy ezt az időt kegyes elmélkedésekben tölti a Krisztus születési barlangja közelében.

Elérkezett a Karácson ünnepe, a mely a két bűnösnek alkalmat szolgáltatott arra, hogy a különböző éjszakai istentiszteletek alkalmával szabadabban találkozassék egymással. A születési barlangtól ilyenkor a Bethlehemtől néhány mérföldnyi távolságra eső Pásztorok tornyához szoktak zarándokolni; az apácza és a diakonus útközben ellopózkodott a közönség közül s oly félreeső helyet választott, a hol tanúk nélkül beszélgethettek. Itt Sabinianus ünnepélyes házassági ígéretet tett szeretőjének, ez pedig hűségének zálogául övét és haját adta át neki. ¹⁾ Nevezetesen Keleten az a szokás uralkodott, hogy azon leányok haját, a kik magokat Istennek szentelték, felesküvésök napján az oltár lábánál leborotvtálták, ezt a haját azután a kolostornak bizonyos meghatározott helyiségébe tették le, hogy az illetőnek a világról való lemondása és az isteni férj törvénye alatt való örökös szolgálatának jeléül szolgáljon. Sabinianusnak vérfertőztető menyasszonya ellopta onnét a magáét, hogy azt szeretőjének adja: így nyilatkoztatta ki az Istentől való megmásíthatatlan elválását. A diakonus, örömének tetőpontján, a tengerpartra siet, hogy ott hajót szerezzen, a szárazföldi utazásra kocsit fogad s létrákat készít, a melyeknek segítségével a római nő ablakából leszállhasson. Azonban a szerzetes jövés-menése

¹⁾ Futuro matrimonio . . . quasi quosdam obsides accipis capillos sudariola infelicis; et cingulum dotale pignus deportas, jurans ei te nullam similiter amaturum. Hieron., *Ep.* 93.

gyanút keltett, rálestek és minden fölfedeztetett. A szerzetesi törvény a házak fejeit korlátlan hatalommal ruházta fel, a melyet a polgári törvény is elnézett, mert a nélkül a kolostorok mindenféle kicsapongások tanyáivá váltak volna. Itt most olyan eset fordult elő, a mi annak a korlátlan hatalomnak legszigorúbb alkalmazását tette szükségessé. A szerzetesnő, Eustochium rendeletére, bezáratott. Sabinianus pedig még súlyosabb büntetést várt a maga fejére; ennélfogva Jeromos lábai elé borúlt, átkarolta térdeit s könyeikkel szemében esedezett azért, hogy kegyelmezzen életének s engedjen neki időt bűneinek megbánására. Jeromosnak megesett rajta a szíve, s úgy látszott, hogy Sabinianus, a kit egyébiránt szemügygyel kísérték, őszinte bűnbánatot érez, a midőn ez azt a pillanatot, a mikor a felügyeletet egy kissé lazábbnak tapasztalta, felhasználva, megszökött a kolostorból.

Néhány hónappal később azt hallották, hogy ez a megátalkodott bűnös nemcsak minden bűnbánatot lábbai tapos, hanem a hűségnek még csak legkisebb árnyékát sem őrizte meg azon szerencsétlen iránt, a kit elcsábított. És csakugyan újból felvette Sabinianus kalandjainak elejtett fonalát s ugyanazon magatartással, ugyanazon csel-szövényekkel, ha a szükség úgy kívánta, ugyanazon szentségtörésekkel járta be Syriát, mint annak előtte. Sőt annyira vitte szemtelenségét, hogy el mert menni még Jeruzsálembe is, hogy Jeromossal úgy szólván kolostora küszöbén daczoljon, azt sértegesse, veszett nevét költse s Eustochium kolostorait rágalmazza, hogy szentségtörését minél inkább elpalástolja. Ekkor a remetétől nemes és ékesenszóló, élénk boszankodásának, de egyúttal még élénkebb szánalmának bélyegét magán viselő levelet kapott. Jeromos nem egyedül

átkok- és szitkokban tör ki e levélben; hanem a mi a nyomorult bűnös magaviseletében úgy látszik leginkább felháborítja, az kiválólag azon körülmény, hogy makacsul vonakodik a bűnbánattól, hogy esztelenül daczol Istennel, a kit henczegéseinek mintegy czéltáblájául választ, mit sem törődve az örök kárhoyattal. Ennélfogva, hogy fölébresszse benne bűnének öntudatát, erőteljesen szeme elé tárja szent-ségtöréseit s e megromlott szívbe azt a borzalmat akarja átöntení, a mely az övét eltöltötte. Végre arra kéri, arra inti, hogy ne »haljon meg élve«, a mikor is hangja hasonlít némileg a Jónáséhoz, a midőn ez Ninivét bűnbánatra felszólítja. A mi pedig az ellene terjesztett rágalmakat s a kegyes barátnéira szórt sértegetéseket illeti, azt gondolja, hogy ezekért eléggé megbünteti a rágalmazót azzal, ha megbocsát neki:

»Te magad is, így szól hozzá, kegyelmezz saját lelkednek, jusson eszedbe, hogy az Istennek fia leszen egy napon birád, s gondolj arra a püspökre is, a ki diakonussá szentelt, arra a tiszteletre méltó férfiúra, a kinek te estét okoztad az által, hogy félrevezetted. A te vétkeid nem szállnak ugyan ő reá, valamint annak az érdeme sem menthet meg téged, mert Isten nem bünteti meg az atyát a fiú vétkeiért; de minél inkább érdemes az, a ki téged felszentelt, a tiszteletre, annál megvetésre méltóbb vagy te, a miért őt megcsaltad. Fájdalom! rendesen önmagunk tudjuk meg legkésőbb házi bajainkat, gyermekeink vétkeit, feleségünk ballépéseit: mi még akkor sem értesülünk rólok, a mikor már a szomszédban a verebek is csiripolják. Mi közölünk sem tudta tehát senki, a midőn téged befogadtunk, hogy Italiának egyik végétől a másikig szárnyal rossz hired, és a tisztességes emberek méltó joggal fájlalhatták,

hogy Istennek oltára elé állíttatva, azzal bizattál meg, hogy annak szavát hangoztassad.

»Hova sorozzuk azt a vétket, a mi mellett a kicsapongás és házasságtörés majdnem ártatlan cselekedet-számba vehető? ¹⁾ A Krisztus barlangjában, azon boltozat alatt, a hol az igazság kikelt a földből, kötötted meg a gyalázatra szóló szerződést, s még csak nem is féltél attól, hogy a gyermek reád kiált jászolának fenekéről, hogy a szeplőtelen szűz észrevesz s a Megváltónak anyja meglepetve kérdezheti tőled, hogy mit keresel azon a szent helyen. Midőn minden szív, minden gondolat, minden fül, minden szem elmélyedt üdvösségünk nagy titkába, midőn az angyalok éneke hallatszott, midőn magának az égnek dicsérő éneke hívta a pásztorokat a Jászolhoz, mikor a vereslő csillag megállt az ég boltozatán, mikor a napkeleti bölcsek imádkoztak, midőn Herodes remegett, midőn az egész Jeruzsálem öröm és félelem közt ingadozott ... te e nagy jeleneteknek sziveinkre és képzeletünkre gyakorolt elragadó hatását használtad fel arra, hogy alávaló módon a Tisztaság Szűzének szobájába lopózkodjál, hogy ott egy szűzet elcsábíthass. ²⁾ Ah! a borzadály megállítja tollamat, testem, lelkem reszket, már csak a pusztá elgondolására is annak, hogy bűnödnek szentségtörését elmondjam, habár a végből, hogy tégedet megmentselek. A templom visszhangzott a karácsony-éjszakai ének zajától s az Istennek lelke a nemzetek különböző nyelvén összhangzatba olvadt; és te

¹⁾ Rogo quantum crimen est, ubi stuprum et adulterium parum est? Hieron., *Ep.* 93.

²⁾ Angeli clamant, pastores currunt, stella desuper rutilat, Magi adorant, Herodes terretur, Jerosolyma conturbatur, et tu cubiculum virginis, decepturus virginem, irrepis! Hieron., *Ep.* 93.

valami sötét zugot kerestél fel, szerelmes leveleket helyeztél el az oltár közelében, a szerencsétlen asszony sietve oda térdelt s mialatt olvasott, te újból elfoglaltad helyedet a szerzetesek csapatában, a honnét fajtalan pillantásokat váltottatok egymással.

»Óh! átkozott legyen az a nap, a melyen megborzadt lélekkel olvastam ezeket a leveleket, a melyek még most is kezeim közt vannak; legyenek átkozottak szemeim, a melyek azokat elolvasták! Mennyi badarság, mennyi tisztátalan gondolat, mennyi örömprepesés a bűn elkövethetésén! Illik ilyen beszéd egy diakonushoz? Melyik iskolában tanultad ezt, te a ki azt állítottad magad felől, hogy az egyház fia vagy s az oltár lépcsőin nevedtél? Nos tehát, én sírok azon, hogy *te* nem sírsz, én rettegek azon, hogy *te* nem érzed magadat halottnak, azon hogy *te*, azon bajvivóhoz hasonlóan, a ki utolsó csatájához készül, temetésedhez öltözködöl. Milyen finom a testedet fedő fehérnemű! Mennyire csillog újjaidon a gyűrűk fénye! A por alabastrom-fehérségűvé teszi fogaidat; ritkuló hajadat művészileg felfésűlöd koponyádra, hogy annak kopaszságát elfedezhesd; az illatszerek jöveleteket már messziről elárúlják; ehhez járúlnak a fürdők, a szörvestő szerek, a szerelmet üzletszerűleg gyakorló ember elpuhult magatartása. Eredj! ... te valóságos kurvaarczúvá tetted magadat s azt sem tudod többé, hogyan kell elpirulni.

»Mindamellétt *te* támadsz, *te* vádolsz, s mikor meg akarlak menteni, vipera módjára megmarsz. *Te* felajzott ívet készítetted ellenem, hogy nyilaiddal át meg át furdalj. De hát miért téped, szagatod azt az embert, a ki neked üdvös tanácsokat adott? Nos tehát beleegyezem, hogy a mint *te* mindenütt hirdeted, gazember vagyok; de

csak azon föltétel alatt, hogy bűnbánatot tartasz velem. Beleegyezem, bogy bűnös vagyok; csak mosd le bűneidet, mint én, könyeiddel. Vagy talán azt gondolod, hogy az én bűneim a te javadra erényekké válnak? Sirj: az a köny, a mely a testedet fedő selyem ruhára hull, nem vész kárba. Mert habár megsebezettél is a jeruzsálemi úton, a samaritanus lovára vesz s a vendégfogadó házba viszen. Még ha meghaltál s megrothadtál volna is a sirban, az Úr nem hagyja felelet nélkül bűnbánatodat, hanem azt mondja: »Lázár, jöjj ki a koporsóból!« ¹⁾

Nem tudom ugyan, hogy ez a sajnálatra méltó kaland hogyan végződött, azonban Lázárnak a multjából azt következtethetjük, hogy nem jött ki soha sirjából.

II.

Róma végzetszerű sorsa utójjára is beteljesedett: az örök város végső napja elkövetkezett, az istennő-város megszentégtelenített, az egész világot legyőző város kiraboltatott s legyőzetett: Alarik három nap és három éjszaka kard és láng martalékául dobta. E hosszú pusztítás nyomora, mintha csak kiváló gyönyörűséggel nehezedett volna Jeromos barátaira, a kik a római társadalom legelőkelőbb köreihez tartoztak. Az aventini palotát imaházával, aranyozott szobácskáival előzőnlötték a borzasztó

¹⁾ Quamvis de Jerosolymis descenderis, et sis in itinere vulneratus, inde te Samaritanus impositum jumento, curandumque ad stabulum referet. Sed et si mortuus jaces in sepulchro, tamen et foetentem Dominus suscitabit. Hieron., *Ep.* 93.

barbárok. ¹⁾ Az ifjú Principia a legszörnyűbb gyalázatnak esett volna martalékául Marcella hősi bátorsága nélkül; sőt Marcella maga is kínpadra vonatott, megkorbácsoltatott, lábbal tiportatott, hogy a góthoknak át szolgál-tassa azt, a mivel többé nem birt, kincseit, a melyeket a felebaráti szeretet munkáiban már régen eltékozolt. Nagy nehezen bevonszolták mégis egy kórházul és egyúttal menedékhelyül szolgáló templomba, a hol néhány nap mulva kiszenvedett. Pammachius is meghalt, de azt nem tudják, hogy minő halállal. Sok egyebek is eltűntek, részint felgyújtott házaik romjai alatt, részint a góthok fegyverei által, részint futás közben; azok pedig, a kik megmenekültek, oda künn a nyomornak és éhségnek estek martalékául. Jeromos mind e sok szerencsétlenségről együttesen értesült ²⁾ a legelső megérkezett kivándorlók útján, mivel minden levelezés megszakadt Róma s a keleti tartományok között. A hír akkor érkezett hozzá, a mikor épen Ezechi-elről szóló magyarázatának szerkesztésével foglalkozott, s a rémület annyira meglepte, hogy megállott, mintha ezt az eseményt soha előre nem látta, mintha önnön maga Dánielhez írt magyarázatában nem úgy mutatta volna be a rettegő világnak a birodalomnak ezt a roppant bálványát, mint a melynek lábai már csak agyagból vannak. A toll kiesett kezéből, komor és hallgatag maradt: »El-

¹⁾ Róma városának Alarik által való elfoglaltatásának részleteit föltalálja az olvasó: *Elbeszélések a római történetből az V. században* czimű munkám *Alarik s a birodalom haldoklásáról* szóló kötetében.

²⁾ Ecce subito mors mihi Pammachii atque Marcellae, Romanae urbis obsidio multorumque fratrum et sororum dormitio nuntiata est. Hieron., *Ezech. I. Praefat.*

hallgattam, így szól hozzánk, mert éreztem, hogy a sirás ideje bekövetkezett.« ¹⁾

Rémülete több napig tartott, a mi alatt se kérdést tenni, se többet megtudni nem mert; jól esett neki, hogy egy darabig még tudatlanságban maradhat s a kétségbeesés és reménység között habozhat. Végre megbizonyosodott e szomorú valóságról: barátai nem élnek többé, a világnak szemkápráztató fényessége kialudt, a római birodalom feje levágtatott, a világegyetem egyetlen egy város romjai alá temettetett: mind ezen képeket összehalmozta, hogy a megmérhetetlen szerencsétlenséget annál élénkebben maga elé képzelje. Képzelete Trója pusztulásának költői képeiből is fogalmat igyekezett szerezni magának azon borzasztó jelenetekről, a melyeknek Róma színhelye lehetett, s kedvelt költőjével Virgiliussal így sohajtott föl: »Ki mondja el e kegyetlen éjszaka borzalmait? ki festi le szóval azt a sok temetést? ki önthet annyi könnyet, a mennyi ekkora fájdalomhoz méltó? Egy ősrégi város dől romba, miután sok hosszú századig uralkodott, utczáit halottak fedik, házai holttestekkel tömvék; mindenütt rettegés, mindenütt a halál sokszoros képe!« ²⁾ És mikor az ostrom borzalmainak e meglepő képét elmondotta, mintha csak a latin költészetet nem találta volna kielégítőnek, mintha csak a mantuai hattyúnak szavában nem rejlett volna elég keménység, a keblére nehezülő érzelmek kifejezésére, így kiáltott föl Ézsaiással: »Éjszaka

¹⁾ Dique tacui, sciens tempus esse lacrymarum. Hieron., *Ep.* 78.

²⁾ Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor et plurima mortis imago.

Virg., *Aeneid.* II.

vették be Moab városát, éjszaka esett el annak védő sánca;» azután ezt tette hozzá a zsoltáriróval: »Oh, én Istenem! pogányok törtek be a te örökségedbe!«¹⁾

Mind ez azonban még csak távoli nyomor volt, a fájdalomnak oly kiáltása, a mely a lélekben visszhangzott ugyan, de az érzékeket nem érintette; nem sok idő múlva élő, tapintható és látható nyomor jutott mind szémeinek, mind füleinek osztályrészül. Mikor a kivándorlók eljuthattak menekülési helyeikre, úgy szólván csak járkáló holttesteknek illettek be. Egy asszony úgy érkezett Jeruzsálembe, hogy keblén lévő sebe semmi ápolásban nem részesült hajóra szállása óta. Midőn le akarták venni róla a kötéléket, újból kinyílt a sebe s a vér oly erősen szökelt belőle, hogy az asszony holtan rogyott össze: ez a nő Róma egyik legelőkelőbb asszonya volt. A tartománybeliek kapzsisága még attól is megfosztotta a szerencsétlen rómaiakat, a mit a barbarok kincsvágya meghagyott. Ugy bántak velök, mintha csak valami hajótörés által partra vetett gazdátlan jószágok volnának. Ha valami kincset érő akadt nálok, azt elvették tőlök, a hajótulajdonosok irgalom nélkül kifosztogatták őket; a római kormányzók pedig börtönbe vetették valamennyit, mintha csak csavargók lettek volna, hogy váltságdíjat csikarjanak ki tőlök.

Egy ilyen hivatalos rabló, Karthagó prefektusa, Heraclianus, nemes leányokat adott el czimborájának egy rabszolga-kereskedőnek,²⁾ a ki megtömte velök a mesopotamiai és persiai piacokat. Ily gyalázatoságok ellen sem

¹⁾ Moab nocte capta est, nocte cecidit murus ejus. Isai., XV. 1. Deus, venerunt Gentes in haereditatem tuam. Psalm. LXXVIII. 1.

²⁾ Hieron., *Ep.* 97. — Lásd *Elbeszélések* stb., *Alarik* stb.

a rang, sem a hires családi név nem szolgált elég biztosítékul. Jeromos vállalta magára, hogy ezt az afrikai szörnyeteget a világ megbotránkozása tárgyául kiczéégérezze, »a melyhez képest, a mint mondja, Charybdis és Scylla még irgalmas, kegyelmes szörnyetegek voltak;« de a büntetés ólom-lábon járt s a következő évben a rablásaiból felgazdagodott Heraclianus büszkén emelte föl a lázadás zászlaját a császár ellen. Róma bukása minden fejben valami észbomlás, szédület vagy örültségfélét támasztott. Nem létezett többé közigazgatás, jogszolgáltatás, irgalom, sőt sokak előtt már Isten sem. »A világ összeomlik s mi nem tudjuk meghajtani fejünket!«¹⁾ így kiáltott föl a borzadozó Jeromos. »Bizonyára, így folytatja tovább, a ki anyától született, annak meg kell halnia, a ki nagyra növekedett, annak meg kell öregednie; nincs az a kézzel csinált munka, a mit a rozsdá meg ne támadna s a mit az idő utójára is meg ne emésztene; hanem Róma! Ki hitte volna valaha, hogy ez a város, a melyet győzelmei a világegyetem fölé emeltek, egy napon elessék, s népének egy napon nemcsak anyjául, hanem sirjául is szolgáljon? E királynő-városnak leányai most tengerpartról tengerpartra, Afrikában, Egyiptomban s a Keleten bolyonganak; matronái szolgáló leányokká aljasítottak. Leghíresebb polgárai kenyeret koldulnak Bethlehem kapujában, és mivel mindnyájoknak nem adhatunk, legalább könyeket adunk számukra s velök együtt sírunk. Hiába igyekezem elrejtőzni e sok szenvedés látása elől, az által, hogy elkezdett munkámat újból fölveszem: képtelen vagyok tanulmányaim folytatására. Nagyon

¹⁾ Cadit mundus, et cervix nostra non flectitur. Hieron., *Daniel*. II.

érzem, hogy tettekbe, nem szavakba kell most öltöztetni a Szentírás parancsolatait, a kegyesség munkáit cselekednünk illik most, nem pedig hirdetniünk!« ¹⁾

A 414-ik év az egymást követő kivándorlások árja által sodort olyan három személyiség megérkezését látta Aelia Capitolinába, a kikről már beszéltünk, s a kiket megelőző elbeszélésünkben Afrikában hagytunk. Nevezetesen Pinianust, feleségét az ifjabb Melániát és anyját Albinát. Miután számos, még pedig eléggé rendkívüli kalandon estek át, végre az Olajfák hegyén kerestek magoknak nyugodalmat, a nagyanya sirja közelében, oly szegényen, a minőnek a hajthatatlan jósnő valaha csak látni ohajthatta őket, mindazonáltal egymástól el nem szakadva. E kalandok, a melyekről már egy-két szót ejtettem, oly sajátosságos jellegűek, s a keresztyén egyház által az V. században átélt változásokat oly élénk színekkel festik, hogy azokat minden habozás nélkül részletesen sorolom itt el, hadd szolgáljanak ezen oly kevésbé és oly rosszul ismert korszak történetének egyik legeredetibb és legérdekesebb okmányául.

Olvasóink emlékezhetnek rá, hogy Pinianus neje és anyja, miután eladták Rómában s Róma környékén fekvő birtokaikat, nagyanyjokat, Melániát, Siciliába, azután meg Afrikába követték, a hol még nagy birtokok fölött rendelkeztek, a melyek valószínűleg még a köztársaság hajdani fosztogatásainak vagy a császárok adományainak maradványait képezték, és hogy a két házastárs elleni haragjában a vén ezeréves birodalomban hívó asszony mint rázta le lábairól a port s mint költözött Jeruzsá-

¹⁾ Scripturarumque cupimus verba in opera vertere; et non dicere sancta, sed facere. Hieron., *Ezech. III. Praefat.*

lembe. Barátja Rufinus kevés idő múlva azután meghalt s el is temettetett Siciliában. »A skorpió az Aetna alatt az Enceladus és Porphyus között alszik,« azt mondta ez alkalomból Jeromos, a ki sokáig nem feledhette el, e kegyetlen ellenségévé lett barátja elleni haragját. A mint Albina és gyermekei Afrikában magokra maradtak, Tagastában telepedtek le Alypius püspök szomszédságában, a kit Italiából ismertek. Itt Pinianus és neje, a kik a testvéri kötelék alatt is kölcsönös szeretettel ragaszkodtak egymáshoz, együttesen kegyes és adakozó életmódot folytattak, s boldogoknak érezték magokat, hogy valamint a földön csak egy szívök s egy érdekök van, úgy az égben is csak egy gondolatuk lesz. A böcs Alypius, a ki lelke mélyében kárhoztatta a nagyanya túlzó szigorúskodását, minden olyastól őrizkedett, a mivel a két házasság nyugalmát felzavarhatta volna, s hazája nem vesztett vele semmit. Mert az ifjabb Melania, a kinek Tagasta megtetszett, bőkezű ajándékokkal halmozta el a szegénységet, a papságot, a kolostorokat, sőt egy új kolostort is épített benne nyolczvan barát, s egy másikat százharmincz apácza számára. Ezenfelül a székesegyház is csak úgy fénylett azoktól a gazdag diszítványektól, a melyeket ő és férje napról napra ajándékoztak. ²⁾

Már egynéhány hónapot eltöltöttek ebben a városban, a nélkül, hogy Augustinusnak annyira óhajtott látogatásában részesülhettek volna, a ki Hippóból fontos

1) Scorpius inter Enceladum et Porphyrium Trinacriae humo premitur. Hieron., *Ezech.*, *Praefat.*

2) *Vita sanctae Melaniae*, apud Surium 31. dec., p. 379., 16 — Lásd Tillemont. *Mémoires ecclésiast.* X. köt., 612. lap. — Pallad., *Lausiac.* 119.

ügyei miatt nem jöhetett; ennél fogva elhatározták, hogy ők mennek hozzá. Pinianus és Melania tehát útnak indultak Alypius kísérete mellett, ellenben Albina valószínűleg azért, mert beteg volt, Tagastában maradt. A mint Hippóba megérkeztek, megszálltak egy házban, alkalmasint abban, a hol Alypius rendszeren szállni szokott, s az ismeretség a két házastárs és Augustinus között csakhamar tökéletessé lett. Épületesebb dolgot képzelni sem lehet, mint a minő életmódot ez a két idegen folytatott, azon halász és durva matróz népségből álló kis város kebelében, a melynek Augustinus volt a pásztora. Szokásuk szerint itt is sok jót tettek magok körül, és mikor új barátjok oldala mellett nem lehettek, hogy elragadó és fenséges szavait csodálhassák, a székesegyházban találkozhatott velők, a ki akart. Ennek a szelid kegyességnek azonban majdnem drágán fizették meg az árát, mert az ezeket a durva és kincsvágyó lelkeket igaz nevén meg sem nevezhető cselszövény kieszelésére ösztönözte, a mi, ha sikerül, végét veti boldogságuknak.

A mint elbeszéléseink folyamában több ízben kimutattuk, ebben a korszakban a simonia képezte az egyház egyik nyílt sebét, minden eladó s minden megvehető volt benne. A pápaságot pénzzel kerítették meg, a mikor nem fegyverrel ragadták magokhoz, akár hány püspökséget bocsátottak árverés alá s a papságnak alsóbb fokozatai szintén ilyen vesztegetési számításokra szolgáltak alkalmatossággul. ¹⁾ Egyébiránt sem a választók, sem a választottak nem hányhattak semmit egymás szemére, mert a simonia mesterfogásait kölcsönösen gyakorolták, s a nép nem kevesebb durvasággal élt vele, mint magok a hivatalvadá-

¹⁾ Lásd fentebb I. könyv. III.

szó jelöltek. Mivel a szokás megkövetelte, hogy azok a személyek, a kik valamely egyházi testületbe, akár mint püspökök, akár mint egyszerű papok bekebelezettek, vagyonukat saját családjok megkárosításával annak a testületnek ajándékozzák, a gazdag embereket folytonosan vadászták, csalogatták, leseket hánytak ellenök, sőt gyakorta még erőszakot is követtek el rajtok; s az ilyen választás, a mely messziről az isteni lélek által gerjesztett megvilágosíttatásnak tetszett, igen gyakran nem egyéb volt a Sátán sötét számításánál. De azt is hozzá kell tennünk, hogy a testületek vagyonával úgy bántak a papok, mintha csak a Csáky szalmája lett volna. Ha a püspök nem volt vasmarku, ezek azt minden lelkipurdalás nélkül saját javokra fordították. És mivel ezen javak részint a papok életszükségleteinek fedezésére, részint a diakonusok által szétozstatni szokott alamizsna céljára szolgáltak, az alj nép egyetértett a papokkal és barátokkal abban, hogy e vagyont folytonosan növelni szerették volna. Innét aztán számtalan, gyakran egészen vérlázító erkölcstelenségű szövetkezet, cselszövény keletkezett, a minő volt az is, a melyet épen akkor szöttek a hippói egyházban a püspök vendégei ellen, de teljesen függetlenül tőle, jóllehet nem egészen tudta nélkül.

Nevezetesen egy napon, a midőn valami ünnepi alkalmából a hívek a székesegyházban összesereglettek, s Pini-anus és Melania, úgy szintén Alypius is jelen volt, Augustinus pedig a szentély hátulján püspöki székén trónolt, azon perczen, a mikor a vallástanulók a bevett szokás szerint távozni akartak, a nép megállította őket s számos hang különböző oldalról azt kiabálta, hogy: »Pinianus legyen pappá! Pinianust papunknak akarjuk: szenteltes-

sék föl azonnal!« Augustinus leszállt székéről ezen kiabálásra, lassan végig ment a szentélyen s azon kerítéshez közeledve, a mely a szentélyt a hajóktól elválasztja, jelt adott a népnek, hogy beszélni akar. »Megigértém Pinianusnak, ekkép szólt, hogy akarata ellenére nem szentelem pappá; ha tehát azon erősködtek, hogy esküm ellenére arra kényszerítsetek, ünnepélyesen kijelentem, hogy inkább leteszem előttetek püspöki hivatalomat.« ¹⁾ Miután Augustinus e szavakat nagy csend közepett kimondta, de a melyet azonnal helytelenítő kiabálás váltott föl, visszament a szentélybe, felhágott az emelvény lépcsőire, nem minden aggodalom nélkül a készülődő események miatt, mert jól ismerte nyáját, és mivel néhány nap óta kósza hireket hallott valami cselszövény felől, azért tette Pinianusnak azt az ígéretet, a melyet a néppel tudatott. Valóban az a zenebona, a mely nyomban a székesegyházban kitört, csakis a csata bonyodalmához hasonlítható. Minden oldalról fülhasgató ordítózás: mindenfelé dühös emberek ugrálása fenyegető taglejtések mellett, mi közben rákiabáltak Alypiusra, sértegették Pinianust, a kik ovatosságból hátráltak s Melaniát is magokkal vonták a szentély belsejébe, kevés távolságra Augustinushoz.

A kar körül sűrű tömegbe összeszoruló népség utójára is betört annak belsejébe. A korlátot áthágták, s a világiaknak egész raja, a papok- és barátokkal összekeveredve, úgy szólván, ostrom alá vette a trónszékén ülő

¹⁾ Ego autem post primos eorum clamores, cum eis dixissem, de illo invito non ordinando qua jam promissione detinerer, atque adjecissem, quod si mea fide violata illum haberent presbyterum, me episcopum non haberent, ad nostra subsellia, relictis turba, redieram. Augustin., *Ep.* 126. 1.

Augustinust. Ekkor igen heves párbeszéd fejlődött ki közte s ez emberek között. »Püspök, ha te nem akarod fölszentelni Pinianust, vannak nekünk itt más püspökeink is, a kik fölszentelik, mert a népnek az az akarata. — Soha, ezt felelte nekik erős hangnyomattal Augustinus, soha nem tűröm, hogy idegen püspök olyan szentelést végezzen egyházamban, a mibe én bele nem egyeztem.« Míg ez a vitatkozás a püspöki szék körül végbement, az alatt más csapatok hálózták be Pinianust, Melaniát és barátjokat, Alypius püspököt. Itt még ijesztőbb magaviseletet tanúsított a nép. Azzal fenyegették Alypiust, hogy megölik, a miért ezt a zsákmányt Tagasta számára akarja lefoglalni; durva bántalmazásokkal illették Pinianust, s azt adták tudtára, hogy a legnagyobb veszedelem fenyegeti, ha csak esküvel nem kötelezi magát arra, hogy Hippót el nem hagyja. Melania, a kit a harag tüzelt, férje bátorságát élesztette: azonban Pinianus ingadozott. Azok között, a kik legélénkebben sürgették a beleegyezésre, leginkább kitűnt bizonyos Timasius nevű, Augustinus kolostorából való barát és egynéhány az ő egyházában magasabb rangban álló papi személy, többek között Barnabás pap, a püspöki ház prépostja. Augustinus, a ki ezt a jelenetet távolról látta, remeghetett vendégei életéért, mert ismerte az afrikai szenvedélyeket és a hippói durva néptömeg semmimű merénylettől nem riadt vissza. Ennélfogva sebesen leszállt székéről, hogy számukra segítséget vigyen, a mikor Timasius barát, mint Pinianusnak azon szempillantásban írt állítólagos ajánlatának vivője, útjában föltartóztatta. Ezen ajánlatban a római arra kötelezte magát, hogy, a szükség esetét kivéve, Hippónak állandó lakosa marad; e föltétel alatt, a melyhez még az a másik járult, hogy a

papságot sehol másutt el nem fogadja, azt kérte, hogy ne kényszerítsék a pappá-levésre.

Augustinus átvette az írotáblácskákat Timasius kezéből s újból felült püspöki székére, hogy tartalmukat megvizsgálja, azután jelt adott barátainak, hogy lépjenek hozzá közelebb, hogy az ajánlatot együtt megvitassák; de a bátor Alypius határozottan ellentmondott, s kijelentette, hogy az ilyen erőszakosságba még csak tanácsával sem akar beleavatkozni. Augustinus úgy vélekedett, hogy a kivételül felállított szükség esetének lekötését a nép nem fogadja el, mert, a mint mondá, ez a kitétel nagyon általános, nagyon határozatlan s könnyen olyan kibuvó ajtónak tekinthetnék, a melylyel a lakás kötelezettségének kijátszására számítanak. Valaki azt az eszmét vetette föl, hogy tüzetesen említsék föl a háború és a ragadós nyavalyák esetét. De ezt Pinianus, mint gyávaságot visszaútasította. »Ha dögvész törne ki ebben a városban, így kiáltott föl tüzesen, kötelességünk lenne benne maradnunk.« ¹⁾ Ennélfogva a ragadós nyavalyák föltételét mellőzték. A mi viszont a háború esetét illeti, arra vonatkozólag meg Augustinus azt fejtegette, hogy erről haszontalan lenne elővigyázati rendszabályról gondoskodniok, mivel azon esetben, ha háború törne ki, úgyis mindenki menekülne, s mivel Hippónak nem lennének többé lakosai, Pinianus sem kényszeríttetnék az ottmaradásra. ¹⁾ Azon arányban, a mint a tanácskozás hosszabbra nyult, majd hozzá tettek, majd töröltek valamit a táblácskákra írt feltételekből, míg nem végre az ígéret tisztán és egyszerűen a Hippóban

¹⁾ Volebat addi sancta Melania et aëris morbidi causationem, sed illius responsione reprehensa est. Augustin., *Ep.* 126., 4.

maradásban és a papságnak sehol másutt el nem fogadásában állapíttatott meg.

Ekkor az írást Pinianusnak adták, hogy jegyezze alá, a ki aztán névaláírásával el is látta; erre a jelenlévők egyhangú felkiáltással követelték, hogy a püspöknek is alá kell írnia, mert neki kell az előtte kötött szerződés megtartása felől kezeskednie. — A püspök átvette a táblácskákat és az íróvesszőt, s hozzá fogott az aláírás teljesítéséhez; de ebben a perczen Melania egyet lépett felé s így szólt hozzá egész határozottan: »Szentséges atya, te ezt alá nem irod; te nem erősíted meg vendégeidnek bebörtönöztetését.« Augustinus megzavarodva elejtette az íróvesszőt, s nem végezte be elkezdett névbetűinek leírását. Mindazonáltal egy diakonus kezébe kerítvén az írást, elszaladt vele, hogy a népnek felolvassa; de a nép nem látszott vele megelégedettnek, hanem azt akarta, hogy Pinianus maga jöjjön a kar korlátjához s élőszóval újítsa meg nyilatkozatát a gyülekezet előtt. De a szerencsétlen közelebb állt már a hálálhoz, mint az élethez, ez a hosszas jelenet annyira elgyilkolta. Azt mondta, hogy a püspök nélkül egy tapodtat sem megy, ekkor is támogatni kellett, hogy a kar korlátjához vezethessék. Mikor az erőszakkal kicsikart fogadalom felolvasását bevégezte, a tömeg így kiáltott föl: »Hála legyen az Istennek!« ¹⁾ azután a holt halavány és ájuldozó embert házához hurczolták. Melania nagyobb szilárdságot tanúsított. Alypius még a zenebona bevégződése előtt megszökött, mert attól félt, hogy valami durva bántalmaztatás vagy annál is rosszabb találja érni, s csakhamar megtudták, hogy útban van Tagasta felé. A

¹⁾ Responsum est: Deo gratias. Augustin.. *Ep.* 126., 5.

mi Augustinust illeti, ő szintén házába zárkózott, mert szívét aggodalom vagy talán lelkifurdalás gyötörte.

Augustinus valóban gyáván viselte magát. Az a püspök, a ki később a vandalokkal szemben oly hősi bátorságot tanúsított, papsága és hippói durva nyája előtt csak habozásának és kislelkűségének adta tanújelét. Elgyengeségének csakhamar mutatkozott is a következménye s a gyötrelmeknek egész hálózataiba bonyolódott a miatt, hogy barátait és vendégeit ily méltatlan erőszakoskodásnak engedte martalékul. A templomi jelenet után másnap vagy harmadnap kiment Pinianus Hippóból, meg lehet csak azért, hogy megpróbálja, meddig terjed szabadsága, de az sem lehetetlen, hogy valóban valami dolga volt a városon kívül.¹⁾ Ámde mihelyt távollétének híre terjedt, azonnal nagy csapat szemtelen ember rohanta meg Augustinus házat, s éktelen kiabálással követelte rajta a foglyot: Pinianus a közönség rabszolgájává lett. Augustinus kötelességének tartotta, hogy írjon neki, mintha csak börtönőre lett volna: figyelmeztette mind az ünnepélyes ígéret kötelező voltára, mind az annak zálogául szolgáló püspöki szavára. Ezt már aztán szerencsétlen barátai is megsokallották. Első sorban Alypius intézett hozzá kemény szemrehányást. Azt írta neki, hogy »Pinianus teljesen szabad, mert őt erőszakkal kicsikart esküje nem kötelezi, azok a körülmények, a melyek erre kényszerítették, a melyeket te is jól ismersz, leköteleztetését semmissé teszik. Egyébiránt, még ha megengednők is, hogy tudva ígérte meg a Hippóban való lakást, akkor sem lehetett egyéb

¹⁾ Augustin., *Ep.* 126., 6. — Tillem., *Mém. ecclés.* XIII. köt., 511. lap.

szándéka, mint, hogy ezt a többi polgárokat is kötelező föltétel mellett teszi, a kik szabad akaratjuk szerint maradhatnak vagy kimehetnek a városból. ¹⁾ Ámde, a mit most követelnek tőle, az már nem ottlakás, hanem egyenesen rabszolgaság, bebörtönöztetés, csakhogy annál könnyebben kifoszthassák.« Pinianusnak ezen erőteljes védelmezését még a saját sérelmeinek elsorolásával is megtoldotta. »Öt, Alypiust, a püspököt bántalmazták, fenyegették, majdnem megverték a templomban, barátjának a püspöknek szeme láttára; még pedig ennek a püspöknek papjai, házának hivatalnokai s a szerzetesek voltak a bujtogatói annak a roppant veszekedésnek, a mely kicsiben mult, hogy már szinte gyilkossággá nem fajult,« s számadásra vonta Augustinust azért, hogy e gyalázatos dolgok láttára hallgatott, a mely hallgatás a gonosztevőknek csak még nagyobb felbátorítására szolgált.

Alypius nem ment tovább, a püspököt csak gyengeséggel vádolta, hanem Albina, a kit a női hevesség elragadt, már egyenesen bűnrészességgel vádolta. Levelet írt neki Tagastából, de a melyet csakis Augustinus felelete alapján ismerünk, a melyben a hippói papok és barátok magaviseletét a valóságos rablókéval teszi egy sorba, a kik az idegent az országúton lesik vagy pedig valami törbe csalják, hogy kirabolják. »Nem pap kell a te egyházadnak, ezt mondja neki egész vakmerőséggel, hanem pénz. Elrabolják a férjet feleségétől, a fiút az anyjától, kezes gyanánt letartóztatják, mind addig, a míg csak valami újabb alkalmából újabb dühöngések útjain a végső engedményt ki

¹⁾ Ita se promisit ab Hipponē non recessurum, quemadmodum ego vel ipsi Hipponenses non recedimus, quibus tamen et abeundi et redenndi facultas est libera. Augustin., *Ep.* 125., 4.

nem csikarják tőle s csak akkor eresztik szabadon, ha majd a tőle elrabolt zsákmányon megosztakoztak.« »A te városodban való lakás, azt mondja továbbá, nem polgárjog szerinti tartózkodás Pinianusra nézve,¹⁾ hanem számkivetés, belebbezés, elhurczoltatási hely. És a püspök vajjon tett-e valamit a végből, hogy a szabadságnak tulajdon szentélyében való illetén szentségtörő megsértetését megakadályozza. Vajjon tiltakozott-e? Nem. Vajjon megkísérelte-e, hogy püspöki pártfogásával és hivatala tekintélyével védelmezze azt a vendéget, a ki messze földről eljött, hogy őt csodálja, hogy őt szeresse? Nem. Hanem inkább kiszolgáltatta üldözőinek: sőt még attól sem pirult, hogy a szolgáltatási szerződést a maga tekintélyével biztosítsa.« Ez a megsértett anya még egyéb, ennél kegyetlenebb gyanúsítástól sem riadt vissza, úgy, hogy a püspöknek vele szemben önzetlenségét s becsületességét kellett védelmeznie.

Augustinus feleletei — megvannak ma is — szemmel látható zavarra mutatnak. A szigorú bölcsész egy hangot sem szól azon körülményekről, a melyek Pinianus kötelezettségét jellemzik, csak hogy a független erkölcsstan bevehetetlen várába huzódhassék. Az eskünél nem enged meg semmi gyengítő körülményt, semmi kivételt. »Ha az ember valamit megígért, meg kell azt tartania; a ki esküjét megsérti, bűnt követ el, a ki magyarázni akarja, újabb bűnbe esik, s a ki azt állítja, hogy Pinianus nem tudta azt, a mit megígért, nem tesz egyebet, mint hogy rosszul igazolja a hitszegést. Az ajánlat tőle származott; vitatta, javította, aláírta leköteleztetésének szövegét: mi kell ennél

¹⁾ Nam quid exilii, vel deportationis, aut relegationis nomine...
Augustin., *Ep.* 126., 12.

több arra, hogy valamit lelkiismereti kötelességnek elismerjünk? Viszont Alypius a maga részéről helytelenül gyanította, hogy a hippói papság, szerzetesek és a nép abban a szándékban lett volna, hogy őt bántalmazza: annál semmi sem valótanabbszerű, mert hiszen mindnyájan tisztelték benne a püspököt és tulajdon püspökük barátját.« Az eskü sérthetetlensége felől táplált véleményének támogatására hivatkozott Augustinus a történelemből vett példákra s az ős rómaiaknak az adott szó szentsége iránt tanúsított tiszteletére. Vajjon Regulus nem inkább visszatért-e Karthagóba, mintsem a magáét megszegje? Ez a példa ugyan rosszul illett a szóban forgó esetre, azt mindenki bevallja. A mi pedig Albina sértő szemrehányásait illeti, már ezeket sokkal szelidebben útasította vissza ez a levél. »Hát csakugyan, így szól Augustinus, száműzetési rendeletet írtam volna alá fiad ellen, belebbezést vagy elhurczoltatást képezne az, ha valaki ugyanabban a városban lakik, a melyben én, olyan városban, a melynek az erényt és kegyességet csodáló népe ezt a fiatal embert a papság kötelékével akarta magához kapcsolni, mert a ki számító önérdékkel vádolja őket, mint te teszed, az nem egyéb rágalmazónál. Pinianusban csupán csak papot akart nyerni, nem pedig pénzt. A mi engem illet, a kit az efféle gyanúsítás rendkívül sért, ha aggodalmamra hallgatnék, teljesen felhagynék egyházam javainak kezelésével.« ¹⁾ És valóban, valami más alkalommal kérte is a papságot és a népet, hogy e teher alól mentse föl, de sikertelenül. Visszatérve a Pinianus és a város közt kötött szerződésre, azt mondja ennek a kétségbeeséshez közel álló anyának: »Én

¹⁾ Augustin., *Ep.* 126., 9.

fölöttébb jól ismerem fiadat, ennél fogva nem tartok attól, hogy az olyan istenfélelemtől áthatott lélek, mint az övé, valaha máskép cselekedhessék, mint a hogy a szentség magasztos eszméje parancsolja. Midőn azt az allítást hozod elő, hogy meg kellett volna őt az esküvésben akadályoznom, e tekintetben nem osztozhatom véleményedben. Egyáltalán nem gondoltam, hogy a bennünket környező zenebona közepett inkább meg kellett volna engednem, hogy egyházam, a melynek őre vagyok, felforgattassék, mintsem hogy elfogadjam egy olyan becsületes embernek ajánlatát, a milyen ő. «¹⁾

A koczká elvettetett s a kor bevett szokása szerint a két szerencsétlen római ez aljas és vad nép foglya maradt, barátjok és gazdájok jótállása mellett. Ki hinné? Azt a szabadságot, a melyet egy tiszteletre méltó püspök megtagadott tőlök, Heraclianus a kegyetlen zsarnok adta vissza nekik. Ez az afrikai szörny, ez a Jeromos szava szerint »Scyllánál és Charibdisnél kevésbbé kegyelmes ember« a 413-ik évben fölemelte a lázadás zászlaját Honorius császár ellen. De mivel a pénzből csakhamar kifogyott, hogy lázadását fentarthassa, minden rómainak vagyonát elkobozta, a ki csak Afrikában tartózkodott. A Pinianusét s Melaniáét sem kímélte meg. A mint tehát az ok megszűnt, az üldözés is megszűnt s Hippó lakosai útnak eresztették őket. A két házastárs és anyjok még szinte örült, hogy, ha bár romlásuk árán is, de legalább szabaddá lehettek: ennél fogva Egyiptomba menekültek, a hol kegyes buzgóság-

¹⁾ Ego autem, quem dicis, etiam prohibere debuisse, fateor non potui sic sapere, ut tanto vel tumultu, vel offensione magis everti vellem ecclesiam cui servio, quam id quod a tali viro nobis offerebatur accipere. Augustin., Ep. 126., 14.

gal bejárták Thebais és Nitria pusztaságait. A szerzetesi életnek ez a hazája nem tudnám megmondani, hogy miféle zord vonzó erőt gyakorolt a gyengéd és szemlélődő hajlamú lelkekre, sőt valami kimondhatatlanul részegítő levegőt szíhattak a rajongó képzeletűek; de a vezeklés útján megtett első lépés rendszerint végzetszerű, a mely úgy elragad, hogy többé meg nem állhat az ember. Pinianus és Melania is azt mondták magokban, hogy itten található a boldogság eszményképe a tökéletességével egyetemben, s addig keresték a boldogságot önmagokon kívül, míg végre szerelmökről egy kissé megfeledkeztek. ¹⁾ A mint Jeruzsálembé érkeztek, már akkor sok változás ment véghez lelkökben, úgy, hogy az önkéntes elválást nem találták többé olyan borzasztónak: a vén jósnő reszkethetett az örömtől sirja fenekén.

III.

A Róma hajótöréséből való gazdátlan jószágok között a tenger egy olyan eretnek vezért vetett Palestina partjaira, a kinek tana hivatva volt arra, hogy sokáig és mélyen megrázza a keresztyénséget. Ez az eretnekvezér Pelagius volt, a szabad akaratnak és az embernek Istennel szemben való függetlensége tanának apostola. Jeruzsálemben telepedett meg s nyilvános tanítóképen csak a 412 vagy 413-évben lépett föl. Szinte azt mondhatta volna az ember, hogy az általános vitatkozás ezen korszakában minden keresztyén újdonságnak itt a Krisztus sirja szom-

¹⁾ Pallad., *Lausiaca*. 119. fejj. és 121. fejj. — Később el is váltak, és Melania egy női kolostorban maradt Jeruzsálemben; Pinianus viszont barátta lett s harmincz szerzetes állott főhatósága alatt.

szédságában kellett az első próbán átesnie, hogy azután onnét nagyobb tekintéllyel áradhasson szét a világra.

Pelagiust valódi nevén Morgannak hívták, a mi celta nyelven *tengeri embert* jelent, s ennek a latin vagy görög fordítását képezi az elől említett név, Pelagius valóban írlandi volt.¹⁾ A zöld Erin szigetén született a skótok barbar néptörzse, e himzett bőrrű vadak között, a kik tengeri rablószkodásukkal elpusztították Britannia városait s a vele szemben fekvő gall partokat. A skótot emberevőnek tartották, és Jeromos trieri tartózkodása alatt látta, midőn a segítő seregnek ezen nép közül újonczozott katonái levágták az asszonyok emlőit és a férfiak húso-sabb részeit, hogy abból magoknak rettenetes lakomát készítsenek.²⁾ Azonban a keresztyénség még e durva barbarok között is akadt olyan szivekre, a melyek méltónak találtattak arra, hogy azt teljes mértékben átérezzék, s a bölcsélet olyan elmékre, a melyek úgy látszott, mintha csak egyenesen annak a számára teremtetek volna. Ennél-fogva Írlandban a szerzetesi fegyelem hatása alatt, oly keresztyén intézet keletkezett, a mely később a keresztyénség egyik fő-fő iskolájává lett: Pelagius ebből került ki. A breton hagyomány azt tartja, hogy a bangori monostor apátja lett volna;³⁾ de még, ha ez a hagyomány hamis

¹⁾ Habet progeniem Scoticae gentis, de Brittanorum vicinia. Hieron., *Hierem.* III. *Praefat.* — Szent Ágoston. Orosius, szent Prosper bretonnak mondják. *Brito*, *Britannus*. — Usser., *Brit. eccles. antiqu.* Dublin, 1639.

²⁾ Hieron., *Adv. Jovian.* II.

³⁾ Bal. cent. I. Script. Brit. ap. Ger. Voss. *Hist. Pelag.* I. 3. Usser., *Brit. eccl. antiqu.* — Tillem., *Mém. eccl.* XIII. köt., 562., 563. lap.

volna is, azért Morgan mindenesetre a britanniai gymnasiumok padjain gyűjtötte annak a csodaszerű tudománynak a magvait, a melyet Galliában és Italiában kifejtett.

Midőn Róma keresztyén köreiben megjelent, első pillantásra felismerhették benne a merész és éleseszerű bölcselőt, nemkülönben az alapos készütségű hittudóst, a ki az okoskodás fegyvereit csodálatraméltólag kezeli és minden cselfogásban járatos. Mivel a támadásban vakmerő volt, s eléggé ügyesnek mutatkozott a tekintetben is, hogy a nála erősebb ellenség előtt meghátráljon, úgy szólván majd csaknem sebezhetetlenné tette magát.¹⁾ Nyelve jól lehet nélkülözte a szabatosságot, de azért nagy rábeszélő erő rejtett benne, írásmódja pedig, habár csinosság nélkül szűkölködött, de azért magával ragadta az olvasót eszméinek logicus lánczolata és komoly, de egyszerű bizonyításmódja következtében. Habár a latint alaposan ismerte s a görögben is könnyedséggel fejezte ki gondolatait, de azért meglátszott rajta, hogy irodalmi nevelésben nem részesült. E gyenge oldalai daczára azért Pelagius ellenségei meghajoltak lángesze előtt. Mindazonáltal ezt a lángészt durva csont- és húsalkotmány vette körül, a mely az írlandi barátot teljesen éktelen alakú személyiséggé, valóságos Goliáttá tette, a mint némelyek mondják, vagy pedig, ha másokra hallgatunk, valóságos cyclopssá, mert egyik szemét csakugyan elvesztette. S mind ennek betetőzésére még heréltnek is született.²⁾ A keresztyén vita-irodalom, a mely

¹⁾ Acutissimus . . . fortissimus . . . August., *Nat. Grat.*, 61., 35.

²⁾ Mutilus, laevis in fronte μονόφθαλμος. Oros., *Apol.* 16. — Naturae vitio eunuchus matris utero editus. Mar. Merc., *Commonit. adv. Haeres. Pelag.*

bizony nem mindig őrizte meg a simaságot, azt állította, hogy ebben a szörnyetegféle emberben ismerte föl a zablevessel jóllakott és hazája undorító konyháján felhízott valódi skótot. Mindamellett ez a cyclops meg tudta magát kedveltetni; előkelő asszonyok, a kiket amazonjainak csufoltak, jártak vele igehirdetési alkalmával, és szavának bája, társalgásának kellemé legyőzte azt a nevetségességet, a mit a természet oly tele marokkal szórt személyére.¹⁾ A 405-ik év táján érkezett Rómába, és valódi elővigyázattal, titkos tanítások útján plántálta be oda azon hires tanának elveit, a melyet róla még maig is *Pelagianismusnak* neveznek.

Az Isten szellemiségére és az emberi lélek halhatatlanságára alapított vallásoknak az a kikerülhetetlen sors jutott osztályrészül, hogy a metaphysicának és a moralnak minden főbb kérdése időnkint megjelenni tartozik az ő törvényszékek előtt, hogy ott megvitattassanak, megbiráltassanak és a megejtett vizsgálat alapján a hitczikkekkel megegyező megoldást nyerjenek. Az irlandi bölcselő mindjárt az első ugrásra a legmagasabb, s mindazok között, a melyek az emberi sorsot érintik, a legrémítőbb kérdésbe kapaszkodott, nevezetesen azon kérdésbe, hogyan lehetséges a szabad akarat Istennel szemben? Honnét ered a rossz a földön? Az ember, a ki a rosszra képes, nem képes-e egyúttal a jóra is, és ha tőle függ, hogy magát elveszítse, vajjon hiányzik-e képessége arra, hogy magát megmentse? A Teremtő valóság, a ki lényegileg jó és igazságos, csak úgy adta-e meg az embernek az erkölcsi

¹⁾ Favorem tibi apud Amazonas tuas concilias. Hieron., *Adv. Pelag.*, I.

tökéletesedés ösztönét, hogy annak elérését tilalom alá vetette, holott a rossz örvénye folyton ott tátonghat lábai előtt? Egyszóval a lélek, a mely szabadnak érzi magát, csakis a rossz megcselekvésére szabad-e, holott az méltatlanná teszi Istenhez s annak színe előtt messze úzi; és ha az isteni igazságosság eszméje tiltakozik az ilyen káromlás ellen, mi szüksége van akkor az embernek a magasból jövő segedelemre, a végből, hogy erényes és szent legyen? Ilyen borzasztó kérdéseket vetett föl Pelagius a keresztyénség kebelében, a melyeket azután igenlőleg meg is oldott: »Igen, az ember szabad; tőle függ, s csakis egyedül tőle függ, hogy ide alant gonosz vagy jó, elaljasult vagy tökéletes legyen; kárhozata és üdvössége szintén saját kezeibe van letéve.« ¹⁾

Egyetlen egy szempillantásra beláthatjuk, hogy az ilyen fajta állítások minémű zavart okoztak a keresztyén hitczikkek terén, mennyire megrázkódtatták az eredendő bűnre és a megváltás szükségességére alapított vallás egész épületét. »A megváltás! így szólt Pelagius, csakis a gyengék miatt hajtatott végre, az erőseknek nem volt rá semmi szükségök. A mi az eredendő bűnt illeti, azt a hit épp úgy nem fogadhatja el, mint az okoskodás: a keresztség eltörli az embereknél a bűn foltját, ha az emberek bűnt követtek el; de a gyermekeknél és az igazaknál, a kik ártatlanok, ugyan mit törölhetne el? Bizonyára semmit, s ez esetben nem egyéb, mint a Krisztus nevében nyert

¹⁾ Et ut sine virtute ita sine vitio nascimur, atque ante actionem propriae voluntatis id solum in homine est. Pelag. lib. I. *Pro libero arbitrio*, ap. Augustin. II. — *De peccat. orig.* 13. — Posse hominem sine peccato esse si velit, quod Graeci dicunt, αναμνηστικόν. Hieron., *ad Ctes. contr. Pelag.*, Ep. 43.

üdvös megszenteltetés.«¹⁾ Isten eleve tudása is eltünt Pelagius rendszerében az ember akarata előtt, a ki független a maga tetteiben s eléggé ura önmagának, hogy oda menjen, a hova ez az akarát vezeti. A jóra irányuló szilárd elhatározás mellett, azt mondja, nincs szüksége az embernek a kegyelemre, sem a mennyei támogatásra: az ember tökéletessé lesz, csak azért, mert az akar lenni.²⁾ Akadtak tökéletes emberek a mózesi törvény uralma alatt, sőt akadtak igazak még e törvény határain kívül is a bálványimádás éjszakájában. Nincs tehát semmi szükségök az erőseknek a szertartásokra, az engesztelő áldozatokra, az imádkozásokra! Mind ez a gyengék osztályrésze vagy valamely gyalázatos gyávaság váltságdíja.«

Ez a gőgös tan, a mely az embert az Istentől függetlenné tette, vagy, jobban mondva, az Istennel egyenlővé, annyira lealacsonyította a Krisztus vérét, hogy annak összes érdemét a hibásak és gyávák váltságdíjára szorította. Ez a keresztyénellenes tan, a mely egyenlő színvonalra szállított minden vallást s az örök üdvösséget oda ítélte pogánynak, zsidónak egyaránt, sokáig titokban maradt Pelagius meghitt tanítványai között, mivel a mester csak részletenként elhallgatások, elburkolások, s ha a szükség úgy kívánta, eltagadások mellett leplezte le;³⁾ de

¹⁾ In parvulis (Pelagiani) nolunt credere per baptismum solvi originale peccatum, quod in nascentibus nullum omnino esse contendunt. Augustin., *De pecc. mer. et remiss.* I. 9. et pass. V. ö. Concil. Carthag. I. et sequ., et L. Honor. Imper. adv. Pelag. — Baron. *Annal.* V. k., 422. I. — Hilar. Syracus. ap. Aug. Ep. 98. —

²⁾ Ἀπαθλία καὶ ἀναμαρτυρία, id est impassibilitas et impeccantia. Hieron., IV. *Praefat.*

³⁾ Pro tempore, personis et locis vel loquimini vel tacetis. Hie-

míg ő ezt a nélkülözhetetlen tartózkodást alkalmazta: addig tanítványai közül ketten, mint a szabadakaratnak rettenthetetlen úttörői, gondolatának kifejtésében mind messzebbre-messzebbre haladtak. Az első, a kit Celestiusnak hívtak, Siciliában telepedett le s onnan sugározta széjjel tanítását Afrikának összes nyugati partjaira; a második, bizonyos Julianus nevű, Italia északi részét és Galliát vállalta magára. Celestius, a ki ekkor diakonus volt, de később pappá lett, rendelkezett mind azon irodalmi ismerettel és ékesenszólással, a melyekben Pelagius szükölködött: úgy, hogy a mester műveit az övéinek tartották, ha az írásmódnak némi pompája mutatkozott rajtuk. Julianus, egy püspöknek a fia s később maga is több éven át püspök, régebben Augustinus tanításait hallgatta s azokból merítette legjelesebb tulajdonságainak egynéhányát: úgy, hogy a hippói püspök, a mint a pelagianusok ellenfelévé lett, iskolájának ezen növendékében találta egyik legkeményebb s legrettenetesebb ostromlóját.¹⁾ A mint a pelagianismus ekkép szervezkedett az egész vonalon, Britannia szigetétől kezdve Italiáig s az Alpeseektől kezdve az Atlasig, az egész nyugati egyház védő bástyáinak lerombolásához hozzá fogott.

Pelagius a római magas társadalmi osztály kebelében épen egy kis egyház alapításához kezdett, a melyet Rufinus dicséreteivel bátorított, a gőgös Melania pedig hozzácsatlakozott, a midőn Alariknak közeledése menekülni kényszerítette. Rómából Afrikába ment, a hol tanát eleinte

ron., *Ep.* 43. *ad Ctes.* — *Occulte miseros jugulatis errore . . . Hieron., Hierem.* IV. *Praefat.*

¹⁾ Augustin., *Epist. contr. Pelag.* II. 31. — Gennad., *Illustr. vir.* 46.

még a katolikusok is kedvező fogadtatásban részesítették, de egy szép napon azon vette magát észre, hogy Celestius vakmerősége által egészen rossz hirbe keveredett. Ez útazása alatt az eretnekvezérnek sikerült Augustinust elbájolnia, a ki egy perczig barátságával is megajándékozta; ¹⁾ azután pedig kénytelen lévén tanítványát megtagadni, a ki rendszerök végkövetkezményei felé nagyon is rohamosan közeledett, de meg azért is, mert a Karthagóba nem sokára összehitt zsinattól, a melyre Celestius is megidézttetett, szerfölött megrettent, Jeruzsálembe utazott; ámde Nyugatot sok időre felzavart állapotban hagyta maga után. Azt a vonzó erőt, a melyet Pelagius a hippói püspökre gyakorolt, a bethlehemi remetének szintén éreznie kellett. Jeromos bizalmas viszonyba lépett vele és időbe telt, mire fölfedezte a határtalan ügyességgel bemutatott [nézetek alá rejtett mérget. Jeromosnak látszólagos helyeslése által támogatva, oktatni kezdte tanaira az írlandi barát a jeruzsálemi hiveket és papokat, oda értve még püspököket is, ugyanazt a Jánost, a kiről megelőző elbeszéléseinkben már szólottunk s a ki ezúttal ugyanazon tudatlanságáról, ugyanazon elbizakodottságáról tett tanúságot, mint hajdanán. János mélységes csodálatba esett az új tanítómester iránt, úgy, hogy a szabad akaratnál egyébről nem beszélt, a mi arra bátorította Pelagiust, hogy kilépjen tartózkodó állásából. Azok a tételek, a melyeket mindig nagyobb-nagyobb önbizalommal eresztett világgá, a mint a közbeszéd útján Bethlehembe jutottak, eleinte megdöbbenették Jeromost, azután felvilágosították, és

¹⁾ Nam et nos . . . dileximus. Augustin., *Ep.* 105. — Augustin., *Retract.* II. 33.

sastekintetével megmérte ezen véleményeknek távoli célját, a melyeket oly gondosan ellepleztek előtte.

Mivel számos lélekben támadt ilyen kétely, néhány pap arra kérte Jeromost, hogy nyilatkozzék hangosan, ő, a kiben az igaz hit jövődömondóját szerették látni. Sokáig kérette magát, meglehet azért, mert a nyugalmat óhajtotta, vagy azért, mert annak valóban szükségét érezte, de végre mégis ráadta fejét, hogy az új tudomány ellen a *Ctesiphonhoz intézett levél*¹⁾ czíme alatt értekezést írjon. Könyvei közül talán egyetlenegy sem árulja el jobban mint ez, szellemének csodálatraméltó élességét. Arra, hogy ítéletét egy olyan ember felől, mint a minő Pelagius volt, biztos alapra fektethesse, nem rendelkezett egyébbel, mint holmi bizonytalan adatokkal, a melyeket részint a közkézen keringő hirekből, részint néhány barátjának tudósításából, részint magának ennek a barátnak ügyesen kiszámított beszélgetéseiből szedegetett össze. Celestius merész beszédeiről, vagy a Nyugaton terjedni kezdő pelagianus iratokról Jeromos nem tudott semmit, hasonlókép mit sem tudott a karthagói zsinat vitáiról vagy határozatairól. Egy szóval, a kérdésnek azon alkotó elemei, a melyek Nyugaton a vita tárgyát képezték, teljesen ismeretlenek voltak előtte: hanem saját eszétől találta ki azokat, annak a kevésnek segítségével, a mit rólok tudott. Pelagiusnak néhány kétértelmű szavakba s titokzatos homályba burkolt állítása szolgáltatatta neki az alapot arra, hogy az egész pelagianismust újból fölépítse, annak a hitre nézve veszedelmes voltát jelezze és fegyvereket szolgáltatasson ellene. Ezen ép annyira bölcseleti, mint vallásos kérdésben,

¹⁾ Hieron., *Ep. 43. ad Ctes. adv. Pelag.*

pusztán csak a vallásos oldalra szorítkozott. A keresztyén hitcikkekre való tekintettel az Egyház symbolumainak nevében, a Szentírásokkal és az Atyák munkáival kezében, czáfolja meg a határozatlan szabadakarat tanát, nem pedig bölcséleti bizonyításmóddal, s e tekintetben hű maradt módszeréhez, a mely abból állott, hogy a vallást a Szentírásokkal védelmezi, nem félve attól, hogy azt magával együtt az emberi vélemények útvesztőjében kockáztassa. Levelében önmaga nyilatkozik ekképen: »Ifjúkoromtól fogva egészen mostani életszakomig több kis munkácskát írtam, és mindig azt a feladatot tűztem magam elé, hogy semmit se állítsak olyat, a melyet nem az Egyház tanításából tanultam, úgy, hogy inkább az apostolok egyszerűségét követtem, mint a bölcselők okoskodásait.« Itt újból találkozunk azon különböző keresztyén szemponttal és módszerrel, a melyet már Augustinus és Jeromos között jeleztünk. Augustinus a bölcséletből indult ki, hogy a vallást bebizonyítsa; Jeromos ellenben azt hitte, hogy a vallás a saját igazságának bebizonyítására elégséges.

A Ctesiphonhoz intézett levél akkoriban nagy zajt csapott, s a pelagianismus évkönyveiben úgy Keleten, mint Nyugaton híres maradt. A siker arra ösztönözte Jeromost, hogy Cicero modorában páros beszélgetést írjon, a melyben Pelagius és ő álnevek alatt beszélgettek, folytonosan keresztyéni alapon, a lélek természetéről és a szabad akarat határaitól.¹⁾ A páros beszédek egy része már készen állott, a midőn a keleti pelagianismus kérdése újabb szakaszába lépett Augustinus egy barátjának Bethlehembe érkezése következtében.

¹⁾ Hieron., *Dialog. adv. Pelag.*

Ez a barát bizonyos Orosius Pál nevű spanyol pap volt, a ki hazájának legvégső tartományából s »az Oceán partjairól,« a mint egész nyomatékosan mondták, egyenesen azon szándékkal ment Afrikába, hogy lássa Hippó nagy püspökét, ép úgy, mint egyik földije, a ki szintén csak azért kelt át hajdanában az Alpeseken, hogy Paduában meglássa Titus Liviust, a nagy történetirót. A tanulmánykedvelés és a nagy emberek megbámulásának tárgya ennél fogva táborot cserélt; most a keresztyén zászló alatt találkozunk velök, míg a pogányság, dicsőségének utolsó szikráival együtt, még saját híveinek szívében is kialvó félben volt. Orosius fiatal ember volt, szenvedélyesen ragaszkodott a tudományhoz, de még szenvedélyesebben azon vallás érdekeihez, a melyhez tartozott. Augustinus egy álló esztendeig maga mellett tartotta, és munkatársául fogadta azon keresztyén encyclopedia-féle számára, a melynek alaprajzát akkoriban az *Isten városa* című munkájában megszerkesztette, a melynek tárgyát azon tétel bölcséleti és történeti bebizonyítása képezte, hogy »a valódi világosság, a valódi tudomány, a népek valódi boldogsága elválaszthatatlanok a keresztyénségtől, a melynek kebelén kívül az emberi nem csak hazudságra, sötétségre és szerencsétlenségre talál.« A spanyol papot a munkának a multa vonatkozó részével bizta meg. Az ő sugallatára azután ez megírta hét könyvben a világ történetét,¹⁾ a mely azóta az összes keresztyén történeti művek példányképévé lett, s a melynek alapeszméje évszázadról évszázadra ismétlődött, még Bossuet remek művében is.

¹⁾ Praeceptis tuis parui, beatissime pater Augustine: atque utinam tam efficaciter quam libenter . . . Generali amoris tuo et speciali connexus, voluntati tuae volens parui. Oros., *Hist. Praefat.* I. 2

Az év leteltével arra ösztönözte Augustinus tanítványát, hogy menjen el Palestinába, értekezzék Jeromossal, a ki, a mint mondá: »mind azt tudja, a mit ők nem tudnak,« s levelet adott át neki a remete számára, a mely gyengéd és egyúttal szerény hangja által eloszlassa hajdani egyenetlenkedésök utolsó föllegeit is, ha ugyan még el nem oszlottak. A spanyol egész hosszú sorozatát is hozta magával azon mindenféle kérdéseknek, a melyek felől Augustinus a jósszéket megkérdezni akarta: ezek közül egy azt tudakolta, hogy a keresztyén hitczikkek értelmében milyen a lélek természete.¹⁾ Orosiust a bethlehemi kolostorokban tárt karokkal fogadták, s Jeromos úgy bánt vele, mintha nem is vendége, hanem valóságos fia lett volna.

A végzet sajátságos rendelete következtében Orosius ugyanazon hittani veszekedések kellős közepére érkezett Palestinába, a melyeknek csak az imént fordított hátat Afrikában: ennél fogva nálánál senki alaposabban föl nem világosíthatta volna Jeromost Pelagius valódi tana felől, s azon ítéletről, a melyet róla a tengereken túl kimondtak, mert a hippói püspök az afrikai egyházak sürgetésére kezébe vette ezen eretnekfőnek és tanítványainak megczáfolását. Orosius megismertette Jeromossal a karthágói zsinat határozatait, a hol Pelagius alvezérének Celestiusnak személyében elítéltetett; Augustinus támadási eszközeit is megismertette vele, részint azon egyházi beszédekben, részint azon könyvekben, a melyeket az épen közrebocsátani megkezdett. — A küzdelem a bölcselő tanító

¹⁾ Orosius . . . de Augustino pro discenda animae ratione ad Hierosolymam missus. Gennad., *Illustr. vir.* 40.

fölfogása értelmében olyan jelleget vett, a mely azt még szélesebb körre kiterjesztette. Szerinte nem elég, hogy valami bölcseleti eretnekségnek a Bibliával és az egyházzal való ellenmondósága kitüntettessék, hanem a tévedést magának a bölcseletnek a kebelén kell megragadni s bölcsejében kell megfojtani. Jeromos megértette gondolatát, s fölfogta azt is, hogy mivel itt Augustinus a saját területén mozog, meg kell hagyni rajta teljhatalmú úrnak: ennél fogva kijelentette, hogy ő a küzdőtérről visszavonúl, és hogy az ügy jobbvoltáért egy ily bajnok lábai elé leteszi fegyvereit. Barátai, különösen pedig Orosius, csak hosszas és élénk esdekléseikkel vehették rá, hogy párbeszédeit bevégezze: azután nem irt többé. Mindazonáltal a Ctesiphonhoz irt levele mindig a per legfőbb ügyiratai közt szerepelt. »Jeromos, azt írja egy kortársa, Idacius, a spanyol püspök, a maga krónikájában, Jeromos még mikor élete fáklyája kialudni készült is, elég erőt birt gyűjteni arra, hogy megragadja az igazság kalapácsát s összetörje vele a pelagianusok felekezetét szerzőjével együtt.« ¹⁾ A mint Augustinus és Jeromos tökéletesen kibékültek, szinte boldogoknak érezték magokat, hogy egymást valódi értékök szerint becsülhetik meg s ezt egymással minden utógondolat nélkül közölhetik. A hippói püspök így fejezte ki magát levelében: »Nagyon szerencsétlennek kellene az olyan embernek lenni, a ki hódolattal és tisztelettel nem hallgatna az olyan emberre, a minő te vagy, s munkáidnak dicsőségéért hálát nem adna az Úr Istennek, a ki téged azzá tett, a mi vagy. Ha sorsom azt rendelte, hogy akárkitől is

¹⁾ Ad ultimum Pelagianorum sectam, adamantino veritatis malleo contrivit. Idat., *Chronic.*

inkább megtanuljam azt, a mit nem tudok, mintsem hogy másoknak tanítsam azt, a mit tudok, nemde sokkal helyesebb, ha tőled kérem a szeretetnek ezt a munkáját, tőled, a ki mint választott eszköz az Isten kezében sokkal meszebbre mehetnél a szentírás tanulmányozásában, mint a mennyire valaha valaki csak ment!« ¹⁾ Ez már aztán szép beszéd, mert őszintén s igazán mondatott, de Jeromos, a mint visszavonúl, még ékeesebben szóló.

Mialatt ezen események végbementek, két galliai püspök, az arlesi Heros és az aixi Lázár, a kiket a politikai zavarok űztek el hazájokból, szállt ki Joppénál a tengerpartra, ²⁾ a kik az Alpeseken túl fekvő tartományokban saját szemeikkel győződhettek meg a pelagianismus földalatti haladásáról és tekervényes útjáról. Ezek arra buzdították Orosiust, hogy csatlakozzék hozzájuk és keljenek birokra magával Pelagiussal, hiszen most éppen kezök ügyében találják. Az ifjú és heves spanyol testtel-lélekkel fölkarolta ezt az eszmét, ennél fogva ellátta magát néhány olyan ügyirattal, a melyet az afrikai vitákból magával hozott, s fölkereste a jeruzsálemi püspököt, hogy azon erejnektség veszedelmes volta felől felvilágosítsa, a melyet elnézése folytán terjedni engedett. Jánost, úgy látszik, nem igen hatotta meg az ifjú levita buzgalma s a galliai püspökök intése: »Mert sajátképen mit akarnak? Vajjon leczkét akarnak neki tartani, neki, a ki, mivel Pelagiust ismeri, alkothatott magának ítéletet annak elvei felől?« Ilyen érzellemmel fogadta Orosius föllépését. De mivel ez nem hagyta abba sürgetéseit, s a jeruzsálemi papságnak egy része

¹⁾ Augustin., *Ep.* 167., 21.

²⁾ Prosper Aquit., *Chronic.* — Tillem., *Mém. ecclés.* XIII. k.

bizalmatlanságának adta tanújelét a püspök vonakodása alkalmából, elvégre János beleegyezett, hogy a Feltámadás templomában értekezletet nyit meg, a melyen Pelagiust kihallgatják, a mint ellenfeleinek vádjaira felel. A kitűzött napon az értekezlet megtartatott, és az az elbeszélés, a melyet róla Orosius ránk hagyott, méltó joggal tartatik az V. század egyik legnevezetesebb egyháztörténeti okmányának.

Az eléggé népes gyülekezet merőben papokból állott: Jeruzsálemi Jánoson kívül egyetlenegy püspököt sem hívtak meg reá, a ki magának ítélte oda az előlülői széket. A püspökök kizárásának az volt a célja, hogy elmellőztethessenek a galliai főpapok, a kik szemtanúi voltak a Nyugaton végbement eseményeknek. János közel magához az egyik tiszteleti helyre egy világi embert, Domniust, ültetett, a ki egykor tartományi kormányzó és császári kincstartó volt, s a ki szolgálataival a prefektusok helyettesének méltóságát s megtiszteltetési címét érdemelte ki.¹⁾ Ezt az embert az egész vidék nagyon tisztelte, mint kegyes és hitdolgában szerfölkött képzett férfiút, de a kinek tanultsága még sem terjedt annyira, hogy a kérdés álokoskodásaival s szörszálhasogatásaival megbirkózhathatott volna. Domnius, a ki azon különböző hivatalos állásoknak, a melyeket betöltött, némi jártasságot köszönhetett a latin nyelvben, és a kíséretébeu lévő papok kised csapata, a kik közül többen ilyen nyugati jellegű névvel dicsekedhettek, mint Avitus, Vitalis, Passerius, úgy látszik, hogy az értekezleten merő szivességből a tolmács szerepére vállalkoztak, a lati-

¹⁾ Domnius ex Duce . . . Vicarius Praefectorum. Oros., *Apol.* 7.

* — *Cod. Theod.* lib. VI. t. XXX. l. 19.

nok és görögök között, egyébiránt ugyanezen tiszt teljesítésére hivatalos tolmács is neveztetett ki. Az is feltűnt, hogy Jeromos hiányzik a vitáról, meglehet azért, mert nem hívták meg, de az sem lehetetlen, hogy jobbnak tartotta, ha nem jelen meg.

Midőn az ülés megnyílt, Orosius előadta azokat a tényeket, a melyek Afrikában Celestius prédikálása következtében történtek. Beszélt a karthagói zsinatról s az általa kárhoztató ítélet alá vetett tételekről, a melyek magától Pelagiustól származnak vagy legalább az ő alapelveiből folyó logikai következtetések. Úgy tűntette föl ezeket, hogy a többiektől elválhatatlanok s teljesen összefüződő tanrendszert alkotnak. Mivel jól ellátta magát Augustinus legújabb közleményeivel, ismételte azon bizonyításokat, a melyeket a hippói püspök *A természetéről és kegyelemről* szóló és akkor éppen készülóban lévő könyvében lefektetett, a melybe azonban Orosiust már előre beavatta. A spanyol pap mondani valójának támogatására még ugyanazon püspöktől a siciliai hívekhez ugyanazon tárgyban intézett levélre is hivatkozott. Minthogy ezt az iratot éppen kezében tartotta, azt kiabálták neki, hogy olvassa föl. Megtette. A mint a fölolvasás bevégeződött, János kiadta a rendeletet, hogy hívják be Pelagiust, hogy most már viszont őt is kihallgassák. Mihelyt az irlandi barát megjelent, azonnal azt kérdezték tőle különböző oldalról, elismeri-e, hogy hirdette azokat a tanokat, a melyeket Augustinus püspök megtámadott, a mire szemtelenül ezt felelte: »Törődöm is én Augustinussal!« ¹⁾ A hippói tanító hírneve, a ki buz-

¹⁾ Illico ille respondit: »Et quis est mihi Augustinus?« Oros., *Apol.* 3., 4.

gósága és ügyessége által a donatistáknak oly hosszantartó szakadását épen az imént enyészttette el Afrikában, ebben a perczben nagy népszerűségnek örvendett az egész kereszttyénségben, úgy, hogy Pelagiusnak dölyfös nyilatkozata az egész gyülekezetet ellene lázította. Több tag azt a véleményét fejezte ki, hogy ki kellene üzni az értekezletből és kirekeszteni a jeruzsálemi egyházzal való közösségből; de Jánosnál minden föl szólalás siket fülekre talált; sőt a helyett, hogy kiűzte volna Pelagiust, inkább leültette papsága közé, jöllehet csak egyszerű világi szerzetes volt, és a vita olyan jelleget öltött, hogy majdnem vádlott vált belőle. Sőt hogy védenczét még azon sértés alól is fölmentse, a melyet Augustinus ellen intézett, János kijelentette, hogy azt magára veszi, s ezt mondta: »Én vagyok az az Augustinus. Ha fölveszed Augustinus személyét, így kiáltott föl hevesen Orosius, akkor igyekezz fölvenni annak gondolkodásmódját is!« ¹⁾

János a beállott pillanatnyi csendet fölhasználva, azt kérdezte, hogy az, a mit fölolvastak Augustinus leveléből, Pelagius ellen van-e intézve, vagy pedig mások s nem Pelagius ellen, s hozzá tette, hogy, ha maga ezen szerzetes ellen intéztetett a támadás, részletezni kellene azt, a mit hibául rónak föl neki. A jeruzsálemi püspök szemmel-látólag azt a tervet szándékozott követni, hogy a mestert elszigetelje tanítványaitól s annak személyes osztalékául néhány könnyen igazolható általános tételt hagy meg, a többit pedig a tanítványok számlájára útasítja. Ekkép

¹⁾ Deinde ait: »Augustinus ego sum,« ut scilicet persona quasi praesentis assumpta, liberius ex auctoritate ejus... Cui a nobis dictum est: »Si Augustini personam sumis, Augustini sententiam sequere.« Oros., *Apol.* 4.

Pelagius, úgy szólván, eretneksége forrásához telepíttetett volna, minélfogva menten marad azon méregtől, a melyet az további folyama alatt netalán magából kibocsátott. Egyébiránt a britt barát állandóan azt az eljárást követte a maga védelmezésében, úgy, hogy János egyszerűen csak a kész tervet alkalmazta most annak a megmentésére. A karthagói zsinat efféle tételeket vetett kárhoztatás alá, mint :

»1-ör hogy Ádám bűne csak neki magának ártott, nem pedig a többi embereknek is; hogy a gyermekek, a mint megszületnek, ugyanazon állapotban vannak, mint a minőben Ádám volt bűnbe-esése előtt; továbbá, hogy a keresztség hasznos rájuk nézve, mint megszentelő eszköz, de nem úgy, mintha bűnbocsátó ereje volna.

»2-or hogy téves azon állítás, mely szerint minden ember Ádám kötelességzegése és halála következtében hal meg, és hogy a Jézus Krisztus föltámadása által mindnyájan föltámadnak.

»3-or hogy az ó törvény épen olyan alkalmas az embereknek a mennyország polgáiraivá nevelésére, mint az új, és hogy a Messias eljövetele előtt is éltek olyan emberek, a kik nem vétkeztek.«

A mint ezen tételeket egymásután fölolvasták, Pelagius mindegyikre azt felelte, hogy nem tőle származik. »Pedig, így felelt vissza neki Orosius, te magad mondtad nekem, hogy az a tanod, hogy az ember el lehet bűn nélkül és megőrizheti Istennek parancsolatait, ha akarja.« Pelagius elismerte, hogy ezt mondta és hogy most is fentartja állítását. »No jó! kapta föl a szót Orosius, hiszen épen ezt nem szenvedhette az afrikai zsinat Celestiusban, s ezt útásította vissza borzadozva, Augustinus, mint a gyűlés az

imént hallotta, ezt kárhoztatja újból a *Természetről* s *kegyelemről* a te irataidra feleletül készített könyvében, s ez az, a mit a boldogságos Jeromos, a ki az eretnekeken vett győzelmeiről annyira híres, a Ctesiphonhoz irt levelében kárhoztatott, most pedig éppen készülőben lévő párbeszédei által megczáfol.« ¹⁾

János ekkor hevesen félbeszakította Orosius beszédét, s azt kérdezte tőle, miféle hivatalos minőségében meri kárhoztatással illetni Pelagiust; mert ha valósággal vádolójául lép föl, akkor azt határozott kifejezésekkel tegye, s kötelezze magát arra, hogy ellenfele ellen törvényszéki keresetet indít ő előtte, mint jeruzsálemi püspök előtt; de minden oldalról ezt kiáltották neki: »Itt nincsenek sem védők, sem vádolók, sem bírák Pelagius fölött, hanem csak olyan értekezlet, a melyben azon igyekeznek, hogy, ha lehet, fölvilágosítsák egymást s gátat vessenek a rosszul fölfogott s világi ember által terjesztett eretnekség pusztításának.« Mivel Jánost mindinkább tűzbe hozta az az ellenállás, a melylyel találkozott, hosszú beszédbe kezdett, a melyben azon erősködött, hogy rendszeres vád emeltesék és tárgyalassék le püspöki törvényszéke előtt. Beszért az ember bűn nélkül valóságáról, hogy Pelagiusnak alkalmat nyújtson arra, hogy annak terjedelme felől nyilatkozzék, úgy szintén Isten kegyelméről, hogy az eretnekvezér legalább határozatlanul elismerje annak a hasznosságát. Ekkor a zajban Pelagius ezt a hitvallást tette: »Átkozott legyen, a ki azt állítja, hogy az ember Isten segedelme nél-

¹⁾ Hoc et beatus Hieronymus, cujus eloquium universus Occidens sicut ros in vellus, exspectat . . . in epistola sua, quam nuper ad Ctesiphontem edidit, condemnavit. Similiter et in libro, quem nunc scribit, collata in modum dialogi altercatione confutat. Oros., *Apol.* 4.

kül is elérheti az erény tökéletességét!« A »kegyelem« szó kimondásától tartózkodott, valamint annak megmagyarázásától is, hogy mit ért a »segedelem« alatt. »Igen, ekkép vágott vissza neki Orosius, átok szálljon arra, a ki Istennek a segedelmét tagadja! Részemről nem tagadom, sőt inkább ellenkezőleg, épen ezért kárhoztatom a te eretnekségedet.« ¹⁾

Mind ez a legnagyobb zavar közepett folyt le, a közbeszólások keresztezték, a nyilatkozatok czáfolták egymást, az egyik görög, a másik latin nyelven. Orosiusnak kétsége támadt a fölött, hogy valamelyik gondolatát helyesen tolmácsolták volna, s ezt a kétségét Passerius és Avitus pap tanúsága igazolta, a kik pontatlansággal és tévedéssel vádolták a tolmácsot: ekkor a vallomási jegyzőkönyvet követelték, a mikor kisült, hogy nem készítettek, mivel János csak egy nem eléggé megbízható tolmácsot hívott a tanácskozásra, de jegyzőt nem, a ki a véleményeket fölvegye. Ilyen részrehajló bíróval szemben a spanyol pap észrevette, hogy a püspök egész galádul tört vetett neki, hogy valamikép bajba keverje, ennélfogva ezen ünnepélyes nyilatkozattal vetett véget a dolognak: »mivel ő is latin, az eretnekvezér vele együtt szintén latin, ennélfogva azt gondolja, hogy latin nyelvű bírák elé kellene vinni az olyan tannak a megvizsgálását, a melyet a latinok jobban ismernek, mint a görögök, és hogy János nem fogadható el bírónak, a mikor senkisem ajánlkozik arra, hogy vádolóul fellépjen.« »Ez igaz, így kiáltottak föl néhányan a gyüle-

¹⁾ Cui respondi ego: »Testibus et testificantibus etiam nunc nobis, et supra memoratis viris, anathema ei, qui negat adiutorium Dei. Ego certe non nego, praecipue cum e contrario in haereticos confutarim.« Oros., *Apol.* 6.

kezet tagjai közül, senki sem lehet ügyvéd és bíró egy személyben.« A gyülekezet a legnagyobb zaj közt fölállott s az értekezletnek vége szakadt; mindazonáltal a püspök azt rendelte, hogy adjanak hálát Istennek, s a békecsókot cseréljék ki egymás közt kölcsönösen, azután az imádságot fennszóval elmondták s kiki haza távozott.

Öt héttel az értekezlet után, mivel a Föltámadás templomában épen az épület fölszenteltetésének évfordulati napját ünnepelték, Orosius is azon papok közé keveredett. a kik a püspöknek az oltárnál segédkeztek; de János, a helyett, hogy rendes szokás szerint üdvözölte volna, egész durván a következőleg támadta meg: »Mit keresel te itt, istenkáromló? — Mivel káromoltam én az Istent? ezt kérdezte tőle a pap, a meglepetéstől dadogva. — Hallottam, a mikor ezt mondtad, viszonzá mindinkább növekvő haraggal a főpap, hogy az ember nem lehet bűn nélkül való, még Isten segítségével sem.« ¹⁾ Orosius felelhetett volna, de a megdöbbenés, főkép pedig a hely iránt érzett tisztelete, lezárták száját. Ez a jelenet itt végződött, de nyilván kitetszett belőle János hadizenete a Pelagiust megtámadó nyugatiak ellen, a kiknek a fejére vissza akarta hárítani a védencze ellen emelt istenkáromlás és eretnekség vádját. Orosius, ki kell mondanunk, nagy eszélytelenséget követett el, nem azzal ugyan, hogy a püspök biráskodási ajánlatát visszaútasította, hanem azzal, hogy a megtámadott tan ügyében minden keletire nézve az illetéktelenségi kérdést fölvetette. János, a ki eléggé ügyes volt arra, hogy magának mindenből fegyvert kovácsoljon, az értekezlet óta

¹⁾ »Ego te audiui dixisse, quia nec cum Dei adiutorio possit esse homo sine peccato.« Oros., *Apol.* 7.

Judaeának összes püspökeit föllázította Orosius, főképp pedig Jeromos ellen, a kit egész konokul úgy tekintett, mint a ki ezen újabb perpatvarnak is a fölbújtója. Beszédeiben s leveleiben minden alkalmat megragadott arra nézve, hogy a keleti egyháznak százados ellenszenvét újból föléleszsze nyugati testvére ellen, és hogy elhitesse vele, hogy a latinok már nem elégesznek be a felsőbbség és fegyelem kérdésében táplált követeléseikkel, hanem a hitczikkek tárgyában is ők akarnak már törvényt szabni, és hogy a Pelagius ellen intézett támadásnak semmi egyéb célja nincsen. E hazugságokat könnyen elhitethették a Keleten; és mialatt János püspök szíve kívánsága szerint betölthette egyenetlenség-szerzői hivatását, addig Pelagius nyíltan bejárta Syriának minden püspöki megyéjét s egész az unalomig azt hajtotta, hogy a keleti püspökök mély tudományukkal és igazságszeretetökkel neki sokkal nagyobb biztosítékot nyújtanak, mint a Nyugatnak összes püspökei.

Fondorlataiknak az lett a következménye, hogy a következő 415-ik esztendőben a palestinai főpapokból zsinat hivatott össze Diospolisba a tartomány metropolitájának elnöksége alatt. A megjelent püspökök száma tizenégyre rúgott, de olyan hangulatban voltak, hogy a János által megidézett Orosius még csak megjelenni sem mert. Heros és Lázár szintén távol maradtak, habár ők idézték elő a zsinatot a cesareai érsekhez intézet kérelmök által, de Heros hirtelen támadt betegségével mentette ki magát, Lázár pedig azzal, hogy barátját gyengélkedő állapotában nem hagyhatja el. Pelagius, az egyetlen nyugati mind ezen keletiek között, vita nélkül győzedelmeskedett. Ő volt valóban a zsinat királya és a gyülekezetet egészen elbájolta

görög beszédének könnyed folyékonysága által. Tanítványait hazudságban hagyta, s ha a szükség úgy kívánta, önmagát is, megkülönböztetést megkülönböztetésre halmozott s latin formuláit egyenértékű görögökkel magyarázta: de a melyek minden szabatosságot nélkülöztek. E mellett minden mondatnál azt hajtotta, hogy ő katolikus, és hogy a katolikus egyház kebelében akar élni s meghalni, sőt, hogy általános átkot mond mind azokra, a kik tőle elszakadni hajlandók.¹⁾ Ezen nyilatkozattal a zsinat mindenkinek nagy meglegedésére bevégződött, s a következő határozatot hozta: »Mivel az itt jelen lévő Pelagius barát feleleteivel meggyőzött bennünket arról, hogy az igaz tudománnyal egyező nézeteket táplál, és hogy mind azt elveti és kárhoztatja, a mi az egyház hitével ellenkezik: ennél fogva mi őt a katolikus egyházköztség tagjának elismerjük.«²⁾ Ezzel azt cselekedték, hogy ugyanakkor felmentették Pelagiust, a midőn a pelagianismust elítélték. A jeruzsálemi püspök, a ki az egész dolgot intézte, ezzel újabb bizonyítékát adta ügyességének, de korántsem becsületességének.

Most már nem tehetett egyebet a két galliai püspök s a spanyol pap, mint, hogy minél előbb hazájokba iparkodjanak, ha ugyan nyugodalmukkal valamicskét törődtek: és csakugyan nem sokára messze is jártak Judea tengerpartjától. Az egész Ázsiában heves mozgalom következett a diospolisi zsinatra. Pelagius, a ki Jeromost gyalázta, nem egy syriai és kisázsiai püspökben visszhangjára talált; sőt egy közülök, a ciliciai Mopsuestába való

¹⁾ Augustin., *Ep.* 217., 18. — Augustin., *de Peccat., merit. et remiss.* II. 8., 9. — Phot. *Biblioth.* 64.

²⁾ Augustin., *Ep. ad Paulin.* 186., 33.

Theodorus egyenesen annyira ment, hogy annak a remetének, a ki a Keleten ép úgy, mint a Nyugaton egyenlő szilárdsággal tartotta fenn a hit zászlóját, azt a megbélyegző kifejezést vágta arczába, hogy *Aram*, a mi a syriai nyelvben annyit jelent, mint: *átok*.¹⁾ A papok és szerzetesek titkos gyűléseiből a forrongás csakhamar áttérjedt a népre; a monostorok népsége egyesült a falusiakkal, úgy, hogy Jeromos barátai már nem is mutatkozhattak falaikon kívül, a nélkül, hogy ne bántalmaztassanak. Sőt néhányszor még életök is veszedelemben forgott. Végre egy éjszaka pelagius-párti vezetők alatt álló parasztcsoport rohanta meg a bethlehemi nagy kolostort. A szolgák és barátok derekasán helyt-állottak; folyt a csata és a Jeromos emberei közül egy diakonus megöletett. Mialatt a férfikolostort így ostromolták, egy másik csapat a nőkéhez futott, lándzsákkal és égő fáklyákkal kezében. A kapukat betörték, üszköket szórtak mindenfelé s a rablás elkezdődött. A szent leányzók közül több, a mint hirtelen álmából felriadt, ez örjöngők hatalmába jutott. Eustochium és Paula, férfinak is becsületére való szilárdsággal, magok köré csoportosították velök együtt félig mezítelen, remegő társnőiket, s szolgálók óltalma alatt tűzön és fegyvereken keresztül kirohantak a mezőségre.²⁾ Végre nagy nehezen elérték a védő tornyot, a melyet, a mint fentebb említettük, monostora legszélsőbb pontján azért épített Jeromos, hogy az arab rablók becsapásai ellen menedékhelyül szolgáljon, és ime most keresztyének és szerzetesek ellen nyúj-

¹⁾ Phot. *Biblioth.* 77.

²⁾ *Direptiones, caedes, incendia, omne facinus extremae demeritiae.* Innocent., *Ep.* ad Joan. Jerosol., ap. Augustin., *Op.* t. X *Append.* 90. lap.

tott oltalmat. Jeromos papsága, a mely szép rendben s idejében megérkezett, fedezte a nők visszavonulását. Sok vér kiöntetett, s a monostorok, a hol a tűz és rablók dulnak, rövid idő múlva nem lettek volna egyéb hamuhalomnál, ha csak Bethlehem lakosai, a kiket a zaj vonzott oda, el nem oltották volna a tüzet s a zsákmánynyal megterhelt gyilkosokat bot- és kardcsapásokkal széjjel nem kergetik. Időbe telt, mire az épületeket kijavíthatták, e közben pedig a barátok és apácák, a mint lehetett, részint a városban huzódtak meg, részint szobácskáiknak még füstölő omladékain.

A mindenökből kifosztott szerencsétlenek Jeruzsálemi Jánostól kértek visszatorlást és lelki védelmet, a cesareai kormányzótól pedig anyagi védelmet s a bűnösök megbüntetését. János azt felelte, hogy a ki e rendezavarást az ő egyházához tartozó szerzeteseknek tulajdonítja, az nem egyéb rágalmazónál, és mivel Jeromos néhány testvére ez ellen tiltakozott, börtönbe vettetett. Ő maga, öreg és beteg léte, ezt az újabb támadást panasz nélkül tűrte. Némi célzást tesz rá Jeremiához irt, akkor épen munkában lévő magyarázatának ezen kifejezéseiben: »Jóllehet Ananias, Assar fia, ellene szegül Jeremiásnak, és habár Semejas bilincsekbe vereti is a prófétát, Sophonias pap pedig támogatja a hamis próféták hazugságát, mind az, a mit megtehetnek, csak annyiból áll, hogy lánczokra fűzik az igazság hirdetőit, de magát az igazságot le nem győzhetik soha!«¹⁾ Eustochium és Paula nagy

¹⁾ Quamvis Ananias filius Azar repugnet Jeremiae, et Semeias Nehelamites Prophetam mitti jubeat in carcerem; et Sophonias sacerdos in pseudoprophetarum verba conjuret: tamen veritas claudi et ligari potest, vinci non potest. Hieron., *Hierem. V. Praefat.*

lelki szilárdsággal Innocentius pápához fordultak panaszaiikkal, jóllehet attól őrizkedtek, hogy valakit különösen vádoljanak, János püspök felől pedig a legnagyobb tartózkodással nyilatkoztak. Leveleik, a melyekhez Jeromos is csatolt egyet, a karthagói püspök, Aurelius közvetítésével jutott el Rómába, s Innocentius ugyanazon útat használta a feleletküldésre, a mi alkalmasint oda mutat, hogy akár János püspök, akár a cesareai kormányzó szigorú felügyeletet gyakorolt Bethlehemnek Itáliával fentartott összeköttetése fölött, és hogy ott majdnem szinte ostromállapot alatt éltek az emberek. Mindazonáltal a pápa, mivel több oldalról is értesült arról, hogy Jeruzsálemi János segédkezet nyújtott ez erőszakosságok elkövetéséhez, ha ugyan nem ő és Pelagius voltak annak egyenesen a szerzői, feddőző levelet intézett hozzá, de a mely, szerencsétlenségre, csak a bűnös halála után jutott el rendeltetési helyére. Utódja Praylus alatt a remeték sorsa jobbra fordult. Az új főpap első cselekedete is abból állott, hogy megtiltotta Pelagiusnak a Jeruzsálemben való lakást; mindazonáltal a pelagianusok még tovább is mozgolódtak a tartomány különböző pontjain. »Catilina eltávozott a városból, ezt irta Jeromos; de czinkostársai Lentulussal együtt Joppében maradtak.« ¹⁾

Ezen gyűlöletes üldözéssel azt nyerték Jeromos és társai, hogy minden nemes szív feléjük fordult. Néhány személy, a kit az elfogultság azelőtt távol tartott tőlök, most hozzájuk közeledett: ezek közé tartozott Melania hozzátartozóival együtt, a kik mintegy családi örökségképen vették át a nagyanya engesztelhetetlen haragját.

¹⁾ Hieron., *Ep.* 102.

Melania, Pinianus, Albina egész odáig tartózkodtak a bethlehemi kolostorok meglátogatásától; most oda siettek és az üldözötteknek hűséges barátai maradtak. Ez a kien-gesztelődés Eustochium és Jeromos szomorúságára nem egy fénysugárt derített. Azonban, azon borzasztó jelene-tek, a melyeken az imént általestek, gyászos utóhatást gyakoroltak Eustochiumra; régóta meggyengült egész-sége rohamosan hanyatlásnak indult, s végre bele kellett nyugodniok abba a gondolatba, hogy őt elveszítik. Utolsó perczeiről semmit sem tudunk, kivéven azt, hogy a 418-ik év szeptember 28-án lehelte ki lelkét, tizenhat évvel anyja halála után, és hogy vége olyan volt, mintha csak édes álomra szenderedett volna. ¹⁾ Őt is mint Paulát a bethle-hemi kriptában temették el. Koporsóját egy olyan sír-boltba helyezték, a mely annak a sírboltnak volt közeli szomszédja, a melyet Jeromos magának készíttetett s a melynek nem sokáig kelle gazdájára várakoznia.

IV.

Ez már sokkal több volt a fájdalomból, mint a mennyit Jeromosnak előrehaladott öreg kora elviselhe-tett volna, úgy, hogy szívének ezt a második leányát csakis két évvel élte túl. Eustochiumnak és Blesillának kettős hivatása, jól emlékezhetünk rá, abból állott, hogy üldözte-tésének és dicsőségének jelzőiül szolgáljanak. Kedves csa-ládi egyházából, a melyre annyi világosságot árasztott, önmagát kivéve, mindenki elköltözött. Marcella, Asella,

¹⁾ Baron., ad ann. 419., 88.; 89. — Tillem., *Mém. ecclés.* XII. k. 346. l. Dormitionem sanctae et venerabilis filiae Eustochii ita do-luisse . . . Hieron., *Ep.* 81.

Paula, Fabiola, Pammachius, egyszóval a legnagyobb rész már megszűnt élni; némelyeket a betegség vagy az aggkor ragadott el, másokat pedig a barbárokkal folyó háborúk. Az aventini palotát vad zsoldoscsapat kicsapongása fertőztette meg s a szent menedékhelyet vér mocskolta be. Maga Róma is eltűnt, mert az olyan római szívre nézve, mint a minő Jeromos keblében dobogott, az ő lealáztatása, az ő fogsága felért a halállal. Gyakran ismételte a körülményekhez alkalmaztatva a hajdani költőnek ezt a versét: »Mi él azontúl, ha Róma elveszett?« Ez egymásra halmozódott romok úgy nyomták lelkét, mint annak sirja, a kit szeretett.

Életének két utolsó évét komor szomorúságban töltötte, semmit nem írt, legfőlebb Augustinust üdvözölte a pelagianusokon aratott győzelmei alkalmából. Hangja annyira elgyengült, hogy szavát is alig értették, és rendkívüli soványsága testét majdnem átlátszóvá tette.¹⁾ Nem sok idő múlva fel sem birt kelni többé nyomorult nyoszolyájáról, hanem csakis a szobácskája boltozatáról lefüggő kötél segítségével ült föl benne. E helyzetben mondogatta imádságait, adta az útasításokat a szerzeteseknek, hogy a kolostort mikép igazgassák. Végre a 420-ik év szeptemberének 30-án kilehelte lelkét, körülbelül hetvenkét éves korában, bethlehem-i tartózkodásának harmincznegyedik évében. Haldokló szeme a Scipiók egyik leányát láthatta oldala mellett, azt az ifjú Paulát, a kit bölcsejétől fogva lelki leányának tekinthetett. Ez már a harmadik nemzedékét képezte azon nőknek, a kiket a római házak leghirne-

¹⁾ Squalor corporis... Vocis tenuitas. *Vit. sanct. Hieron.*, Incert. auct. ap. Bened., V. k., 516. l.

²⁾ Lásd Tillem., *Mém. ecclés.* XII. k.

vesebbike a végből küldött e dalmata pap mellé, hogy angyalai legyenek a pusztában: ez az utolsó istenhozzád angyalává lett. Jeromos temetéséről mit sem tudunk, legfőlebb annyit, hogy koporsóját oda tették le, a hova ő maga rendelte, abba a kivájt kősziklába, a melyen neve még maig is olvasható.

A legenda szintén lefoglalta a maga részére a költőiségnek és helylyel-közzel a rendkívüliségnek bélyegét magán viselő ezen életet. A szentek történetének írói számtalan csodával töltötték tele, s ha szavokat elhinnők, Judeának egyetlen helye sem bővelkedett annyira a csodatételekben, mint Jeromosnak a sirja. A szentírásokban való rendkívüli jártasságának híre a más világon a lelkeknek az isteni dolgokba való beavatóját alkotta belőle, tehát oly szerepet ruházott reá, a melyet később Dante, de már korántsem oly alapos okból, Virgiliusnak tulajdonított. Azt állították szentül felőle, hogy három kegyes hívő, a ki nevének segítségül hívása mellett halt meg, s a kik azt rendelték, hogy holttetemeikre az ő vezeklési ruháját terítsék, újból életre kelt volna, s azt beszélték, hogy lelkeket Jeromos kalaúzolta a paradicsomon, poklon, sőt még a tisztító tűzön keresztül is, mi közben elmagyarázta előtök a természetfölötti világ titkait, a választottak kibeszélhetetlen boldogságát s a gonoszoknak rettenetes állapotát.¹⁾

A középkor, a mely a vezeklő életet csakis a Theba-isban élt atyákról vázolt képekben csodálta, a bethlehemi remeteségből eltűntette Eustochium és Paula megragadó alakjait, hogy őket egy oroszlánal, Jeromos pártfogoltjá-

¹⁾ Cyrill., *De Mirac. Hieron.* ed. Bened. V. k. 485. lap.

val, később pártfogójával és háladatos szolgájával helyettesítse. Jeromos ugyanis, a IX. vagy X. században élt valamelyik történetírója szerint, egyszer azt látta, hogy szobácskájába egy sebesült lába miatt sántikáló rendkívül nagy oroszlán bötorkált be, a melyet aztán meggyógyított.¹⁾ Ez az oroszlán a legenda szerint egészen hozzá szegődött, és mikor a rettenetes állat gazdájának lábainál nem feküdt, akkor a mezőn a kolostor szamarát őrizte,²⁾ sőt néha teherhordó tisztet is teljesített, a tolvajokat elriasztotta, s ha a szükség úgy kívánta, merő hűségéből még meg is ette volna őket. Ez a mese általános hitelnek örvendett a középkorban, úgy, hogy Gottfried táborából nem egy keresztes vitéz élt azon szent meggyőződésben, hogy Bethlehem mezősegein, Dávid hazájának sziklái közt, a szent remetét látta oroszlánjától kísértetve. A legenda a kiválasztott férfiak népszerű istenítés-módja: boldog, a ki azt ki tudja érdemelni! Erre bizonyára nem igen akadt méltóbb ember, mint az a férfiú, a ki Judeának félreeső zúgában egy barlang mélyébe huzódva, annyi szívet gerjesztett hevesebb dobogásra, s a kinek remete-élete koráról a legelevenebb s legtökéletesebb képet nyújtotta számunkra.

A római egyháznak egy hagyománya azt beszéli, hogy a VII. században, mikor a saracénok Jeruzsálemre törtek, egy bethlehemi szerzetes látományt látott. Jeromos jelent meg neki álmában és parancsoló hangon azt a ren-

¹⁾ Subito tribus claudicans, quarto suspensus pede, ingens leo coenobii claustra ingressus est. . . Praedicto patri, laesi quem habebat pedis obtulit plantam . . . *Vit. sanct. Hieron.* Incert. auct. ap. Bened.

²⁾ Injuncta leoni cura asini, more pastoris industrii. *Vit. Sanct. Hieron.* V. k., 514. l.

deletet adta ki neki, hogy rabolja el holttestét s vigye azt Rómába, a boldogságos Szűz-Mária templomába, abba, a melyet ma Santa Maria Maggiorenek neveznek. Három egymásután következő éjszakán jelent meg ugyanaz a kép szemei előtt, még pedig mindig bosszúsabb és fenyegetőbb alakban, mert a szerzetes habozott s halogatta a dolgot. Végre eltökélte magát arra, hogy engedelmeskedik, s a kegyes rabló, fáklyával és emelőrúddal ellátva, belopózkodott a kriptába, feldulta a sirt, s annak az embernek a csontjai, a ki félrevonult a világ elől, hogy a pusztába meneküljön, elraboltattak a pusztától s szétszórattak a világba. Ezt az elbeszélést, a mely abból a krónikából való kivonat, a melyet a Santa Maria Maggiore székesegyházában még a XVI. században is mutogattak, s a melynek az volt a rendeltetése, hogy némi hitelességgel ruházzon föl bizonyos állítólagos ereklyéket, ¹⁾ elveti a józan bírálat, ép úgy mint akárhány e fajta kitalálást. Mi szíves készséggel megnyugszunk a történelem ezen határozatában. Örömet felteszszük, hogy Jeromos holtteste nem hagyta el azt a vad menedékházat, a melyet ép oly gonddal rendeztetett be *alvó helyéül*, hogy az akkor szokásos keresztyén kifejezésmódot használjuk, mint a hogy az ember éjszakára nyugvó ágyat készít magának, és pedig néhány lépésnyire a Megváltó Jászolától, bolthajtásos terme, »tanulmányozási paradicsomkertje« közelében, de még közelebb azon kedves hamvakhoz, a melyektől sem az életben, sem a halálban elszakasztatni nem akart.

Jeromos tanítványainak legfőbbike, a Cremonai Eu-

¹⁾ Petr. de Natal. IV. k. 145. — Martyrol. Rom. 9. mai. — Tillem. *Mém. eccl.* XII. k. 350. l.

sebius, vette át, egy valószínűnek látszó vélemény szerint, a mester halála után a férfikolostor kormányzását; Paula pedig folytatta a női kolostorok igazgatását. Ennél többet nem tudunk. Jeromos levelezésével kialszik a bizalmas emlékezet világa a IV. század végén élt ezen annyira szeretetre méltó, annyira rajongó s annyira tudós keresztyén társadalom felől; még egynéhány levél Augustinustól s egynéhány más Nolai Páltól, és a Nyugatra éji sötétség borúl.

